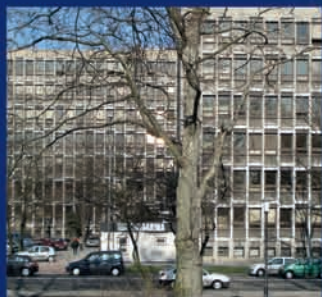

HISTORIA NA UNIWERSYTECIE POZNAŃSKIM

*Od Seminarium Historycznego
do Instytutu Historii (1919–2019)*

INSTYTUT HISTORII UAM

**HISTORIA
NA UNIWERSYTECIE
POZNAŃSKIM**

HISTORIA NA UNIWERSYTECIE POZNAŃSKIM

*Od Seminarium Historycznego
do Instytutu Historii (1919–2019)*

Pod redakcją
Katarzyny Balbuzy
Józefa Dobosza
Danuty Konieczki-Śliwińskiej
Karola Kościelniaka
Przemysława Matusika

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Instytut Historii UAM, Poznań 2019

Redakcja
Hanna Kossak-Nowocień

Projekt okładki i typografia
Ewa Wąsowska

Skład i łamanie
Ewa Wąsowska

Fotografie oraz reprodukcje fotografii
Piotr Namiota (jeżeli nie zaznaczono inaczej)

ISBN 978-83-66355-20-0

Instytut Historii
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7
61-614 Poznań
tel. 61 829 14 64
e-mail: history@amu.edu.pl
www.historia.amu.edu.pl

Druk
Zakład Graficzny UAM
ul. Wieniawskiego 1
61-712 Poznań

Wstęp

Rok 2019 dla Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz dla działającego w jego ramach od ponad pół wieku Instytutu Historii ma znaczenie szczególne. Po pierwsze dlatego, że nasza Uczelnia obchodzi stulecie, co zostało zaakcentowane uroczystymi obchodami tego wydarzenia w maju bieżącego roku¹; po drugie zaś pierwszy wykład inauguracyjny wygłosił 7 V 1919 r. właśnie historyk – profesor Kazimierz Tymieniecki; po trzecie wreszcie, wprowadzane od roku reformy nauki i szkolnictwa wyższego zaowocowały na UAM głębokimi zmianami strukturalnymi, na mocy których dobiega końca działalność powołanego w 1956 r. Instytutu Historii, a w jego miejsce powstaje nowy Wydział Historii. Środowisko historyków skupionych w obecnym Instytucie Historii UAM postanowiło więc podsumować swe stuletnie dzieje, wydając książkę, która jest z jednej strony pewnego rodzaju refleksją nad przeszłością, a z drugiej wskazaniem podstaw nowego otwarcia, jakim niewątpliwie jest utworzenie Wydziału Historii skoncentrowanego na dyscyplinie historia.

Oddajemy dzisiaj do rąk czytelników książkę, w której zbieramy przeszłość środowiska historycznego na Uniwersytecie Poznańskim w l. 1919–2019. Ponieważ dzieje Instytutu Historii i jego poprzedników były już omówione przy okazji obchodów jego 50- i 60-lecia², tutaj zamieszczamy tylko ich szkic ogólny pióra Przemysława Matusika, a także bardziej szczegółowe uwagi o wszystkich dotychczasowych siedzibach (zarówno Instytutu, jak i jego organizacyjnych poprzedników) autorstwa Macieja Michalskiego. Tę część zamyka wybór wspomnień o Instytucie, zatrudnionych w nim ludziach oraz realiach studiowania, który przygotowała Magdalena Patrzalek. Następne sekwencje książki mają już formę

¹ Odbył się wówczas cykl uroczystości rocznicowych obejmujący: koncerty, konferencje, uroczyste posiedzenie senatów czterech poznańskich uczelni, które wyłoniły się z powstałej w 1919 r. Wszechnicy Piastowskiej, w 1926 r., przekształconej w Uniwersytet Poznański, czyli: Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznańskiego Uniwersytetu Medycznego (dawniej Akademia Medyczna), Uniwersytetu Przyrodniczego (dawniej Akademia Rolnicza) oraz Akademii Wychowania Fizycznego. Powstała też okolicznościowa seria jubileuszowa „Uniwersytet Poznański (1919–2019)”, pod red. Zbigniewa Pilarczyka, wydana przez Wydawnictwo Naukowe UAM, a składająca się na obecnym etapie z ośmiu tomów poświęconych poszczególnym uczelniom, ich dziejom i teraźniejszości, prowadzonym badaniom oraz realizującym je ludziom. Zob. przede wszystkim tomy poświęcone dziejom UAM, które redagowali i pisali pracownicy Instytutu Historii: *Dzieje Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1945–2019*, red. S. Jankowiak, T. Schramm, Poznań 2019; *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019; M. Michalski, *Miejsca Uniwersytetu. Infrastruktura uniwersytecka w przestrzeni miejskiej Poznania i okolic (1919–2019)*, Poznań 2019 oraz M. Franz, T. Janicki, A. Magowska, *Uniwersytet w czasie wojny 1939–1945*, Poznań 2019.

² Zob. *Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1956–2016*, kom. red. B. Lapis, T. Schramm, R. Witkowski, R. Wryk, Poznań 2006, ss. 294; *Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 2006–2016*, red. J. Dobosz, D. Konieczka-Słowińska, P. Matusik, Poznań 2016, ss. 287 (z dołączoną płytą CD z pierwszą z cytowanych książek).

krótszych opracowań, zbliżonych charakterem do haseł encyklopedycznych, odnoszących się: po pierwsze do ludzi, którzy przez owo stulecie stanowili o sile poznańskiej historii (przyjęto założenie, że hasła poświęcone są tylko osobom nieżyjącym); po drugie do instytucji działających w ramach Instytutu i jego poprzedników; po trzecie do najważniejszych kierunków badań oraz wydawanych periodyków i serii wydawniczych; po czwarte wreszcie do rozmaitych ważnych wydarzeń, których przez minione stulecie nie brakowało. Całość zamyka ukazanie bieżącej struktury organizacyjnej Instytutu Historii, która niebawem zmieni się zasadniczo, oraz składu osobowego.

Staraliśmy się zebrać wiedzę o naszej historii i tradycji tak dokładnie, jak to możliwe, co jest zasługą całego zespołu autorskiego, któremu należą się wyrazy wdzięczności. Osobne podziękowania składamy osobom, które przyczyniły się do nadania książce o dziejach środowiska historyków na Uniwersytecie Poznańskim (UAM) lepszego kształtu. I tak o stronę plastyczną zadbała pani Ewa Kujath-Wąsowska, materiały ilustracyjne przygotował pan Piotr Namioła, a sprawami adiustacji i korekty zajęła się pani Hanna Kossak-Nowocień. Mamy nadzieję, że *Historia na Uniwersytecie Poznańskim – od Seminarium Historycznego do Instytutu Historii (1919–2019)* przyczyni się do utrwalania tradycji poznańskiej szkoły historycznej i będzie dobrze służyć kolejnym pokoleniom, które zechcą w Poznaniu zgłębiać arkana historii najpierw na studiach, a potem jako uczeni, nauczyciele i popularyzatorzy naszej przeszłości oraz tradycji i pamięci zbiorowej.

Redakcja

I WOKÓŁ PRZESZŁOŚCI

1

Dzieje Instytutu Historii UAM

Przemysław Matusik

Genezy powołanego do życia w 1956 r. Instytutu Historii UAM szukać należy już u początków uniwersytetu w Poznaniu w 1919 r. Jeszcze bowiem w trakcie poprzedzających powstanie poznańskiej wszechnicy prac organizacyjnych przybył do stolicy Wielkopolski wychowanek krakowskiej Alma Mater, Kazimierz Tymieniecki, by objąć tu jedną z pierwszych katedr na formowanym Wydziale Filozoficznym. W dniu uroczystej inauguracji poznańskiej uczelni, 7 V 1919 r., właśnie Tymienieckiemu przypadł w udziale zaszczyt wygłoszenia pierwszego wykładu pt. „Z dziejów uniwersytetów w Polsce”. Ówczesny uniwersytet, noszący przez pierwszy rok nazwę Wszechnicy Piastowskiej, zorganizowany był według tradycyjnego systemu, w którym w obrębie poszczególnych wydziałów powoływano katedry o profilu określonym zainteresowaniami badawczymi kierującego nimi profesora. Katedry kierowane przez historyków funkcjonowały zasadniczo na Wydziale Filozoficznym, a po jego podziale w 1925 r. na wyłonionym z niego Wydziale Humanistycznym, gdzie tworzyły jednostkę dydaktyczną nazwaną Seminarium Historycznym. Najtrwalsze były dwie z nich, działające w l. 1919–1939, Historii Średniowiecznej prof. Tymienieckiego i Nowożytnej prof. Adama Skałkowskiego. Ci wybitni uczeni skupili wokół siebie liczne grono uczniów, tworząc fundament pod będące signum poznańskiego ośrodka historycznego badania mediewistyczne i te z zakresu dziejów zaboru pruskiego, bo ku nim właśnie skierował w Poznaniu swe zainteresowania badawcze prof. Skałkowski. Tylko trzy lata (1919–1922) funkcjonowała Katedra Historii Starożytnej prof. Ludwika Piotrowicza, dłużej (1923–1933) druga Katedra Historii Nowożytnej wybitnego znawcy dziejów powszechnych prof. Bronisława Dembińskiego. W 1920 r. powołano formalnie Katedrę Wschodu Europy, jednak faktycznie działała ona od 1926 r. pod kierunkiem prof. Józefa Paczkowskiego, którego dwa lata później zastąpił prof. Kazimierz Chodynicki. Najmłodszą jednostką była założona w 1937 r. Katedra Historii Słowian Zachodnich prof. Józefa Widajewicza. Poza Wydziałem Humanistycznym historycy, i to wybitni, działali na Wydziale Ekonomiczno-Prawnym, gdzie prof. Jan Rutkowski kierował Katedrą Historii Gospodarczej, a prof. Zygmunt Wojciechowski Katedrą Historii Ustroju i Prawa Polskiego. Dzięki wysokiej klasy uczonym, wytyczającym niejednokrotnie nowe drogi w badaniach historycznych, młody ośrodek poznański szybko wyrobił sobie silną pozycję wśród pozostałych centrów uniwersyteckich w kraju.

Tak obiecujący rozwój został brutalnie przerwany przez wybuch wojny i zajęcie Poznania przez Niemców we wrześniu 1939 r. We wcielonym do Rzeszy mieście nie było miejsca na polski uniwersytet, a większa część jego kadry podzieliła los poznańskiej inteligencji masowo wysiedlonej do Generalnego Gubernatorstwa. Tu jednak rychło znaleziono sposób na kontynuowanie prac dydaktycznych i naukowych, głównie w ramach tajnego, powstałego w 1940 r. Uniwersytetu Ziemi Zachodnich, a także w innych podziemnych strukturach akademickich. Do wznowienia pracy Seminarium Historycznego doszło już wiosną 1945 r. Obok przedwojennych profesorów (K. Tymieniecki, A. Skalkowski, w 1949 r. odesłany przymusowo na emeryturę) swe miejsce znaleźli wtedy wychowankowie Uniwersytetu Poznańskiego jak Gerard Labuda czy Witold Jakóbczyk, a także przybysze z innych ośrodków jak Henryk Łowmiański z Wilna i Janusz Pajewski z Warszawy. W 1947 r. podjęto z inicjatywy prof. Rutkowskiego próbę scalenia wszystkich historycznych katedr uniwersyteckich w osobnym Instytucie Historycznym; ta struktura okazała się jednak nietrwała. W ramach szerszej reorganizacji wewnętrznej Uniwersytetu doszło natomiast do stworzenia w 1950 r. skupiającego sześć jednostek Zespołu Katedr Historycznych, którego kierownikiem został prof. Łowmiański. W 1952 r. w wyniku reorganizacji Zespół uzyskał strukturę trójstopniową z trzema katedrami (Historii Polski prof. G. Labudy, Powszechnej prof. K. Tymienieckiego i Narodów ZSRR prof. H. Łowmiańskiego) i działającymi w ich obrębie zakładami. Towarzyszyła temu postępująca stalinizacja uczelni, wszechwładza aparatu PZPR i wspomagającego go aktywu ZMP, wreszcie jawna ideologizacja programu studiów. Zmiany przyniosła odwilż, a jedną z nich był powrót do idei powołania do życia Instytutu Historycznego, co w 1955 r. wniósł prof. Łowmiański, zyskując wsparcie ówczesnego rektora Uniwersytetu Poznańskiego (od grudnia 1955 r. noszącego na wniosek prof. Pajewskiego imię Adama Mickiewicza) prof. Jerzego Suszki. Ostatecznie rozporządzenie ministra szkolnictwa wyższego z 24 XI 1956 r. przekształciło działający dotąd Zespół Katedr Historycznych w Instytut Historyczny, którego kadra składała się z siedmiu profesorów, pięciu docentów, czterech adiunktów i dziesięciu asystentów, w sumie 26 osób. Pierwszym dyrektorem Instytutu został prof. Henryk Łowmiański. W 1958 r. doszło do kolejnej zmiany struktury wewnętrznej, w wyniku której powstało sześć katedr, do których w 1961 dołączyły dwie następne. Prof. Łowmiański kierował Katedrą Narodów ZSRR, na czele Katedry Historii Średniowiecznej stanął w 1960 r. – po prof. Tymienieckim – prof. Labuda, Katedrą Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej kierował prof. Pajewski, Katedrę Historii Polski Feudalnej do połowy XVIII w. objął w 1963 r. (po prof. Labudzie) prof. Jerzy Topolski, a na czele Katedry Historii Polski XIX i XX wieku stał prof. Jakóbczyk. Nowum były powołana w 1958 r. Katedra Historii Gospodarczej prof. Władysława Rusińskiego, którego w 1962 r. zastąpił prof. Czesław Łuczak, oraz powstałe w 1961 r. Katedry Historii Starożytnej prof. Tadeusza Zawadzkiego i Historii Niemiec, którą kierował prof. Zdzisław Grot. Warto zwrócić

uwagę na powstające w tym czasie nowe zakłady, które szybko stworzyły nową jakość naukową: powstały w 1965 r. Zakład Historii Kultury Średniowiecznej i Źródłoznawstwa kierowany przez prof. Brygidę Kürbis i działający od 1966 r. Zakład Metodologii prof. Topolskiego. W l. 60. dokonana się istotna zmiana generacyjna: ostatecznie zaczęli ustępować reprezentanci starszego pokolenia historyków, którzy kształtowali oblicze poznańskiego środowiska naukowego w okresie międzywojennym (K. Tymieniecki), a obok uczonych wówczas średniego pokolenia jak G. Labuda, T. Zawadzki, W. Jakóbczyk czy Z. Grot zaczęli pojawiać się reprezentanci młodszej generacji, wykształceni już w realiach powojennych (wspomniani B. Kürbis, J. Topolski, C. Łuczak oraz Benon Miśkiewicz, Lech Trzeciakowski, Włodzimierz Pająkowski czy Julia Zabłocka). Warto też zauważyć, że przez niemal dwudziestolecie rektorami UAM byli historycy: Gerard Labuda w l. 1962–1965, następnie w l. 1965–1972 Czesław Łuczak, a w l. 1972–1981 Benon Miśkiewicz.

W marcu 1968 r. poznańskie środowisko akademickie włączyło się w ogólnopolskie protesty studenckie, w czym wzięli udział także adepci studiów historycznych. Dla wielu z nich miało to charakter „doświadczenia pokoleniowego” trwale formującego ich postawy. Nie można zarazem nie zauważyć, że 14 III 1968 r. doszło – nie bez wpływu ówczesnego dziekana Wydziału Historyczno-Filozoficznego, prof. Antoniego Czubińskiego – do uchwalenia bezprecedensowej „Rezolucji słuchaczy studium historii”, która potępiała studenckie protesty. Efektem Marca 1968 były głębokie zmiany na uczelniach, w tym kolejna wewnętrzna reforma w Instytucie Historycznym, przemianowanym teraz na Instytut Historii, do której doszło z początkiem roku akad. 1969/70, gdy uformował się zręb istniejącej do dziś struktury. Nie bez intencji osłabienia pozycji profesury zniesiono wówczas strukturę trójstopniową: instytut–katedra–zakład, i wprowadzono dwustopniową, redukując katedry do rangi zakładów. Próba przywrócenia katedr na początku l. 80. zakończyła się niepowodzeniem. Liczba tworzących IH zakładów była zmienna, co wynikało zarówno z naturalnego rozwoju naukowo-organizacyjnego, jak i z rozmaitych uwarunkowań personalnych. W 1969 r. było ich 11, w tym nowe – Zakład Metodyki Nauczania Historii, na którego czele stanął dr Jan Stoiński (zatrudniony w tymże roku na stanowisku docenta) i Zakład Historii Wojskowości z prof. Miśkiewiczem. W 1972 dołączył do nich Zakład Archiwistyki, którym kierował doc. Franciszek Paprocki, a także Zakład Historii Polski Ludowej, na którego czele stanął ówczesny I sekretarz Komitetu Uczelnianego PZPR, prof. Stanisław Kubiak. Krótki był żywot powołanego w 1973 r. Zakładu Historii Kultury, który jednak uległ likwidacji w 1979 r. po objęciu przez kierującego nim prof. Trzeciakowskiego Zakładu Historii Polski XIX i XX w., na którego czele stał dotąd jego mistrz, prof. Jakóbczyk. Podobnie rzecz się miała z Zakładem Historii Niemiec, kierowanym od 1969 r. przez prof. Czubińskiego, który objawszy w 1979 r. po prof. Pajewskim Zakład Historii Powszechnej XIX i XX w., połączył obie jednostki, co – patrząc z perspektywy – nie wpłynęło chyba korzystnie

na rozwój badań niemcoznawczych. Lata 60. i 70. były okresem rozbudowy organizacyjnej i personalnej Instytutu, za czym szedł rozwój możliwości dydaktycznych, także w związku z otwarciem w 1961 r. studiów zaocznych. Jeśli w roku akad. 1955/56 studia historyczne ukończyły 34 osoby, to 20 lat później, w roku akad. 1975/76 na różnych typach studiów dyplom odebrało ponad 180 osób, czyli niemal sześć razy więcej. Dodać należy, że Instytut stał się główną częścią powołanego w 1975 r. osobnego Wydziału Historycznego, który wyłonił się z podziału powstałego w 1952 r. Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Wielokrotnie jego dziekanami byli historycy: prof. Jadwiga Krzyżaniakowa (1978–1981), następnie w l. 1984–2002 profesorowie Karol Olejnik (dwukrotnie), Edmund Makowski, Witold Szulc i Tomasz Jasiński, wreszcie od roku 2012 prof. Kazimierz Ilski.

Wyraźnie w życiu IH zaznaczyły się wydarzenia lat 1980–1981. We wrześniu 1980 r. powstało tu koło NSZZ „Solidarność”, na którego czele stanął dr Tomasz Jasiński, co zresztą odpowiadało sytuacji na uniwersytecie, gdzie Solidarność była głównie ruchem adiunktów, przy dość wstrzemięźliwej postawie silnie „upartyjnionej” kadry profesorskiej. W IH zdecydowanie po stronie solidarnościowej opowiedziała się prof. Brygida Kürbis. Aktywnie w zmiany na uczelni włączyli się natomiast studenci historii, tworząc jedno z najbardziej czynnych środowisk w skali całego uniwersytetu zarówno w ramach Niezależnego Zrzeszenia Studentów, jak i w samorządzie studenckim. Znajdowało to swój wyraz i na płaszczyźnie ogólnouniwersyteckiej, i w samym IH. Do szczególnie spektakularnego sporu między przedstawicielami studentów a częścią kadry akademickiej doszło na mającym dokonać wyboru władz IH zebraniu 14 V 1981 r. W konsekwencji nowo wybrany dyrektor, prof. C. Łuczak, sprawujący zresztą tę funkcję od 1969 r., zrezygnował ze stanowiska, które ostatecznie objął prof. J. Topolski, funkcja wicedyrektora ds. dydaktyki przypadła zaś popieranemu przez studentów prof. Zbigniewowi Wielgoszowi. Nacechowana opozycyjnie aktywność środowiska studenckiego, choć w zmienionych formach, utrzymała się przez całe lata 80. Dodać trzeba, że w l. 1982–1987 funkcję ministra nauki i szkolnictwa wyższego pełnił prof. Miśkiewicz, który firmował zmianę ustawy o szkolnictwie wyższym w 1985 r., istotnie ograniczającą samorządność uczelni wyższych.

Przełom 1989 r. i następujące po nim zmiany, także w obrębie szkolnictwa wyższego, przyniosły IH istotny rozwój, naznaczony przede wszystkim wzrostem liczby studiujących; na przełomie XX i XXI w. rokrocznie studia kończyło nawet ponad 270 adeptów historii korzystających m.in. z nowych możliwości, jakie stwarzało poszerzanie oferty dydaktycznej o nowe specjalizacje i specjalności. Towarzyszyły temu zmiany personalne i organizacyjne; te pierwsze wynikały z naturalnej zmiany pokoleniowej, gdy profesorów urodzonych w l. 20. i 30. (Brygida Kürbis, Czesław Łuczak, Antoni Czubiński, Benon Miśkiewicz, Edmund Makowski, Jerzy Topolski czy Lech Trzeciakowski) zaczęli zastępować młodszy koledzy i uczniowie (Maria Kujawska, Tomasz Jasiński, Stefan Kowal, Stanisław

Sierpowski, Tadeusz Kotłowski, Przemysław Hauser, Maciej Serwański, Wojciech Wrzosek, Tomasz Schramm, Witold Molik czy Zbigniew Pilarczyk). Naturalny rozwój pracowników naukowych prowadził z kolei do tworzenia nowych jednostek organizacyjnych, niekiedy najpierw w formie pracowni przekształcanych następnie w zakłady. Na tej drodze w 1992 r. powstały więc Zakłady Bałkanistyki (prof. Witold Szulc, następnie prof. Ilona Czamańska) i Historii Kultury (prof. Bohdan Lapis), a w 2008 r. – Zakład Historii Kultury i Myśli Politycznej kierowany przez prof. Waldemara Łazugę. Z kolei w 1996 doszło do podziału Zakładu Historii Starożytnej na Zakład Historii Społeczeństw Antycznych, prowadzony przez prof. Leszka Mrozewicza, i Historii Starożytnego Wschodu, który objął w 1999 r. prof. Stefan Zawadzki, potwierdzając silną pozycję ośrodka poznańskiego w badaniach dziejów Mezopotamii. Powstały nowe pracownie – w 2003 r. Bizantynistyczna (prof. Kazimierz Ilski) i w 2005 Bohemistyczna (prof. Józef Dobosz), do których dołączyła w 2013 r. Pracownia Historii Wizualnej (prof. Dorota Skotarczak). Zmiany te umacniały pozycję IH, dopełniając – także w wymiarze organizacyjnym – szeroki horyzont podejmowanych tu badań, obejmujących w sensie chronologicznym pełny zakres, poczynając od dziejów starożytnego Wschodu po historię najnowszą, uwzględniając historię powszechną i Polski, a także bizantynistykę, bałkanistykę i bohemistykę, nie pomijając takich dziedzin badań historycznych jak historia gospodarcza, wojskowości, kultury, metodologia historii i historia historiografii, historia idei, archiwistyka, dydaktyka historii, źródłoznawstwo i nauki pomocnicze. Dodać należy, że w 2008 r. odszedł z IH prof. Leszek Mrozewicz, który objął stanowisko dyrektora Instytutu Kultury Europejskiej w Gnieźnie, w 2009 r. zaś Zakład Historii Europy Wschodniej (dawny Zakład Historii Narodów ZSRR) przeniesiono do nowo powstałego na WH Instytutu Wschodniego, na którego czele stanął kierujący wcześniej tym zakładem prof. Krzysztof Pietkiewicz. Ostatnie dziesięciolecie naznaczyło życie IH szeregiem nowych zjawisk, nie zawsze korzystnych. Obok zmiany systemu finansowania nauki i kolejnych nowelizacji ustawy o szkolnictwie wyższym zaznaczył się wyraźnie, związany m.in. z ogólnymi zjawiskami demograficznymi, spadek liczby studentów, która, choć odczuwalna, i tak nie dotknęła IH tak bardzo jak inne ośrodki w kraju. W ostatnich latach ujawniła się też wyraźnie kolejna zmiana pokoleniowa, wyrażająca się w obejmowaniu kierownictwa zakładów przez uczonych generacji lat 60., a nawet 70., formułujących własne propozycje badawcze i metodologiczne. W roku akad. 2018/19 IH tworzyło 17 zakładów oraz trzy pracownie merytoryczne i dwie techniczne, w których pracowało 95 pracowników naukowych, w tym 16 profesorów tytułarnych, 45 profesorów nadzwyczajnych, 10 doktorów habilitowanych i 24 doktorów oraz siedmioro pozostałych pracowników: administracyjnych (2), naukowo-technicznych (2) oraz inżynierijno-technicznych (3). Zarówno wielkość IH, jak i potencjał naukowy pozwoliły mu na utrzymywanie z powodzeniem pozycji jednego z czołowych ośrodków nauki historycznej w Polsce.

W 2018 r. została uchwalona nowa ustawa o szkolnictwie wyższym, tzw. ustawa 2.0, która stworzyła nowe ramy prawne, oddające uniwersytetom pole do swobodnego ukształtowania struktury wewnętrznej. Nowy, uchwalony przez Senat uczelni Statut UAM przesądził o likwidacji dotychczasowych instytutów. Na mocy tego rozstrzygnięcia Instytut Historii UAM zakończy swą działalność 30 września 2019 r., jego miejsce zaś zajmie Wydział Historii, przejmujący zasób kadrowy oraz struktury IH, wraz z częścią pracowników dotychczasowego Instytutu Wschodniego. Tak rozpocznie się nowa faza organizacyjna działalności środowiska historycznego na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

WŁADZE INSTYTUTU HISTORII UAM

1956–1968

Dyrektor: prof. dr hab. Henryk Łowmiański
Wicedyrektor: prof. dr hab. Władysław Rusiński (do 1962)

1968/69

Dyrektor: wakat

1969–1981

Dyrektor: prof. dr Czesław Łuczak
Wicedyrektor ds. naukowych: prof. dr Jerzy Topolski
Wicedyrektorzy ds. dydaktycznych:
prof. dr hab. Antoni Czubiński (1969–1971);
prof. dr hab. Jerzy Ochmański (1971–1975);
doc. dr hab. Karol Olejnik (1975–1978);
doc. dr hab. Edmund Makowski (1978–1981)
Wicedyrektor ds. administracyjnych: mgr Barbara Szulc – od 1975 Szulc-Czubińska (1972–1981)

1981–1987

Dyrektor: prof. dr Jerzy Topolski
Wicedyrektorzy ds. naukowych:
doc. dr hab. Jerzy Strzelczyk (1981–1984);
doc. dr hab. Zbigniew Wielgosz (1984–1987)
Wicedyrektorzy ds. dydaktycznych:
doc. dr hab. Zbigniew Wielgosz (1981–1984);
dr Tomasz Schramm (1984–1987)
Wicedyrektor ds. administracyjnych: mgr Barbara Szulc-Czubińska (1981–1987)

1987–1990

Dyrektor: prof. dr Czesław Łuczak

Wicedyrektor ds. naukowych: prof. dr hab. Julia Zabłocka

Wicedyrektor ds. dydaktycznych: doc. dr hab. Zbigniew Wielgosz

Wicedyrektor ds. administracyjnych: mgr Barbara Szulc-Czubińska (do 1989)

1990–1996

Dyrektor: prof. dr hab. Jerzy Strzelczyk

Wicedyrektor ds. naukowych: doc. dr hab. Przemysław Hauser

Wicedyrektor ds. dydaktycznych: doc. dr hab. Bohdan Lapis

1996–2008

Dyrektor: prof. UAM dr hab. Bohdan Lapis

Wicedyrektor ds. naukowych: prof. dr hab. Tomasz Schramm

Wicedyrektor ds. dydaktycznych: dr Rafał Witkowski (od 2005)

2008–2012

Dyrektor: prof. UAM dr hab. Kazimierz Ilski

Wicedyrektor ds. naukowych: dr Rafał Witkowski

Wicedyrektor ds. dydaktycznych: dr hab. Violetta Julkowska (od 2011 r.)

2012–2019

Dyrektor: prof. dr hab. Józef Dobosz

Wicedyrektor ds. naukowych: prof. UAM dr hab. Przemysław Matusik

Wicedyrektor ds. dydaktycznych: prof. UAM dr hab. Danuta Konieczka-Śliwińska

2

Siedziby Seminarium Historycznego Uniwersytetu Poznańskiego i Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Maciej Michalski

Wstęp

Historia instytucjonalnego usytuowania badań historycznych w ramach Wszechnicy Piastowskiej, Uniwersytetu Poznańskiego, a później Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, wymaga uzupełnia o dzieje przestrzeni, w której się ona rozgrywała. Od 1919 r. do dziś Seminarium Historyczne, a następnie Instytut Historii rezydowały w kilku budynkach w mieście. Ich wybór i akceptacja prawie nigdy nie zależały od samych historyków, jednak po zasiedleniu kolejnej siedziby stawały się ważnym składnikiem codzienności pracujących w niej naukowców i studiujących tam studentów. Badania nad rolą przestrzeni w życiu społecznym pokazują, że ma ona ogromny wpływ na jakość życia i pracy, w sposób zaskakujący kształtując relacje międzyludzkie. Dlatego historię IH należy uzupełnić o dzieje jego migracji przez poszczególne siedziby. Stanowią one również składnik historii IH jak pracujący w nim profesorowie czy podejmowane tematy badawcze.

Collegium Maius i Collegium Minus (1919–1939)

Wszechnica Piastowska rozlokowała się w 1919 r. w kilku miejscach międzywojennego Poznania. Administracja uczelni mieściła się od początku w gmachu Collegium Minus, odziedziczonym po pruskiej Akademii Królewskiej. Część katedr i zakładów znalazła miejsce w Zamku Cesarskim, zwanym w akademickim żargonie Collegium Maius. Od 1920 r. Wydział Lekarski przejmował kolejne pomieszczenia w budynku byłej Królewskiej Komisji Kolonizacyjnej, zwanym Collegium Medicum (ob. Collegium Maius). W centrum miasta uczelnia przejęła także gmach Biblioteki im. Cesarza Wilhelma, przemianowanej na Bibliotekę Uniwersytecką. Poza ścisłym centrum miasta Wydział Lekarski został ulokowany w Collegium Marcinkowskiego na Wildzie, a Wydział Rolniczo-Leśny w szeregu budynków na Sołacz³ (ryc. 1, 2).

³ Na ten temat zob. M. Michalski, *Miejsce uniwersytetu. Infrastruktura uniwersytecka w przestrzeni miejskiej Poznania i okolic (1919–2019)*, Poznań 2019.

Ryc. 1. Zamek Cesarski, zbudowany w l. 1904–1910 według projektu Franza Schwechтена, w l. 1919–1939 oraz 1945–1947 Collegium Maius Uniwersytetu Poznańskiego. Na parterze, w l. 1919–1935 znalazło siedzibę Seminarium Historyczne. Poczta z l. 1918–1919, ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

Katedry związane z naukami historycznymi były skupione przede wszystkim w obrębie Wydziału Filozoficznego, zwanego od 1925 r. Humanistycznym, oraz w Wydziale Prawno-Ekonomicznym. Obydwie jednostki początkowo zostały umieszczone w Zamku Cesarskim, który w niepodległej Polsce stał się rezydencją najpierw Naczelnika Państwa, a następnie Prezydenta RP. Spór pomiędzy uczelnią a ministerstwami zarządzającymi zamkiem toczył się kilka lat. Został formalnie zakończony w 1920 r., kiedy Rada Ministrów uznała, że Zamek może być częściowo używany przez uczelnię, z wyjątkiem przestrzeni uznanych za reprezentacyjne⁴.

Zasadnicza część zakładów Wydziału Filozoficznego znajdowała się na parterze zamkowym, czyli w części zajmowanej w czasach pruskich przez mieszkania świty cesarskiej⁵. Tam też znalazło pomieszczenia Seminarium Historyczne. W zestawieniach dotyczących zajmowanych pokoi, pochodzących z 1931 r., zajmowało ono w ówczesnym Collegium Maius na parterze sześć pomieszczeń o łącznej powierzchni 149,84 m²⁶. Pokoje te musiały pomieścić gabinety profesorów wraz z księgozbiorami oraz gabinety ich asystentów lub zastępców. Odbываły się tam zajęcia seminaryjne ze studentami, które ze względu na specyfikę pracy historyków wymagały stołów o dużych powierzchniach. Wykłady i grupujące liczniejszą widownię zajęcia odbywały się w salach 22 i 23, a ćwiczenia w salach 26 i 27

⁴ Na temat starań Uniwersytetu o pomieszczenia w Zamku zob. A. Gulczyński, *Zamek w Poznaniu jako siedziba władz polskich w okresie międzywojennym* [w:] *Historia prawa. Historia kultury. Liber Memorialis Vitoldo Meisel dedicatus*, red. E. Borkowska-Bagińska, H. Olszewski, Poznań 1994, s. 325–340; M. Michalski, *Miejsce uniwersytetu...*

⁵ Z. Pałat, *Architektura i polityka. Gloryfikacja Prus i niemieckiej misji cywilizacyjnej w Poznaniu na początku XX wieku*, Poznań 2011, s. 111.

⁶ Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu [dalej: AUAM], Rektorat, sygn. 15/70.

Ryc. 2. Gmach Akademii Królewskiej, zbudowany w l. 1905–1910 według projektu Eduarda Fürstenaua, w l. 1919–1939 oraz od 1945 r. Collegium Minus poznańskiej uczelni. Na III piętrze budynku w l. 1935–1939 znajdowała się siedziba Seminarium Historycznego. Pocztówka z l. 20. XX w., ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

na drugim piętrze Zamku. Wykłady z różnych dziedzin historii odbywały się także do początku lat 30. w salach nr 19, 20 i 22 (pierwsze piętro) w Collegium Minus. Wymienione pomieszczenia zostały przebudowane i od roku akad. 1933/34 służą (także obecnie) jako gabinet rektora (dawna sala 22) i gabinety prorektorów (dawne sale 19 i 20)⁷.

Uniwersytet Poznański od początku istnienia zmagał się z problemem braku pomieszczeń. W związku z tym już od 1921 r. podjęto starania o budowę nowych gmachów przeznaczonych do celów naukowych i dydaktycznych. Impulsem przyspieszającym była organizacja w Poznaniu Powszechnej Wystawy Krajowej w 1929 r. z okazji dziesięciolecia odzyskania niepodległości przez Polskę. Ukończono wówczas gmach Collegium Chemicum (obecnie Collegium Heliodori Święcicki), Collegium Anatomicum (obecnie należący do Uniwersytetu Medycznego), gmach Nowego Domu Akademickiego (obecnie DS Hanka), sąsiadujący z nim budynek Domu Medyków (tzw. szpitalik) oraz Dom Rolników i Leśników na Sołaczu (obecnie nieistniejący). Po zakończeniu PeWuKi trzeba było te gmachy wyremontować, przystosowując je do potrzeb dydaktycznych. Zajął to kolejne 3–4 lata.

W l. 1933–1935 trwały wielkie przeprowadzki na poznańskiej uczelni. Na ich fali Seminarium Historyczne od roku akad. 1935/36 przeniosło się na trzecie piętro Collegium Minus do pomieszczeń opróżnionych przez zakłady chemiczne i fizyczne. Na tym piętrze razem z historykami rezydował także Zakład Fizyki Doświadczalnej; znajdowała się tam także sala wykładowa na ok. 80 osób (obecnie nieistniejąca). Wykłady odbywały się w Collegium

⁷ *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1933/34 za rektoratu prof. dr. Stanisława Runego i otwarcie roku szkolnego 1934/35 14 października 1934, Poznań 1935.*

Minus, w salach 26, 27, 29, a także w ówczesnym Collegium Maius w sali 22, przede wszystkim zaś w pomieszczeniach Seminarium Historycznego oraz nieliczne, gościnnie, w Bibliotece Raczyńskich. W 2. połowie lat 30. toczyły się konsultacje w sprawie budowy nowego gmachu uniwersyteckiego, w którym miałyby znaleźć siedzibę Wydział Humanistyczny. Podczas zbierania postulatów lokalowych w końcu 1937 i na początku 1938 r. prof. Adam Skałkowski wymieniał zapotrzebowanie dla Seminarium Historycznego na 380 m² powierzchni, czyli niemal trzykrotnie więcej niż jednostka ta zajmowała w 1931 r.⁸

Wybuch wojny przerwał naukową i dydaktyczną aktywność UP. Formalne zamknięcie uczelni nastąpiło 21 IX 1939 r. Część profesorów działała w konspiracji, prowadząc wykłady na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich. W Poznaniu pozostały jednak gmachy, które od kwietnia 1941 do stycznia 1945 r. były wykorzystywane przez Reichsuniversität Posen. Instytut Historyczny tego uniwersytetu mieścił się przedwojennym Collegium Raciborskiego przy ul. Słowackiego 4/6 w wojennej rzeczywistości nazywanym Haus der Geistwissenschaften. W styczniu 1945 r., w czasie walk o Poznań, gmach ten spłonął wraz z licznym księgozbiorem oraz pomocami naukowymi do nauki paleografii, atlasami historycznymi i innymi materiałami. Z całego księgozbioru pozostało ok. 2500 egzemplarzy. Zostały one złożone w kościele św. Stanisława, gdzie uległy dalszej destrukcji.

„Wikarówka” i Collegium Philosophicum (1945–1958)

Powojenne Seminarium Historyczne rozlokowało się przy ul. Stolarskiej 7, w sąsiadującym z kościołem św. Michała gmachu, w tzw. wikarówce. Był to trzypiętrowy gmach, do którego z jednej strony przylegały ruiny kościoła św. Michała, z drugiej parterowa dobudówka. Pomieszczenia zajmowane przez seminarium znajdowały się na trzecim piętrze⁹ (ryc. 3a, 3b). Warunki panujące w Wikarówce były jeszcze długo po zakończeniu wojny niemal spartańskie. We wrześniu 1945 r. prof. Kazimierz Tymieniecki wysłał do rektora UP informację na temat sytuacji w gmachu przy Stolarskiej 7. Pisał, że tylko parter gmachu jest pilnowany przez portiera i porządkowany przez sprzątaczkę. Reszta budynku, a zatem trzy wyższe piętra, pozostają poza obszarem zainteresowania służb porządkowych. Dalej wzmiankował:

od dłuższego czasu brak w całym gmachu wody. Ustępy wydzielają wskutek tego nieprzyjemne zapachy, które dałyby się wszystkim pracownikom więcej we znaki, gdyby z pomocą nie przychodziła doskonała wentylacja, spowodowana brakiem szyb w oknach i szczelinami w ścianach. Na korytarzach znajduje się pełno śmiecia oraz piasku niezamiatanego od

⁸ AUAM, Rektorat, sygn. 15/597, s. 17.

⁹ W kościele św. Michała w czasie wojny została zorganizowana składnica książek, pochodzących głównie z Biblioteki Uniwersyteckiej. W czasie wojny, w 1944 r., kościół został poważnie uszkodzony podczas nalotów alianckich na Poznań. Podział pomieszczeń w wikarówce, zob. AUAM, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Humanistycznego z 21 IV 1945 r., pkt 6, uchwała b.

Ryc. 3a. Zburzony kościół św. Michała przy ul. Stolarskiej, do którego przylega wikarówka (widoczna po lewej stronie). Na III piętrze tego budynku znajdowała się w l. 1945–1947 siedziba Seminarium Historycznego. Zdjęcie nieznanego autora, ok. 1945 r., ze zbiorów Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, sygn. 2844

Ryc. 3b. Wikarówka współcześnie (2016)

dłuższego czasu. [...] Jeśli chodzi o lokal Seminarium Historycznego, to dotąd nie oszklono żadnych okien, ani nie zabezpieczono uszkodzeń w murach zewnętrznych i wewnętrznych. To samo zresztą dotyczy całości gmachu¹⁰.

W sprawozdaniu z sierpnia 1946 r. dyrektor Seminarium Historycznego, prof. Henryk Łowmiański także wspominał o trudnych warunkach panujących w ówczesnym miejscu pracy historyków. Z pisma wynika jednak, że władze seminarium miały nadzieję na przeniesienie do remontowanych lokali w Zamku¹¹. Historycy mieli zająć pokoje na piętrze pierwszym

¹⁰ AUAM, Rektorat, sygn. 357/387, s. 9.

¹¹ AUAM, Rektorat, sygn. 354/387, s. 2.

Ryc. 4. Collegium Philosophicum, przy ul. Matejki 48/49. Gmach wzniesiony w l. 30. XX w. jako kamienica mieszkalna, przebudowana na biurowiec podczas II wojny światowej. Następnie, od 1945 r. siedziba Zarządu Miejskiego m. Poznania, od 1947 r. Collegium Humanisticum, a następnie Collegium Philosophicum Uniwersytetu Poznańskiego. Na II piętrze mieściła się siedziba pierwszego Instytutu Historycznego, następnie Zespołu Katedr Historycznych Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Zdjęcie S. Kuszy, ok. 1950 r., publikowane [w:] T. Klanowski, *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. 1945–1964*, Poznań 1965, s. 73

od strony ogrodu¹². We wrześniu 1945 r. urządzono nawet zwiedzanie pomieszczeń zamkowych, co miało dodatkowo podkreślić, jak mówiono, „doniosłość znaczenia zamku dla potrzeb Uniwersytetu”¹³. Uniwersytet, a więc także i Wydział Humanistyczny, został jednak ostatecznie usunięty z Zamku. W zamian uczelnia otrzymała budynek przy ul. Matejki 48/49 oraz Kantaka 2/4, a w Zamku umieszczono Zarząd Miejski, nazywając budynek od tej pory Nowym Ratuszem. To w pierwszym z tych gmachów miał znaleźć siedzibę Wydział Humanistyczny, a wraz z nim Seminarium Historyczne. Gmach przy ul. Matejki, w którym rezydował wcześniej Zarząd Miejski, to masywna kamienica stojąca na narożniku ulic Matejki i Wyspiańskiego, zbudowana w l. 30. XX w. Została zajęta przez okupantów i przebudowana na biurowiec, a następnie przejęta po wojnie przez władze miasta (ryc. 4). W uniwersyteckich strukturach budynek miał początkowo nazywać się Collegium Humanisticum, w nawiązaniu do nazwy wydziału, który się w nim ulokował, jednak reorganizacja uczelni i powstanie Wydziału Filozoficzno-Historycznego wpłynęły na zmianę nazwy na Collegium Philosophicum. Poza nielicznymi zakładami znalazły tam siedzibę wszystkie komórki Wydziału. Gmach jednak należało najpierw przystosować do potrzeb dydaktycznych, budując m.in. sale wykładowe przez łączenie mniejszych pomieszczeń. Na parterze powstały trzy takie sale. Historycy i historycy prawa znaleźli miejsce na piętrze drugim. Kuratorem i administratorem gmachu został doc. Gerard Labuda, który zamieszkiwał w budynku¹⁴.

¹² Tamże, s. 1.

¹³ AUAM, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Humanistycznego z 8 IX 1945 r., pkt 4.2.

¹⁴ AUAM, Rektorat, sygn. 354/198, s. 24.

Ryc. 5. Gmach Banku Spółek Raiffeisena, zbudowany l. 1907–1908 według projektu spółki Hartmann & Schlenzig. Od 1920 r. Uniwersytet zajmował część pokoi w budynku „za wiedzą, lecz nie za aprobatą władz rządzących, a nawet poniekąd wbrew woli dotychczasowych posiadaczy”. W 1945 r. przeznaczony do rozbiórki. Odbudowany, a następnie przeznaczony najpierw na siedzibę banku, a następnie komendy MO. Odzyskany przez Uniwersytet w 1957 r., od 1958 nazywany Collegium Iuridicum. W l. 1959–1968 siedziba Instytutu Historycznego Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM. Poczta wka ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

W Collegium Philosophicum Instytut Historyczny UAM (pod tą nazwą od 1956 r.) funkcjonował do 1959 r.¹⁵ Wówczas przeniósł się do odebranego od władz miejskich gmachu przy ul. Armii Czerwonej 90 (ob. Święty Marcin), sąsiadującego z Collegium Minus – gmachu Banku Spółek Raiffeisena, nazwanego Collegium Iuridicum. Do Collegium Philosophicum przeprowadziły się katedry Wydziału Matematyki, przyczyniając się do kolejnej zmiany nazwy budynku na Collegium Mathematicum.

Collegium Iuridicum (1959–1968)

O ile przenosiny Seminarium Historycznego do Collegium Philosophicum są dość dobrze udokumentowane, o tyle przeprowadzka do Collegium Iuridicum jest niemal zupełnie nieobecna w źródłach. W materiałach publikowanych przez UAM zmiana lokalizacji została zarejestrowana od roku akad. 1959/60 (ryc. 5). Collegium Iuridicum powróciło do Uniwersytetu na fali odwilży 1956 r. Wcześniej bowiem, mimo sporych nakładów poniesionych przez Uniwersytet, budynek został zajęty przez komendę MO. Przed 1956 r. Collegium Iuridicum wraz z większością siedzib katedr Wydziału Prawa znajdowało się w kamienicy przy ul. Kantaka 2/4. Gabinety historyków mieściły się na wysokim parterze gmachu, na wyższych piętrach zaś ulokowano pomieszczenia Wydziału Prawa.

¹⁵ We wcześniejszym tekście, *Instytut Historii UAM w Poznaniu w Collegium Historicum na Morasku* [w:] *Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w l. 2006–2016*, red. J. Dobosz, D. Konieczka-Słowińska, P. Matusik, Poznań 2016, s. 137, 139, podałem błędnie, że przeprowadzka katedr historycznych do Collegium Iuridicum nastąpiła w 1957 r.

Collegium Novum (1968–1990)

Przeprowadzka do Collegium Novum latem 1968 r. odbywała się w gorącej atmosferze pomarcowej, w oczekiwaniu na reakcję władz na zaangażowanie uczelni w sprawy publiczne. Zmieniono wówczas strukturę Uniwersytetu. Zlikwidowane zostały katedry, a Instytut Historyczny został przekształcony w Instytut Historii. Pierwsze pomysły na nową siedzibę Wydziału Filozoficzno-Historycznego pojawiły się już w połowie lat 50. Jeden z nich

Ryc. 6a. Collegium Novum, zbudowane w l. 1968–1972 według projektu Lecha Sternala i Jerzego Liśniewicza. Widoczny cały budynek „B”, będący pierwotnie siedzibą Wydziału Filologii, oraz fragment bloku „A”, w którym rozlokowały się Instytut Historii oraz inne instytuty i katedry zajmujące się naukami o przeszłości. Od 1974 r. utworzyły one Wydział Historyczny. Zdjęcie Jerzego Poprawskiego, lata 80. XX w., ze zbiorów Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, sygn. 2174

Ryc. 6b. Collegium Novum, budynek „A” współcześnie (2016)

proponował budowę gmachu na tyłach Collegium Maius, razem z planowanym wówczas Collegium Physicum. Inny z kolei wskazywał tereny po zburzonej Cytadeli. Ostatecznie jednak dla budynku Wydziału Historyczno-Filozoficznego wskazano działkę między gmachem Izby Rzemieślniczej a „wieżowcem” Miastoprojektu, przy ówczesnej ul. J. Marchlewskiego 124/126 (ob. al. Niepodległości 4). Do realizacji wybrano projekt, którego autorami byli Lech Sternal i Jerzy Liśniewicz z Miastoprojektu. Do nowego gmachu, nazwanego ostatecznie Collegium Novum, przeprowadzili się wyłącznie przedstawiciele nauk historycznych, łącznie z archeologami, historykami sztuki i etnologami, oraz cały Wydział Filologiczny. Gmach oddawany był do użytku od 1968 do 1972 r. i po początkowej lawinie poprawek powykonawczych dawał się we znaki już tylko permanentnym niedogrzaaniem (ryc. 6a, 6b).

IH podczas przeprowadzki do budynku „A” Collegium Novum liczył 40 pracowników. Po 22 latach rezydowania w gmachu rozwinął się do instytucji zatrudniającej 87 pracowników naukowo-dydaktycznych, 17 inżynierijno-technicznych i 9 osób w bibliotece¹⁶. Oznaczać to mogło tylko jedno. Konieczność poszukiwania nowej siedziby.

Collegium Historicum (1990–2015)

Kolejna przeprowadzka IH miała charakter nie tylko praktyczny, ale początkowo także symboliczny¹⁷. Grupa studentów z reaktywowanego Niezależnego Zrzeszenia Studentów 17 stycznia 1990 r. rozpoczęła okupację budynku Komitetu Wojewódzkiego PZPR przy ul. Święty Marcin 78. Studenci weszli do gmachu i nie wypuścili pracujących w nim funkcjonariuszy partyjnych i pracowników biurowych, żądając przekazania budynku na potrzeby UAM. Dziesięć dni później rozpoczął obrady ostatni XI Zjazd PZPR, podczas którego partia została rozwiązana. Pod koniec stycznia 1990 r. Miejska Rada Narodowa przekazała budynek Uniwersytetowi, co potwierdził w marcu prezydent Poznania Andrzej Wituski. Rektor UAM prof. Bogdan Marciniak zaproponował przejęcie go przez WH¹⁸.

Gmach KW PZPR został wzniesiony w l. 1948–1950 w miejscu istniejącego w tym miejscu budynku Intendentury Królewskiej, wykorzystywanego w okresie międzywojennym jako tzw. budynek sztabowy, w którym mieściło się dowództwo 14. Dywizji Piechoty. Gmach KW PZPR zaprojektował Władysław Czarnecki, wpisując go w istniejące już

¹⁶ *Skład osobowy UAM w roku akademickim 1991/1992*, Poznań 1992, s. 44–49.

¹⁷ Fragmenty poświęcone przeprowadzce do KW PZPR oraz Collegium Historicum na Morasku zostały opracowane na podstawie wcześniejszego artykułu (M. Michalski, *Instytut Historii...*, s. 137–164.

¹⁸ F. Kaczmarek, *Koniec PZPR w Poznaniu*, „Kronika Miasta Poznania” 2000, nr 1, s. 306–324; tegoż *Schyłek PZPR w Poznaniu* [w:] *KWPZPR w Poznaniu – ludzie – struktury – formy działania*, red. K. Białycki, w druku; Dziekanat Wydziału Historycznego [dalej: DWH], Pismo Prezydenta Poznania A. Wituskiego do rektora UAM B. Marciniaka z 26 III 1990 r.

budynki Dzielnicy Cesarskiej. Jest to obiekt dwuskrzydłowy, rozlokowany na narożniku obecnych ul. Święty Marcin i Kościuszki, sześciokondygnacyjny z dodatkowymi dwoma poziomami podziemnymi. Wyposażony jest w dwa dziedzińce oddzielone od siebie skrzydłem, w którym znajduje się sala zebrań plenarnych¹⁹ (ryc. 7).

Przeprowadzka IH do nowego budynku została wyznaczona na 2. połowę 1990 i początek 1991 r.²⁰ Kierował nią ówczesny wicedyrektor Instytutu, doc. Bohdan Lapis. Remont i przystosowywanie do nowych potrzeb rozciągnęło się na całe drugie półrocze 1990 r., choć jeszcze w czerwcu następnego roku nie wszystkie pomieszczenia były dostosowane do potrzeb dydaktycznych²¹. Obok przejścia budynku po KW PZPR Uniwersytet wszedł w posiadanie

Ryc. 7. Budynek Komitetu Wojewódzkiego PZPR, zbudowany w l. 1948–1950 według projektu Władysława Czarneckiego. W l. 1990–2015 siedziba Wydziału Historycznego (lata 90. XX w.)

¹⁹ Zob. P. Marciniak, *Gmach Wydziału Historycznego UAM*, „Kronika Miasta Poznania”, 2006, nr 1, s. 305–312.

²⁰ DWH, Protokół z posiedzenia Kolegium Dziekańskiego z udziałem dyrektorów instytutów i ich pełnomocników ds. lokalowych z 26 VI 1990 r.

²¹ Sekretariat IH, Protokół z posiedzenia kierowników Zakładów Instytutu Historii UAM 31 V 1991 r., Pismo z Działu Technicznego UAM do dziekana Wydziału Historycznego z 19 VI 1991 r. w sprawie wyznaczenia terminu odbioru robót budowlanych w Coll. Historicum. Jeszcze w 1993 r. zmagano się z pozostałościami po dawnych właścicielach gmachu. W dokumentach Wydziału zachował się protokół komisyjnego otwarcia szafy pancerniej na IV piętrze, w którym znaleziono „15 egzemplarzy 6 tomu dzieł W.I. Lenina oraz kilka egzemplarzy dyplomu PZPR” DWH, Protokół z 10 II 1993 r.

części wyposażenia gmachu, w tym biblioteki liczącej ponad 20 tys. tomów. W maju 1990 r. księgozbiór ten został włączony do Biblioteki IH²².

Warto pamiętać, że pomysł zmiany siedziby Wydziału i Instytutu nie był początkowo zbyt popularny wśród pracowników i wywoływał spore kontrowersje. Dochodziło do ostrych wystąpień profesorów podczas posiedzeń Rady Instytutu i Rady Wydziału, wspartych przez głosy organizacji studenckich²³.

Zarówno pod względem liczby pomieszczeń, jak i powierzchni przejęcie budynku KW PZPR było korzystnym rozwiązaniem. Dyskusje na temat przeprowadzki Wydziału i Instytutu trwały w różnych formach do jesieni 1990 r., kiedy to rektor prof. B. Marciniak podtrzymał decyzję Senatu z 7 maja i 21 czerwca o przekazaniu budynku WH, jednocześnie szeroko omawiając wynikające z niej korzyści²⁴. IH zajął w całości II i III piętro oraz niektóre pokoje na I i IV piętrze. Resztę pomieszczeń IV piętra wykorzystywał Instytut Prahistorii (ob. Archeologii), V piętro zaś – Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej. W ciągu ćwierćwiecza obecności w budynku WH powierzchnia dydaktyczna powiększała się dzięki przejmowaniu pomieszczeń od rezydującego w gmachu banku PKO BP. W momencie wyprowadzki z budynku w 2015 r. powierzchnia użytkowana przez WH wynosiła ok. 8 tys. m². Należy jednak pamiętać, że lata 90. XX w. to okres dynamicznego wzrostu liczby studentów i pracowników IH oraz jego szybkiego rozwoju strukturalnego, stąd budynek, który w momencie przeprowadzki w 1990 r. wydawał się bardzo pojemny, wkrótce stał się zbyt mały. W okresach przepełnienia, w połowie lat 90. zajęcia odbywały się od poniedziałku do piątku od 8.00 do 20.00, a w czasie weekendów budynek pełny był studentów studiujących w trybie zaocznym. Wszystko to skłaniało do dyskusji nad polepszeniem warunków lokalowych WH i IH oraz – w dalszej perspektywie – nad przeprowadzką do większej siedziby.

²² DWH, Protokół przekazania przez Socjaldemokrację Rzeczypospolitej Polskiej w Poznaniu zbiorów bibliotecznych na rzecz Wydziału Historycznego UAM w Poznaniu z 28 V 1990 r.

²³ DWH, Oświadczenie Niezależnego Zrzeszenia Studentów z 24 IV 1990 r.; Stanowisko Kom. Wydz. NZS Wydziału Historycznego w sprawie lokalizacji Wydz. Historycznego, po odbyciu konsultacji w Kolegium Dziekańskim w dn. 19 V 1990.

²⁴ DWH, Protokół z posiedzenia Rady Wydziału Historycznego w dniu 10 IV 1990 r.; Protokół z posiedzenia Rady Wydziału Historycznego UAM, w dniu 23 IV 1990 r.; pismo prof. prof. J. Zabłockiej, J. Ochmańskiego i B. Kürbis do dyrektora IH prof. C. Łuczaka z 14 V 1990 r.; *Postscriptum* do oświadczenia pracowników IH UAM z 14 V rb. wysłane przez prof. Zabłocką i prof. B. Kürbis 28 V 1990 r.; pismo JM Rektora prof. B. Marcińca do dziekana prof. W. Szulca odmawiające reasumpcji głosowania Senatu UAM z 7 V 1990 r. w sprawie przeprowadzki Instytutu Historii z 17 IX 1990 r.; Sekretariat IH, Protokół z Posiedzenia Rady Naukowej Instytutu Historii UAM, 14 V 1990 r. oraz Protokół z zebrania pracowników Instytutu Historii UAM z 24 V 1990 r.

Collegium Historicum w kampusie Morasko (od 2015)

W przeciwieństwie do poprzedniej translokacji IH, która odbyła się w tempie błyskawicznym, przenosiny do kampusu Morasko były rozciągnięte na lata, stąd też trudno niekiedy odtworzyć wszystkie przedstawiane w ciągu ostatnich kilkunastu lat opcje ulokowania IH i WH i argumenty, które wpływały na podjęte decyzje. Długotrwały proces, najpierw dyskusowania, następnie podejmowania decyzji o przeprowadzce, a ostatecznie budowy nowego gmachu w kampusie Morasko spowodował, że w sprawę nowej siedziby WH zaangażowani byli rektorzy, dziekani i dyrektorzy w ciągu kilku kadencji. I tak z rektorów należy wymienić: prof. Stefana Jurge (1996–2002), prof. Stanisława Lorenca (2002–2008), prof. Bronisława Marciniaka (2008–2016), wśród dziekanów WH znaleźli się: prof. Tomasz Jasiński (1996–2002), prof. Danuta Minta-Tworzowska (2002–2008), prof. Hanna Kóćka-Krenz (2008–2012), prof. Kazimierz Ilski (2012–2016), a dyrektorami IH byli: prof. Bohdan Lapis (1996–2008), prof. Kazimierz Ilski (2008–2012), prof. Józef Dobosz (od 2012). Ważną rolę odgrywali także dyrektorzy Instytutów: Prahistorii, Etnologii i Antropologii Kulturowej, Historii Sztuki oraz Wschodniego. Z punktu widzenia IH najważniejszą osobą, która zajmowała się przeprowadzką WH do nowego gmachu oraz od początku dyskusji promowała budowę nowej siedziby w kampusie Morasko, był prof. B. Lapis.

Kwestia nowej siedziby IH pojawiła się oficjalnie w dyskusjach uniwersyteckich w 2002 r. Wówczas to na posiedzeniach Rady Instytutu oraz Rady Wydziału, a także podczas oficjalnych spotkań pracowników IH dyskutowano różne warianty lokalowe. Przedstawiał je ówczesny dyrektor B. Lapis, gorący zwolennik przeprowadzki. Rozważano także inne możliwości, na przykład pozostanie w centrum miasta w obecnej siedzibie, budowę nowego gmachu w śródmieściu czy wreszcie przeprowadzkę IH lub WH do któregoś z gmachów opuszczanych przez wydziały wyprowadzające się na Morasko (np. do Collegium Chemicum). Wszystkie one okazywały się w ostatecznym rozrachunku nierealne wobec braku funduszy na gruntowne remonty gmachów w Śródmieściu.

Wyraźny przełom w sprawie poszukiwania nowej siedziby dla IH i WH zarysował się w 2006 r. Wówczas to, w czerwcu najpierw Rada Instytutu, a następnie Rada Wydziału pozytywnie zaopiniowały propozycję złożoną przez rektora S. Lorenca przeniesienia siedziby WH do nowego obiektu w kampusie Morasko²⁵.

W 2008 r. ustalono, że nowy budynek powstanie obok siedziby Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, zatem będzie to obiekt położony bardzo blisko pętli Poznańskiego Szybkiego Tramwaju, oraz że zajmie powierzchnię ok. 14,5 tys. m²²⁶. Konkretyzacja

²⁵ Sekretariat IH, Protokół z posiedzenia Rady Instytutu Historii z 19 VI 2006 r., pkt 4. Za głosowało 24 członków Rady, przeciw było 8, 4 zaś wstrzymało się od głosu; DWH, Protokół z Rady Wydziału Historycznego z 26 VI 2006 – wyciąg: 43 członków za, 10 przeciw, 6 wstrzymało się od głosu.

²⁶ Sekretariat IH UAM, List dziekana D. Minty-Tworzowskiej z 3 X 2008 r.

Ryc. 8. Collegium Historicum w kampusie Morasko (2018)

planów przeprowadzkowych nastąpiła w końcu 2010 r., już za kadencji rektora B. Marciniaka. W listopadzie odbyło się spotkanie Rady Wydziału z władzami rektorskimi, na którym przedstawiono perspektywy budowy nowego gmachu. Rektor zadeklarował, że wprawdzie posiadane fundusze pozwalają na budowę nowego gmachu w kampusie Morasko o powierzchni tylko 10,5 tys. m², ale można założyć, że budynek ten będzie miał powierzchnię ok. 12 tys. m². Było to wprawdzie mniej niż zakładano kilka lat wcześniej, ale z drugiej strony w porównaniu z Collegium Historicum przy ul. Święty Marcin powierzchnia wykorzystywana na cele naukowe i dydaktyczne wzrosłaby około dwuipółkrotnie. Po kilku dniach, na posiedzeniu z 22 XI 2010 r., Rada Wydziału przyjęła propozycję rektora²⁷.

Po decyzji Rady Wydziału z listopada 2010 r. sprawa budowy nowego gmachu i przeprowadzki do kampusu Morasko przyspieszyła. Pani dziekan prof. H. Kóćka-Krenz powołała zespół ds. budowy siedziby WH na Morasku, do którego wszedł m.in. prof. B. Lapis jako pełnomocnik pani dziekan. Podjęto szybkie konsultacje w celu aktualizacji przygotowanych wcześniej wyliczeń powierzchni sal dydaktycznych, gabinetów i magazynów.

W połowie 2011 r. ogłoszono konkurs na projekt architektoniczny nowego gmachu WH wraz z budynkiem archiwum uniwersyteckiego. Sąd konkursowy ogłosił wyniki już 18 X 2011 r. Konkurs wygrała Pracownia Autorska i Biuro Prawne H.J. Buszkiewicz sp. z o.o.²⁸

²⁷ DWH, Wyciąg z Protokołu z posiedzenia Rady Wydziału Historycznego UAM z 22 XI 2010 r.

²⁸ Ogłoszenie wyników konkursu na opracowanie projektu architektonicznego budynku Wydziału Historycznego wraz z Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu wraz z infrastrukturą techniczną, ZP/720/1030/U/11.

Projekt budynku i ustalenia dotyczące parametrów nowego gmachu „odziedziczyły” w 2012 r. nowe władze dziekańskie, z prof. K. Ilskim na czele. Aż do momentu przejścia na emeryturę w grudniu 2014 r. nowym gmachem zajmował się także prof. B. Lapis. Budowa ruszyła 11 XII 2012 r., w czerwcu 2013 r. odbyło się uroczyste wmurowanie kamienia węgielnego, wiechę na obiekcie zawieszono 2 IV 2014 r., a formalne oddanie obiektu do użytkowania nastąpiło 19 III 2015 r. (ryc. 8).

Gmach Collegium Historicum wpisuje się w przyjęty w kampusie Morasko wystrój budynków ozdobionych żółtą ceramiką. Elementem charakterystycznym, wyróżniającym zaprojektowany obiekt, są listwy-żaluzje zamocowane pionowo na elewacjach zewnętrznych i wewnętrznych (na dziedzińcu i atrium). Wyróżnia to budynek od pozostałych obiektów w kampusie. W przeciwieństwie do większości siedzib wydziałów wcześniej zaprojektowanych, Collegium Historicum jest gmachem zwartym, nierozczłonkowanym. Czteroskrzydłowy budynek na planie prostokąta jest usytuowany dłuższym bokiem wzdłuż ul. Uniwersytetu Poznańskiego (do połowy 2019 ul. Umultowska), gdzie też znajduje się główne wejście, położone naprzeciwko wejścia do sąsiedniego gmachu Collegium Chemicum (zaprojektowanego przez tę samą pracownię architektoniczną). Oś hallu wyprowadza do przeciwnego wejścia, znajdującego się od strony pętli PST. Na parterze, obok obszernego hallu, znajduje się Sala Profesora Gerarda Labudy, największa sala w budynku, mieszcząca 300 osób, pomieszczenia biblioteki wydziałowej oraz kilka dodatkowych sal dydaktycznych i sal lektoratowych. Interesującą koncepcją jest tzw. wstęga czasu – rodzaj kalendarium wydarzeń z historii świata – umieszczona w posadzce hallu, dziedzińca i podłodze wszystkich sal wykładowych.

W hallu znajduje się wyjście na dziedziniec wewnętrzny oraz wejście na klatkę schodową prowadzącą do dziekanatu. Piętra pierwsze i drugie zaprojektowane są bliźniaczo. Wzdłuż dłuższych skrzydeł budynku biegają szersze korytarze, przy których mieszczą się sale wykładowe i seminaryjne. Szersze korytarze połączone są trzema wąskimi przejściami, przy których znajdują się gabinety pracowników. Piętro pierwsze zajmują Instytuty: Archeologii, Etnologii i Antropologii Kulturowej oraz Muzykologii, piętro drugie zaś – Instytut Wschodni i IH. Na poziomie pierwszego piętra umieszczono atrium, na poziomie drugiego – taras. W całym gmachu znajdują się 54 sale dydaktyczne, lektorskie i seminaryjne oraz cztery sale komputerowe. IH dysponuje blisko 2500 m² powierzchni, z czego ponad 1200 m² przeznaczonych jest na sale dydaktyczne. W kontekście całego budynku imponująco przedstawiają się pomieszczenia biblioteczne. Skutkiem przeprowadzki do nowego gmachu była konsolidacja bibliotek instytutowych w jedną bibliotekę wydziałową, która formalnie powstała w początkach 2014 r. Większość księgozbioru jest udostępniana w wolnym dostępie. Obok znajduje się czytelnia dla 100 osób. Rozwój biblioteki zapewniają przestrzenie magazynowe, które pozwalają planować zakupy książek i czasopism na około 30 lat.

Oddanie budynku do użytku nastąpiło w marcu 2015 r. Wówczas też rozpoczęły się przeprowadzki poszczególnych jednostek WH, które koordynował dziekan prof. K. Ilski. Błyskawiczną, trwającą tylko tydzień przeprowadzkę IH organizował w lipcu 2015 r. dyrektor prof. J. Dobosz. Gdyby bilansować ostatnią przeprowadzkę, to po stronie strat należy zaliczyć wyprowadzkę z centrum miasta, a zatem pozbawienie studentów i pracowników specyficznej atmosfery, której nie sposób stworzyć w kampusie aktywnym wyłącznie w godzinach przedpołudniowych i wczesnopopołudniowych. Przestrzeń pomiędzy budynkami kampusu jest martwa, a ożywa wyłącznie falami regulowanymi godzinami odbywania zajęć i rozkładem jazdy tramwajów. Także miasto straciło sporą grupę aktywnych studentów i pracowników, którzy wspomagali życie w centrum i je uatrakcyjniali.

Po stronie niewykorzystanych szans należy wpisać potknięcia na etapie projektu czy sporządzania koncepcji budynku. Zbyt wąskie korytarze na piętrach oraz brak miejsc spotkań czy rekreacji poza hallem głównym są chyba największą bolączką nowego gmachu. Z punktu widzenia organizacji zajęć sporą trudnością okazało się zamocowanie do podłogi mebli w mniejszych salach wykładowych, co znacznie utrudnia inną organizację zajęć poza klasyczną w ławkach.

Po stronie zysków należy wpisać dwie podstawowe kwestie. Sale wykładowe i mniejsze sale dydaktyczne są wyposażone bardzo dobrze. Sprzęt multimedialny działa bez zarzutu i ułatwia prowadzenie zajęć dydaktycznych. Większe sale, a przede wszystkim Sala Profesora Gerarda Labudy, są wyposażone w dodatkowy sprzęt pozwalający odtwarzać dowolne multimedia w niemal kinowej jakości, a studenci niedosłyszający mogą korzystać tam z pętli indukcyjnych ułatwiających odbiór wykładów. Poza tym w największej sali znajduje się system do transmisji tłumaczenia symultanicznego, co pozwala wykorzystywać ją podczas wielojęzycznych konferencji. W całym gmachu funkcjonuje szybka sieć bezprzewodowa działająca w systemie eduroam. Korzyścią jest też nowa biblioteka, której organizacja ułatwia korzystanie ze zbiorów. Czytelnia jest zorganizowana w sposób przyjazny, wyposażona zarówno w tradycyjne krzesła i stoły, jak i kanapy i fotele. Istotnie wzbogaca ją różnorodna i liczna roślinność, co poprawia komfort pracy.

Podczas stu lat działania katedr i zakładów historycznych na uczelni w Poznaniu i ponad sześćdziesięciu lat istnienia IH pracownicy i studenci przeprowadzali się kilkakrotnie do nowych siedzib. Piętnaście lat historycy spędzili w Zamku (ówczesnym Collegium Maius), pięć w Collegium Minus, dwa w wikarówce, dziesięć w Collegium Philosophicum, dziesięć w Collegium Iuridicum, dwadzieścia dwa w Collegium Novum i dwadzieścia pięć lat w Collegium Historicum przy ul. Święty Marcin. Wszystkie te budynki współtworzyły historię Instytutu Historii UAM, a pracownicy i studenci na różne sposoby użytkowali i ożywiali ich przestrzeń.

3

Instytut Historii UAM we wspomnieniach profesorów

Wprowadzenie

Zaprezentowane poniżej wspomnienia zostały zebrane w l. 2002–2019 podczas rozmów-wywiadów przeprowadzanych przy różnych okazjach z pracownikami IH. Zgromadzony materiał jest obszerny i obejmuje wiele godzin nagrań, wybrano więc kilka wspomnień, które zostały pogrupowane tematycznie.

Rozmowę z prof. Jadwigą Krzyżaniakową (1930–2010) przeprowadził prof. Tomasz Schramm, przygotowując materiał do artykułu *Środowisko historyczne na Uniwersytecie Poznańskim w sytuacji politycznej lat 1945–1956* [w:] *Między historią a edukacją historyczną. Studia i szkice dedykowane profesor Marii Kujawskiej*, pod red. V. Julkowskiej, Poznań 2003, s. 119–130. Rozmowę z prof. Zygmuntom Borasem (1927–2008) przeprowadził Michał Kasperczak podczas przygotowywania pracy magisterskiej pt. *Studia Historyczne na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1949–1956*, obronionej w 2006 r. (promotor: prof. T. Schramm). Ponowną rozmowę z prof. Jadwigą Krzyżaniakową przeprowadził w 2009 r. dr Mariusz Menz. Rozmowy z prof. Karolem Olejnikiem (ur. 1938), prof. Tomaszem Schrammem (ur. 1949), prof. Jerzym Strzelczykiem (ur. 1941) i dr. Krzysztofem Jankowia-kiem (ur. 1947) przeprowadziła od lipca 2018 do stycznia 2019 r. Magdalena Patrzałek w ramach przygotowywania niniejszej publikacji.

EGZAMINY WSTĘPNE

Prof. Jadwiga Krzyżaniakowa

Egzamin wstępny przeprowadzał profesor [Włodzimierz] Dworaczek i jak on zadał mi takie stereotypowe pytanie: „dlaczego pani idzie na historię?”, to ja odpowiedziałam: „dlatego żeby zrozumieć, co musiałam przeżyć”. To „dlaczego” to jest do dzisiaj moje hobby. Mówię Nałkowską – dlaczego człowiek człowiekowi zgotował ten los? Zaczynałam studia w roku [19]49. Zaczynał się najgorszy komunizm, którego prawdę mówiąc tu się nie czuło, bo to byli starzy profesorowie i stara szkoła.

SEMINARIA – PROMOTORZY – MISTRZOWIE

Prof. Jadwiga Krzyżaniakowa

Seminarium prof. Kazimierza Tymienieckiego to było coś arcydziwnego. Nigdy nie wiedzieliśmy, co on myślał. Ale w życiu by nie powiedział jakiegoś krytycznego słowa. Seminarium było nudne, ale myśmy byli na tyle świadomi – to była na tyle dobra grupa – że rozumieliśmy, czego się uczymy. Myśmy wiedzieli, po co to się robi, równocześnie w tym samym czasie prof. [Gerard] Labuda prowadził nadobowiązkowe zajęcia z nauk pomocniczych, na które też chodziło pięć osób. Labuda tworzył wtedy swoją systematykę źródeł. Czyli on wszystko obalał. I tam było to samo, co na seminarium Tymienieckiego tylko inaczej. Jak dziś pamiętam wielką dyskusję na temat: czy na podstawie jednego źródła można określić fakt historyczny. Myśmy się z [Marcelego] Handelsmana nauczyli, że nie, a Labuda usiłował nam udowodnić, że tak. Wielka dyskusja! I ja w pewnym momencie pod nosem powiedziałam: „zawracanie Wisły kijkiem”. Tak cicho, ale on usłyszał. Ja się zaczerwieniłam, a on na to: „świetne powiedzonko”.

Prof. Zygmunt Boras

Zygmunt Wojciechowski nas zachwycał. Mówił z głowy, z pamięci, znał się bardzo dobrze i nam robił bardzo dobry wykład. Ale jak już ciężiej chorował – już nie w instytucie, ale u siebie w pokoju organizował seminaria. Prosił nas, przysyłał po nas auto, w [19]50 roku! Jechać autem to było przeżycie! Taką warszawę jakąś wysyłał i myśmy tam [do jego pokoju] przybywali. Seminarium polegało na tym, że profesor bez przerwy chodził po tych półkach i wyciągał źródła przede wszystkim. Czytał, pokazywał nam, dużo mówił o tych źródłach, dużo wiedział. Tak że to było seminarium, wykład i źródła w jednym.

Prof. Karol Olejnik

Profesor Benon Miśkiewicz był wymarzoną promotorem dla mnie. Dlaczego? Po pierwsze dlatego, że to była osobowość o charakterze wyzwalającym, a nie przytłaczającym. Bardzo często profesor młodego adepta wiedzy przytłacza swoją wiedzą. Profesor Miśkiewicz był typem naukowca, a przede wszystkim promotora, o charakterze inspirującym. Wyglądało to mniej więcej w ten sposób, że nigdy, ale to nigdy, profesor Miśkiewicz nie miał w zwyczaju pytać: „proszę pana, a kiedy mi pan pierwszy rozdział doktoratu wydać? A na jakim pan jest etapie? A proszę pana, co pan teraz robi?”. Nic takiego. Natomiast jest, powiedzmy, zebranie noworoczne, spotkanie noworoczne i profesor Miśkiewicz, patrząc w moją stronę, powiada: „No... w tym roku będziemy mieli jesienią nowego doktora”. Ja jestem ze swoim

doktoratem daleko w polu, ale po takim stwierdzeniu co ja robię? Muszę do tej jesieni skończyć doktorat. Dlatego to tak szybko poszło. To była osobowość wyzwalająca. On dopin-gował. Lepszego promotora w ogóle trudno sobie wymarzyć.

Prof. Tomasz Schramm

Byłem przeszczeniwy, że byłem na seminarium Janusza Pajewskiego. Niektórzy uważali, że nie są dość dobrzy, żeby iść do Profesora na seminarium, mimo że on – jak mówię – nie był wymagający. Ale to był taki autorytet, który dał o sobie znać już w trakcie egzaminów. Nie chodziło o to, że on zburczy za nieprzygotowanie do seminarium – bo tego nie robi – ale to wstyd, nie wypada przyjść nieprzygotowanym czy na zajęcia, czy na seminarium. Udało mi się zostać jego asystentem, co też nie było proste. Profesor w stosunku do swoich uczniów był bardzo ciepły, ojcowski. Zresztą mówił do nas czasem „synku”, grono swoje nazywał dzieciarnią. Potem, jak się pojawiły dzieci jego dzieciarni, to były jego przyszywanymi wnukami.

Prof. Jerzy Strzelczyk

Mistrz mediewistyki poznańskiej, profesor Kazimierz Tymieniecki, odchodził właśnie na emeryturę. Pierwszy semestr jeszcze miał zajęcia, drugi już nie. Dyrekcja prosiła o poszczególne wykłady różnych wykładowców, dzięki czemu mogłem posłuchać różnych historyków, co wpłynęło na pewno bardzo ożywczo na mój światopogląd historyczny. Najbardziej przytuliłem się do profesora Gerarda Labudy. Od drugiego roku moich studiów po koniec swego długiego życia był moim nauczycielem, mentorem, mistrzem, nie zawaham się powiedzieć, że przyjacielem również. Oprócz tego jeszcze dwoje takich historyków wybitnych poznałem, pod których wpływem się znalazłem. Profesor Brygida Kürbis – to była osobowość. Nauczyła mnie szacunku do źródeł, obchodzenia się ze źródłami historycznymi i ich nowoczesnego rozumienia. No i taki geniusz – Henryk Łowmiański. Te osobowości mnie ukierunkowały.

WYKŁADOWCY

Prof. Karol Olejnik

Bez wątplenia najznakomitsze wykłady miał profesor [Gerard] Labuda. One były związane, jednocześnie logiczna ich konstrukcja była uderzająca, a po trzecie to były wykłady podparte materiałem źródłowym. Wykłady profesora [Jerzego] Topolskiego były dosyć trudne. Na wykładach ze statystyki byłem raz, żeby zobaczyć, jak wygląda prowadzący. Natomiast były wykłady nie do powtórzenia, szczególnie piękne, bo mówione literacką polszczyzną,

zawierające całą masę materiału z tak zwanej historii ogólnej, powiedziałbym, niekiedy anegdot. To były wykłady profesora [Janusza] Pajewskiego. Polszczyzna profesora Pajewskiego była polszczyzną bardzo bogatą.

Prof. Tomasz Schramm

Kiedy przyszedłem na wykłady Gerarda Labudy, to [...] pomyślałem: to jest uniwersytet. Towarzystwo z roku narzekalo, że nie rozumie, o co chodzi. Profesor Labuda rzeczywiście „latał” bardzo wysoko, a ja usiłowałem nadążyć i o żadnych innych wykładach później nie pomyślałem z takim szacunkiem i tak zadzierając głowę jak u Gerarda Labudy.

Prof. Jadwiga Krzyżaniakowa

Był profesor [Włodzimierz] Dworaczek uważany za ojca studentów, aczkolwiek wtedy był docentem. Był bardzo uroczy, pięknie opowiadał, ostrzegał. Poza tym byli asystenci. Z największą wdzięcznością wspominam Hanke Ziółkowską, bo właściwie ona mnie, że tak powiem, wyforowała w jakiejś mierze. Ona świetnie prowadziła zajęcia. Miała tzw. wstęp do badań [historycznych]. Prowadziła to niesamowicie. To była niezwykła osoba. Jest dla mnie jedną z [...] wybitnych osób w tym czasie. Jej zwolnienie było wymierzone w prof. [Kazimierza] Tymienieckiego, zwolnienie polityczne.

DRUGA TWARZ PROFESORA

Prof. Tomasz Schramm

Opiekunką naszego roku była Julia Zabłocka, która nie tylko uczyła nas w pierwszym semestrze, przejmowała strachem jako egzaminator, ale była też zdecydowanie partyjna i w jej wypadku to była postawa ideologiczna. Gdzieś w kwietniu [19]68 roku, już nie mamy zajęć, ale jest naszym opiekunem. [...] Prosi mnie do siebie do gabinetu i mówi, że starościna naszego roku idzie na urlop macierzyński [...]. „Postanowiłam, że pan będzie starostą”. A ja zupełnie na to nie miałem ochoty, nie czułem się zżyty. I mówię: „nie, pani doktor, nie, a poza tym ja nie jestem zbyt popularny na roku”. „Tym bardziej będzie pan starostą, bo ja nie będę tolerowała na roku antysemityzmu!” – odpowiedziała. Ośłupiałem, bo to po raz pierwszy, nie ostatni, [...] przypisano mi takie właśnie pochodzenie. [...] Opowiadałem tę anegdotę bardzo wiele razy. Między innymi po latach prof. [Jolancie] Dworaczkowej, która była charakterystyczną [...] świetną osobą z takim cienkim, nieco kostycznym poczuciem humoru. Opowiedziałem jej to i ona mówi: „no tak, ona pochodziła ze Śląska,

a tam nie umieli rozpoznawać Żydów”. I to było bardzo w stylu pani Dworzaczkowej. I tutaj muszę powiedzieć – Julia [Zabłocka] zachowała się [...] z dużą klasą w tym momencie. I nie sędzę, żeby akurat to, ale jej postawa wiosną [19]68 roku spowodowała, że przestała być opiekunem. Została zrzuciona z opiekuństwa przez partię. Być może miała jakieś inne przykrości, ale tego nie wiem. W każdym razie myśmy stracili opiekunkę, którą lubiliśmy. Przy [...] całej ostrości [...] egzaminy poszły nie najgorzej. Ona była ostra, budziła respekt, ale sympatię – przynajmniej części spośród nas też. Kiedyśmy się dowiedzieli, że przestała być opiekunem, to w parę osób poszliśmy do niej z kwiatkiem. Muszę zresztą powiedzieć, że zaprosiliśmy ją na spotkanie chyba w piętnastolecie dyplomu. W dziesięciolecie nie zrobiliśmy spotkania, bo wypadło to w roku 1982 i to nie był stosowny czas, no więc piętnastolecie. I tam przemówiła do nas bardzo ciepło i nieoczekiwanie się roz płakała. Jak to? Krwa-wa Julia! Więc te nasze stosunki z nią były bardzo dobre.

Prof. Jadwiga Krzyżaniakowa

W trakcie jednego z seminariów prof. [Gerard] Labuda spogląda na zegarek i mówi: „oj, muszę iść, bo muszę podłogę umyć”. On też chodził z różdżkami, wody szukał. Różne rzeczy! Labuda jeździł na Kaszuby. Na przyjęciu u Labudów – a one z rzadka się odbywały – toczyła się dyskusja na temat języków i stopnia umiejętności, znajomości danego języka. I myśmy się zastanawiali: czy Kadłubek myślał po polsku, czy po łacinie. No i doszliśmy do wniosku, że Kadłubek po łacinie, ale Długosz po polsku. No i rozmawialiśmy, kto w jakim języku potrafi myśleć. I Labuda mówi, że potrafi myśleć po niemiecku, ale jeśli myśli naprawdę, to myśli po kaszubsku.

Dr Krzysztof Jankowiak i Stanisława Jankowiak

Stanisława Jankowiak: Asystenci byli zobowiązani przedstawić panu profesorowi [Januszowi] Pajewskiemu swoje narzeczone, robili to z przyjemnością, bo Profesor był taką osobą, że to wszystko były [jego] dzieci. I potem myśmy wszyscy, już powiedzmy jako żony, mężowie i tak dalej, spotykali się u Profesora na imieninach. To były najpiękniejsze spotkania. Fantastyczny człowiek.

Krzysztof Jankowiak: Jak mowa o imieninach, w życiu tego nie zapomnę: jesteśmy zebrani na imieninach, jest profesor [Witold] Jakóbczyk także, no i wjeżdża na stół francuski koniak. Z nabożeństwem został rozlany, wznosimy toast i nagle profesor Jakóbczyk odzywa się: „a co to za święństwo!” Konsternacja ogromna...

SJ: Wszystkim oczy stały, bo każdy łyka zrobił, a to była oliwa. Pani Mira, jego druga żona, zresztą pierwsza wielka miłość. Myśmy ją potem poznali, bardzo byliśmy zaprzyjaźnieni,

ale pani Mira, jak tu przyjeżdżała raz na jakiś czas, to usiłowała w jego małym mieszkanku zrobić porządki. A ponieważ była pusta butelka po napoleonie, to ona trzymała tam oliwę.

KJ: Ale nikt tego nie powie, tylko profesor Jakóbczyk, który był znany z tego, że co myślał, to mówił...

SJ: Profesor Pajewski był bardzo skonfundowany. Chyba nikt inny takich relacji ze swoim otoczeniem nie miał, jak Profesor. To były piękne sprawy, do Profesora jak się chodziło, zresztą Profesor chodził też na imieniny do swoich uczniów.

INSTYTUT HISTORII JAKO TAKI. A JAK NIE TAKI, TO JAKI?

Prof. Karol Olejnik

Jak znakomicie rywalizacja wpływa na człowieka! Ja zawsze rywalizowałem z profesorem [Stanisławem] Sierpowskim, bo byliśmy na jednym roku. To było tak, że spotkał się chyba w marcu w Bibliotece Uniwersyteckiej i ja miałem w teczce gotową pracę magisterską, i on miał w teczce – jak się później okazało – gotową pracę magisterską. Ale obydwaj udawaliśmy, że jeszcze daleko jesteśmy do skończenia tejsze pracy. Myśmymy tak ze sobą właśnie rywalizowali. Na konferencjach różnych też. Mniej więcej nasze awanse szły równocześnie, bo jak ja awansowałem, to prof. [Antoni] Czubiński też starał się, żeby profesor Sierpowski awansował, łeb w łeb. Jak nie ma rywalizacji, to człowiek się rozleniwia.

Dr Krzysztof Jankowiak

Przy wejściu [do Collegium Iuridicum], jak się schodziło, urzędowała bardzo ważna osoba, mianowicie pan Buszko. Pan Buszko to była bardzo ważna osoba, pracownik techniczny i swego rodzaju instytucja, chyba jeszcze przedwojenny pracownik Uniwersytetu. Był bardzo ważnym elementem Instytutu i zawsze mówił „ja i profesor Łowmiański”, „ja i profesor Labuda”.

Rocznik wcześniejszy, z [19]59 roku, to jest rocznik Jurka Strzelczyka, któregoś razu urządzili sobie znakomitą zabawę, mianowicie były fiszki katalogowe w postaci tych karteczek. I wpadli na pomysł świetny, zabawili się trochę kosztem czytelników, trochę kosztem biblioteki. Mianowicie powypisywali sobie wymyślane pozycje katalogowe, np. pamiętam była taka karteczka: „Kazimierz Wielki jako taki. A jak nie taki, to jaki?”. I tego typu zabawne zapiski tam się pojawiały. Jeżeli się nie mylę, to to był rok Jurka Strzelczyka i Anki Wolff-Powęskiej.

Opracowała *Magdalena Patrzałek*

II LUDZIE

Stanisław Alexandrowicz (1931–2015)

Ur. 5 IV 1931 w Wilnie, zm. 9 IV 2015 w Toruniu. Główną dziedzinę jego badań stanowiły dzieje społeczno-gospodarcze W. Ks. L. i historia kartografii. Dzieciństwo spędził w Wilnie, Łucku (1938–1940) i na zesłaniu wraz z matką (Maria z Kukowiczów, nauczycielka) i rodzeństwem w Kazachstanie (IV 1940–III 1946). W 1939 r. stracił ojca (Bohdan, urzędnik państwowy) zgładzonego przez NKWD, a w pierwszych miesiącach zesłania zmarło mu rodzeństwo – 7-letnia Wiesława i 13-letnia Regina. Po powrocie do kraju (III 1946) osiadł z matką w Toruniu. W 1950 r. rozpoczął studia historyczne na UMK, kontynuował je na UP i zwrócił się w 1955 r. obroną pracy magisterskiej *Handel Rusi Kijowskiej z Polską do 1240 r.*, napisanej na seminarium prof. Henryka Łowmiańskiego, który wywarł istotny wpływ na ukierunkowanie jego zainteresowań badawczych i dalszy rozwój naukowy. Od XI 1955 r. związany z IH jako aspirant, potem st. asystent (od 1958) w Katedrze (od 1969 Zakładzie) Historii Narodów ZSRR, przygotował pod kierunkiem H. Łowmiańskiego dysertację doktorską *Funkcje gospodarcze miasteczek Białorusi i Litwy (XVI–I poł. XVII w.)*, którą obronił 30 XII 1960 r. W l. 1961–1973 pracował na stanowisku adiunkta. Habilitował się 22 V 1972 r. na podstawie rozprawy *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku* (Poznań 1971). 1 X 1973 r. został mianowany docentem. W l. 1977–1987 pracował w Instytucie Historii Filii UW w Białymstoku, kierując Zakładem Historii Starożytnej i Średniowiecznej oraz (1984–1987) Pracownią Badań Regionalnych. W 1987 powrócił do Torunia i w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK objął kierownictwo Zakładu Historii Europy Wschodniej, które sprawował do przejścia na emeryturę w 2001 r. W 1989 r. uzyskał profesurę nadzw., a w 1994 r. zwyczajną.

Jako badacz dziejów społeczno-gospodarczych zasłużył się zwłaszcza pracami poświęconymi miastom i miasteczkom W. Ks. L. w jego granicach z 1569 r., ale z uwzględnieniem także koronnej części Podlasia. Zajmował się rozwojem sieci miejskiej na tych obszarach, genezą tamtejszych miasteczek, ich gospodarką, demografią, strukturą etniczną, życiem kulturalnym. Publikacje w tym zakresie mają pionierskie i fundamentalne znaczenie. Najważniejsze zostały ponownie wydane w tomie *Studia z dziejów miasteczek Wielkiego Księstwa Litewskiego* (Toruń 2011). Drugą dziedziną badań, w której odniósł największe sukcesy, była historia kartografii dawnej Rzeczypospolitej. Rozprawa habilitacyjna syntetycznie ujmująca dzieje kartografii W. Ks. L. była wydana dwukrotnie (Poznań 1989; Warszawa 2011). Liczne prace szczegółowe poświęcił m.in. mapom granicznym, majątkowym, planom miast, różnym zagadnieniom kartografii wojskowej. Wyróżniającą się grupę publikacji stanowią studia dotyczące opracowanej w końcu XVI w. w Nieświeżu mapy W. Ks. L. (radziwiłłowskiej). Głośnym osiągnięciem było odnalezienie i wnikliwe zbadanie wykonanego w l. 1606–1608 przez Szymona Jędraszewicza Śmiateńskiego, a sztychowanego w Nieświeżu

w 1611 r. przez Tomasza Makowskiego planu Moskwy – najcenniejszego ikonograficznego źródła z tego czasu do historii rosyjskiej stolicy.

Wielką wagę przywiązywał do pracy nauczyciela akademickiego; wypromował 10 doktorów. Brał aktywny udział w życiu naukowym. Był m.in. członkiem założycielem Zespołu Historyków Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN. W 65. rocznicę urodzin uczczony został księgą pamiątkową *Europa orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność* (Toruń 1996), w 2009 r. uhonorowany Krzyżem Kawalerskim OOP, a 14 I 2011 – uroczystym odnowieniem na UAM doktoratu. Mieszkając od 1979 r. poza Poznaniem, czuł się nadal mocno związany z poznańskim środowiskiem naukowym, ze „szkołą” profesora Łowmiańskiego. Pochowany został na Cmentarzu Jeżyckim w Poznaniu.

Jan Jurkiewicz

Anna Bitner-Nowak (1955–2019)

Ur. 26 I 1955 w Poznaniu, zm. 25 IV 2019 w Poznaniu. Od 1969 r. uczęszczała do I LO im. Karola Marcinkowskiego, a w l. 1974–1978 studiowała historię na WH, gdzie pod kier. prof. dr. Czesława Łuczaka napisała pracę maderską pt. „Spółdzielczość niemiecka w Wielkopolsce w l. 1933–1939”. Od ukończenia studiów do 1987 r. pracowała w Archiwum Państwowym w Poznaniu, a następnie w l. 1986–2010 w Zakładzie Historii Gospodarczej IH. Pracę doktorską pt. „Kształtowanie się rynku ubezpieczeniowego w Wielkopolsce (1793–1918)” napisała pod kierunkiem prof. Łuczaka i na jej podstawie 6 XII 1993 r. uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. Jej zainteresowania badawcze koncentrowały się wokół historii społeczno-gospodarczej Polski w XIX i XX w., ze szczególnym uwzględnieniem dziejów ubezpieczeń i miast w Wielkopolsce. W ramach badań nad historią regionalną była współautorem monografii: Mogilna, Trzemeszna, Pobiedzisk, Opalenicy, Ponieca i niewydanych Wschowy i Szamotuł. W 1984 r. była stypendystką Instytutu Historii Europejskiej w Moguncji, a od 1996 r. współpracowała z Katedrą Historii Gospodarczej i Społecznej na Uniwersytecie Viadrina we Frankfurcie nad Odrą. W 1995 r. za badania nad rynkiem ubezpieczeniowym została laureatką prestiżowej Nagrody im. Prof. Witolda Kuli. Za pracę naukową i organizacyjną na macierzystej uczelni została dwukrotnie (1996, 1998) wyróżniona indywidualnymi nagrodami Rektora UAM. Była członkiem SAP, PTH i PTPN.

Tadeusz Janicki

Stanisław Bodniak (1897–1952)

Ur. 29 X 1897 w Starej Wsi w pow. brzozowskim, w Małopolsce, w ubogiej rodzinie chłopskiej Jakuba i Wiktorii z Guzów. Skrajne ubóstwo rodziców sprawiło, że całą edukację musiał zdobywać niewyobrażalnie ciężką pracą i wyrzeczeniami. Gimnazjum klasyczne ukończył w Brzozowie w 1918 r. z wynikiem celującym, wyróżniając się szczególnie w historii, historii literatury i językach obcych. Z braku możliwości finansowych studiowania w Krakowie, wstąpił do Seminarium Duchownego w Przemyślu, gwarantującego utrzymanie, gdzie rozpoczął studia teologiczne. Na początku 1919 r. zaciągnął się jako ochotnik do Wojska Polskiego i brał udział w walkach o niepodległość Polski. Po krótkim powrocie na studia do Przemyśla, w lipcu 1920 r., wobec zagrożenia Warszawy przez Armię Czerwoną, ponownie wstąpił do wojska i walczył w szeregach 201. pułku piechoty, został lekko ranny. Po zwolnieniu cywila ze służby wojskowej w X 1920 r. udał się na studia na UJ, na których utrzymał się dzięki korepetycjom i ciężkiej pracy fizycznej. Uczył się m.in. pod kier. profesorów: R. Grodeckiego, J. Dąbrowskiego, W. Konopczyńskiego i S. Kota, a przede wszystkim W. Sobieskiego. Pod kier. tego ostatniego przygotował pracę magisterską poświęconą Marciniowi Kromerowi, która w ocenie recenzenta (S. Kota) zdecydowanie przekraczała wymagania pracy na stopień. Podczas studiów odbył pod kier. W. Pociechy praktykę w Bibliotece Jagiellońskiej, która zainicjowała jego drugą wiodącą dziedzinę zainteresowań – bibliotekoznawstwo. W l. 1924–1926 był zatrudniony jako młodszy asystent na UJ. W 1926 r. obronił rozprawę doktorską, którą była biografia Marcina Kromera – pozostała w maszynopisie.

W XI 1926 r. objął stanowisko bibliotekarza BK i przeniósł się do Wielkopolski. W 1930 r. został kierownikiem BK. W tym okresie rozszerzył obszar zainteresowań, skupionych wobec problematyki bałtyckiej i pomorskiej oraz spraw reformacji i kontrreformacji w dawnej Rzeczypospolitej. Dzięki wsparciu krakowskich mistrzów realizował też szerokie kwerendy w kraju i za granicą, m.in. w Niemczech, Danii, Austrii i Belgii.

Był aktywnym członkiem PTPN oraz Warszawskiego Towarzystwa Naukowego, współpracował z PAU. Po wybuchu II wojny światowej zabezpieczył zbiory i pałac kórnicki, ale w obawie przed aresztowaniem uciekł w XI 1939 r. w swe rodzinne strony. W 1940 r. przeniósł się do Warszawy, gdzie został zatrudniony w Bibliotece Narodowej. Związał się z tajnym Uniwersytetem Ziem Zachodnich, na którym z narażeniem życia wykładał historię Polski za Jagiellonów, metodologię i nauki pomocnicze historii, zajmował się również opracowywaniem zbiorów, udostępniając księgozbiór Biblioteki swoim studentom. Za namową grona wybitnych profesorów tajnej Uczelni (m.in. R. Pollaka, K. Chodynickiego, L. Kolankowskiego, K. Tymienieckiego i A. Skałkowskiego) rozpoczął procedurę habilitacyjną na podstawie rozprawy przygotowanej już w 1939 r., poświęconej walce Polski o Bałtyk za panowania ostatniego Jagiellona. Oficjalnie uzyskał habilitację w 1942 r. (choć ze względu na konspirację wiele procedur pozostało tajnych). Tuż przed wybuchem powstania warszawskiego

opuścił stolicę, dokąd powrócił już po zajęciu jej przez Armię Czerwoną, po krótkim pobycie w Lublinie i pracy na KUL. Brał udział w ratowaniu resztek zasobów bibliotecznych w zrujnowanej przez Niemców Warszawie, m.in. w zgłiszczach Pałacu Kasińskich.

19 III 1945 r. ponownie objął kierownictwo BK – na tym stanowisku pozostał aż do śmierci. Już w V 1945 r., dzięki namowom profesorów dawnego tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich, rozpoczął również pracę na UP na stanowisku docenta. W 1947 r. awansował na zastępcę profesora, tytuł naukowy profesora zwyczajnego uzyskał w 1948 r. Choć prowadził różnorodne i absorbujące prace naukowe, wiele z podejmowanych przezeń przedsięwzięć nie miało szansy na rozwinięcie i ukończenie. Z powodu trudnej sytuacji materialnej nie mógł zrezygnować z pracy w BK, aby poświęcić się w pełni nauce. Po wojnie, jako kierownik Katedry Historii Kultury Polskiej UP zajmował się głównie dziejami reformacji w Polsce, nie zaniebując również bliskiej sobie problematyki bałtyckiej. Był autorem opracowań i wielu katalogów bibliotecznych (część przepadła podczas wojny). Do najważniejszych prac należą m.in. liczne artykuły ogłaszane przede wszystkim w „Roczniku Gdańskim”, „Pamiętniku Literackim” i „Reformacji w Polsce”, a także książki: *Kongres szczeciński na tle bałtyckiej polityki polskiej* (1929), *Polska a Bałtyk za ostatniego Jagiellona (1556–1572)* (Kórnik 1946) oraz edycja diariusza sejmu 1556/7 (Kórnik 1939). Ostatnia praca, której poświęcił wiele lat życia, biografia kasztelana gdańskiego Jana Kostki, została wydana pośmiertnie dopiero w 1979 r. (ukończona przez Z. Skorupską). Uczennicą S. Bodniaka była m.in. J. Dworzaczkowa (poznała go już na studiach w okupowanej Warszawie). Tak określiła Mistrza po kilkudziesięciu latach: „posiadał wielką wiedzę, ogromny zapał do prac naukowych, przystępował do nich z prawdziwą pasją. Jednocześnie był po prostu bardzo dobrym człowiekiem. Był jednak nieprawdopodobnie roztargniony, niezorganizowany, niepunktualny – stale były z nim kłopoty. Jeżeli nawet udało się z nim coś omówić, to pewne było, że natychmiast zapomni”.

Przeciążony pracą Profesor zmarł nagle w Kórniku na atak serca 15 X 1952 r. Był żonaty z Marią Antonów i pozostawił dwójkę dzieci, córkę Hannę i syna Macieja.

Michał Zwierzykowski

Zygmunt Boras (1927–2008)

Ur. 8 VII 1927 w Szczercowie (k. Łaska) w rodzinie chłopskiej, syn Wawrzyńca i Anieli z Murlikiewiczów. Naukę rozpoczął przed II wojną światową i kontynuował samodzielnie podczas wojny. Po jej zakończeniu i przeprowadzce do Wątcza ukończył gimnazjum, a w 1948 r. liceum humanistyczne. Studia na Wydziale Humanistycznym UP zaczął na socjologii i prawie, od 2. roku przeniósł się na historię. Pracę magisterską na temat „Senat polski w początkach panowania Zygmunta I”, napisaną pod kierunkiem prof. Janusza Pajewskiego,

obronił w 1952 r. i został zatrudniony w Katedrze Historii Powszechniej na stanowisku asystenta (od 1956 r. starszego asystenta). W 1958 r. obronił pracę kandydacką (doktorat), rozpoczętą pod kier. prof. Kazimierza Piwarskiego, a ukończoną pod kier. J. Pajewskiego, poświęconą dziejom reformacji na Opolszczyźnie w XVI w. i otrzymał etat adiunkta. Od 1977 r., po reformie IH, aż do przejścia na emeryturę w 2003 r. pracował w Zakładzie Historii Nowożytnej do XVIII w. Rozprawę habilitacyjną *Związki Śląska i Pomorza Zachodniego z Polską w XVI wieku* opublikował w 1981 i rok później uzyskał habilitację w IH. Tytuł profesorski otrzymał w 1986 r.

Zajmował się głównie dziejami I Rzeczypospolitej i regionów z nią sąsiadujących – Śląskiem i Pomorzem Zachodnim – a także dziejami Wielkopolski, stosunkami polsko-skandynawskimi, pomorsko-skandynawskimi, wybranymi zagadnieniami z historii społecznej, gospodarczej, politycznej i kulturalnej do XVIII w., w niektórych publikacjach aż po czasy współczesne. Opublikował kilkanaście książek i około 200 artykułów, rozdziałów w monografiach i recenzji. Do najważniejszych książek należą, oprócz rozprawy habilitacyjnej: *Stosunki polsko-pomorskie w 2. poł. XVII w.* (1965) i *Gustaw Eryksson Waza i jego żywot tułaczy* (1985). W dziedzinie biografistyki opublikował m.in. książki zawierające biogramy książąt Wielkopolski, Śląska i Pomorza Zachodniego oraz hetmanów polskich i litewskich. Wspólnie z Maciejem Serwańskim opublikował wybór źródeł do dziejów powszechnych XVI w. Był autorem, współautorem i redaktorem licznych dziejów m.in. Gorzowa, Międzyrzecza, Ostrzeszowa, Piły, Poznania, Rogoźna, Szczecinka, Wałcza, Wapna i Wągrowca. Od 1969 r. wypromował ponad 250 magistrów oraz ośmiu doktorów. Był cenionym wykładowcą i promotorem, przyciągającym studentów interesującą tematyką zajęć, umiejętnością prowadzenia seminariów oraz niezwykłą życzliwością.

Ostatnie lata życia poświęcił na odbudowę zakupionego przez siebie pałacu w Grylewie, badania nad dziejami UAM oraz dziejów szkolnictwa w Poznaniu w epoce nowożytnej. W 2003 r. opublikował monografię *Tradycje uniwersyteckie Poznania*. W l. 1952–1980 był członkiem ZNP i PZPR. Od 1980 r. należał do NSZZ „Solidarność”. Był członkiem PTH i PTPN oraz kilku towarzystw regionalnych w Polsce Zachodniej, zasiadał w radach naukowych kilku wielkopolskich muzeów okręgowych. Za pracę naukową, organizacyjną oraz społeczną był wielokrotnie nagradzany, m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP (1986), Złotym Krzyżem Zasługi (1973) oraz Nagrodami Ministra.

Profesor zmarł po wypadku samochodowym 29 VIII 2008; jest pochowany na cmentarzu parafialnym na Naramowicach w Poznaniu.

Michał Zwierzykowski

Helena Chłopocka (1921–2011)

Ur. 4 III 1921 w Poznaniu, gdzie odbyła też wstępną edukację, którą jednak w 1939 r. przerwał wybuch II wojny światowej. Egzamin maturalny zdała w trybie eksternistycznym w 1945 r. Zaraz potem rozpoczęła studia na Wydziale Historyczno-Filozoficznym UP, które ukończyła w 1947 r., broniąc pracę magisterską o początkach Szczecina, napisaną na seminarium prof. Kazimierza Tymienieckiego. W 1950 r. pod jego kierunkiem przygotowała rozprawę doktorską poświęconą roli zakonu cystersów w rozwoju gospodarczym Pomorza Zachodniego. Poważne kłopoty zdrowotne sprawiły, że kolokwium habilitacyjne odbyła dopiero w 1967 r. na podstawie rozprawy o procesach Polski z zakonem krzyżackim. Tytuł profesora otrzymała w 1986 r. Od 1948 r. była związana zawodowo z IH, najpierw w charakterze starszej asystentki, a po obronie dysertacji doktorskiej – adiunkta, jednak w połowie l. 50. ze względów zdrowotnych musiała zaniechać obowiązków dydaktycznych. Później związała się na wiele lat z BK – zorganizowała w niej Pracownię Edytorską i kierowała nią aż do jej rozwiązania w 1990 r. W l. 70. wróciła też do kształcenia studentów, podejmując obowiązki dydaktyczne w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UAM. Zainteresowania naukowe skupiała na historii Pomorza, relacjach polsko-krzyżackich oraz edytorstwie źródeł historycznych. Zmarła 28 IV 2011 r.

Krzysztof Kaczmarek

Kazimierz Chodynicki (1890–1942)

Najważniejszymi zagadnieniami, które zgłębiał, były dzieje Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej; historia Litwy badana z różnych perspektyw (w tym litewskie dziejopisarstwo); początki europejskich czasów nowożytnych; reformacja w Polsce; historia historiografii, zwłaszcza twórczość Joachima Lelewela, którego przygotowywanej biografii nie zdołał ukończyć; nauki pomocnicze historii. Przyszedł na świat w Warszawie, rodzina pochodziła z Wileńszczyzny. W 1908 r. zdał maturę, w 1910 r. zapisał się na Uniwersytet Jagielloński, gdzie studiował historię i historię literatury u I. Chrzanowskiego. Pod kierunkiem S. Krzyżanowskiego napisał doktorat o próbach chrystianizacji Litwy przed 1386 r., który obronił w 1914 r. Po studiach pracował jako nauczyciel, w czasie wojny w szkołach średnich w Moskwie prowadzonych przez Polski Komitet Pomocy Ofiarom Wojny, oraz jako archiwista Metryki Litewskiej w Archiwum Ministerstwa Sprawiedliwości. W 1918 r. wrócił do Warszawy, uczył historii w szkole średniej i pracował jako archiwista w Archiwum Głównym Akt Dawnych. W 1920 r. został profesorem Wolnej Wszechnicy Polskiej, habilitował się na UW na podstawie rozprawy poświęconej równouprawnieniu schizmatyków w Wielkim Księstwie Litewskim. Po roku Naczelnik Państwa mianował go profesorem

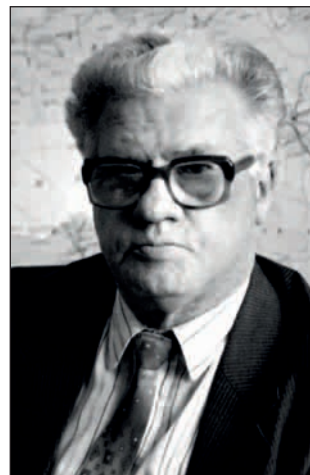
nadzw., co wiązało się z objęciem Katedry Historii Średniowiecza i Nauk Pomocniczych Historii na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. W 1924 r. został profesorem zwyczajnym. Jednocześnie uczył w gimnazjum i wykładał na Wyższych Kursach Nauczycielskich w Wilnie. Był promotorem doktoratu Henryka Łowmiańskiego. W 1928 r. przeniósł się na UP, obejmując Katedrę Historii Wschodu Europy, był również delegatem do Senatu Akademickiego i dziekanem WH. Od 2. połowy l. 30. mieszkał w Warszawie, gdzie zastał go wybuch wojny. Zapisał się do Straży Obywatelskiej, w X 1939 r. jako zakładnik znalazł się na Pawiaku, tam nabawił się gruźlicy i ze względu na stan zdrowia został zwolniony w IV 1940 r. Podjął pracę w Magistracie Miasta Warszawy, czynnie zaangażował się również w tajne nauczanie. Zmarł w Warszawie, pochowano go na Powązkach. Był członkiem PAU, Polskiego Towarzystwa Naukowego, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, PTPN, twórcą i pierwszym redaktorem naczelnym „Ateneum Wileńskiego”. Dorobek naukowy K. Chodynickiego nie jest zbyt okazały (69 pozycji), ale bardzo znaczący. Opublikował trzy książki: *Reformacja w Polsce* (Warszawa 1923; *Biblioteka Składnicy Pomocy Szkolnych*); *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632* (Warszawa 1934, reprint 2005) – drugi tom tej pracy był gotowy do druku przed wybuchem wojny, trzeci w zarysie, oba przepadły podczas powstania warszawskiego; *Początki dziejów nowożytnych 1492–1559* (1938, jako t. V, cz. 1 *Wielkiej historii powszechnej*). Spośród najważniejszych artykułów można wymienić następujące:

- Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie przed r. 1386*, „Przegląd Historyczny” 18 (1914), z. 2;
Geneza równouprawnienia schyzmatyków na Litwie. Stosunek Zygmunta Augusta do wyznania grecko-wschodniego, „Przegląd Historyczny” 22 (1919/1920);
Stosunek Rzeczypospolitej do wyznania grecko-wschodniego (Przegląd literatury i problemów), „Przegląd Historyczny” 23 (1921/1922);
Poglądy na zadania historii w epoce Stanisława Augusta, „Prace Historyczno-Literackie” 5 (1915);
O stosunkach wyznaniowych w cechach wileńskich od XVI do XVIII wieku [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, Lwów 1925;
Kilka uwag o zadaniach nauki polskiej wobec paleografii i dyplomatyki ruskiej, „Przegląd Historyczny” 25 (1925);
O wpływach polskich na dokument ruski W. Ks. Litewskiego [w:] *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu*, t. I, Lwów 1925;
Ze studiów nad dziejopisarstwem rusko-litewskim (T. z. Rękopis Raudański), „Ateneum Wileńskie” 3 (1925/1926); *Legenda o męczeństwie 14-tu franciszkanów w Wilnie*, tamże 4, 1927; *Geneza i rozwój legendy o trzech męczennikach wileńskich*, tamże; *Geneza i rozwój podania o zabójstwie Zygmunta Kiejstutowicza*, tamże 5, 1928;
Geneza dynastii Giedymina, „Kwartalnik Historyczny” 40 (1926);
Zasadnicze składniki syntezy dziejów Lelewela, „Przegląd Współczesny” 33 (1930).

Jarosław Nikodem

Antoni Czubiński (1928–2003)

Ten wybitny badacz i znawca zarówno najnowszych dziejów Polski, jak i historii powszechnej XIX i XX w. całe swoje dojrzałe i twórcze życie związany był z UAM. Pochodził z Wielkopolski Wschodniej. Ur. 22 XI 1928 w Koninie w rodzinie robotniczej, w wieku 13 lat został wywieziony na roboty przymusowe do hitlerowskiej Rzeszy, gdzie pozostał aż do wyzwolenia. Przeżycia i trudy okupacyjne pozostawiły trwałe ślady w świadomości i psychice młodego człowieka oraz – jak niekiedy żartował – niezłą znajomość języka niemieckiego. Po powrocie do wytęsknionej Polski podjął przerwana naukę; już w V 1950 r. uzyskał maturę w Liceum Pedagogicznym w Morzysławiu k. Konina, po czym zaczął studia historyczne na UP. Ukończył je w 1955 r. magisterium pod kier. prof. Kazimierza Piwarskiego. Następnie przez dwa lata przebywał na aspiranturze na Uniwersytecie Państwowym im. Łomonosowa w Moskwie, doktoryzował się jednak w Poznaniu w 1959 r. u prof. Janusza Pajewskiego. Pracę habilitacyjną przedstawił w 1963 r.; w 1968 r. otrzymał tytuł naukowy profesora nadzw., a w 1976 r. profesora zwyczajnego. Od początku swej kariery badania naukowe łączył z aktywnością dydaktyczną, kształceniową i wychowawczą. W ciągu 45 lat wypromował ok. 280 magistrantów i ponad 50 doktorantów. Wśród uczniów są liczni profesorowie, doświadczeni uczeni, tworzący własne szkoły i wychowujący nowe zastępy badaczy. Był niezmordowanym popularyzatorem wiedzy historycznej, utrzymując ściśle kontakty z lokalnymi towarzystwami kulturalnymi i historycznymi, zwłaszcza w Wielkopolsce (w Gnieźnie, Koninie, Lesznie, Pile i Śremie), a także w Koszalinie, Opolu i Zielonej Górze. Wywarł duży wpływ na organizacyjny rozwój UAM, pełniąc kolejno obowiązki kierownika: Zakładu Historii Ruchów Społecznych (1965–1969), Zakładu Historii Niemiec (1969–1979), Zakładu Historii Powszechnej XIX i XX wieku (1979–1998). W l. 1963–1964 był prodziekanem, a w l. 1964–1966 dziekanem Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Od 1969 do 1971 r. pełnił obowiązki wicedyrektora IH. W 1971 został powołany na dyrektora Instytutu Historii Polskiego Ruchu Robotniczego i prorektora Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR w Warszawie. Obowiązki te łączył z pracą na UAM. Jednocześnie kierował innymi ważnymi placówkami naukowymi. W l. 1978–1991 był dyrektorem Instytutu Zachodniego w Poznaniu, a wkrótce także współprzewodniczącym Wspólnej Komisji Polska–RFN do spraw Podręczników Szkolnych z Historii i Geografii UNESCO. W l. 1971–1991 był członkiem, a następnie wiceprzewodniczącym Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej Kadr Naukowych przy Prezesie Rady Ministrów. Był też członkiem Prezydium Komitetu Nauk Historycznych PAN oraz licznych rad naukowych, redaktorem wielu czasopism historycznych (m.in. „Kwartalnika Historycznego”, „Dziejów Najnowszych”, „Roczników Historycznych”, „Przeglądu Zachodniego” i in.), organizatorem kilkudziesięciu zespołowych przedsięwzięć wydawniczych. Silnie zaangażował się w rozwój badań niemcownawczych. W 1971 r. wystąpił, jako kierownik Zakładu Historii Niemiec, z inicjatywą

wydawania czasopisma naukowego poświęconego dziejom Niemiec i szeroko rozumianym stosunkom słowiańsko-germańskim. Pierwszy zeszyt „Studiów Historica Slavo-Germanica” ukazał się w 1971 r. W 1975 r. A. Czubiński został głównym, ogólnopolskim koordynatorem Problemu Resortowego Badań Podstawowych, pt. „Zagadnienia historii Niemiec i stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich”. Inspirował tematy, zawsze dotyczące słabo znanych problemów, wraz z innymi autorami uczestniczył w ich opracowywaniu.

Należał do tych uczonych, których dorobek naukowy cechuje rozległość zainteresowań, podejmowanie tematyki trudnej, doniosłej, wielowarstwowej oraz kompleksowe ujmowanie przedmiotu badań. Jego twórczość naukowa charakteryzuje się z jednej strony analitycznym ujmowaniem tych zagadnień, które wymagają rekonstrukcji od podstaw (m.in. *Centrolew, Rewolucja 1918–1919 w Niemczech, Powstanie Wielkopolskie*), z drugiej natomiast konstruowaniem syntez, imponujących zarówno szerokością ram chronologicznych, jak i bogactwem poruszonych zagadnień, dojrzających do całościowego podsumowania: *Najnowsze dzieje Polski* (1987), *Europa XX wieku* (1997), *Historia powszechna 1939–1945* (1999); *Druga Wojna Światowa 1939–1945* (1999). Imponująca jest bibliografia Profesora; liczy prawie 800 pozycji, a składa się na nią kilkadziesiąt prac zwartych (syntezy, monografie, wydania zbiorowe własnego autorstwa i redagowane) studia, rozprawy, artykuły, polemiki, recenzje, a także publicystyka. Dorobek naukowy omawia praca zbiorowa *Antoni Czubiński 1928–2003. Życie i dzieło*, pod red. S. Sierpowskiego (2004).

Znajdował się jeszcze w rozkwicie sił twórczych, pełen planów, zamierzeń wydawniczych i badawczych jak zawsze w fazie realizacji, gdy dotknęła go niespodziewana, ale gwałtownie postępująca choroba. Zmarł 10 II 2003 w Poznaniu. Za wszechstronne osiągnięcia przyznano mu wysokie odznaczenia państwowe: Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi, Kawalerski i Komandorski Krzyż OOP, Sztandar Pracy II Klasy, Medal KEN; odznaczeniami zagranicznymi i regionalnymi. Był laureatem nagród państwowych, resortowych i uniwersyteckich. Prezydent RP pośmiertnie odznaczył Go Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą OOP.

Tadeusz Kotłowski

Bronisław Dembiński (1858–1939)

Ur. 14 VIII 1858 w Komorzy Małej, pow. Tuchola. Po ukończeniu Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu studiował na UW, uzyskując dyplom doktora w III 1883 r. Po studiach podjął pracę badawczą, m.in. jako współorganizator i uczestnik tzw. Ekspedycji Rzymskiej Akademii Umiejętności. W 1886 r. uzyskał habilitację na UJ, w 1892 r. objął jako profesor nadzw. Katedrę Historii Powszechnej na UJK we Lwowie. Od 1897 r. profesor zwyczajny, w l. 1898/99 dziekan Wydziału Filozoficznego UJK, 1907/08 rektor UJK, w następnym roku, zgodnie z ówczesną procedurą, prorektor. Od 1916 r. jednocześnie był profesorem nowo

otwartego UW, od 1919 r. kierownikiem Katedry Historii Nowożytnej Polskiej i Powszechnej tamże. Od 1900 r. członek korespondent Akademii Umiejętności, od 1917 członek czynny. W l. 1914–1918 poseł do Izby Posłów parlamentu wiedeńskiego, po odrodzeniu państwa polskiego poseł do Sejmu Ustawodawczego 1919–1922, w l. 1918–1920 dyrektor Departamentu Wyznań w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w randze podsekretarza stanu. W IV 1923 r. objął Katedrę Historii Powszechnej na UP, na której zasiadał do 1933 r.; po przejściu na emeryturę profesor honorowy UP. Doktor honoris causa uniwersytetów w Oxfordzie (1930) i w Warszawie (1933). Jeden z założycieli Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych, członek jego pierwszego zarządu 1926–1928 i wiceprzewodniczący 1928–1938, odegrał zasadniczą rolę przy powierzeniu Warszawie organizacji VII Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych w 1933 r. Członek licznych towarzystw naukowych, w tym PTPN, którego prezesurę sprawował w l. 1923–1939.

Działalność naukowa prof. Dembińskiego rozwijała się głównie w lwowskim okresie jego kariery. Przedmiotem badań była historia nowożytna; po wcześniejszych pracach nad dziejami Włoch i papieża w XVI w., uwagę skoncentrował na 2. połowie XVIII w., przede wszystkim na okresie Sejmu Wielkiego. Za główne swoje dzieło uważał poświęcone tej problematyce studium *Polska na przełomie* (Lwów 1913). W okresie poznańskim opracował dzieło *Upadek Rzeczypospolitej i odrodzenie narodu polskiego*, którego nie zdążył wydać. Pozostało ono w spuściźnie w postaci maszynopisu. Późniejsza inicjatywa wydania tej pracy spełzła na niczym z powodu niemożności przeprowadzenia weryfikacji jej podstawy źródłowej. W trakcie wysiedlania przez okupanta hitlerowskiego z poznańskiego mieszkania został dotknięty paralizem. Zm. 23 XI 1939.

Tomasz Schramm

Andrzej Dmítrzak (1949–2010)

Ur. 12 III 1949 w Białogardzie, zm. 9 XII 2010 w Poznaniu. Po maturze w Liceum Pedagogicznym w Koszalinie, w październiku 1967 r., rozpoczął studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM. Studia ukończył 26 V 1972 obroną pracy magisterskiej. W pracy naukowej skupiał się na historii gospodarczej, zwłaszcza na życiu gospodarczym miast w Wielkopolsce w XVIII i XIX w., a także na statystyce i demografii historycznej, którą wykładał studentom IH. W czasie studiów i pracy w Zakładzie Historii Gospodarczej opiekę naukową nad jego badaniami roztaczał prof. dr hab. Czesław Łuczak.

W l. 1972–1974 pracował jako nauczyciel historii w LO w Drawsku Pomorskim. W XI 1974 został zatrudniony na etacie starszego wykładowcy w Zakładzie Historii Gospodarczej w IH. 30 VI 1981 r. uzyskał stopień doktora nauk historycznych na podstawie rozprawy pt. *Kontrybucje na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej* (Poznań 1983). Od 1 X

1981 pracował w dalszym ciągu w Zakładzie Historii Gospodarczej IH, ale już na stanowisku adiunkta. Po pobycie na stypendium naukowym w Leibniz Institut für Europäische Geschichte w Moguncji rozpoczął pracę nad rozprawą habilitacyjną, a w VI 1984 r. otrzymał indywidualną nagrodę Rektora UAM, III stopnia. W I. 1985–1986 Rada WH przyznała mu stypendium habilitacyjne. Rozprawa miała mieć tytuł *Życie gospodarcze w miastach wielkopolskich w latach 1793–1852*. Niestety nie została ukończona w ustawowym czasie, co spowodowało, że 30 IX 1993 r. rozwiązano jego umowę o pracę na UAM.

Jan Miłosz

Włodzimierz Bronisław Dworzaczek (1905–1988)

Ur. 15 X 1905 w białoruskim Mińsku jako syn nauczyciela i dziennikarza Pawła Włodzimierza (1868–1950) oraz Marii Antoniny z Ziemięckich (1883–1962). Rodzina ojca miała korzenie czeskie, ale uległa polonizacji i należała do inteligencji zaangażowanej w życie narodowe. Matka wywodziła się ze starej rodziny szlacheckiej, związanej już wówczas z zawodami inteligenckimi (ojciec był lekarzem, a brat trzykrotnie ministrem w okresie międzywojennym). Włodzimierz Dworzaczek jun. pierwsze lata życia spędził w Mińsku. Uczył się najpierw w domu, następnie w szkołach mińskich pod zarządem rosyjskim (1915–1917) i polskim (1917–1920). Ofensywa wojsk bolszewickich wymusiła ucieczkę na zachód – przez rok uczęszczał do szkół w Łodzi (1920–1921), a następnie do Gimnazjum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Maturę zdał w poznańskim „Marcinku” w V 1925 r., po czym podjął studia w zakresie historii na Wydziale Humanistycznym UP. Uczestniczył w seminariach prof. Kazimierza Tymienieckiego i prof. Adama Skałkowskiego. Pracę magisterską *Cyprian Godebski* obronił u tego ostatniego w 1929 r. 4 V 1932 r. obronił pracę doktorską *Ksawery Działyński (1756–1819)* – recenzentami byli obaj wspomniani profesorowie. Dzięki prof. Skałkowskiemu w 1927 r. pojechał do bar. Artura Reyskiego, kontynuatora *Herbarza Polskiego* Adama Bonieckiego. Bar. Reyski (†1928) przekazał w testamencie młodemu badaczowi archiwum z zadaniem ukończenia herbarza Bonieckiego (przerwanego na hasła *Makomaski*), na co W. Dworzaczek uzyskał stypendium Funduszu Kultury Narodowej. Ponieważ na UP nie było wolnych etatów, podjął samodzielne badania. Fundusze pozyskiwał z prywatnych zleceń i stypendiów. Czasowo został zatrudniony jako sekretarz hr. Bogdana Hutten-Czapskiego, prezydenta Związku Polskich Kawalerów Maltańskich. Przygotowywał wywody przodków dla maltańczyków, wykonywał kwerendy dla ziemian, rysował drzewa genealogiczne i herby. Pozwoliło mu to rozpocząć współpracę z PSB, do którego już przed wojną napisał pięć biogramów. Opublikował monografię *Schlichtingowie w Polsce* (1938) i przygotowywał druk kolejnych tomów *Herbarza Polskiego*. Zagrożenie wojenne spowodowało, że przeniósł się do Warszawy wraz ze swymi materiałami. Podczas

okupacji zarabiał korepetycjami i rysunkami, a jednocześnie ekscerpował warszawskie i ziemiańskie archiwalia. Najważniejszym zbiorem były wypisy z ponad 200 ksiąg trybunału koronnego, które nabrały szczególnej wagi po tym, jak Niemcy spalili oryginały (1944). Wówczas przepadły także prace samego W. Dworzaczka – gotowy do druku tom herbarza i doktorat (odnaleziony i wydany w 2006 r.) oraz większość zeszytów ekscerptów trybunalskich. Wydostawszy się z Warszawy, pojechał do Krakowa, skąd latem 1945 r. wrócił do Poznania i od 1 XI rozpoczął pracę na reaktywowanym uniwersytecie. Początkowo działał jako wolontariusz, potem udało się go zatrudnić jako młodszego asystenta w Seminarium Historycznym, w V 1946 zaś został adiunktem w Katedrze Historii na Wydziale Humanistycznym. W XI 1947 r. złożył habilitację na temat życia i działalności hetmana Jana Tarnowskiego. W 1951 r. ożenił się z dr Jolantą Essmanowską, również historyczką z UP (†2017). Przedwojenne kontakty W. Dworzaczka, zainteresowania genealogiczne i badania nad szlachtą nie były dobrze widziane w komunistycznym ministerstwie, dlatego odmówiono mu docentury i nie mógł wykładać historii nowożytnej. Prowadził ćwiczenia i wykłady z nauk pomocniczych, historii sztuki, historii Hiszpanii, dopiero z czasem poszerzone o tematykę historii nowożytnej Polski. Zmiany polityczne po śmierci J. Stalina umożliwiły przyznanie mu stopnia docenta (27 V 1955). Brak zaangażowania ideologicznego utrudniał pracę W. Dworzaczka w strukturach uniwersyteckiej historii. Dlatego skorzystał z namów prof. Romana Pollaka i od października 1957 r. przeniósł się na Wydział Filologiczny UP, na którym niemal natychmiast został profesorem nadzw. (31 X 1957). Kierował tam Pracownią Historii Kultury Polskiej (przekształconą później w Katedrę, a w 1973 w Zakład). 30 VI 1968 r. został profesorem zwyczajnym. Zajęcia jego cieszyły się wielką popularnością, miał też liczne grono uczniów (wypromował ok. 200 magistrów i 12 doktorów). Na emeryturę przeszedł 30 IX 1975 r., ale aktywność naukową prowadził do końca życia. Zmarł w Poznaniu 23 IX 1988 i został pochowany na cmentarzu Miłostowo.

Powojenna praca na UP owocowała publikacjami tak rzetelnymi, że do dziś zachowały wartość naukową. Wiele tematów, które interesowały Profesora, opracowywał bez widoków na rychłą publikację. Z prac, które się ukazały, wyróżnić należy szczególnie *Dobrowolne poddaństwo chłopów* (1952), pomnikową *Genealogię* (1959), nowożytną część *Dziejów Wielkopolski* (1969) oraz dwa znakomite tomy poświęcone Tarnowskiemu: *Leliwici Tarnowscy* (1971) i *Hetman Jan Tarnowski* (1985). Do tego dodać należy świetne edycje źródłowe: *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego z lat 1572–1632* (II tomy, 1957, 1962) oraz *Liber generationis plebeorum (Liber chamorum)*, wydany wraz z J. Bartysiem i Z. Kuchowiczem (1963). Oprócz tego publikował krótsze teksty, zawsze jednak oparte na ogromnej kwerendzie i poruszające kluczowe tematy: *Z wielkopolskich zagadnień demograficznych – o drobnej szlachcie wielkopolskiej XV–XVIII w.* (Roczniki Historyczne, 1948); *Przenikanie szlachty do stanu mieszczańskiego w Wielkopolsce w XVII i XVIII w.* (Przegląd

Historyczny, 1956); *Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmowej w latach 1572–1655* (Roczniki Historyczne, 1957); *Uwagi o genezie magnaterii* (w: *Magnateria polska jako warstwa społeczna*, Toruń 1974).

Ogromnym polem badawczym W. Dworaczka była biografistyka. Po wojnie został członkiem Rady Naukowej PSB, do którego napisał ponad sto biogramów; ostatnie (Przyjemscy h. Rawicz) do tomu XXIX (1986). Biografistyka związana była z jeszcze szerszym, imponującym przedsięwzięciem naukowym. Mimo utraty opracowanych już tomów oraz braku widoków na publikację przygotowywał kontynuację dzieła A. Bonieckiego. Z czasem przybrała ona nowocześniejszą i bogatszą formę, skromnie zatytułowaną *Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów wielkiej własności w Wielkopolsce*. Codzienna, wieloletnia praca przyniosła ponad 250 tys. regestrów z wielkopolskich ksiąg sądowych, metrykaliów katolickich i protestanckich, nekrologów, kronik klasztornych i prasy. Ten gigantyczny materiał zdołał częściowo opracować, czego rezultatem są maszynopisowe monografie rodzin wielkopolskiej szlachty (litery A–B i L–P do nazwiska Podlescy). Całokształt jego działalności późno doczekał się uznania. W 1975 r. otrzymał tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL, w 1984 r. UAM zorganizował mu uroczystość odnowienia doktoratu. W 1985 r. Międzynarodowa Konferencja Genealogii i Heraldyki nadała mu Medal Zasługi (Médaille de Mérite). W tym samym roku został honorowym członkiem PTH, a w 1988 r. takimże członkiem PTHer. Najtrwalszym jednak pomnikiem dokonań Profesora jest elektroniczna edycja materiałów do dziejów szlachty wielkopolskiej, sporządzona przez BK. *Teki Dworaczka*, które ukazały się na CD w 1995 r., od 2004 r. zaś są udostępniane w internecie (teki.bkpan.poznan.pl) pozostają unikatową i niezastąpioną podstawą badań nad społeczeństwem, gospodarką i polityką dawnej Wielkopolski. Całość spuścizny prof. Włodzimierza Dworaczka stawia go w rzędzie najsumienniejszych i najwybitniejszych historyków polskich XX w.

Igor Kraszewski

Jolanta Elżbieta Dworaczkowa (1923–2017)

Ur. 23 XI 1923 w Warszawie, zm. 13 I 2017 w Poznaniu badaczka dziejów Prus Królewskich w XV i XVI w., dawnej historiografii oraz historii reformacji i kontrreformacji w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem dziejów braci czeskich. Zatrudniona od 1 VI 1950 w IH UP, pracowała jako asystent, st. asystent (od IV 1953), adiunkt (od XII 1956) i docent (od XII 1962) do przejścia na emeryturę 1 III 1981 r. Jej rodzicami byli Jerzy Józef Essmanowski, urzędnik warszawskiego Urzędu Wojewódzkiego, i Janina z Bieniasów. Dzieciństwo i wczesną młodość spędziła w Warszawie. W okupowanej stolicy ukończyła na tajnych kompletach edukację licealną i od X 1942 r. studiowała historię na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich, pogłębiając wiedzę na zajęciach m.in. Kazimierza Tymienieckiego, Stanisława

Bodniaka, ks. Mieczysława Żywczyńskiego. W l. 1945–1947 kontynuowała studia na UP, uzyskując 27 X 1947 tytuł magistra na podstawie pracy *Stosunek Prus Królewskich do Polski za panowania Zygmunta Starego*, której promotorem był S. Bodniak. Pod jego też kierunkiem przygotowała rozprawę doktorską *Ruch szlachecki w Prusach Królewskich w pierwszej połowie XVI wieku*; promocja doktorska odbyła się 11 VI 1951. Habilitowała się 9 VI 1960 na podstawie dysertacji *Dziejopisarstwo gdańskie do połowy XVI wieku* (Gdańsk 1962). Książka przyniosła nowatorskie, wszechstronne ujęcie tytułowej tematyki, zyskując trwałe uznanie w kraju i za granicą. Pierwsza jej część jest poświęcona problematyce źródłoznawczej, druga – społeczno-kulturalnym i politycznym uwarunkowaniom gdańskiego dziejopisarstwa i jego ocenie na tle porównawczym. Zainteresowanie autorki historią historiografii zaowocowało też innymi publikacjami, z których szczególnie ceniona jest praca *Kronika pruska Szymona Grunaua jako źródło historyczne* („Studia Źródłoznawcze” 2, 1958).

Po habilitacji zwróciła się do badań nad dziejami reformacji i kontrreformacji. Szczególną uwagę poświęcała stosunkom wyznaniowym w Wielkopolsce, rozpatrując je w związku z całokształtem procesu dziejowego, w tym z przemianami demograficznymi i narodowościowymi. Zajmowała się m.in. kwestią stereotypu utożsamiającego Niemców z luteranami a Polaków z katolikami, wykazując, że ukształtował się on w Wielkopolsce już w 1. połowie XVII w. i w znacznej mierze odpowiadał rzeczywistości. Specyfikę miejscowych stosunków wyznaniowych widziała głównie w znaczącym udziale w ruchu religijnym ludności pochodzenia niemieckiego, wśród której silną pozycję zyskał luteranizm, oraz w istotnej roli w rozwoju reformacji braci czeskich. Ich dzieje stały się z czasem pierwszoplanowym tematem w jej twórczości. Badania nad nimi zwięździła dziełem *Bracia czescy w Wielkopolsce w XVI i XVII wieku* (Warszawa 1997). Przedstawiła w nim całościowy obraz ich dziejów w Wielkopolsce i w Prusach Królewskich, uwzględniając też związki z innymi regionami Polski oraz z Czechami i Morawami. Badania po raz pierwszy ukazały w pełni rolę, jaką odegrali bracia czescy w dziejach reformacji w Polsce, ich oryginalny wkład do myśli i działalności ruchu reformacyjnego oraz aktywność w dziedzinie przedsięwzięć oświatowych i kulturalnych. Ważny wątek w jej twórczości wyznaczają prace dotyczące szkolnictwa reformacyjnego, zwłaszcza gimnazjum w Lesznie i najśłynniejszego rektora tej szkoły Jana Amosa Komeńskiego. Dzięki osiągnięciom naukowym zyskała autorytet wybitnej uczzonej, czołowego znawcy dziejów reformacji w Polsce. Za całokształt działalności naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej została odznaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP (1986). IH i oddział poznański PTH czterokrotnie organizowały jubileusze urodzin uczzonej, połączone z publikacją zbiorów jej prac (*Reformacja i kontrreformacja w Wielkopolsce*, Poznań 1993; *Z dziejów braci czeskich w Polsce*, Poznań 2003) i wspomnień. Pochowana została obok sweego męża Włodzimierza Dworzaczka (1905–1988) na Cmentarzu Miłostowo w Poznaniu.

Jan Jurkiewicz

Ludwik Edward Fijał (1927–2010)

Rysownik, kreślarz, autor map, diagramów, wykresów publikowanych w rozprawach naukowych pracowników UAM oraz autor plastycznego opracowania wielu wystaw, ekspozycji i dekoracji. Kierownik Pracowni Graficznej IH.

Ur. 25 VIII 1926 (1927) – w dokumentach, nawet takich sporządzanych własnoręcznie przez L. Fijała przewijają się dwa zapisy roku urodzenia – w Łanowcach, gm. Jezierzany, pow. Borszczów, woj. tarnopolskie; zm. 4 VII 2010, pochowany na cmentarzu Miłostowo. Pochodził z rodziny chłopskiej (ojciec Antoni, matka Anna Niedzielska, najstarszy z czwórki dzieci), która po zniszczeniu wioski, przeniosła się w II 1944 r. do Borszczowa, a następnie w I 1945 r. do Krasnegostawu, woj. lubelskie. Stamtąd w VIII 1945 r. wyruszył z rodziną na Ziemię Odzyskane i osiadł we wsi Siedlisko w ob. pow. czarnkowsko-trzcieńskim. Szkołę powszechną ukończył w Łanowcach oraz Borszczowie. Od 1945 do 1947 uczęszczał do Miejskiego Gimnazjum i Liceum w Trzciance, a następnie zdał egzaminy na UP, gdzie jesienią 1947 r. zaczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym, skąd w 1948 przeniósł się na Wydział Humanistyczny, do sekcji historii sztuki. W XII 1952 r. otrzymał tytuł magistra filozofii (promotor prof. S. Dettloff). W III 1951 r. ożenił się z Marianną Stryjakowską, z którą miał troje dzieci: Annę (1952), Stanisława (1956) i Urszulę (1963). W VIII 1950 r. został zatrudniony w Kierownictwie Badań nad Początkami Państwa Polskiego jako rysownik. 1 I 1954 zaczął pracę w Zakładzie Archeologii Polski (później w Zakładzie Archeologii Wielkopolski i Pomorza) IHKM PAN jako asystent naukowo-techniczny. Od 1 X 1968 r. pracował w IH na stanowisku st. asystenta naukowo-technicznego, później jako pracownik inżynierjno-techniczny na stanowisku specjalisty, a ostatecznie st. specjalista na etacie naukowo-technicznym. Prowadził Pracownię Graficzną (zw. też Kartograficzną) IH, mieszczącą się na III piętrze Coll. Novum (w l. 1984–1986 z I. Ciechanowiczem, w l. 1986–1987 z E. Formą, w l. 1989–1997 z M. Michalskim). Od 1965 przez krótki czas prowadził zajęcia dla studentów archeologii (Katedra Archeologii Polski i Powszechnej), na których uczył rysunku odręcznego. Brał udział jako rysownik w licznych badaniach archeologicznych, w Polsce m.in. w Poznaniu (1950–1962), Ujściu (1953), Kruszwicy (1952–1967), Międzyrzeczu (1957–1958), Kaszowie (1967–1968), Łeknie (1982–1991) oraz w Bułgarii: Styrmen (1962–1963), Novae (1968–1980). 5 I 1992 r. przeszedł na emeryturę. Odznaczony Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (1965), Honorową Odznaką Województwa Poznańskiego (1969), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1977).

W czasach przedkomputerowych ręcznie, za pomocą piórka, tuszu i kalki kreślarskiej wykonywał setki map i ilustracji do książek naukowych i popularnonaukowych wydawanych w poznańskim środowisku akademickim. Prof. Tomasz Jasiński, wspominając w jednym z tekstów pobyt na Freie Universität w Berlinie na początku l. 80. XX w., pisał o wykorzystaniu na tamtejszym uniwersytecie komputerów do wykreślania map.

„Przypominam sobie, iż ten finalny produkt nie wywarł na mnie jakiegoś szczególnego wrażenia; w naszym Instytucie Historii pan Ludwik Fijał rysował podobne mapy równie szybko i niewątpliwie o wiele precyzyjniej” (T. Jasiński, *Informatyka w służbie humanistyki*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2003, s. 230). Z kolei prof. Czesław Łuczak, pisząc w 1988 r. opinię o L. Fijał, wspominał: „Nie ma pozycji książkowej wydawanej w Instytucie Historii bez wkładu pracy Ludwika Fijała, gdy idzie o szatę kartograficzną czy ikonograficzną”. Jego sposób ilustrowania książek naukowych mapami oraz styl rysowania zabytków archeologicznych jest rozpoznawalny i uznany za jeden z wzorcowych. Był także przez lata autorem kompleksowej oprawy graficznej IH. Pisał wizytówki na drzwi, sporządzał plakaty o wykładach, wykreślał pomoce dydaktyczne do nauki paleografii i sporządzał oprawy graficzne wystaw i innych wydarzeń w IH i na WH. Przejawiał też wiele innych talentów. W 1968 r. opatentował projekt „Urządzenia optycznego do powiększania i zmniejszania rysunków”, a rok później „Walizkowego rozkładanego opakowania do urządzenia optycznego do powiększania”. Obydwa urządzenia służyły w Pracowni Graficznej do początku l. 90. L. Fijał pasjonował się malarstwem i fotografią. Malował olejne pejzaże Łekna oraz akwarele.

• Bibliografia:

AUAM, akta osobowe, sygn. 782/287, Ludwik Fijał;

AUAM, akta studenta Wydz. Prawno-Ekonomicznego, sygn. 268/20/26, Ludwik Fijał;

AUAM, akta studenta Wydz. Humanistycznego, sygn. 144/298.

Maciej Michalski

Karol Górski (1903–1988)

Charakteryzowała go rozległa skala zainteresowań badawczych. Rozpoczął od genealogii, później zajął się dziejami państwa krzyżackiego i Pomorza oraz, w opozycji do tez S. Czarnowskiego, zagadnieniem religijności i mistyki w Polsce XVI–XVIII w. W wieku dojrzałym dał się poznać jako znawca średniowiecznej historii Danii, biograf Mikołaja Kopernika i Łukasza Watzenrode, monografista dziejów duchowości w Polsce oraz umysłowości wieków średnich (kierunków i prądów myślowych). Wraz z ojcem przetłumaczył *Sztukę i mądrość* J. Maritaina (Poznań 1936), napisał *Wychowanie personalistyczne* (Poznań 1936) oraz *Autobiografię naukową* (2 wyd.: „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 32, 1987; Toruń 2003). Był również wydawcą i współwydawcą różnego rodzaju źródeł historycznych – od średniowiecza po wiek XVIII. Urodził się w Odessie, początkowo uczył się w domu rodzinnym (m.in. języków francuskiego, niemieckiego i angielskiego), do szkoły zaczął uczęszczać, mając jedenaście lat. Do Polski wrócił wraz z rodziną w 1919 r., maturę zdał w 1921 r. Historię studiował w Krakowie, uczęszczając na proseminarium i seminarium R. Grodeckiego, doktorat *Ród Odrowążów w wiekach średnich* (druk: „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego” 8,

1928, ss. 108) napisał pod kierunkiem W. Semkowicza. Po ukończeniu służby wojskowej podjął pracę w szkołach średnich w Poznaniu. Tutaj habilitował się w 1932 r. (zatwierdzenie 1933) na podstawie rozprawy *Pomorze w dobie wojny 13-letniej* (Poznań 1932, ss. 308). Jako docent prowadził wykłady zlecone. Brał udział w kampanii wrześniowej, do 1945 r. przebywał w oflagach w Brunzwiku i Woldenbergu. W l. 1946–1952 pracował w Instytucie Zachodnim (oddział w Toruniu). Jednocześnie od 1945 został zatrudniony w nowo powstałym Uniwersytecie Toruńskim, w którym pracował do przejścia na emeryturę. W l. 1950–1956 szukanowany (nie mógł prowadzić seminariów, nie kierował Zakładem, niektórych jego prac nie chciano drukować). W 1956 r. został profesorem zwyczajnym, w następnym roku kierownikiem Katedry Historii Powszechnej Starożytności i Średniowiecznej. W l. 1959–1963 był dyrektorem Instytutu Historycznego. Wypromował ponad 100 magistrów i 17 doktorów (m.in. K. Ślaski, J. Kłoczowski, M. Biskup, A. Czacharowski, J. Małłek, Z.H. Nowak, T. Borawska). Napisał nieco ponad 600 prac, w tym ponad 30 książek. Wśród nich: *Państwo krzyżackie w Prusach*, Bydgoszcz–Gdańsk 1946; *Dzieje Malborka*, Gdynia 1960 (2 wyd. rozszerzone – Gdańsk 1973); *Starostowie malborscy w latach 1457–1510. Pierwsze półwiecze polskiego Malborka*, Toruń 1960; wraz z W. Czaplińskim *Historia Danii*, Wrocław 1965; *Dom i środowisko rodzinne Mikołaja Kopernika*, Toruń 1968 (2 wyd. 1972); *Łukasz Watzenrode. Życie i działalność polityczna (1447–1512)*, Wrocław etc. 1973; *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne i samotność*, Wrocław etc. 1973; *L'Ordine teutonico. Alle origini dello stato prussiano*, Torino 1971; *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986; wraz z T. Borawską *Umysłowość średniowiecza*, Warszawa 1993. Wydał m.in.: dwa tomy serii „Pisma ascetyczno-mistyczne Polski”, Poznań 1938, 1939; *Formularz Jerzego, pisarza grodzkiego krakowskiego, ok. 1399–1415*, Toruń 1950; *Inwentarz aktów sejmikowych Prus Królewskich (1600–1764)*, t. I–II, Toruń 1950; wraz z M. Biskupem *Akta stanów Prus Królewskich*, t. I–II, 3, cz. 1–2, 4, cz. 1–2, Toruń 1955, 1957, 1961, 1963, 1966, 1967; *Jana Długosza Banderia Prutenorum*, Warszawa 1958; z W. Szczuczką *Tabliczki woskowe miasta Torunia, ok. 1350–1 poł. XVI w.*, Warszawa etc. 1980.

Odnaczono go Krzyżem Kawalerskim Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Oficerskim i Komandorskim OOP, Krzyżem Komandorskim Orderu św. Grzegorza Wielkiego, Odznaką Zasłużonego Nauczyciela PRL. Otrzymał dwie nagrody ministerialne (1948, 1973), Nagrodę im. ks. Idziego Radziszewskiego przyznaną przez KUL (1979). Był członkiem PAU, Corresponding Fellow Medieval Academy of America, Akademii Duńskiej, doktorem h.c. UMK (1979) i UWŹ (1985). Poświęcono mu księgę *Karol Górski. Człowiek i uczoney*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1999.

Jarosław Nikodem

Marcin Graban (1976–2019)

Ur. 3 IV 1976 w Starogardzie Gdańskim, zm. 12 V 2019 w Poznaniu. LO im. Marii Curie-Skłodowskiej w Starogardzie ukończył w 1995 r. W tym samym roku rozpoczął studia na kierunku historia na UKW. Po ich ukończeniu (2000) rozpoczął studia doktoranckie w tej samej uczelni. W 2004 r. przebywał na stypendium Fundacji Kościuszkowskiej na Katolickim Uniwersytecie w Waszyngtonie. W 2005 r. zakończył studia doktoranckie obroną dysertacji na temat „Recepcja encykliki Rerum novarum Leona XIII w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w l. 1891–1919”, przygotowanej pod kierunkiem prof. Kazimierza Dopierały. Po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych rozpoczął pracę w Poznaniu, początkowo jako nauczyciel w SP nr 89. Jednocześnie w l. 2008–2011 pracował jako wykładowca w Poznańskiej Wyższej Szkole Biznesu. W 2011 r. został zatrudniony na stanowisku adiunkta w Zakładzie Historii Gospodarczej IH. Jego zainteresowania naukowe skupiały się wokół historii społeczno-gospodarczej Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz historii stosunków pracy w XIX i XX w., a także cywilizacji industrialnej.

Pozostawił po sobie bogaty dorobek naukowy w formie licznych publikacji. Najnowsze jego badania dotyczyły „Alien strikebreakers. The role of immigrant workers in labor relation changes in the United States of America (1880–1930)”. W VI 2018 r., realizując grant IH, prowadził kwerendę naukową do książki habilitacyjnej w Cornell University Ithaca, USA. W ramach pracy w Zakładzie Historii Gospodarczej od 2014 r. pełnił funkcję Sekretarza Redakcji „Studia Historiae Oeconomice”. Był niezrównanym wykładowcą, cenionym przez studentów.

Zakład Historii Gospodarczej

Zdzisław Grot (1903–1984)

Ur. 30 XII 1903 w Margoninie. Jak sam podkreślał, to właśnie dom rodzinny, koledzy, książka i teatr budziły w nim i umacniały poczucie polskości. Nic więc dziwnego, że jako skaut oraz członek tajnego Towarzystwa im. Tomasza Zana wziął udział w powstaniu wielkopolskim, którego później został jednym z pierwszych dziejopisów. Po zdaniu matury w 1923 r., zapisał się na UP, gdzie słuchał wykładów z historii średniowiecznej prof. Kazimierza Tymienieckiego, dziejów nowożytnych prof. Adama Skałkowskiego oraz filologii germańskiej prof. Adama Kleczewskiego. W czasie studiów, obok zainteresowania historią i literaturą niemiecką, narodziła się jego kolejna pasja – teatr. To właśnie ona stała się przedmiotem jego pracy magisterskiej o teatrze polskim w Poznaniu, która w rozbudowanej postaci ukazała się drukiem w 1930 r. na łamach „Kroniki Miasta Poznania”. Obok zainteresowania dziejami polskiego życia teatralnego, czemu dał wyraz jeszcze wiele razy w publikacjach,

zajął się wybitnymi Wielkopolanami, wśród których znaleźli się ks. Aleksy Prusinowski oraz Hipolit Cegielski. Ten pierwszy stał się bohaterem jego rozprawy doktorskiej, którą napisał pod kierunkiem prof. A. Skałkowskiego i obronił w 1934 r. Swych naukowych zainteresowań nie dane mu jednak było rozwijać na UP, lecz czynił to jako nauczyciel w gimnazjach w Grodzisku i Ostrzeszowie, gdzie uczył historii i języka niemieckiego. Dopiero po doktoracie otrzymał posadę w Poznaniu, gdzie został kierownikiem biblioteki Starostwa Krajowego, wtedy to przystąpił do gromadzenia materiałów do biografii H. Cegielskiego. Lata okupacji spędził w Generalnym Gubernatorstwie, gdzie uczestniczył w tajnym nauczaniu oraz starał się także kontynuować badania naukowe. Po zakończeniu wojny powrócił do pracy w bibliotece, zostając kierownikiem Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Poznaniu. Wtedy zakończył i wydał biografię H. Cegielskiego (1947) i na jej podstawie otrzymał stopień doktora habilitowanego. Pracę na uniwersytecie podjął dopiero w 1957 r. wraz z uzyskaniem tytułu profesora nadzw. Na macierzysty uniwersytet powrócił jako uznany autor wielu publikacji i inicjatyw wydawniczych, wśród których były studia poświęcone powstaniu wielkopolskiemu (pierwsze ukazało się na krótko przed wybuchem wojny) – to dla niego niezwykle ważne historycznie i istotne badawczo wydarzenie pragnął promować i rozwijać dzięki czasopismu jemu właśnie poświęconemu. „Rocznik Dziejów Powstania Wielkopolskiego” pojawił się w 1947 r., jednakże czasy stalinizmu nie sprzyjały takiej inicjatywie, a więc nie doczekał się kontynuacji. Dopiero po przełomie w 1956 r. możliwe stało się jej wznowienie, co przyniosło efekt w postaci wydania pod jego red. pierwszej zbiorowej monografii powstania wielkopolskiego w półwiecze jego wybuchu (1968). Po podjęciu pracy na UAM krótko pełnił obowiązki dziekańskie, jednakże dla rozwoju naukowego znacznie większe znaczenie miało powierzenie mu organizatora i kierownika Katedry Historii Niemiec, którą kierował w l. 1962–1969. To właśnie wtedy zrodził się projekt, aby ukazać tzw. kwestię polską w Niemczech z perspektywy porównawczej, co skłoniło go do zajęcia się polityką władz i reakcją nań pozostałych mniejszości na obszarze powstałej w 1871 r. Rzeszy Niemieckiej. To przedsięwzięcie udało się tylko częściowo zakończyć studium poświęconym konfliktowi w północnym Szlezewiku w l. 1864–1920, które zostało opublikowane w 1967 r. Nie udało się tego pomysłu sfinalizować, zabrakło czasu, aby ukończyć zaawansowane badania o konflikcie narodowościowym na zachodnich rubieżach Niemiec (problem alzacko-lotaryński). Niemniej zamierzenie to, choć tylko częściowo zrealizowane, świadczy o wykraczaniu prof. Grota poza granice wąsko rozumianego pojmowania konfliktu polsko-niemieckiego, co było wówczas nowatorskie i dziś jeszcze może być dyrektywą dla badaczy stosunków polsko-niemieckich.

Za pionierskie należy uznać podjęcie przez niego z własnej inicjatywy badań nad dziejami szeroko rozumianej kultury fizycznej, a więc i sportu, w Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego w Poznaniu, które (wraz z prowadzeniem wykładów) łączył z pracą na UAM.

Zawdzięczamy mu pionierski *Zarys dziejów kultury fizycznej Wielkopolski 1815–1969*, który wydał wraz ze swoim uczniem Jerzym Gajem w 1973 r.

Prof. Z. Grot był badaczem i nauczycielem. Pozostawił po sobie ponad 350 publikacji, w tym kilkanaście samodzielnych monografii, a jako opiekun naukowy wypromował bez mała 30 doktorów, z których trzech uzyskało habilitacje. Zmarł 7 VIII 1984 w Poznaniu.

Krzysztof Rzepa

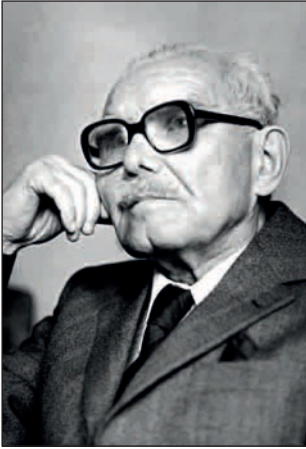
Marian Grycz (1919–2002)

Po ukończeniu studiów na Wydziale Prawa UP (1951) rozpoczął pracę w Poznańskiej Wytwórni Papierosów jako dyrektor administracyjno-handlowy, a w 1954 r. przeszedł do Zjednoczenia Budownictwa Wojskowego w Poznaniu na stanowisko starszego inspektora. 1 XII 1960 r. został zatrudniony na etacie starszego asystenta w Katedrze Historii Gospodarczej na Wydziale Prawa. Jednocześnie uczęszczał na seminarium doktorskie prof. Janusza Deresiewicza. Od 6 do 19 IX 1964 r., w ramach wymiany zorganizowanej przez Polskie i Niemieckie Towarzystwa Historyczne, przebywał w NRD, prowadząc kwerendę w archiwach i w bibliotekach w Dreźnie, Lipsku i Merseburgu, dotyczącą problematyki handlu pomiędzy państwem pruskim a Rzeczpospolitą od 1655 r. do rozbiorów Polski oraz w okresie międzywojennym. W XI 1964 r. obronił pracę doktorską na temat handlu miasta Poznania od połowy XVI do połowy XVII w. Jego promotorem i opiekunem naukowym był prof. J. Deresiewicz. 1 XII 1964 r. został adiunktem w Katedrze Historii Gospodarczej na Wydziale Prawa, a od 1 X 1971 r. adiunktem w Katedrze Statystyki na Wydziale Prawa i Administracji. W X 1975 r. – w związku ze zmianami strukturalnymi w Katedrze Statystyki na Wydziale Prawa i Administracji – przeszedł do Zakładu Dydaktyki Historii (IH). Tu od 1 I 1976 r. zajmował się m.in. rozprawą habilitacyjną. Pierwsza wersja, którą przedstawił Radzie IH we IX 1977 r., została negatywnie oceniona przez recenzentów (prof. M. Drozdowski, prof. J. Topolski i prof. Z. Landau). Prośby o jej poprawienie nie zostały uwzględnione, a ostateczny termin zakończenia przewodu habilitacyjnego minął we IX 1980 r. W związku z tym dr M. Grycz 30 IX 1980 r. przeszedł na emeryturę.

Jan Miłosz

Witold Jakóbczyk (1909–1986)

Ur. 15 I 1909 w Sosnowcu. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał tamże do Gimnazjum im. Stanisława Staszica. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1929 r. W 1930 r. rozpoczął studia historyczne na UP. Już w ich trakcie objął stanowisko zastępcy asystenta w Seminarium Historycznym. Studia ukończył w VI 1934 r. Pracę magisterską pt. *Uwarstwienie*

ludności wiejskiej w królewstwach zachodnich województw Korony w II połowie XVI wieku przygotował pod kier. prof. Jana Rutkowskiego (ukazała się drukiem w „Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych” w 1936 r.). Pozostał związany z Seminarium Historycznym, obejmując etat młodszego asystenta kontraktowego. Jednocześnie podjął pracę nauczyciela, najpierw w prywatnym gimnazjum Collegium Marianum, a potem w Gimnazjum i Liceum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Swe zainteresowania badawcze skierował wtedy ku XIX stuleciu. Uczęszczał na seminarium doktorskie prof. Adama Skałkowskiego, pod okiem którego przygotowywał rozprawę poświęconą patronowi kółek rolniczych Maksymilianowi Jackowskiemu. Równolegle słuchał wykładów wybitnego socjologa Floriana Znanieckiego, dzięki czemu nauczył się spoglądać na proces historyczny w sposób interdyscyplinarny. W trakcie poszukiwań archiwalnych znalazł dokumenty, które pozwoliły dowiedzieć, że podczas Wiosny Ludów w Poznańskim powołano do życia tajny Tymczasowy Rząd Narodowy (artykuł w 1935 r. w „Rocznikach Historycznych”). Pracę doktorską obronił w 1937 r., a rok później wydał drukiem pt. *Patron Jackowski*. Formalnie był wprawdzie uczniem Skałkowskiego, lecz – jak sam podkreślał – na jego osobowość naukową największy wpływ wywarli Rutkowski i Znaniecki. Po doktoracie nadal był związany z Seminarium Historycznym UP jako asystent wolontariusz. W 1939 r. walczył w kampanii wrześniowej. Podczas bitwy nad Bzurą dostał się do niemieckiej niewoli i następnych pięć lat spędził w obozach jenieckich. Do Poznania powrócił w XII 1945 r. Już w I 1946 r. rozpoczął ponownie pracę na UP jako starszy asystent w Katedrze Historii Gospodarczej. W 1947 r. został adiunktem, w 1953 zastępcą profesora, w 1955 r. profesorem nadzw., a w 1962 r. uzyskał nominację na profesora zwyczajnego. Od 1957 r. kierował Katedrą (później Zakładem) Historii Polski XIX i XX w. w IH. Na emeryturę przeszedł w 1979 r.

Dorobek naukowy W. Jakóbczyka obejmuje ponad 400 publikacji, które ukazały się w Polsce i za granicą. Po wojnie badania koncentrował na szeroko rozumianych dziejach pracy organicznej w Wielkim Księstwie Poznańskim oraz dziejach Niemiec i stosunków polsko-niemieckich. W tym pierwszym nurcie mieści się sztandarowe dzieło – trzytomowe opracowanie pt. *Studia nad dziejami Wielkopolski w XIX wieku (Dzieje pracy organicznej)*. W 1951 r. ukazał się I tom obejmujący lata 1815–1850, który stał się podstawą przewodu habilitacyjnego przeprowadzonego w 1952 r. na Wydziale Humanistycznym. Kolejne tomy dzieła zostały opublikowane w 1959 (I. 1850–1890) i w 1967 r. (I. 1890–1914). Wyrazem uznania dla prof. Jakóbczyka stało się powierzenie mu redakcji obejmującego okres zaborów II tomu monumentalnych *Dziejów Wielkopolski*, który ukazał się w 1973 r. Powracał też do rozpoczętych przed wojną badań biograficznych. Już pod koniec 1946 r. opublikował biografię Karola Marcinkowskiego (późniejsze edycje: 1966 i najpełniejsza 1981). W 1959 r. pod swoją red. wydał dzieło *Wybitni Wielkopolanie XIX wieku*, a w I. 1966–1969 jego poszerzoną, dwutomową wersję pt. *Wielkopole XIX wieku*. Dużą wagę przywiązywał do

popularyzacji wiedzy o dziejach Poznańskiego. Wśród licznych publikacji popularnonaukowych na wyróżnienie zasługują: *Uwłaszczenie chłopów w Wielkopolsce w XIX wieku* (1951) ukazujące genezę, przebieg i skutki uwłaszczenia oraz *Towarzystwo Naukowej Pomocy w Wielkopolsce 1841–1939* (1985). Również w nurcie badań niemcoznawczych chronologicznie zacząć wypada od popularnonaukowej biografii kanclerza Ottona von Bismarcka (1961, 2. wyd. 1971). W 1966 r. wspólnie z Adamem Galosem z UW i Felixem Heinrichem Gentzenem z Uniwersytetu w Lipsku opublikował (po polsku i niemiecku) ważną książkę poświęconą Hakacie. Jego autorstwa był rozdział ukazujący okres 1901–1914. Kontynuacją studiów nad polityką germanizacyjną była monografia dotycząca działalności Komisji Kolonizacyjnej (1976). Niestety, jak słusznie zauważył Witold Molik, bogaty dorobek Witolda Jakóbczyka poza Wielkopolską był raczej słabo znany i niedoceniany. A, jak podkreślają biografowie, zawdzięczamy mu przynajmniej dwie bardzo ważne tezy dotyczące dziejów Poznańskiego (zaboru pruskiego) w XIX w. sformułowane w zakończeniu do *Dziejów Wielkopolski*. Po pierwsze, choć jest to niewątpliwie pewne uproszczenie, że to bynajmniej nie Prusacy nauczili Wielkopolan gospodarności, lecz nauczili się jej oni sami. Po drugie zaś, że w świadomości Niemców, w tym miejscowych, w ciągu XIX w. następowało „swoiste przedawnienie” czy wręcz „zapomnienie” faktu zaboru, co potem stanowiło usprawiedliwienie dla polityki germanizacyjnej (obrona przed polskim żywiołem).

Witold Jakóbczyk wykształcił liczne grono adeptów historii – wypromował ok. 100 magistrów i 18 doktorów, roztaczał też opiekę nad kilkoma rozprawami habilitacyjnymi, m.in. Lecha Trzeciakowskiego i Zbigniewa Dworeckiego. Pod jego kierunkiem ostrogi naukowe zdobywali też zagraniczni badacze: Joachim Mai z NRD, Amerykanin John J. Kulczycki i William Hagen, Szwajcar Karl Heink Streiter i Hannelore Bruchhold-Wahl z RFN. W l. 1955–1956 był prodziekanem Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM. Współpracował z licznymi instytucjami naukowymi. Przez ponad 25 lat był członkiem Zarządu poznańskiego oddziału PTH, a w l. 1958–1972 zastępcą sekretarza generalnego PTPN. Przez wiele lat zasiadał w Radzie Naukowej Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, w l. 1958–1966 w Podkomisji Historii w Komisji Nauki przy KC PZPR. W l. 1966–1986 przewodniczył Radzie Naukowej Muzeum Historii Ruchu Robotniczego w Poznaniu. Politycznie się nie udzielał, aczkolwiek w 1952 r. wstąpił do PZPR. Jednakże – jak wspominał jego uczeń prof. Trzeciakowski – jako „człowiek szlachetny, myślący i odważny nie mógł nie znaleźć się w konflikcie z tzw. pryncypiami...” (m.in. w III 1968 r. bronił autonomii uniwersytetu). Działal natomiast na niwie społecznej. Przez dwie kadencje był wiceprezesem Rady Uczelnianej ZNP. Działal w Wielkopolskim Towarzystwie Kulturalnym, Wielkopolskim Klubie Pamiętnikarskim, Towarzystwie Miłośników Miasta Poznania. Był miłośnikiem muzyki operowej, interesował się sportem. Zmarł 3 X 1986, pochowany został na cmentarzu Junikowo w Poznaniu. Od 1946 r. był żonaty z Zofią Zaworską, z którą miał dwoje dzieci – córkę Magdalenę i syna Stanisława.

Bibliografia prac prof. Jakóbczyka za lata 1935–1977 została pomieszczona w dedykowanej mu księdze jubileuszowej *Rola Wielkopolski w dziejach narodu polskiego*, pod red. S. Kubiaka i L. Trzeciakowskiego (Poznań 1979, s. 19–40). Jego spuścizna znajduje się w poznańskim oddziale Archiwum PAN; zob. Roman Dąbrowski: *Materiały Witolda Jakóbczyka (1909–1986) (P. III–78)*, „Biuletyn Archiwum PAN” 48 (2007), s. 70–109.

Krzysztof A. Makowski

Jacek Jaskulski (1955–2016)

Ur. 11 VI 1955 we Wrześni, gdzie rozpoczął edukację i zdał egzamin dojrzałości (1974). W l. 1974–1978 odbył studia historyczne w IH. Pracę magisterską o składzie osobowym kapituły katedralnej w Poznaniu napisał na seminarium prof. Jadwigi Krzyżaniakowej. Po ukończeniu studiów pracował krótko w Pracowni Słownika Starożytności Słowiańskich, a następnie został asystentem w Zakładzie Historii Średniowiecznej IH (1979). W 1988 r. obronił pracę doktorską pt. „Uposażenie kanoników kapituły katedralnej w Poznaniu w XV w.”, napisaną na seminarium prof. J. Krzyżaniakowej. Zainteresowania badawcze koncentrował wokół dawnych elit kościelnych i świeckich (w tym głównie kanoników poznańskiej kapituły katedralnej) oraz dziejów średniowiecznych miast wielkopolskich. W IH pracował na stanowisku adiunkta do 2008 r. W l. 2008–2016 był zatrudniony w Dziale Zbiorów Specjalnych w BK. Zmarł nagle 17 VII 2016.

Krzysztof Kaczmarek

Witold Wincenty Szymon Klínger (1875–1962)

Ur. 29 X 1875 w Warowcach na wschodnim Podolu (dziś Wariwci, Ukraina), zm. 5 IV 1962 w Poznaniu. Był filologiem klasycznym, hellenistą, historykiem świata starożytnego, wybitnym znawcą antycznego folkloru i starożytnych wierzeń religijnych. Ukończył z wyróżnieniem gimnazjum klasyczne w Niemirowie na Podolu, po czym w 1895 r. rozpoczął studia na wydziale historyczno-filologicznym Uniwersytetu w Petersburgu, które dwa lata później był zmuszony przerwać z powodu choroby. Naukę kontynuował na UJ w Krakowie (1896) oraz na Uniwersytecie Św. Włodzimierza w Kijowie, tu w zakresie historii starożytnej i filologii klasycznej (1897–1903). Za pracę na temat motywów baśniowych w *Dziejach* Herodota, napisaną pod kier. prof. Adolfa Sonny’ego (którego W. Klínger uważał za swojego uniwersyteckiego mistrza), otrzymał złoty medal od uczelni oraz dwuletnie stypendium na wyjazd zagraniczny. Uczony wykorzystał je na pobyt w Uniwersytecie w Monachium (1904–1906), gdzie studiował pod opieką filologa klasycznego Ottona Crusiusa i bizantynisty Karla Krumbachera. Po powrocie do Rosji został docentem (prywatnym)

Uniwersytetu Kijowskiego (1907). W roku 1911 zdobył stopień magistra filologii na podstawie pracy o zwierzętach w przesądach antycznych i współczesnych. Rok później uzyskał profesurę filologii klasycznej w Kijowie, jednak nie została ona zatwierdzona przez rosyjskie władze ministerialne. W planowanym objęciu przez W. Klingera katedry na Uniwersytecie Lwowskim przeszkodził wybuch I wojny światowej. Uczony od 1915 r. wykładał w Nieżynie w guberni czernichowskiej, wreszcie w 1917 r. otrzymał katedrę filologiczną w Kijowie. W 1920 r. przyjął zaproszenie od UP do objęcia jednej z trzech niedawno utworzonych katedr filologii klasycznej. Pozostał na niej z kilkuletnimi przerwami (na okres okupacji hitlerowskiej oraz w l. 1951–1956, kiedy to został pozbawiony katedry) do przejścia na emeryturę w 1959 r. W okresie międzywojennym, jak również w pierwszych latach po wojnie, wobec wakatu w katedrze historii starożytnej w UP (w związku z przeniesieniem się w 1922 r. prof. Ludwika Piotrowicza do Krakowa), prowadził również zlecone wykłady historyczne z dziejów antyku. Uczniami prof. Klingera byli Jan Horowski, Wiktor Steffen i Jan Wikarjak.

Do najważniejszych publikacji naukowych W. Klingera należą: *Казочные мотивы в истории Геродота* (Киев 1903), *Do wpływów starożytności na folklor* (Lwów 1909), *Животное в античном и современном севъпъриу* (Киев 1911), *Z motywów wędrownych pochodzenia klasycznego* (cz. 1: Poznań 1921; cz. 2: Poznań 1923; cz. 3: Poznań 1937), *Obrzędowość ludowa Bożego Narodzenia, jej początek i znaczenie pierwotne* (Poznań 1926), *Ze studjów nad liryką grecką* (Kraków 1928), *Doroczne święta ludowe a tradycje grecko-rzymskie* (Kraków 1931), *Ze starożytnej wiary ludowej: trzy studja* (Poznań 1934), *Wschodnio-europejskie rusalki i pokrewne postaci demonologii ludowej a tradycja grecko-rzymska* (Lublin 1949). Przetłumaczył również na język polski *Historię grecką* Ksenofonta, *Żeglugę dookoła Pontu Euksyńskiego* Arriana, kilka utworów Galena i Hipokratesa oraz *Listy* cesarza Juliana Apostaty.

Witold Klinger był członkiem Kijowskiego Towarzystwa Nauk, członkiem zwyczajnym PTPN oraz członkiem czynnym PAU. Nie zgodził się na wstąpienie do PAN, co stało się przyczyną szykan władz PRL wobec uczonego.

Krzysztof Królczyk

Leon Bogusław Koczy (1900–1981)

Historyk mediewista, który badania w okresie międzywojennym poświęcił dziejom Polski i obszarów graniczących z nią od północy (Skandynawia, Pomorze, Prusy), zwłaszcza w kontekście polskim. Ur. 25 III 1900 w Strumieniu na Śląsku Cieszyńskim w rodzinie chłopskiej. Kształcił się w seminarium nauczycielskim, a następnie w l. 1918–1920 odbywał służbę wojskową w armii austriackiej i polskiej. W 1923 r. podjął studia historyczne na UP.

W l. 1923–1939 był zatrudniony w Seminarium Historycznym UP, kolejno jako młodszy asystent, starszy asystent (od 1929) i adiunkt (od 1934). Podczas II wojny światowej jako żołnierz Wojska Polskiego trafił na Bliski Wschód, gdzie kierował Archiwum Wojsk Polskich. Po zakończeniu wojny przebywał do śmierci (1 IX 1981 w Glasgow) na emigracji w Wielkiej Brytanii, mimo propozycji powrotu na UP.

Mistrzem Koczego był Kazimierz Tymieniecki, pod którego kierunkiem przygotował dysertację doktorską *Handel Poznania do połowy wieku XVI* (1929). W pierwszych latach działalności badawczej koncentrował się na dziejach miast polskich. W 1933 r. habilitował się na podstawie pracy na temat stosunków polsko-skandynawskich w X–XI w., która została następnie opublikowana w skróconej wersji. Działalność naukowa w l. 30. mieściła się w ramach głównego nurtu badawczego ówczesnego poznańskiego środowiska historycznego, ukierunkowanego na badania nad północno-zachodnią Słowiańszczyzną, ze szczególnym uwzględnieniem polemiki z tezami nacjonalistycznej nauki niemieckiej. Prowadził badania nad kontaktami Skandynawów z Polską i Pomorzem, dziejami Pomorza i Prus, Krzyżaków oraz miast i handlu, publikował też prace o charakterze źródłoznawczym. Przygotował również edycje źródłowe rachunków zakonu krzyżackiego z okresu wojny trzynastoletniej oraz materiałów dotyczących związków Polski z morzem w średniowieczu (zgrupowane materiały do pierwszego tomu serii *Monumenta Poloniae Maritima* zaginęły podczas wojny), a także koncepcję kompleksowej strategii badawczej dotyczącej dziejów Pomorza. Był też cenionym nauczycielem akademickim. Najwybitniejszym uczestnikiem jego seminarium magisterskiego był Gerard Labuda.

W okresie wojny i po jej zakończeniu tworzył głównie prace historyczne o charakterze popularyzatorskim, ale też publikacje stricte naukowe, poświęcone takim tematom, jak geneza i dzieje krucjat do Ziemi Świętej, historia kartografii oraz dzieje nauki polskiej na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych, ze szczególnym uwzględnieniem postaci Mikołaja Kopernika. Publikował też materiały źródłowe. Członek komitetu redakcyjnego „Kwartalnika Historycznego na Wschodzie” i „Tek Historycznych”, kierownik oddziału Instytutu Historycznego im. gen. W. Sikorskiego w Glasgow, profesor historii średniowiecznej na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie, członek-założyciel Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie i Polskiego Towarzystwa Historycznego w Wielkiej Brytanii. Uczestnik Międzynarodowych Kongresów Historycznych w Paryżu (1950), Rzymie (1955), Sztokholmie (1960) i Wiedniu (1965).

- Główne publikacje:

Dzieje miasta Wieruszowa, Poznań 1930;

Przymierze polsko-duńskie w roku 1315 na tle stosunków polsko-brandenburskich, „Roczniki Historyczne” 7 (1931), s. 31–81;

Dzieje wewnętrzne Torunia do 1793 [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933, s. 99–209 (praca wydana pod tym samym tytułem w 1933 r. jako oddzielna książka);

Sklawania Adama Bremeńskiego, „Slavia Occidentalis” 12 (1933), s. 181–253;
Polska i Skandynawia za pierwszych Piastów, Poznań 1934;
Misje polskie w Prusach i na Pomorzu za czasów Bolesławów, „Annales Missiologicae” 6 (1934), s. 52–186;
Niektóre potrzeby historiografii pomorskiej, „Roczniki Historyczne” 11 (1935), s. 145–174;
Polityka balticka Zakonu Krzyżackiego, Toruń 1936;
Dagome iudex, Schinesghe i Awbaba, „Roczniki Historyczne” 12 (1936), s. 1–46;
Księga Theudenkusa, (wyd.), Toruń 1937;
Narody w pierwszej wyprawie krzyżowej, „Teki Historyczne” 11 (1960/1961), s. 41–96;
Mikołaj Kopernik – samotnik, geniusz, rewolucjonista, Glasgow 1977.

Adam Krawiec

Jadwiga Krzyżaniakowa (1930–2010)

Zainteresowania badawcze Jadwigi Krzyżaniakowej ogniskowały się wokół problemów szeroko pojętej kultury średniowiecznej, zwłaszcza późnego średniowiecza, z czasem z położeniem akcentu na kulturę polityczną; krakowskich elit uniwersyteckich i ich związków z Uniwersytetem Praskim; króla Władysława Jagiełły i jego monarszej kancelarii oraz kronikarskiej twórczości Jana Długosza.

Urodziła się jako Jadwiga Wieczorek w Poznaniu, okres wojny spędziła na wysiedleniu w Świdrze pod Warszawą. Ukończyła Gimnazjum im. Klaudyny Potockiej, a po zdaniu egzaminów została studentką historii UP. Uczęszczała na seminaria Kazimierza Tymienieckiego i Gerarda Labudy. Pracę magisterską pisaną pod kierunkiem tego pierwszego obroniła w 1954 r. (druk: *Wczesnofeudalna kultura umysłowa i artystyczna Wielkopolski*, Poznań 1956). Po studiach krótko pracowała w Bibliotece Pedagogicznej w Poznaniu, później w Zespole Katedr Historycznych. W 1961 r. obroniła doktorat, którego promotorem był K. Tymieniecki, zatytułowany „Studia Polaków na Uniwersytecie w Pradze w drugiej połowie XIV i początku XV wieku” (fragmenty *Związki Uniwersytetu Praskiego z Uniwersytetem Krakowskim w drugiej poł. XIV wieku* drukowano w „Acta Universitatis Carolinae Pragensis” 5, 1964, z. 1–2). W 1972 r. habilitowała się na podstawie rozprawy *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV wieku* (Poznań 1972, cz. 2: *Urzędniczy* 1979). W 1989 r. została profesorem nadzw., w 1994 – zwyczajnym. W l. 1975–1978 była prodziekanem WH, w l. 1978–1981 dziekanem. Od 1989 r. do przejścia na emeryturę kierowała wydziałowym studium doktoranckim. W l. 1991–1997 była kierownikiem Zakładu Historii Średniowiecznej. Wypromowała ponad 170 magistrów i 9 doktorów (m.in. B. Nowacki, J. Jaskulski, Z. Górczak, J. Nikodem, P. Pokora, A. Szulc). Opublikowała nieco ponad 100 prac. Poza już wspomnianymi książkami: *Koncyliaryści, heretycy, schizmatycy w państwie pierwszych Jagiellonów*, Kraków 1989 oraz napisaną z J. Ochmańskim *Władysław II Jagiełło*, Wrocław etc. 1990 (2 wyd. 2006; tłumaczenie

litewskie Vilnius 2010). Nie doczekała druku swych prac wybranych *Nie ma historii bez człowieka. Studia z dziejów średniowiecza*, Poznań 2011. Spośród artykułów można wymienić: *Mateusz z Krakowa. Działalność w Pradze w latach 1355–1394*, „Roczniki Historyczne” 29, 1963; *Wielkopole na Uniwersytecie Krakowskim w pierwszej połowie XV w.* [w:] *Munera Posnaniensia. Księga pamiątkowa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza dla uczczenia 600-lecia założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. G. Labuda, Poznań 1965; *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły jako ośrodek kultury historycznej*, „Studia Źródłoznawcze” 18 (1973); *Erudycja historyczna Zbigniewa Oleśnickiego w świetle jego zeznań w procesie w 1422 roku* [w:] *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, Poznań 1976; *Pojęcie państwa i narodu w Rocznikach Jana Długosza* [w:] *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, red. S. Gawęda, cz. II, Warszawa–Kraków 1985; *Henryk Totting z Oyty i jego prasy uczniowie*, „Roczniki Historyczne” 59 (1995); *Praskie środowisko intelektualne w okresie przedhusyckim* [w:] *Czechy i Polska. Na szlakach ich kulturalnego rozwoju*, red. J. Wyrozumski, Kraków 1998; *U boku króla. Początki kariery Mikołaja Trąby* [w:] *Mikołaj Trąba, mąż stanu i Prymas Polski*, red. F. Kiryk, Kraków 2009.

Była członkiem korespondentem PAU (od 2005), członkiem: PTPN (od 1962, w l. 1981–1984 zastępcą Sekretarza Generalnego), PTH, Komisji Dziejów Czech i Stosunków Polsko-Czeskich przy Komitecie Nauk Historycznych PAN, przewodniczącą Rady Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Z okazji 70-lecia urodzin przygotowano dla niej księgę pamiątkową *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000.

Jarosław Nikodem

Brygida Kürbis (1921–2001)

Ur. 11 IX 1921 w Chełmnie na Pomorzu, jako córka polskiej nauczycielki Kazimierzy Marianny z domu Szuchmielskiej i niemieckiego kupca Ericha Kürbisa. Ze strony matki pochodziła z rodziny inteligenckiej – dziadek, Leon Szuchmielski, był profesorem w gimnazjum męskim w Świeciu, a matka po skończeniu tamtejszego liceum żeńskiego uzyskała dyplom pedagogiczny Wyższego Liceum Pedagogicznego we Wrocławiu (1912). Pierwsze lata życia spędziła Brygida Kürbisówna w Chełmnie, by następnie w 1926 r. wraz z rodziną przenieść się do Gdańska, gdzie matka podjęła pracę w polskiej szkole powszechnej w Nowym Porcie, ojciec zaś pracował jako kupiec. Wkrótce Erich Kürbis opuścił rodzinę i ciężar jej utrzymania spoczął na matce. Wówczas Brygida trafiła do Tczewa, gdzie mieszkała jej ciotka. Tam pobierała nauki w szkole powszechnej, by w 1933 r. powrócić do Wolnego Miasta Gdańska, gdzie uczęszczała do Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej (od 1935 r. im. Józefa Piłsudskiego). Tamże wiosną 1939 r. uzyskała maturę, a plany studiów uniwersyteckich w Poznaniu

pokrzyżował wybuch wojny. Wkrótce, w IV 1940, jej matka została aresztowana przez gestapo i w XI 1942 r. zmarła w obozie koncentracyjnym Ravensbrück.

Następne lata życia B. Kürbis spędziła w Jeleniej Górze (wówczas Hirschberg) pod opieką rodziny ojca, w celu, jak sama wspominała, „przywrócenia nas narodowi niemieckiemu”. Wiosną 1944 r. rozpoczęła studia uniwersyteckie z zakresu historii i romanistyki na uniwersytecie we Fryburgu Bryzgowijskim. Uczestniczyła tam m.in. w wykładach wybitnego mediewisty Gerda Tellenbacha, filozofa Martina Heideggera, a także Gerharda Rittera. Ojciec został w I 1945 r. rozstrzelany przez gestapo, a koniec wojny zastał Brygidę we francuskiej strefie okupacyjnej, skąd w IV 1946 r. powróciła do Polski. W Poznaniu rozpoczęła kolejny etap życia związany z tutejszym uniwersytetem, na którym podjęła studia historyczne pod kier. prof. Kazimierza Tymienieckiego. W 1949 r. uzyskała magisterium na podstawie pracy „Kultura umysłowa Śląska w XII w. na tle stosunków z diecezją leodyjską”. Dzięki staraniom swego mistrza objęła stanowisko asystenta w Seminarium Historycznym UP. Już w V 1951 r., na podstawie rozprawy *Studia nad Kroniką Wielkopolską* obroniła doktorat (druk – Poznań 1952), by w 1953 uzyskać adiunkturę. W następnych latach przygotowała obszerną, znakomitą pracę *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku* (Warszawa 1959), która stała się podstawą do uzyskania stopnia kandydata nauk w 1957 r., a po przywróceniu habilitacji – stopnia doktora habilitowanego, który otworzył drogę do docentury (1960). W 1970 r. otrzymała tytuł profesora nadzw., a w 1979 r. profesurę zwyczajną. Od 1969 r. kierowała Zakładem Nauk Pomocniczych Historii IH UAM, który stworzyła (w 1982 r. przemianowany na Zakład Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii), współpracowała też z Pracownią Edytorską Instytutu Historii PAN, a w 1998 r. została członkiem korespondentem PAU. Wprawdzie we IX 1991 r. przeszła oficjalnie na emeryturę, ale do ostatnich chwil życia pracowała i podtrzymywała kontakt z IH oraz krakowską PAU. Zmarła po długiej chorobie 5 XI 2001, a 9 XI została pochowana w alei zasłużonych junikowskiego cmentarza w Poznaniu.

Badania B. Kürbis skupiały się na szeroko pojętych dziejach średniowiecza, zwłaszcza wcześniejszego, zarówno polskiego, jak i europejskiego, pośrodku których zawsze było źródło. Rozpoczęła od analitycznych dociekań nad najstarszym dziejopisarstwem wielkopolskim, stopniowo poszerzając zainteresowania. Jako obiekt badań do tezy doktorskiej wybrała, z inspiracji K. Tymienieckiego, *Kronikę Wielkopolską*. Po kilkuletnich, gruntownych studiach przedstawiła pracę kompletną, prowadząc czytelnika od historii badań nad tym zabytkiem piśmiennictwa, przez zachowane rękopisy, wyekstrahowanie zasadniczej redakcji, aż po rozbiór fragmentów i zagadnienie autorstwa (uznała, że dzieło powstało w swej zasadniczej redakcji u schyłku XIII w., autorem był Godziszław Baszko, kustosz poznańskiej katedry, autorem zaś XIV-wiecznej interpolacji mógł być Janko z Czarnkowa). Dociekania nad średniowiecznym dziejopisarstwem wielkopolskim kontynuowała z powodzeniem w następnych latach, znacząco poszerzając krąg zainteresowań, włączając weni roczniki proveniencji

wielkopolskiej oraz rozważania o *Kronice wielkiej*. Ukazała w ujęciu syntetycznym formy dziejopisarskie oraz treści, w tym historyczne, jakie one ze sobą niosły, jak też kształtowanie się kultury historycznej w Polsce Polski dzielnicowej i zjednoczonej. Deklarowała już wówczas wyraźnie zainteresowanie analizą źródłoznawczą przekraczającą przeprowadzanie krytyki formalnej (wewnętrznej i zewnętrznej), poszerzając jej kontekst o funkcje społeczne badanych dzieł historiograficznych. W tym czasie była już członkiem zespołu redakcyjnego nowego, budowanego z mozołem od l. 1953–1955, nowoczesnego czasopisma poświęconego źródłoznawstwu i naukom pomocniczym historii – „Studiów Źródłoznawczych”. Współtworzyła je wraz z Aleksandrem Gieysztozem i Gerardem Labudą, początkowo pełniąc funkcję sekretarza redakcji, a od drugiego tomu (1958) jednego z redaktorów. W redakcji „Studiów Źródłoznawczych” zasiadała aż do 1997 r., wydając łącznie 35 tomów.

Badania źródłoznawcze prowadziły ją nierzadko do rozważań o charakterze metodycznym, czasami zmierzających ku teorii. Można tutaj wyróżnić odrębne nurty owych dociekań, takich jak źródłoznawstwo (metoda źródłoznawcza), metoda edycji źródeł historycznych i literackich oraz nauki pomocnicze historii. Z połączenia teoretycznej wiedzy źródłoznawczej z badaniami nad naukami pomocniczymi historii wyrosły dwa ważne nurty dociekań prof. Kürbis – studia nad poszczególnymi naukami pomocniczymi historii, zwłaszcza dyplomatyką, a także zaangażowanie w edycję polskich średniowiecznych źródeł narracyjnych. Pierwszym zadaniem było wznowienie wydawanej w stuleciu poprzednim serii *Monumenta Poloniae Historica*, równocześnie wiele uwagi poświęcała edycjom najstarszych polskich zabytków historiografii i annalistyki. W nowej serii *Monumenta Poloniae Historica* przygotowała i ogłosiła drukiem krytyczną edycję *Roczników wielkopolskich* (1962) i wzorcowo opracowane wydanie *Kroniki Wielkopolskiej* (1970). Dało to początek tłumaczeniom ważnych zabytków polskiego dziejopisarstwa wieków średnich (przede wszystkim dzieła mistrza Wincentego, modlitw księżnej Gertrudy czy żywotów świętego Wojciecha). W ostatnich latach życia pracowała wraz z zespołem nad najstarszymi zabytkami życia religijnego w Polsce, czego efektem było opublikowanie opatrzonego obszernym wstępem i komentarzem tzw. Kodeksu Matyldy w ramach nowej serii PAU – *Monumenta Sacra Polonorum*. Już po śmierci prof. Kürbis światło dzienne ujrzał kolejny tom serii poświęcony edycji *Modlitw księżnej Gertrudy* z Psalterza Egberta, a także następny zawierający krakowskie *Praedicationes*.

Zajmowała się z wielką pasją dziejami kultury oraz Kościoła w średniowiecznej Polsce, zawsze ukazującym w szerokim kontekście europejskim. Z zainteresowań ściśle źródłoznawczych wyrosła np. znakomita, dzisiaj już klasyczna, rozprawa poświęcona ciągle podejmowanemu w polskiej nauce problemowi regestu *Dagome iudex*. Do nowocześnie pojmowanych nauk pomocniczych historii odwoływała się w swych pracach odnoszących się do dyplomatyki: a także epigrafiki. Ważne miejsce w jej dorobku naukowym zajmują też prace, w których krzyżują się źródłoznawstwo, spojrzenie na dawną kulturę oraz Kościół – np. kwestie chrystianizacyjne, interpretacje źródeł hagiograficznych, problemy

ascezy chrześcijańskiej czy szerzej życia religijnego w Polsce wczesnych wieków średnich. Podsumowaniem, przynajmniej częściowym, rozproszonego po rozmaitych czasopismach i pracach zbiorowych naukowego dorobku B. Kürbis są niewątpliwie dwa tomy studiów – *Na progach historii* (1994) oraz *Na progach historii II* (2001). Drukiem ukazały się poświęcone jej dwie księgi pamiątkowe, obie pod znamienitymi tytułami – pierwsza *Mente et literis* (1984), druga *Scriptura custos memoriae* (2001), w których pomieszczono kompletną bibliografię jej naukowego dorobku.

Brygida Kürbis w naszej pamięci pozostaje nie tylko jako wybitna uczona, z ogromną erudycją i akrybią badająca źródła, ale także jako charyzmatyczna mistrzyni. Jej wykłady kursowe z nauk pomocniczych historii, pełne erudycyjnych dygresji, pulsujące ogromną wiedzą, o czasami pospiesznej narracji, nie należały do łatwych. Przenosiły jednak słuchaczy do innego świata, zarówno w sensie historycznym, jak i bieżącego życia naukowego – odślaniały przed uczestnikami nie tylko fakty, metody badawcze i możliwości interpretacyjne, ale także wprowadzały ich – w dość przecież siernięznym wówczas PRL-u – na salony europejskiej nauki. Obecne były na nich zawsze wielkie nazwiska – Heinrich Fichtenau, Ernst Kantorowicz, Jacques Le Goff, Pierre Riché, Joachim Wollasch, Karl Schmidt czy Georges Duby, a z polskich – przede wszystkim Aleksander Gieysztor i Gerard Labuda. Wykształciła rzesze magistrów historii, kilkanaście osób spośród nich podjęło trud pracy naukowej, osiągając pod jej kierunkiem stopień naukowy doktora lub doktora habilitowanego.

Dorobek naukowy Brygidy Kürbis to łącznie ponad 340 książek, wydawnictw źródłowych, rozpraw, artykułów, recenzji, haseł słownikowych, nacechowanych erudycją, których nie sposób tutaj wyliczyć, ale najważniejsza jest ich jakość i trwałość. O tym ostatnim decyduje nie tylko nowatorstwo metod badawczych i mistrzostwo warsztatu, ale również szacunek dla źródła historycznego, nieustające stawianie pytań świadectwom przeszłości oraz swoboda posługiwania się polszczyzną i rozmach narracji.

Józef Dobosz

Gerard Labuda (1916–2010)

Ur. 28 XII 1916 w Nowej Hucie (ściślej w Kamiennej Górze) w ówczesnym powiecie Kartuszy, w rodzinie Stanisława i Anastazji (z Baranowskich) Labudów. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Luzinie, a od 1927 r. do gimnazjum klasycznego im. Jana Sobieskiego w Wejherowie. Po jego ukończeniu w 1936 r. rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Poznańskim i od tego czasu na stałe związał się z Poznaniem i tutejszym środowiskiem naukowym. Doświadczenia jako historyk nabierał pod okiem Kazimierza Tymienieckiego i Józefa Widajewicza, a zwłaszcza Leona Koczego, których uważał za swych mistrzów (pewną rolę w uformowaniu jego zainteresowań odegrał też Zygmunt Wojciechowski). Pierwsze

publikacje przygotował i wydał jeszcze przed wojną (1935–1937). W 1939 r. otrzymał stypendium zagraniczne i przebywał do lipca tego roku na uniwersytecie w Lund (Szwecja). W 1942 r. uzyskał magisterium, a doktoryzował się w 1943 r. – na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich, w którego kieleckiej filii został wykładowcą. Następnie w 1946 r. habilitował się na Wydziale Humanistycznym UP i objął stanowisko zastępcy profesora oraz Katedrę Historii Słowiańszczyzny. W 1950 r. uzyskał profesurę nadzw., a w 1956 r. zwyczajną. Szybka i owocna kariera naukowa była w tym przypadku połączona z rozległą i niespożytą działalnością organizacyjną, którą realizował nie tylko na UP, ale także w ramach PAN, potem (po odnowieniu) PAU oraz PTPN i Instytutu Zachodniego.

Spoglądając na dokonania naukowe G. Labudy podziw wzbudza nie tylko liczba (za pewne ponad 2 tys.) i różnorodność publikacji, zarówno w języku polskim, jak i w językach kongresowych, ale przede wszystkim perfekcyjny warsztat i finezja analityczna. Podkreślić trzeba też rozległy zakres zainteresowań badawczych – uprawiał nie tylko szeroko pojętą mediewistykę (m.in. dzieje średniowiecznej Polski i powszechne, dzieje wczesnej Słowiańszczyzny i Niemiec, historię Kościoła polskiego, dzieje Zakonu Krzyżackiego czy też źródłoznawstwo i nauki pomocnicze historii), ale przecierał szlaki teoretycznej myśli źródłoznawczej w powojennej Polsce. Podejmował tematy przekrojowe (analityczno-syntetyczne), zajmował się historią historiografii (w tym na gruncie niemcoznawczym) oraz badaniem rozwoju metod historiograficznych na przestrzeni dziejów, a także historią regionalną (tu zwłaszcza wypracowanie koncepcji Wielkiego Pomorza). Nie stronił też od popularyzacji historii czy podejmowania tematyki szeroko rozumianych dziejów nauki. Trudno znaleźć w historiografii obszar, po którym G. Labuda nie poruszałby się swobodnie, a efektem tych rozległych zainteresowań był wspomniany wyżej dorobek publikacyjny, w tym także ogromna działalność redakcyjna.

Pierwszą z instytucji, którym poświęcił wiele czasu i sił, był macierzysty UP, na którym zdobywał naukowe ostrogi i doświadczenie. Zaczynał od zaangażowania w kwestie tworzenia i porządkowania księgozbioru Seminarium Historycznego tuż po wojnie w tzw. wikarówce przy kościele św. Michała (ul. Stolarska 7). Od roku akad. 1946/47 kierował, po przeniesieniu do Krakowa prof. J. Widajewiczu, Katedrą Historii Słowiańszczyzny Zachodniej, na czele której pozostawał po utworzeniu w XI 1950 r. Zespołu Katedr Historycznych. Po zmianach organizacyjnych w 1952 r. objął Katedrę Historii Polski, w ramach której działał kierowany przez niego Zakład Historii Słowiańszczyzny Zachodniej. Po utworzeniu jesienią 1956 r. Instytutu Historycznego nastąpił ciąg dalszy karuzeli reorganizacyjnej, w ramach której powstała Katedra Historii Polski Feudalnej do połowy XVIII wieku i G. Labuda stał na jej czele w l. 1957–1961. Na ówczesnym Wydziale Humanistycznym w roku akad. 1950/51 pełnił funkcję prorektora, a apogeum kariery uniwersyteckiej nadeszło w 1962 r., kiedy został przez Senat obrany jednogłośnie rektorem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Funkcję tę pełnił w kadencji 1962–1965. Jego pomysłem było zacieśnienie współpracy między uczelniami Poznania, która od XII 1962 r. była realizowana w ramach Kolegium Rektorów Uczelni Poznańskich; jego pierwszym przewodniczącym został G. Labuda. Sam uważał tę istniejącą nieprzerwanie do dzisiaj inicjatywę za jedno ze swych najważniejszych osiągnięć organizacyjnych.

Był cenionym dydaktykiem uniwersyteckim; po ustąpieniu z funkcji rektora w 1965 r. kierował Katedrą Historii Średniowiecznej (w 1969 r. przemianowanej na Zakład Historii Powszechnej i Polski do XV wieku, a później Zakład Historii Średniowiecznej). Jego odejście z UAM i decyzja o zatrudnieniu wyłącznie w PAN zostały wymuszone w 1970 r. (co sam, jak po latach przyznał, uważał za retorsję polityczną spowodowaną udziałem synów w wydarzeniach 1968 r.). Sytuację tę złagodzano przez formułę bezterminowego urlopu bezpłatnego, z którego nie został przed przejściem w stan spoczynku odwołany (mimo starań ówczesnego rektora B. Miśkiewicza), ale aż do 1986 r. pełnił funkcję kierownika Zakładu Historii Średniowiecznej oraz otrzymywał nagrody rektorskie. Jak sam wspominał, status pełnoprawnego profesora UAM przywrócił mu dopiero rektor Stefan Jurga (stało się to bodaj jesienią 1996 r., przy okazji obchodów 80. rocznicy urodzin i odnowienia doktoratu Profesora).

Gerard Labuda od 1945 r. był członkiem Instytutu Zachodniego w Poznaniu, a w l. 1955–1961 wiceprezesem (do 1958) i prezesem, a jednocześnie autorem nowego programu naukowego tej instytucji po śmierci w 1955 r. prof. Z. Wojciechowskiego. W warunkach poważnego zagrożenia likwidacją odegrał jedną z głównych ról w uratowaniu tej zasłużonej placówki. Równocześnie był członkiem PTPN (od 1948), którego sekretarzem generalnym został w trudnym dla tej instytucji roku 1961 (pełnił tę funkcję do 1972 r.), przyczyniając się do jej uratowania wobec grożącej likwidacji, a w l. 1972–1975 był jej prezesem. W 1951 r., a więc tuż przed likwidacją, został członkiem korespondentem PAU, by w roku odnowienia tej instytucji (1989) przyczynić się znacząco do tego i zostać jej prezesem (do 1994, potem prezesem honorowym).

W 1964 r. został członkiem korespondentem, a w roku 1966 członkiem rzeczywistym PAN; w l. 1972–1980 pełnił funkcję prezesa jej oddziału poznańskiego, a w l. 1984–1989 wiceprezesa całej korporacji. Przez wiele lat kierował Zakładem Historii Pomorza Instytutu Historii PAN, który potem zmieniał kilka razy nazwy (ściśle kierownikiem tej placówki był w l. 1953–1986, a więc od jej powołania aż do formalnego przejścia w stan spoczynku), ale jego bliskie z nim związki to materiał na inną opowieść. Tutaj wystarczy podkreślić, że na owe zebrania Zakładu przyjeżdżał regularnie, dopóki pozwalało na to zdrowie.

Wielokrotnie podejmował się zadania organizowania zespołów badawczych, których celem było opracowanie tzw. węzłowych problemów badawczych wraz z publikacją materiałów. Nie uchylał się od trudu redagowania renomowanych czasopism – oczywiście redagowania w dosłownym tego słowa znaczeniu, a nie zasiadania w radach redakcyjnych. Owe

wielkie problemy badawcze, wokół których wyrastały, często trwałe, zespoły uczonych, oraz tworzenie i redagowanie ważnych czasopism historycznych (humanistycznych) były powiązane z różnymi działaniami instytucjonalnymi Profesora, zwłaszcza w ramach PAN i PTPN. Szczególnym polem badawczym G. Labudy, a jednocześnie jednym z kluczowych osiągnięć organizacyjnych były niewątpliwie dzieje Pomorza, oczywiście w ujęciu geograficznie rozległym (tzw. Wielkie Pomorze), z nałożeniem na dzieje Zakonu Krzyżackiego oraz dzieje Kaszubów i Kaszub. Te ostatnie studia należy bliżej wiązać z działalnością w ramach PAN i stworzeniem przy tej instytucji Zakładu Historii Pomorza (1953), a także wydawaniem wielotomowej *Historii Pomorza* pod red. G. Labudy (od 1969). Łącznie zostały opublikowane cztery tomy, z czego ostatni pod red. Stanisława Salmonowicza, o całkowitej objętości przekraczającej 6000 stron. Tomy redagowane przez G. Labudę to złożone wewnętrznie dzieło zbiorowe kompleksowo ukazujące dzieje Pomorza do połowy XIX stulecia na ponad 5000 stron druku. Przygotowaniem do tego pomnikowego przedsięwzięcia były *Szkice z dziejów Pomorza* (t. 1–3, 1958–1961) oraz redagowane przezeń *Dzieje Szczecina* (t. 1–4, 1962–1998). W tym nurcie ukazały się też m.in.: *Kaszubi i ich dzieje* (2000), *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie. Wybór pism* (2000) oraz *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1: *Czasy średniowieczne* (2006), a także liczne prace o dziejach Krzyżaków (np. przygotowana wspólnie z prof. M. Biskupem synteza *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, 1986). Wytoczony przez G. Labudę nurt dociekań nad dziejami Brandenburgii i Prus, łączącymi się z historią Pomorza, zwieńczony wielotomową syntezą, realizowali już i kończyli jego uczniowie z prof. B. Wachowiakiem na czele.

Drugim pomnikowym dziełem, którego jednym inicjatorów i głównych wykonawców był prof. Labuda, był *Słownik starożytności słowiańskich*. Ta ważna inicjatywa naukowa i edytorska jest również powiązana z działalnością w instytucjonalnych ramach PAN (Komitet Słowianoznawstwa, potem Instytut Słowianoznawstwa). Począwszy od 1958 r., współredagował to obszerne dzieło wydawane przez Ossolineum (t. 1–8, 1961–1996). Pieczę nad sprawami redakcyjno-organizacyjnymi początkowo sprawował wspólnie z W. Kowaleńką i T. Lehrem-Spławińskim, potem skład redakcji się zmieniał. Od t. 3 pracował wspólnie z Z. Stieberem, a po jego śmierci dołączyli A. Gąsiorowski i A. Wędzki. Do poszczególnych tomów, obejmujących dzieje wczesnej Słowiańszczyzny aż do końca XII w., przygotował też wiele dziesiątków haseł. Za jedno z najważniejszych osiągnięć organizacyjnych G. Labudy trzeba uznać wypracowanie koncepcji (wspólnie A. Gieysztoorem i B. Kürbis) doskonałego periodyku poświęconego źródłom historycznym, źródłoznawstwu oraz naukom pomocniczym historii – „Studiów Źródłoznawczych” – i jego współredagowanie od 1957 (właściwie 1955) do 1997 r. (t. 1–36). Również i to przedsięwzięcie naukowe wyrastało z korzeni PAN, ale przez wiele dziesięcioleci integrowało środowiska historyków z różnych polskich ośrodków nie tylko mediewistycznych, głównie Warszawy

i Poznania. Natomiast w ramach działalności w PTPN przez kilkadziesiąt lat współredagował i potem redagował kluczowy dla poznańskiego (i nie tylko) środowiska historycznego periodyk „Roczniki Historyczne” (1958–1986). Nadał również kształt i współpracował przez wiele lat przy redagowaniu oraz wydawaniu wielotomowej *Historii dyplomacji polskiej*. Pierwszy tom ukazał się w 1980 r., a całość obejmuje dzieje polskiej dyplomacji od początków państwowości piastowskiej aż do 1989 r.

Gerard Labuda zmarł 1 X 2010 r. i został pochowany na cmentarzu w Luzinie, powracając do swej małej ojczyzny. Był aktywny naukowo przez ponad 70 lat, a owocem jego działalności na tym polu jest liczba około 2000 opublikowanych prac (w tym ponad 30 książek, kilkadziesiąt rozpraw i artykułów, a także wiele drobniejszych prac i recenzji). Tak bogaty i wszechstronny dorobek, którego nie sposób przecenić, stanowi wyjątek w obszarze nie tylko nauk humanistycznych. Cały naukowy żywot związał w pierwszej kolejności z UP. Działalność nie tylko praktycznie – organizując zespoły badawcze, redakcje, skupiając wokół siebie uczonych rozmaitych profesji i przekonanych z różnych pokoleń – ale również pisząc na tematy problemów struktury, miejsca i roli nauki historycznej i nauki w szerokim rozumieniu na łamach rozmaitych periodyków. Podkreślić trzeba, że oddzielenie jego działalności organizacyjnej od dokonań naukowych będzie zawsze sztuczne – znaczenie jego dzieła naprawdę wiadać dopiero wówczas, gdy połączymy płaszczyzny naukową, organizacyjną i dydaktyczną doprawione udaną, choć podjętą stosunkowo późno działalnością popularyzatorską. Właśnie za to wszystko (jako swoistą *summa*) był laureatem prestiżowych nagród, wyróżnień oraz odznaczeń. Najwyższą godność akademicką – doktorat honoris causa – przyznały mu uniwersytety w: Krakowie, Warszawie, Toruniu, Gdańsku, Wrocławiu i Szczecinie. UAM uroczyście odnowił mu doktorat (1996), przyznał medal *Palmae Universitatis Studiorum Posnaniensis* (2000), a 12 XII 2006 przeprowadził obchody 90. rocznicy urodzin Profesora, który otrzymał też ważne nagrody państwowe – im. Herdera (1991) oraz im. Jurzykowskiego (1983) – wielokrotnie uzyskiwał nagrody państwowe, jak również całą gamę odznaczeń państwowych aż po Krzyż Wielki OOP (1996). Kapituła Nagrody Lednickiego Orła Piastowskiego w uznaniu zasług w badaniu początków dynastii Piastów i ukształtowanego przez nią państwa przyznała mu pierwszemu statuetkę Lednickiego Orła (2008), a nieco tylko wcześniej (2006) Stały Komitet Mediewistów Polskich uhonorował go medalem *Lux et laus*. Za bogatą i wysokiej próby działalność naukową, niesłabnącą zresztą do ostatnich chwil życia Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Bronisław Komorowski nadał mu pośmiertnie Order Orła Białego. W dniach 11–13 maja 2016 r. w Warszawie i Poznaniu odbyła się konferencja naukowa „Mediewiści rocznik 1916. W stulecie urodzin Aleksandra Gieyszтора i Gerarda Labudy”, zorganizowana przez IH UAM oraz Instytut Historyczny UW, na której podsumowano dorobek dwóch wielkich polskich naukowców.

- Wybór prac:

Studia nad początkami państwa polskiego, t. II, Poznań 1988;

Polsko-niemieckie rozmowy o przeszłości, Poznań 1996;

Szkiecy historyczne X–XI wieku. Z dziejów organizacji Kościoła w Polsce we wczesnym średniowieczu, Poznań 2004;

Studia krytyczne o początkach Zakonu Krzyżackiego w Prusach i na Pomorzu. Pisma wybrane, Poznań 2007;

Rozważania nad teorią i historią kultury i cywilizacji. Wybór studiów i rozpraw, Poznań 2008;

Pierwsze wieki monarchii piastowskiej, Poznań 2012, z Wprowadzeniem Henryka Samsonowicza i Postawieniem Józefa Dobosza

- Księgi pamiątkowe:

Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski, Poznań 1976;

Aere perennius. Profesorowi Gerardowi Labudzie dnia 28 XII 2001 r. w hołdzie, Poznań 2001;

Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy, red. J. Dobosz, Poznań 2006;

- Nowsze opracowania biograficzne:

J. Borzyszkowski, *Wspomnienie o Wielkim Mistrzu... Profesorze Gerardzie Labudzie* [w:] tegoż, *Moi Mi-strzowie i Przyjaciele*, Gdańsk 2015, s. 79–110;

J. Dobosz, *Profesor Gerard Labuda (1916–2010)*, „Wiadomości Historyczne” 2011, nr 1, s. 51–53;

J. Dobosz, *Profesor Gerard Labuda (28 grudnia 1916 – 1 października 2010)*, „Lituanos-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 14 (2013), s. 31–35;

J. Dobosz, *Profesor Gerard Labuda jako organizator życia naukowego*, „Acta Cassubiana” 19 (2017), s. 33–45;

J. Dobosz, *Labuda Gerard* [w:] *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 352–360;

T. Jasiński, *Gerard Labuda (28 XII 1916–1 X 2010)*, „Kwartalnik Historyczny” 118 (2011), nr 2, s. 373–383;

G. Kasprzyk, M. Krośnicka, *Gerard Labuda. Żeglarz na oceanie nauki*, Luzino 2011;

M. Kosman, *Gerard Labuda – człowiek i dzieło w 90. rocznicę urodzin*, „Przegląd Zachodni” 2006, nr s. 31–59;

M. Kosman, *Pożegnanie Profesora Gerarda Labudy (1916–2010)*, „Zapiski Historyczne” 75 (2010), z. 4, s. 157–163;

Pro memoria Gerard Labuda (1916–2010), oprac. i wstęp J. Borzyszkowski, Gdańsk–Wejherowo 2011 (szczególnie cz. I: O życiu i dziełach Gerarda Labudy, s. 13–84 cz. IV: Rodzina – Wielopolskich z Chrobrza i Labudów z Poznania, s. 297–380);

T. Schramm, *Gerard Labuda. Zarys biografii* [w:] *Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy*, s. 9–19;

J. Strzelczyk, *Gerard Labuda 1916–2010*, „Roczniki Historyczne” 76 (2010), s. 9–26;

J. Strzelczyk, *Gerard Labuda 1916–2010* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2010, s. 855–874;

B. Wachowiak, *Pomorze w polskich badaniach historycznych lat 1953–2002 (pięćdziesięciolecie Zakładu Historii Pomorza IH PAN)*, „Acta Cassubiana” 4 (2002), s. 277–294.

Józef Dobosz

Henryk Łowmiański (1898–1984)

Ur. 10 (22) VIII 1898 w Daugdziejach położonych ok. 80 km na północ od Wilna, nieopodal Wiłkomierza, jako syn Konstantyna (1854–1920) i Kazimiery z Rudzińskich (1868–1945). Edukację rozpoczął w 1908 r. w szkole realnej w Wilnie, gdzie doszedł do szóstej klasy, po czym gdy w 1915 r. przebywał na wakacjach u krewnych w Czernihowie na Ukrainie front niemiecki odciął go od Wilna. W Czernihowie ukończył naukę w szkole realnej i pragnąc dostać się na uniwersytet, dodatkowo zdał łącznie w gimnazjum w Kozielcu. W l. 1916–1918 studiował na Wydziale Historyczno-Filologicznym Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie, ale skreślono go za nieopłacenie czesnego w maju 1918 r. W poszukiwaniu środków do życia w burzliwym okresie wojny domowej i rewolucji w 1917 r. podjął pracę w Związku Ziemskim w Odessie i na krótko pełnił obowiązki na froncie rumuńskim w Besarabii i Odessie, skąd ewakuował się wraz z innymi uciekinierami do Suliny w Rumunii. Stamtąd przedostał się do Wilna, gdzie w roku akad. 1919/20 podjął studia na Wydziale Humanistycznym nowo powołanego Uniwersytetu Stefana Batorego. W czasie wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. wstąpił jako ochotnik do wojska polskiego, ale szybko został zwolniony, bowiem z powodu wady wzroku nie nadawał się do służby.

Na uniwersytecie zetknął się z szybko rozwijającym się środowiskiem badaczy dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego, któremu przewodzili Kazimierz Chodynicki, współtwórca i redaktor znakomitego, wydawanego od 1922 r. pisma „Ateneum Wileńskie”, i Feliks Koneczny w l. 1922–1929 kierujący katedrą historii Europy Wschodniej, którego zawsze wspominał z ogromnym sentymentem; słuchał wykładów Jana Dąbrowskiego i Ludwika Kolankowskiego. Zatrudniony po ukończeniu studiów w 1923 r., jako asystent został w 1924 r. pierwszym wypromowanym doktorem uczelni na podstawie rozprawy *Wchody miast litewskich w XVI wieku*, napisanej pod kier. prof. K. Chodynickiego. Pierwsze prace koncentrował na historii dawnego Wilna. Wydaje się, że przełomowy dla jego kariery naukowej był pobyt w Paryżu w roku akad. 1925/26, gdzie miał możliwość poznania najnowszych koncepcji socjologii, etnologii i syntezy historycznej, dzięki lekturom prac Emila Durkheima i Henriego Berra, których tropy odnajdujemy w późniejszych pracach Łowmiańskiego. Po powrocie skupił się na badaniach społeczno-gospodarczych. W l. 1929–1933 opuścił uniwersytet, pracując jako kierownik Archiwum Miasta Wilna i sekretarz Wydziału III Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Czas ten spożytkował na przygotowanie jednej z najważniejszych swoich prac: *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego (t. 1–2, 1931–1932)*. Stały się one podstawą habilitacji na Uniwersytecie Wileńskim w 1932 r. *Studia* to fundamentalna synteza dziejów Bałtów, poparta gruntowną znajomością źródeł i literatury, będąca plonem analizy przemian toczących się od czasów prehistorycznych po XVIII w. Przyniosły one autorowi zasłużoną sławę i zaproszenie do współpracy od Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie. Po wizycie w Kownie jesienią 1932 r., wobec formalnego

stanu wojny Republiki Litewskiej z Polską, nie zdecydował się na osiedlenie za granicą. Skorzystał natomiast z zaproszenia do powrotu na Uniwersytet Wileński, gdzie objął w 1933 r. Katedrę Historii Europy Wschodniej, jako zastępca profesora, a od 1934 r. profesor nadzw. Niezwykle aktywny w życiu naukowym – do 1939 r. opublikował 57 recenzji prac poświęconych szeroko rozumianej historii Europy Wschodniej – ogłaszał też liczne artykuły i rozprawy, do dziś wznawiane i cytowane: *Wcielenie Litwy do Polski w 1386 r. czy Uwagi w sprawie podłoża społecznego i gospodarczego unii jagiellońskiej*. Dzieła te przyniosły mu w 1938 r. godność członka korespondenta PAU. Przed wojną przygotował też przy współpracy z żoną dr Marią Łowmiańską i prof. Stanisławem Kościakowskim *Akty cechów wileńskich 1495–1759*, które częściowo wydrukowane w 1939 r. (zaginęła część t. II, za okres 1760–1795) i zachowane w nielicznych egzemplarzach doczekały się edycji dopiero w 2006 r. staraniem prof. Jana Jurkiewicza.

Po wybuchu wojny i likwidacji Uniwersytetu Stefana Batorego H. Łowmiański znalazł się w trudnej sytuacji materialnej. Mimo to pracował naukowo, „czerpiąc środki utrzymania ze sprzedaży rzeczy”. Stałą pracę uzyskał dopiero w kwietniu 1943 r. w Archiwum Państwowym w Wilnie. We wrześniu 1943 r. przez kilka dni wraz z ponad 100 Polakami został uwięziony jako zakładnik w obozie w Prowieniszkach koło Kowna w odwecie za zabójstwo gestapowca. Zwolniony, pozostał w archiwum Wilna także pod rządami sowieckimi do marca 1945 r., po czym namawiany przez prof. Stanisława Zajączkowskiego, wraz z żoną i matką przeniósł się do Łodzi, gdzie znalazł oparcie w rodzinie żony.

Wkrótce potem prof. Kazimierz Tymieniecki, wówczas dziekan Wydziału Humanistycznego UP, namówił go do osiedlenia się w Poznaniu. 1 VIII 1945 r. H. Łowmiański objął Katedrę Historii Europy Wschodniej, przemianowaną potem na Katedrę Historii Narodów ZSRR, a rok później otrzymał nominację na profesora zwyczajnego. W 1951 r. został kierownikiem Zespołu Katedr Historycznych, przekształconego w 1956 r. w Instytut Historyczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, którym kierował do przejścia na emeryturę w 1968 r. W tym okresie dzielił obowiązki między pracą na UAM i w Instytucie Historii PAN. W 1951 r. został członkiem korespondentem, a w 1956 r. członkiem rzeczywistym PAN. W Akademii w l. 1953–1962 kierował Działem Historii Polski Epoki Feudalnej (do 1764). Był m.in. redaktorem pierwszego tomu (do 1764 r.) monumentalnej *Historii Polski* (wyd. 1957).

Przybycie do Poznania zakończyło w jego twórczości naukowej okres litewski (wileński), a rozpoczęło okres słowiański (poznański). Na tę decyzję miała wpływ zmiana warunków politycznych, włączenie Litwy do ZSRR i brak dostępu do źródeł, ale też znalezienie się w środowisku poznańskim, miejscu będącym kolebką państwa polskiego, co kierowało myśl ku nowym problemom. Toteż praca *Zaludnienie państwa litewskiego w wieku XVI* i przygotowane wykłady na temat *Polityki Jagiellonów* pozostały w rękopisie i doczekały się edycji dopiero po śmierci autora. W tych ostatnich znajdujemy istotną wskazówkę. Pod wpływem

doświadczeń wojennych krytycznie oceniał „przełożenie zwrotnicy dziejów” na kierunek wschodni w XIV w. Pozycja mocarstwowa Polski jagiellońskiej została, zdaniem Łowmiańskiego, osiągnięta kosztem rezygnacji ze swych odwiecznych terenów etnicznych na zachodzie. Mocarstwo to nie mogło być trwałe, ponieważ nie miało jednolitej podstawy etnicznej i kulturalno-wyznaniowej. Kierowało to uwagę uczzonego na rolę czynnika narodowego, którego niedocenywanie, jak pisał, pociągnęło za sobą „umiemy to dziś z perspektywy wieków przyznać – raczej fatalne następstwa”. Z pewnością skutki wojny i zmiany granic oraz znalezienie się w Poznaniu zadecydowały o jego dalszej drodze naukowej, rezygnacji z osobistego zainteresowania dziejami litewskimi na rzecz Słowiańszczyzny. Cenił wysoko poznańskie środowisko historyczne i korzyści z obcowania z nim i współpracy. W Poznaniu znalazł się w środowisku historyków od dawna zajmujących się zagadnieniami słowiańskimi, jak profesorowie Józef Widajewicz, Kazimierz Tymieniecki, Zygmunt Wojciechowski, Gerard Labuda i archeolog Józef Kostrzewski. Ośrodek poznański odpowiadał mu też warsztatowo, trafił tu na dobrze zaopatrzone biblioteki, zwłaszcza Bibliotekę Uniwersytecką i Bibliotekę Muzeum Archeologicznego.

O zagadnieniach związanych z dziejami Litwy jednak nie zapomniał. Na prowadzonym w Poznaniu seminarium, zgodnie z zadaniami kierowanego przez niego Zakładu, dominowała tematyka wschodnioeuropejska, a więc i litewska. Opublikowana w l. 60. XX w. seria doktoratów napisanych pod jego kier.: m.in. Jerzego Ochmańskiego „Powstanie i rozwój latyfundium biskupstwa wileńskiego w średniowieczu”, Stanisława Alexandrowicza „Miasteczka Białorusi i Litwy jako ośrodki handlu w XVI i w I połowie XVII wieku”, Stanisława Kasperczaka „Rozwój gospodarki folwarcznej na Litwie i Białorusi do połowy XVI w.”, Józefa Morzego „Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w połowie XVII w.”, Marii Barbary Topolskiej „Dobra Szklowskie na Białorusi Wschodniej w XVII–XVIII wieku”, Marcelego Kosmana „Kancelaria wielkiego księcia Witolda”, Artura Kijasa „Gospodarstwo własne feudała na Wielkorusi od XIV do połowy XVI stulecia”, wniosła nową jakość do nauki. Pięcioro z nich, J. Ochmański, S. Alexandrowicz, M.B. Topolska, M. Kosman i A. Kijas uzyskało później tytuł profesorski. W Wilnie pod jego kier. pierwsze kroki naukowe stawiali profesorowie Leonid Żytkowicz i Juliusz Bardach. W Zakładzie pod jego patronatem wyrósł ośrodek badawczy nazywany poznańską szkołą lituanistyczną. Cechą charakterystyczną H. Łowmiańskiego jako mistrza był całkowity brak przywiązania do swoich tez i dokonań. Nie oczekiwał kontynuacji, lecz z zainteresowaniem i radością witał każdą nową myśl, każdą pracę stanowiącą postęp w historiografii.

Pierwszą powojenną pracą H. Łowmiańskiego było *Imię chrzestne Mieszka I* (1948) i przygotowanie nowoczesnej metodologicznie monografii *Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich* (1953), w której dowodził związku rozwoju gospodarczego z powstaniem państwa w momencie, gdy nadwyżki produkcyjne umożliwiły utrzymanie kosztownego

aparatu państwowego. Dalszym efektem badań nad genezą państw słowiańskich – co pozostało już na zawsze głównym tematem prac H. Łowmiańskiego – była rozprawa *Zagadnienie roli Normanów w genezie państw słowiańskich* (1957), w której odrzucił tezę o państwowo-twórczej roli Normanów (Waregów) na Rusi, uznając, że w powstaniu państwa kijowskiego odegrali oni rolę służebną, dostarczając wzorców organizacyjnych i militarnych, nie mogli natomiast odegrać roli cywilizacyjnej wobec dojrzałego społeczeństwa rolniczego.

Dorobek naukowy prof. H. Łowmiańskiego jest ogromny, liczy ponad 310 prac (79 ukazało się do 1939 r.) obejmujących ponad 8 tys. stron druku. W dorobku tym trudno wskazać najważniejsze dokonania. Czy byłyby to pojedyncze artykuły, jak *O pochodzeniu Geografia Bawarskiego* (1955), anonimowym źródle z połowy wieku IX, wyliczającym plemiona słowiańskie jeszcze w dobie przedpaństwowej, *Lędzianie* (1953) czy też *Król Bolesław II i biskup krakowski Stanisław. Dwie tendencje ustrojowe: jedynowładcza i patrymonialna* (1979), a może niektóre hasła w *Słowniku Starożytności Słowiańskich*, będące pokaznymi monograficznymi rozprawami?

Dziełem życia H. Łowmiańskiego są niewątpliwie publikowane w l. 1963–1985 *Początki Polski*. Pierwsze pięć tomów ukazało się z podtytułem *Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.* Publikacja zamierzona na trzy, potem cztery tomy rozrosła się do sześciu w siedmiu księgach, uzupełniona dodatkowo samodzielną rozprawą (ponad 400 stron) *Religia Słowian i jej upadek (VI–XII w.)*, z 1979 r. którą sam autor określał jako niewielką książkę. W *Początkach Polski* H. Łowmiański ukazał na tle dziejów całej Słowiańszczyzny rozwój gospodarczy, społeczny i polityczny naszego kraju i narodu od starożytności (I tys. n.e.) aż po czasy Władysława Łokietka, kiedy utrwaliła się państwowość polska, stworzona przez pierwszych Piastów. Stąd ostatni VI tom, wydany już pośmiertnie, ukazał się z podtytułem *Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV*. Dzieło pomyślane jako rocznicowe opracowanie z okazji zbliżającego się milenium miało w zamysśle autora być zwięzłym popularnym zarysem początków polskiej państwowości, jednak w trakcie przygotowywania okazało się celowe sporządzenie pogłębionego ujęcia. Wobec szczupłości pisanej podstawy źródłowej H. Łowmiański zastosował metodę porównawczą, doszedł do wniosków nowych, jak sam się wyraził, „raczej nie zauważanych w literaturze”. Stwierdził bowiem, że „ustrój feudalny tworzy się w toku procesu organizacyjno-państwowego, to znaczy, że państwo i feudalizm powstają równocześnie”, a następnie, że jednocześnie z państwem tworzy się naród. Dowodził, że najdawniejszym podmiotem procesu historycznego są grupy etniczne zorganizowane w plemiona lub złożone z nawet wielkiej grupy pokrewnych plemion. Te plemiona emanują państwa niekiedy tworzone z różnojęzykowych składników, niemniej w każdym państwie działa jako *causa efficiens* ośrodek narodowy. Może tworzyć go nawet grupa zdobywcza, ale z reguły o zdecydowanym charakterze etnicznym, pospolicie zresztą ulega asymilacji do środowiska albo jeśli jest silna liczebnie,

asymiluje miejscowy substrat do siebie. Niepodobna natomiast znaleźć przykład założenia państwa przez heterogeniczne przypadkowe zbiorowisko zdobywców.

Profesor cieszył się zasłużoną opinią jednego z najwybitniejszych historyków polskich swojej epoki. Henryk Samsonowicz pisał, że jego dzieła „stanowią przykład logicznej konstrukcji, wyjątkowo szerokiej bazy źródłowej z uwzględnieniem przekazów pisanych, archeologicznych, językoznawstwa, antropologii kulturalnej, rozległego odczytania (przypisy do tekstu mogą niejednego historyka wpędzić w kompleksy), wreszcie szerokiej i wszechstronnej wiedzy ogólnej”. Stanisław Russocki ocenił go jako „najwybitniejszego współczesnego historyka polskiego”, Aleksander Gieysztor widział w nim „najznakomitszego naszego mediewistę”, Juliusz Bardach zaś – „drugiego po Joachimie Lelewelu tytana polskiej historiografii”.

Krzysztof Pietkiewicz

Czesław Łuczak (1922–2002)

Wybitny znawca dziejów gospodarczych Poznania i Wielkopolski, historii przemysłu, dziejów społeczno-gospodarczych Polski i Europy w czasie II wojny światowej, dziejów gospodarczych Niemiec i polsko-niemieckich stosunków gospodarczych oraz historii Polski podczas II wojny światowej.

Ur. 19 II 1922 w Kruszwicy, w rodzinie Michała i Jadwigi z domu Stajszczak. W wieku 10 lat wraz z rodziną przeprowadził się do Mogilna, gdzie spędził wczesną młodość. W 1939 r. ukończył Państwowe Gimnazjum i Liceum w Trzemesznie. Podczas II wojny światowej pracował przymusowo jako robotnik rolny w majątku na terenie powiatu mogileńskiego. Po wojnie rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, które ukończył w 1949 r. Był uczniem wybitnego historyka gospodarczego, Jana Rutkowskiego, pod którego kier. napisał pracę magisterską i rozpoczął dysertację doktorską. Ostatecznie, ze względu na śmierć prof. Rutkowskiego, promotorem rozprawy został prof. Zygmunt Wojciechowski.

W l. 1946–1992 pracował na UAM, gdzie przeszedł wszystkie szczeble awansu naukowego. W 1953 r. został adiunktem, w 1955 r. otrzymał tytuł naukowy i stanowisko docenta, w 1960 r. tytuł naukowy profesora nadzw., a już w 1966 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego.

Wyjątkową aktywność naukową prof. Łuczak sprawnie łączył z pełnieniem funkcji kierowniczych na uniwersytecie. Od 1962 r. do przejścia na emeryturę w 1992 r. kierował Zakładem Historii Gospodarczej UAM. Był prodziekanem (1956–1960), dziekanem (1960–1962) Wydziału Filozoficzno-Historycznego oraz prorektorem (1962–1965). W l. 1965–1972 piastował godność rektora UAM. Dwukrotnie sprawował funkcję dyrektora IH (1968–1981, 1987–1990). Zgromadził wokół siebie grono oddanych uczniów, prowadząc przez ponad 30 lat seminaria magisterskie i doktorskie. Wypromował ponad 300 magistrów oraz

50 doktorów. Spośród nich 11 uzyskało stopień naukowy doktora habilitowanego, siedmioro zostało profesorami tytularnymi, a dwóch sięgnęło po godność rektora.

Profesor opublikował blisko 50 monografii oraz około 400 innych prac, w tym fundamentalnych dla rozwoju historii gospodarczej, jak: *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce* (1979), *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze* (1988), *Polska i Polacy w II wojnie światowej* (1993), *Dzieje gospodarcze Wielkopolski w okresie zaborów 1815–1918* (2001) czy wydane już po śmierci Profesora *Dzieje gospodarcze Niemiec w latach 1871–1990* (t. I: 2004, t. II: 2006). Z innych znaczących pozycji wymienić należy: *Kraj Warty 1939–1945. Studium historyczno-gospodarcze okupacji hitlerowskiej* (1972), *Polscy robotnicy przymusowi w Trzeciej Rzeszy podczas II wojny światowej* (1974), *Polityka ekonomiczna III Rzeszy w latach drugiej wojny światowej* (1982), *Dzieje gospodarcze Niemiec 1871–1945* (1984), *Zagłada* (1989), *Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu* (1989), *Dzień po dniu w okupowanej Wielkopolsce i na Ziemi Łódzkiej (Kraj Warty)* (1989), *Praca przymusowa Polaków w III Rzeszy* (1989) czy *Pod niemieckim jarzmem. Kraj Warty 1939–1945* (1996). Ważną pozycję w dorobku naukowym prof. Łuczaka zajmuje dziewięć tomów wydawnictw źródłowych. Z sześciu tomów dotyczących II wojny światowej trzy wydane zostały w ramach serii „Documenta Occupationis”.

Czesław Łuczak zajmował się również historią regionalną, w tym szczególnie badaniami nad dziejami powiatu mogileńskiego, których wynikiem było opublikowanie pod jego red. trzech tomów *Studiów z dziejów ziemi mogileńskiej* oraz napisanej samodzielnie obszerniej, gruntownie udokumentowanej monografii *Dzieje Mogilna* (wyd. 1998). Wspólnie z prof. Jerzym Topolskim zainicjował, a następnie współredagował, wydawane w językach kongresowych, czasopismo „Studia Historiae Oeconomicae”. Z jego inicjatywy uruchomione zostały również w Wydawnictwie „PSO” dwie serie prac: „Dzieje gospodarcze Wielkopolski” i „Dzieje gospodarcze Polski”.

Pełnił także liczne funkcje w krajowych i międzynarodowych instytucjach naukowych. Przewodniczył m.in. Radzie Naukowej Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce – Instytucie Pamięci Narodowej przy Ministerstwie Sprawiedliwości. Przez wiele lat przewodniczył Zespołowi Naukowo-Dydaktycznemu Nauk Historycznych Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz był wiceprzewodniczącym Komisji Nagród Ministra. Przewodniczył Radzie Naukowej Instytutu Zachodniego, Prezydium Komisji Badań Regionalnych PAN przy oddziale poznańskim, Komisji II Wojny Światowej Komitetu Nauk Historycznych PAN, Prezydium Komisji Historii Gospodarczej PAN. Od 1984 r. aż do śmierci pełnił z wyboru funkcję członka Centralnej Komisji do spraw Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych. Był również członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii Europy w Moguncji (Institut für Europäische Geschichte in Mainz). Był również zaangażowany przez lata w ruch wydawniczy – przez 20 lat pełnił funkcję przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego

Wydawnictwa Naukowego UAM, pod jego red. ukazało się również wiele prac zbiorowych, m.in. dziewięć monografii miast wielkopolskich.

Wielokrotnie odznaczany za wybitne osiągnięcia naukowe i organizacyjne, w tym np.: Krzyżem Komandorskim OOP, otrzymał również najwyższe wyróżnienie przyznawane przez UAM, *Palmae Universitatis Studiorum Posnaniensis*. Za granicą uhonorowano go doktoratami honoris causa uniwersytetów w Charkowie i w Halle. Z okazji 80. urodzin został obdarowany księgą jubileuszową pt. *Wizje i rzeczywistość. Studia o społeczeństwie, gospodarce i polityce* (2002). Jego postać przywoływano również w wielu innych publikacjach.

Zm. 10 VIII 2002, do końca pracując naukowo na trzecim tomem *Historii gospodarczej Niemiec*.

• Literatura:

S. Kowal, *Czesław Łuczak* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2010, s. 729–744;

B. Miśkiewicz, *Profesorowi Czesławowi Łuczakowi z dedykacją dzieła* [w:] *Gospodarcze przesłanki historii społecznej*, kom. red. B. Miśkiewicz, W. Szulc, J. Topolski, Poznań 1982, s. 7–13;

W. Szulc, *Profesor Czesław Łuczak. Uczony, organizator życia naukowego i szkolnictwa wyższego* [w:] *Wizje i rzeczywistość. Studia o społeczeństwie, gospodarce i polityce*, red. S. Kowal, W. Szulc, R. Macyra, Poznań 2002, s. 41–49.

Joanna Jaroszyk-Pawlukiewicz

Edmund Makowski (1931–2000)

Ur. 7 VII 1931 w Bielawach w gminie Kłecko w powiecie gnieźnieńskim. Rodzice: Piotr i Zofia z domu Chuda, posiadali gospodarstwo rolne o powierzchni 13 hektarów. W 1938 r. rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Bielawach. Naukę przerwał wybuch wojny. Mając 11 lat, został zatrudniony jako pastuch w gospodarstwie należącym do Niemca. W I 1945 r. został wywieziony wraz z uciekającą rodziną niemiecką i znalazł się w Niemczech, gdzie nadal pracował jako parobek. Tam zastał go koniec wojny. Po powrocie do Polski rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Kłecku. Po jej ukończeniu został przyjęty do Liceum Pedagogicznego w Wągrowcu (1946). W VI 1950 r. ukończył je, otrzymując świadectwo dojrzałości. 9 X 1950 r. został przyjęty na I rok studiów na kierunek historia na Wydziale Humanistycznym UP. 31 I 1955 r. uzyskał tytuł magistra historii. Po ukończeniu studiów otrzymał nakaz pracy w Wojewódzkim Urzędzie Kontroli Prasy w Poznaniu. Po trzech latach rozpoczął pracę w Wydawnictwie Poznańskim jako redaktor w Redakcji Naukowej. Od 1 II 1960 r. był zastępcą redaktora naczelnego. Równolegle prowadził badania naukowe. Dotyczyły one klasowego ruchu robotniczego w Wielkopolsce w okresie międzywojennym. 13 XII 1965 r. obronił doktorat. W 1973 r. rozpoczął pracę w IH UAM w zakładzie Historii Niemiec. 8 XI 1976 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego, a 1 VII 1977 r. stanowisko docenta. Od 1 VII 1991 r. pracował na stanowisku profesora nadzw. w IH. W 1992 r. otrzymał tytuł profesora nauk historycznych. W 1998 r. został profesorem zwyczajnym.

Zainteresowania badawcze prof. E. Makowskiego dotyczyły najnowszej historii Polski i Wielkopolski, w tym szczególnie dziejów ruchu robotniczego. Miejsce bodaj najważniejsze zajmował w jego naukowych dociekaniach Poznański Czerwiec. Był doskonałym dydaktykiem. Zm. 7 VII 2000.

• Pełnione funkcje:

- od 1964 r. współredaktor „Zeszytów Wielkopolskich”
- 1973–1990: redaktor kwartalnika „Kronika Wielkopolski”
- 1978–1981: zastępca dyrektora ds. dydaktycznych IH UAM
- 1 VIII 1982–7 VII 2000 – kierownik Zakładu Historii Polski Ludowej (od 1990 Zakładu Najnowszej Historii Polski)
- 1 XII 1985–31 VIII 1987 – dziekan WH UAM
- od 1968 r. członek Zarządu Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego

• Nagrody:

Srebrny Krzyż Zasługi (1969), Odznaka „Zasłużony Działacz Kultury” (1971), Odznaki honorowe „za zasługi w rozwoju województwa” poznańskiego (1965), koszalińskiego (1967), szczecińskiego (1971), Złote Odznaczenie im. Janka Krasickiego (1969), Odznaka Honorowa Miasta Poznania (1966), Złoty Krzyż Zasługi (1976).

• Wybrane publikacje:

Antoni Czubiński, E. Makowski, *Klasowy ruch robotniczy w Wielkopolsce w okresie II Rzeczypospolitej*, t. I: *Lata 1918–1928*, Poznań 1963;

Pamiętniki nauczycieli złotowskich 1929–1939, oprac. E. Makowski, Poznań 1966;

Eugeniusz Dątek, E. Makowski, *Demokratyczne organizacje młodzieżowe w Wielkopolsce 1945–1948*, Poznań 1969;

Kształtowanie się stosunków społeczno-politycznych Wielkopolsce w latach 1926–1939, Warszawa–Poznań 1979;

Wydarzenia czerwcowe w Poznaniu 1956 [roku]. *Materiały z konferencji*, red. E. Makowski, Poznań 1981;

Ruch robotniczy w Wielkopolsce. Zarys dziejów do 1981 roku, Poznań 1984;

Od Socjaldemokracji do „Solidarności”. Organizacje robotnicze w Wielkopolsce w XIX i XX wieku (do roku 1990), Poznań 1991;

Poznański czerwiec 1956 w dokumentach, Poznań 1995 (współautor: Stanisław Jankowiak);

Poznański Czerwiec 1956 – pierwszy bunt społeczeństwa w PRL, Poznań 2001.

• Uczniowie Profesora Makowskiego:

prof. UAM dr hab. Konrad Białecki, prof. dr hab. Stanisław Jankowiak, dr hab. Jan Miłoś, prof. dr hab. Krzysztof Strykowski.

Stanisław Jankowiak

Benon Jan Witold Miśkiewicz (1930–2008)

Ur. 27 V 1930 w Baranowiczach jako syn Stanisławy z domu Olkiewicz i Stanisława (rocznik 1895). Oboje rodzice pochodzili z Wielkopolski, ojciec był powstańcem wielkopolskim i jako zawodowy oficer po 1926 r. został przeniesiony służbowo do Baranowicz. Miejscowość ta, położona w województwie nowogrodzkim, stanowiła jeden z najważniejszych garnizonów II RP. Z chwilą rozpoczęcia działań wojennych w 1939 r., ojciec (wówczas w stopniu majora) wyruszył na front i dostał się do niewoli niemieckiej, natomiast matka z dwoma synami (Benonem i starszym – Stanisławem) zdołała uciec przed wkraczającymi oddziałami Armii Czerwonej i skierowała się do Inowrocławia. Tutaj też uciekinierzy spędzili całą okupację i kilka lat powojennych. Obydwaj bracia uczęszczali wówczas przez pewien czas do niemieckiej szkoły dla Polaków. Po zakończeniu działań wojennych Benon Miśkiewicz zdobywał wiedzę na poziomie szkoły powszechnej i licealnej w Inowrocławiu. Trudna sytuacja rodzinna (ojciec po powrocie z niewoli jako przedwojenny oficer był zmuszony podjąć nisko płatną pracę magazyniera) skłoniła synów do szukania zajęcia zarobkowego jeszcze podczas nauki szkolnej. Świadectwo maturalne uzyskał w LO im. Kasprowicza w 1950 r. i w tymże roku zdał egzamin wstępny na historię na UP. Wybór kierunku studiów okazał się trafny, co owocowało nie tylko doskonałymi ocenami na I roku edukacji, ale zauważeniem przez wybitnego znawcę dziejów średniowiecznych prof. Gerarda Labudę. Za namową tegoż B. Miśkiewicz na II roku historii podjął studia na drugim kierunku: Historia Kultury Materialnej (Archeologia). Ówczesne dwustopniowe studia ukończył w 1955 r. i rozpoczął pracę jako asystent na Wydziale Filozoficzno-Historycznym w ówczesnym Studium Historycznym (odpowiednik późniejszego Instytutu Historycznego) w UAM. Równocześnie otrzymał połowę etatu adiunkta muzealnego w Oddziale Wojskowym Muzeum Narodowego w Poznaniu. Brał też udział w organizowaniu Muzeum Militariów na Cytadeli. Aktywność pozauniwersytecka nie przeszkodziła mu w karierze naukowej. Doskonałym tego dowodem było pomyślne zakończenie rozprawy doktorskiej (1959) pt. „Studia nad obroną polskiej granicy zachodniej w okresie wczesnofeudalnym”, poprzedzonej kilkunastoma artykułami na łamach czasopism historycznych. Po doktoracie intensywność badań młodego adiunkta nie straciła impetu i już w 1964 r. na podstawie monografii *Rozwój stałych punktów oporu w Polsce do połowy XV wieku*, z powodzeniem odbył on kolokwium habilitacyjne. Do tego czasu opublikował ponad 50 pozycji naukowych (w tym dwie monografie książkowe), utrwalając swoją pozycję w środowisku badaczy historii wojskowości w Polsce. Pozwoliło to na zorganizowanie (1969) pod jego kier. Zakładu Historii Wojskowości w IH UAM. Dalsza droga awansów Benona Miśkiewicza to uzyskanie tytułu profesora nadzw. w 1970 r. i profesora zwyczajnego w 1975 r. Zamykając fragment poświęcony dokonaniom naukowym prof. Miśkiewicza, dodać należy, że był on autorem ponad 500 rozpraw naukowych o różnicowanej formie historiograficznej. Od monografii i opracowań syntetycznych, przez rozliczne

artykuły, po artykuły polemiczno-recenzyjne. Znacząca część tych prac ma charakter teoretyczno-postulatywny, co było wyrazem przekonań ich autora, że stosunkowo młoda specjalność, jaką pozostaje historia wojskowości, wymaga uporządkowania metodologicznego.

Obok niewątpliwych zdolności i predylekcji do badań naukowych charakteryzował się zdolnościami organizacyjnymi, jak również nieprzeciętnym talentem dydaktycznym. Potrafił w sposób znakomity nawiązywać kontakt z młodzieżą studencką, zarówno podczas zajęć, jak i na płaszczyźnie organizowania różnorodnych form życia akademickiego. To były zasadnicze przyczyny, które legły u podstaw powierzenia docentowi Miśkiewiczowi 1 IX 1968 r. funkcji prorektora UAM ds. studenckich (rektorem był wówczas prof. Czesław Łuczak). Funkcji prorektora nie pełnił zbyt długo, ale zaznaczyła się ona znakomitą współpracą z młodzieżą, czego dowodem jest współpraca podczas obchodów 50-lecia Uniwersytetu (V 1969). Współpraca ta znalazła także swój wyraz na płaszczyźnie dopuszczenia przedstawicieli młodzieży do decyzji jej samej dotyczących. Dotyczyło to takich kwestii jak przydział stypendiów, świadczeń socjalnych czy samorządności w domach studenckich. W obliczu kończącej się kadencji rektora prof. Łuczaka osiągnięcia prorektora prof. Miśkiewicza w sposób naturalny wysuwały go na czoło potencjalnych kandydatów do objęcia tej najważniejszej funkcji na uczelni wyższej. 1 X 1972 r. został rektorem UAM i pełnił tę zaszczytną funkcję do 31 VIII 1981 r. Tym samym był najdłużej urzędującym rektorem w dziejach najstarszej poznańskiej uczelni wyższej. Trudno tak długi a brzemienisty w najróżnorodniejsze wydarzenia okres rządów Jego Magnificencji ująć w syntetycznym opracowaniu. Wymaga to odrębnej monografii. Podsumowując zatem jedynie w formie najistotniejszych haseł te dokonania, bez wątpienia na pierwszym miejscu należy wskazać na poprzedzone długimi przygotowaniem, także w formie zabiegów u ówczesnych czynników rządzących (i partyjnych), działania, których celem miała być rozbudowa i modernizacja uczelni. Polegało to na wmurowaniu w 1977 r. aktu erekcyjnego rozpoczynającego budowę kampusu UAM w północnych rejonach Poznania, na Morasku. Połączenie tego aktu z wpisaniem rozbudowy kampusu do centralnych planów rozwoju kraju stanowiło istotny gwarant realizacji. W sytuacji narastającej zapaści gospodarki PRL miało to znaczenie fundamentalne. Nie ma najmniejszej wątpliwości, że powyższe jakże pomyślne dla UAM decyzje, należy łączyć ze zręcznością polityczną rektora, który za cenę spolegliwości wobec władzy zapisał się na stałe w annałach naszej Alma Mater. Szczególną wagę rektor Miśkiewicz przywiązywał do rozwoju badań naukowych. Za jego kadencji znacznie zwiększyła się liczba wyjazdów na stypendia naukowe, w tym także do krajów zachodnich. Dotyczyło to w szczególności kierunków ścisłych (fizyki, chemii, biologii), aczkolwiek i pozostałe specjalności odnotowały wzrost kontaktów zagranicznych. Niektóre z kierunków humanistycznych (historia, anglistyka, prawo) zyskały najwyższą renomę nie tylko w skali kraju. Potencjał naukowy uczelni podczas jego urzędowania wyrażał się w pracy sześciu wydziałów, dwudziestu pięciu instytutów i sześciu katedr, na których zatrudnionych było ponad 1,5 tys. nauczycieli akademickich,

a liczba studentów dochodziła do 20 tys. Rektor dążył do wzrostu prestiżu UAM na arenie międzynarodowej jak również w skali ogólnopolskiej, co przyniosło wymierne efekty w postaci postrzegania UAM jako czołowej szkoły wyższej obok UW i UJ. Lata sprawowania funkcji Rektora zbiegły się w końcowej fazie z okresem przemian ustrojowych roku 1980, a na uczelni z wyraźnym wzrostem napięć i zarzutów wobec władz rektorskich. Prof. Miśkiewicz z powodzeniem stawiał im czoła udowadniając, że wszelakie zarzuty dotyczące jego jakoby niewłaściwego kierowania uczelnią były bezpodstawne. Dokonało się to w formie negocjacji z nowo powstałym NSZZ „Solidarność”, natomiast pretensje dotyczące nadmiernej uległości wobec władz politycznych (przed 1980 r.), wymagają zarówno szczegółowego namysłu, jak i uwzględnienia kontekstu politycznego tamtych lat. To również wymaga odrębnego, wnikliwego opracowania, co w tym miejscu można jedynie skwitować stwierdzeniem, że serwitut spłacany czynnikom rządzącym był ceną, za którą można było myśleć o rozwoju uczelni. Innej drogi wówczas nie było i rektor był tego świadom. Gdy dzisiaj z perspektywy czasu ktokolwiek próbuje wygłaszać opinie godne Katona, na temat uległości rektora wobec władzy ówczesnej, można to zbyć stwierdzeniem, że nie wie, co czyni. Na koniec warto dodać, że podczas długoletnich rządów prof. Miśkiewicza prestiż UAM w środowisku miasta Poznania i Wielkopolski wzrósł niepomniernie. W świadomości Poznańskich Uniwersytet zajął miejsce trwałe, zaszczytne, kulturotwórcze. Zważywszy na specyfikę społecznego klimatu w pięknym mieście nad Wartą, gdzie zawsze dokonania typu organicznikowskiego liczyły się przede wszystkim, był to sukces nie lada, gdy dokonania typu intelektualnego znalazły także należne im miejsce. Zmarł nagle 20 XI 2008 w Poznaniu. Został pochowany na cmentarzu w kaplicy św. Rozalii w Sławnie.

Karol Olejnik

Józef Morzy (1921–2011)

Ur. 10 VIII 1921 w Łopuszu (pow. Bielski Podlaski). Rodzina przeniosła się do Brodnicy nad Drwęcą (woj. pomorskie), gdzie jego ojciec otrzymał gospodarstwo rolne. W 1939 r. uzyskał małą maturę, a we wrześniu 1939 r. walczył jako ochotnik w wojnie polsko-niemieckiej. Od 1943 r. przebywał w Niemczech jako robotnik przymusowy. Po wojnie pracował w PKP, a w 1949 r. zdał maturę w Gdańsku i rozpoczął studia na Politechnice Gdańskiej. W 1945 r. wstąpił do PPR, a w 1948 r. do PZPR. Dzięki poparciu organizacji partyjnej został skierowany w 1950 r. na studia na Uniwersytet im. Łomonosowa w Moskwie, które ukończył w 1955 r. W tym samym roku rozpoczął pracę w IH UAM. Jedną z pierwszych jego prac naukowych dotyczyła cechów wileńskich (*Geneza i rozwój cechów wileńskich do końca XVII wieku*, Zeszyty Naukowe UAM. Historia, Poznań 1959, z. 4, s. 3–93). 30 VI 1962 r. przedstawił napisaną pod kier. prof. Henryka Łowmiańskiego rozprawę doktorską pt. „Zaludnienie Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego regres w wieku XVII” (*Kryzys*

demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku, Poznań 1965), która mimo upływu lat nadal zachowuje swoją źródłową wartość. Pełnił wiele funkcji w strukturach PZPR oraz Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, m.in. będąc sekretarzem Komitetu Uczelnianego PZPR na UAM (1962–1966) oraz podstawowej organizacji partyjnej na WH. W 1969 r. uzyskał tytuł docenta, którym pozostał do 1991 r., kiedy przeszedł na emeryturę. Wraz z Jerzym Ochmańskim i Arturem Kijasem opublikował *Zarys dziejów ZSRR* (Warszawa 1984). Był także współautorem (wraz z Zygmuntem Borasem i Zbigniewem Dworeckim) książki *Sulechów i okolice. Monografia historyczna* (Poznań 1985). Zmarł 16 X 2011 w Poznaniu.

• Literatura:

D. Matelski, *Józef Morzy (1921–2011)*, „Przegląd Polsko-Polonijny” 2 (2011), s. 357–366;

D. Matelski, *Józef Morzy (10 VIII 1921–16 X 2011) – badacz dziejów Europy Wschodniej*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 48 (2013), Warszawa 2014, s. 405–411.

Rafał Witkowski

Stanisław Nawrocki (1925–2000)

Ur. 2 XI 1925 w Parzynie, zm. 21 XI 2000 w Poznaniu. Pracę zawodową rozpoczął jeszcze jako student, w 1947 r. w Magistracie Miasta Poznania na stanowisku referenta. W Archiwum Państwowym w Poznaniu zatrudniony jako stypendysta w 1949 r. Nakazem pracy z 21 VI 1951 r. został skierowany do pracy w Ministerstwie Oświaty – Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych w Warszawie – i zatrudniony w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Poznaniu na etacie archiwisty. W 1958 r. został kierownikiem Oddziału Informacji i Udostępniania Materiałów Archiwalnych, a w 1977 r. powołano go na stanowisko wicedyrektora.

Absolwent UP, pracę magisterską napisał w 1951 r. pod kier. prof. Janusza Pajewskiego (dotyczyła nauczycieli wielkopolskich w czasie Wiosny Ludów). Pracę doktorską „Rozwój kapitalizmu w rolnictwie wielkopolskim w l. 1793–1865 na przykładzie majątku lwóweckiego” przygotował pod opieką prof. Władysława Rusińskiego. Podstawą uzyskania stopnia doktora habilitowanego w 1967 r. była dysertacja zatytułowana: *Hitlerowska okupacja Wielkopolski w okresie zarządu wojskowego. Wrzesień–październik 1939 r.* Pozostałe publikacje dotyczyły rozwoju wsi, spraw chłopskich oraz niektórych gałęzi przemysłu. Zajmował się też badaniami regionalnymi – był redaktorem, autorem i współautorem monografii m.in.: Kępna, Ostrowa Wlkp., Ostrzeszowa, Swarzędza, Środy Wlkp. W pracy naukowej skupił się na kilku tematach: historia Wielkopolski XIX i XX w., archiwistyka, informacja naukowa, edycja źródeł.

W l. 1979–1997 był członkiem Rady Archiwalnej przy Naczelnym Dyrektorsze Archiwów Państwowych. W l. 1981–1984 przewodniczył komitetowi redakcyjnemu „Tek Archiwalnych”. Jako przedstawiciel Polski uczestniczył w obradach Międzynarodowej Rady

Archiwalnej (1991) i w posiedzeniu jej Sekcji Edukacji i Szkolnictwa (1997). Opiniował dla potrzeb Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych programy nauczania studentów archiwistyki na polskich uniwersytetach. Wiele uwagi poświęcał problemom archiwów zakładowych, brakowaniu dokumentacji niearchiwalnej, terminologii archiwalnej, opracowaniu archiwaliów i kierunkom rozwoju archiwistyki i archiwoznawstwa oraz zarządzania dokumentacją. Był propagatorem technik komputerowych oraz zwolennikiem opracowania dla całej sieci archiwów państwowych jednolitego systemu baz komputerowych. Już w 1971 r. objął kierownictwo ogólnopolskiego zespołu „Informatyka i archiwa”, któremu przewodniczył do przejścia na emeryturę. Owocem jego zainteresowań informatyką i technikami komputerowymi były dwie książki: *Tezaurus archiwistyki* (1984) i *Komputer w służbie archiwalnej* (1985).

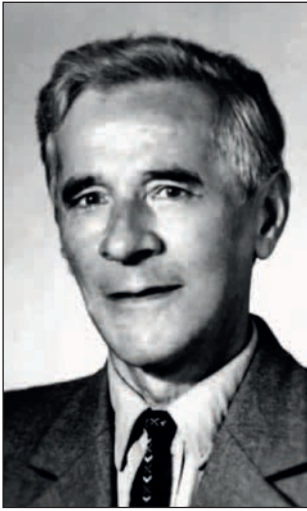
Był pracownikiem naukowym UAM i UMK, gdzie prowadził zajęcia ze studentami bibliotekoznawstwa i informacji naukowej oraz historii ze specjalizacją archiwalną. Promował i recenzował wiele prac magisterskich i doktorskich. Od 1981 r. pełnił obowiązki przewodniczącego Komisji Informacji Naukowej poznańskiego oddziału PAN. Brał czynny udział w działalności naukowej Instytutu Zachodniego i poznańskiego oddziału PTH, był wiceprezesem Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Poznaniu. W l. 1983–1999 kierował pracami Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania. Za zasługi uhonorowany licznymi odznaczeniami, dyplomami i pismami gratulacyjnymi. Otrzymał: Krzyż Kawalerski OOP, Złoty i Srebrny Krzyż Zasługi, Medal KEN, Odznakę Honorową Miasta Poznania, odznakę „Za Zasługi dla Województwa Poznańskiego”, odznakę „Za Zasługi dla Archiwistyki”. Był członkiem założycielem Oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w Poznaniu.

Został pochowany 24 XI 2000 na cmentarzu przy ul. Jasna Rola w Poznaniu.

Krzysztof Strykowski

Jerzy Stanisław Ochmański (1933–1966)

Ur. 4 XII 1933 w Rudniku nad Sanem. Ojciec, Łukasz Ochmański, zmarł w 1935 r. W trakcie wojny z powodu głodu i chorób odeszło czworo spośród rodzeństwa Jerzego. Po ukończeniu LO w Rudniku w 1951 r. chciał rozpocząć studia, ale trudna sytuacja finansowa pozwoliła mu tylko na naukę w ramach Wszechnicy Radiowej. Mimo negatywnej opinii Komisji Powiatowej ZMP w Nisku, ale przy pomocy brata, rozpoczął studia na UP w X 1951 r. Przezwyciężając trudności materialne, studiował z powodzeniem. Pod wpływem prof. Henryka Łowmiańskiego zapisał się na jego seminarium i w ten sposób rozpoczął intelektualną przygodę z dziejami W. Ks. Ł. Od XI 1954 r. pracował jako zastępca asystenta i otrzymał stypendium naukowe im. K. Olszewskiego. 25 VI 1955 r. uzyskał stopień magistra na podstawie pracy „Rozwój gospodarskich włości kobryńskich w XVI wieku”, a dzięki

pozytywnej opinii profesorów H. Łowmiańskiego, G. Labudy i J. Pajewskiego rozpoczął z końcem VIII 1955 r. pracę w UP na stanowisku asystenta przy Katedrze Historii ZSRR. Tematyka badawcza pracowników Katedry nawiązywała do istniejącej na UP w l. 1921–1939 Katedry Historii Europy Wschodniej.

W 1958 r. ukazały się jego pierwsze publikacje naukowe, w tym artykuł o ekonomii kobryńskiej, zmaganiach litewsko-tatarskich, reformie włóczęj Zygmunta Augusta oraz liczne drobne rozprawy o dziejach W. Ks. L. w dobie przed unią lubelską. I XII 1960 r. (w wieku 27 lat) uzyskał doktorat na podstawie rozprawy poświęconej lutyfundium biskupstwa wileńskiego (druk Poznań 1963), w której rozwijał koncepcje rozwoju ekonomicznego, zasygnalizowane już wcześniej przez prof. H. Łowmiańskiego. Jeszcze przed obroną doktoratu (1960) odbył czteromiesięczny staż na Uniwersytecie Wileńskim, nawiązując wówczas kontakty naukowe i przyjaźnie (K. Jablonskis, J. Jurginis, V. Lazutka, R. Jasas, M. Jučas, V. Merkys) oraz opanowując język litewski. Po raz drugi odbył dłuższy, pięciomiesięczny staż w Wilnie w 1963 r. Efektem tych pobytów były artykuły przedstawiające współczesne osiągnięcia historiografii litewskiej i polskiej oraz zainteresowanie litewskim odrodzeniem narodowym, co znalazło wyraz w rozprawie habilitacyjnej *Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku, do 1890 roku* (obroniona w 1963, druk – Białystok 1965). Zarówno tematyka, jak i sposób prezentacji materiałów źródłowych nie pozostawiał złudzeń, że była to praca ze wszech miar wyjątkowa. Po zatwierdzeniu habilitacji w V 1965 r. kontynuował pracę jako docent w katedrze Historii Narodów ZSRR. W 1967 r. została po raz pierwszy wydana w serii Wydawnictwa Ossolineum jego *Historia Litwy*, która stanowiła ukoronowanie pierwszej dekady pracy naukowej i przyniosła J. Ochmańskiemu zasłużoną pozycję naukową. Prezentowała syntezę dziejów Litwy i Litwinów od czasów prehistorycznych do utworzenia Litwy Radzieckiej w 1940 r. Późniejsze losy państwa zostały przedstawione tylko w formie kalendarium, co wymogła cenzura. Mimo to książka nie została oficjalnie dopuszczona do rozpowszechniania w ZSRR.

Po przejściu na emeryturę prof. H. Łowmiańskiego wiosną 1968 r., J. Ochmański został kierownikiem Katedry, a wkrótce Zakładu Historii Narodów ZSRR. W tym roku rozpoczęto procedurę nadania mu tytułu profesora nadzw. (w wieku 36 lat). Rada Państwa podjęła stosowną uchwałę 6 XII 1969 r., a 17 I 1970 r. otrzymał etat profesora w IH. W l. 1969–1971 sprawował funkcję dziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego, a następnie w l. 1971–1976 wicedyrektora IH.

Na marginesie obowiązków dydaktycznych przygotował skrypt *Dzieje Rosji do roku 1861* (wyd. 1970, 1974). W 1969 r. opublikował niewielką książkę *Rewolucyjna działalność Feliksa Dzierżyńskiego na Litwie w końcu XIX w.*, ukazującą działalność polityczną i okoliczności powstania SDKPiL w 1900 r. Ten wątek kontynuował w późniejszych latach, przygotowując artykuły, popularną biografię Dzierżyńskiego (1975; 2 wyd. 1977),

pierwszy zarys biografii naukowej (1980) oraz pełną monografię wydaną w cyklu biograficznym Wydawnictwa „Ossolineum” w 1987 r.

Nie zapominał o dziejach W. Ks. L., wypowiadając się o autorze *Kroniki Bychowca*, przygotowując do druku *Dzieje Litwy i Rusi* J. Lelewela (1969) czy publikując drobne rozprawki: *Pogranicze litewsko-krywickie w epoce plemiennej* (1970); *Nazwa Jaćwiegów* (1970); *Krzywy gród wileński. Próba lokalizacji* (1971) i *Skolwa i Borcie. Zachodniobałtyjskie osadnictwo na Litwie średniowiecznej* (1972). Nawiązał także tematycznie do wcześniejszych zainteresowań, drukując książkę *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie* (1972). Rozwinął w niej wiele wątków zasygnalizowanych na etapie przygotowania doktoratu. Dorobek naukowy z tego okresu stał się podstawą do nadania mu tytułu profesora zwyczajnego, a stosowną uchwałę podjęła Rada Państwa 5 II 1976 r.

Mimo problemów w życiu osobistym kontynuował pracę naukową. Ukazały się wówczas jego studia o pochodzeniu dynastii Giedymina (1974) i Michalonie Litwinie (1976). W 1981 r. opublikował książkę *Litewska granica etniczna na wschodzie od epoki plemiennej do XVI wieku* oraz drugie, uzupełnione i poszerzone (o 12 arkuszy wyd.!) wydanie *Historii Litwy* (3 wyd. 1990). Wieloletnią kwerendę archiwalną zwieńczyły *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430* (1986), będący uzupełnieniem kodeksu listów Witolda opubl. w 1880 r. przez Adama Prochaskę. W tym samym roku ukazał się zbiór 15 wcześniej publikowanych prac *Dawna Litwa. Studia historyczne*. W 1987 r. wydał (wraz z żoną) książkę *Władysław Jagiełło w opiniach swoich współczesnych. Próba charakterystyki jego osobowości*. W 1990 r. ogłosił biografię (napisaną wspólnie z J. Krzyżaniakową) *Władysław II Jagiełło*. Była to ostatnia jego publikacja książkowa, a stale pogarszający się stan zdrowia odbierał mu siły do dalszej pracy. Zmarł w szpitalu 15 VI 1996 r.

• Literatura:

- G. Błaszczyk, *Jerzy Ochmański 1933–1996* [w:] *Wybitni historycy Wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, wyd. 2, Poznań 2010, s. 615–631;
- K. Pietkiewicz, *Profesor Jerzy Ochmański (4 grudnia 1933–15 czerwca 1996)*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 7 (1997), s. 3–16;
- Bibliografia prac Jerzego Ochmańskiego do 1993 r. w zbiorze studiów pt.: *Litwa i jej sąsiedzi od XII do XX wieku*, Poznań 1994, s. 11–27.

Rafał Witkowski

Wiesław Olszewski (1956–2015)

Historyk, podróżnik i fotograf, badacz dziejów powszechnych XIX i XX w., w szczególności obszarów pozaeuropejskich, a także historii Wielkopolski w XX w. Pochodził z rodziny inteligenckiej – matka Gertruda Olszewska, z domu Tomaszewska, była m.in. prorektorem AWF w Poznaniu, ojciec Marian był docentem w Instytucie Zachodnim.

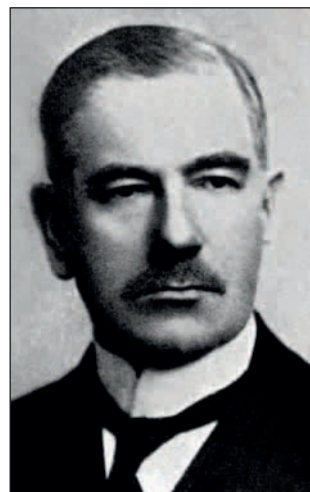
Ur. 4 XII 1956 w Poznaniu, zm. po ciężkiej chorobie 22 X 2015 w Poznaniu. W l. 1963–1971 uczęszczał do SP nr 66 w Poznaniu, a następnie w l. 1971–1975 był uczniem VII LO im. Dąbrowski, które ukończył z wyróżnieniem. Jako laureat Olimpiady Historycznej w 1975 r. został przyjęty bez egzaminu na studia na WH UAM, które ukończył w trybie indywidualnym w 1979 r. Pracę magisterską „Rozwój koncepcji walki w poglądach teoretyków ruchów rewolucyjnych w Ameryce Łacińskiej w l. 60-tych XX wieku”, napisaną pod kier. prof. Antoniego Czubińskiego, obronił z wyróżnieniem. Zaraz po ukończeniu studiów został przyjęty na etat asystenta-stażysty w Zakładzie Historii Powszechnej Najnowszej. W 1980 r. otrzymał etat asystenta, a trzy lata później został mianowany starszym asystentem. W tym czasie jego zainteresowania badawcze koncentrowały się na nowożytnych i najnowszych dziejach krajów Azji i Pacyfiku. W 1984 r. uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy „Polityka kolonialna Francji w Indochinach w l. 1858–1908”. W tym samym roku został mianowany adiunktem w Zakładzie Historii Nowożytnej i Najnowszej Powszechnej XIX i XX w. W 1992 r. habilitował się na podstawie książki *Historia Wietnamu*. W 1998 r. otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych. W 2007 r. został profesorem zwyczajnym. Przez całą karierę naukową związany był z UAM, najpierw z IH, a od 2012 r. z Instytutem Wschodnim. Wypromował ponad 100 magistrów i czterech doktorów. Nigdy nie przejawiał ambicji do pełnienia funkcji kierowniczych, uważał bowiem, że będzie to dla niego utrudnieniem w prowadzeniu badań naukowych i pisaniu książek. Wyjątek uczynił dla Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie, godząc się w 2000 r. na przewodniczenie jego Radzie Naukowej. Był uczestnikiem kilkunastu programów naukowych realizowanych na terenach Azji, Australii, Europy i Afryki. Jako podróżnik i badacz odwiedził pięć kontynentów i ponad 90 krajów. Kierował wyprawami badawczymi m.in. „Szlakiem Marco Polo” do chińskiego Turkiestanu, a później Wietnamu oraz do Cieśniny Torresa. W 1982 r. przebywał w Australii, w roku akad. 1990/91 uzyskał stypendium w Chengdy w Chinach, a w 1995 r. gościł w Wietnamie. Był autorem wielu monografii, książek podróżniczych, artykułów naukowych oraz haseł bibliograficznych i słownikowych. Najważniejsze jego prace to: *W kręgu złotego smoka* (1987), *Polityka kolonialna Francji w Indochinach w latach 1858–1908* (1988), *Historia Wietnamu* (1991), *Historia Australii* (1997), *Świat po roku 1945* (cz. I–II, 2000), *Kanibale i święci* (2001), *Chiny: zarys kultury* (2003), *Cmentarze na stokach Poznańskiej Cytadeli* (2008), *Dzieje współczesnego świata od 1939 roku* (2009), *Mroczny kontynent Afryka* (2009), *Jeńcy i internowani zmarli w obozie Strzałkowo w latach 1915–1921* (2012), *Przez Afrykę*

Środkową (2014). Książki prof. W. Olszewskiego cenione były przez czytelników, otrzymały także wiele cennych nagród, wśród nich nagrodę Ministra Edukacji Narodowej (1989), główną nagrodę ATENA (2004), puchar Ministerstwa Edukacji Narodowej dla najlepszego Podręcznika Akademickiego (2004). Wielokrotnie był też nagradzany przez rektora UAM. Z kolei jego fotografie pojawiły się w poważnych wydawnictwach, w tym w encyklopedii *Encyclopaedia Britannica*. W 2006 r. był jednym z 16 światowych podróżników zaproszonych na Explorers Festival w Łodzi, gdzie otrzymał statuetkę Guest of Honour. Wielokrotnie gościł także w programach podróżniczych telewizyjnych i radiowych. Dużą popularność zapewnił mu udział w programie TV „Podróże z żartem”, w którym dał się poznać jako znakomity gawędziarz obdarzony specyficznym poczuciem humoru. Za wybitne zasługi w działalności na rzecz upowszechniania dorobku kulturowego narodów Azji i Pacyfiku został odznaczony Krzyżem Kawalerskim OOP. Otrzymał ponadto wietnamski Order Przyjaźni, który bardzo sobie cenił. Z kolei Federacja Rosyjska przyznała mu Order Przyjaźni. Był członkiem PZPR od 1976 do 1990 r.

Marek Mikołajczyk

Józef Paczkowski (1861–1933)

Ur. 15 III 1861 w Kawiarach, w pow. gnieźnieńskim, zm. 25 X 1933 w Poznaniu. Po ukończeniu Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu w 1882 r. rozpoczął studia historyczne i prawno-ekonomiczne na Uniwersytecie w Berlinie. W Berlinie i Lipsku studiował m.in. pod kier. profesorów H. Breslawa, T. Mommsena, H. Delbrücka, R. Kosera, J.G. Droysena i W. Wattenbacha. 20 VII 1889 r. na podstawie rozprawy *Der grosse Kurfürst und Christian Ludwig von Kalckstein* uzyskał stopień doktora na Uniwersytecie Berlińskim i rozpoczął pracę w Królewskiej Bibliotece w Berlinie. Jeszcze w tym samym roku przeszedł do Tajnego Archiwum Państwowego w Berlinie, początkowo na stanowisko bibliotekarza, a od 1890 r. – archiwariusza. Na początku XX w. przez kilka miesięcy pracował także w archiwach państwowych w Poznaniu i w Gdańsku, po czym powrócił do Tajnego Archiwum Państwowego w Berlinie, gdzie awansował na stanowisko radcy archiwalnego, a od 1917 r. – tajnego radcy archiwalnego. W l. 1896–1898 jako stypendysta Akademii Umiejętności w Berlinie odbył liczne podróże naukowe do archiwów europejskich. W czasie pracy archiwalnej w Berlinie J. Paczkowski prowadził również wykłady i seminaria z archiwistyki i historii Polski na Uniwersytecie Berlińskim. W I 1919 r. na wezwanie naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu wrócił do Polski i objął stanowisko dyrektora Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz otrzymał propozycję objęcia stanowiska profesora w katedrze Historii Europy Środkowej na nowo powstałym UP. 1 II 1919 r. został mianowany na stanowisko Kierownika Wydziału Archiwów Państwowych przy Ministrze Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W l. 1919–1926 jako kierownik Wydziału Archiwów Państwowych, a od 1925 r.

Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, przyczynił się do ogromnego rozwoju polskiej służby archiwalnej w odrodzonej Rzeczypospolitej. Jego zasługą jest zbudowanie polskiej służby archiwalnej, przejęcie i scentralizowanie archiwów historycznych, powołanych na ziemiach polskich w XIX i na początku XX w., ujednolicenie organizacji wewnętrznej archiwów, wprowadzenie jednolitych metod opracowania zasobu archiwalnego, upowszechnienie w polskiej archiwistyce zasady proveniencji archiwalnej i zasady pertynencji, umocnienie pozycji archiwistów i archiwów w życiu naukowym i kulturalnym kraju. Wyjątkowe zaangażowanie wykazał w sprawie rewindykacji i reewakuacji archiwaliów polskich w II RP. Był członkiem Delegacji Polskiej na Konferencję w Paryżu w 1919 r., w l. 1919–1925 pracował jako rzeczoznawca w komisjach do spraw rewindykacji materiałów archiwalnych z Niemiec. W l. 1930–1931 był pełnomocnikiem Rządu Polskiego do rokowań archiwalnych z Austrią, współpracował w rozwiązywaniu problemu Archiwum Państwowego w Gdańsku. Dzięki licznym kontaktom z archiwistami zagranicznymi włączył archiwistykę polską do współpracy międzynarodowej. Reprezentował archiwa polskie na Międzynarodowych Kongresach Historyków w Brukseli (1923) oraz Oslo (1928). Był inicjatorem powołania Sekcji Archiwalnej na IV Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Poznaniu w 1925 r. Dorobek naukowy J. Paczkowskiego obejmuje kilkadziesiąt prac z zakresu historii i archiwistyki, które publikował w czasopismach polskich i angielskich, np. „Historische Zeitschrift”, „Atheion”, „Archeion”, „Kwartalniku Historycznym” i in. Był członkiem Rady Archiwalnej oraz Członkiem Towarzystwa Archiwistów Holenderskich. Po rezygnacji z funkcji naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w Warszawie, w 1926 r. podjął swoje obowiązki na UP, gdzie do śmierci prowadził wykłady z historii i archiwistyki.

- Ważniejsze prace z zakresu archiwistyki:

Zasada archiwalna proveniencji [w:] *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925 r.*, cz.1, referaty, Lwów 1925, s. 1–6;

Archiwa państwowe w Polsce [w:] *Encyklopedia podręczna prawa publicznego*, t. 1, Warszawa 1926, s. 31–37;

Eugenio Casanova, jego dzieło i archiwa Italji, „Archeion” IV–V (1930), s. 160–178;

La remise des actes en connexion avec les changements de frontières entre les États [w:] *La pologne au Ve Congrès Historiques Bruxelles 1923*, Varsovie 1924, s. 199–211;

Il corso degli alti delle amministrazioni moderne a la sua importanza per la scienza storica [w:] *La pologne au VIe Congrès International des Sciences Historiques Oslo 1928*, Varsovie 1930, s. 201–209;

- Przyczynki do biografii:

K. Kaczmarczyk, *Józef Paczkowski 1861–1933*, „Archeion” 12, 1934, s. 1–16;

I. Mamczak-Gadkowska, *Józef Paczkowski i jego wkład w budowę polskiej służby archiwalnej*, Warszawa–Łódź 1990, s. 34–54;

I. Mamczak-Gadkowska, *Józef Paczkowski (1861–1933)* [w:] *Słownik Biograficzny Archiwistów Polskich*, t. I, 1918–1984, Warszawa–Łódź, 1988, s. 161–163;

I. Radtke, *Józef Paczkowski – historyk i archiwista*, „Archeion” 91 (1993), s. 7–31.

Irena Mamczak-Gadkowska

Wiesława Pająkowska (1939–2003)

Wiesława Pająkowska (z domu Lisiecka, ur. 17 IV 1939, zm. 31 VII 2003 w Poznaniu), pracowniczka Biblioteki IH UAM. Pracę rozpoczęła 15 X 1960 r. na etacie pomocnika bibliotekarza, przechodząc przez kolejne szczeble kariery bibliotecznej aż po stanowisko kustosza (od 1 VIII 1974 r.). 1 IX 1974 r. została powołana na stanowisko kierownika Biblioteki IH. 18 IV 1999 r. przeszła na emeryturę, jednak w Bibliotece pracowała do 31 X 2000 r.

Bogusława Szylin

Włodzimierz Jan Pająkowski (1934–1992)

Ur. 31 VII 1934 w Koronowie (ówczesny pow. bydgoski), zm. 25 X 1992 w Poznaniu, pochowany na cmentarzu w Jarocinie. Maturę zdał w 1952 r. w Państwowym Liceum Ogólnokształcącym im. T. Kościuszki w Jarocinie. W 1953 r. podjął studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UP, na którym 29 V 1957 r. uzyskał tytuł magistra historii. Pracę magisterską pt. „Pagi-vici Italii w okresie cesarstwa” przygotował pod kier. prof. Tadeusza Zawadzkiego. We IX 1957 r. rozpoczął na uniwersytecie w Poznaniu karierę naukowca – od asystenta po stanowisko profesora. Stopień doktora uzyskał w 1966 r. na podstawie rozprawy pt. „Plemiona Epiru a procesy jego urbanizacji w okresie hellenistycznym”. Praca ta określiła właściwe pole badawcze. Chodziło o wydobycie z cienia ludów peryferyjnych i nadanie im pewnej podmiotowości dziejowej. Doprowadziło to do nowego ustalenia osadnictwa plemion zamieszkujących Epir i Ilirię. Ukoronowaniem dociekań była rozprawa habilitacyjna poświęcona Ilirom, która w 1977 r. stała się podstawą uzyskania stopnia doktora habilitowanego. Do dzisiaj książka ta (wersja niemiecka 2000) pozostaje w pełni wartościową syntezą historii starożytnej zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego. Wnikliwe studia źródłoznawcze zaowocowały najbardziej oryginalnymi ustaleniami historii Ilirii od Bardylisa I do upadku Klejtona (335 r. p.n.e.). Pozwala to kwestionować pogląd, że proces cywilizowania Ilirii rozpoczęli dopiero Macedończycy zwłaszcza pod panowaniem Aleksandra Wielkiego.

Brał udział w wykopaliskach w Novae i publikował stemple na odkrytej tam ceramice budowlanej. Niezmordowanie zadawał pytania o początki zjawisk i historii ludów (interesował się także etnogenezą i znaczeniem Traków). Był polihistorem panującym nad dziejami powszechnymi i dziejami Polski, zawsze gotowym do żarliwych dyskusji, także o przemianach politycznych l. 80. XX w.

Międzynarodowe uznanie pozwoliło mu wszcząć starania o zorganizowanie sympozjów bałkanistycznych. Pierwsze zaplanowano na 14–16 XII 1981 r., stan wojenny uniemożliwił jednak przeprowadzenie tej międzynarodowej konferencji. Następne zorganizował w l. 1982, 1983, 1985, 1989. Zabiegał o powołanie Komisji Bałkanistycznej przy Poznańskim Oddziale PAN i nią kierował. Powołał do życia Zakład Bałkanistyki i był jego dożywotnim

kierownikiem, założył i wydawał czasopismo „Balcanica Posnaniensia”. Wykształcił trzech doktorów (prof. Andrzej M. Kempański, prof. Kazimierz Ilski, prof. Jan Prostko-Prostyński) i 60 magistrów. Jako opiekun naukowy zawsze był gotów do rzetelnej polemiki. Jego wykłady odwiedzane były chętnie, a słuchacze oczekiwali na niekonwencjonalny zwrot, oryginalną definicję zjawiska, anegdotę lub kolejną z licznych dygresji. Najważniejsze publikacje: *Starożytny Epir i jego mieszkańcy* (Poznań 1971) i *Illiriowie. Siedziby i historia. Próba rekonstrukcji* (Poznań 1981, wyd. niemieckie 2000).

• Literatura:

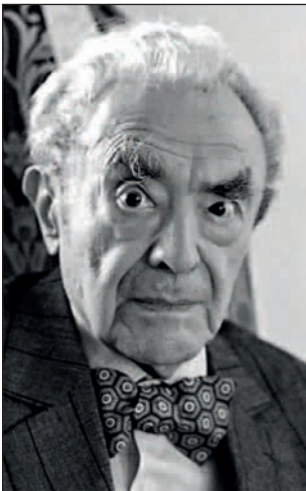
Archiwum UAM 160/1386; 296/27; 502/5;

K. Ilski, *Włodzimierz Pająkowski* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2010, s. 549–556;

L. Mrozewicz [w:] *Włodzimierz Pająkowski (31.7.1934–25.10.1992)*, „Balcanica Posnaniensia” 7 (1995), s. 13–15 (tu bibliografia prac W. Pająkowskiego).

Kazimierz Ilski, Jan Prostko-Prostyński

Janusz Pajewski (1907–2003)

Ur. 5 V 1907 w Warszawie. W 1925 r. podjął studia historyczne na UW. Po czterech latach ukończył je, otrzymując stopień doktora. Mimo że od lat szkolnych interesowała go historia najnowsza, praca doktorska traktowała o stosunkach polsko-węgierskich w XVI w. To zainteresowanie najświetniejszym okresem w dziejach Polski było pochodną fascynacji osobą Oskara Haleckiego, w którym wybrał swojego mistrza. Tej samej problematyce poświęcona była rozprawa *Węgierska polityka Polski w połowie XVI wieku (1540–1571)*, na podstawie której uzyskał w 1933 r. habilitację na UW. Wkrótce potem zaczął powracać do zainteresowań historią najnowszą, łącząc je z badaniami nad dziejami nowożytnymi. W następnych latach prowadził wykłady na macierzystej uczelni, a także w Wyższej Szkole Dziennikarskiej i w Szkole Nauk Politycznych.

Drugą wojnę światową przeżył w Warszawie. Pracując jako urzędnik w rozmaitych firmach, brał jednocześnie udział w działalności konspiracyjnej. W zmienionych warunkach starał się kontynuować przedwojenne zajęcia: uczestniczył w tajnym nauczaniu, pracował naukowo nad książkami zamawianymi przez wydawnictwo B. Arcta. Na przełomie l. 1940/41 podjął współpracę z Biurem Informacji i Propagandy ZWZ, później AK, w 1943 r. stał się pracownikiem Sekcji Spraw Zagranicznych Delegatury Rządu na Kraj. Po zakończeniu wojny wrócił na UW. Z docenturą w Instytucie Historycznym łączył wykłady w Szkole Głównej Handlowej i w Szkole Nauk Politycznych, a przez pewien czas także funkcję wicedyrektora Biura do Spraw Repatriacji w MSZ. Wkrótce jednak w jego życiu zarówno zawodowym, jak i osobistym nastąpiła zasadnicza zmiana: w XII 1946 r. przeniósł się do Poznania, wiążąc się w ten sposób na stałe z tutejszym uniwersytetem. Z początkiem 1949 r.

objął po Adamie Skalkowskim kierownictwo Katedry Historii Nowożytnej na Wydziale Humanistycznym. Przy zmieniających się nazwach Katedry, a od 1969 r. Zakładu, stał na czele tej jednostki do 1979 r. W 1951 r. został profesorem nadzw., w 1958 – zwyczajnym.

Wspomniany wyżej przedwojenny zwrot ku dziejom najnowszym został zapoczątkowany udziałem w dyskusji, jaką środowisko historyków polskich odpowiedziało na wydaną w 1933 r. pracę *Deutschland und Polen*. Także w swojej powojennej działalności badawczej Janusz Pajewski był zrazu niemcoznawcą. Wpisywał się w ten sposób w naukowy profil Instytutu Zachodniego. Najważniejszą publikacją poświęconą tej problematyce było wydane w 1959 r. dzieło „*Mitteleuropa*”. *Studia z dziejów imperializmu niemieckiego w dobie pierwszej wojny światowej*. Zanim jego widoczne zainteresowanie I wojną światową zrodziło bogate plony, powstała praca popularnonaukowa nawiązująca do dawniejszych zainteresowań Profesora: *Buńczuk i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich*, wydana po raz pierwszy w 1960 r., a także najszerzej chyba znane jego dzieło: *Historia powszechna 1871–1918*. Pierwsze wydanie ukazało się w 1967 r., w 2002 – dziesiąte. Łączny nakład z pewnością przekroczył 100 tys. egzemplarzy, ilu zaś korzystało z niej studentów – nie licząc innych czytelników – nikt nie jest w stanie porachować.

W 1978 r. została wydana, po kilkuletnich perypetiach, *Odbudowa państwa polskiego 1914–1918*. Po latach Profesor podjął wątek, publikując w wieku 88 lat książkę o znamienne analogicznym tytule: *Budowa Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1926* (Kraków 1995). Między jednym i drugim powstało *opus magnum* Janusza Pajewskiego, monumentalna *Pierwsza wojna światowa 1914–1918* (Warszawa 1991), *summa* wieloletnich studiów nad tym wielkim wydarzeniem, otwierającym dla Europy i dla Polski XX w.

Janusz Pajewski był promotorem 53 doktoratów. Na tej liście można znaleźć nazwiska 14 późniejszych profesorów i siedmiorga doktorów habilitowanych. Na UAM najwyraźniej zaznaczyła się obecność takich bliskich uczniów Janusza Pajewskiego jak Antoni Czubiński, jego doktor z 1959 r. i następca na kierownictwie zakładu, a także z następnego pokolenia Maciej Serwański, Tomasz Schramm i Waldemar Łazuga, z czasem kierujący różnymi zakładami w obrębie IH. Stanowiska profesorskie na UAM objęli też: Aleksandra Kosicka-Pajewska, Witold Mazurczak, Zygmunt Boras, Ilona Czamańska, Tadeusz Filipiak i Michał Jarnecki, a docentury Franciszek Paprocki i Zdzisław Wroniak. Na innych uczelniach wymienić można Janusza Farysia (Szczecin), Bogusława Drewniaka (Gdańsk), Kazimierza Dopierałę i Bogumiłę Kosmanową (Bydgoszcz), Wiesława Hładkiewicza (Zielona Góra), w Instytucie Zachodnim Jerzego Krasuskiego i Jerzego Kozeńskiego, w Zakładzie Historii Ruchu Ludowego Zygmunta Hemmerlinga, a w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych Andrzeja Józefa Kamińskiego.

Wykłady prof. Pajewskiego cieszyły się wśród studentów sławą. W wygłaszanych nieodmiennie bez najmniejszych notatek, barwność i elegancja formy szły o lepsze z erudycją. Ostatnie prowadził w roku akad. 2001/02, czyli w wieku 96 lat. W ciągu lat spędzonych

na uczelni poznańskiej piastował funkcję prodziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego w l. 1952–1955, następnie zaś dziekana w l. 1955–1958. Warto wspomnieć, że to on właśnie, gdy w 1955 r. toczyła się dyskusja nad wybraniem patrona dla UP, zaproponował Adama Mickiewicza.

Działalność prof. Pajewskiego przyniosła mu wiele odznaczeń państwowych, w tym kolejne stopnie Orderu Odrodzenia Polski, aż po Krzyż Komandorski z Gwiazdą, a także papieski Order Świętego Sylwestra. W 1976 r. doktorat honoris causa nadał mu strasburski Université des Sciences Humaines, w roku następnym tę samą godność otrzymał w swojej własnej uczelni. 21 III 1983 r. w UW odbyła się ceremonia odnowienia jego doktoratu. W czasie uroczystości związanych z jubileuszem jego 90. urodzin, 5 V 1997 r., otrzymał ustanowione przy tej okazji odznaczenie *Palmae Universitatis Studiorum Posnaniensis*. Dwukrotnie (1973 i 1997) dostał się na listę wygłoszenia wykładu inauguracyjnego. Zm. 10 XII 2003 w Poznaniu.

Tomasz Schramm

Franciszek Paprocki (1911–1978)

Ur. 22 III 1911 w Goślubiu, w pow. łęczyckim, zm. 26 IX 1978 w Poznaniu. W 1931 r. rozpoczął studia historyczne na UP, które ukończył w 1936 r. Specjalizował się w historii nowożytnej, uczęszczając na seminarium magisterskie prowadzone przez prof. Adama Skałkowskiego. Dyplom magistra filozofii w zakresie historii uzyskał 23 VI 1936 r. na podstawie pracy „Pierwszy a drugi pamiętnik Kilińskiego”. Już w czasie studiów wykazywał zainteresowanie archiwami i źródłoznawstwem. W III 1935 r., na IV roku, został wytypowany przez Radę Wydziału Humanistycznego UP jako stypendysta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na praktykę do Archiwum Państwowego w Poznaniu. Po ukończeniu studiów, 1 III 1938 r. rozpoczął tam pracę. W połowie XII 1939 r. został wysiedlony z Poznania do Generalnej Guberni, gdzie został zatrudniony na stanowisku kierownika naukowego Archiwum Państwowego (Staatsarchiv) w Kielcach, w którym pracował do 28 IX 1944 r. Ścisłe współpracował wówczas z polskimi archiwistami i wysiedlonymi z Poznania profesorami UP. Po założeniu w Kielcach filii tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich włączył się do pracy dydaktycznej. 28 IX 1944 r. został schwytany podczas łapanki w Kielcach i wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec. Po wojnie wrócił do Polski i od 1 XII 1945 r. podjął pracę w Archiwum Państwowym w Poznaniu. Swój wysiłek i doświadczenie w pierwszych latach powojennych poświęcił odbudowie archiwum poznańskiego, gromadzeniu archiwaliów z terenu Wielkopolski i ziemi lubuskiej oraz kształceniu kadry archiwalnej. Od 1 IX 1955 r. rozpoczął pracę w Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych na UMK na stanowisku zastępcy profesora i równocześnie kierownika Katedry Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii. Na uniwersytecie w Toruniu prowadził

wykłady i seminaria z archiwistyki w ramach utworzonej w 1951 r. specjalizacji archiwistycznej. Pracę w Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii na UMK łączył z pracą w Archiwum Państwowym w Toruniu, gdzie w l. 1958–1962 pełnił obowiązki kierownika. W VII 1961 r. powrócił do Poznania i od 1 IX tego roku podjął pracę na etacie starszego wykładowcy nauk pomocniczych historii nowożytnej i nowoczesnej na UAM. Początkowo pracował w Katedrze Historii Powszechnej Nowożytnej, kierowanej przez prof. Janusza Pajewskiego, a od 27 I 1964 r. w Katedrze Historii Polski XIX–XX w. pod kier. prof. Witolda Jakóbczyka. Tutaj też doktoryzował się i habilitował. 30 VI 1960 r. uzyskał stopień doktora nauk historycznych na podstawie pracy napisanej pod kier. prof. Pajewskiego: „Dążenia narodowo-wyzwolenicze w Wielkopolsce w l. 1840–1847 (z szczególnym uwzględnieniem nurtu plebejskiego)”. W grudniu 1968 r. został docentem w Katedrze Historii Polski XIX i XX w. w IH UAM. 1 VI 1970 r. habilitował się na podstawie pracy *Wielkie Księstwo Poznańskie w okresie rządów Flottwella (1830–1841)*, która zaliczana jest do jego największych osiągnięć naukowych. Był założycielem i kierownikiem Zakładu Archiwistyki, utworzonego z jego inicjatywy 22 XI 1972 r., i twórcą studiów archiwistycznych na WH UAM, które zostały uruchomione w roku akad. 1975/76. Dorobek naukowy F. Paprockiego obejmuje ponad 60 prac i artykułów, z zakresu archiwistyki, regionalistyki, biografistyki i źródłoznawstwa. Za działalność naukową i dydaktyczną został odznaczony przez władze resortowe i państwowe.

- Ważniejsze prace:

Wielkie Księstwo Poznańskie w okresie rządów Flottwella (1830–1841), Poznań 1970 (z inicjatywy prof. Witolda Molika nakładem Wydawnictwa Poznańskiego ukazało się drugie, niezmienione wydanie tej pracy opatrzone przedmową autorstwa W. Molika, Poznań 1994, s. 5–20);

Jan Kiliński 1760–1819, Warszawa 1970;

Generał Jan Henryk Dąbrowski jako wzór patrioty i obywatela [w:] *Materiały z sesji popularnonaukowej w Środzie Wielkopolskiej, poświęconej 151 rocznicy śmierci gen. J.H. Dąbrowskiego z cyklu „Szlakiem zasłużonych Wielkopolan”*, Środa Wlkp. 1969, s. 1–14;

Uniwersaty i rozporządzenia w sprawie chłopskiej z okresu insurekcji kościuszkowskiej, „Biblioteka źródeł historycznych”, z. 4, Poznań 1946;

Zabór pruski w powstaniu styczniowym. Wybór źródeł, red. S. Kieniewicz, Wrocław 1968 (wspólnie z F.H. Gentzenem i Z. Grottem);

Źródła do dziejów Wielkopolski w okresie porozbiorowym (źródła rękopiśmienne, źródła drukowane, publikacje źródeł) [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. II, 1793–1918, red. W. Jakóbczyk, Poznań 1973, s. 855–878;

Pięć lat Studium Archiwalnego w Toruniu, „Archeion” 27 (1957), s. 315–318;

Porządkowanie i ewidencjonowanie akt (z uwzględnieniem potrzeb archiwów zakładowych) [w:] *Korespondencyjny kurs archiwalny*, pod red. C. Skopowskiego, Poznań 1964, s. 1–41, wyd. II, Poznań 1966 i kolejne, aż do roku 1976–1977, tamże, s. 213–253;

- Przyczyńki do biografii:

Archiwum UAM, Franciszek Paprocki, sygn. 523/1071, s. 9–11; sygn. 467/32, k. 20, 21, 37–39; sygn. 467/32, k. 34;

- I. Mamczak-Gadkowska, *Franciszek Paprocki, pierwszy kierownik Zakładu Archiwistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, „Archiwista Polski” 1 (2009), s. 9–21;
 T. Mencil, *Franciszek Paprocki 1911–1978* [w:] *Słownik Biograficzny Archiwistów Polskich*, t. I, 1918–1984, Warszawa–Łódź 1988, s. 164–166;
 I. Radtke, *Franciszek Paprocki (22 III 1911–25 IX 1978)*, „Archeion” LXX (1980), s. 365–366.

Irena Mamczak-Gadkowska

Stefan Parnicki-Pudełko (1914–1994)

Ur. 10 VII 1914 we wsi Majdan Stary na Lubelszczyźnie. W 1933 r. ukończył ośmioklasowe Gimnazjum Humanistyczne w Krasnymstawie. W tym okresie działał w Związku Harcerstwa Polskiego, wiele czasu poświęcając turystyce i sportowi, brał udział przedstawiach szkolnych jako aktor i recytator oraz występował w chórze gimnazjalnym. Zainteresowania te kontynuował również jako student, gdy jesienią 1934 r. rozpoczął studia humanistyczne na UJK we Lwowie. Studia z zakresu filologii klasycznej odbywał pod kierunkiem tak znakomitych profesorów jak Ryszard Gansiniec, Stanisław Witkowski, Jerzy Kowalski i Jerzy Manteuffel. Interesowała go również archeologia klasyczna, co znalazło swój wyraz w uczęszczaniu na zajęcia profesora Edmunda Bulandy. Już wówczas S. Parnicki-Pudełko aktywnie uczestniczył w studenckim kole naukowym, współredagował pismo „Filologia Klasyczna”, organizował posiedzenia dyskusyjne z udziałem wykładowców. Nadal część wolnego czasu poświęcał zamyśleniom turystyczno-sportowym i artystycznym. Tak szeroko zakrojony tok jego studiów uniwersyteckich przerwał wybuch II wojny światowej. We IX i X 1939 r. wziął czynny udział w obronie Lwowa, a po jego kapitulacji powrócił do domu rodzinnego. Pracował na roli w gospodarstwie ojca, ale jednocześnie rozpoczął działalność konspiracyjną w Armii Krajowej oraz w Batalionach Chłopskich (po połączeniu obu tych organizacji polskiego ruchu oporu). Wziął również czynny udział w tajnym nauczaniu w sąsiednich Wojsławicach. W IV 1944 r. bezpośrednio uczestniczył w bitwie z Niemcami o to miasteczko.

Po zakończeniu wojny wraca do przerwanych studiów humanistycznych i w VI 1946 r. uzyskuje dyplom magistra filologii klasycznej na KUL na podstawie pracy „Quo modo Homerus in poematibus suis colorem atque formam rerum exprimit”. Zaraz po ukończeniu studiów, podobnie jak większość jego dawnych profesorów i kolegów z UJK, przenosi się do Wrocławia, gdzie otrzymuje pracę w Katedrze Archeologii Klasycznej UWr kierowanej wówczas przez znanego mu jeszcze ze Lwowa, jego mistrza, prof. E. Bulandę. S. Parnicki-Pudełko staje się współtwórcą tej placówki naukowej, organizując jej zaopatrzenie, wyposażenie w książki, przeźrocza i inne materiały dydaktyczne. Wydatnie przyczynia się do powstania Polskiego Towarzystwa Archeologicznego, działa również w Związku Historyków Sztuki i Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym we Wrocławiu. W XII 1949 r.

uzyskuje stopień doktora w zakresie archeologii klasycznej na podstawie rozprawy „Udział czynników urbanistycznych w powstaniu i rozwoju greckiej agory”. To właśnie we Wrocławiu skrytykowały się definitywnie jego zainteresowania archeologią klasyczną. Urbanistyka i architektura starożytnej Grecji stały się na wiele lat głównym tematem jego działalności naukowej. Współpracuje intensywnie z „Archeologią”, rocznikiem założonym przez prof. Kazimierza Majewskiego. W l. 1953–1961 dr S. Parnicki-Pudełko pracuje w IHKM w Warszawie, w Zakładzie Archeologii Antycznej kierowanym przez prof. K. Majewskiego. W IV 1956 r. zostaje mianowany docentem. Od 1 X 1958 r. obejmuje kierownictwo Katedry Archeologii Śródziemnomorskiej UAM. Przez pewien czas łączy pracę w Zakładzie Archeologii Antycznej IHKM PAN w Warszawie z obowiązkami kierownika Katedry Archeologii Śródziemnomorskiej UAM. W 1961 r., przenosząc się do Poznania na stałe, wiąże się z UAM. W VI 1966 r. uzyskuje tytuł profesora nadzw. W 1969 r., po likwidacji Katedry Archeologii Śródziemnomorskiej, zostaje kierownikiem Katedry Historii Sztuki UAM. W wyniku kolejnej reorganizacji w VI 1970 r. obejmuje kierownictwo Zakładu Historii Starożytnej w IH UAM. W III 1977 r. otrzymuje tytuł profesora zwyczajnego. Pomimo przejścia na emeryturę (1984) do końca życia prowadzi intensywną działalność naukową i dydaktyczną. Umiera 16 IV 1994 we Wrocławiu.

S. Parnicki-Pudełko brał udział w dwóch kampaniach wykopaliskowych w Olbii nad limanem Dniepru i Bohu oraz w Myrmekionie w pobliżu Kerczu na Krymie, na podstawie umowy polsko-radzieckiej w l. 1956–1957. Efektem tego było wydane w 1957 r. opracowanie topografii i zabytków budownictwa Olbii. W 1960 r. odbył czteromiesięczny objazd naukowy po Grecji, natomiast w 1965 r. przeprowadził trzymiesięczne studia terenowe na terenie Sycylii i południowych Włoch. Rok akad. 1967/68 spędził jako stypendysta w prestiżowym Institute for Advanced Studies w Princeton. To właśnie tam zaproszony został przez prof. H.A. Thompsona, który jako *field director* ekspedycji Amerykańskiej Szkoły Studiów Klasycznych w Atenach kilka lat wcześniej spotkał się z prof. S. Parnickim-Pudełko w Grecji podczas badań na agorze. Autor wydanej w 1957 r. książki pt. *Agora. Geneza i rozwój rynku greckiego* okazał się dla amerykańskiego badacza nieocenionym znawcą tej problematyki. Niektóre hipotezy, zawarte w książce, sprawdziły się bowiem w całości w toku prac archeologicznych prowadzonych przez misję archeologiczną na terenie agory ateńskiej. Książka ta, pomimo że wydana została jedynie w języku polskim, do dziś jest cytowana w światowej literaturze przedmiotu. W 1975 r. opublikowana została w wydawnictwie Arkady praca profesora pt. *Architektura Starożytnej Grecji* stanowiąca podsumowanie wielu lat pracy autora nad tą problematyką.

Począwszy od 1959 r., S. Parnicki-Pudełko prowadził działalność naukowo-badawczą również w zakresie architektury i budownictwa rzymskiego. Na zaproszenie prof. K. Majewskiego brał udział w pracach polsko-bułgarskiego zespołu archeologów, którzy wytypowali nad

brzegiem dolnego Dunaju w pobliżu dzisiejszego miasta Swisztow, na podstawie źródeł pisanych i znalezisk powierzchniowych, teren przyszłych wieloletnich, szerokopłaszczyznowych badań archeologicznych. S. Parnicki-Pudełko jest od początku uczestnikiem i zastępcą kierownika badań archeologicznych na terenie rzymskiego obozu legionowego i miasta Novae, gdzie koncentruje się na studiach topograficznych i ustaleniu przebiegu jego systemu obronnego. Ekspedycją UW kieruje wówczas prof. K. Majewski. W 1970 r. zostaje utworzona przez prof. S. Parnickiego-Pudełko samodzielna Ekspedycja Archeologiczna w Novae UAM, która pod jego kier. pracuje co drugi rok na zmianę z Ekspedycją Archeologiczną UW do 1988 r. Wyniki badań tej ekspedycji były periodicznie publikowane w formie raportów przez prof. S. Parnickiego-Pudełko oraz stworzony i kierowany przez niego interdyscyplinarny zespół badawczy w roczniku „Archeologia” IHKM PAN, w belgijskim „Latomus” oraz odrębnej serii naukowej UAM „Novae – Sektor Zachodni”. W 1990 r. po wieloletnich badaniach archeologicznych i studiach nad systemem obronnym Novae opublikował pracę *Fortifications in the Western Sector of Novae*. Duży rozgłos w świecie limesu dolnodunajskiego przyniosło Profesorowi odkrycie, poczynając od 1976 r., trójnawowej bazyliki wczesnochrześcijańskiej w Novae. W 1995 r. pośmiertnie ukazała się książka *The Episcopal Basilica in Novae*. W sumie S. Parnicki-Pudełko jest autorem około 200 prac naukowych.

Na przestrzeni lat pracy w UAM Profesor, dzięki swojej ogromnej wiedzy oraz wrodzonej wyrozumiałości, był, co należy szczególnie podkreślić, wymagającym dydaktykiem, perfekcjonistą w zakresie warsztatu naukowego. Potrafił zgromadzić wokół siebie zespół zarówno uczniów, jak i współpracowników, reprezentujących różne dziedziny nauki: archeologów, historyków, historyków sztuki, geologów, archeozoologów, architektów. Stworzona przez niego Ekspedycja Archeologiczna w Novae stała się platformą dla wielu interdyscyplinarnych badań i projektów naukowo-badawczych a zarazem miejscem startu szerokiego grona kolejnych pokoleń uczonych. Urządzał międzynarodowe sympozja i konferencje naukowe oraz wysoko oceniane i budzące zawsze duże zainteresowanie zwiedzających wystawy materiałów archeologicznych z badań w Novae prezentowane w muzeach w Poznaniu, Inowrocławiu, Koszalinie i Gnieźnie.

Profesor, pomimo wielkiego i uznanego dorobku naukowego, zawsze pozostawał człowiekiem bardzo skromnym, nie lubiącym rozgłosu czy reklamy. Jego praca naukowa oraz działalność dydaktyczna i organizacyjna były zauważane i doceniane. Dwukrotnie uzyskał nagrodę II stopnia Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i Techniki (1976, 1981) oraz I stopnia (1984), a także Nagrodę Sekretarza Naukowego PAN (1977) oraz Rektora UAM. Odznaczony został również orderami państwowymi: Krzyżem Kawalerskim OOP (1974) i Medalem KEN (1979). Otrzymał też Medal 100-lecia Bułgarskiej Akademii Nauk (1979), Medal Prezydium Miejskiej Rady Narodowej za Zasługi dla miasta Swisztowa (1982) oraz honorowe obywatelstwo miasta Swisztow (1984).

Andrzej B. Biernacki

Walenty Piela (1907–1988)

Ur. 20 I 1907, zm. 10 X 1988 w Poznaniu. Pracownik Biblioteki Uniwersyteckiej i IH. Pracę w bibliotece UP rozpoczął 1 III 1930 r. na etacie pomocnika magazyniera, od 1 IX 1938 r. został magazynierem. Upřednio, od 1 XII 1928 do 30 I 1930 r. był zatrudniony na terenie Powszechnej Wystawy Krajowej. W czasie II wojny światowej był zatrudniony przez okupanta w magazynie biblioteki uniwersyteckiej, pod koniec jako jedyny Polak. Niejednokrotnie ratował wówczas najcenniejsze publikacje i roczniki prasy polskiej, ściągając na siebie wielkie niebezpieczeństwo. Bezpośrednio po okupacji podjął pracę w bibliotece noszącej wówczas nazwę Biblioteki Głównej UP, jako konserwator techniczny. Od 1961 r. zatrudniony był jednocześnie na umowę-zlecenie w Bibliotece IH. Po osiągnięciu wieku emerytalnego, od 1 IV 1972 r., zatrudniony był do końca życia w Bibliotece IH na połowę etatu.

Bogusława Szylin

Ludwik Marian Piotrowicz (1886–1957)

Ur. 19 VIII 1886 w Wiśniczu Nowym w Małopolsce, zm. 23 VIII 1957 w Zakopanem – historyk starożytności w szerokim, uniwersalistycznym tego słowa znaczeniu (badacz dziejów Grecji, Rzymu oraz Orientu), epigrafik, papirolog, numizmatyk, polihistor. Do szkół uczęszczał w Wiśniczu Nowym i Bochni. W l. 1905–1909 studiował filologię klasyczną i historię na UJ. Jego mistrzami uniwersyteckimi byli filologowie Kazimierz Morawski, Adam Miodoński i Leon Sternbach oraz archeolog klasyczny Piotr Bieńkowski. W 1911 r. uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie pracy „De laudibus Catonis Uticensis observationes”. Następnie kontynuował studia w Wiedniu oraz w Berlinie, gdzie jego nauczycielami stali się historycy starożytności Eduard Meyer i Otto Hirschfeld, epigraficy Hermann Dessau i Erich Preuner, egiptolog Adolf Erman, asyriolog Friedrich Delitzsch, papirolog Paul Martin Meyer oraz numizmatyk Kurt Ludwig Regling. W VII 1919 r. habilitował się w Krakowie na podstawie rozprawy *Plutarch a Appjan. Studja źródłowe do historii Rzymu w epoce rewolucji* (Poznań 1921), uzyskując *venia legendi* z historii starożytnej w zakresie dziejów Grecji i Rzymu z rozszerzeniem na nauki pomocnicze historii starożytnej (epigrafikę i papirologię). Jesienią 1919 r. został powołany na stanowisko profesora nadzw. na utworzonej właśnie katedrze historii starożytnej na UP, pierwszej w odrodzonej Polsce. W Poznaniu wykładał do 1922 r., z przerwą na pobyt naukowy w Paryżu w 1. połowie 1921 r. Poznańskie wykłady L. Piotrowicza dotyczyły dziejów antycznej Grecji i Rzymu, a seminaria poświęcał m.in. epigrafice greckiej i rzymskiej. Jesienią 1922 r. przeniósł się na stałe do Krakowa, gdzie objął nowo utworzoną katedrę historii starożytnej na UJ. W 1939 r. został aresztowany w ramach Sonderaktion Krakau i osadzony w obozie w Sachsenhausen, w którym pozostawał do 1940 r. Po zakończeniu wojny powrócił na UJ.

Uczniami Ludwika Piotrowicza byli (w kolejności alfabetycznej): Aleksander Krawczuk, Andrzej Kunisz, Jerzy Linderski, Józef Wolski i Tadeusz Zawadzki. Był autorem licznych ważnych prac naukowych, z których najistotniejsze to: *Stanowisko monarchów w administracji Egiptu w okresie grecko-rzymskim* (Poznań 1922), *Kult panującego w starożytności* (Poznań 1923, wznowienie: Poznań 2006), *Upadek Asyrii w świetle nowo odkrytej kroniki babilońskiej* (Kraków 1928), *Dzieje rzymskie* (Warszawa 1934; najobszerniejsza synteza historii Imperium Romanum, jaka do tej pory wyszła spod pióra polskiego uczonego), *Cesarz August* (Kraków 1937). Był również autorem przekładów dzieł antycznych autorów na język polski (m.in. *Polityki Arystotelesa*, *Ustroju politycznego Aten* przypisywanego Arystotelesowi, *Historii rzymskiej* Appiana z Aleksandrii oraz *Historii Cesarstwa Rzymskiego* Herodiana), wydawcą wyborów tekstów źródłowych do dydaktyki w szkole średniej, jak również autorem wielokrotnie wznowianego *Atlasu historii starożytnej*. Był członkiem zwyczajnym PTPN (od 1920 r.), ponadto członkiem korespondentem (od 1935 r.) oraz członkiem czynnym (od 1945 r.) PAU, a także członkiem Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego, Polskiego Towarzystwa Archeologicznego, wreszcie członkiem i długoletnim prezesem Polskiego Towarzystwa Numizmatycznego.

Krzysztof Królczyk

Bernard Piotrowski (1939–2015)

Ur. 15 IV 1939 w Dzieńmiarkach k. Gniezna, maturę zdał w Gnieźnie w 1957 r., a następnie podjął studia historyczne na UAM. Ukończył je w 1962 r. pracą o ruchu słowianofilskim w Wielkim Księstwie Poznańskim w l. 1815–1848 i został asystentem w Zakładzie Historii Niemiec, którym kierował jego opiekun naukowy prof. Zdzisław Grot. Pod jego kier. już trzy lata później po uzyskaniu absolutorium obronił rozprawę doktorską poświęconą konfliktowi niemiecko-słowiańskiemu w monarchii habsburskiej w okresie Wiosny Ludów. Odtąd zainteresowania badawcze kierował ku Skandynawii, a zwłaszcza Norwegii, w której miał okazję przebywać na stypendium (1969/70), co pozwoliło mu na opublikowanie w 1973 r. monografii *Walka Norwegów o rozwiązanie unii politycznej ze Szwecją 1884–1907*. Praca ta stała się podstawą do uzyskania w tymże roku stopnia doktora habilitowanego. W 1974 r. został docentem w Instytucie Filologii Germańskiej, w którym rok później objął stanowisko kierownika utworzonej tam wówczas Katedry Skandynawistyki. Dziesięć lat później stanął na czele już samodzielnej (usytuowanej poza Instytutem Filologii Germańskiej) Katedry Skandynawistyki, gdzie od tegoż roku (aż do przejścia na emeryturę w 2009 r.) kierował Zakładem Historii, Kultury i Literatur Skandynawskich. W tym czasie uzyskał tytuł profesora nadzw. (1987) i zwyczajnego (1992). Choć po doktoracie skupił zainteresowania badawcze na dziejach krajów skandynawskich, czego owocem było kilka książek – by wspomnieć

monografię o wojnie radziecko-fińskiej na przełomie 1939/40 (1997) czy o tradycji jedności skandynawskiej (2006) oraz integracji tego regionu (2006) – to jednak nie przestał się interesować problematyką niemiecką. Dzięki temu czytelnicy otrzymali opracowania poświęcone Uniwersytetowi Rzeszy w Poznaniu 1984, myśli zachodniej i badaniom niemcoznawczym na UP w okresie międzywojennym (1987) oraz działalności Instytutu Bałtyckiego w tymże okresie (1987). Opublikował ok. 400 prac, w tym 10 książek; wypromował 10 doktorów. Zm. 31 III 2015 w Poznaniu.

Krzysztof Rzepa

Kazimierz Piwarski (1903–1968)

Historyk, badacz dziejów nowożytnych i najnowszych, zajmował się dziejami Pomorza, Prus Wschodnich i Śląska, a także historią powszechną. Był jednym z pierwszych polskich historyków badających genezę II wojny światowej. Ur. 19 II 1903 w Krakowie w rodzinie drobnomieszczańskiej. Ojciec Antoni był księgarzem, matka Maria, z domu Złamał, była córką pracownika piekarskiego. W l. 1913–1921 uczęszczał do gimnazjum w Krakowie, gdzie uzyskał maturę. W 1921 r. rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym UJ, które ukończył w 1925 r. Rok później uzyskał stopień doktora filozofii z zakresu historii. W 1931 r. uzyskał habilitację na UJ. W 1953 r. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki przyznała mu stopień naukowy doktora nauk historycznych. W l. 1926–1937 był asystentem na UJ, a następnie do 1939 r. adiunktem. Przed wybuchem wojny opublikował kilkadziesiąt rozpraw, artykułów i recenzji naukowych i wyjeżdżał w celach naukowych m.in. do Francji, Niemiec, Austrii, Szwajcarii. 6 XI 1939 r. został aresztowany przez Niemców w ramach Sonderaktion Krakau i osadzony w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen, a następnie Dachau, skąd został zwolniony w 1941 r. Po powrocie z obozu aż do końca wojny był wykładowcą tajnego UJ. Po zakończeniu wojny został w 1945 r. mianowany profesorem nadzw. UJ w katedrze historii nowożytnej powszechnej i polskiej, a w 1947 r. profesorem zwyczajnym. W 1948 r. objął funkcję dziekana Wydziału Historycznego UJ, którą sprawował do 1950 r. W l. 1947–1950 wykładał ponadto w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie, której był także rektorem w l. 1949–1950. Z powodów politycznych został urlopowany na UJ w 1950 r. W tym samym roku na mocy decyzji ministra szkolnictwa wyższego został przeniesiony na UP, gdzie otrzymał zatrudnienie jako profesor zwyczajny. W 1953 r. został powołany na stanowisko kierownika Zakładu Historii Nowożytnej przy Katedrze Historii Powszechnej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym. W 1953 r. został także samodzielnym pracownikiem nauki przy Instytucie Historii PAN w Warszawie. W tym samym roku został wicekuratorem w Instytucie Zachodnim w Poznaniu, a następnie w l. 1956–1958 stał na jego czele. W 1956 r. powrócił na UJ, gdzie pozostał do końca

kariery naukowej. W czasie wojny należał do Stronnictwa Pracy, po wojnie w l. 1946–1948 był członkiem PPS, a następnie do 1950 r. był w PZPR, kiedy to został usunięty ze względu na przeszłość polityczną. Od 1945 r. był członkiem korespondentem PAU, a od 1950 członkiem czynnym. W 1958 r. został członkiem korespondentem PAN, od 1961 r. członkiem rzeczywistym. W l. 1962–1966 był wiceprezesem Zarządu Głównego PTH. Był także założycielem Marksistowskiego Zrzeszenia Historyków i redaktorem „Kwartalnika Historycznego”. Pozostawił po sobie bogatą spuściznę naukową. Główne prace to: *Między Francją a Austrią. Z dziejów polityki Jana III Sobieskiego* (1933), *Dzieje polityczne Prus Wschodnich 1621–1772* (1938), *Historia Śląska w zarysie* (1947), *Kuria rzymska a polski ruch narodowowyzwoleńczy 1794–1863* (1955), *Historia powszechna nowożytna 1640–1789* (1959). Szczególnie ważną pozycją w dorobku była praca na temat konferencji monachijskiej *Monachium 1938* (1952). W 1959 r. K. Piwarski został odznaczony Krzyżem Oficerskim OOP. Jego uczniami byli profesorowie Antoni Czubiński, Jerzy Krasuski i Mieczysław Stański. Zm. 21 VII 1968 w Krakowie.

Marek Mikołajczyk

Aleksandra Popiół-Szymańska (1924–2010)

Ur. 24 XI 1924 w Kobryniu na ziemi grodzieńskiej, zm. 4 XI 2010 w Poznaniu. Wieloletni nauczyciel akademicki, historyk czasów nowożytnych i dydaktyk historii na WH UAM. Naukę w Gimnazjum im. Marii Curie-Skłodowskiej w Kielcach przerwał wybuch wojny, edukację kontynuowała na tajnych kompletach. W 1945 r. zdała egzamin dojrzałości i rozpoczęła studia na Wydziale Humanistycznym UP, otrzymując w 1949 r. tytuł magistra filozofii w zakresie historii na podstawie pracy: „Poglądy Jana Długosza na prawa polityczno-terytorialne Polski”, której promotorem był prof. Henryk Łowmiański. W l. 1949–1958 pracowała jako nauczycielka historii w Liceum Pedagogicznym w Rogoźnie, a następnie w Koninie i w Poznaniu. Od 1958 r. była wykładowcą Studium Nauczycielskiego w Poznaniu, gdzie prowadziła zajęcia z metodyki nauczania historii. Pracę nauczycielską łączyła ze studiami naukowymi, których efektem był doktorat napisany pod kier. prof. Gerarda Labudy na temat: „Poglądy szlachty i mieszczaństwa na gospodarczą rolę miast w Polsce centralnej od I połowy XV wieku do połowy XVII wieku”. Po obronie pracy doktorskiej (1966) pracowała jako adiunkt w Wyższym Seminarium Nauczycielskim w Poznaniu, aż do momentu włączenia tej jednostki w 1973 r. do struktur UAM. Została wówczas zatrudniona w IH, w Zakładzie Historii Polski Nowożytnej, kierowanym przez prof. Jerzego Topolskiego. W 1977 r. przygotowała do druku pracę *Poglądy monetarne w Polsce od końca XV w. do końca XVIII w.*, która stała się podstawą jej habilitacji. Prowadziła w l. 1973–1986 zajęcia z dydaktyki historii w Zakładzie Metodyki Nauczania Historii, kierowanym przez doc. dr. Bolesława Szczepańskiego. Jej artykuły dydaktyczne, publikowane na łamach

„Wiadomości Historycznych”, dotyczyły podstaw metodologicznych dydaktyki historii w zakresie: wyjaśniania charakteru działań ludzkich w edukacji historycznej, kształcenia pojęć historycznych oraz funkcjonowania modeli dydaktycznych w przekazie informacji.

Violetta Julkowska

Maria Przybyła (1945–2018)

Maria Przybyła z domu Tullin (ur. 5 XII 1945, zm. 27 VI 2018), pracowniczka Biblioteki IH UAM. Pracę rozpoczęła 1 IX 1969 r. na stanowisku młodszego bibliotekarza, awansując na kolejne stanowiska, 1 XI 1980 r. została kustoszem. 30 IX 2004 r. przeszła na emeryturę, jednak w Bibliotece pracowała do 30 IX 2005 r.

Bogusława Szylin

Irena Monika Radtke (1923–2014)

Ur. 17 X 1923 w Rzeżęcinie (pow. Tczew), zm. 30 III 2014 w Sopocie. Naukę w szkole powszechnej ukończyła w 1937 r., kontynuowała edukację w Państwowym Gimnazjum i Liceum Koedukacyjnym w Tczewie. W czasie okupacji pracowała we wsi Olszówka, gdzie w młynie była pomocą fizyczną i biurową. Po wojnie, w 1947 r. zdała maturę, a następnie podjęła studia na UP. Dzięki stypendium Ministerstwa Oświaty w l. 1947/48–1950/51 studiowała historię oraz filologię klasyczną. Mocno związana ze swoim krajaniem prof. Gerardem Labudą, uczestniczyła przez dwa lata w jego zajęciach paleograficznych i neograficznych oraz w prowadzonym przez niego seminarium magisterskim. 22 XII 1951 r. na podstawie pracy magisterskiej „Osadnictwo Kasztelanii Tczewskiej w XIII i XIV wieku” uzyskała tytuł magistra filozofii w zakresie historii (z wynikiem bardzo dobrym). 27 V 1963 r. otrzymała tytuł doktora nauk humanistycznych na podstawie dysertacji „Kancelaria Miasta Poznania do 1570 roku” opracowanej pod kier. prof. G. Labudy. Recenzenci, profesorowie Aleksander Gieysztor i Brygida Kürbis, zwracali uwagę na pionierski charakter badań zaprezentowanych w pracy i jej znaczenie dla zagadnień z zakresu dyplomatyki i kancelarii.

1 XI 1951 r. została przyjęta na stanowisko asystenta pracownika naukowego do Archiwum Miejskiego w Poznaniu. 1 VIII 1954 r. przyjęła obowiązki archiwisty w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Poznaniu, a 1 V 1965 r. została powołana na stanowisko adiunkta naukowo-badawczego. Pracę w poznańskim Archiwum zakończyła w 1988 r. jako kierownik Działu Opracowania Zasobu Archiwalnego, którym została 1 X 1970 r. (1 I 1971 otrzymała stanowisko samodzielnego pracownika naukowo-badawczego, a 1 IX 1973 została powołana na stanowisko docenta w Archiwum Państwowym).

W 1976 r. została zatrudniona w Zakładzie Archiwistyki UAM, jako docent kontraktowy w wymiarze połowy etatu, gdzie pracowała w l. 1976–1988. Prowadziła wykłady i ćwiczenia z rozwoju form kancelaryjnych, metodyki archiwalnej, wstępu do archiwistyki. Opiekowała się studentami odbywającymi praktyki w Archiwum Państwowym w Poznaniu. Była promotorem kilkudziesięciu prac magisterskich z zakresu teorii i praktyki archiwalnej, rozwoju form kancelaryjnych i źródłoznawstwa. Pierwszy kierownik Zakładu Archiwistyki – prof. Franciszek Paprocki – zauważał, że jest „najwłaściwszą osobą” do prowadzenia zajęć dydaktycznych z adeptami archiwistyki. Pisał w opinii, że „od 24 lat pracuje w tutejszym archiwum państwowym, ciesząc się wysokim uznaniem władz archiwalnych i archiwistów, jako wybijający się w służbie archiwalnej pracownik naukowy. [...] Jak mi wiadomo, już przed dwoma laty miała p. Radtke propozycję przejścia do UMK w Toruniu jako docent tamtejszego Studium Archiwalnego, jak również propozycję przejścia do NDAP w Warszawie jako Kierownik Działu Metodycznego Biura Prac Naukowych, co potwierdza jej wysokie kwalifikacje w zakresie archiwistyki. [...] W moim przekonaniu ścisła współpraca dydaktyczna z praktykującym, naukowo należycie przygotowanym archiwistą, nada specjalizacji archiwalnej właściwą rangę”. I. Radtke należała do filarów poznańskich studiów archiwistycznych, została też powołana do pełnienia funkcji kuratora archiwum uniwersyteckiego, którym była w l. 1980–1988. Zasiadała w redakcji „Archeionu”. W bibliografii jej prac znajdujemy teksty, których tematem były teoria i metodyka archiwalna oraz archiwoznawstwa, zajmowała się też biografistyką. Na łamach „Archeionu” prezentowała wyniki dużych kwerend tematycznych oraz przedstawiała zawartość źródłową co ciekawszych i większych zespołów.

Wielokrotnie nagradzana oraz honorowana odznaczeniami państwowymi: Złoty Krzyż Zasługi (1968) oraz Krzyż Kawalerski OOP (1978). W 1969 r. otrzymała Odznakę Honorową Miasta Poznania.

Krzysztof Strykowski

Kazimierz Robakowski (1938–2017)

Ur. 18 VIII 1938 w Jarocinie. Podczas wojny rodzina została wysiedlona do Mieszkowa. Po wojnie uczęszczał tam do szkoły powszechnej. Po jej ukończeniu kontynuował naukę w liceum ogólnokształcącym w Jarocinie. W VI 1956 r. zdał maturę. Często wracał później do tego okresu, wspominając relacje ojca z Poznańskiego Czerwca. Po maturze przez rok (1 IX 1956–30 VI 1957 r.) pracował w szkole podstawowej w Pięckowie jako instruktor harcerski w Środzie Wielkopolskiej. W l. 1957–1962 studiował na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM. Studia historyczne ukończył w 1962 r. Promotorem jego pracy magisterskiej, zatytułowanej „Stosunek Narodowej Demokracji do mniejszości narodowych w l. 1926–1932” był prof. Witold Jakóbczyk. Tematyki tej nie kontynuował jednak w późniejszych badaniach.

Po ukończeniu studiów, od 1 IX 1962 do 31 XII 1966 pracował w Muzeum Historii Ruchu Robotniczego w Poznaniu, najpierw jako starszy asystent, następnie adiunkt, a w ostatnim roku jako kierownik działu naukowego. Od 1 XII 1966 r. rozpoczął pracę w Studium Nauk Politycznych na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM. 1 VII 1967 r. przeniesiono go do nowo powołanego na UAM Instytutu Nauk Politycznych. Od 1 IX 1969 r. zajmował stanowisko starszego asystenta. Pod opieką naukową prof. Antoniego Czubińskiego przygotował rozprawę doktorską pt. „Rola i działalność PPS w Wielkopolsce i na Ziemi Lubuskiej w l. 1945–1948”, której obrona odbyła się na Wydziale Filozoficzno-Historycznym 26 VI 1972 r. 1 IX 1972 r. otrzymał stanowisko adiunkta. W XII 1975 r. Dyrektor IH UAM złożył wniosek o przeniesienie K. Robakowskiego z Instytutu Nauk Politycznych do Zakładu Historii Polski Ludowej w IH, by wzmocnić instytut kadrowo – w tym okresie zakładem kierował prof. Stanisław Kubiak, następnie kierownictwo objął prof. Edmund Makowski. Ówczesne zainteresowania badawcze K. Robakowskiego koncentrowały się na przemianach społeczno-politycznych polskiej wsi po II wojnie światowej. Owocem tych zainteresowań była rozprawa habilitacyjna pt. *Spółeczno-polityczne problemy rozwoju spółdzielczości produkcyjnej w Polsce w latach 1944–1956*, obroniona 13 I 1986 r. w IH UAM. To wydarzenie kończyło związki K. Robakowskiego z IH. Od 1 II 1987 r. przeszedł do pracy w Instytucie Nauk Politycznych UAM, co było spowodowane koniecznością zorganizowania tam zajęć i badań z zakresu nauk historycznych, zwłaszcza historii najnowszej. Przejście wiązało się także z objęciem stanowiska zastępcy dyrektora Instytutu. Od 1 X 1987 r. do 31 I 1990 r. był też kierownikiem Zakładu Historii Politycznej i Ruchów Społecznych XX wieku. Od 1 VI 1987 r. zajmował stanowisko docenta, a od 1 XII 1991 r. profesora nadzw. W l. 1991–2008 był dyrektorem Instytutu. Był także kierownikiem Zakładu Historii Najnowszej. Dzięki jego staraniom Instytut przekształcił się w samodzielny Wydział Nauk Politycznych i przeniósł się do nowej siedziby na Morasku. 28 III 2007 r. przeszedł na emeryturę. Został jednak ponownie zatrudniony od 29 III 2007 do 30 IX 2010 r. Od 1 I 2009 r. zrezygnował z kierowania zakładem.

Zainteresowania badawcze prof. Robakowskiego koncentrowały się na najnowszej historii Polski, w tym zwłaszcza na przemianach na wsi polskiej, w ruchu ludowym, ale także na przełomowych wydarzeniach z tego okresu. Jest autorem ponad stu artykułów naukowych. Oprócz stanowiska dyrektora Instytutu pełnił wiele ważnych funkcji. Od 15 I 1996 r. był przewodniczącym Rady Programowej „Przeglądu Politologicznego”, a od 20 XII 1993 r. członkiem Rady Naukowej Instytutu Wschodniego. Za publikacje naukowe wyróżniony był dwukrotnie Nagrodą Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego III stopnia (1974 i 1987) i wielokrotnie nagrodami rektora UAM. Za zasługi dla nauki został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1978) oraz Medalem KEN (1998). Zm. 22 II 2017 r. w wieku 79 lat.

Stanisław Jankowiak

Władysław Rusiński (1911–1986)

Główny obszar badań prof. Władysława Rusińskiego to zagadnienia dotyczące gospodarki i społeczeństwa feudalnego w Polsce i Europie, spółdzielczości w Polsce w okresie międzywojennym, stosunków gospodarczo-społecznych w okresie okupacji oraz teorii historii gospodarczej. Ostatnie lata pracy naukowej poświęcił w większym stopniu badaniom regionalnym, w szczególności dotyczącym ziem odzyskanych i Wielkopolski.

Ur. 24 III 1911 w Nowej Wsi koło Żnina w wielodzietnej rodzinie robotniczej. Ze względu na warunki materialne w wieku 17 lat rozpoczął pracę zawodową. Po zdaniu matury, do której przygotowywał się eksternistycznie, podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Uczestniczył w tym czasie w seminarium prof. Jana Rutkowskiego. Po zakończeniu studiów w 1937 r. rozpoczął pracę jako asystent-wolontariusz w Zakładzie Historii Gospodarczej UP. W 1939 r. uzyskał stopień doktora nauk ekonomiczno-politycznych. Podczas okupacji pracował głównie jako robotnik w Bydgoszczy lub jej okolicach. Po wojnie wrócił na UP, podejmując pracę jako asystent w Katedrze Prawa Polskiego. Przez cały czas pracował jednak pod opieką naukową prof. Rutkowskiego. W 1949 r. został habilitowany na Wydziale Prawa UP z zakresu historii gospodarczej. Przechodząc równolegle kolejne szczeble kariery naukowej, pełnił na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UP następujące funkcje: kierownika Zakładu i Katedry Historii Gospodarczej (1954–1962), kierownika Studium Eksternistycznego (1955–1958) oraz zastępcy dyrektora IH (1957–1962).

Od 1947 r. pracował także w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu (nazwanej później Akademią Ekonomiczną w Poznaniu, a ob. Uniwersytetem Ekonomicznym). Z uczelnią tą, ze względu na wprowadzony wtedy wymóg jednoetatowości, ostatecznie się związał w 1962 r. Pełnił tam funkcje: kierownika Katedry Ekonomii Politycznej (1950–1952) oraz działającego w jej strukturze kierownika Zakładu Historii Gospodarczej (1950–1957), po reorganizacji kierował samodzielną Katedrą Historii Gospodarczej (1957–1969), a także zajmował stanowisko wicedyrektora do spraw naukowych Instytutu Ekonomii Politycznej (1969–1981), dziekana Wydziału Ogólno-Ekonomicznego (1959–1961) oraz rektora (1962–1965). Miał duży wkład w rozwój naukowy obu uczelni. Do licznej grupy jego uczniów należą m.in.: Józef Orczyk, Stanisław Wykrętowicz, Stanisław Nawrocki, Andrzej Nowak, Małgorzata Słodowa-Hełpa. Aktywne życie naukowe i organizacyjne prof. Rusiński prowadził do śmierci 17 VIII 1978 r. Został pochowany na cmentarzu Junikowo.

Wśród najważniejszych publikacji prof. W. Rusińskiego można wymienić: *Osady tzw. „Olędrow” w dawnym woj. poznańskim* (1947), *Tkactwo lniane na Śląsku do 1850 roku* (1949), *Położenie robotników polskich w czasie wojny 1939–1945 na terenie Rzeszy i „obszarów wcielonych”* (cz. 1: 1949, cz. 2: 1955), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego: 1918–1939* (1966), *Kalisz. Zarys dziejów* (1983). Największą popularnością cieszyły się podręczniki i skrypty dotyczące historii gospodarczej Polski i świata.

Jednym z najbardziej cenionych obszarów aktywności Profesora jest jego praca w Sekcji Onomastycznej Instytutu Zachodniego w Poznaniu, z której wyłoniła się Poznańska Komisja Ustalania Nazw Miejscowości. Był także członkiem kuratorium Instytutu Zachodniego w Poznaniu. Wchodził w skład Rady Naukowej Spółdzielczego Instytutu Badawczego w Warszawie. W PTPN uczestniczył w pracach Wydziału Nauk Społecznych oraz był przewodniczącym Komisji Historycznej. Udzielał się w PTH oraz Polskim Towarzystwie Ekonomicznym, a także w Towarzystwie Miłośników Miasta Poznania i w Towarzystwie Miłośników Miasta Kalisza.

Od 1947 r. pracował w redakcji „Roczników Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, najpierw jako sekretarz, a później jako redaktor. Zainicjował powstanie w 1966 r. „Rocznika Kaliskiego”, którego był redaktorem do 1984 r. Pracował także jako redaktor wydawanej przez PTPN serii „Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych” oraz periodycznie w innych czasopismach.

Postać prof. W. Rusińskiego została wielokrotnie upamiętniona w licznych artykułach biograficznych. Z okazji 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej uczniowie i przyjaciele poświęcili mu publikację pod redakcją Jerzego Topolskiego pt. *Badania nad historią gospodarczo-społeczną w Polsce (Problemy i metody)* (Poznań 1978). Została w niej zawarta bibliografia prac Profesora za l. 1937–1976. Z kolei wybór tekstów jego autorstwa wraz z życiorysem, które przygotował Andrzej Nowak, można znaleźć w publikacji pt. *Gospodarka i społeczeństwo w Polsce w okresie późnofeudalnym (XVI–XVIII w.)* (Poznań 2008), stanowiącej 21 tom serii „Klasyki Nauki Poznańskiej”. Imieniem Prof. Władysława Rusińskiego nazwano także Czytelnię Książek Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Liczba odznaczeń i nagród którymi został uhonorowany jest długa. Można wśród nich wymienić: Krzyż Oficerski OOP (1966), Odznaki Honorowe Poznania (1954) i Kalisza (1965), odznakę „Za zasługi dla rozwoju województwa zielonogórskiego” (1978) oraz Medal Rodła (1989).

• Literatura:

AUAM. Sygn. 191, Akta osobowe: Wydział Filozoficzno-Historyczny Rusiński Władysław;

AUAM. Sygn. 208/48, Akta osobowe: Wydział Prawa, Rusiński Władysław;

A. Nowak, *Władysław Rusiński (24 III 1911–17 VIII 1986)*, „Rocznik Kaliski” XX (1987), s. 13–25;

J. Orczyk, *Władysław Rusiński 1911–1986* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2010.

Lucyna Błazejczyk-Majka

Jan Rutkowski (1886–1949)

Jest uznawany za jednego z twórców i pierwszych propagatorów historii gospodarczej w Polsce. Jego starania (wraz z Franciszkiem Bujakiem) doprowadziły do wyodrębnienia w Polsce badań historyczno-gospodarczych jako samodzielnej dyscypliny naukowej. Prekursor teoretyczno-wyjaśniającego modelu historiografii. Twórca teorii syntezy historycznej. Angażował się także w prace na rzecz dydaktyki i organizacji szkolnictwa wyższego. Propagator pracy zespołowej.

Ur. 8 IV 1886 w Warszawie, jako najstarszy syn Jana i Teodory Marianny z domu Waleczyńskiej. Ojciec był farmaceutą, właścicielem firmy farmaceutycznej „Motor” w Warszawie. Jan uczęszczał do II Gimnazjum Męskiego w Warszawie, z którego został usunięty za udział w strajku szkolnym w 1905 r. Maturę zdał w gimnazjum w Nieżycie koło Kijowa.

W l. 1905–1909 studiował historię na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, pod kierunkiem Ludwika Finkla i Stanisława Zakrzewskiego. W 1909 r. uzyskał stopień doktora. Po studiach wyjechał (1909–1910) do Włoch jako członek ekspedycji naukowej Akademii Umiejętności tzw. Ekspedycji Rzymskiej, której zadaniem było przybliżenie nauce polskiej materiałów z Archiwum Watykańskiego. Dzięki stypendium fundacji Wiktora Osławskiego, uzyskanemu w ramach Akademii Umiejętności, w l. 1910–1912 pracował nad dziejami agrarnymi doby późnego feudalizmu we Francji m.in. w École Pratique des Hautes Études w Paryżu. Uczestniczył tam w seminariach Adolphe’a Landry’ego oraz Charles’a Bémonta.

Po powrocie do kraju w l. 1912–1918 pracował w Krajowym Biurze Statystycznym we Lwowie. Równolegle kontynuował badania naukowe nad dziejami agrarnymi Polski przed-rozbiorowej oraz stosunkami własności rolnej w Galicji. Ze względu na ewakuację biura w 1914 r. mógł prowadzić badania również w Wiedniu oraz Krakowie. W 1917 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego z zakresu ekonomii politycznej na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Lwowskiego. Od połowy 1918 r. podjął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym w Warszawie, gdzie prowadził także wykłady i ćwiczenia z dziejów gospodarczych na UW oraz w Wyższej Szkole Handlowej.

Od 1919 r. był związany z UP jako profesor nadzw., a po roku jako profesor zwyczajny. Był założycielem i pierwszym kierownikiem Katedry Historii Gospodarczej. Na UP pełnił wiele funkcji organizacyjnych, m.in.: od 1920 r. był przewodniczącym Komisji Wydawniczej Uniwersytetu, a w l. 1922–1923 dziekanem Wydziału Prawno-Ekonomicznego. Podczas II wojny światowej pracował jako dyrektor (i zarazem współwłaściciel) w zakładach „Motor” w Warszawie. Działal również w tajnym Uniwersytecie Ziem Zachodnich. Po wojnie współpracował przy odbudowie struktur UP oraz Instytutu Zachodniego. W 1948 r. przyczynił się do powstania Międzywydziałowego Instytutu Historycznego, którego został dyrektorem. Wychowankami szkoły Rutkowskiego są Teodor Tyc, Stanisław Orsini-Rosenberg, ks. Edward Kozłowski, Tadeusz Ereciński, Władysław Wiechorek, Marian

Kniat, Guldrum Rolbiecki, Janusz Deresiewicz, Władysław Rusiński, Czesław Łuczak, a pośrednio Witold Jakóbczyk i Jerzy Topolski. Prywatnie w 1911 r. poślubił Eugenię Jabłońską (1883–1968) i miał dwie córki: Antoninę i Halinę. Zm. 21 V 1949 r. w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Górczyńskim w Poznaniu.

Wśród najważniejszych publikacji prof. J. Rutkowskiego można wymienić: *Klucz brzozowski biskupstwa przemyskiego w wieku XVIII* (1910); *Statystyka zawodowa ludności wiejskiej w Polsce w drugiej połowie XVI wieku* (1918); *Poddaństwo włościan w XVIII wieku w Polsce i niektórych innych krajach Europy* (1921); *Zarys gospodarczych dziejów Polski w czasach przedrozbiorowych* (1923, wyd. francuskie 1927); *Zagadnienie reformy rolnej w Polsce w XVIII wieku na tle reform przeprowadzonych we wsiach miasta Poznania* (1925); *Podział dochodów w żupach ruskich za Zygmunta Augusta* (1928); *Badania nad podziałem dochodów w Polsce w czasach nowożytnych* (1938); *Historia gospodarcza Polski. Czasy przedrozbiorowe* (1946); *Historia gospodarcza Polski. Czasy porozbiorowe do 1918 roku* (1950). Bibliografię tekstów sporządzoną przez Janusza Deresiewicza zawarto w publikacji *Uczczenie pamięci śp. Prof. Jana Rutkowskiego*, PTPN, Poznań 1950.

Jan Rutkowski otrzymał w 1922 r. nagrodę Akademii Umiejętności za pracę *Poddaństwo włościan w Polsce w XVIII w.* W 1925 r. został odznaczony Krzyżem Komandorskim OOP za wybitną działalność naukową i pedagogiczną. W 1948 r. otrzymał także nagrodę naukową miasta Poznania.

Od czasów studiów był związany z PAU. W 1924 r. uzyskał status jej członka korespondenta, a w 1932 r. członka rzeczywistego. Ponadto od 1919 r. był członkiem PTPN, gdzie pełnił funkcję wiceprezesa, sekretarza generalnego oraz przewodniczącego Komisji Historycznej i Koła Naukoznawczego. W l. 1920–1932 był członkiem Głównej Rady Statystycznej. Należał także do Towarzystwa Naukowego Warszawskiego jako członek zwyczajny. Udzielał się też jako Członek Rady Naukowej oraz Rady Głównej przy Ministerstwie Oświaty. Należał do Société d'histoire du droit w Paryżu i Fédération des Sociétés Historiques de l'Europe Orientale. W 1931 r. wraz z F. Bujakiem założyli czasopismo „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, które początkowo było wydawane we Lwowie, a od 1945 r. w Poznaniu. Pełnił także funkcję redaktora głównego *Encyklopedii Polskiej* przygotowywanej w ramach PAU. Był także Członkiem Rady Naukowej Kasy im. Mianowskiego, wydającej m.in.: rocznik „Nauka Polska: jej potrzeby, organizacja i rozwój”.

Postać Profesora została wielokrotnie upamiętniona w licznych biogramach. Najobszerniejsze z nich to przygotowana przez Jerzego Topolskiego biografia pt.: *Jan Rutkowski (1886–1949): o nowy model historii* (Warszawa 1986) oraz wydany w ramach serii „Klasyki Historiografii” opracowany również przez J. Topolskiego wybór prac pt.: *Wokół teorii ustroju feudalnego: prace historyczne* (Warszawa 1982).

• Literatura:

AUAM. Sygn. 208/49, Akta osobowe: Rutkowski Jan 1919–1947;

J. Topolski, *Jan Rutkowski (1886–1949)*, Warszawa 1985.

[Marcin Graban], *Lucyna Błażejczyk-Majka*

Jan Sajdak (1882–1967)

Jeden z najwybitniejszych bizantynistów polskich. Jedyńy, oprócz Leona Sternbacha (1864–1940) uczony okresu przedwojennego, którego prace pozostają po dziś dzień obecne w światowym obiegu naukowym. Profesor UJK we Lwowie (1917–1919). W 1919 r. otrzymał Katedrę Filologii Klasycznej na nowo powstałym UP. Rektor UP w roku akad. 1931/32.

Do najważniejszych osiągnięć Jana Sajdaka należą wieloletnie badania paleograficzne i kodykologiczne, których ukoronowaniem były dwie monografie: *De codicibus Graecis in Monte Cassino* (Cravoviae 1913) oraz *Historia critica scholiastorum et commentatorum Gregorii Nazianzeni. I: De codicibus scholiastorum et commentatorum Gregorii Nazianzeni* (Cracoviae 1914). Praca przy rękopisach skutkowałą powstaniem wielu analitycznych *notiunculae*, poświęconych nie tylko Grzegorzowi z Nazjanzu, ale również Janowi Geometresowi (m.in. edycja krytyczna: *Ioannis Kyriotis Geometrae Hymni in ss. Deiparam*, Posnaniae 1931) czy Jakubowi Diassorinosowi. Z perspektywy kultury polskiej na uwagę zasługuje napisana przez J. Sajdaka *Literatura bizantyjska*, obszerne hasło w *Wielkiej Literaturze Powszechnej* prestiżowego wówczas wydawnictwa Trzaski, Everta, Michalskiego (1933).

Kazimierz Ilski, Anna Kotłowska

Maciej Jerzy Serwański (1946–2019)

Ur. 5 XI 1946 w Poznaniu, w rodzinie inteligenckiej, zaangażowanej w działalność niepodległościową. Te trzy cechy: poznańskość, inteligencckość i przywiązanie do niepodległości (politycznej, naukowej oraz światopoglądowej) naznaczyły całą jego życiową i zawodową drogę. Na dzieciństwo cieniem położyły się doświadczenia matki, Wandy z Krawców, więźniarki obozu w Auschwitz, a także uwięzienie ojca, Edwarda Serwańskiego, represjonowanego przez władze komunistyczne za działalność w Armii Krajowej. Z Poznaniem Maciej Serwański związał całą swą edukację – po ukończeniu w 1964 r. III LO (wówczas im. Marcina Kasprzaka) dostał się na studia historyczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM. Studia przypadły na burzliwy czas (1964–1969), a początkujący historyk nie oparł się burzom historii. Aktywny działacz ruchu studenckiego, wziął czynny udział w wydarzeniach marcowych, co spowodowało nań represje i utrudnienia ze strony władz. Miał szczęście, że trafił pod skrzydła prof. Janusza Pajewskiego, który stał się jego mistrzem na resztę życia.

Prof. Pajewski nie tylko wielokrotnie wybronił młodego podopiecznego od szykan partyjnych, ale też poprowadził pierwsze stopnie kariery naukowej. Najpierw został promotorem pracy magisterskiej pt. „Znajomość kultury francuskiej w Polsce w XVII wieku” (1969), następnie – po wymuszonej przerwie, którą przyszły profesor spędził mając się różnych doradczych zajęć – podjął się prowadzenia pracy doktorskiej pt. „Stosunki polsko-francuskie w drugiej połowie XVI wieku”, obronionej w 1974 r. Również dzięki prof. Pajewskiemu, początkowo niechętnie przyznanej asystenturę naukowo-techniczną (1969–1970) udało się zamienić na asystenturę naukową, a po obronie doktoratu – na stanowisko adiunkta w IH UAM (od 1974 r.). Dr Serwański przygotował rozprawę habilitacyjną pt. *Polityka Francji wobec Polski w okresie wojny trzydziestoletniej*, którą przyjęto w 1985 r., dzięki czemu w 1988 r. uzyskał docenturę w macierzystym IH. Już w 1991 r. mianowano doc. Macieja Serwańskiego profesorem nadzw. w UAM. Profesurę tytułarną odebrał w 2001 r., po opublikowaniu tomu poświęconego historii nowożytnej w ramach prowadzonej przez siebie serii „Zrozumieć dzieje” (*Historia powszechna. Wiek XVI–XVIII*). Od 2004 r. profesor zwyczajny na UAM w Poznaniu. Na emeryturę przeszedł w 2017 r. Zm. 3 V 2019 i został pochowany na poznańskim cmentarzu Miłostowo.

Od początku kariery naukowej szczególnym polem zainteresowań M. Serwańskiego były stosunki międzynarodowe w epoce nowożytnej. Zajmował się również dziejami Rzeczypospolitej, ale najchętniej w aspekcie relacji państwa polsko-litewskiego z sąsiadami – bliższymi i dalszymi. Zasadniczym kierunkiem badawczym pozostawała dlań Francja, chociaż poświęcał uwagę także relacjom z Habsburgami (zwłaszcza Czechami), z państwami włoskimi, z Hiszpanią. Miłośnikiem świata francuskiego pozostał jednak konsekwentnym i gorącym, choć nie bezkrytycznym. Zajmował się chętnie innymi, pobocznymi tematami, zwłaszcza historią edukacji i dydaktyką historii. Opublikował kilka książek i kilkaset artykułów, które wniosły trwałą wkład w polską historiografię nowożytną. Do najważniejszych należą: *Henryk III Walezy w Polsce. Stosunki polsko-francuskie w latach 1566–1576* (Kraków 1976), *Francja wobec Polski w dobie wojny trzydziestoletniej (1618–1648)*, Poznań 1986 oraz *Historia powszechna. Wiek XVI–XVIII* (Poznań 2001). Ukazały się też liczne prace, których był redaktorem lub współredaktorem. Większość z nich stanowiła owoc intensywnej aktywności konferencyjnej, organizacji lub udziału w kolokwium krajowych i zagranicznych. Imponująca była nie tylko skala, ale i trwałość tej aktywności. Do zupełnie wyjątkowych należy zainicjowana w 1978 r. współpraca z Uniwersytetem Strasburskim, kontynuowana po dziś dzień (XX wspólne kolokwium odbyło się w 2018 r.). Wśród ośrodków, z którymi prof. Serwański współpracował, wymienić należy szczególnie uczelnie francuskie (Sorbonę – Paris IV, Paris VII Denis Diderot, Rennes II, Strasburg, Wersal, Grenoble i Bordeaux). Za tym idą liczne instytucje naukowe na obszarach frankofońskich: w Kanadzie, Belgii, Szwajcarii, a także w Niemczech, Rosji, Czechach, w Danii i Szwecji, w Hiszpanii i Włoszech. Wyrazem tej działalności były nie tylko misje dydaktyczne w ramach programów Visiting

Professor oraz Socrates-Erasmus, ale także podejmowanie współpromotorstwa doktoratów. Prof. Serwański był jednym z pionierów systemu *co-tutelle*, w którym poprowadził z kolegami zagranicznymi siedem prac doktorskich. Wśród uczniów Profesora wypromowanych w tym trybie wymienić można prof. UAM Macieja Foryckiego (2002), dr. hab. Igora Kraszewskiego (2003), prof. UAM Agnieszkę Jakuboszczak (2006), prof. UAM Filipa Kubiaczyka (2009), dr. Agnieszkę Samsel (2011), dr. Katarzynę Napierałę (2012), dr. Jakuba Bajera (2015). Również w 2015 r. obronił się prowadzony przez Profesora mediolańczyk, dr. Andrea Mariani. Magistrów i licencjatów z jego seminarium wyszło ponad 100, często też powoływano go na recenzenta rozpraw wszelkich szczebli.

Intensywna działalność organizacyjna prof. Macieja Serwańskiego miała swój wyraz także w funkcjach pełnionych zarówno na macierzystej uczelni, jak i za granicą. W 1992 r. został kierownikiem Zespołu Dydaktycznego Historii Nowożytniej w IH. Był drugim po śmierci prof. Jerzego Topolskiego kierownikiem Zakładu Historii Nowożytniej do XVIII w. i pełnił tę funkcję w l. 1999–2012. Z kolei w l. 2012–2016 kierował Zakładem Historii Kultury IH. W 1999 r. powierzono mu funkcję pełnomocnika dziekana Wydziału Historycznego ds. programu Socrates-Erasmus. Był członkiem Senackiej Komisji Odwoławczej UAM i wykładowcą Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu (2008–2009). Do PTH należał od 1970 r., z czasem przyszedł inne członkostwa w towarzystwach krajowych i zagranicznych. W 1993 r. zaproszono go jako członka do *Centre Méridional de Rencontres sur le XVIIe siècle* na uniwersytecie marsylskim. Od 1994 r. działał jako członek (od 1997 r. członek Zarządu) *Commission Internationale pour la Publication des Sources de l'Histoire Européenne – Monumenta Europae Historica*. W 1995 r. był członkiem zagranicznym (a od 2000 r. członkiem zwyczajnym) *Centre de Recherche sur l'Histoire de l'Europe Centrale*, a także *Société d'Études du XVIIe siècle* – obu przy Sorbonie. W 1999 r. Centrum *État, Société, Religion en Europe XVIIe–XVIIIe siècles* (ESR 17–18) w Wersalu-Saint-Quentin, a w 2002 r. *Groupe d'Études pluridisciplinaires sur l'Europe Centrale et Orientale* (GEPECO) na uniwersytecie Paryż VII wybrały go na swego członka. Nie zaniedbywał przy tym i działalności lokalnej – od 2008 r. przewodniczył Radzie Muzeum Miasta Ostrowa Wielkopolskiego (z którym była związana rodzina jego ojca).

Prace i zaangażowanie Profesora znalazły oddźwięk w nagrodach i odznaczeniach, jakimi go wyróżniono. Z najważniejszych wymienić trzeba Złoty Krzyż Zasługi (2000), Medal KEN (2003) oraz prestiżowy francuski order Palm Akademickich, którym dekoracja odbyła się w 2004 r.

Igor Kraszewski

Adam Skalkowski (1877–1951)

Ur. 30 IX 1877 we Lwowie. Po ukończeniu IV Gimnazjum Klasycznego podjął studia na UJK we Lwowie w 1896 r. W l. 1900–1904 uzupełniał wykształcenie i prowadził badania w różnych miejscach, m.in. był nauczycielem w paryskiej szkole polskiej na Batignolles (1902/03). Stopień doktora zdobył w 1906 r. na UJK pod kierunkiem Szymona Askenazego na podstawie dysertacji poświęconej osobie Jana Henryka Dąbrowskiego. Habilitację uzyskał na uniwersytecie lwowskim w 1913 r. na podstawie monografii *O kokardę Legionów*. Bezpośrednio po tym rozpoczął wykłady w zastępstwie przebywającego w Petersburgu S. Askenazego.

W 1919 r. przyjął propozycję objęcia stanowiska na UP, gdzie 19 XI 1920 r. został mianowany profesorem nadzw., a 12 X 1921 r. profesorem zwyczajnym. Katedrą Historii Nowożytnej UP kierował w l. 1919–1939. Wybuch wojny zastał go w siedzibie Ordynacji Myszkowskiej w Chrobrzu, gdzie prowadził badania archiwalne poświęcone osobie Aleksandra Wielopolskiego. Spędził tam cały okres okupacji. Po powrocie do Poznania w 1945 r. objął ponownie kierownictwo swojej katedry, które sprawował do końca 1948 r. W l. 1945–1947 był dziekanem Wydziału Humanistycznego UP. Jego przejście w stan spoczynku, związane z osiągnięciem wieku emerytalnego i odsunięte o rok, miało jednak znamiona niełaski politycznej. Zm. 17 IV 1951 w Poznaniu.

Działalność naukowa prof. Skalkowskiego koncentrowała się na dziejach Polski przełomu XVIII i XIX w., przede wszystkim na udziale Polaków w epopei legionowej. Jest m.in. autorem opracowań biograficznych wielu postaci tej epoki, z Janem Henrykiem Dąbrowskim i Józefem Poniatowskim na czele. Wyróżniał się bardzo krytyczną oceną Tadeusza Kościuszki, co prowadziło do zaciętych polemik z innymi badaczami, zwłaszcza Tadeuszem Korzonem i Marianem Kukielem. Był też bardzo aktywny na polu wydawania źródeł. Źródłowy charakter ma również jego trzytomowe dzieło *Aleksander Wielopolski w świetle archiwów rodzinnych* (Poznań 1947), będące plonem kwerendy w Chrobrzu, co jest niezwykle istotne ze względu na późniejsze zniszczenie tych zasobów.

Seminarium magisterskie Profesora przyciągało wielu studentów, wśród których znalazły się tak znaczące postacie późniejszej historiografii polskiej, jak Gerard Labuda, Juliusz Willaume, Witold Jakóbczyk, Zdzisław Grot.

Tomasz Schramm

Jan Stoiński (1904–1984)

Ur. 10 VI 1904 w Pniewach, zm. 1 IV 1984 w Poznaniu. Prowadził badania nad historią oświaty w Poznaniu i Wielkopolsce oraz z zakresu metodyki nauczania historii. Ukończył Gimnazjum Klasyczne im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, matura 1924. Studiował na Wydziale Filozoficznym UP, absolutorium uzyskał w r. 1928, tytuł magistra filozofii w zakresie historii w 1932 r. W l. 1928–1939 był kolejno nauczycielem historii w Żeńskim Seminarium Nauczycielskim w Poznaniu, nauczycielem historii w Prywatnym Gimnazjum i Liceum im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W l. II wojny światowej mieszkał w Częstochowie, gdzie był organizatorem i dyrektorem Tajnego Gimnazjum i Liceum Ziem Zachodnich. Protokoły szkolne i świadectwa podpisywał pseudonimem „Marek Spokojny”. Od IV 1945 r. nauczyciel historii w Państwowym Liceum im. Generałowej Zamoy-skiej w Poznaniu, do końca 1956 r. był zaangażowany w Poznaniu w organizowanie instytucji oświatowych dla dorosłych. Od 1956 r. kierownik Wydziału Oświaty przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu, od 1958 r. kurator Okręgu Szkolnego Poznańskiego. Od 1957 r. prowadził w IH UAM zajęcia z metodyki nauczania historii. Rozprawę doktorską obronił 12 XII 1962 r., a jej tytuł brzmiał: „Szkolnictwo średnie w Wielkim Księstwie Poznańskim w pierwszej połowie XIX wieku (1815–1850)”. Od 1964 r. kierownik Zakładu Metodyki Nauczania Historii przy Katedrze Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej. Od 1 IX 1969 r. docent i kierownik samodzielnego Zakładu Metodyki Nauczania Historii w IH. Kierownikiem Zakładu był do 1974 r. Promotor ok. 100 prac magisterskich. Emerytowany w 1975 r.

Maciej Bugajewski

Bolesław Szczepański (1923–2003)

Ur. 16 III 1923 w Słobódce Bolszowieckiej w województwie stanisławowskim, zm. 28 V 2003 w Poznaniu. Edukację w szkole powszechnej oraz gimnazjum odbył w Stanisławowie, tam również zdał maturę i odbył kurs przygotowawczy do Instytutu Nauczycielskiego w Stanisławowie. Podczas II wojny światowej do IX 1944 r. był żołnierzem AK. W 1945 r. został repatriowany z rodzicami do województwa poznańskiego. Od 1945 r. studiował na Wydziale Humanistycznym UP i pracował w szkole podstawowej nr 15 w Poznaniu. Od 1946 r. zatrudniony w Polskim Związku Zachodnim. W 1950 r. ukończył studia, do 1958 r. był nauczycielem w Liceum Pedagogicznym w Poznaniu. W l. 1958–1969 uczył historii w Studium Nauczycielskim w Poznaniu. W 1964 r. uzyskał doktorat w zakresie historii pod kier. prof. dr. Janusza Deresiewicza pt. „Przemiany w strukturze gospodarczo-społecznej ludności wiejskiej w dobrach szlacheckich powiatu konińskiego w XVIII wieku”. W l. 1973–1990

prowadził zajęcia z metodyki nauczania historii w IH UAM. Od 1974 do 1990 r. kierownik Zakładu Metodyki Nauczania Historii. O początku działania Olimpiady Historycznej organizowanej przez PTH, czyli od 1974 r., aż do połowy I. 90. XX w. był przewodniczącym jej Komitetu Okręgowego w Poznaniu. Emerytowany w 1990 r.

Maciej Bugajewski

Stanisław Szczotka (1912–1954)

Ur. 13 II 1912 w Milówce na Żywiecczyźnie w ubogiej rodzinie góralskiej. Studiował historię na UJ w l. 1930–1934, uzyskując w 1936 r. stopień naukowy doktora na podstawie rozprawy pt. *Synody arian polskich od założenia Rakowca do wygnania z kraju (1569–1662)*. Zainteresowania dziejami wsi zaowocowały rozprawą pt. *Chłopi obrońcami niepodległości Polski w okresie potopu*, która doprowadziła do uzyskania w 1945 r. habilitacji. Prof. Szczotka początkowo rozwijał karierę naukową na UJ, by po II wojnie światowej związać swoje losy z UP. W 1952 r. objął kierownictwo Zakładu Historii Gospodarczej, a od jesieni 1953 r. pełnił również obowiązki dziekana Wydziału Humanistycznego UP. W 1954 r. został powołany na stanowisko kierownika Pracowni Historii Rolnictwa i Hodowli w Polsce przy Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN. Do grona jego uczniów należeli m.in. Józef Burszta, Józef Broda, Władysław Ochmański czy Czesław Łuczak.

Zainteresowania naukowe prof. Szczotki obejmowały zagadnienia związane z ruchem reformacyjnym w Polsce, historią regionu Żywiecczyzny, dziejami zbójectwa góralskiego a w późniejszym okresie dzieje wsi i chłopów. Współtworzył muzeum regionalne w Żywcu oraz przyczynił się do powstania biblioteki historycznej, wydawanej przez Ludową Spółdzielnię Wydawniczą w Warszawie. Redagował również poświęcony problematyce regionalnej kwartalnik „Gronie”.

- Najważniejsze publikacje:

Z dawnych ksiąg metrykalnych parafii żywieckiej (1666–1776), 1937;

Andrzeja Komonickiego „Dziejopis Żywiecki”, 1937;

Stosunki Śląska z Żywiecczyzną od XVI w. do upadku Rzeczypospolitej, 1938;

O zbójnikach żywieckich na Śląsku, 1938;

Lament chłopski na pany i inne narzekania na niedolę poddanych, 1946;

Uwagi o zbiegostwie chłopów w dawnej Polsce, 1951;

Powstanie chłopskie pod wodzą Kostki Napierskiego, 1951;

Materiały do dziejów zbójnictwa góralskiego z lat 1589–1782, 1952;

- Literatura:

AUAM, Sygn. 191/48, Akta osobowe: Szczotka Stanisław

J. Broda, *Stanisław Szczotka 1912–1954* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1989, s. 250–257.

Joanna Jaroszyk-Pawlukiewicz

Jerzy Topolski (1928–1998)

Ur. 28 III 1928 w Poznaniu, zm. 21 XII 1998 tamże (pochowany na cmentarzu Miłostowo w alei zasłużonych). Należy do najwybitniejszych i najbardziej rozpoznawalnych polskich historyków na świecie. Był uznanym specjalistą społeczno-gospodarczych dziejów Polski i Europy nowożytnej, autorem i redaktorem wielu syntez historii Polski i monografii regionalnych. Jego monumentalne dzieło – *Metodologia historii* (1968, 1973, tłum. na j. ang., wł., rum., chiński), rozsławiło Polskę jako ważny ośrodek tworzenia wiedzy z zakresu metodologii i teorii historii. W zakresie badań historycznych współpraca z uczonymi francuskimi ze szkoły Annales (w tym z Fernandem Braudem) zaowocowały publikacją ważnej książki *Narodziny kapitalizmu w Europie w XIV–XVII wieku* (1965, 1987, 2003, tłum. na j. wł. i ang.).

W l. 1946–1950 studiował na wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, gdzie uczęszczał na seminaria wybitnego historyka gospodarczego – Jana Rutkowskiego. Od 1950 r. był zatrudniony w Katedrze Powszechnej Historii Państwa i Prawa UP jako starszy asystent. Stopień doktora uzyskał na UMK (1951) na podstawie pracy *Rozwój latyfundiów arcybiskupstwa gnieźnieńskiego* (druk 1955). W l. 1951–1955 był aspirantem Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR, gdzie w 1955 r., na podstawie rozprawy *Położenie i walka klasowa chłopów w XVIII w. w dobrach arcybiskupstwa gnieźnieńskiego* (1956) uzyskał tytuł naukowy kandydata nauk historycznych. W 1956 r. podjął pracę w Instytucie Historii PAN. Profesorem nadzw. został w 1961 r., mając 32 lata, profesorem zwyczajnym w 1968 r. W 1962 r. przeniósł się do Poznania i zaczął pracę w IH UAM, gdzie w l. 1969–1981 pełnił funkcję wicedyrektora, w następnie dyrektora (1981–1987); do 1998 był Kierownikiem Zakładu Historii Nowożytnej do XVIII w. i Metodologii Historii.

Był członkiem ważnych polskich i międzynarodowych gremiów naukowych. Od początków swej pracy naukowej był związany z oddziałem poznańskim PTH, w którym w l. 1962–1985 piastował funkcję prezesa lub wiceprezesa. Od 1971 r. był członkiem korespondentem PAN, a od 1977 r. członkiem rzeczywistym; od 1984 r. przez kilka lat kierował Komitetem Nauk Historycznych PAN. Był także członkiem Biura Międzynarodowego Stowarzyszenia Historii Gospodarczej (*International Economic History Association*) oraz Biura Międzynarodowej Komisji Teorii i Historii Historiografii (*International Commission for the History and Theory of Historiography*), oraz komitetów redakcyjnych wielu ważnych czasopism naukowych – m.in. „Kwartalnika Historycznego”, „Kwartalnika Historii Kultury Materialnej”, „Studia Historiae Oeconomicae”, „Studiów Metodologicznych”. Zasiadał także w radzie redakcyjnej najbardziej prestiżowego pisma z dziedziny teorii historii „History and Theory” (USA) oraz historii historiografii – „Storia della Storiografia” (Włochy).

Jako jeden z nielicznych w okresie PRL Polaków ze statusem *visiting professor* prowadził zajęcia i badania na California State University at Hayward (1972–1973), École des Hautes Études

en Sciences Sociales w Paryżu (1977, 1981), na Université de Laval w Québec (1978, 1981), na Università di Torino (1985) oraz Christian-Albrechts-Universität w Kilonii (1986–1987), a na uniwersytetach całej Europy wygłaszał wykłady gościnne.

Bibliografia Profesora liczy ponad 1100 prac (w tym ponad 30 książek). Do klasyki polskiej metodologii, teorii i historii historiografii należą książki: *Teoria wiedzy historycznej* (1983), *Świat bez historii* (1972), *Marksizm i historia* (1977), *Rozumienie historii* (1978) oraz *Nowe idee współczesnej historiografii* (1980). Badacze zachodnioeuropejscy i amerykańscy określali Topolskiego „polskim marksistą” i wyliczali go wśród marksistów typu zachodnioeuropejskiego. Obok Jerzego Kmity i Leszka Nowaka jest uważany za współtwórcę Poznańskiej Szkoły Metodologicznej, promującej nieortodoksyjną interpretację marksizmu.

Ważne dla dorobku polskiej historiografii są syntezy: *Dzieje Polski* (1975), *Dzieje Polski w zarysie* (1982, tłum. na j. ang., niem. i węg.) oraz najobszerniejsza, autorska synteza *Polska w czasach nowożytnych 1501–1795* (1994). Badania historii Wielkopolski zaowocowały wieloma syntezami: redagowane i częściowo napisane: *Dzieje Gniezna* (1965), *Dzieje Wielkopolski*, t. 1 (1969); *Dzieje Poznania*, t. 1–2 (1988–1998), *Historia Leszna* (1997), a także autorskie opracowanie całości dziejów regionu – *Wielkopolska poprzez wieki* (1973).

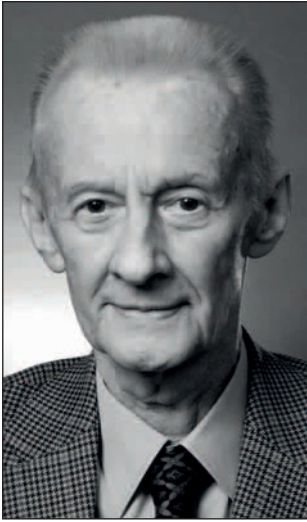
W l. 1963–1998 Profesor wypromował 50 doktorów i 200 magistrów. Spośród uczniów z IH związany jest m.in. Wojciech Wrzosek (znany i ceniony metodolog historii, który po prof. Topolskim kieruje Zakładem Metodologii i Historii Historiografii), Ewa Domańska (uznany w kraju i za granicą historyk i teoretyk historii, od 2015 r. Prezydent Międzynarodowej Komisji Teorii i Historii Historiografii), Michał Zwierzykowski (historyk dziejów nowożytnych i jeden z następców prof. Topolskiego na funkcji kierownika Zakładu Historii Nowożytnej do XVIII w.), Marian Drozdowski (historyk dziejów skarbowości dawnej Rzeczypospolitej oraz Wielkopolski, wieloletni Dyrektor Instytutu Historii Akademii Pomorskiej w Słupsku).

Jerzy Topolski został odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim i Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą OOP oraz Medalem KEN. Wielokrotnie był nagradzany nagrodami państwowymi i uniwersyteckimi.

Ewa Domańska, Michał Zwierzykowski

Lech Józef Trzeciakowski (1931–2017)

Ur. 24 XII 1931 w Poznaniu jako syn powstańca wielkopolskiego i urzędnika państwowego Mariana Trzeciakowskiego i Stefanii z domu Dębickiej; zm. 7 I 2017 w Poznaniu, pochowany 17 I 2017 r. na Cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan w Poznaniu. Wychowywany w tradycjach patriotycznych i narodowych. Po rozpoczęciu nauki w szkole powszechnej w Poznaniu w 1938 r., w l. 1939–1945 kontynuował ją na tajnych kompletach. W 1945 r. zdał egzamin wstępny do Gimnazjum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Należał

do XIV Szczepu Harcerskiego „Błękitna Czternastka” im. hetmana Stanisława Żółkiewskiego. Po zdaniu matury w 1951 r. rozpoczął pracę jako nauczyciel historii w SP nr 46 w Poznaniu oraz nr 5 w Poznaniu-Kobyłempolu (1951–1955). Jednocześnie podjął studia historyczne I i II stopnia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UP. Uwieńczył je w 1955 r. pracą magisterską poświęconą aktywności politycznej mieszkańców Poznania pod zaborem pruskim, przygotowaną pod kier. prof. Witolda Jakóbczyka, który był także promotorem jego obronionej w 1959 r. dysertacji doktorskiej pt. *Polityka polskich klas posiadających w Wielkopolsce w erze Caprivięgo (1890–1894)* (Poznań 1960). W tymże roku został zatrudniony na etacie naukowo-dydaktycznym w IH UAM. W 1964 r. habilitował się na podstawie dzieła pt. *Walka o polskość miast Poznańskiego na przełomie XIX i XX wieku* (Poznań 1964) i rok później otrzymał stanowisko docenta UAM, w 1974 r. tytuł profesora nadzw., a w 1981 r. zwyczajnego. W l. 1972–1978 kierował Zakładem Historii Kultury, a następnie do 2001 r. Zakładem Historii Polski XIX i XX wieku. W l. 1973–1978 pełnił funkcję dyrektora Instytutu Zachodniego w Poznaniu oraz od 1974 do 1991 r. kierownika Zakładu Badań nad Polonią Zagraniczną PAN. Od 2001 r. profesor Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu. Jako *visiting professor* przebywał w California State University at Hayward (1970), University of Florida Gainesville (1977), University of Western Ontario-London (1990), Universität Bielefeld (1994), Meiji University Tokio (1998), wykładając także w takich uczelniach, jak Yale, Columbia, Kansas, Sorbona, Heildelberg, Tybinga, Bonn, Berlin, Kilonia, Wiedeń, Mediolan, Perugia, Londyn, Moskwa, Jerozolima, Monachium, Waszyngton, Rochester. Uczestnik Międzynarodowych Kongresów Nauk Historycznych w Bukareszcie, Stuttgarcie, Madrycie, Montrealu, Oslo i Sydney.

Od 1973 r. członek Komisji UNESCO Polsko-Niemieckiej ds. Podręczników Szkolnych w zakresie historii i geografii, a od 1985 r. Commission Internationale des Etudes Historiques Slaves, pełniąc funkcje sekretarza generalnego, wiceprezydenta, prezydenta oraz prezydenta honorowego. Wiceprzewodniczący Komitetu Nauk Historycznych PAN, członek Komitetu Narodowego ds. Kontaktów z Międzynarodowym Komitetem Nauk Historycznych, PTH, PTPN. Twórca własnej szkoły historycznej wielokulturowego i interdyscyplinarnego ujmowania historii Polski i Niemiec, stosunków polsko-niemieckich oraz dziejów Poznania i Wielkopolski w XIX i XX w. Promotor około 400 magistrów i 25 doktorów (kilku profesorów). Wyróżniony licznymi nagrodami naukowymi, m.in. Nagrodą Państwową I Stopnia (zbiorową), Nagrodą Herdera (Herder Preis), Nagrodą Naukową Miasta Poznania oraz odznaczeniami państwowymi Krzyżem Kawalerskim i Krzyżem Oficerskim Polonia Restituta. Od 2011 r. honorowy obywatel m. Poznania.

- Najważniejsze publikacje:

Kulturkampf w zaborze pruskim (Poznań 1970);

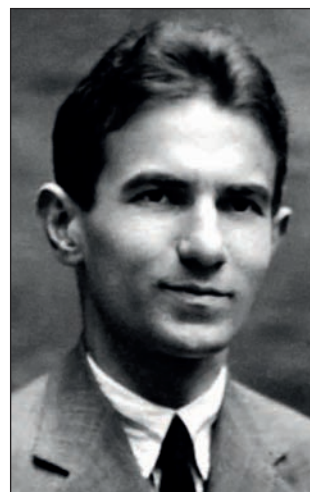
Pod pruskim zaborem 1850–1918 (Warszawa 1973);

- Niemcy w Poznaniu wobec polityki germanizacyjnej 1815–1920*, red. (Poznań 1976);
- RFN–PRL. Bilans stosunków wzajemnych. Problemy i perspektywy normalizacji*, współred. z J. Sułek, H.A. Jakobsen, C.Ch. Schweitzer (Bonn–Warszawa 1979);
- Polacy w historii i kulturze Europy Zachodniej. Słownik biograficzny*, współred. z K. Kwaśniewskim (Poznań 1981);
- Spółeczny ruch kulturalny. Tradycja a współczesność. Materiały i studia do dziejów kultury w Wielkopolsce*, współred. (Poznań 1981);
- W dziewiętnastowiecznym Poznaniu. Życie codzienne miasta 1815–1914*, wspólnie z Marią Trzeciakowską (Poznań 1982);
- Powstanie listopadowe a problem świadomości historycznej*, red. (Poznań 1983);
- La formazione dello stereotipo del tedesco nella società Polacca del sec. XIX*, Université de Perugia (Perugia 1987);
- The Kulturkampf in Prussian Poland, East European Monographs* (New York 1990);
- Dzieje Poznania*, t. II, cz. I: *Lata 1793–1918*, współred. z J. Topolskim (Poznań 1994);
- Dzieje Poznania*, t. II, cz. II: *Lata 1918–1945*, współred. z J. Topolskim (Poznań 1998);
- Poland between the Soviet Union and Germany* (Tokio 1999);
- Samomodernizacja społeczeństw w XIX wieku: Irlandczycy, Czesi, Polacy*, współred. z K. Makowskim (Poznań 1999);
- W kręgu polityki. Polacy – Niemcy w XIX wieku* (Poznań 2002);
- Dzieje polityczne – kultura – biografistyka. Studia z historii XIX i XX wieku ofiarowane prof. Zbigniewowi Dworeckiemu*, współred. z P. Matusikiem (Poznań 2002);
- Posłowie polscy w Berlinie 1848–1928* (Warszawa 2003);
- Otto von Bismarck* (Wrocław 2009);
- Zob. też M. Jakś, *Bibliografia prac prof. dr. hab. Lecha Trzeciakowskiego za lata 1955–2011* [w:] *Liber Amicorum Profesora Lecha Trzeciakowskiego*, red. P. Matusik, Poznań 2012, s. 13–55.

Jerzy Kołacki

Teodor Franciszek Tyc (1896–1927)

Ur. 6 V 1896 w Monachium, zm. 5 VIII 1927 w Poznaniu, mediewista, syn Maksymiliana i Katarzyny Mitterhuber. Matura (1915) w Ludwigsgymnasium (Monachium), studia historyczne w Monachium (1915–1916), historia i prawo na UP (1920–1923), doktorat 1924 (UP), habilitacja i docentura 1927 (UP). Od 1926 r. zastępca profesora w Katedrze Historii Prawa na Zachodzie Europy. Uczestnik I wojny światowej (1916–1918), powstaniec śląski. W l. 1919–1921 aktywny działacz Podkomisariatu dla Śląska i Komisariatu Plebiscytowego w Bytomiu. Kształcił się pod okiem H. Grauert, S. Hellmanna, P. Lehmann, K. Tymienieckiego, J. Rutkowskiego, E. Taylora. Badacz zagadnień gospodarczych, kolonizacji i kultury. Główne dzieła *Początki kolonizacji wiejskiej na prawie niemieckim w Wielkopolsce (1200–1333)* (1924), *Z dziejów kultury w Polsce średniowiecznej. I. Stanisław Ciołek (1362–1437) a zabytki literackie w formularzach polskich II. Uwagi nad Gallem* (1924), *Polska a Pomorze za Krzywoustego* (1926), *Zbigniew i Bolesław* (1927), *Les origines*

de la décapole en Alsace: comment le droit urbain s'est développé à l'intérieur de l'immunité de Wissembourg (1927). Współzałożyciel Związku Obrony Kresów Zachodnich (1921), redaktor „Strażnicy Zachodniej”, członek PTH od 1925 i PTPN. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Resituta (1923), Krzyżem Górnośląskim i Złotym Medalem UP (1931). Jego najważniejsze publikacje zostały zebrane w książce *Z średniowiecznych dziejów Wielkopolski i Pomorza. Wybór prac*, oprac. J.M. Piskorski, Poznań 1997, zob. też Z. Pentek, *Teodor Tyc (1896–1927). Biografia*, Poznań 2013.

Zdzisław Pentek

Kazimierz Dionizy Tymieniecki (1887–1968)

Ur. 19 XII 1887 w Kielcach, jako syn adwokata Jana i Zofii z domu Chelińskiej. Ojciec wywodził się z rodziny ziemiańskiej (herbu Zaremba), matka natomiast pochodziła z rodziny ziemiańskiej ziemi kieleckiej (powiat jędrzejowski) osiadłej w parafii Mokrsko nad Nidą. W majątku Mokrsko upłynęły lata dziecięce i wczesna młodość Kazimierza, następnie podjął naukę w Męskim Rządowym Gimnazjum w Kielcach, z którego został wydany za udział w strajku szkolnym w 1905 r. Potem uczył się indywidualnie, by w 1906 r. kontynuować naukę w prywatnym gimnazjum im. gen. Chrzanowskiego na ul. Smolnej w Warszawie. Po zdaniu matury w VI 1907 r. podjął studia historyczne na UJ. Podczas studiów w l. 1907–1911 zetknął się z wieloma wybitnymi uczonymi, m.in. Witoldem Kamienieckim, Stanisławem Zachorowskim, Marianem Łodyńskim, a także Kazimierzem Morawskim, Stanisławem Windakiewiczem czy Stanisławem Tarnowskim. Wybrał seminarium wybitnego mediewisty prof. Stanisława Krzyżanowskiego oraz specjalisty z zakresu dziejów nowożytnych prof. Wincentego Zakrzewskiego – ten pierwszy został później jego mistrzem. Pozostawał też pod wpływem znakomitego specjalisty od historii społeczno-gospodarczej i dziejów osadnictwa – prof. Franciszka Bujaka. Po ukończeniu studiów (1911) i uzyskaniu doktoratu (1912) w l. 1912–1913 doskonalił warsztat w Instytucie Kultury Karla Lamprechta w Lipsku, a przede wszystkim w Paryżu (głównie w École Pratique des Hautes Études, także École de Chartres). W Lipsku uczęszczał na seminarium Karla Lamprechta oraz Rudolfa Kötzschkego, w Paryżu zaś Ferdynanda Lota oraz François Simianda, a piętno na jego formacji intelektualnej wycisnął Numa Denis Fustel de Coulanges. Po powrocie z zagranicy pracował początkowo w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie i wykładał w Wolnej Wszechnicy Polskiej, by w 1915 r. objąć stanowisko profesora na UW, na którym pozostawał do początku 1919 r.

W I 1919 r. otrzymał propozycję od Komisji Stabilizacyjnej, która tworzyła w Poznaniu Wszechnicę Piastowską, objęcia Katedry Historii Średniowiecznej na Wydziale Filozoficznym. Stanowisko przyjął, przybył do Poznania w końcu marca i od 4 IV 1919 r. aż do

śmierci związany był z Poznaniem i tutejszą uczelnią. 7 V 1919 r. wygłosił pierwszy wykład inauguracyjny na Wszechnicy Piastowskiej zatytułowany „Z dziejów uniwersytetów w Polsce”. Był ojcem poznańskiej mediewistyki, twórcą Seminarium Historycznego na ówczesnym Wydziale Filozoficznym (od 1925 Humanistycznym). W 1921 r. uzyskał profesurę zwyczajną, w 1923 r. był promotorem doktoratu honorowego Romana Dmowskiego na UP, a w l. 1928/29, 1944/45 i 1945/46 dziekanem Wydziału Humanistycznego UP.

W okresie międzywojennym był też na UP dyrektorem Seminarium Historycznego oraz członkiem Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich (1922–1939). Nie stronił w tym czasie od uczestnictwa w popularyzacji wiedzy historycznej w ramach uczelni i poza nią (był prelegentem w ramach Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich, pisał do czasopism korporacji studenckich oraz dzienników i tygodników). W l. 1925–1954 był prezesem oddziału poznańskiego PTH (od jego założenia), w l. 1933–1960 wiceprezesem Zarządu Głównego PTH, a w 1956 r. został jego członkiem honorowym. W ramach tej instytucji uczestniczył w kolejnych Powszechnych Zjazdach Historyków Polskich, poczynawszy od IV Zjazdu w XII 1925 r. w Poznaniu (należał do grona jego organizatorów), przez Zjazdy w 1930 (Warszawa) i 1935 r. (Wilno). Występował też z referatami na Międzynarodowych Kongresach Nauk Historycznych w 1928 r. w Oslo, w 1933 r. w Warszawie oraz w 1938 r. w Zurychu. Od powstania 30 IX 1920 r. Komisji Historycznej PTPN był jej sekretarzem. Jego związki z PAU w Krakowie datują się od 1912 r., w 1928 r. powołano go w poczet członków korespondentów, a w 1938 r. w poczet członków czynnych. Należał też do licznych towarzystw naukowych w kraju – m.in. do Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Instytutu Bałtyckiego oraz do powołanego w 1921 r. Instytutu Zachodnio-Słowiańskiego, a także Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1920 r. członek czynny, 1929 r. członek zwyczajny). Podczas obradującego w Warszawie (7–10 IV 1920) pierwszego zjazdu poświęconego kwestiom organizacji nauki powierzono Tymienieckiemu obowiązki jednego z czterech sekretarzy. Współpracował też ze Związkiem Obrony Kresów Zachodnich (od 1934 Polski Związek Zachodni) i publikował na łamach jego organu – „Strażnicy Zachodniej” – liczne artykuły odnoszące się do przeszłości ziem zachodnich oraz do relacji polsko-niemieckich w wiekach średnich.

Poza Poznaniem dłużej przebywał tylko na przymusowym wysiedleniu podczas hitlerowskiej okupacji 1939–1945. Opuścił miasto 5 IX 1939 r., udając się w kierunku Łowicza, a powrócił w początkach października. Po wkroczeniu wojsk hitlerowskich do Poznania był poszukiwany przez tajną policję niemiecką, a 5 X aresztowano go i za „działanie na rzecz narodu polskiego, przeciwko wszystkiemu co niemieckie” osadzono w więzieniu przy ul. Młyńskiej. Zwolniono go niespodziewanie 22 XI 1939 r. i wraz z rodziną deportowano do Generalnego Gubernatorstwa. Na wygnaniu włączył się do działalności w tajnym nauczaniu, wykładając w l. 1942–1945 na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich, a także uczestnicząc w tajnych kompletach UW. Uczył również młodzież gimnazjalną Kielecczynny

oraz Warszawy, Pruszkowa i Milanówka. Podczas wojny utracił większość rękopisów prac i notatek, a jego bogata biblioteka, oddana wraz ze spuścizną rodzinną na przechowanie do Biblioteki Raczyńskich, spłonęła.

Powrócił do Poznania już 2 III 1945 r. i włączył się w odbudowę Uniwersytetu. Był pierwszym powojennym dziekanem Wydziału Humanistycznego i kierował, wspólnie z Adamem Skałkowskim oraz Henrykiem Łowmiańskim, Studium Historycznym. W 1948 r. powołano przejściowo międzywydziałowy Instytut Historyczny, a w XI 1950 r. utworzono Zespół Katedr Historycznych. W jego ramach Kazimierz Tymieniecki kierował Katedrą Historii Średniowiecznej, a od 1951 r. Katedrą Historii Powszechnej. Po utworzeniu jesienią 1956 r. Instytutu Historii objął katedrę Zespołową Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej. W stan spoczynku przeszedł 30 IX 1960 r. W l. 1952–1957 był członkiem tytularnym, a od 1957 r. członkiem rzeczywistym PAN. Pracował w licznych towarzystwach naukowych regionalnych (m.in. we Wrocławiu, Toruniu, Lublinie) oraz PTPN, którego w l. 1956–1961 był prezesem. Podjął też współpracę z Instytutem Zachodnim w Poznaniu oraz reaktywowanym po wojnie Instytutem Bałtyckim w Toruniu. Brał aktywny udział w kolejnych Powszechnych Zjazdach Historyków Polskich – w 1948 r. we Wrocławiu, w 1958 r. w Krakowie – oraz w Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Rzymie w 1955 r. Najwyższą godność akademicką – doktorat honorowy – przyznały mu: UW (1959), UAM (1960), UJ (1964) oraz UW r (1965). Wykształcił liczne grono historyków mediewistów. Pracowite życie urodzonego w Kielcach, wykształconego na studiach historycznych w Krakowie, krótko związanego z UW, Kazimierza Tymienieckiego od 1919 r. na stałe połączyło się z Poznaniem, gdzie zmarł 13 X 1968 r. (pochowany na Cmentarzu Junikowskim).

Kazimierz Tymieniecki, jako znawca i badacz wczesnych dziejów ziem polskich, zwłaszcza stosunków społeczno-gospodarczych na wsi we wczesnym średniowieczu, początków miast, także najdawniejszych dziejów Słowian, niestroniący od badań nad dziejami regionalnymi (Wielkopolski oraz polskich ziem zachodnich) jest autorem blisko 700 publikacji naukowych i popularnonaukowych, w tym wielu przełomowych dla badań mediewistycznych oraz społeczno-gospodarczych. Ważniejsze jego studia zostały zebrane w tomie *Pisma wybrane* (1956) oraz *Z dziejów miast i mieszczaństwa w późnośredniowiecznej Wielkopolsce* (2007). Wdzięczni uczniowie, przyjaciele i koledzy przygotowali z okazji jego jubileuszy dwie księgi pamiątkowe – pierwsza ukazała się drukiem z okazji 70. urodzin – *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata* (Poznań 1959), druga z okazji 55-lecia pracy naukowej i 80. urodzin – *Europa – Słowiańszczyzna – Polska* (Poznań 1970), a z okazji stulecia jego urodzin odbyła się w podwojach PTPN w 1987 r. konferencja naukowa podsumowująca jego dzieło – „Kazimierz Tymieniecki (1887–1968). Dorobek i miejsce w mediewistyce polskiej”. Był też założycielem w 1925 r. i redaktorem naczelnym jednego z najważniejszych polskich naukowych czasopism historycznych „Roczników Historycznych

(redagował tomy 1–35, do 1968 r.). Osoba Kazimierza Tymienieckiego i jego naukowe doświadczenia wywarły znaczący wpływ na ukształtowanie zainteresowań historycznych i metod badawczych pokoleń polskich mediewistów. Spuścizna profesora Tymienieckiego wola rodziny została zdeponowana w Archiwum PAN w Poznaniu.

• Literatura:

- J. Dobosz, *Z Kielc przez Kraków i Warszawę do Poznania. Kazimierz Tymieniecki i jego działalność na Uniwersytecie Poznańskim przed II wojną światową*, „Kronika Miasta Poznania” 2019, nr 1, [Uniwersytetu w stulecie] s. 231–242;
- J. Dobosz, *Tymieniecki Kazimierz Dionizy* [w:] *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 745–749;
- Kazimierz Tymieniecki (1887–1968). Dorobek i miejsce w mediewistyce polskiej*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1990 (tu na s. 157–207 bibliografia prac K. Tymienieckiego opracowana przez Józefa Dobosza i Tomasa Jasińskiego);
- G. Labuda, *Kazimierz Tymieniecki, 1887–1968* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2010, s. 349–371;
- G. Labuda, *Wstęp* [w:] K. Tymieniecki, *Wspomnienia z jesieni 1939*, Wrocław 1972, s. 5–29;
- A. Marciniak, *Spuścizna rękopiśmienna profesora Kazimierza Tymienieckiego w Archiwum Polskiej Akademii nauk w Poznaniu* [w:] *Kazimierz Tymieniecki (1887–1968). Dorobek i miejsce*, s. 129–133;
- Z. Wielgosz, *Kazimierz Tymieniecki (1887–1968). Koleje życia i biografia naukowa* [w:] K. Tymieniecki, *Kształtowanie się społeczeństwa średniowiecznego*, t. I, red. J. Strzelczyk, Poznań 1996, s. 11–53;
- Z. Wielgosz, *Wstęp* [w:] *Z dziejów miast i mieszczaństwa w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*, wstęp i dobór tekstów Z. Wielgosz, Poznań 2007, s. 9–33.

Józef Dobosz

Józef Widajewicz (1889–1954)

Ur. 16 II 1889 w Buszcu w Tarnopolskiem, zm. 16 IX 1954 w Krakowie, historyk mediewista. Główny punkt ciężkości badań: dzieje Polski i północno-zachodniej Słowiańszczyzny we wcześniejszym średniowieczu. W l. 1908–1912 studiował historię na Uniwersytecie Lwowskim pod kierunkiem Oswalda Balzera, Stanisława Zakrzewskiego i geografa Eugeniusza Romera. W 1913 r. obronił pracę doktorską. Od 1919 r. przebywał w Poznaniu. Do 1937 r. pracował jako nauczyciel w gimnazjum im. K. Marcinkowskiego, a po uzyskaniu w 1927 r. habilitacji wykładał także na UP. W 1937 r. otrzymał w Seminarium Historycznym UP katedrę profesora nadzwyczajnego historii Słowian zachodnich. W 1940 r. wyjechał do Krakowa, gdzie podczas wojny uczestniczył w tajnym nauczaniu, a od 1945 r. do końca życia był profesorem zwyczajnym historii Słowiańszczyzny zachodniej na UJ. Do 1946 r. równolegle zajmował swoje przedwojenne stanowisko na UP, z którego zrezygnował ze względów zdrowotnych.

Mistrzem Widajewicza był Oswald Balzer, promotor jego dysertacji doktorskiej, poświęconej daninom ludności wiejskiej w Polsce piastowskiej. We wczesnym okresie Widajewicz

zajmował się głównie problemami społeczno-gospodarczymi Polski wczesnopiastowskiej, a następnie także historią rodzinnej miejscowości. Do tematyki tej wracał epizodycznie przez całe życie. Po przybyciu do Poznania, pod wpływem zainteresowań badawczych poznańskich mediewistów skupił się na tematyce związanej z początkami państwa polskiego i wczesnymi dziejami zachodniej Słowiańszczyzny, która odtąd stanowiła jego główne pole badawcze. Szczególnie interesowały go kwestie związane z polską ekspansją na Pomorze za panowania Mieszka I. Opublikowana w 1927 r. rozprawa poświęcona wyjaśnieniu nazwy Licaviki stała się podstawą jego habilitacji. W okresie powojennym zajął się także wczesnymi dziejami Małopolski. W swoich pracach proponował często odważne, choć kontrowersyjne interpretacje, nie zawsze zresztą zaakceptowane przez późniejszą naukę. Jego trwałym osiągnięciem było zwrócenie uwagi na rolę terenów północnych w polityce Mieszka I. Publikacje Widajewicza miały niemal wyłącznie charakter monografii poszczególnych zagadnień, opartych na analizie źródeł, poza jednym wyjątkiem, uczony nie pisał natomiast prac o charakterze syntetycznym. Przygotował też komentarz do relacji Ibrahima ibn Jakuba o Słowianach oraz opublikował wiele recenzji.

Profesor Widajewicz był członkiem korespondentem PAU, członkiem PTPN, wiceprzewodniczącym Komisji Słowianoznawczej PAU w Krakowie i członkiem Instytutu Zachodniego w Poznaniu. Uczestniczył w I Zjeździe Filologów Słowiańskich w Pradze (1929). Otrzymał stypendium im. Marszałka Józefa Piłsudskiego (1936).

• Najważniejsze publikacje:

Powołowe-poradlne. Danina ludności wiejskiej w dobie piastowskiej, „Studia nad Historią Prawa Polskiego” 5 (1913), z. 4;

Z przeszłości Buszcza. Studium historyczne, Poznań–Warszawa–Toruń 1925;

Danina stołu książęcego w Polsce piastowskiej, „Studia nad Historią Prawa Polskiego” 8 (1926), z. 5;

Licaviki Widukinda. Studium onomastyczno-geograficzne, „Slavia Occidentalis” 6 (1927), s. 85–179;

Najdawniejszy piastowski podbój Pomorza, „Slavia Occidentalis” 10 (1930), s. 13–117;

Wichman, „Prace Komisji Historycznej PTPN” 7 (1933), z. 3, s. 1–116;

Położenie Jomsborga, „Kwartalnik Historyczny” 48 (1934), s. 233–285;

Przy ujściu Odry w drugiej połowie X wieku, „Prace Komisji Historycznej PTPN” 8 (1935), z. 5, s. 400–494;

Burysław, „Rocznik Gdański” 7–8 (1935), s. 23–36;

Kraków i Powąże w dokumencie biskupstwa praskiego z 1086 roku, „Prace Komisji Historycznej PTPN” 11 (1938), z. 4, s. 248–345;

Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba, Kraków 1946;

Państwo Wiślan, Kraków 1947;

Serbowie nadłabscy, Kraków 1948;

Początki Polski, Wrocław 1948;

Prohor i Prokulf, najdawniejsi biskupi krakowscy, „Nasza Przeszłość” 4 (1948), s. 17–32;

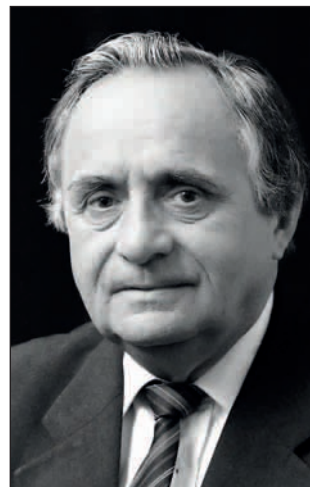
Polska i Niemcy w dobie panowania Mieszka I, Lublin 1953.

Adam Krawiec

Zbigniew Wielgosz (1929–2017)

Ur. 25 XII 1929 w Kobylnikach k. Poznania, zm. 2 VII 2017 w Poznaniu, a jego doczesne szczątki spoczywają na poznańskim cmentarzu przy ul. Lutyckiej. Wczesne lata życia spędził w Słupi, tam też rozpoczął edukację szkolną. Po zakończeniu II wojny światowej kontynuował ją w poznańskim gimnazjum im. Ignacego Paderewskiego oraz gimnazjum i liceum w Kościanie. W tej ostatniej miejscowości zdał w 1951 r. egzamin dojrzałości. W tym samym roku rozpoczął w Poznaniu studia historyczne, które ukończył w 1955 r., broniąc pracę maderską poświęconą dziejom klasztoru cystersów w Lubiążu, napisaną pod kier. prof. Kazimierza Tymienieckiego; w l. 1952–1954 studiował też filologię klasyczną. W V 1960 r. otrzymał stopień doktora na podstawie dysertacji pt. *Polityka osadnicza opactwa lubiąskiego na pograniczu Wielkopolski, Śląska i Ziemi Lubuskiej w średniowieczu*, przygotowanej na seminarium prof. Tymienieckiego. W następnych latach skoncentrował swe badania na średniowiecznych dziejach Nowej Marchii – poświęcił jej kilka analitycznych prac, a w 1977 r. na podstawie rozprawy *Nowa Marchia w historiografii niemieckiej i polskiej* otrzymał stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii.

Zainteresowania badawcze skupiał na gospodarczych i społecznych dziejach pogranicza Wielkopolski, Śląska, ziemi lubuskiej, Nowej Marchii i Pomorza Zachodniego we wczesnym średniowieczu, rozwoju osadnictwa na tych terenach oraz ich przeobrażeniach kulturowych. Bliska była mu tematyka zakonna, w tym zwłaszcza dzieje wspólnot mniszych (benedyktynów i cystersów). Bardzo ważne miejsce w jego naukowej twórczości zajmowały dzieje Kościana i ziemi kościańskiej, którym poświęcił kilka fundamentalnych prac; ma również w swym dorobku sporo publikacji z zakresu historii historiografii poświęconych Kazimierzowi Tymienieckiemu i innym luminarzom polskiej nauki historycznej. Nie można wreszcie zapominać o jego dokonaniach w dziedzinie studiów źródłoznawczych. Bibliografia prac wydanych drukiem przez Zbigniewa Wielgosza liczy łącznie ok. 80 publikacji. Był członkiem licznych towarzystw naukowych, wielokrotnie też nagradzany go wysokimi odznaczeniami w uznaniu jego zasług dla badań nad średniowieczną Wielkopolską. W l. 1981–1990 przez trzy kolejne kadencje pełnił funkcję wicedyrektora IH UAM, a w l. 1996–1999 kierował Zakładem Historii Średniowiecznej. Na prowadzonym przez niego seminarium powstały dwie prace doktorskie napisane przez Mieczysława Brusta i Krzysztofa Kaczmarka. W 2000 r. odszedł na emeryturę, ale w kolejnych latach pracował jeszcze w IH w niepełnym wymiarze godzin.

Krzysztof Kaczmarek

Andrzej Wojtkowski (1891–1971)

Ur. 20 XI 1891 r. we wsi Jezioro k. Ostrowa Wielkopolskiego. W l. 1905–1912 uczęszczał do gimnazjum w Ostrowie Wielkopolskim, gdzie uzyskał maturę. Tam też związał się z Tajnym Towarzystwem Samokształceniowym Tomasza Zana, którego został prezesem. W 1912 r. rozpoczął studia uniwersyteckie w Berlinie, przerwane przez wybuch I wojny światowej i wcielenie do wojska niemieckiego. W XI 1918 r. powrócił do Wielkopolski i wkrótce wstąpił do armii powstańczej. Po zwolnieniu z wojska w 1920 r. rozpoczął pracę w Archiwum Państwowym w Poznaniu i opracował pierwszą znaczącą pracę źródłową o pruskiej kolonizacji ziem polskich w l. 1740–1918. W 1921 r. uzyskał doktorat na UP na podstawie pracy „Polityka rządu pruskiego wobec Żydów polskich od roku 1793 do roku 1806”, przygotowanej pod kier. prof. Adama Skałkowskiego. W 1922 r. założył (wraz z Teodorem Tycem) Towarzystwo Miłośników Historii Ziem Zachodnich). Od 1926 r. pracował jako bibliotekarz w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu, a od 1928 r. jako jej dyrektor. W VI 1930 r. habilitował się na Wydziale Humanistycznym UP z zakresu historii nowożytnej. Jego staraniem ukazały się, m.in. *Bibliografia historii Wielkopolski* (1930), *Bibliografia historii miasta Poznania* (1938), *Katalog alfabetyczny Biblioteki Raczyńskich (1885–1931)* (1932), czy monografia *Edward Raczyński i jego dzieło* (1929). Publikował także liczne artykuły w czasopismach naukowych (np. „Kronika miasta Poznania”, „Kronika Gostyńska”, „Roczniki Historyczne”, „Sprawozdania PTPN”) oraz prasie wielkopolskiej. Współpracował ze środowiskiem historyków UP w wielu inicjatywach popularyzujących historię Poznania i Wielkopolski. Po wybuchu wojny polsko-niemieckiej w 1939 r. został aresztowany, a następnie wywieziony do Generalnego Gubernatorstwa, gdzie pracował jako robotnik rolny i rachmistrz w folwarku.

W 1944 r. związał się z KUL, gdzie 15 X 1944 r. objął katedrę Historii Nowożytnej, a miesiąc później także obowiązki dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej. Dzięki jego doświadczeniu, wiedzy i poświęceniu udało się na nowo zorganizować bibliotekę KUL. Kiedy osiągnął ten cel, w X 1949 r. zrezygnował z funkcji, poświęcając się wyłącznie pracy naukowo-dydaktycznej. W 1962 r. przeszedł na emeryturę. W sumie opublikował ponad 500 prac naukowych. Zmarł 7 VI 1971 r.

• Literatura:

H. Ziółek, *Andrzej Wojtkowski (1891–1975)*, „Folia Bibliologica” 38/39 (1990–1991), s. 87–96;

J. Ziółek, *Bibliografia prac prof. Andrzeja Wojtkowskiego za lata 1916–1971*, „Roczniki Humanistyczne” 29 (1972), s. 9–34.

Rafał Witkowski

Julia Zabłocka (1931–1993)

Ur. 14 II 1931 w miejscowości Bobrek na Śląsku, w rodzinie robotniczej, polsko-niemieckiej, jako Julianna Rozalia, córka Pawła Zabłockiego i Gertrudy z Anders(kich), zm. 29 III 1993 w Poznaniu. Liceum Ogólnokształcące ukończyła w 1950 r. w Zabrze. Lewicowe przekonania polityczne i otrzymane stypendium zaprowadziły ją w tym samym roku na studia historyczne na Uniwersytecie w Kazaniu (ZSRR), ukończone z uzyskaniem magisterium z zakresu historii starożytnej 28 VI 1958 r. Skierowana do pracy na UP, 1 IX objęła stanowisko asystenta w Katedrze Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej, od roku akad. 1958/59 w Katedrze Historii Powszechnej Starożytnej (kolejna zmiana nazwy od 1 XI 1961 r.), kier. przez doc. dr. hab. Tadeusza Zawadzkiego. W V 1962 r. obroniła napisaną pod jego kierunkiem rozprawę doktorską pt. „Ekonomiczne podstawy anatolijskiej arystokracji municypalnej w okresie wczesnego cesarstwa” i jeszcze w tym roku awansowała na stanowisko adiunkta. W l. 1963–1965 otrzymała stypendium badawcze polskiego Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego do Instytutu Orientalistyki Akademii Nauk ZSRR. Tutaj, pod okiem wybitnego orientalisty I.M. Diakonowa, zdobyła filologiczne i historyczne podstawy wiedzy asyriologicznej. Na tej podstawie napisała w 1970 r. rozprawę habilitacyjną pt. *Stosunki agrarne w państwie Sargonidów* (Poznań 1971). Po wyjeździe doc. T. Zawadzkiego do Szwajcarii, gdzie podjął pracę na Uniwersytecie Miséricordie we Fryburgu (od roku akad. 1967/68), Katedra nie miała etatowego samodzielnego pracownika nauki. W 1970 r. funkcję kierownika objął przybyły z Wrocławia prof. Stefan Parnicki-Pudełko. Pojawiła się też nowa nazwa: Zakład Historii Starożytnej. 1 IV 1971 r. dr hab. J. Zabłocka uzyskała etat docenta. Tytuł naukowy profesora nadzw. otrzymała 8 IV 1982 r. Recenzentami byli S. Parnicki-Pudełko, J. Wolski, T. Kotula i I. Diakonow. Po przejściu prof. S. Parnickiego-Pudełko na emeryturę objęła funkcję kierownika Zakładu Historii Starożytnej, którą pełniła do 1991 r.

W badaniach początkowo zajmowała się historią wschodniej części Imperium Romanum (Anatolią) w okresie cesarstwa. Po studiach u Diakonowa poświęciła się badaniom starożytnego Bliskiego Wschodu, głównie Asyrii i Iranu. Na jej seminariach była obecna także problematyka egipska. Wierna pozostała natomiast konsekwentnemu uprawianiu historii społecznej, gospodarczej i historii ideologii władzy, co widać nie tylko w pracach analitycznych, ale i w jej wielkiej syntezie *Historia Bliskiego Wschodu w Starożytności* (1982, wyd. 2: 1987). Publikowała po polsku, ale i w językach kongresowych. Uczestniczyła w wielu kongresach międzynarodowych (razem ze Stefanem Zawadzkim zorganizowała jeden w Poznaniu 19–22 IX 1989), często przewodnicząc obradom. Prowadziła swe badania w ZSRR, Niemczech i Iraku. Przedwczesna śmierć nie pozwoliła jej ukończyć planowanej historii Iranu (od Cyrusa I po czasy współczesne). Na potrzeby dydaktyczne przygotowała wraz z T. Zawadzkim *Wybór źródeł do historii starożytnego Wschodu* (Poznań 1962, wyd. 2 popr.

i poszerz. Poznań 1966). Cel dydaktyczny przyświecał także udziałowi Zabłockiej w skrypcie *Mezopotamia*, red. J. Braun, Warszawa 1971.

Wykształciła kilkudziesięciu magistrów i dwóch doktorów, prof. S. Zawadzkiego (orientalistę) i prof. M. Musielak (grezystę). Również niżej podpisany dwukrotnie otrzymał od niej propozycję zostania orientalistą. Należała do PTH (od 1963), PTPN (od. 1963), do Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej PAN (od 1972). Współtworzyła Towarzystwo Naukowe Śulmu w Budapeszcie, od 1974 r. skupiające asyriologów z krajów „demokracji ludowej”. Na macierzystej uczelni była m.in. rzecznikiem dyscyplinarnym UAM (1982–1986), członkinią Senatu (1986–1987), wicedyrektorem IH (1987–1990). Dwukrotnie otrzymała indywidualną nagrodę III stopnia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za osiągnięcia naukowe. Wielokrotnie uzyskiwała nagrody rektorskie (1973–1976, 1978). W 1975 r. została uhonorowana Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim OOP w 1983 r.

• Literatura:

K. Balbuza, *Julia Zabłocka (14 lutego 1931–29 marca 1993)*, <http://stowarzyszeniehistorykówstarożytności.uw.edu.pl/portfolio/julia-zablocka/>;

J. Prostko-Prostyński, *Julia Zabłocka* [w:] *Breaking Ground: Women in Old World Archaeology*, eds. M. Sharp Joukowsky, B.S. Lesko, www.brown.edu/breakingground, s. 1–11 (z bibliografią prac J. Zabłockiej);

S. Zawadzki, *In memory of Julia Zabłocka* [w:] *Śulmu IV. Everyday life in Ancient Near East. Papers presented at International Conference*, red. J. Zabłocka, S. Zawadzki, Poznań, 19–22 September, 1989, Poznań 1993, s. 3–4, bibliografia jej prac, tamże, s. 5–8.

Jan Prostko-Prostyński

Kazimierz Jan Zakrzewski (1900–1941)

Ur. 4 XI 1900 w Krakowie, zginął, rozstrzelany przez Niemców w wyniku akcji AB, 11 III 1941 r. w Palmirach. Był historykiem antyku i Bizancjum, interesował się także historią Polski, syndykalizmem, komunizmem i faszyzmem. W historii starożytnej zajmował go zagadnienia społeczne i gospodarcze, organizacja samorządu miast, problem upadku cesarstwa rzymskiego i jego bizantyjska kontynuacja.

Pochodził z rodziny „profesorskiej”; ojciec Konstanty (1876–1948) był fizykiem, a stryj Stanisław – historykiem mediewistą. Matka, Helena z Wiśniewskich (1880–1952), była autorką popularnych w okresie międzywojennym powieści patriotycznych. Gimnazjum ukończył we Lwowie, a studia na UJ. 7 I 1918 r. zaciągnął się do formacji Polski Korpus Pośilkowy. Następnie wcielony do armii austriackiej walczył na froncie włoskim, a jesienią 1918 r. znowu w polskim mundurze walczył z Ukraińcami o Lwów. Jeszcze raz chwycił za broń w VII 1920 r., w wojnie z bolszewikami. Po ukończeniu przerywanych wojnami studiów przybył do Lwowa, gdzie w 1923 r. uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie pracy *Samorząd miast Achai rzymskiej. Arkadya, Messenia, Lakonia*, napisanej pod kier.

prof. Konstantego Chylińskiego (Lwów 1925). Spośród historyków starożytności najbardziej uwidaczniały się u niego inspiracje pochodzące od Michaiła Rostowcewa (1870–1952). Poza tym do ideowych mistrzów Zakrzewskiego należeli tacy myśliciele, jak Georges Sorel (1847–1922), Édouard Berth (1875–1939) i Georges Valois (1878–1945).

Po doktoracie został asystentem prof. Chylińskiego na UJK, a od III 1925 do V 1926 r. przebywał na stypendium badawczym w Paryżu, gdzie powstała jego habilitacja, pt. *Rządy i opozycja za cesarza Arkadiusza* (1927). W roku akad. 1926/27 był zatrudniony na stanowisku młodszego asystenta na Uniwersytecie Lwowskim. W roku akad. 1927/28, a także w pierwszym trymestrze 1929 r. prowadził wykłady i ćwiczenia z historii starożytnej, „w pełnym profesorskim wymiarze godzin”, na UP. Następnie znów pracował jako asystent na UJK. W 1930 r. odbył podróż badawczą do Włoch. W l. 1935–1939 otrzymał profesurę i kierownictwo nowo utworzonej Katedry Historii Bizancjum na UW.

Od 1936 r. asystentką Zakrzewskiego była Halina Evert-Kappesowa, ale temat jej rozprawy doktorskiej dotyczący unii lyońskiej z 1274 r. (stopień naukowy doktora uzyskała na tajnym UW w 1942 r.), wskazuje raczej na wpływ Oskara Haleckiego, który opuścił kraj w 1939 r.

Działalność polityczna i publicystyczna nie wpływała dobrze na badania starożytne i bizantyńskie Profesora. Spowodowała jednak, że już 21 X 1939 r. powołany został, m.in. przy jego udziale, konspiracyjny Związek Syndykalistów Polskich (ZSP) stawiający sobie za cel walkę z okupantem. Zakrzewski działał w nim pod ps. „Bakałarz” i „Bobrowski” i przypłacił to życiem. Jest autorem ponad 250 prac; książek, artykułów i recenzji, w tym cztery piąte to publicystyka.

- Najważniejsze publikacje:

Samorząd miast w Achai rzymskiej. Arkadia, Messenia, Lakonia, Lwów 1925;

Rządy i opozycja za cesarza Arkadiusza, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU” 66 (1927), s. 77–157 (jako druk osobny, Kraków 1927);

Kryzys demokracji, Warszawa 1930;

Rewolucja Odoakera, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU”, seria 2, t. 44, 2, 1933, s. 165–254 (i druk osobny Kraków 1933);

Dzieje Bizancjum 395–1204 [w:] *Historia Powszechna*, 4, 1, Warszawa 1938, s. 1–253, wyd. 2, Kraków 1999, wyd. 3, Kraków 2007;

- Literatura:

Kazimierz Zakrzewski. *Historia i polityka*, red. M. Dąbrowska, Warszawa–Łódź 2015.

Kazimierz Ilski, Jan Prostko-Prostyński

Gwidon Zalejko (1962–2001)

Fot. Wojciech Olejniczak

Metodolog historii i historyk historiografii, znany ze studiów nad historiografią radziecką i biografistyką historyczną. Autor monografii *Marksistowski paradygmat badań historycznych: powojenna historiografia o powstawaniu kapitalizmu* (Toruń 1993), redaktor tomów zbiorowych i około 30 artykułów naukowych opublikowanych w języku polskim, angielskim, hiszpańskim i rosyjskim. W l. 1980–1985 studiował historię na UAM. W 1985 r. obronił przygotowaną pod kier. prof. Jerzego Topolskiego pracę magisterską pod tytułem „Metodologiczne problemy biografistyki historycznej”. W l. 1983–1985 aktywnie uczestniczył w tworzeniu i kolportowaniu wydawnictw NSZZ „Solidarność”. Został aresztowany i wszczęto w jego sprawie śledztwo (liczne „Materiały operacyjne” oraz „Akta spraw prokuratorskich” dotyczące tej sprawy zgromadzone zostały w Oddziałowym Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu). Nie mogąc znaleźć pracy w zawodzie, zatrudnił się jako stróż i pomocnik w zakładzie krawieckim. Mimo kłopotów z SB w 1987 r. prof. Topolski zdecydował się zatrudnić Zalejkę na etacie asystenta w Zakładzie Historii Nowożytnej do końca XVIII w. i Metodologii Historii. W l. 1985–1992 aktywnie uczestniczył w pracach kierowanego przez prof. Andrzeja Zybertowicza istniejącego przy Katedrze Socjologii UMK Interdyscyplinarnego Zespołu Badawczego Przejścia Międzyformacyjnego (*Przemoc w poszukiwaniu interpretacji*, red. z Waldemarem Hanaszem, Toruń 1991). W 1993 r. obronił przygotowany pod kier. prof. Topolskiego doktorat „Historiografia radziecka po II wojnie światowej o genezie kapitalizmu”, który zakończył etap naukowej aktywności akademickiej. Później poświęcił się pracy w agencjach reklamowych, m.in. agencji JUST, dla której stworzył znaną kampanię reklamową „Zielono mi”. W 1996 roku założył własną agencję reklamową TRES (obecnie Fundacja kierowana przez Wojciecha Olejniczaka, współpracująca z IH w realizacji m.in. projektów edukacyjnych dotyczących pamięci). Widząc w etosie Wielkopolan siłę sprawczą transformacji l. 90., Zalejko był redaktorem pisma społeczno-gospodarczego „Na zachód od Warszawy”. Pochowany na cmentarzu Junikowo w Poznaniu. Na Otrycie w Bieszczadach, niedaleko Chaty Socjologa, w 2003 r. otwarto przystanek ul. Gwidona 39 (od liczby przeżytych lat), upamiętniając miejsce, w którym często bywał.

Ewa Domańska

Tadeusz Zawadzki (1919–2008)

Ur. 7 IV 1919 w Wilnie, zm. 4 I 2008 w Tournus we Francji. Był historykiem starożytności, epigrafikiem, twórcą poznańskiej szkoły badań nad starożytnością. W swoim rodzinnym mieście ukończył gimnazjum klasyczne, a następnie rozpoczął studia historyczne na miejscowym Uniwersytecie Stefana Batorego (1937). Ponieważ w wileńskiej *Alma Mater*

nie było specjalisty od historii starożytnej, już po roku – za radą Rajmunda Gostkowskiego, profesora archeologii na USB – przeniósł się na UJ, by studiować tam pod okiem najwybitniejszego ówczesnego znawcy antyku w Polsce, prof. Ludwika Piotrowicza. Studia w Krakowie, w zakresie historii i filologii klasycznej, przerwał wybuch II wojny światowej, w trakcie której Tadeusz Zawadzki walczył w szeregach wileńskiej Armii Krajowej. Ostatecznie ukończył studia w 1946 r., uzyskując magisterium po przedłożeniu pracy o wojnach mессеrskich. W 1950 r. otrzymał na UJ stopień doktora na podstawie dysertacji na temat kwestii agrarnych w Azji Mniejszej w okresie hellenistycznym, napisanej pod kier. L. Piotrowicza i ogłoszonej drukiem dwa lata później. Jeszcze przed doktoratem został zatrudniony na UJ, przy Katedrze Historii Starożytnej, zrazu jako asystent wolontariusz, następnie starszy asystent (1948), wreszcie – już jako doktor – w charakterze adiunkta (1950). W 1954 r. został kierownikiem Pracowni Źródeł Pisanych, funkcjonującej przy Zakładzie Archeologii Antycznej ówczesnego IHKM w Warszawie. W tym samym roku, od 1 VII, podjął równoległą pracę na UP, uzyskawszy uprzednio tytuł docenta. Na UP został początkowo samodzielny pracownikiem naukowym przy Katedrze Historii Powszechnej, by po utworzeniu Zakładu Historii Starożytnej (1957), objąć jego kierownictwo (już w ramach nowo powstałego w 1956 r. Instytutu Historycznego UAM). W 1958 r. uzyskał roczne stypendium do Paryża, gdzie nawiązał trwałe kontakty z wybitnymi francuskimi badaczami antyku – Louisem Robertem i Hansem-Georgem Pflaumem. We współpracy z tym ostatnim, jak również z prof. Kazimierzem Michałowskim z UW, miał włączyć się do prac nad przygotowaniem nowej edycji trzeciego tomu *Corpus Inscriptionum Latinarum*, zawierającej inskrypcje z Egiptu; jednak przedsięwzięcie to ostatecznie nie doszło do skutku. W 1967 r. Tadeusz Zawadzki otrzymał profesurę nadzw. na UAM. W tym samym roku wyjechał – jako *visiting professor* – na roczny pobyt do szwajcarskiego Fryburga, z którego do Polski na stałe już nie wrócił, pozostając na emigracji w Szwajcarii (od 1968). Rok później został wybrany kierownikiem Sekcji Starożytności na Uniwersytecie we Fryburgu i funkcję tę pełnił aż do przejścia na emeryturę w 1989 r. Pod koniec lat 80. odnowił też swoje kontakty w Polsce, zwłaszcza z poznańskimi badaczami antyku. Pozostały one niezwykle ożywione aż do śmierci uczonego w 2008 r. Często bywał w Polsce, opiekował się też pracownikami i doktorantami Zakładu Historii Starożytnej i (później) Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych IH UAM, którzy przebywali na kilkumiesięcznych pobytach stypendialnych we Fryburgu. W 1993 r. został odznaczony Medalem za Zasługi dla UAM. Kilka lat przed śmiercią podarował swój bogaty księgozbiór Bibliotece IH. Do grona uczniów Tadeusza Zawadzkiego należeli: w Polsce Julia Zabłocka, Włodzimierz Pająkowski, natomiast w Szwajcarii Jocelyne Nelis-Clément i Olivier Curty.

Tadeusz Zawadzki był autorem licznych ważkich publikacji, z których większość stanowiły stosunkowo niewielkich rozmiarów artykuły, zawsze jednak nowatorskie i napisane

na bardzo wysokim poziomie naukowym. Szczególnie ważny był artykuł poświęcony *Emporium Piretensium* (*Emporium Piretensium. Contribution à la géographie historique des provinces de Thrace et de Mésie Inférieure*, „Bulletin de Correspondance Hellénique” 88, 1964, s. 531–538), który przyniósł T. Zawadzkiemu zasłużone uznanie w nauce światowej, jak również cykl publikacji poświęcony późnoantycznemu zbiorowi biogramów cesarskich pt. *Historia Augusta* czy wreszcie teksty dotyczące peryferii świata antycznego (wydane w Poznaniu w osobnym zbiorze w 2009 r., już po śmierci uczonego, pod tytułem *Na peryferiach świata rzymskiego*). Z opublikowanych przezeń monografii należy wymienić *Z zagadnień struktury agrarno-społecznej krajów małopodajatyckich w epoce hellenizmu* (Poznań 1954) oraz *Vita magistra historiae. Czy przeszłość może się uczyć od teraźniejszości* (Poznań 1993). T. Zawadzki był również tłumaczem antycznych tekstów źródłowych (wraz z żoną Ireną Kazik-Zawadzką wydał wybór *Historii naturalnej* Pliniusza), współwydawcą zbiorów antycznych testimoniów do dziejów starożytnego Bliskiego Wschodu (wraz z Julią Zabłocką) oraz do historii nadczarnomorskiej greckiej *polis* Olbii (wraz z Kazimierzem Majewskim, Stefanem Parnickim-Pudełko i Aleksandrą Wąsowiczówną), autorem wyboru źródeł pisanych do historii rolnictwa w antycznej Grecji, wreszcie wydawcą nowej krytycznej edycji pomnikowych *Dziejów starożytnych* Joachima Lelewela.

Krzysztof Królczyk

III INSTYTUCJE

1

*Zakłady i pracownie***ZAKŁAD ARCHIWISTYKI**

Zakład Archiwistyki na WH UAM został utworzony 22 XI 1972 r. dzięki staraniom archiwisty i historyka – profesora Franciszka Paprockiego. W prawie pięćdziesięcioletniej historii Zakładu pierwszym Kierownikiem był doświadczony archiwista, znany historyk i źródłoznawca – profesor Franciszek Paprocki (1972–1978), autor prac z zakresu historii Wielkopolski XIX w. i dziejów archiwów, który z archiwami związał całe swoje życie zawodowe. Po jego przedwczesnej śmierci kuratorem Zakładu został prof. Jerzy Strzelczyk (1978–1988), wybitny specjalista historii średniowiecznej, dziejów słowiańszczyzny oraz problematyki niemcoznawczej. Po nim kierownictwo Zakładu objął prof. Stanisław Sierpowski (1988–2012), autor licznych prac dotyczących XX-wiecznej historii powszechnej, historii Polski, współautor i współredaktor prac z regionalistyki oraz wielokrotnie wznawianego podręcznika do metodyki archiwalnej dla studentów archiwistyki. Od 2012 r. funkcję tę pełni uczennica prof. F. Paprockiego – prof. Irena Mamczak-Gadkowska, autorka prac z zakresu dziejów archiwów polskich, biografistyki i edukacji archiwalnej.

Aktualnie kadre naukową Zakładu stanowią profesorowie: Irena Mamczak-Gadkowska, Krzysztof Strykowski i Rafał Galuba oraz adiunkci: Magdalena Biniś-Szkopek, Magdalena Heruday-Kiełczewska i Zuzanna Jaśkowska-Józefiak. W ciągu prawie 50 lat istnienia z Zakładem związani byli także profesorowie: Bogusław Polak, Tomasz Jasiński, Stanisław Nawrocki i doc. dr Irena Radtke, doktorzy: Genowefa Wojciech-Masłowska, Jarosław Wiśniewski, Tomasz Paluszyński, Dariusz Matelski, doktoranci: Marcin Peterlejtner, Tomasz Karpiński, Józef Malinowski i Krzysztof Rataj oraz dyrektorzy i pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu.

Utworzenie Zakładu Archiwistyki na UAM pozwoliło na zrealizowanie długoletnich, zapoczątkowanych jeszcze w okresie międzywojennym przez prof. Józefa Paczkowskiego, starań mających na celu uruchomienie w Poznaniu studiów archiwistycznych. Począwszy od roku akad. 1975/76 Zakład prowadzi studia specjalistyczne z zakresu archiwistyki, obecnie archiwistyki i zarządzania dokumentacją na studiach licencjackich i magisterskich. W ciągu prawie 50 lat istnienia specjalizacji archiwistycznej program nauczania podlegał znacznej modyfikacji, zależnej od rozwoju archiwistyki, a także technologii informatycznej i jej wpływu na zarządzanie archiwami, dokumentacją współczesną oraz informacją. Od chwili uruchomienia studiów archiwistycznych cieszą się one wielką popularnością wśród studentów

historii, a specjalność archiwistyczna na UAM należy do jednej z wiodących w skali kraju. Od 1995 r. na WH UAM aktywnie działa Studenckie Koło Naukowe Stowarzyszenia Archiwistów Polskich.

Działalność naukowa i dydaktyczna Zakładu ściśle łączy się z jego nazwą. Zakład prowadzi szeroko zakrojone badania z zakresu teorii i metodyki archiwalnej, kancelarii współczesnej, archiwoznawstwa, prawa archiwalnego, zarządzania dokumentacją współczesną, edytorstwa źródeł, badania nad archiwami uniwersyteckimi, instytucji kultury i archiwami społecznymi, a także badania z zakresu biografistyki, regionalistyki i historii XX w. Pracownicy Zakładu razem z archiwistami Archiwum Państwowego w Poznaniu są m.in. autorami podręcznika archiwalnego *Metodyka pracy archiwalnej*, zredagowanego przez S. Nawrockiego i S. Sierpowskiego (w l. 1992–2004 ukazało się pięć wydań), podręcznika zatytułowanego *Rozwój form kancelaryjnych* pióra S. Nawrockiego, *Vademecum kancelaryjno-archiwalnego* (Poznań 2006, 2011) autorstwa K. Strykowski, *Archiwów państwowych w II Rzeczypospolitej* (Poznań 2006) opracowanego przez I. Mamczak-Gadkowską, kolejnych wydań archiwalnych przepisów prawnych i metodycznych oraz monografii *Archiwa państwowe w latach 1918–2011. Podstawy prawne działalności* (Poznań 2012) opracowanych przez R. Galubę, skryptu na temat *Archiwaliów w bibliotekach i muzeach* (Poznań 2000) autorstwa J. Wiśniewskiego oraz skryptu do nauki czytania pisma paleografii łacińskiej *Paleografia łacińska – skrypt dla studentów* (Poznań 2007) współautorstwa M. Biniaś-Szkopek i pracy *Paleografia ruska* (Warszawa 2015) autorstwa Krzysztofa Pietkiewicza.

Zakład regularnie organizuje konferencje naukowe o tematyce archiwalnej, których wyniki są publikowane, np. kolejne tomy: *Dokumentacja masowa*, *Nowe funkcje archiwów*, *Współczesna dokumentacja – współczesne archiwa* (wszystkie pod red. I. Mamczak-Gadkowskiej i K. Strykowski). Pracownicy Zakładu biorą także aktywny udział w konferencjach, zjazdach i kongresach archiwalnych organizowanych w kraju i za granicą oraz aktywnie działają w krajowych i zagranicznych stowarzyszeniach i organizacjach historycznych i archiwalnych.

Irena Mamczak-Gadkowska

ZAKŁAD BAŁKANISTYKI

Inicjatorem powołania jednostki uniwersyteckiej, która miała zajmować się badawczo i dydaktycznie Bałkanami, był w l. 80. XX w. Włodzimierz Pająkowski (ówcześnie docent). Pierwotną jego ideą było utworzenie centrum międzywydziałowego i interdyscyplinarnego, co jednak okazało się w ówczesnych warunkach niemożliwe. Po wielu staraniach udało się utworzyć w II 1989 r. Pracownię Bałkanistyki w ramach IH UAM. Obok kierującego pracownią doc. Pająkowskiego, pierwszym jej pracownikiem na stanowisku adiunkta

została dr Ilona Czamańska. Po kilku miesiącach dołączył do zespołu mgr Zdzisław Pentek, początkowo w charakterze pracownika inżynierjno-technicznego, a następnie od IV 1992 r. asystenta. W 1990 r. do grona pracowników dołączył jeszcze Jan Prostko-Prostyński (dr od 1991). W 1991 r. Pracownia została podniesiona do rangi Zakładu, którego kierownikiem został prof. UAM W. Pająkowski. Niedługo dane mu było jednak kierować Zakładem. Zawał serca przeżyty w I 1992 r. wyłączył go z prac Zakładu, a kolejny zawał zakończył się śmiercią 25 X 1992 r. Wobec braku samodzielnego pracownika naukowego kuratorem Zakładu został prof. dr hab. Jerzy Strzelczyk.

W 1994 r. na kierownika Zakładu powołano historyka gospodarczego i bałkanistę prof. UAM dr. hab. Witolda Szulca, który pozostawał na tym stanowisku do przejścia na emeryturę w 2007 r. W tym czasie habilitację uzyskała I. Czamańska (1997, od 1999 prof. UAM), a doktorat i habilitację Z. Pentek (dr 1995, hab. 2005, od 2008 prof. UAM). Po śmierci prof. Pająkowskiego nie wrócił natomiast do Zakładu, po blisko 3-letnim pobycie we Włoszech, dr J. Prostko-Prostyński, który wraz z etatem przeniósł się do Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych. Dopiero w 2002 r. udało się pozyskać nowy etat dla świeżo wypromowanego dr. Jędrzeja Paszkiewicza.

W 1994 r. podjęto po kilkuletniej przerwie, również zainicjowane przez prof. W. Pająkowskiego, konferencje z cyklu „Balcanicum” realizowane do dziś. Kolejną inicjatywą twórcy pracowni i zakładu realizowaną i rozwijaną do dnia dzisiejszego jest czasopismo „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia”. Z innych inicjatyw warto wspomnieć pozyskanie przez prof. W. Szulca środków na zakup biblioteki po zmarłym prof. Janie Leśnym (ostatecznie zasilila ona Bibliotekę IH UAM). Z częściowo pozyskanych, a częściowo własnych środków W. Szulc i I. Czamańska zakupili część biblioteki po zmarłym doc. Wincencie Swobodzie, a także zmarłej prof. Teresie Protas. Książki te znajdują się obecnie w Zakładzie Bałkanistyki UAM. Po przejściu na emeryturę część swojego księgozbioru przekazał też na potrzeby Zakładu prof. W. Szulc.

Po przejściu prof. Szulca na emeryturę, kierownictwo Zakładu przejęła I. Czamańska, kontynuując idee poprzedników. Od początku istnienia Zakład, obok zajęć prowadzonych na kierunku historia, współpracował z licznymi kierunkami filologicznymi, wykładając historię państw Europy Południowo-Wschodniej i Środkowej: Rumunii, Węgier, Serbii, Chorwacji, Bułgarii oraz ogólną historię Bałkanów. W 2008 r. podjęto współpracę z Kolegium Europejskim w Gnieźnie, w którym utworzono kierunek „Komunikacja Europejska – bałkanistyka”. Nie spełnił on w tym miejscu swego zadania ze względu na brak odpowiedniej infrastruktury w Gnieźnie i ostatecznie kierunek zlikwidowano w 2010 r., promując jeden rocznik magistrów, pochodzących głównie z Ukrainy. Wkrótce podjęto współpracę z Instytutem Filologii Słowiańskiej UAM, w którym utworzony został wspólny kierunek „Bałkanistyka” istniejący do dzisiaj. Wszyscy pracownicy Zakładu Bałkanistyki prowadzą na tym kierunku liczne zajęcia o charakterze historycznym.

W 2013 roku habilitację uzyskał J. Paszkiewicz, a w 2014 roku I. Czamańska tytuł profesora. Ważnym sukcesem Zakładu było pozyskanie w 2015 r. grantu badawczego NPRH na projekt „Wołosi w europejskiej i polskiej przestrzeni kulturowej”. Ze środków grantowych zatrudniony jest na etacie adiunkta dr Wojciech Sajkowski.

Ilona Czamańska

ZAKŁAD DYDAKTYKI HISTORII

W roku akad. 1968/69 w struktury UAM włączono Wyższe Seminarium Nauczycielskie, cedując proces kształcenia przyszłych nauczycieli odpowiednim jednostkom uczelnianym. W 1969 r. na Wydziale Filozoficzno-Historycznym powstał Zakład Metodyki Nauczania Historii, którego współtwórcami byli doc. dr Jan Stoiński – kierownik (1969–1980) oraz dr Maria Banasiewicz (Kujawska). Do 1990 r. zespół Zakładu współtworzyli: doc. dr Bolesław Szczepański – kierownik (1980–1990), doc. dr hab. Maria Banasiewicz, dr Henryka Figaj-Nowak, mgr Violetta Julkowska oraz współpracujące z Zakładem doc. dr hab. Aleksandra Popiół-Szymańska i dr Urszula Cynalewska.

W 1991 r. Zakład ten został przekształcony w Zakład Dydaktyki Historii. W l. 1991–2019 kierowali nim kolejno: prof. dr hab. Maria Kujawska (1991–2006), prof. dr hab. Krzysztof Kaczmarek (2009–2011), dr hab. Violetta Julkowska (2011–2012) i od 2012 r. dr hab. prof. UAM Izabela Skórzyńska. W tym czasie stanowisko kuratora Zakładu pełnił prof. dr hab. Tomasz Schramm (2006–2008), a stanowisko p.o. kierownika prof. UAM Izabela Skórzyńska (2008–2009) i dr hab. prof. UAM Danuta Konieczka-Śliwińska (2018–2019). W l. 1990–2019 ukonstytuował się aktualny zespół Zakładu, który współtworzą: profesorowie V. Julkowska, D. Konieczka-Śliwińska, I. Skórzyńska oraz dr Justyna Strykowska-Nowakowska, dr Justyna Budzińska i dr hab. prof. UAM Maciej Bugajewski. W najważniejszym dla historii Zakładu okresie reform programowych w skład zespołu wchodził także, dziś emerytowany: prof. M. Kujawska, dr H. Figaj-Nowak oraz dr Halina Wróżyńska-Zięcik i dr Jerzy Gąsowski.

Od początku istnienia Zakład prowadzi specjalność nauczycielską na kierunku historia, a od roku akad. 2013/14, wspólnie z Instytutem Filologii Polskiej UAM, kierunek studiów Humanistyka w szkole. Polonistyczno-humanistyczne studia nauczycielskie. Na początku l. 90. w ramach ogólnouniwersyteckiej dyskusji na temat jakości kształcenia przyszłych nauczycieli historii Zakład opracował zintegrowany program specjalności nauczycielskiej. Przewidywał on ścisłą współpracę naukową, dydaktyczną, metodyczną i organizacyjną specjalistów z zakresu historii, dydaktyki historii, psychologii i pedagogiki. Dzięki wdrożeniu tego projektu studenci zyskali spójny program kształcenia zmierzający do ich pełnej profesjonalizacji w zawodzie nauczyciela historii, wiedzy o społeczeństwie oraz wychowawcy.

Zintegrowany program kształcenia przyszłych nauczycieli historii był ściśle powiązany z realizowanymi przez pracowników naukowo-dydaktycznych Zakładu badaniami naukowymi i projektami dydaktycznymi w zakresie: 1) strategii multimedialnej na lekcjach historii, podręcznika obudowanego do historii oraz modelu współczesnego nauczyciela historii (M. Kujawska); 2) autorskich programów nauczania oraz podręczników obudowanych, badań szkolnej narracji podręcznikowej do historii, badań nad efektywnością stosowania niekonwencjonalnych metod kształcenia, w tym technik teatralnych, badań nad optymalizacją procesu kształcenia nauczycieli historii (V. Julkowska, D. Konieczka-Śliwińska, I. Skórzyńska, H. Wróżyńska-Zięcik); 3) badań na temat wykorzystania źródeł ikonograficznych oraz literackich w szkolnym przekazie wiedzy historycznej (V. Julkowska, H. Figaj-Nowak, J. Budzińska); 4) badań na temat psychologicznych wymiarów szkolnej narracji podręcznikowej oraz pedagogicznych kształcenia nauczycieli – wychowawców (H. Wróżyńska-Zięcik, J. Gąsowski, J. Strykowska).

Po 1999 r., w związku ze zmianami w polskim systemie szkolnym, a także zmianą roli i miejsca historii oraz wiedzy o społeczeństwie jako przedmiotów nauczania, Zakład kontynuował dotychczasowe i rozwinął nowe kierunki badań korespondujące z realizowanym programem kształcenia, w tym z zakresu: 1) regionalistyki i historii regionalnej (D. Konieczka-Śliwińska); 2) historii historiografii i metodologii historii, także w powiązaniu z dydaktyką historii (V. Julkowska, M. Bugajewski); 3) historii wizualnej w jej powiązaniu z kulturą historyczną społeczeństwa i szkolną edukacją historyczną (sztuki plastyczne: J. Budzińska, fotografia: V. Julkowska, teatr i widowisko: I. Skórzyńska); 4) kompetencji współczesnego nauczyciela (J. Strykowska-Nowakowska).

Od 2002 r. zespół najpierw pod kierownictwem prof. M. Kujawskiej, a później w ramach projektów indywidualnych i zespołowych, także ogólnopolskich i międzynarodowych, rozwijał badania w zakresie studiów nad pamięcią. Ich początek określiła współpraca z profesorem Bogumiłem Jewsiewickim z Chaire de recherche du Canada et Histoire comparée de la mémoire (Uniwersytet Laval, Québec, Kanada) w ramach projektu badań nad historią i pamięcią okresu komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej oraz nad bohaterami zbiorowymi środkowo-wschodnich społeczeństw europejskich okresu transformacji. Zwiększeniem drugiego z projektów była organizacja w Poznaniu Międzynarodowej Konferencji Naukowej pt. „Bohaterowie w historii i pamięci społeczeństw europejskich. Postaci upamiętniane przez współczesnych mieszkańców różnych części Europy” (2004).

Od powstania w 1991 r. Zakład prowadzi seminaria licencjackie, magisterskie i doktorskie, a także w różnym czasie, trzy sekcje Koła Naukowego Historyków. Od lat współpracuje z instytucjami naukowymi w Czechach, Kanadzie, Niemczech, Rumunii i Stanach Zjednoczonych. Realizuje liczne projekty dydaktyczne i edukacyjne oraz różne formy doskonalenia zawodowego nauczycieli, w tym także akademickich. Publikuje w uznanych czasopismach

naukowych, a także liczne autorskie i współautorskie monografie. W ramach działalności dydaktycznej, w tym praktyk dydaktycznych i pedagogicznych ściśle współpracuje z instytucjami kultury historycznej oraz szkołami ćwiczeń, w tym z pedagogami i nauczycielami historii poznańskich szkół podstawowych i średnich.

Izabela Skórzyńska

ZAKŁAD HISTORII EUROPY WSCHODNIEJ

Geneza Zakładu Historii Europy Wschodniej na UP sięga 1920 r., gdy dyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu prof. Józef Paczkowski (1861–1933) otrzymał nominację na profesora zwyczajnego w Katedrze Wschodu Europy, ale wykładów nie podjął. Faktycznie dopiero w l. 1924–1926 wykłady z historii średniowiecznej Rusi prowadził w Katedrze współpracownik J. Paczkowskiego doc. Leon Białkowski (1885–1952), który jednak objął w 1926 r. kierownictwo Archiwum w Lublinie i wkrótce został profesorem KUL. Dopiero w 1926 r. prof. J. Paczkowski na stałe związał się z UP, ale prowadził wykłady głównie z historii Niemiec i Europy Zachodniej. Faktycznym pierwszym kierownikiem Katedry Wschodu Europy został przybyły z Wilna prof. Kazimierz Chodynicki (1890–1942), który wykładał w Poznaniu do wybuchu wojny w 1939 r. Na ten okres jego pracy przypada powstanie fundamentalnego studium *Kościół Prawosławny a Rzeczpospolita Polska (1370–1632)*, wydane w 1934 r. oraz licznych ważnych prac z historii powszechnej.

Po II wojnie światowej działalność Katedry Wschodu Europy na UP wznowił 1 VIII 1945 r. prof. Henryk Łowmiański. W 1950 r. Katedrę przemianowano na Katedrę i Zakład Historii Narodów ZSRR, a po reformie w 1968 r. na Zakład Historii Narodów ZSRR. Pod tą nazwą funkcjonował do 1990 r., gdy został przemianowany na istniejący do dziś Zakład Historii Europy Wschodniej. W 2009 r. Zakład ten został przeniesiony z IH do Instytutu Wschodniego na tym samym WH UAM. W tym czasie Katedra, potem Zakład Historii Narodów ZSRR zachowały zasadniczy profil badawczy stworzony przez K. Chodynickiego, którego uczniem był przybyły z Wilna do Poznania H. Łowmiański. Sam prof. Łowmiański zmienił zainteresowania i podjął badania nad dziejami Słowiańszczyzny i powstaniem państwa polskiego na szerokim tle dziejowym, czego uwieńczeniem stały się jego monumentalne *Początki Polski* (t. 1–6, 1963–1985), natomiast gdy tylko to stało się możliwe, od połowy l. 50. XX w., na seminarium doktorskim zaczął kształcić historyków lituanistów. Spośród 10 wykształconych przez niego doktorów wybitną rolę w badaniach nad dziejami Litwy, a przede wszystkim W. Ks. L., odegrali późniejsi profesorowie: Jerzy Ochmański, Stanisław Alexandrowicz, Marcei Kosman, Maria Barbara Topolska, znawca Rusi i Rosji Artur Kijas. Autorami wybitnych prac byli także doc. Józef Morzy i przedwcześnie zmarły (1968) dr Stanisław Kasperczak. Obowiązkowym przedmiotem dla wszystkich studentów

historii w Polsce, w założeniach mającym walor polityczny, był wykład z Historii Narodów ZSRR, rozpoczynający się od 1801 r. Prof. Łowmiański zamiast tego zorganizował w Poznaniu wykłady obejmujące cały okres historyczny od powstania Rusi kijowskiej po współczesność, który pracownicy Zakładu realizowali do 1990 r.

Pierwszym asystentem w Zakładzie został w 1952 r. S. Kaspercak, a następnie: w 1955 r. J. Ochmański (1960 doktor, 1965 docent, 1970 profesor nadzw., 1976 profesor zwyczajny) i przybyły do Poznania po studiach w Moskwie J. Morzy (od 1969 docent, pracownik Zakładu do 1991); w 1958 r. Stanisław Alexandrowicz (od 1972 r. docent, twórca szkoły kartografii historycznej, w 1977 r. przeniósł się do Białegostoku, a następnie do Torunia, gdzie wykształcił grono historyków lituanistów). Po przejściu prof. H. Łowmiańskiego na emeryturę kierownictwo Zakładu przejął w 1968 r. J. Ochmański (1933–1996), wybitny lituanista, który rozwinął seminarium doktorskie, z którego wyszli: Zbysław Wojtkowiak (pracownik Zakładu w l. 1968–1982), Jan Jurkiewicz (pracownik 1973–1982), Krzysztof Pietkiewicz (pracownik 1974–2002), Grzegorz Błaszczyk (od 1979). Liczne publikacje tej grupy badawczej, wydawanie rocznika „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia historica” (t. 1–13, 1985–2008), spowodowały, że zaczęto mówić o poznańskiej szkole lituanistycznej. Rozpad ZSRR i zmiany w Europie Wschodniej, zwłaszcza wolność badań uzyskana przez uczonych z byłych republik radzieckich, stały się przyczyną powolnego spadku aktywności tego środowiska naukowego. Do najważniejszych osiągnięć szkoły należy J. Ochmańskiego popularna *Historia Litwy* trzykrotnie wydawana w l. 1966–1990, zakazana w ZSRR, gdzie została entuzjastycznie przyjęta przez środowisko historyków Litwy oraz seria monografii poświęconych historii społecznej i gospodarczej W. Ks. L., będących plonem doktoratów i habilitacji wymienionych wyżej uczniów H. Łowmiańskiego i J. Ochmańskiego. Wyrazem uznania dla środowiska było przyznanie w 2000 r. prof. J. Jurkiewiczowi godności członka zagranicznego Litewskiej Akademii Nauk.

Profil naukowy Zakładu zaczął się zmieniać, gdy w 1997 r. pracownikiem (do 2005) został specjalizujący się w historii ZSRR uczeń prof. T. Schramma, Jakub Wojtkowiak. Po śmierci prof. J. Ochmańskiego kierownikiem Zakładu był w l. 1996–1999 prof. G. Błaszczyk. W 1999 r. zastąpił go prof. K. Pietkiewicz, a po jego odejściu do Instytutu Wschodniego kierownictwo Zakładu w l. 2002–2011 sprawował prof. A. Kijas, po czym na funkcję kierownika Zakładu powrócił prof. G. Błaszczyk. Po odejściu dr. J. Wojtkowiaka w Zakładzie zatrudnieni zostali uczniowie prof. A. Kijasa: dr Bartłomiej Garczyk, specjalizujący się w dziejach mniejszości narodowych w Rosji XIX–XX w., oraz dr Jan Krzysztof Witczak zajmujący się historią historiografii rosyjskiej, ponadto profesorowie Krzysztof Pietkiewicz, Marzena Szmyt i Grzegorz Skrukwa.

Krzysztof Pietkiewicz

ZAKŁAD HISTORII GOSPODARCZEJ

Katedra Historii Gospodarczej na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP została utworzona 1 VII 1920 r. wraz z powołaniem na jej pierwszego kierownika prof. Jana Rutkowskiego (1886–1949). W ten sposób powstała jednostka naukowa, która w krótkim czasie zyskała status drugiego najważniejszego ośrodka badań nad historią gospodarczą w Polsce, obok katedry kierowanej przez prof. Franciszka Bujaka na UJK we Lwowie. Od 1931 prof. Rutkowski wraz z prof. Bujakiem założyli i wydawali „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” początkowo we Lwowie, a od 1945 r. w Poznaniu.

W okresie międzywojennym prof. J. Rutkowski i jego uczniowie rozwijali szerokie badania nad dziejami gospodarczymi ziem polskich od XV–XX w., ze szczególnym uwzględnieniem dziejów wsi i rolnictwa. Ponadto do najważniejszych osiągnięć naukowych prof. Rutkowskiego w tym okresie należały badania nad podziałem dochodów w Polsce w czasach nowożytnych (1938) oraz synteza *Historia gospodarcza Polski*, t. 1: *Czasy przedrozbiorowe* (Poznań 1947), t. 2: *Czasy porozbiorowe do 1918 roku* (Poznań 1950).

W 1939 r., po wybuchu wojny i rozpoczęciu okupacji niemieckiej Poznania, większość profesorów UP, w tym także prof. J. Rutkowskiego, wysiedlono do Generalnego Gubernatorstwa. Po zakończeniu wojny w 1945 r. prof. J. Rutkowski powrócił do Poznania i doprowadził do ponownego otwarcia Seminarium Historii Gospodarczej na Wydziale Prawno-Ekonomicznym, a następnie Katedry Historii Gospodarczej. W ramach tego wydziału funkcjonowała ona do 1950 r. W rezultacie zmian w strukturze uniwersytetu najpierw została przeniesiona na Wydział Humanistyczny, a od 1952 r. na Wydział Filozoficzno-Historyczny. Jednocześnie już od 1948 r. stanowiła część międzywydziałowego Instytutu Historycznego. W roku akad. 1950/51 z katedr historycznych Instytutu Historycznego utworzono Zespół Katedr Historycznych. Wydarzenia z VI i X 1956 r. doprowadziły do kolejnych zmian organizacyjnych w ramach szkolnictwa wyższego w Polsce, w tym na uniwersytecie w Poznaniu (od 1955 r. UAM). W 1956 r. działający na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Zespół Katedr Historycznych został przekształcony w Instytut Historyczny. Katedra Historii Gospodarczej stała się jego częścią. Jednocześnie doszło do jej wewnętrznego podziału na dwa zakłady: Historii Gospodarczej Polski i Historii Gospodarczej Powszechnej.

Pod wpływem wydarzeń marcowych z 1968 r. doszło do kolejnych zmian w polskim szkolnictwie wyższym. W ich rezultacie z 1 IX 1969 r. nazwę Instytut Historyczny zmieniono na Instytut Historii, a funkcjonujące w jego ramach katedry przemianowano na zakłady. Również Katedra Historii Gospodarczej została przekształcona w Zakład i w tej formie organizacyjnej funkcjonuje do dziś.

Po przedwczesnej śmierci prof. Rutkowskiego w 1949 r. kuratorem katedry został prof. Zygmunt Wojciechowski (1900–1955). Natomiast za stronę naukową i dydaktyczną odpowiadali:

prof. Stanisław Hoszowski, dr Janusz Deresiewicz i dr Władysław Rusiński. Następca prof. J. Rutkowskiego na stanowisku kierownika katedry został w 1952 r. prof. Stanisław Szczotka (1912–1954), a po jego tragicznej śmierci kierownictwo obejmowali: prof. Władysław Rusiński (1911–1986) do 1962 r., prof. Czesław Łuczak (1922–2002) do przejścia na emeryturę (1992), prof. Stefan Kowal (1992–2007), prof. UAM Roman Macyra (2007–2017) i prof. UAM. Tadeusz Janicki (od 2017).

Po II wojnie światowej obszar badawczy katedry został poszerzony o zagadnienia dotyczące dziejów polskiego przemysłu i struktur społecznych, historię gospodarczą i społeczną Pomorza i Wielkopolski, dzieje społeczno-gospodarcze Polski i Europy w czasie II wojny światowej, polsko-niemieckie stosunki gospodarcze oraz wiele innych zagadnień z XIX i XX w., w tym m.in. historii: ubezpieczeń, giełd towarowych, samorządu terytorialnego i polityki gospodarczej Niemiec.

Przez większość niespełna stuletniej historii w Katedrze, a następnie Zakładzie następował systematyczny wzrost liczby pracowników, który swoje apogeum osiągnął na początku XX w. Z Katedrą, a następnie Zakładem zawodowo związani byli następujący profesoria i doktorzy: prof. Janusz Deresiewicz (kierował Katedrą i Zakładem Historii Gospodarczej na Wydziale Prawa UAM), prof. UAM Witold Szulc, prof. Jerzy Topolski, prof. Stefan Kowal, prof. UAM Bożena Górczyńska-Przybyłowicz, dr Urszula Cynalewska, dr Teresa Dohnal, dr hab. Tadeusz Filipiak, dr Marian Grycz, dr Marek Żurowski, dr Andrzej Dmistrz, dr Anna Bitner-Nowak, dr Zdzisława Szymańska-Chlebowska, dr Regina Pacanowska, dr Przemysław Pluciński, dr Miron Urbaniak oraz mgr Zdzisława Drązkowska i mgr Elżbieta Sparażyńska. W 2019 r. kadre naukową Zakładu tworzą: prof. UAM Tadeusz Janicki, prof. UAM Roman Macyra, dr hab. Lucyna Błażejczyk-Majka, dr Marcin Graban, dr Joanna Jaroszyk-Pawlukiewicz, dr Jan Miłosz.

Tadeusz Janicki

ZAKŁAD HISTORII KULTURY

Zakład Historii Kultury powstał w 1992 r. w miejsce istniejącej od 1990 r. Pracowni Historii Kultury. Inicjatorem jego powołania i wieloletnim kierownikiem był prof. UAM Bohdan Lapis (1992–2012). W l. 2012–2015 funkcję tę pełnił prof. Maciej Serwański, a od 2016 r. pracami kieruje prof. UAM Maciej Michalski. Zakład specjalizuje się w badaniach nad historią kultury ujętą w perspektywie komunikacyjnej oraz antropologicznej w szerokim zakresie chronologicznym. Od początku istnienia Zakład tworzyli badacze i badaczki, którzy zajmowali się wybranymi zjawiskami kulturowymi w różnych okresach historycznych – od średniowiecza po współczesność. Istotnym obszarem działalności Zakładu jest dydaktyka. Do 2012 r. pracownicy prowadzili zajęcia na specjalności historia kultury, realizując autorski

program zespołu. Problematyka zajęć, powiązana z działalnością badawczą Zakładu, obejmowała teorię kultury, elementy antropologii kulturowej, historię religii i etyki, historię życia prywatnego oraz analizę wybranych zjawisk kulturowych na przestrzeni dziejów. Z inicjatywy Zakładu w 2011 r. została utworzona w ramach studiów historycznych specjalność wiedza o kulturze, pozwalająca uzyskać uprawnienia do nauczania tego przedmiotu w szkołach ponadgimnazjalnych. W programie tej specjalności, oprócz zajęć o tematyce historycznej, prowadzone były konwersatoria i ćwiczenia na temat współczesnych form upowszechniania kultury, animacji kulturowej oraz najważniejszych aspektów kultury XXI w. Kolejne zmiany programu nauczania historii spowodowały, że od 2016 r. Zakład oferuje ścieżki międzyprzedmiotowe m.in. obejmujące historię kultury, kulturę młodzieżową i cywilizację miasta. Ponadto pracownicy prowadzą zajęcia dla studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych na wszystkich specjalnościach kierunku historia. Pracownię, a następnie Zakład współtworzyli: Bohdan Lapis (1992–2012), Elżbieta Lesiewicz (1990–1993), Dariusz Rychlewicz (1992–1999), Rafał Janowicz (1992–1997) oraz Dorota Skotarczak (1997–2012). Aktualny zespół tworzą: Romuald Rydz (od 1993), Maciej Michalski (od 2001), Anna Idzikowska-Czubaj (od 2005), Anita Napierała (od 2007). W l. 2001–2014 wypromowano dziewięć prac doktorskich, których promotorem był prof. B. Lapis: Maciej Michalski: *„Vita perfecta”*. Wzorce świętości w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich (2001), Romuald Rydz: *Edmunda Burke’a próby wyjaśnienia paradoksu wolności* (2003), Klaudiusz Święcicki: *Motywy historyczne w teatrze Tadeusza Kantora* (2004), Anna Idzikowska-Czubaj: *Funkcje kulturowe i historyczne znaczenie polskiego rocka* (2005), Renata Suchenek: *Świadectwo Tadeusza Różewicza o swoich czasach* (2006), Anita Napierała: *Funkcje cierpienia w antropologii romantycznej. Wizje i diagnozy Zygmunta Krasińskiego* (2007), Sylwia Zagórska, *Aktualizacja legendy. Życie, posag i problem Halszki z Ostroga* (2011), Anna Kowaszewicz: *Motywacje używania narkotyków w kręgach polskich elit od połowy XIX wieku do roku 1939* (2014), Marek Przybylski, *Duszpasterstwo księży diecezjalnych oraz kapelanów wojskowych w latach 1919–1939 na terenie Okręgu Korpusu nr VII* (2014, promotor pomocniczy M. Michalski).

Anita Napierała

ZAKŁAD HISTORII NIEMIEC

Katedrę Historii Niemiec powołano 1 XI 1961 r. w ramach Instytutu Historycznego. Kierownikiem tej pierwszej tego typu placówki naukowo-dydaktycznej w Polsce został prof. Zdzisław Grot. Katedra od 1 X 1969 r. przemianowana została na Zakład Historii Niemiec, a na jej czele stanął prof. Antoni Czubiński. W VIII 1979 r. Zakład przekształcony został w Pracownię Dziejów Niemiec w ramach Zakładu Historii Powszechnej Nowożytnej

i Najnowszej. Program badawczy dla Katedry nakreślił prof. Z. Grot. Ukierunkowany on był na zagadnienie rozwoju parlamentaryzmu niemieckiego na szerokim tle życia politycznego w Niemczech w XIX w. ze szczególnym uwzględnieniem spraw polskich oraz na problemy mniejszości narodowych w Prusach i Rzeszy Niemieckiej. Do ważniejszych dokonań z tych obszarów badawczych zaliczyć należy prace autorstwa Z. Grota: *Działalność posłów polskich w sejmie pruskim (1848–1950)* (Poznań 1961), *Rok 1863 w zaborze pruskim. Udział społeczeństwa polskiego w powstaniu styczniowym* (Poznań 1963), *Pruska polityka narodowościowa w Północnym Szlezewiku 1864–1920* (Poznań 1967) oraz Bernarda Piotrowskiego nieopublikowaną rozprawę doktorską pt. „Konflikt niemiecko-słowiański w monarchii habsburskiej w okresie Wiosny Ludów 1848/49” (1965) i monografię *Rządy niemieckie Saksonii i Prus a ruch narodowo-kulturalny Serbów Łużyckich 1815–1919* (Poznań 1971). W Katedrze prof. Z. Grot prowadził także rozległe badania dotyczące zagadnień politycznych, społecznych i kulturalnych dziejów nowożytnych i najnowszych Niemiec, stosunków polsko-niemieckich oraz dziejów Wielkopolski XIX i początków XX w. Z tego ostatniego zakresu największe dokonania odnotował, badając historię powstania wielkopolskiego 1918–1919; był on w polskiej historiografii pionierem tych badań i niekwestionowanym autorytetem. Pod jego redakcją ukazała się zbiorowa monografia *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919* (1968). W l. 60. w Katedrze pod kier. Z. Grota powstało wiele rozpraw doktorskich z zakresu historii Niemiec i stosunków polsko-niemieckich (Stanisław Gołębiowski, Tadeusz Klanowski, Edward Serwański, Jan Stoiński, Kirił Sosnowski, Bernard Piotrowski, Maria Michałowska, Maria Banasiewicz, Jan Prędko).

Po objęciu kierownictwa Zakładu przez prof. A. Czubińskiego profil badawczy z zakresu niemcoznawstwa tej jednostki został chronologicznie rozciągnięty na cały XX w. Obejmował on zagadnienia polityczne, społeczne i kulturalne Niemiec okresu międzywojennego, dzieje państw niemieckich powstałych po II wojnie światowej, II wojnę światową, stosunki polsko-niemieckie. Spośród zatrudnionych w Zakładzie pracowników oprócz A. Czubińskiego problematyką niemcoznawczą zajmowali się: Przemysław Hauser (*Mniejszość niemiecka w województwie pomorskim w latach 1920–1939*, Wrocław 1981; *Niemcy wobec sprawy polskiej (październik 1918 – czerwiec 1919)*, Poznań 1984; *Śląsk między Polską, Czechosłowacją a separatyzmem. Walka Niemiec o utrzymanie prowincji śląskiej w latach 1918–1919*, Poznań 1991), Tadeusz Kotłowski (*Zjednoczenie Zawodowe Polskie. Zasięg wpływów i działalność społeczno-polityczna w latach 1918–1939*, Poznań 1977; *Niemcy 1919–1933. Organizacje robotnicze w walce o ustrój społeczno-polityczny państwa*, Poznań 1986; *Kryzys 1923 r. w Niemczech*, Poznań 1988), Wojciech Krzyżaniak (*Zorganizowana skrajna prawica w RFN w latach 1949–1980*, Poznań 1986), Dorota Mazurczak (*Temat polski w literaturze zachodnoniemieckiej 1949–1980*, Poznań 1988) i Krzysztof Rzepa (*Socjaliści polscy w Niemczech do 1914 r.*, Warszawa 1988).

15 X 1971 r. Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego zleciło Zakładowi koordynację badań niemcoznawczych w skali całego kraju. Ważną rolę w tym przedsięwzięciu odegrało utworzone w 1972 r. z inicjatywy prof. A. Czubińskiego specjalistyczne czasopismo „*Studia Historica Slavo-Germanica*”. Pierwszy komitet redakcyjny tworzyli: Antoni Czubiński, Hubert Orłowski, Bernard Piotrowski i Jerzy Strzelczyk. W l. 1976–1990 w UAM były zlokalizowane ogólnopolskie programy badawcze tematycznie obejmujące historię Niemiec oraz stosunki polsko-niemieckie (Problem Resortowy Badań Podstawowych RIII/4 pt. „Zagadnienia historii Niemiec i stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich” realizowany w l. 1976–1980 oraz 1982–1985; Centralny Program Badań Podstawowych Nr 11.06 pt. „Polacy–Niemcy. Tradycje i dążenia” realizowany w l. 1986–1990). Kierownictwo tych projektów spoczywało w rękach prof. A. Czubińskiego, sekretarzem naukowym zespołów koordynacyjnych był mgr Ryszard Wryk. Celem głównym wymienionych projektów było inicjowanie, prowadzenie i koordynowanie badań nad historią Niemiec oraz stosunkami polsko-niemieckimi od czasów najdawniejszych po współczesność. W realizacji projektów obok historyków uczestniczyli archeolodzy, prawnicy, socjologowie, politolodzy, ekonomiści i germaniści.

Ryszard Wryk

ZAKŁAD HISTORII NOWOŻYTNEJ DO XVIII WIEKU

Zakład nawiązuje zarówno do istniejącej w l. 1919–1939 Katedry Historii Nowożytnej (kierownik prof. Adam Skałkowski), jak i działającej w l. 1923–1933 drugiej katedry o tej samej nazwie (kierownik prof. Bronisław Dembiński), które były częścią kierowanego przez prof. Kazimierza Tymienieckiego Seminarium Historycznego. Bezpośrednio po wojnie reaktywowano Katedrę Historii Nowożytnej (kierownik A. Skałkowski), w 1946 r. zaś utworzono drugą katedrę o takiej nazwie (kierownik prof. Janusz Pajewski). Seminarium Historyczne w 1950 r. zostało przekształcone w Zespół Katedr Historycznych, gdzie Katedrą Historii Nowożytnej pokierował prof. Kazimierz Piwarski a Katedrą Historii Powszechnej Nowożytnej wspomniany prof. J. Pajewski. Reorganizacja w 1952 r. zredukowała liczbę katedr do dwóch, w jej wyniku utworzono m.in. zakłady: Historii Kultury Polskiej (kierownik Stanisław Bodniak; od 1955 r. Zakład Historii Polski – kierownik prof. Witold Jakóbczyk), Historii Powszechnej Nowożytnej (kierownik prof. K. Piwarski) i Historii Powszechnej Nowożytnej i Nowoczesnej (kierownik prof. J. Pajewski). Gdy w 1956 r. utworzono Instytut Historyczny, powołano m.in. Katedrę Historii Polski (kierownik prof. Gerard Labuda; zatrudniona w niej była, początkowo związana z Zakładem Historii Gospodarczej, dr Jolanta Dworaczkowa) oraz Historii Powszechnej (kierownik prof. K. Tymieniecki) – w niej zakłady Historii Nowożytnej (kierownik prof. K. Piwarski) oraz Historii Nowożytnej

i Nowoczesnej (kierownik prof. J. Pajewski). W 1958 r. powołano nowe katedry: Historii Polski do XVIII wieku (kierownik prof. G. Labuda) oraz Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej (kierownik J. Pajewski; zatrudniony w niej był, związany z Zakładem do swej śmierci w 2008 r., wówczas dr Zygmunt Boras), w ramach których istniały podporządkowane zakłady. 1 X 1963 r. Katedrą Historii Polski do XVIII wieku zaczął kierować prof. Jerzy Topolski (nieprzerwanie aż do połowy 1998 r., gdy zastąpił go prof. Jan Jurkiewicz, pracujący w Zakładzie od 1982 r.). W jej ramach w 1966 r. utworzono Zakład Metodologii Historii, który w związku z likwidacją katedr stał się przejściowo Pracownią Metodologii Historii (do 1973) w ramach Zakładu Historii Nowożytnej Polski. Znacząca zmiana nastąpiła w 1977 r., gdy po odejściu prof. J. Pajewskiego na emeryturę Zakłady Historii Powszechnej i Historii Polski połączone zostały w Zakład Historii Nowożytnej do XVIII wieku (kierownik prof. J. Topolski). Prof. Topolski kierował również Zakładem Metodologii Historii, który w l. 90. stracił odrębność, włączony do jednolitego Zakładu Historii Nowożytnej do XVIII wieku i Metodologii Historii (drogę naukową rozpoczynali tu prof. Ewa Domańska, prof. Wojciech Wrzosek, prof. Marian Drozdowski i dr Zbigniew Chodyła). Jak wspomniano, od połowy 1998 r. Zakładem kierował prof. J. Jurkiewicz. W 1999 r. kierownikiem został prof. Maciej Serwański, wywodzący się ze szkoły naukowej prof. J. Pajewskiego. Funkcję tę piastował do 1 IX 2012 r., gdy zastąpił go jego uczeń, prof. Maciej Forycki. Od 2014 r. kierownikiem Zakładu jest prof. Michał Zwierzykowski.

Agnieszka Jakuboszczak, Aleksander Małeckiej, Bernadetta Manyś

ZAKŁAD HISTORII POLSKI XIX I XX WIEKU

Geneza Zakładu sięga początku roku akad. 1919/20. Na utworzonym kilka miesięcy wcześniej UP prof. Adam Skałkowski objął Katedrę Historii Nowożytnej, która tworzyła z czterema innymi jednostką dydaktyczną o nazwie Seminarium Historyczne, i kierował nią przez cały okres międzywojenny. Do Poznania przybył jako uczony legitymujący się już dużym dorobkiem w badaniach nad dziejami walk o nieodległość na przełomie XIX i XX w. oraz doświadczeniem dydaktycznym zdobytym w UJK we Lwowie. Przystąpił tu zaraz z energią do dalszych badań nad epoką napoleońską, które zaowocowały licznymi monografiami, artykułami i wydawnictwami źródłowymi. Z czasem zainteresowaniami prof. Skałkowski objął także dzieje Wielkopolski w okresie porzobiorowym. W ramach Seminarium Historycznego prowadził licznie uczęszczane seminarium z historii nowożytnej, na którym młodszy uczestnicy przedstawiali sprawozdania ze swoich badań, a starsi czytali swoje rozprawy oparte na źródłach archiwalnych. Nazwa „katedra” była związana wówczas przede wszystkim z osobą Profesora oraz prowadzonymi przez niego wykładami i seminariami.

Prof. Skałkowski przez cały okres międzywojenny nie miał asystenta, a w całym Seminarium Historycznym pracowało w 1934 r. tylko dwóch młodszych pracowników naukowych: asystent mediewista dr Leon Koczy i zastępca asystenta mgr Witold Jakóbczyk. Ten ostatni ze wszystkich uczniów prof. Skałkowskiego najbardziej związał się z Seminarium Historycznym – gdy po doktoracie (1937) władze uniwersyteckie z braku etatu nie mogły przedłużyć mu kontraktu, pozostał w nim jako asystent wolontariusz. Prowadził wówczas badania nad dziejami Wielkopolski pod zaborem pruskim.

Po wojennej tułaczce prof. Skałkowski powrócił do Poznania (1945), ponownie objął Katedrę Historii Nowożytnej i podjął zajęcia dydaktyczne w trybie przedwojennym oraz intensywną działalność naukową i organizacyjną aż do przejścia na emeryturę (1949), mimo zarzutów, że w okresie międzywojennym zajmował stanowisko prośanacyjne. W 1946 r. powrócił do pracy w UP dr Witold Jakóbczyk, zajmując stanowiska starszego asystenta i (od 1947) adiunkta w Katedrze Historii Gospodarczej. W utworzonym w 1950 r. wskutek zmian organizacyjnych Zespole Katedr Historycznych został przeniesiony do Katedry Historii Kultury, w której po habilitowaniu się pełnił z tytułem zastępcy profesora funkcję kuratora. Po zmianie nazwy tejże katedry na Zakład Historii Polski zostali w nim zatrudnieni na stanowisku aspiranta mgr Lech Trzeciakowski (1955) i na stanowisku adiunkta mgr Stanisław Kubiak (1956), po zlikwidowaniu Katedry Podstaw Marksizmu i Leninizmu, którą kierował w ostatnich miesiącach jej istnienia. W pierwszym powojennym dziesięcioleciu W. Jakóbczyk prowadził – według przemyślanego planu – szerokie badania nad historią Wielkopolski w XIX w., których wiodącym tematem były dzieje pracy organicznej i przemian społecznych. Zaowocowały one ponad stu publikacjami, w większości wprawdzie drobnymi (recenzjami i artykułami popularnonaukowymi w czasopiśmie), ale też dwoma tomami wyboru źródeł oraz trzema książkami o: Karolu Marcinkowskim (1946), uwłaszczeniu chłopów w Wielkopolsce (1951) i pierwszym tomem *Studiów nad dziejami Wielkopolski w XIX w.* (1951). Po przejściu prof. Skałkowskiego w stan spoczynku był jedynym pracownikiem naukowym w Zespole Katedr Historycznych, zajmującym się dziejami Polski w XIX i początkach XX w. ze szczególnym uwzględnieniem zaboru pruskiego oraz prowadzącym obejmujące ten okres zajęcia dydaktyczne. Wymienione osiągnięcia zostały uwieńczone uzyskaną przezeń nominacją na profesora nadzwyczajnego (1955).

W utworzonym w XI 1956 r. Instytucie Historycznym prof. Jakóbczyk nadal kierował Zakładem Historii Polski, który wchodził w skład kierowanej przez prof. Gerarda Labudę Katedry Historii Polski. Po kolejnych przekształceniach utworzono w 1958 r. w Instytucie Historycznym Katedrę Historii Polski XIX i XX wieku z trzema pracownikami: kierownikiem prof. W. Jakóbczykiem, adiunktem dr. S. Kubiakiem i aspirantem mgr. L. Trzeciakowskim. Po odejściu w końcu tegoż roku S. Kubiaka na stanowisko dyrektora Biblioteki Głównej UAM stan osobowy zmniejszył się do dwóch pracowników: W. Jakóbczyka i awansowanego po uzyskaniu doktoratu (1959) na stanowisko adiunkta L. Trzeciakowskiego. Podległy

katedrze szeroki zakres zajęć dydaktycznych wymagał szybkiego przyjęcia nowych pracowników. Toteż w 1960 r. zostali w niej zatrudnieni mgr Zbigniew Dworecki na stanowisku asystenta i mgr Franciszek Łozowski na stanowisku starszego asystenta. Po odejściu z katedry F. Łozowskiego (1964) zatrudniony został od roku akad. 1967/68 na stanowisku asystenta mgr Gerard Jaroszyk, specjalizujący się w dziejach Polski Ludowej.

Tematyka badań naukowych pracowników Katedry skupiała się głównie wokół historii Wielkopolski w okresie zaboru pruskiego, w tym zwłaszcza dziejów pracy organicznej, walk narodowowyzwoleńczych, miast i mieszczaństwa, polityki germanizacyjnej wobec polskiej ludności oraz stosunków polsko-niemieckich. Oprócz licznych recenzji, artykułów i rozpraw przyniosły one plon w postaci książek W. Jakóbczyka *Studia nad dziejami Wielkopolski w XIX w.*, t. 2 i 3 (1959, 1967) i *Dzieje Hekaty* (współautorzy A. Galos, F.H. Gentzen) oraz L. Trzeciakowskiego *Walka o polskość miast Poznańskiego na przełomie XIX i XX wieku* (1964). Na przełomie l. 50. i 60. w sprawozdaniach zamieszczanych w kolejnych tomach *Kroniki UAM* podkreślano badania pracowników Katedry nad dziejami ruchu robotniczego w Wielkopolsce w XIX i XX w. oraz ich działalność w jednostkach organizacyjnych PZPR i różnych organizacjach społecznych. Zaowocowały one jednak tylko książką S. Kubiaka *Ruch socjalistyczny w Poznańskim 1872–1890* (1960) i kilkoma artykułami W. Jakóbczyka. Ponadto Z. Dworecki prowadził badania nad stosunkami polsko-niemieckimi na wschodnim pograniczu Republiki Weimarskiej, które uwieńczył pracą doktorską pt. *Działalność narodowa ludności polskiej w Regencji Pilskiej w latach 1919–1932* (wyd. 1969). Osiągnięcia badawcze i uzyskane tytuły naukowe przyniosły awanse: W. Jakóbczyka na profesora zwyczajnego (1962), L. Trzeciakowskiego na docenta (1965) i Z. Dworeckiego na adiunkta (1966). Prof. Jakóbczyk, współpracujący z katedrą dr Franciszek Paprocki i doc. Trzeciakowski jako pierwsi polscy historycy, korzystając z otwartych po 1956 r. możliwości wyjazdów badawczych do NRD, w szerokim zakresie wykorzystywali w nich akta dotyczące dziejów zaboru pruskiego, przechowywane w archiwach w Merseburgu i Poczdamie. Nawiązali współpracę z historykami NRD, zwłaszcza z Felixem Heinrichem Gentzenem. Pod troskliwą opieką prof. Jakóbczyka zdobywali ostrogi naukowe podczas pobytów stypendialnych w Polsce przygotowujący prace doktorskie z dziejów zaboru pruskiego młody historyk z NRD Joachim Mai, późniejszy profesorowie uniwersytetów amerykańskich Harry K. Rosenthal, William W. Hagen i John J. Kulczycki oraz później historyk szwajcarski Karl-Heik Streiter i przedwcześnie zmarła młoda badaczka z RFN Hannelore Bruchhold-Wahl.

Mocą nowej ustawy o szkolnictwie wyższym z 20 XII 1968 dotychczas istniejące katedry w Instytucie Historycznym (już pod nową nazwą Instytut Historii) zastąpione zostały przez zakłady. W paru przypadkach stało się to okazją do podziału dotychczasowych i utworzenia nowych jednostek. W II 1972 powołano Zakład Historii Polski Ludowej, którego kierownictwo objął ponownie zatrudniony w IH prof. S. Kubiak, a 1 I 1973 – Zakład

Historii Kultury, którego kierownikiem został doc. L. Trzeciakowski. Wskutek tego podziału nazwę Zakładu Historii Polski XIX i XX w. zamieniono na Zakład Najnowszej Historii Polski, czego rezultatem były także przetasowania personalne. Prof. Jakóbczyk i dr Dworecki pozostali w Zakładzie Najnowszej Historii Polski, zatrudniony 1 X 1972 na stanowisku asystenta jeszcze w Zakładzie Historii Polski XIX i XX w. mgr Witold Molik został przeniesiony do Zakładu Historii Kultury, a mgr G. Jaroszyk przeszedł do Zakładu Historii Polski Ludowej. Podział ten nie wpływał na działalność naukową i dydaktyczną pracowników obu Zakładów, którzy w następnych latach blisko ze sobą współpracowali w niezmiennym składzie osobowym. Dopiero w X 1978 w Zakładzie Najnowszej Historii Polski zatrudniony został na stanowisku asystenta mgr Marian Kozielski.

Po tych przekształceniach organizacyjnych kontynuowano również główne kierunki badań nad dziejami Wielkopolski, pruską polityką germanizacyjną na ziemiach polskich oraz stosunkami polsko-niemieckimi w „długim” wieku XIX i okresie międzywojennym. Prof. Jakóbczyk na początku omawianego okresu kierował wielkim przedsięwzięciem naukowym, jakim był obejmujący lata 1793–1918 drugi tom *Dziejów Wielkopolski* (1973), w którego przygotowaniu uczestniczyło 19 historyków, historyków sztuki i historyków literatury. Zamieścił w nim kilka swoich obszernych rozdziałów o sytuacji politycznej, walce zbrojnej z zaborcami i aktywności organiczników. Do dzisiaj, mimo pewnych braków, jest to dzieło trudne do zastąpienia. Kontynuacją i zarazem uwieńczeniem badań prof. Jakóbczyka nad polityką germanizacyjną była nowatorska pod względem ujęcia tematu monografia *Pruska Komisja Osadnicza 1886–1919* (1976). Prof. Trzeciakowski opublikował dwie książki zajmujące ważne miejsce w historiografii dotyczącej zaboru pruskiego: *Kulturkampf w zaborze pruskim* (1970) i *Pod pruskim zaborem 1850–1918* (1973). Był ponadto autorem obszernej partii zbiorowej syntezy *Dzieje Polski* (red. J. Topolski, 1975), w której zaprezentował nowatorskie ujęcie całych dziejów Polski w l. 1815–1918, odchodząc od trójzaborowego ich przedstawienia na rzecz układu według różnych dziedzin życia podzielonego narodu. Dr Dworecki prowadził badania nad świadomością narodową i polityczną Polaków w dobie II RP, które uwieńczył rozprawą habilitacyjną (1976) *Problem niemiecki w świadomości narodowo-politycznej społeczeństwa polskiego województw zachodnich II Rzeczypospolitej 1922–1939* (wyd. 1981). Mgr Molik podjął temat z zaniedbanej wówczas w odniesieniu do zaboru pruskiego historii społecznej i współpracując z Pracownią Struktur Społecznych w Instytucie Historii PAN w Warszawie, prowadził badania nad inteligencją polską w Poznańskim, zwieńczone obronioną na początku 1977 r. pracą doktorską pt. *Kształtowanie się inteligencji polskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1841–1870* (wyd. 1979). Wymienione osiągnięcia badawcze stały się podstawą awansów: doc. Trzeciakowskiego na profesora nadzw. (1973), dr. hab. Dworeckiego na docenta (1977) i dr. Molika na adiunkta (1977). Należy do tego dodać, że poznańscy historycy i doktoranci prof. Trzeciakowskiego wyróżniali się wówczas na tle kraju odchodzeniem od polonocentryzmu w badaniach nad

zaborem pruskim. Bolesław Grześ i Jerzy Kozłowski napisali pod jego kier. prace doktorskie poświęcone ludności niemieckiej, które w wersjach przepracowanych zostały, z częścią napisaną przez Aleksandra Kramskiego, zebrane w książce *Niemcy w Poznańskim wobec polityki germanizacyjnej 1815–1920* (1976).

Po przejściu prof. W. Jakóbczyka w stan spoczynku (1979) z Zakładu Najnowszej Historii Polski i Zakładu Historii Kultury utworzono Zakład Historii Polski XIX i XX wieku pod kier. prof. L. Trzeciakowskiego. Tym samym przywrócono nazwę sprzed podziału na początku l. 70. Zakład odmłodzono – kolejno zostali w nim zatrudnieni na stanowiskach asystentów: mgr Krzysztof Makowski (1982), mgr Jerzy Kołacki (1985) i mgr Przemysław Matusik (1987), ubył zaś dr Marian Kozielski. W okresie kierowania Zakładem przez prof. Trzeciakowskiego (1979–2002), pracownicy rozszerzyli natomiast – przy kontynuowaniu poprzednich – kierunki aktywności naukowej. Przedmiotem zainteresowań i badań, owocujących licznymi publikacjami, stały się dzieje Poznania w XIX i 1. połowy XX w. Prof. Trzeciakowski napisał z żoną Marią monografię *W dziewiętnastowiecznym Poznaniu. Życie codzienne miasta 1815–1914*, która cieszyła się dużą poczytnością i miała dwa wydania w wysokich nakładach (1982, 1987). Doc. Dworecki opublikował monografię *Poznań i poznaniancy w latach Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939* (1994), jedną z najlepszych książek dotyczących dziejów miasta w tym okresie. Obaj, wraz z K. Makowskim i W. Molikiem, wnieśli wkład autorski do drugiego tomu *Dziejów Poznania* (red. J. Topolski, L. Trzeciakowski – 1994, 1998). Istotne znaczenie miały też kolejne publikacje L. Trzeciakowskiego, W. Molika i K. Makowskiego poświęcone działalności Karola Marcinkowskiego, pracy organicznej i modernizacji społeczeństwa polskiego w Poznańskim w XIX w. W tej problematyce mieściły się też publikacje mgr. Matusika, którego głównym obiektem badań stało się środowisko ultramontańskie, a ich uwieńczeniem była praca doktorska o życiu i poglądach Jana Koźmiana, czołowej postaci obozu katolicko-konserwatywnego w Poznańskim (1995). Nowe perspektywy badawcze otworzyła książka *Samomodernizacja społeczeństw w XIX wieku...* (red. L. Trzeciakowski, K. Makowski).

W badaniach prof. Trzeciakowskiego ważne miejsce zajmowała historiografia dotycząca polityki Prus na ziemiach polskich w XIX w., a ich owocem było m.in. obszerne studium *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii* (cz. 2, 1984). Nie zrealizował jednakże wielkiego projektu badawczego *Kwestia polska w polityce Prus/Niemiec 1815–1918*, ograniczając się do opublikowania kilku artykułów z zakresu tej problematyki. W. Molik z kolei, kontynuując zainteresowania polsko-niemieckimi kontaktami naukowymi, przeprowadził szerokie badania w archiwach uniwersyteckich nad polskimi studentami w uniwersytetach niemieckich, uwieńczone nowatorską rozprawą habilitacyjną *Polskie peregrynacje uniwersyteckie do Niemiec 1871–1914* (1988), ujmującą całościowo proces ich edukacji, także poza murami uniwersytetów. Nowatorski charakter miało także obejmowanie badaniami przez L. Trzeciakowskiego, W. Molika i K. Makowskiego kształtowania się stosunków kulturalnych

i codzienności na polsko-niemieckim obszarze kulturowym. Było to inspiracją dla W. Molika do zorganizowania z Robertem Trabą konferencji naukowej w Rydzynie (1997), poświęconej procesom akulturacji/asymilacji w stosunkach polsko-niemieckich w XIX i XX w., inicjującej nowy kierunek badań. Stosunków polsko-niemieckich, ale już po II wojnie światowej dotyczyły badania mgr. J. Kołackiego, uwieńczone niewydaną pracą doktorską „Organizacje wypędzonych w Republice Federalnej Niemiec wobec procesu normalizacji w stosunkach wzajemnych między RFN a PRL w l. 1969–1976” (1994).

W l. 80. minionego stulecia Zakład stał się drugim po Instytucie Historii PAN w Warszawie ośrodkiem badań historii społecznej w Polsce. W ich ramach dr Molik kontynuował swoje zainteresowanie inteligencją polską w Poznaniu, publikując rozprawy w kolejnych tomach serii *Inteligencja polska XIX i XX w.* (red. R. Czepulis-Rastenis, 1978–1991). Następnie rozwinął badania nad ziemiaństwem, które zaowocowały monografiami: *Edward Raczyński 1786–1845* (1999) i *Życie codzienne ziemiaństwa w Wielkopolsce w XIX i na początku XX wieku. Kultura materialna* (1999). Duże znaczenie miały żmudne badania mgr. Makowskiego na podstawie akt stanu cywilnego nad rodziną poznańską w 1. połowie XIX w., uwieńczone artykułami oraz wyróżniającą się ujęciem komparatystycznym pracą doktorską (1990). Przedstawione osiągnięcia badawcze i uzyskane tytuły naukowe przyniosły awanse na stanowisko profesora nadzw. Z. Dworeckiego (1995) i W. Molika (1999) oraz na stanowisko adiunkta K. Makowskiego (1990), J. Kołackiego (1994) i P. Matusika (1995).

Zakład wykazywał ponadto dużą aktywność w krajowym i międzynarodowym życiu naukowym. Ograniczone ramy objętościowe hasła umożliwiają tylko skrótowe jej przedstawienie. L. Trzeciakowski pełnił ważne funkcje w gremiach naukowych w kraju i za granicą, z których wymienić należy zwłaszcza funkcję sekretarza generalnego (od 1991) i następnie (2000–2005) prezydenta Commission Internationale des Études Historiques Slaves. Już od końca l. 60. kilkakrotnie prowadził jako *visiting professor* wykłady w uniwersytetach amerykańskich, współpracował blisko z historykami niemieckimi i amerykańskimi, zwłaszcza z Hansem-Adolfem Jacobsenem i Richardem Raackiem, roztaczał opiekę naukową nad niemieckimi i amerykańskimi doktorantami: Brigitte Balzer, Sophią Kemlein, Joachimem Rogallem, Virginią Mitschell i Christophem Schutte, którzy podczas pobytów badawczych w Polsce przygotowywali prace na ważne tematy dotyczące zaboru pruskiego. W. Molik, po otrzymaniu renomowanego stypendium Fundacji Humboldta, prowadził w l. 1983–1984 badania w archiwach RFN i w semestrze letnim 1992 jako *visiting professor* wykłady na uniwersytecie w Düsseldorfie oraz współpracował przy realizacji konferencji naukowych i projektów badawczych z historykami niemieckimi: Rudolfem Jaworskim, Michaeliem G. Müllerem, Hansem Henningiem Hahnem, i szwajcarskim – Andreasem Kapplerem. K. Makowski jako stypendysta Fundacji Humboldta zebrał w l. 1996–1998 w Berlinie podstawowe materiały do pracy habilitacyjnej i nawiązał współpracę z historykami

niemieckimi. P. Matusik w l. 2001–2002 prowadził seminaria na Uniwersytecie we Fryburgu Bryzgowijskim w ramach programu docentur gościnnych Fundacji Boscha, współpracując z prof. Gottfriedem Schrammem.

Po przejściu w stan spoczynku prof. Trzeciakowskiego i prof. Dworeckiego kierownictwo Zakładu objął prof. Molik (2002), a stan osobowy zmniejszył się do czterech pracowników i dopiero w 2005 r. został częściowo uzupełniony po zatrudnieniu dr Aliny Hinc. Obaj emerytowani profesorowie do 2007 r. pracowali nadal w IH, wykazując się dużą aktywnością naukową, czego wyrazem były m.in. monografie L. Trzeciakowskiego *Posłowie polscy w Berlinie 1848–1928* (2003) i *Otto von Bismarck* (2009) oraz Z. Dworeckiego *Poznańskie a Piłsudski* (2008) i *Chrześcijańska Demokracja w Poznańskim w latach Drugiej Rzeczypospolitej* (2018).

W l. 2002–2019 pracownicy Zakładu, będąc jedynym zespołem badawczym w kraju zajmującym się tą problematyką, nadal skupiali zainteresowania na dziejach Wielkopolski w okresie zaboru pruskiego, rozszerzając ich zakres i podejmując nowe tematy. Prof. Molik kontynuował badania w zakresie historii społecznej, które zaowocowały kolejnymi publikacjami poświęconymi polskiej inteligencji, w tym będącą ich ukoronowaniem monografią *Inteligencja polska w Poznańskim w XIX i początkach XX wieku* (2009). Wykorzystując materiały źródłowe zebrane podczas wieloletnich badań archiwalnych, opublikował ponadto monografię *Polscy studenci na uniwersytetach niemieckich od końca XVIII do początku XX wieku* (2016), przydatną nie tylko dla historyków podejmujących studia nad peregrynacjami akademickimi Polaków, ale również dla badaczy dziejów inteligencji w trzech zaborach. Z zakresu historii społecznej powstały pod jego kier. dwie gruntowne prace doktorskie, ważne z punktu widzenia potrzeb historiografii – Christiana Myschora *Wyżsi urzędnicy administracji prowincjonalnej w Poznańskim 1871–1918* (wyd. 2014) i Stanisława Borowiaka „Dwór a wieś folwarczna w Poznańskim w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku” (obrona 2019). Przedmiotem badań prof. Makowskiego były stosunki narodowościowe na ziemiach polskich w XIX i XX w., zwłaszcza dzieje ludności niemieckiej i żydowskiej w Poznańskim. Po uzyskaniu habilitacji (2005) stworzył ze swoimi doktorantami zespół obejmujący badaniami ludność żydowską i antysemityzm także poza granicami zaboru pruskiego. Zaowocowały one m.in. pracą doktorską Macieja Moszyńskiego, *Antysemityzm w Królestwie Polskim. Narodziny nowoczesnej ideologii antyżydowskiej 1864–1914* (wyd. 2017). Dr Matusik objął swymi badaniami zaniedbywaną wcześniej historię polskiej myśli politycznej i dzieje Kościoła katolickiego w Poznańskim, które uwieńczył rozprawą habilitacyjną *Nadeszła epoka przejścia... Nowoczesność w piśmiennictwie katolickim Poznańskiego 1835–1871* (2011).

W szerokim zakresie przedmiotem badań Zakładu była historia historiografii. W pierwszej kolejności wymienić należy rozprawę habilitacyjną K. Makowskiego *Siła mitu. Żydzi*

w *Poznańskim w dobie zaborów w piśmiennictwie historycznym* (2004), zawierającą wszechstronną ocenę piśmiennictwa historycznego poświęconego dziejom ludności żydowskiej w Poznańskim i wykreowanych przez nie mitów. W starannym opracowaniu wydany został tom z materiałami konferencji metodologicznej dotyczącej zmodernizowania badań regionalnych. W. Molik w obszernych artykułach dał krytyczną ocenę całej historiografii dotyczącej dziejów inteligencji i ziemiaństwa w trzech zaborach oraz ukazał tradycje historiograficzne i problemy metodologiczne polskich syntez dziejów regionów. Opublikowany został tom „*O nas bez nas*”. *Historia Polski w historiografiach obcojęzycznych* (red. W. Molik, H. Żaliński, 2007), zawierający artykuły renomowanych historyków zagranicznych ukazujące obecność problematyki polskiej w historiografiach narodów sąsiednich i w „wielkich historiografiach”. P. Matusik i W. Molik omówili stan badań nad dziejami poznańskiego Kościoła w XIX w. w książce *Kościół Poznański w historiografii* (2009). Przedmiotem badań J. Kołackiego, w tym pracy habilitacyjnej *Bolesne punkty historii. „Wypędzenia” i „Wypędzeni” w polskim piśmiennictwie naukowym w latach 1945–2005* (2012), stała się polska historiografia dotycząca tzw. wysiedleń ludności niemieckiej po II wojnie światowej oraz Związków wypędzonych w RFN, NRD i zjednoczonych Niemczech.

W ostatnich kilkunastu latach pracownicy i doktoranci Zakładu obejmowali badaniami także różne tematy z bogatej problematyki świadomości i edukacji historycznej oraz pamięci społecznej i polityki pamięci na ziemiach polskich w XIX i XX w. Zaowocowały one napisanymi pod kierunkiem prof. Molika nowatorskimi pracami doktorskimi Aliny Hinc, *Obraz dziejów ojczystych w pozaszkolnej edukacji historycznej społeczeństwa polskiego w Wielkim Księstwie Poznańskim w pierwszej połowie XIX wieku* (2007), Piotra Grzelczaka, *Poznański Czerwiec 1956. Walka o pamięć w latach 1956–1989* (2016) oraz pod kier. prof. Makowskiego pracą Katarzyny Woniak, *Verdrängen und Wiederentdecken. Die Erinnerungskulturen in den west- und nordpolnischen Kleinstädten Labes und Flatow seit 1945. Eine vergleichende Studie* (2016). Z licznych publikacji pracowników Zakładu dotyczących tej problematyki należy wymienić zwłaszcza artykuły W. Molika i P. Matusika poświęcone poznańskim pomnikom i ich recepcji, zamieszczone m.in. w tomie *Denkmäler in Kiel und Posen. Parallelen und Kontraste* (2002), i będącą owocem projektu badawczego kierowanego przez J. Kołackiego pracę zbiorową *Ziemia skrywa kości... Zapomniane krajobrazy pamięci. Cmentarze protestanckie w Wielkopolsce po 1945 roku* (2017).

Podobnie jak w okresach poprzednich pracownicy Zakładu aktywnie działali w krajowych i międzynarodowych towarzystwach i organizacjach naukowych, pełniąc w nich prestiżowe funkcje. Prof. Makowski jest od 2015 r. członkiem Zarządu Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych (CISH) i pełnił przez dwie kadencje funkcję wiceprezydenta Commission Internationale des Études Historiques Slaves. Walnie przyczynił się do powierzenia Poznaniowi zorganizowania w 2020 r. Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych

i kieruje pracami związanymi z jego organizacją. Prof. Molik uczestniczył w realizacji projektu badawczego *Von Ständegesellschaften zu Nationalgesellschaften. Elitenwandel und gesellschaftliche Modernisierung in Ostmitteleuropa (1750–1914)* w Geisteswissenschaftlichen Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas w Lipsku. Prof. Matusik w latach 2012–2018 był ze strony UAM koordynatorem projektu *Religiöse Kulturen im Europa des 19. und 20. Jahrhunderts* na uniwersytecie w Monachium. Dr. Hinc, jako Junior Professorin, prowadziła w semestrze zimowym 2009/10 zajęcia dydaktyczne w Seminar für Osteuropäische Geschichte na uniwersytecie w Kilonii oraz koordynowała ze strony IH współpracę z Seminar für Osteuropäische Geschichte tegoż uniwersytetu.

Witold Molik

ZAKŁAD HISTORII POWSZECHNEJ XIX I XX WIEKU

Zakład powstał w 1979 r. Stał się w ten sposób, po przyłączeniu Zakładu Historii Niemiec, kolejnym wcieleniem jednostki istniejącej w różnych postaciach od początku istnienia UP. W okresie międzywojennym były to dwie Katedry Historii Nowożytnej, na których zasiadali: Adam Skałkowski (1919–1939) i Bronisław Dembiński (1923–1933). Ta druga zakończyła działalność w 1933 r. po przejściu prof. Dembińskiego na emeryturę. Adam Skałkowski wykształcił zastępy historyków, spośród których wielu zajęło potem istotne miejsce w historiografii polskiej. Bronisław Dembiński był natomiast jednym z najznacniejszych przedstawicieli Polski w środowisku historyków europejskich, m.in. głównym promotorem powierzenia Polsce organizacji VII Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych w 1933 r. Po przerwie wojennej Katedra Historii Nowożytnej została bezzwłocznie reaktywowana; na jej czele stał do 1949 r. prof. Skałkowski. W l. 1950–1952 istniały Katedry Historii Nowożytnej (prof. Kazimierz Piwarski) i Historii Powszechnej Nowożytnej (prof. Janusz Pajewski). Następnie wchodziły one, jako zakłady, w skład wielkiej Katedry Historii Powszechnej, przy czym Zakład prof. Pajewskiego nosił wtedy nazwę: Historii Nowożytnej i Nowoczesnej. W 1958 r. przy kolejnej reorganizacji wśród dziewięciu katedr powstała Katedra Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej. Kierował nią prof. Pajewski, także wówczas gdy w 1969 r. z katedry stała się zakładem noszącym tę samą nazwę. Stan ten istniał do 1979 r.; od 1977 r. prof. Pajewski był kuratorem zakładu. Kierownikami Zakładu Historii Powszechnej XIX i XX wieku byli od tej pory: Antoni Czubiński (1979–1999), Przemysław Hauser (1999–2001), Tadeusz Kotłowski (2001–2007) i Tomasz Schramm (od 2007). Szczególnie silne piętno na Zakładzie, jak też na skalę szerszą (IH UAM, uniwersytet, Instytut Zachodni) wywarli profesorowie Pajewski i Czubiński. Lista osób zatrudnionych w kolejnych jednostkach w l. 1945–2019 liczy, wraz z wymienionymi wyżej, 37 pracowników naukowych (bez aspirantów i doktorantów), po części związanych w różnych okresach także z innymi zakładami, a także czterech pracowników naukowo-technicznych. Do 1979 r.

znajdowało się wśród nich kilka osób zajmujących się czasami wczesnonowożytnymi, jednak przeważająca liczba to badacze XIX, zwłaszcza zaś XX w.

Realizowane przez kilkadziesiąt lat zainteresowania naukowe tak liczного zespołu były siłą rzeczy wielce zróżnicowane. Wyróżniającym się obszarem badań były studia niemcoznawcze (Janusz Pajewski, Zdzisław Grot oraz Antoni Czubiński i jego uczniowie: Przemysław Hauser, Tadeusz Kotłowski, Krzysztof Rzepa, Wojciech Krzyżaniak, Dorota Mazurczak), obejmujące także styk niemiecko-polski. W l. 80. skutecznie spożytkowywane były możliwości realizowania w tym względzie programów naukowych określanych mianem problemów resortowych lub Centralnych Problemów Badań Podstawowych, przy których ważną rolę organizacyjno-administracyjną odgrywał mgr Ryszard Wryk. W latach późniejszych grono niemcoznawców zasiłiła uczennica prof. Czesława Łuczaka, Bożena Górczyńska-Przybyłowicz. Z tą specjalizacją Zakładu wiązało się także powołanie w 1973 r. czasopisma „Studia Historica Slavo-Germanica”, które w 2014 r. przekształciło się w serię wydawniczą. Ponadto poszczególni pracownicy wytyczali sobie własne obszary badawcze: Stanisław Sierpowski Włochy i Ligę Narodów, Krzysztof Jankowiak Stany Zjednoczone, Zdzisław Wroniak, Tomasz Schramm, Marek Mikołajczyk, Rafał Dobek i nowożytnik Maciej Serwański Francję, Waldemar Łazuga Galicję i szerzej monarchię austro-węgierską, a także historię myśli politycznej, Wiesław Olszewski Daleki Wschód, Jakub Wojtkowiak Związek Sowiecki, Krzysztof Marchlewicz Wielką Brytanię. Zainteresowania pracowników kierowały się również ku zagadnieniom stykającym się z dziejami Polski lub wręcz ich dotyczącym (Janusz Pajewski, Wisława Knapowska, nowożytnik Zygmunt Boras, Franciszek Paprocki, Zdzisław Grot, Antoni Czubiński, Przemysław Hauser, Tomasz Schramm, Waldemar Łazuga, Piotr Okulewicz, Bożena Górczyńska-Przybyłowicz, Małgorzata Praczyk).

W dorobku publikacyjnym pracowników Zakładu należy odnotować dzieła, które zajęły znaczące miejsce w polskiej historiografii. Wymienić tu można np.: wielokrotnie wznawiane książki J. Pajewskiego: *Historia powszechna 1871–1918*, *Odbudowa państwa polskiego 1914–1918* czy *Pierwsza wojna światowa 1914–1918*, liczne publikacje A. Czubińskiego, wśród nich syntezy poświęcone w części lub w całości dziejom XX w., podobne syntezy S. Sierpowskiego, syntezy dziejów Wietnamu i Australii W. Olszewskiego opublikowane w znanej serii Ossolineum oraz liczne monografie i wydawnictwa źródłowe.

Zakład niejednokrotnie był forum znaczących sesji naukowych, w niemałym stopniu w ramach wspomnianych wyżej programów badań niemcoznawczych. Obok nich można odnotować dwie międzynarodowe sesje organizowane pod egidą Association Internationale d'Histoire Contemporaine de l'Europe (1973, 1997).

• Literatura:

- T. Schramm, *Dzieje Katedry Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” (2) 2002, s. 365–375.

Tomasz Schramm

ZAKŁAD HISTORII SPOŁECZEŃSTW ANTYCZNYCH

Zakład Historii Społeczeństw Antycznych powstał w I 1997 r. w wyniku podziału dotychczas istniejącego Zakładu Historii Starożytności na dwie odrębne jednostki organizacyjne (drugą z nich stał się Zakład Historii Starożytności Wschodu). Pierwszym kierownikiem został prof. Leszek Mrozewicz. W nowej jednostce znaleźli wówczas zatrudnienie: dr Maria Musielak, dr Kazimierz Ilski oraz mgr Lechosław Olszewski, a później dołączyli: dr Krzysztof Królczyk (1999), dr Katarzyna Balbuza (2002) i dr Anna Tatarkiewicz (2005). W 2002 r. z Zakładu odszedł dr L. Olszewski, natomiast rok później dr hab. K. Ilski, który stanął na czele nowo powołanej w ramach IH Pracowni Historii Bizancjum. W 2012 r. prof. L. Mrozewicz przeszedł do Kolegium Europejskiego im. Jana Pawła II UAM w Gnieźnie, gdzie objął stanowisko dyrektora. Kierownikiem Zakładu została prof. UAM M. Musielak (2012). W 2017 r. funkcję kierownika objął prof. UAM K. Królczyk.

Aktualnie do grona pracowników naukowych Zakładu należą: K. Królczyk (doktorat 1998, habilitacja 2014, profesor UAM 2017; zajmuje się dziejami starożytnego Rzymu okresu wczesnego cesarstwa I–III w., w tym zwłaszcza epoką Sewerów 193–235 r. po Chr., dziejami prowincji rzymskich, jak również historią polskich badań nad światem starożytnym), M. Musielak (doktorat 1985, habilitacja 2004, profesor UAM 2007; zainteresowania badawcze koncentruje wokół historii starożytnej Grecji, w szczególności kształtowania się klasycznej *polis*, organizacji delfickiej *polis*, współdziałania delfickiej *polis* i amfiklionów, relacji między *poleis* greckimi a ludami barbarzyńskimi, *poleis* greckimi w imperium rzymskim, koloniami greckimi na zachodnim wybrzeżu Morza Czarnego, epigrafiki, prozopografii), K. Balbuza (doktorat 2001 – nagroda Prezesa Rady Ministrów; habilitacja 2015 – również nagroda Prezesa Rady Ministrów za działalność naukową; profesor UAM 2017; zajmuje się historią wczesnego cesarstwa rzymskiego, ideologią i autoprezentacją władzy cesarskiej, szczególnie miejsce w badaniach zajmuje numizmatyka rzymska), A. Tatarkiewicz (doktorat 2005, procedura habilitacyjna w toku; zajmuje się rolą i statusem kobiet w starożytności).

Przez wiele lat z Zakładem związane było grono doktorantów. Byli to (w kolejności alfabetycznej): Katarzyna Balbuza, Michał Baranowski, Dorota Dutkiewicz, Piotr Jagła, Zofia Kaczmarek, Jakub Karczyński, Anna Kotłowska, Jakub Kozłowski, Krzysztof Królczyk, Dorota Latanowicz, Paweł Sawiński i Anna Tatarkiewicz. Aktualnie swoje dysertacje doktorskie przygotowują mgr Daniel Ziola (promotor: K. Królczyk), mgr Mateusz Raszyński (promotor: K. Balbuza), mgr Roman Deiksler (promotor: K. Balbuza) oraz mgr Aneta Liwerska (promotor: M. Musielak).

Zakład od początku istnienia rozwijał dynamiczną współpracę z polskimi i zagranicznymi ośrodkami uniwersyteckimi, zapraszając naukowców na staże badawcze lub wykłady gościnne. Szczególnie bliską współpracę pracownicy Zakładu realizują od lat z ośrodkami uniwersyteckimi w szwajcarskim Fryburgu (K. Balbuza, K. Królczyk, L. Mrozewicz, M. Musielak,

A. Tatarkiewicz i doktoranci) oraz w Kilonii (K. Balbuza, K. Królczyk, L. Mrozewicz, A. Tatarkiewicz i doktoranci). Pracownicy Zakładu brali udział lub kierowali kilkoma grantami badawczymi. Jednym z nich był grant zbiorowy, realizowany również przez osoby z zewnątrz, pt. „Transformacja Imperium Rzymskiego w czasach flawijskich” (2008–2011), któremu towarzyszyły publikacje pt. *Studia Flaviana* (2010) i *Studia Flaviana II* (2012).

Zakład prowadzi również dynamiczną działalność naukową (organizacja konferencji w l. 2002, 2007, 2009, 2017, w tym dwóch z ramienia Komisji Historii Starożytnej przy PTH: w 2002, 2017) oraz wydawniczą (serie: „Xenia Posnaniensia. Series altera”, pod red. L. Mrozewicza i M. Musielak [1997–2012], „Xenia Posnaniensia. Series tertia” pod red. K. Balbuzy, K. Królczyka, M. Musielak, A. Tatarkiewicz [od 2013], „Xenia Posnaniensia. Monografie” oraz „Fontes Historiae Antiquae. Zeszyty źródłowe Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych” [od 1998, ale od 2013 r. są wydawane pod egidą Instytutu Kultury Europejskiej UAM], pod red. L. Mrozewicza i M. Musielak [od 2019 r. pod red. L. Mrozewicza], w l. 1998–2003 również K. Ilskiego).

Zakład organizuje seminaria doktorsko-habilitacyjne, w których od początku uczestniczyli również badacze spoza IH (Krzysztof Antczak, Anna Baziór, Mariusz Ciesielski, Jerzy Hałas, Daria Janiszewska, Danuta Okoń, Małgorzata Rabenda, Paweł Madejski, Jacek Pudliszewski, Sebastian Ruciński, Dariusz Spychała, Paweł Sawiński, Emilia Twarowska-Antczak, Jacek Wiewiorowski, Miron Wolny, Jadwiga Żmijewska). Niektóre seminaria miały charakter wyjazdowy i odbywały się w pałacu biskupim w Ciężeniu (Dom Pracy Twórczej UAM). Pracownicy Zakładu zorganizowali ponadto jubileusz 80. urodzin prof. Tadeusza Zawadzkiego (1999; publikacja jubileuszowa: *Aetas Imperatoria*, pod red. K. Ilskiego i L. Mrozewicza, Poznań 1999) oraz wydali księgę pamiątkową z okazji 60. urodzin prof. Leszka Mrozewicza (2011; zob. *Studia Lesco Mrozewicz ab amicis et discipulis dedicata*, pod red. S. Rucińskiego, K. Balbuzy, K. Królczyka, Poznań 2011). Z inicjatywy L. Mrozewicza UAM nadał doktorat honoris causa profesorowi Tadeuszowi Kotuli (UWr) oraz Medal za Zasługi dla UAM dla prof. Silvia Panciery (Università La Sapienza, Rzym).

Przy Zakładzie, zawsze otwartym na studentów zainteresowanych historią antyku, prężnie działa sekcja antyczna Studenckiego Koła Naukowego Historyków im. Gerarda Labudy IH UAM (*Amici Antiquitatis*), powołana w 2006 r. (opiekunowie: 2006–2009 L. Mrozewicz, 2009–2011 J. Kozłowski, od roku akad. 2011/12 K. Balbuza). Sekcja spotyka się na zebraniach z prelekcjami, dwugłosami studenckimi, realizuje projekty naukowe, quizy dla studentów z wiedzy o starożytności (wspólnie z Sekcją Orientalistyczną SKNH IH UAM), organizuje lub współorganizuje konferencje (dotychczas 16), a ponadto krajowe oraz zagraniczne wyjazdy naukowe śladami kultury antycznej. W l. 2006–2010 łącznie siedem: Niemcy (Berlin 2006), Turcja (wybrzeże egejskie 2006), Włochy (Rzym 2007, 2008, 2011; Kampania 2009), Wielka Brytania (Londyn 2010), po 2012, wspólnie z Sekcją Orientalistyczną, trzy: Londyn (2017), Ateny (2018) i Izrael (2019).

• Literatura:

L. Mrozewicz, *Badania nad dziejami Grecji i Rzymu w Poznaniu (1919–2008)* [w:] *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*, red. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2011, s. 15–31;

L. Mrozewicz, *Historia starożytna na Uniwersytecie w Poznaniu* [w:] *Uniwersytety. Tradycje – dzień dzisiejszy – przyszłość*, red. Z. Drozdowicz, Poznań 2009, s. 71–81.

Katarzyna Balbuza, Krzysztof Królczyk

ZAKŁAD HISTORII STAROŻYTNEGO WSCHODU

Powstał w 1997 r. z podziału Zakładu Historii Starożytnej, w wyniku czego obok Zakładu Historii Starożytnego Wschodu powstał także Zakład Historii Społeczeństw Antycznych. Początkowo Zakład podlegał kuratorowi, którym był ówczesny wicedyrektor IH UAM ds. naukowych, prof. Tomasz Schramm, a od 2001 r. kierownikiem Zakładu był prof. Stefan Zawadzki. Ponadto pracownikami Zakładu od jego powstania byli mgr Jarosław Maniaczyk, mgr Witold Tyborowski, a od 1998 r. mgr Joanna Paszkowiak (ob. Wojciechowska). W 2000 r. mgr Jarosław Maniaczyk i mgr Witold Tyborowski uzyskali tytuły doktora nauk historycznych, na podstawie rozpraw pisanych pod kierunkiem prof. S. Zawadzkiego oraz prof. Jean-Marie Duranda (mgr J. Maniaczyk). W 2002 r. zatrudniony został mgr Radosław Tarasewicz. Mgr J. Paszkowiak uzyskała stopień naukowy doktora w 2005 r., lecz stosunek pracy został z nią rozwiązany w 2014 r. Mgr R. Tarasewicz uzyskał stopień doktora w 2008 r. na podstawie rozprawy, której promotorem był prof. S. Zawadzki. W 2016 r. dr W. Tyborowski uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego i w lutym tego roku przejął kierownictwo Zakładem, z czego zrezygnował jego twórca, prof. S. Zawadzki. W IV 2018 r. został zatrudniony dr Tytus Mikołajczak, specjalista z dziedziny badań nad Persją Achemenidów, który stopień doktora uzyskał na University of Chicago.

Dnia 8 X 2018 r. z udziałem gości zagranicznych w Sali Biskupa Lubrańskiego w budynku Rektoratu UAM odbyła się uroczystość wręczenia księgi jubileuszowej prof. S. Zawadzkiemu, który przeszedł na emeryturę 31 XII 2017 r. Redaktorami księgi byli prof. Rafał Koliński, prof. Jan Prostko-Prostyński i prof. UAM Witold Tyborowski. Od początku istnienia Zakład rozwijał współpracę z uczonymi z ośrodków w Europie Zachodniej, zapraszając ich do odwiedzin w Poznaniu. Wśród postaci wartych odnotowania należy wymienić prof. O. Keela, prof. P. Calmeyera, prof. W.G. Lamberta, prof. K.H. Kesslera, prof. M. Jursę, dr C. Waerzeggers, dr I. Finkla i innych. Jednocześnie, poczynając od 1996 r. najpierw prof. Zawadzki, a następnie pozostali pracownicy Zakładu rozpoczęli regularne wyjazdy do znanych kolekcji tabliczek klinowych w Europie Zachodniej, przede wszystkim British Museum w Londynie. Efektem tych wyjazdów są liczne prace angielskojęzyczne publikowane na Zachodzie. W 2002 r. prof. Zawadzki otrzymał subsydium profesorskie Fundacji Nauki Polskiej na badania nad społeczeństwem i gospodarką Mezopotamii w II i I tys. p.n.e., co

pozwoili jemu oraz członkom jego zespołu badawczego na liczne wyjazdy i studia na dziejami politycznymi i gospodarczymi tego regionu we wskazanym okresie. Pracownicy Zakładu (prof. S. Zawadzki, prof. UAM W. Tyborowski, dr hab. R. Tarasewicz) są beneficjentami grantów KBN a następnie NCN, które pozwalają im na prowadzenie badań naukowych na podstawie niepublikowanych tekstów klinowych zdeponowanych w muzeach Europy i USA oraz renomowanych ośrodkach uniwersyteckich. Pracownicy Zakładu wielokrotnie uczestniczyli, występując z referatami, w corocznych światowych kongresach asyriologicznych, *Rencontre Assyriologique Internationale*.

Obecnie w Zakładzie oprócz trzech badaczy (dr T. Mikołajczak, dr hab. R. Tarasewicz i prof. UAM W. Tyborowski) działalność naukową rozwijają doktoranci: mgr Stanisław Chmielowski, mgr Krzysztof Kałek, mgr Maria Kloska i mgr Izabela Nowak. Obszar badawczy tego zespołu to dzieje, ustrój, administracja, gospodarka i prawo Mezopotamii w II i I tys. p.n.e. W życiu naukowym Zakładu uczestniczy nadal prof. S. Zawadzki, który formalnie przebywa na emeryturze, lecz wiedzą i umiejętnościami dzieli się z wszystkimi zainteresowanymi studiami nad dziejami, społeczeństwem i gospodarką Babilonii w I tys. p.n.e. Stałym elementem życia Zakładu są comiesięczne spotkania naukowe, na których jedno z pracowników lub gości prezentuje rezultaty swoich najnowszych badań. Na spotkania zapraszani są uczeni z innych jednostek naukowych Poznania i kraju, zajmujący się badaniem nad starożytnością.

Od samego początku przy Zakładzie działa Sekcja Orientalistyczna Studenckiego Koła Naukowego Historyków, która odbywa regularne, comiesięczne spotkania naukowe, na których wygłaszane są referaty i odbywają się dyskusje naukowe. Do 2016 r. kierował nią dr W. Tyborowski, po czym kierownictwo przejął mgr S. Chmielowski. Od siedmiu lat Sekcja ta, przy współpracy z sekcją *Amici Antiquitatis*, organizuje ogólnopolskie naukowe konferencje studencko-doktoranckie, których efektem są publikacje pokonferencyjne. Każdego roku jesienią lub zimą Sekcja Orientalistyczna organizuje wyjazdy naukowe do muzeów Berlina, Pergamonmuseum i Neues Museum. W 2017 r. obie wymienione sekcje zorganizowały wyjazd naukowy do British Museum, którego uczestnicy mogli zwiedzić przebogate zbiory orientalistyczne i antyczne tej instytucji. W 2018 r. obie sekcje zorganizowały podobny studencko-doktorancki wyjazd do Aten, którego celem było zapoznanie się ze starożytną przeszłością Hellady jako obszaru krzyżowania się wpływów Wschodu i Zachodu, natomiast wiosną 2019 r. ekspedycję do Izraela – śladami przeszłości starożytnej.

Witold Tyborowski

ZAKŁAD HISTORII STAROŻYTNEJ

„Pradzieje” Zakładu sięgają początków UP. Jesienią 1919 r. na poznańskiej *Alma Mater* powstała katedra historii starożytnej, pierwsza w Polsce, którą powierzono przybyłemu z Krakowa prof. Ludwikowi Piotrowiczowi. Utworzono wtedy również Seminarium Historii Starożytnej, będące oddziałem Seminarium Historycznego. Kierownikiem starożytniczego Seminarium został prof. L. Piotrowicz, a zastępcą młodszy asystent Antoni Stankowski. Początkowo Seminarium liczyło zaledwie pięciu słuchaczy, by w roku akad. 1921/22 osiągnąć liczbę 15 członków czynnych. Przy Seminarium utworzono ponadto bibliotekę, którą prowadził Marian Kniat. Po wyjeździe L. Piotrowicza na stałe do Krakowa (1922), Seminarium pozostawało zamknięte, a wykłady zlecone z historii starożytnej prowadzili odtąd egiptolog prof. Antoni Śmieszek i filolog klasyczny prof. Witold Klinger. Sytuacja taka trwała aż do wybuchu II wojny światowej, pomimo podjętej w 1927 r. próby ściągnięcia do Poznania docenta UJK we Lwowie dr. Kazimierza Zakrzewskiego, ostatecznie jednak nieudanej. Okupacyjne władze niemieckie, które zamknęły UP i utworzyły w jego miejsce Uniwersytet Rzeszy w Poznaniu, powołały na nim do życia Instytut Starożytności (1941). Jego dyrektorem został prof. Erich Diehl, petersburski uczeń wybitnego polskiego filologa klasycznego Tadeusza Zielińskiego. Wraz z końcem okupacji instytut ten, wraz z całym hitlerowskim uniwersytetem, przestał istnieć. W pierwszych latach po zakończeniu wojny wykłady z historii starożytnej prowadzili nadal poznańscy filologowie klasyczni. Dopiero w VII 1954 r. na UP pojawił się pierwszy w okresie powojennym historyk starożytności, doc. dr Tadeusz Zawadzki (uczeń L. Piotrowicza). Został on samodzielnym pracownikiem nauki w Katedrze Historii Powszechnej, kierowanej wówczas przez prof. Kazimierza Tymienieckiego. W roku akad. 1956/57, już po utworzeniu Instytutu Historycznego (dziś IH UAM), T. Zawadzki stanął na czele Zakładu Historii Starożytnej, który funkcjonował w ramach Katedry Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej. 1 IX 1955 r. nakazem pracy skierowano do tegoż Zakładu również mgr Julię Zabłocką, która objęła stanowisko asystenta (pomocniczego pracownika nauki). 1 XI 1961 r. Zakład przekształcono w niezależną Katedrę Historii Starożytnej, którą do 1967 r. kierował doc. dr Tadeusz Zawadzki. W wyniku restrukturyzacji, przeprowadzonej na UAM po 1968 r., powstał Zakład Historii Starożytnej (1970), którego kierownictwo objął prof. Stefan Parnicki-Pudełko, pełniący swą funkcję do przejścia na emeryturę (1984). Jego następczynią została 1 IX 1983 r. prof. Julia Zabłocka. Kolejnymi kierownikami Zakładu byli Leszek Mrozewicz (1991–1996) i Stefan Zawadzki (1996). W I 1997 r. Zakład Historii Starożytnej został podzielony na dwie nowe jednostki organizacyjne: Zakład Historii Starożytnego Wschodu (kierownik: prof. Stefan Zawadzki) oraz Zakład Historii Społeczeństw Antycznych (kierownik: prof. Leszek Mrozewicz). Pracownikami Zakładu (Katedry) Historii Starożytnej byli na przestrzeni dziejów następujący uczeni (w kolejności chronologicznej):

- Tadeusz Zawadzki (1919–2008), zatrudniony w l. 1950–1967,
- Julia Zabłocka (1931–1993), zatrudniona w l. 1954–1993,
- Włodzimierz Pająkowski (1934–1992), zatrudniony w l. 1957–1989,
- Stefan Parnicki-Pudełko (1914–1994), zatrudniony w l. 1970–1982,
- Stefan Zawadzki, zatrudniony w l. 1971–1996,
- Andrzej B. Biernacki, zatrudniony w l. 1972–1996,
- Leszek Mrozewicz, zatrudniony w l. 1974–1996,
- Maria Musielak, zatrudniona w l. 1977–1996,
- Kazimierz Ilski, zatrudniony w l. 1981–1996,
- Jan Prostko-Prostyński, zatrudniony w l. 1992–1996,
- Jarosław Maniaczyk, zatrudniony w l. 1992–1996,
- Witold Tyborowski, zatrudniony w l. 1993–1996,
- Lechosław Olszewski, zatrudniony w l. 1993–1996.

W Zakładzie Historii Starożytnej przygotowywał swoją pracę doktorską mgr Jan Prostko-Prostyński (w l. 1982–1986; magisterium w 1981 r. u prof. S. Parnickiego-Pudełko). Z Zakładem byli także związani doktoranci mgr Krzysztof Królczyk (w l. 1994–1996; magisterium w 1994 r. u prof. L. Mrozewicza), mgr Katarzyna Balbuza (od 1996 r.; magisterium w 1996 r. u prof. L. Mrozewicza). Byli w nim zatrudnieni również pracownicy techniczni: mgr Jerzy Kotecki, mgr Stefania Waligóra oraz mgr Waldemar Dejnega.

W Zakładzie Historii Starożytnej, na zaproszenie jego pracowników, gościli z wykładami uczeni z Polski i Europy. Polskie wersje niektórych wykładów wygłaszanych od 1993 r., za kierownictwa Zakładu przez Leszka Mrozewicza, a od 1996 r. również Stefana Zawadzkiego, ukazały się drukiem w serii „Xenia Posnaniensia. Wykłady gościnne w Zakładzie Historii Starożytnej UAM”, pod red. Leszka Mrozewicza i Stefana Zawadzkiego. Seria ta liczy piętnaście tytułów.

• Literatura:

L. Mrozewicz, *Badania nad dziejami Grecji i Rzymu w Poznaniu (1919–2008)* [w:] *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*, red. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2011, s. 15–31;

L. Mrozewicz, *Historia starożytna na Uniwersytecie w Poznaniu* [w:] *Uniwersytety. Tradycje – dzień dzisiejszy – przyszłość*, red. Z. Drozdowicz, Poznań 2009, s. 71–81.

Katarzyna Balbuza, Krzysztof Królczyk

ZAKŁAD HISTORII ŚREDNIOWIECZNEJ

Już przed wskrzeszeniem państwa polskiego w 1918 r. nie brakowało w Poznaniu i Wielkopolsce przykładów zainteresowania dziejami wieków średnich, jednak akademicka mediewistyka pojawiła się dopiero wraz z powstaniem Wszechnicy Piastowskiej, czyli UP (od 1956 r. UAM). Twórcą jej był przybyły z Warszawy Kazimierz Tymieniecki, który w powołanym do życia Seminarium Historycznym UP objął, jako jedną z sześciu wówczas ustanowionych, Katedrę Historii Średniowiecznej, którą dzierżył nieprzerwanie do 1939 i ponownie, w zmieniających się układach organizacyjnych²⁹, od 1945 do przejścia w stan spoczynku w 1960 r. Wokół Tymienieckiego wykształciło się grono uczniów, spośród których należy wymienić przedwcześnie zmarłego Teodora Tyca, Leona Koczego (po wojnie nie wrócił do kraju), Gerarda Labudę, Brygidę Kürbisównę, Jadwigę Krzyżaniakową i Zbigniewa Wielgosza. Rok 1925 („rok Chrobrowy” ze względu na 900. rocznicę koronacji i śmierci Bolesława Chrobrego) zaznaczył się w dziejach historiografii poznańskiej dwoma ważnymi wydarzeniami: zaczął się ukazywać (wychodzący do dziś) periodyk „Roczniki Historyczne” (którego założycielem i długoletnim redaktorem był prof. Tymieniecki), który zawsze poświęcał dużo miejsca mediewistyce, a w grudniu odbył się w Poznaniu IV Powszechny Zjazd Historyków Polskich (następne to najwyższe forum historyków polskich, XIII Zjazd, odbył się w Poznaniu dopiero w 1984 r.). W I. okupacji hitlerowskiej Tymieniecki i Labuda działali na terenie Generalnego Gubernatorstwa w ramach tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich. Po wyzwoleniu K. Tymieniecki natychmiast włączył się do pracy na UP, podobnie jak jego uczeń G. Labuda. Niebawem przybył do Poznania z Wilna Henryk Łowmiański. Ta „wielka trójka” poznańskiej mediewistyki przez wielu uważana nie bez słuszności za twórców i luminarzy „poznańskiej szkoły mediewistycznej”, na kilka dziesięcioleci istotnie zdominowała mediewistykę poznańską.

Nie miały większego praktycznego znaczenia wielokrotne przemiany organizacyjne, już bardziej kilkakrotnie zmiany siedziby historyków. W utworzonym w 1950 r. Zespole Katedr Historycznych K. Tymieniecki w dalszym ciągu kierował Katedrą Historii Średniowiecznej, podobnie po wprowadzeniu dwustopniowej struktury w 1952 r. uczony ten był kierownikiem Katedry Historii Powszechnej, a w jej ramach Zakładu Historii Średniowiecznej, podczas gdy G. Labuda objął kierownictwo Katedry Historii Polski. W ten sposób na kilkanaście lat utrwalił się podział mediewistyki na UAM na dwie jednostki: Historii Powszechnej i Historii Polski. Pod koniec 1956 r. Zespół Katedr Historycznych przekształcony został w Instytut Historyczny z H. Łowmiańskim jako dyrektorem. Pod koniec roku akad. 1957/58 nastąpiła

²⁹ Nie będę ich szczegółowo omawiał, najpełniejsze przedstawienie dał Tomasz Schramm, *Zarys dziejów Instytutu Historii UAM* [w:] *Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1956–2006*, Poznań 2006, s. 5–55 i aneksy.

kolejna reorganizacja: Tymieniecki został kierownikiem Katedry Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej, Labuda – Katedry Historii Polski Feudalnej do Połowy XVIII w. Nowy podział IH w 1969 r. już nie przewidywał katedr, lecz zakłady – kierownikiem Zakładu Historii Powszechnej i Polski do XV w. został G. Labuda. Po jego formalnym odejściu z UAM Zakładem Historii Średniowiecznej (gdyż do tej nazwy powrócono) kierowali kolejno: Jerzy Strzelczyk, Jadwiga Krzyżaniakowa, Zbigniew Wielgosz, ponownie J. Strzelczyk, Krzysztof Kaczmarek i (obecnie) Jarosław Nikodem.

W różnych okresach³⁰, pomijając już wymienionych, w katedrze lub zakładzie historii średniowiecznej zatrudnieni byli (w porządku alfabetycznym): **Małgorzata Delimata-Proch**, Józef Dobosz, **Zbyszko Górczak**, Włodzimierz Groblewski, Jerzy Hauziński, Jacek Jaskulski, **Krzysztof Kaczmarek**, **Adam Krawiec**, Jacek Kubanek, **Jakub Kujawiński**, **Jarosław Nikodem**, Bronisław Nowacki, **Piotr Pokora**, **Dariusz Andrzej Sikorski**, Genowefa Wojciech-Masłowska, **Andrzej Marek Wyrwa**³¹. M. Delimata-Proch, Z. Górczak, K. Kaczmarek, A. Krawiec, J. Nikodem, P. Pokora, D.A. Sikorski i A.M. Wyrwa dopracowali się w ramach Zakładu habilitacji lub profesury. Przez Zakład przewinęła się także spora liczba doktorantów, pracująca częściowo w innych jednostkach IH lub poza nim.

O naukowych osiągnięciach mediewistów będzie mowa w innym miejscu. Tutaj należy jednak koniecznie stwierdzić, że mediewistyka (w węższym lub szerszym znaczeniu) uprawiana jest w IH także w innych zakładach, a także poza IH na UAM i poza UAM. Nie dążąc do wyczerpania zagadnienia, ograniczę się do wymienienia przynajmniej następujących nazwisk: Tomasz Jasiński, Rafał Witkowski, Maciej Dorna, Edward Skibiński, Paweł Stróżyk (Zakład Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii), Kazimierz Ilski, Anna Kotłowska (Pracownia Dziejów Bizancjum), Bohdan Lapis, Maciej Michalski (Zakład Historii Kultury), Benon Miśkiewicz, Karol Olejnik (Zakład Historii Wojskowej), Zdzisław Pentek (Zakład Bałkanistyki).

Jerzy Strzelczyk

ZAKŁAD HISTORII WOJSKOWEJ

Do 1955 r. prace z zakresu badań historyczno-wojskowych miały w IH charakter przy czynkarski i okazjonalny. Tematy takie podejmowane były przez historyków poznańskich niejako na marginesie głównych nurtów badawczych. Historia wojskowości jako główny nurt badawczy pojawiła się w IH wraz z osobą Benona Miśkiewicza, który swoje kolejne

³⁰ Bardziej szczegółowo w sporządzonym przez Bogusławę Szylin zestawieniu „Pracownicy Instytutu Historii 1956–2006” w publikacji wymienionej w poprzednim przypisie, s. 179–190.

³¹ Wyróżnieni grubszą czcionką pracują w Zakładzie obecnie.

prace na stopień naukowy (od magisterium do habilitacji) poświęcał badaniom historyczno-wojskowym. Aktywność ta została uwieńczona powstaniem w 1969 r. Zakładu Historii Wojskowej. Przez cały czas istnienia Zakład należy do jednych z najmniejszych w Instytucie (4–5 pracowników), jednakże aktywność naukowa nie zamyka się wokół jednego problemu: 1) dzieje wojskowości polskiej ze szczególną preferencją dla okresu feudalnego, powstania wielkopolskiego 1918–1919, dziejów wojskowości polskiej okresu międzywojennego oraz II wojny światowej, 2) studia z dziejów metodologii i teorii badań historyczno-wojskowych, 3) studia nad dziejami polskiej historiografii wojskowej.

Na pierwszym miejscu w tym nurcie badawczym należy niewątpliwie wymienić B. Miśkiewicza, wybitnego historyka wojskowości. Mając zapewne świadomość, że historia wojskowości jest nauką młodą i brakuje jej „oprawy” metodologicznej B. Miśkiewicz podjął dzieło tworzenia tego fundamentu. Jeśli dzisiaj badania historyczno-wojskowe są dziedziną dyscypliny, jaką jest historia, to jest z całą pewnością zasługą B. Miśkiewicza. Do końca aktywności naukowej na pierwszym planie jego zainteresowań naukowych była historia wojskowości średniowiecznej. W ostatnich latach życia uczonego można zauważyć, że przeniósł on punkt ciężkości dociekań z dziejów wojskowości państwa polskiego w czasach średniowiecznych na rzecz badań z polskiej historiografii wojskowej i wybranych aspektów wojskowości XX-wiecznej. Specjalne miejsce w badaniach i publikacjach Profesora zajmowało powstanie wielkopolskie 1918–1919, ze szczególnym uwzględnieniem jego militarnych aspektów. Swoistym podsumowaniem dorobku naukowego B. Miśkiewicza stała się monografia *Wielkopolska w dziejach oręża polskiego (X–XX wiek)* (Poznań 2008), w której m.in. syntetycznie podsumował rolę Wielkopolski w militarnych dziejach Polski średniowiecznej. Nikt wtedy nie przypuszczał, że nagła śmierć w gwałtowny sposób przerwie możliwość realizowania jeszcze wielu planów badawczych.

Karol Olejnik badania historyczno-wojskowe rozpoczął od pracy poświęconej reformom wojskowym Kazimierza Wielkiego i przez długie lata pozostał wierny biografistyce wojskowej. Zgodnie jednak z zasadą B. Miśkiewicza, że warsztatu historyka wojskowości można nauczyć się najlepiej na tematach związanych z historią średniowiecza, podjął dzieło mistrza i przedstawił kwestie obrony granicy zachodniej Polski, aż do XVIII w. Szczególne miejsce w twórczości naukowej K. Olejnika zajęły badania nad polską myślą wojskową. Jeżeli dzisiaj możemy powiedzieć, że wiemy, jak wyglądał dorobek polskiej historiografii wojskowej, to jest z pewnością zasługą tego autora. K. Olejnik, wykorzystując doświadczenia badawcze, zajął się też refleksją nad problemem stosunku szlachty polskiej do wojny.

Historia wojskowości daje ogromne możliwości wyboru problemu badawczego. W przypadku Zbigniewa Pilarczyka takim przedmiotem szczególnego zainteresowania stała się historia polskich fortyfikacji i co ważne nieograniczona do jednej epoki. Próby monograficznego pokazania fortyfikacji Poznania czy nowożytnych twierdz aż po fortyfikacje XIX w. są dowodem, że ta pozornie wąska dziedzina badania naukowego może stać się przedmiotem

realizacji poważnych problemów. Z pewnością na marginesie głównych zainteresowań jest próba przedstawienia dorobku polskiej historiografii wojskowej, której autorzy zajmowali się historią, a także praktyka fortyfikacji. Warsztat historyka wykorzystuje ten autor również do odtworzenia historii ruchu harcerskiego ze szczególnym uwzględnieniem wielkopolskich doświadczeń. Trudno nie wspomnieć o zainteresowaniu powstaniem wielkopolskim 1918–1919, nie tylko jako zrywem zbrojnym, ale szczególnym przejawem aktywności społecznej, politycznej a nawet obywatelskiej w trudnych warunkach niebytu niepodległego państwa.

Każdy z pracowników Zakładu stara się wnieść do badań przeszłości militarnej kolejny nowy problem badawczy. Tak się stało w przypadku Macieja Franza. Od samego początku jego aktywności jako badacza przedmiotem szczególnej uwagi, żeby nie powiedzieć pasji, są wojny morskie. Publikacje, które wyszły spod jego pióra, upoważniają do stwierdzenia, że mamy do czynienia z ukształtowanym i doświadczonym badaczem wojen morskich, ze szczególnym uwzględnieniem XIX i XX w. M. Franz zajmuje się dwoma problemami badawczymi. O pierwszym wspominałem, a drugim jest historia wojskowości nowożytnej. Zainteresowania te dotyczyły kwestii wojskowości kozackiej, polskiej, a także powszechnej. Podobnie jak pozostali pracownicy Zakładu M. Franz wykorzystuje doświadczenie badawcze, aby pokazać dorobek autorów, którzy wcześniej zajmowali się daną problematyką.

Różnorodny wachlarz zainteresowań badawczych prezentuje Bartosz Kruszyński, którego rozwój naukowy przypomina rozchodzące się kręgi na wodzie. Zaczynał od biografistyki, by przejść do badań nad historią militarną Poznania i Wielkopolski w czasie zaborów i II RP. Konsekwentnie, wraz ze zdobywaniem doświadczenia, wychodził ze swymi zainteresowaniami coraz dalej, czego przykładem jest podjęcie tematyki amerykańskich sił zbrojnych i ich aktywności na współczesnych frontach wojen w różnych rejonach świata. Warto podkreślić, że ten ostatni obszar wychodzi nieco poza klasyczne pojmowanie historii wojskowości, bowiem autor podejmuje tematy wchodzące w problematykę politologiczną.

Bardzo sprecyzowany w swych zainteresowaniach historyczno-wojskowych jest Karol Kościelniak, bowiem głównym nurtem jego badań jest wojskowość polska czasów nowożytnych. Lecz i w tym wypadku mamy do czynienia z chęcią pokazania przez autora różnych kwestii od biografistyki aż po próby syntezy tego okresu. Oczywiście tak jak pozostali K. Kościelniak nie unika tematów historiograficznych dodatkowo wzbogaconych umiejętnościami redaktorskimi w procesie przygotowywania kolejnych tomów „Studiów do Dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej”. Z tego, siłą rzeczy powierzchownego, przedstawienia nurtów badawczych podejmowanych przez pracowników Zakładu, wynika, że wzajemnie uzupełniają się oni i w sumie jest on szeroki i chronologicznie, i merytorycznie.

Nie można nie wspomnieć o prowadzeniu przez Zakład specjalności dydaktycznej Historia wojskowości, która skutkuje tym, że wszyscy realizujący ją pracownicy poszerzają

zainteresowania naukowe, by móc sprostać oczekiwaniom studentów i treściom prowadzonych przedmiotów. Mimo że zespół pracowników Zakładu jest niewielki, to zakres podejmowania kolejnych nurtów badawczych jest od wielu lat zwiększany przez realizowanie tematów w ramach prac magisterskich i doktorskich. Dziś jest to kilkaset prac magisterskich i kilkadziesiąt rozpraw doktorskich. Tym sposobem problematyka badań historyczno-wojskowych realizowanych przez Zakład jest nieograniczona.

Zbigniew Pilarczyk

ZAKŁAD KULTURY I MYŚLI POLITYCZNEJ

Zakład Kultury i Myśli Politycznej został formalnie utworzony w 2008 r., kiedy zastąpił powołaną w 2003 r. Pracownię Kultury i Myśli Politycznej. Pomysłodawcą, organizatorem i kierownikiem nowej jednostki był prof. Waldemar Łazuga – jeden z ostatnich uczniów prof. Janusza Pajewskiego, który po jego przejściu na emeryturę objął po nim wykład z historii powszechnej XIX w. w ramach Zakładu Historii Powszechnej XIX i XX wieku. Z tym Zakładem prof. Łazuga był związany w l. 1979–2003.

Zakład, a wcześniej Pracownia Kultury i Myśli Politycznej od samego początku zostały ukierunkowane na badania interdyscyplinarne z pogranicza historii, politologii i socjologii. Skład Zakładu poza kierownikiem tworzą: prof. UAM dr hab. Rafał Dobek, prof. UAM dr hab. Damian Szymczak, prof. UAM dr hab. Sebastian Paczos, dr Mariusz Menz oraz dr Anna Piesiak. Dominującym obszarem badawczym Pracowni/Zakładu stały się dzieje monarchii austro-węgierskiej ze szczególnym uwzględnieniem miejsca i roli w niej Polaków oraz instytucji ministerstwa dla Galicji. Ważną pozycję zajmują studia nad polską myślą polityczną XIX–XX w. (zwłaszcza konserwatywną) oraz prace badawcze z historii dziewiętnastowiecznej Francji (zwłaszcza Komuny Paryskiej) i biografistyki (Jargniew Drwęski, Raymond Aron, Pierre-Joseph Proudhon, Jan Bobrzyński, Stanisław Koźmian, Maria Dulębianka). W ostatnich dziesięciu latach przeprowadzono z pozytywnym skutkiem sześć przewodów doktorskich oraz trzy habilitacje. Efektem działalności naukowej Zakładu są liczne publikacje nie tylko w języku polskim, ale także niemieckim, francuskim i czeskim. W 2013 r. książka prof. W. Łazugi pt. *Kalkulować. Polacy na szczytach C.K. monarchii* (Poznań 2013) zdobyła dwa prestiżowe wyróżnienia: Nagrodę KLIO oraz Nagrodę im. Wacława Felczaka i Henryka Wereszyckiego.

Zakład zorganizował bądź współorganizował pięć międzynarodowych konferencji naukowych, których efektem są cztery monografie. Pierwsza odbyła się w Poznaniu jesienią 2009 r.: „Poznań – Szczecin – Wrocław. Trzy uniwersytety, trzy miasta, trzy regiony”, druga także w Poznaniu w XI 2013 r.: „Wielkopolska, Galicja i Królestwo Polskie. Jedna czy trzy historie?”, trzecia zaś w Kolbuszowej w V 2017 r. (współorganizatorem był Uniwersytet

Rzeszowski): „Samorząd terytorialny w Polsce i jego kulturotwórcza rola. Historia – Współczesność – Perspektywy”. Ostatnia zatytułowana „Wiedeń 1918 – koniec starego świata, początek nowego” odbyła się w Poznaniu w V 2018 r. (współorganizatorem był Austriacki Ośrodek Kultury UAM w Poznaniu przy współudziale Austriackiego Forum Kultury w Warszawie).

W 2011 r. prof. W. Łazuga otrzymał z rąk Prezydenta RP Krzyż Oficerski OOP. Ponadto poza wspomnianymi nagrodami za publikacje książkowe, wszyscy członkowie Zakładu byli nagradzani przez władze UAM za działalność naukową i organizacyjną. Pracownicy Zakładu należą do komitetów redakcyjnych prestiżowych czasopism: „Moderni Dejiny” (prof. W. Łazuga), „Historia Slavorum Occidentis” (prof. UAM D. Szymczak), „Galicia. Studia i materiały” (prof. W. Łazuga, prof. UAM D. Szymczak, dr M. Menz). Zakład ma szerokie kontakty międzynarodowe i współpracuje m.in. ze Stacją Naukową PAN w Wiedniu, Uniwersytetem Paris IV-Sorbonne w Paryżu, Polsko-Czeskim Towarzystwem Naukowym czy Międzynarodowym Zespołem Badawczym „Galicia 1772–1918”. Ponadto prowadzi szeroką działalność edukacyjną, współpracując z licznymi szkołami średnimi w Wielkopolsce w ramach klas akademickich. Ważnym wydarzeniem w życiu Zakładu był obchodzony w I 2012 r. jubileusz 60-lecia urodzin prof. W. Łazugi. Jego pamiątką stał się wydany w formie sztabucha *Album Amicorum Waldemara Łazugi*.

Mariusz Menz

ZAKŁAD METODOLOGII HISTORII I HISTORII HISTORIOGRAFII

Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii powstał w 1999 r. w wyniku podziału Zakładu Historii Nowożytnej do końca XVIII wieku i Metodologii Historii. Tym ostatnim kierował do swej śmierci w 1998 r. Jerzy Topolski, współtwórca nowoczesnej metodologii historii, historyk czasów nowożytnych, uczeń Jana Rutkowskiego. Zespół badaczy poświęcający się metodologicznej refleksji nad historią, w którego skład wchodził specjaliści od historii historiografii, tworzył wraz z historykami czasów nowożytnych, w szczególności historykami gospodarczymi, seminarium doktorskie Topolskiego, znane i cenione w kraju forum studentów, doktorantów i profesorów, dla których mistrzem był prof. Topolski. Pierwszym doktorem w zakresie metodologii historii był Andrzej Maria Faliński. Z kolei pierwszym zatrudnionym w 1979 r. na stanowisku asystenta w Zakładzie Historii Nowożytnej do końca XVIII wieku badaczem w tej specjalności był Wojciech Wrzosek (doktorat w 1985, habilitacja 1994), który objął kierownictwo Zakładu Metodologii Historii i Historii Historiografii powstałego po śmierci prof. Topolskiego. Drugą jego część, historyczną, objął prof. Maciej Serwański. Wychowankami prof. Topolskiego zatrudnionymi w Zakładzie są Gwidon Zalejko (doktorat 1993, zm. 2002), Ewa Domańska (doktorat 1995, habilitacja

2007) oraz Maciej Bugajewski (doktorat 2000, habilitacja 2010). Magistranci prof. Topolskiego doktoryzowali się już pod opieką promotorską prof. Wrzosek: Wiktor Werner (2001, habilitacja 2010) oraz Maria Solarz (2002, habilitacja 2012). W 2012 zatrudniono na stanowisku adiunkta dr. Tomasza Falkowskiego, absolwenta UMK, w 2014 zaś do Zakładu Dydaktyki Historii przeszedł prof. Bugajewski, który na wielu polach z powodzeniem kontynuuje współpracę z macierzystym Zakładem. Z kolei prof. Domańska (od 2002 r. *visiting professor* na Stanford University) prowadzi rozległą działalność naukową międzyinstytutową i międzyuczelnianą promującą interdyscyplinarne podejście do badań historycznych i organizuje liczne konferencje i wykłady gościnne światowej sławy badaczy teorii i historii historiografii (m.in. Frank Ankersmit, Dipesh Chakrabarty, Krzysztof Pomian, Hayden White).

Profesor W. Wrzosek w l. 1999–2010 prowadził seminarium doktorskie, a od 2010 r. Interdyscyplinarne Seminarium Historyczne, pracownicy Zakładu powołali i redagowali kwartalnik „Sensus Historiae” (2010–2015) oraz redagują od 2016 r. pismo interdyscyplinarne „Historia@Teoria”. Organizowali też wiele międzynarodowych i krajowych przedsięwzięć naukowych, a także ważnych dla Zakładu wydarzeń: jubileusze (1988: 60-lecie i 1998: 70-lecie urodzin J. Topolskiego), konferencje naukowe, w tym poświęcone Topolskiemu (Poznań 2009), oraz brali w nich udział. Więcej informacji o aktywności Zakładu i jego pracownikach można znaleźć na stronie IH.

Domena badań Zakładu to refleksja metahistoryczna z tradycji szkoły lwowsko-warszawskiej i poznańskiej szkoły metodologicznej. Jej pole problemowe rozciąga się od historiograficznej metodologii historii po metodologiczną analizę historiografii. Od czasów J. Topolskiego wiadomo, że historia historiografii bez metodologicznej problematyki zamienia się w biografistykę lub zapis kronikarski, a metodologia historii bez historiograficznej empirii pozostaje tylko naukoznawczą spekulacją.

Wojciech Wrzosek

ZAKŁAD NAJNOWSZEJ HISTORII POLSKI

Korzenie Zakładu sięgają 1 II 1972 r., kiedy to powołano do życia Zakład Historii Polski Ludowej, na czele którego stanął prof. Stanisław Kubiak (pełniący również, w l. 1958–1980, funkcję dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej). W 1976 r. dołączył do niego dr Kazimierz Robakowski, który po uzyskaniu w 1987 r. habilitacji przeniósł się na Wydział Nauk Społecznych UAM. W VIII 1979 r. przekształcono dotychczasowy Zakład w Pracownię w ramach Zakładu Historii Polski XIX i XX wieku, kierowanego przez prof. Lecha Trzeciakowskiego. Kolejna zmiana organizacyjna nastąpiła 1 VIII 1982 r., kiedy to dotychczasowa Pracownia Historii Polski Ludowej ponownie uzyskała status Zakładu, a jego nowym kierownikiem został docent (od 1991 r. profesor) Edmund Makowski. W tym samym roku

w Zakładzie zatrudniono mgr. Ryszarda Wryka, do którego w 1987 r. dołączył mgr Stanisław Jankowiak. W 1990 r. zmianie uległa nazwa jednostki – pojawił się Zakład Najnowszej Historii Polski. Po śmierci w 2000 r. prof. E. Makowskiego kierownictwo objął prof. Przemysław Hauser. Wraz z nim do Zakładu dołączył mgr Piotr Okulewicz, a rok później zatrudniony został dr Konrad Białecki. Na następny angaż trzeba było czekać aż do 2013 r., kiedy to w skład zespołu weszła dr Agnieszka Sawicz. W tym samym roku kierownikiem Zakładu został prof. S. Jankowiak. Od I 2019 r. Zakład składa się z pięciorga samodzielnych pracowników naukowych: prof. S. Jankowiaka, prof. UAM R. Wryka, prof. UAM P. Okulewicza, prof. UAM K. Białeckiego oraz dr hab. A. Sawicz. Pracownicy Zakładu pełnili w przeszłości odpowiedzialne funkcje organizacyjne, m.in. w l. 1985–1987 doc. E. Makowski był dziekanem WH, a w l. 1996–2002 prof. P. Hauser prorektorem UAM.

Obszarem szczególnych zainteresowań badawczych aktualnych pracowników Zakładu są: dzieje Wielkopolski w XX w., relacje polsko-niemieckie po 1945 r., stosunki państwo–Kościół w XX w., kryzysy okresu PRL, ruch sportowy na ziemiach polskich, okres rządów sanacji w Polsce oraz kontakty polsko-ukraińskie. Tylko w ostatnich latach zaowocowały one wieloma publikacjami i konferencjami naukowymi.

- Wybór publikacji:

K. Białecki, *Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu w latach 1956–1991*, Poznań 2012;

S. Jankowiak, *Taka jest prawda i innej prawdy nie ma. Poznań i Wielkopolska w marcu 1968 roku*, Poznań 2008;

S. Jankowiak, *Wielkopole w obliczu przemian politycznych 1956 roku*, Poznań 2016;

P. Okulewicz, *Obóz sanacyjny w województwie poznańskim w latach 1926–1935*, Poznań 2014;

A. Sawicz, *Konsulat bez precedensu. Agencja konsularna we Lwowie wobec problemów mniejszości polskiej*, Poznań 2018;

R. Wryk, *Poznaniacy na igrzyskach olimpijskich 1924–2018*, Poznań 2018.

Konrad Białecki

ZAKŁAD ŹRÓDŁOZNAWSTWA I NAUK POMOCNICZYCH HISTORII

Nauki pomocnicze historii były w programie nauczania od chwili powstania UP. Wśród założycieli uczelni był ks. Stanisław Kozierowski, który w 1920 r. uzyskał habilitację z nauk pomocniczych historii i wykładał je „ze szczególnym uwzględnieniem topografii i onomastyki historycznej”, a w 1938 r. został prof. tytularnym. Na Wydziale Humanistycznym pracowali też do 1939 r. inni wybitni specjaliści. Od 1922 r. doc. Zygmunt Zakrzewski, mianowany w 1930 r. prof. tytularnym, był kierownikiem Seminarium Numizmatycznego. W l. 1923–1927 numizmatykę wykładał Marian Gumowski, a od 1929 r. zajęcia prowadziła doc. Helena Polackówna. Zajęcia z paleografii łacińskiej, chronologii i dyplomatyki prowadził też przed 1939 r. Kazimierz Tymieniecki, który już w okresie powojennym wystąpił

z inicjatywą utworzenia stosownego zakładu. Wniosek w tej sprawie złożył na Radzie Naukowej IH 8 XI 1958 r., jednak inicjatywa ta nie doczekała się wówczas realizacji. Obecny Zakład wywodzi się z Zakładu Historii Kultury Średniowiecznej i Źródłoznawstwa utworzonego 1 XII 1965 r. przy Katedrze Historii Powszechnej Średniowiecznej IH na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM. Od 1 I 1966 r. Zakładem tym kierowała ówczesna doc. dr hab. Brygida Kürbis, a w 1969 r. został on przekształcony w samodzielny Zakład Nauk Pomocniczych Historii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM. Podczas reorganizacji IH w 1982 r. Zakład uzyskał swą obecną nazwę. Od początku do 1992 r. kierowała nim B. Kürbis, a po niej funkcję kierownika objął prof. Tomasz Jasiński, który nadal stoi na jego czele.

Pracownicy: Brygida Kürbis (1966–1992), Franciszek Paprocki (1969–1972), Bohdan Lapis (1968–1988), Genowefa Wojciech-Masłowska (1969–1979), Ewa Zagajewska (1971–1972), Wojciech Oblizajek (1984–1989), Zbysław Wojtkowiak (1982–2015), Danuta Zydorek (1987–2012), Tomasz Jasiński (od 1991), Rafał Witkowski (od 1991), Edward Skibiński (od 1993), Andrzej Biernacki (1996–2015), Jan Prostko-Prostyński (od 1996), Paweł Stróżyk (od 1995), Ewa Wielgosz-Skorupka (2000–2012), Maciej Dorna (od 2002), Ewa Syska (od 2004), Miłosz Sosnowski (od 2010).

Danuta Zydorek

PRACOWNIA BOHEMISTYCZNA

Pracownia Bohemistyczna została powołana decyzją JM Rektora UAM prof. dr. hab. Stanisława Lorenca we IX 2006 r., jako jednostka organizacyjna w IH. Jej działalność badawcza skoncentrowana jest na dziejach Czech i stosunków polsko-czeskich oraz szeroko rozumianych dziejach Europy Środkowej, szczególnie: początki państwowości polskiej i czeskiej; Polska i jej sąsiedzi w średniowieczu; historia i kultura średniowiecznych Czech; dzieje Polski w okresie rozbiegów dzielnicowego; historia Kościoła; biografistyka. Obecnie Pracownia zatrudnia dwóch samodzielnych pracowników naukowo-dydaktycznych, jednego pracownika naukowo-technicznego, trzech pracowników naukowych (w ramach prowadzonych grantów) oraz jednego doktoranta.

Stałymi partnerami Pracowni są środowiska historyków oraz archeologów z ośrodków w naukowych w Pradze (m.in. Uniwersytet Karola, Centrum Studiów Mediewistycznych Akademii Nauk Republiki Czeskiej), Brnie, Pardubicach, Ustí nad Labem i innych. W ramach współpracy polsko-czeskiej zainicjowano (wspólnie z Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, potem z Instytutem Kultury Europejskiej UAM) cykle konferencji mediewistów polskich i czeskich w Gnieźnie. Odkonferencji łącznie osiem konferencji, począwszy od 2004 r., w tym cztery dla młodych mediewistów (pod hasłem: „Polsko-czeskie forum młodych mediewistów”), pozostałe dla uczonych po doktoracie. Z inicjatywy Pracowni odbyły też liczne inne konferencje naukowe (łącznie kilkanaście), a w tym cykl konferencji

poświęcony procesom chrystianizacyjnym w Europie do ok. XII w., a przy jej wsparciu cykl „Konfrontacje Grzybowskie. Piastowskie dzieje na środkowoeuropejskim tle” (od 2017 r.).

Pracownicy pozyskali też kilka ważnych grantów, bądź są głównymi wykonawcami w licznych grantach zewnętrznych – zrealizowano i rozliczono grant MNiSW pt. „Czeskie wpływy kulturowe w tradycji duchowej i materialnej państwa Piastów (X – druga połowa XIV wieku)” – zakończony w XI 2011 roku (kier. Józef Dobosz); obecnie realizowany jest grant NPRH „Dzieje (arcy)biskupstwa poznańskiego X–XX wiek. U źródeł polskiego chrześcijaństwa i Kościoła” (kier. J. Dobosz) oraz granty NPRH: „Średniowieczne i wczesnonowożytne polonika w zbiorach czeskich instytucji naukowych” (kier. Marzena Matla). Jako główni wykonawcy pracownicy i doktoranci Pracowni realizują także kilka innych grantów w ramach NPRH, NCN oraz czeskich instytucji naukowych. W Pracowni znalazła swą siedzibę redakcja czasopisma „Historia Slavorum Occidentis”, założonego w 2011 r. i wydawanego przez Wydawnictwo Adam Marszałek. Od 2012 r. redaktorem naczelnym jest J. Dobosz, a sekretarzami m.in. M. Matla i Marcin Danielewski.

Z inicjatywy Pracowni utworzono wspólnie z Instytutem Filologii Polskiej UAM kierunek studiów (I i II stopień) „Filologiczno-historyczne studia środkowoeuropejskie” (wygaszony), łączący historię i filologię polską i kładący nacisk na Europę Środkową, jej przeszłość, kulturę i tożsamość. Obecnie pracownicy zatrudnieni w Pracowni realizują zajęcia fakultatywne (wykłady mistrzowskie i monograficzne), konwersatoria oraz zajęcia w ramach kierunku „Gospodarka i ekonomia w dziejach” ścieżek międzyprzedmiotowych (zakresu dziejów Europy Środkowej).

- Ważniejsze publikacje:

Drugie polsko-czeskie forum młodych mediewistów. Mediewista wobec źródła – teoria i praktyka. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 25–28 września 2007 roku, red. J. Dobosz, J. Kujawiński, M. Matla-Kozłowska, Wydawnictwo IH UAM, Poznań 2009, ss. 323;

Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty, red. J. Dobosz, M. Matla, L. Weteško, Wydawnictwo: Urząd Miejski w Gnieźnie, Gniezno–Poznań 2011, ss. 320;

Przemyslidzi i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 5–7 maja 2004 roku, red. J. Dobosz, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006, ss. 258;

Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 27–29 września 2005 roku, red. J. Dobosz, J. Kujawiński, M. Matla-Kozłowska, Wydawnictwo IH UAM, Poznań 2007, ss. 342;

Kościół w monarchiach Przemyslidów i Piastów. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 21–24 września 2006 roku, red. J. Dobosz, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009, ss. 396;

Chryścianizacja Europy. Kościół na przełomie I i II tysiąclecia, red. J. Dobosz, J. Strzelczyk, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2014, ss. 291;

Chrzest Mieszka I i chrystianizacja państwa Piastów, red. J. Dobosz, M. Matla, J. Strzelczyk, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017, ss. 338;

Chryścianizacja „Młodszej Europy”, red. J. Dobosz, J. Strzelczyk, M. Matla, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016, ss. 318;

- Dzieje Gniezna pierwszej stolicy Polski*, red. J. Dobosz, Wydawnictwo: Miasto Gniezno, Gniezno 2016, ss. 820;
- M. Matla, *Pierwsi Przemysłdzi i ich państwo (od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2008, ss. 578;
- M. Matla, *Początki Czech*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2013, ss. 311;
- M. Matla, *Czeskie wpływy w życiu religijnym i piśmiennictwie państwa piastowskiego w X–XI wieku*, Publikacje Instytutu Historii UAM, Poznań 2017, ss. 443;
- J. Dobosz, *Kazimierz Sprawiedliwy*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, ss. 278 (2 wyd. 2014).

Józef Dobosz

PRACOWNIA HISTORII BIZANCJUM

Pracownia Historii Bizancjum została powołana w 2003 r. Od tamtej pory nieprzerwanie jej kierownikiem pozostaje prof. Kazimierz Ilski. Pracownikami są także prof. UAM Anna Kotłowska (od 2008 r.) oraz dr hab. Łukasz Różycki (od 2013 r.). Zainteresowania badawcze Pracowni koncentrują się wokół trzech obszarów: a) wczesnego chrześcijaństwa, ze szczególnym uwzględnieniem analizy polityki państwa względem nowej religii (K. Ilski), b) literatury i kultury bizantyńskiej oraz relacji bizantyńsko-słowiańskich (A. Kotłowska), c) wojskowości bizantyńskiej (Ł. Różycki). Osiągnięcia naukowe pracowników są cenione w kraju: np. Nagroda Prezesa Rady Ministrów dla A. Kotłowskiej za rozprawę *Obraz dziejów w Chronici Canones Euzebiusza z Cezarei*, stypendia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla wybitnych młodych naukowców (A. Kotłowska, Ł. Różycki).

Ważnym aspektem działalności naukowej Pracowni pozostaje popularyzacja wiedzy. Pracownicy regularnie wygłaszają odczyty dla szerokiej publiczności (np. Uniwersytet Trzeciego Wieku) oraz prowadzą lekcje w szkołach. Cywilizacja bizantyńska jest nadal mało znana w szerszej świadomości społecznej, a jej specyfika, która przy bliższym spojrzeniu staje się fascynująca, wciąż wydaje się egzotyczna. Stąd też na zaproszenie Pracowni wykłady gościnne wygłosiło już kilkudziesięciu badaczy polskich i zagranicznych, pokazując całe spektrum zagadnień, często nadal nierozwiązanych problemów. Pracownia prowadzi dwie serie wydawnicze pod red. K. Ilskiego i A. Kotłowskiej: a) „*Labarum*” (ostatni numer: 14, 2018) prezentującą wydruki wykładów gości Pracowni, wybitnych badaczy bizantyny polskiej (np. W. Ceran, E. Wipszycka, J. Dudek) i światowej (np. J. Koder, H. Leppin, G. Prinzing) oraz ostatnio monografie (Ł. Różycki), b) „*Rhomaioi*” (ostatni numer: 8, 2017) – tłumaczenia literatury bizantyńskiej na j. polski, zawierające szczegółowy komentarz historyczno-filologiczny oraz tekst oryginalny. Tomy serii, ze względu na egzotyczny wciąż charakter postrzegania literatury bizantyńskiej w naszym kraju, cieszą się sporą popularnością, a nawet doczekały się drugiego wydania (*Księga eparcha*, A. Kotłowska).

Kierownik Pracowni, K. Ilski, jest koordynatorem studiów klasycznych w ramach międzynarodowego programu European Master in Classical Cultures, a w pierwszych latach funkcjonowania EMCC Pracownia organizowała jego wdrożenie na UAM. Pracownia prowadzi też Sekcję Historii Bizancjum Koła Naukowego, której opiekunem od chwili powstania jest nieprzerwanie A. Kotłowska (nieformalnie od 2006, formalnie od 2011 r.). Działalność sekcji obejmuje nie tylko panel dyskusyjno-badawczy, lecz także zapraszanie badaczy do wygłoszenia wykładów gościnnych (m.in. L. Wetesko, M. Abdalla) oraz organizowanie konferencji naukowych: I i II Ogólnopolski Kongres Młodych Bizantynistów, które odbyły się w Poznaniu 17–18 IV 2015 oraz 1–2 IV 2016, czy debata naukowa pt. „Pożeglować do Bizancjum. Cesarstwo Wschodnie w perspektywie różnych dyscyplin humanistycznych” z 10 I 2014.

Anna Kotłowska

PRACOWNIA HISTORII WIZUALNEJ

Pierwsza w Polsce placówka zajmująca się tą dziedziną powstała 1 I 2013 r. Jej założycielką i kierownikiem jest prof. dr hab. Dorota Skotarczak, pracownikami są: dr Regina Pacanowska i dr Chris Korten. W 2012 r. ukazała się *Historia wizualna* D. Skotarczak, a w roku następnym jej drugie wydanie. W książce tej zostały przedstawione założenia nowej subdyscypliny historii, będącej efektem zainteresowań szeroko pojętą wizualnością, obserwowaną od pewnego czasu także w tej nauce. W Pracowni prowadzi się badania nad filmem i literaturą jako źródłem historycznym, kulturą i życiem społecznym w PRL oraz znakami i markami towarowymi. Organizuje się konferencje naukowe „W kręgu kultury PRL”, z których materiały wydaje się w osobnych tomach. Dzięki nim stała się możliwa integracja grona badaczy kultury PRL. Problematyka badawcza Pracowni wyraża się także w zakresie dydaktyki: prowadzona jest specjalność Media Audiowizualne w Warsztacie Historyka, zajęcia dotyczące historii i kultury w okresie PRL, a także w całym XX w. Obroniono kilkadziesiąt prac magisterskich i dwie doktorskie.

- Najważniejsze publikacje:

D. Skotarczak, *Historia wizualna*, Poznań 2012 (2 wyd. 2013);

D. Skotarczak, *Otwierać, milicja! O powieści kryminalnej w PRL*, Warszawa 2019;

kolejne tomy cyklu wydawniczego *W kręgu kultury PRL – Sport*, red. D. Skotarczak, K. Bittner, Poznań 2015, *Muzyka. Konteksty*, red. D. Skotarczak, K. Bittner, Poznań 2016, *Muzyka. Rodzaje i style*, red.

K. Bittner, D. Skotarczak, Poznań 2017, *Poradnictwo*, red. D. Skotarczak, K. Bittner, Poznań 2018;

O marce. Kontekst historyczny i kulturowy, red. S. Kamosiński, R. Pacanowska, Poznań 2018.

Dorota Skotarczak

2

*Pracownie techniczne***PRACOWNIA GRAFICZNA**

Utworzona między 1978 a 1984 r. (najprawdopodobniej w 1981). W l. 80. była także nazywana Kartograficzną; w dokumentach UAM wymienia się obie pracownie, a najpóźniej od 1991 r. funkcjonuje w nazwie tylko Graficzna. Prowadził je Ludwik Fijał, który był pracownikiem inżynierijno-technicznym IH od 1968 r. (w UAM do 1992) i już przed powstaniem Pracowni wykonywał prace kartograficzne, a także rysunkowe. Pracownikami byli też: Ireneusz Ciechanowicz (1984–1986), Eugeniusz Forma (1986–1987), po krótkiej przerwie Maciej Michalski (1989–1997), który zainicjował komputerowe łamanie książek i czasopism instytutowych, Piotr Orzechowski (1997–2000), Bartosz Kruszyński (2000–2002), Sebastian Domalewski (2002–2005) i Małgorzata Nowacka (od 2005). W 1996 r. wyposażono ją w risograf Riso, a w 2008 r. w drukarkę wielofunkcyjną formatu A3 Kyocera KM-5050. Głównym zadaniem Pracowni jest przygotowanie do druku książek wydawanych przez Wydawnictwo IH, a oprócz tego przygotowanie i druk plakatów, programów konferencji i zaproszeń.

Małgorzata Nowacka

PRACOWNIA FOTOGRAFICZNA

Powstała w 1981 r. z inicjatywy prof. Stefana Parnickiego-Pudełko (1914–1994), kierownika Zakładu Historii Starożytnej IH, a także Ekspedycji Archeologicznej „Novae”. Do zadań pracowni należała dokumentacja fotograficzna badań ekspedycji i wykonywanie prac fotograficznych dla pracowników Zakładu. Po przejściu prof. Parnickiego na emeryturę w 1988 r. pracownia stała się pracownią fotograficzną IH. Miała służyć wykonywaniu wszelkiego rodzaju prac reporterskich, dokumentacyjnych i reprograficznych dla pracowników, a także dla Ekspedycji Archeologicznej „Łekno” i Zespołu do Badań nad Historią i Kulturą Cystersów w Polsce. Po uzyskaniu pierwszego grantu aparaturowego w 1999 r. (i później dwóch następnych) pracownia została przekształcona z analogowej w cyfrową. Do zakresu działań włączono projektowanie cyfrowe okładek, plakatów i innych druków na potrzeby IH. Nowy sprzęt dawał znacznie większe możliwości niż tradycyjny, zwłaszcza jeżeli chodzi o możliwości retuszu i archiwizacji. Jego jakość również doskonalila się z czasem i teraz umożliwia

wykonanie wszelkich prac z zakresu fotografii, projektowania graficznego i przygotowania cyfrowego prac do druku. Obecnie większość plików przechowuje się na serwerze Instytutu. Od początku działalności do chwili obecnej za pracownię odpowiada mgr Piotr Namiota.

Piotr Namiota

PRACOWNIA FOTOGRAFICZNO-GRAFICZNA

Powołana w 1998 r. na wniosek dyrektora IH doc. Bohdana Lapisa po połączeniu wcześniej funkcjonujących Pracowni Graficznej i Pracowni Fotograficznej. Podlega bezpośrednio dyrektorowi IH.

Redakcja

PRACOWNIA KOMPUTEROWA

Utworzona w 1993 r. w sali 107 Collegium Historicum przy ul. Święty Marcin 78. Kierownikiem został mgr inż. Wojciech Nowacki, który pełnił obowiązki do 2014 r., kiedy to opiekę nad Pracownią przejął mgr Adam Kaja. Do 1994 r. dyżury w Pracowni pełnił mgr Krzysztof Frąckowiak, następnie obowiązki te przejęła mgr inż. Małgorzata Nowacka (do 2005), potem zastąpił ją mgr Krzysztof Wadówka (do 2007). Od początku Pracownia posiadała dostęp do Internetu, wyposażona była w dziewięć stanowisk studenckich z komputerami 386DX z monitorami CRT 15" i komputer prowadzący 386DX z monitorem 17" i drukarką igłową OKI 15". Komputery pracowały pod kontrolą systemu MS DOS 6.22 i Windows 3.1 a następnie Windows 3.11 for Workgroups. Po wymianie sprzętu na komputery z procesorem Pentium II i systemem Windows 2000 oraz zakupie serwera z systemem Windows Server 2000 rozpoczęła się praca w domenie. Dodatkowo Pracownię wyposażono w projektor multimedialny.

W 2007 r. nastąpiła przeprowadzka Pracowni do nowej sali (233) wyposażonej w 15 stanowisk studenckich i stanowisko prowadzącego. Wraz z przeprowadzką nastąpiła kolejna wymiana sprzętu na komputery Pentium 4 HT i monitory LCD 17" i stanowisko prowadzącego z monitorem 19" i drukarką laserową; dodatkowe wyposażenie stanowił projektor multimedialny EPSON. Komputery pracowały w domenie opartej na serwerze z systemem Windows Server 2003 R2. Po przeniesieniu WH do nowego budynku na Kampusie Morasko w 2015 r. Pracownia została ulokowana w sali 3.21 Coll. Historicum przy ul. Umultowskiej 89d (ob. Uniwersytetu Poznańskiego 7), gdzie znajduje się 16 stanowisk komputerowych (w tym stanowisko wykładowcy), wyposażonych wówczas w komputery Dell OptiPlex 9020 i monitory LCD 21,5". Na wyposażenie multimedialne składa się tablica

interaktywna QOMO, współpracująca z projektorem firmy NEC. Komponent serwerowy sterujący pracą komputerów IH, w tym Pracowni, został oparty na macierzy dyskowej Synilogy RackStation RS815 i dwóch serwerach Dell PowerEdge R220, pracujących pod kontrolą systemów operacyjnych Windows Server 2012 R2 z rolą Hyper-V. Bezpośrednią kontrolę nad pracą systemów komputerowych zapewniają role usługi domenowej Active Directory i DNS, zainstalowane na maszynie wirtualnej Windows Server 2012, na Hyper-V. W 2017 r. komponent serwerowy doposażono w macierz dyskową Synilogy RackStation RS816 z jednostką rozszerzającą Synilogy RX415. W 2018 r. Pracownia została wyposażona w 16 nowych komputerów Dell OptiPlex 7050 SFF z dyskami SSD i monitorami LCD 23”.

Adam Kaja, Wojciech Nowacki

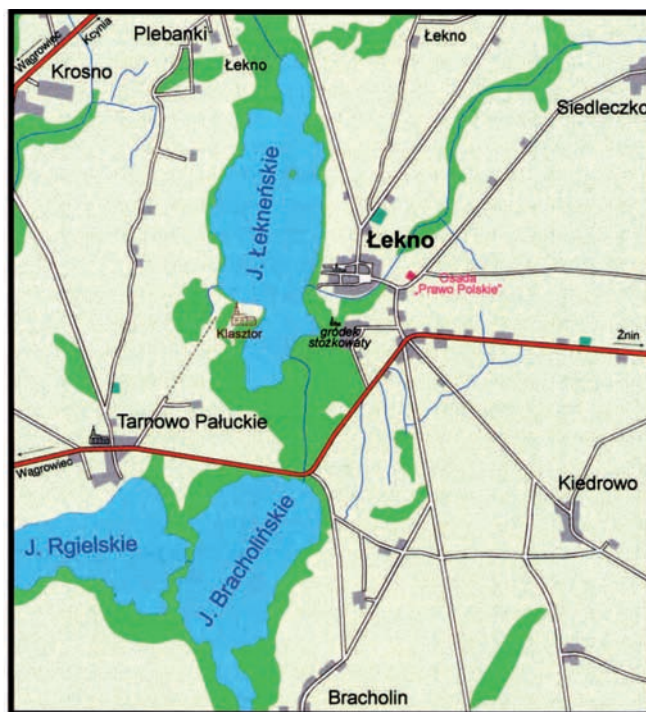
Ekspedycje

EKSPEDYCJA ARCHEOLOGICZNA „ŁEKNO”

Ekspedycja Archeologiczna „Łekno” została powołana decyzją Rady IH w I 1982 r. 25 IV 2000 r. rektor UAM nadał Ekspedycji nowe formy normatywne, powołując grupę badawczą do badań archeologiczno-architektonicznych, historycznych i przyrodniczych łekieńskiego kompleksu osadniczego pod dotychczasową nazwą. Pracami od 1982 r. kieruje prof. Andrzej M. Wyrwa. Z Ekspedycją współpracowali i współpracują naukowcy różnych specjalności z kilku wydziałów UAM, Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu i innych ośrodków naukowych w kraju. Trzon organizacyjny i naukowo-badawczy Ekspedycji stanowili pracownicy naukowcy i techniczni IH i Instytutu Antropologii UAM, a od 1989 r. na zasadzie wzajemnego porozumienia Ekspedycji i Muzeum Archeologicznego w Poznaniu pracownicy naukowcy tej jednostki, którzy następnie od 29 IV 2004 r. działali w oparciu o umowę między Muzeum i Uniwersytetem. W ramach potrzeb badawczych prace naukowe były prowadzone przez antropologów, biologów, archeozoologów, archeoichtiologów, entomologów, hydrobiologów, geologów, archeologii podwodnej, dokumentacji lotniczej, dendrochronologów, ^{14}C i innych specjalizacji. Prowadzono też badania archeomagnetyczne, termoluminescencyjne, archeometryczne, wieloaspektowe badania szkła witrażowego, ceramiki budowlanej, naczyńowej i inne.

W interdyscyplinarnych badaniach archeologiczno-architektonicznych w łekieńskim kompleksie osadniczym uczestniczyli studenci historii, antropologii i archeologii UAM, Instytutu Archeologii i Etnologii UMK, Uniwersytetu im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie, Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, studenci z Durham w Anglii, uczniowie i absolwenci liceów w Chodzieży, Wągrowcu i Poznaniu oraz pracownicy zatrudnieni przez Urząd Gminy w Wągrowcu w ramach stażów i prac interwencyjnych. Łącznie w l. 1982–2009 uczestniczyło ponad 958 osób. Badania wizytowało wielu naukowców z kraju i zagranicy. Od 1982 do 2009 r. były prowadzone badania terenowe i gabinetowe, a od 2010 r. tylko gabinetowe związane

Ryc. 1. Mapa centrum łekieńskiego kompleksu osadniczego – przestrzeń głównych badań Ekspedycji Archeologicznej „Łekno”

Ryc. 2. Stan. Ł3 – Klasztorzek.
Wizyta gości z IH UAM
w 1986 r. Od lewej:
prof. Jerzy Strzelczyk,
dr Elżbieta Mucha [Miłosz],
prof. Gerard Labuda,
dr Andrzej M. Wyrwa,
mgr Ewa Springer
i kierowca UAM

Ryc. 3. Wizytacja badań
na stan. Ł3 – Klasztorzek
w 1991 r. Goście z Muzeum
w Biskupinie i z Uniwersytetu
w Oxfordzie. Od prawej:
Walenty Szwajcer,
Danuta Piotrowska,
John Coles, Bryony Coles,
Wiesław Zajączkowski

z opracowaniem artefaktów i wyników wieloletnich badań. Prace te były finansowane przez IH oraz w różnych latach z grantów pozyskanych z MNiSW, KBN, oraz środków od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu (przed reorganizacją w Pile), Urzędu Gminy Wągrowiec, Starostwa Powiatowego w Wągrowcu oraz licznych sponsorów prywatnych i fizycznych.

Celem działań Ekspedycji były i są kompleksowe badania łekieńskiego kompleksu osadniczego i jego otuliny (stanowiska archeologiczne Ł1, Ł3, Ł4, Ł5, Ł19, T2, T22). Wraz z postępem badań ich zakres rozciągnięto na cały powiat wągrowiecki. Łekieński kompleks osadniczy (Łekno, gm. Wągrowiec, woj. wielkopolskie) jest obszarem wydzielonym na podstawie kryteriów historycznych i przyrodniczych. Stanowi terytorium stosunkowo jednorodne, odróżniające się od terenów przyległych indywidualnymi cechami naturalnymi i swoistą,

Ryc. 4. Pełna zabudowa przestrzeni klasztornej z sytuacją do końca XIV w., ustalona na podstawie wyników badań archeologiczno-architektonicznych na stan. Ł3 – Klasztor przez Ekspedycję „Łekno” w l. 1982–2007, rys. T. Kasprowicz na podkładzie dokumentacji L. Fijała, P. Namioty i zespołu, oprac. A.M. Wyrwa; 1. rotunda, 2. kościół cysterski fazy A1 – oratorium, 3. kościół cysterski fazy A2, 4. kaplica cmentarna (XV w.), 5. fasada i przypory reparacyjne (XIV w.), faza A2–2, 6. kaplice boczne (?), 7–8. zakrystia w kilku fazach rozbudowy, 9. dom bramny, 10. „dom opata”, 11. kuchnia klasztorna i refektarz, 12. kapitułarz

Ryc. 5. Uroczysta msza wotywna w 850-lecie fundacji klasztoru cysterskiego w Łeknie (2003)

długą tradycją kulturową sięgającą od czasów prahistorycznych (schyłkowy paleolit) przez średniowiecze do końca XVII w. Obejmuje teren w granicach administracyjnych wsi Łekno, Tarnowo Pałuckie, Bracholin, zespołu jezior rynny łekieńsko-bracholińsko-rgielskiej oraz osad stanowiących ich otulinę, w tym Kaliska położone na północnych przedmieściach Wągrowca i Koninek leżący na północny wschód od Łekna. Centrum stanowi obszar położony wokół Jeziora Łekieńskiego, gdzie w czasach historycznych były zlokalizowane osady i obiekty architektoniczne o dużym znaczeniu polityczno-administracyjnym, społeczno-gospodarczym i religijnym mające wpływ na przemiany kulturowe w średniowiecznej Polsce i przemiany monastyczne w Europie. W ramach rozpoznania i lokalizacji stanowisk archeologicznych na i pod powierzchnią ziemi wykorzystano metodę sejsmiczno-refrakcyjną, areofotograficzną, badania georadarowe, klasyczne badania powierzchniowe i sondażowe.

W wyniku poszerzonych, wieloaspektowych, wykopaliskowych badań osadniczych, archeologiczno-architektonicznych oraz historycznych, przyrodniczych i fizyko-chemicznych na *Klasztorze* (stan. Ł3 i Ł4) odtworzono m.in.: dzieje i chronologię wczesnośredniowiecznego grodu i podgrodzia (rozwój w fazach od 2. połowy VII do początku XII w.), osady handlowej (stan. Ł5), gdzie m.in. odkryto srebrny skarb monet z początku XI w., preromańskiej rotundy z pierwszych lat XI w. i kościoła cysterskiego fundowanego w 1153 r. (dla których niezależnie od badań archeologiczno-architektonicznych do datowania zastosowano pierwszy raz w nauce badania zapraw budowlanych metodą ^{14}C AMS), na podstawie zachowanych relikwów tynku i ich szczegółowego badania fizyko-chemicznego uzyskano częściowe dane m.in. na temat polichromii tych kościołów, przyczyn destrukcji rotundy i kościoła cysterskiego II fazy (l. 30. XIV w.), a w konsekwencji translokacji opactwa z Łekna do Wągrowca (1392–1396). Oprócz tego w wyniku badań dendrochronologicznych i archeologicznych zweryfikowano etapy budowy i chronologię I i II drewnianego kościoła

pw. św. Mikołaja w Tarnowie Pałuckim (kościół parafialny cystersów łekieńskich – stan. T22). Jednoznacznie wykazano, że jest to najstarszy zachowany w podstawowej bryle drewniany obiekt sakralny na ziemiach polskich (z ok. 1373/1374 r.). Szczegółowo określono też lokalizację, wykonano przybliżoną rekonstrukcję i opracowano dzieje kościoła pw. św. Krzyża usytuowanego na osadzie „Prawo Polskie” na przedmieściach dawnego miasta Łekna (stan. Ł19). W oparciu o badania palinologiczne, archeologiczne, dendrochronologiczne i historyczne dokonano też charakterystyki przemian klimatycznych na Pałukach od początku holocenu do późnego średniowiecza. Źródła archeologiczne i makroszczątki pozyskane z kuchni klasztornej umożliwiły określenie wyżywienia zakonników cysterskich w średniowiecznym Łeknie. Wykorzystując badania antropologiczne, archeologiczne, historyczne i metodę ^{14}C AMS, dokonano też przybliżonej identyfikacji osobnika pochowanego w grobie usytuowanym w prezbiterium kościoła cysterskiego w Łeknie. Na podstawie tych badań z wielkim prawdopodobieństwem można go było identyfikować z opatem Hermanem, który wg zapisów w rejestrze z dokumentu z 1367 r. był kapelanem króla Kazimierza Wielkiego. Analizowano również wiele innych aspektów środowiska naturalnego i zachowań kulturowych człowieka na tym obszarze, m.in. poddano analizie kondycję biologiczną populacji łekieńskiej, działalność związaną z hodowlą zwierząt i jej strukturą oraz rybołówstwo od wczesnego średniowiecza do początku czasów nowożytnych, uprawy roślinne (badania flory i szaty roślinnej – archeofity i współczesne), makroszczątki; przeprowadzono badania palinologiczne, ornitologiczne, w tym awiofauny, badania entymologiczne, mykologiczne, hydrobiologiczne itd. Dokonano też charakterystyki działalności rzemieślniczej od wczesnego średniowiecza do początku czasów nowożytnych, w tym m.in. dokładnie zrekonstruowano prace związane z odlewaniem dzwonu (sygnaturki) klasztornej z połowy XIII w. Wykonano też cykl zdjęć lotniczych, które pomogły w rekonstrukcji pierwotnego środowiska naturalnego oraz artefaktów, które niewidoczne na powierzchni ziemi pozwoliły na odpowiednie przygotowanie planów badawczych, przyspieszenie prac wykopaliskowych, a jednocześnie pełniejszą interpretację badanych problemów (wyniki tych badań: *Studia i Materiały do Dziejów Pałuk* oraz artykuły w innych pracach zbiorowych).

Z dużej liczby rozproszonych artefaktów dzięki tak skonstruowanemu programowi badawczemu, uzyskano poszerzony obraz badanej rzeczywistości (pierwsze, nieliczne źródła pisane dla tego mikroregionu pojawiają się dopiero od 1136 r.). W wyniku takich badań ujawniły się też związki przyczynowo skutkowe procesów i zjawisk, na które nie zwrócono by uwagi bez interdyscyplinarnej perspektywy. Na podstawie badań nad klasztorem cystersów w Łeknie zaczęto praktycznie realizować organizację szlaku cysterskiego w Polsce, który powołano w 1990 r. w ramach programu UNESCO „Europejskie szlaki kulturowe”.

Badania nad łekieńskim kompleksem osadniczym z tak szerokim spektrum badań stanowią jedno z najważniejszych badań tego typu w Polsce oraz wielokrotnie wzorzec metodyki

Ryc. 6. Stan. 3. Badania wczesnośredniowiecznej ziemianki we wnętrzu grodu (2008)

badzeń średniowiecznych i nowożytnych przestrzeni osadniczych i kulturowych. Wyniki interdyscyplinarnych badań historycznych, archeologiczno-architektonicznych, przyrodniczych i fizykochemicznych publikowane są w specjalnie utworzonym przez Ekspedycję czasopiśmie naukowym „Studia i Materiały do Dziejów Pałuk” (skrót: SMDP), red. A.M. Wyrwa, t. 1, Poznań 1989; t. 2, Poznań 1995; t. 3, Poznań 2000, t. 4 i 5 Poznań 2003, t. 6, Poznań–Warszawa 2006. Udostępniono je też w innych opracowaniach naukowych i popularnonaukowych w kraju i za granicą. Łącznie, omawiając czy wykorzystując wyniki badań łekieńskiego kompleksu osadniczego, opublikowano kilka monografii poświęconych cystersom, którzy od połowy XII do końca XIV w. zasiedlali to miejsce, przemianom osadniczym w tym mikroregionie, oraz kilkadziesiąt artykułów naukowych w kraju i za granicą. Ekspertyzy z badań specjalistycznych i sprawozdania z badań wykopaliskowych zdeponowane są w Archiwum Ekspedycji Archeologicznej „Łekno” w IH oraz w Archiwum Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu i Archiwum Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

Wyniki badań w łekieńskim kompleksie osadniczym prezentowano na kilku czasowych wystawach monograficznych m.in. w: IH (1984, 1996), w Muzeum Regionalnym

w Wągrowcu (1991, 2000), w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu (2004), Muzeum Ziemi Nadnoteckiej w Trzciance (2005), w Domu Kultury w Łeknie (2006), w Muzeum Archeologicznym w Biskupinie (2012). Wybrane zabytki z badań klasztoru były prezentowane na ogólnopolskich i międzynarodowych wystawach, w tym w: Essen, Niemcy (2000), w Krakowie na Wawelu (2015), w Muzeum Narodowym w Poznaniu (2016) oraz na wystawie stałej w krużgankach dawnego klasztoru w cystersów w Wągrowcu (1992–2000) i w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu (od X 2007) oraz Malborku (od IX 2019). Badania te były też zaczynem wielu inicjatyw badawczych, poznawczych i kulturalnych. Ekspedycja była m.in. organizatorem i współorganizatorem Festynu Archeologicznego „Na Zbylutowym grodzie”, Jarmarku Cysterskiego w Łeknie i Wągrowcu itp.

• **Ważniejsza literatura dotycząca badań w łekieńskim kompleksie osadniczym:**

• Łekno:

- Studia i materiały do dziejów Pałuk*, red. A. M. Wyrwa, Poznań 1989–2003, t. I–V; Warszawa 2006, t. VI.
- Cystersi łekneńscy w krajobrazie kulturowym ziem polskich w 850 lecie fundacji opactwa cysterskiego w Łeknie 1153–2003. Materiały z sesji naukowej odbytej w Wągrowcu, w dniu 4 lipca 2003 roku z okazji jubileuszu fundacji opactwa cysterskiego w Łeknie*, red. A.M. Wyrwa, Łekno–Wągrowiec–Poznań 2004 – tu obszerna literatura do badań łekieńskiego kompleksu osadniczego do 2003 r.
- J. Dobosz, *Założenie klasztoru w Łeknie na tle dwunastowiecznych fundacji cysterskich na ziemiach polskich* [w:] J. Dobosz, *Ecclesia, monasteria, privilegia... Studia z dziejów Kościoła w średniowiecznej Polsce*, red. M. Matla, M. Danielewski, M. Biniaś-Szkopek, R. Tomczak, Poznań 2019, s. 83–101;
- J. Dobosz, *Dokument fundacyjny klasztoru w Łeknie* [w:] J. Dobosz, *Ecclesia, monasteria, privilegia... Studia z dziejów Kościoła w średniowiecznej Polsce*, red. M. Matla, M. Danielewski, M. Biniaś-Szkopek, R. Tomczak, Poznań 2019, s. 297–329;
- P. Namiota, *Badania w łekneńskim kompleksie osadniczym (stanowiska Ł1, Ł3, Ł4, Ł19, T2, T22) prowadzone przez Ekspedycję Archeologiczną Łekno z Instytutu Historii UAM w Poznaniu (1982–1998)*, *Studia i Materiały do Dziejów Pałuk*, Poznań 2000, t. III, s. 603–623;
- T. Szczurek, A.M. Wyrwa, *Brakteaty cysterskie (ł) z połowy XIII wieku z badań archeologiczno-architektonicznych kościoła pw. św. Mikołaja w Tarnowie Pałuckim* [w:] Nummi et Humanitas. *Studia ofiarowane profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 80 rocznicę urodzin*, red. M. Bogucki, W. Garbaczewski, G. Śnieżko, Warszawa 2017, s. 527–550;
- A.M. Wyrwa, *Gród w Łeknie, jego miejsce i rola w sieci grodowej Wielkopolski w dobie zjazdu gnieźnieńskiego* [w:] *Spółczesność, armia i polityka w dziejach Polski i Europy. Studia z dziejów politycznych i wojskowych dedykowane prof. Benonowi Miśkiewiczowi z okazji jubileuszu siedemdziesięciolecia urodzin*, red. A. Czubiński, B. Lapis, C. Łuczak, Poznań 2002, s. 149–171;
- A.M. Wyrwa, *W kuchni i przy stole „szarych mnichów”, czyli o wyżywieniu cystersów w świetle źródeł normatywnych zakonu oraz wybranych źródeł pisanych, archeologicznych i przyrodniczych*, „*Archeologia Historica Polona*” 14 (2004), s. 51–113;
- A.M. Wyrwa, *The Necessity for Interdisciplinary Approach to a Natural Environment in Prehistory and History. The Case of the Settlement Complex in Łekno, Wągrowiec County, Wielkopolska Province*, „*Archeozoologia*,” 21 (2003), s. 161–200;
- A.M. Wyrwa, *Monumentalna i drewniana architektura sakralna w łekneńskim kompleksie osadniczym do końca XIII wieku* [w:] *Początki architektury monumentalnej w Polsce*, red. T. Janiak, D. Stryniak, Gnieźno 2004, s. 213–243;

- A.M. Wyrwa, *O możliwościach datowania zapraw metodą ^{14}C w obiektach architektonicznych*, „Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski” 1 (2002), s. 169–181;
- A.M. Wyrwa, *Datierung von Mörtel in architektonischen Objekten mittels ^{14}C – Methode*, „Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift”, 44 (2003), H. 2, s. 269–277;
- A.M. Wyrwa, *Historia i badania archeologiczno-architektoniczne kościoła pw. Świętego Krzyża w Łeknie, stan. Ł19*, Studia i materiały do dziejów Pałuk, t. 4, Poznań 2003, s. 13–66;
- A.M. Wyrwa, *W poszukiwaniu dat wydarzeń z przeszłości. Datowanie zapraw budowlanych metodą ^{14}C AMS* [w:] *Wspólnota pamięci. Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. J. Gwioździk, J. Malicki, Katowice 2005, s. 49–64;
- A.M. Wyrwa, *Zdjęcia lotnicze w łekneńskim kompleksie osadniczym oraz ich weryfikacja archeologiczno-architektoniczna i osadnicza* [w:] *Biskupin... i co dalej? Zdjęcia lotnicze w polskiej archeologii*, red. J. Nowakowski, A. Prinke, W. Rączkowski, Poznań 2005, s. 271–281;
- A.M. Wyrwa, *Pietas Ecclesiae et fides plebis. Szkice z dziejów religijności i wierzeń na ziemi łekneńskiej od średniowiecza do czasów nowożytnych*, Poznań 2006;
- A.M. Wyrwa, *Klasztory cysterskie w Łeknie i Wągrowcu*, Bydgoszcz 2010 [seria: Szlak cysterski w Polsce];
- A.M. Wyrwa, *Rotunda pw. św. Piotra w Łeknie na tle architektury wczesnopiastowskiej* [w:] *III Forum Architecturae Poloniae Medievalis*, red. K. Stala, Kraków 2013, s. 341–371;
- A.M. Wyrwa, *Wczesnośredniowieczny srebrny skarb z Tarnowa (Łekna). Informacje na temat jego odkrywania*, „Studia Lednickie” XIII (2014), s. 95–111;
- A.M. Wyrwa, *Dokument fundacyjny Zbyluta dla klasztoru cysterskiego w Łeknie z 1153 roku*, red. naukowa, wstęp, omówienie i komentarz A.M. Wyrwa, tłum. A. Strzelecka, Poznań–Gniezno 2016 – tu obszerna literatura do badań Łekna;
- A.M. Wyrwa, *„Dźwięk z przeszłości”. Rekonstrukcja średniowiecznego dzwonu (sygnaturki) z klasztoru cysterskiego pw. NMP i św. Piotra w Łeknie* [w:] *Gemma Gemmarum. Studia dedykowane prof. Hannie Kōtce-Krenz*, cz. I, red. A. Różański, Poznań 2017, s. 281–318;
- A.M. Wyrwa, *Grodowo-sakralny ośrodek w Łeknie. Podsumowanie badań (1982–2015). Komunikat* [w:] *Badania interdyscyplinarne*, red. A. Buko, K. Kollinger, S. Jędrzejewska, Rzeszów 2018, s. 163–182;
- A.M. Wyrwa, *Charakter najstarszej zabudowy opactwa w Łeknie w świetle źródeł pisanych i archeologicznych*, [w:] *Cistercium Mater Nostra. Studia et documenta 5. Architektura i Krajobraz*, Kraków 2018, s. 43–58 i 571–578;
- A.M. Wyrwa, T. Goslar, J. Czerniak, *AMS ^{14}C Dating of romanesque rotunda and stone buildings of a medieval monastery in Łekno, Poland*, *Proceedings of the 5th International ^{14}C Archeology Symposium*, ed. by I. Hajdas et al., *Radiocarbon*, Vol. 51, Nr 2, 2009, s. 471–480;
- M. Zawol, P. Wesołowska, *Dwadzieścia pięć lat interdyscyplinarnych badań archeologiczno-architektonicznych Ekspedycji Archeologicznej „Łekno” w łekneńskim kompleksie osadniczym*, Studia i Materiały do Dziejów Pałuk, Poznań 2006, t. III, s. 303–320;
- Z. Zawol, *Festyny Archeologiczne na „Zbylutowym Grodzie” w Łeknie*, Studia i Materiały do Dziejów Pałuk, Poznań 2006, t. III, s. 295–302;
- Tarnowo Pałuckie:
- A.M. Wyrwa, *Drewniany, parafialny kościół cystersów w Tarnowie Pałuckim w świetle najnowszych badań*, „Nasza Przeszłość” 96 (2001), s. 567–599;
- A.M. Wyrwa, *Klejnót architektury drewnianej ziem polskich. Kościół pw. św. Mikołaja w Tarnowie Pałuckim. Wielkopolska*, fot. P. Namioła, Bydgoszcz 2011.

Andrzej M. Wyrwa

MIĘDZYNARODOWA INTERDYSCYPLINARNA EKSPEDYCJA ARCHEOLOGICZNA UAM „NOVAE”

Obóz legionowy i rzymskie miasto Novae znajdują się 4 km na wschód od dzisiejszego miasta Swisztow na wysokim klifowym brzegu Dunaju w północnej Bułgarii (dawniej rzymskiej prowincji Mezji). Wyboru tego terenu jako miejsca na wieloletnie polsko-bułgarskie badania archeologiczne dokonał wiosną 1960 r. na podstawie analizy źródeł pisanych i znalezisk powierzchniowych zespół trzech archeologów – prof. Kazimierz Majewski i doc. dr Stefan Parnicki-Pudełko ze strony polskiej oraz prof. Dymitr Dimitrov ze strony bułgarskiej. S. Parnicki-Pudełko był od początku uczestnikiem i zastępcą kierownika badań archeologicznych na terenie rzymskiego obozu legionowego i miasta Novae, koncentrując się głównie na studiach topograficznych i ustaleniu przebiegu murów obronnych, baszt i głównych bram miejskich. Ekspedycją UW kierował wówczas prof. K. Majewski. Wyniki badań ekspedycji były periodycznie publikowane w formie tzw. raportów tymczasowych przez prof. K. Majewskiego i S. Parnickiego-Pudełko oraz kierowany przez nich zespół badawczy w roczniku „Archeologia” oraz w „Izvestia na Archeologicheskia Institut BAN”.

W 1970 r. została utworzona przez prof. S. Parnickiego-Pudełko samodzielna Ekspedycja Archeologiczna UAM w Novae, która przeprowadzała kampanie wykopaliskowe co drugi rok, na przemian z Ekspedycją Archeologiczną UW (do 1988 r.). Rezultaty kampanii badawczych tych ekspedycji były konsekwentnie publikowane w postaci tzw. raportów tymczasowych, przygotowywanych przez prof. S. Parnickiego-Pudełko oraz kierowany przez niego interdyscyplinarny zespół naukowo-badawczy w roczniku „Archeologia”, w „Izvestia na Archeologicheskia Institut BAN”, w belgijskim „Latomus” oraz pięciu zeszytach odrębnej serii naukowej UAM pt. „Novae – Sektor Zachodni”. Seria ta zawierała wyniki kampanii wykopaliskowych Ekspedycji UAM w Novae przeprowadzonych w l. parzystych między 1970 a 1978 r. W 1990 r., po wieloletnich badaniach archeologicznych i studiach nad systemem obronnym Novae, prof. S. Parnicki-Pudełko opublikował książkę *The Fortifications in the Western Sector of Novae*. Duży rozgłos w świecie naukowym przyniosło odkrycie (począwszy od 1976 r.) trójnawowej bazyliki wczesnochrześcijańskiej w Novae. Zwieńczeniem tych badań była wydana pośmiertnie (1995) książka prof. S. Parnickiego-Pudełko pt. *The Episcopal Basilica in Novae*.

W l. 1970–1988 prof. S. Parnicki-Pudełko konsekwentnie budował zespół młodych badaczy, w skład którego wchodził m.in. archeolodzy, historycy, historycy sztuki i architekci. Niektórzy z nich związali się z problematyką Novae czy szerzej limesu dolnodunajskiego

Ryc. 1. Prof. Stefan Parnicki-Pudełko w Novae

Ryc. 2. Prof. Stefan Parnicki-
-Pudełko i mgr Andrzej
B. Biernacki w Novae

na wiele lat – m.in. prof. Leszek Mrozewicz (historyk, epigrafik), dr Andrzej B. Biernacki (archeolog), dr Janusz Ziemiński (historyk sztuki), prof. inż. arch. Stanisław Medeksza, prof. Kazimierz Ilski (historyk), prof. Janusz Skoczylas (geolog, petrograf). L. Mrozewicz jest autorem książki *Rozwój ustroju municypalnego a postępy romanizacji w Mezji Dolnej* (Poznań 1982). Szczególnie cenne dla dalszych badań okazało się przygotowane przez niego i prof. Jerzego Kolendo pierwsze opracowanie wszystkich odkrytych w Novae inskrypcji łacińskich – *Inscriptions latines de Novae* (Poznań 1992). L. Mrozewicz pierwszy publikował też w formie artykułów wiele nowo odkrytych inskrypcji łacińskich czy też kolekcję unikatowych rzymskich plomb ołowianych, a następnie opublikował je w monografii *Palaeography of Latin Inscriptions from Novae (Lower Moesia)* (Poznań 2010). Jego studia nad problematyką *municipium Novae* są wykorzystywane do dzisiaj – *Municipium Novae: problem lokalizacji* [w:] *Novae – Sektor Zachodni 1976, 1978*, Poznań 1981, s. 197–200 czy *Miasta rzymskie nad dolnym Dunajem w okresie przełomu (III–IV w.) ze szczególnym uwzględnieniem miasta Novae*, „*Studia Europaea Gnesnensia*” 1–2 (2010), s. 261–285. A.B. Biernacki uczestniczył w badaniach archeologicznych w Novae, począwszy od 1969 r., jako student, a następnie stały członek zespołu badawczego, od 1986 r. pełniąc funkcję zastępcy kierownika ekspedycji. Jest stałym współautorem raportów tymczasowych z kampanii Ekspedycji „Novae” publikowanych w roczniku „*Archeologia*” oraz w serii *Novae – Sektor Zachodni*. Jego opracowania dotyczą przede wszystkim rozplanowania, architektury oraz faz konstrukcyjnych, odkrywanej wówczas monumentalnej miejskiej bramy zachodniej w Novae. J. Ziemiński w l. 70. XX w. koncentrował się na badaniach nad bramą północną. Brama południowa była w tym czasie domeną opracowań bezpośrednio odkrywającego ją dr. Szczepnego Skibińskiego. Z kolei architekt S. Medeksza koncentrował się na ceramice budowlanej w Novae – *Ceramika budowlana* [w:] *Novae – Sektor Zachodni 1974, II*, (1979), s. 29–52.

Ryc. 3. Zespół naukowo-badawczy Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Ekspedycji Archeologicznej UAM „Novae” w trakcie kampanii archeologicznej (1995) w Novae. Góra od lewej: Kryspin Ratajczak (kierowca), Adam Bilewicz, Jarosław Frydryk (UWr), dr Andrzej B. Biernacki, Piotr Pawlak, Piotr Namiota (fotograf); dół od prawej: Dobiesława Bagińska, Katarzyna Balbuza, Sabrina Tomicka (UWr)

Mgr J. Skoczylas prowadził badania geologiczne i petrograficzne, czego efektem były artykuły zamieszczone w serii *Novae – Sektor Zachodni* (Poznań 1975 i 1979). W 1984 r. seria naukowa *Novae – Sektor Zachodni* została rozszerzona merytorycznie i terytorialnie, ukazując się pod nazwą *Balcanica Posnaniensia. Acta and Studia* (ówcześnie pod red. S. Parnickiego-Pudełko, W. Pająkowskiego i L. Mrozwicza). Prof. S. Parnicki-Pudełko wyznawał od początku zasadę, że każdy uczestnik jego seminarium magisterskiego bądź doktorskiego, a tym bardziej pracownik kierowanego przez niego Zakładu Historii Starożytnej, powinien bezpośrednio wziąć udział w kampanii archeologicznej w Novae. Chodziło o możliwość bezpośredniego zmierzenia się z problematyką pozyskiwania i wstępnego opracowania źródeł archeologicznych przez młodych pracowników nauki. W ten sposób w poszczególnych kampaniach archeologicznych uczestniczyli dzisiejsi profesorowie a wówczas studenci bądź magistrowie: Stefan Zawadzki, Kazimierz Ilski, Jan Prostko-Prostyński, Katarzyna Balbuza.

W l. 1990–2016 kierownikiem Ekspedycji „Novae” był dr A.B. Biernacki, uczeń i wieloletni współpracownik prof. S. Parnickiego-Pudełko. Interdyscyplinarny zespół naukowo-badawczy tworzyli wówczas m.in. prof. Jerzy Olczak (archeolog), dr hab. inż. arch. Stanisław Medeksza (architekt), dr Elena Klenina (archeolog), dr Daniel Makowiecki (archeozoolog), dr hab. Janusz Skoczylas (geolog petrograf), dr Tomasz Wujewski (historyk sztuki), dr Kamen Dimitrov (numizmatyk), dr Evgenija Gencheva (archeolog), dr Paulina Vladkova (archeolog), mgr Zygmunt Kalinowski (historyk sztuki) oraz archeolodzy mgr Piotr Jagłowski, mgr Piotr Pawlak, mgr Monika Nowak i mgr Katarzyna Jasiewicz oraz przejściowo dr Leszek Mrozwicz (epigrafik). W porozumieniu z partnerami polskimi i bułgarskimi,

Ryc. 4. Kompleks biskupi w Novae w 1995 r. Widok od północy

począwszy od 1992 r. Ekspedycja „Novae” zaczęła przeprowadzać kampanie archeologiczne corocznie, co w istotny sposób wpłynęło na przyspieszenie procesów badawczych oraz interpretacji materiałów źródłowych. W 1997 r. do zespołu naukowo-badawczego dołączyła archeolog mgr Elena Klenina.

W rezultacie prowadzonych wówczas prac wykopaliskowych po zachodniej stronie kompleksu *principia* (tzw. Odcinek X) można było stwierdzić, że mamy do czynienia z obszarem niezwykle intensywnej, ciągłej aktywności budowlanej i użytkowej w okresie od II do schyłku VI w. n.e. Wymagało to zmiany dotychczasowych priorytetów badawczych i sformułowanie pięcioletnich międzynarodowych interdyscyplinarnych projektów naukowo-badawczych. W l. 2003–2006 zrealizowano międzynarodowy program naukowo-badawczy *Biskupstwo w Novae. Historia, Architektura, Życie codzienne*. Badania finansowało Ministerstwo Edukacji i Nauki RP (grant 2 HO1G 082 25), rektor UAM oraz IH. Kierownictwo projektu i programu stanowili dr A.B. Biernacki (IH UAM) i dr hab. E. Gencheva (Instytut Archeologii BAN). Badano zespół dwóch wczesnochrześcijańskich bazylik i rezydencji biskupiej wraz z budynkami towarzyszącymi z V–VI w. n.e. Zajmował on obszar ponad 6400 m² i uważany jest dzisiaj za jeden z najlepiej zachowanych i wszechstronnie przebadanych wczesnochrześcijańskich kompleksów biskupich we wschodniej części cesarstwa rzymskiego. W związku z tak różnorodnym ruchomym i nieruchomym materiałem źródłowym za konieczne uznano zastosowanie w możliwie maksymalnie szerokim zakresie różnorodnych metod badań interdyscyplinarnych np. analiz 14C, analiz spektralno-izotopowych

Ryc. 5. Kompleks biskupi i armamentarium w Novae w 2018 r. Widok z lotu ptaka

kamienia budowlanego i marmurów, specjalistycznych analiz ceramiki naczyniowej przy współpracy z Laboratorium z Freie Universität w Berlinie, archeozoologicznych, ichtiologicznych, ptaków oraz unikatowych badań DNA kości z relikwiarza z bazyliki mniejszej w Novae. Studium historyczne dotyczące biskupstwa w Novae przygotował prof. K. Ilski. Pełną wizualizację obiektów kompleksu biskupiego w Novae przygotowali: dr A.B. Biernacki, prof inż. arch. R. Czerner i B. Biernacki (grafik komputerowy). Wyniki zostały opublikowane w 2013 r. w formie dwutomowej monografii *Biskupstwo w Novae (Moesia Secunda) IV VI w. Historia – architektura – życie codzienne*, pod red. A.B. Biernackiego (t. 1: *Historia i Architektura*, red. A.B. Biernacki, R. Czerner; t. 2: *Życie codzienne*, red. A.B. Biernacki, E. Klenina, E. Gencheva).

W l. 1986–2011 odkryto i przebadano kilkanaście pomieszczeń należących do wcześniejszej rzymskiej zabudowy obozu legionowego. Zespół monumentalnych budynków i pomieszczeń znajdujących się pod kompleksem biskupim w Novae został relatywnie szybko zidentyfikowany jako wielkie łaźnie legionowe. Końcowa część badań nad kompleksem wielkiej łaźni legionowej w Novae przypada na l. 2008–2012 i była w dużym stopniu możliwa do zrealizowania dzięki środkom finansowym pozyskanym z KBN w ramach projektu naukowo-badawczego „Large Legionary Bath in Novae (Moesia Inferior) 2nd–4th cent. A.D. Architecture, Infrastructure, Lifestyle” (grant 33605 nr. NN 108251235), którym

kierował A.B. Biernacki. Przy realizacji tego projektu naukowo-badawczego w szerokim zakresie zastosowano badania interdyscyplinarne. Studia historyczne obozu legionowego Novae z punktu widzenia źródeł pisanych przygotował do druku dr Łukasz Różycki z IH. Pełne studia architektoniczno-budowlane łaźni legionowej przygotowali A.B. Biernacki, A. Jasiewicz przy współpracy z E. Kleniną i M. Markgrafem. W 2016 r. została opublikowana monografia A.B. Biernackiego pt. *The Large Legionary Thermae in Novae (Moesia Inferior) (2nd–4th centuries A.D.)*. Powyższe monografie, wraz z pięcioma opublikowanymi książkami, stanowią serię wydawniczą *Novae. Studies and Materials*, zainicjowaną w 1995 r. przez kierownika dr. A.B. Biernackiego, jednocześnie redaktora naukowego tej serii. Ukazały się w jej ramach również – t. 1 (1995): zbiór artykułów dedykowany prof. S. Parnickiemu-Pudełko; t. 2 (2006): monografia E. Kleniny pt. *Столовая и кухонная керамика III–VI веков из Нов (Северная Болгария)*; t. 3 (2008): prace A.B. Biernackiego i K.D. Dimitrova pt. *The Coin Hoard from the Thermae Legionis and the Monetary Circulation in Novae 330–348 AD* oraz dr B. Stawoskiej-Jundziłł pt. *Terracotta Oil Lamps. From the Excavations of Adam Mickiewicz University, International Interdisciplinary Archaeological Expedition at Novae (Moesia Inferior) Seasons 1960–1997*; t. 6 (2018) *Novae. Studies and Materials. Sacrum at Profanum*, pod red. E. Kleniny, zbiór artykułów dedykowanych dr. A.B. Biernackiemu z okazji jego 70. urodzin.

Podkreślić należy również, że w wymienionym okresie członkowie Ekspedycji „Novae” opublikowali ponad 100 artykułów i opracowań dotyczących problematyki rzymskiego obozu legionowego i miasta Novae oraz konkretnych, często unikatowych w skali europejskiej, źródeł archeologicznych. Zdecydowana większość artykułów została wydana w językach kongresowych, w zagranicznych czasopismach naukowych bądź aktach i materiałach najpoważniejszych kongresów archeologicznych na świecie – np. Limes Congress, Congressus Internationalis Archaeologiae Christianae, LRCW: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, REI CRETARIAE ROMANAE FAVORVM ACTA.

Od 2017 r., po przejściu na emeryturę dr. A.B. Biernackiego, na stanowisko kierownika Ekspedycji „Novae” została powołana dr E. Klenina. Zespół naukowo-badawczy skoncentrował wówczas swoje badania w Novae nad kolejną unikatową budowlą w ramach obozu legionowego i miasta późnoantycznego. Najprawdopodobniej jest to budynek zbrojowni, tzw. *Armamentarium*, w którym przechowywano nie tylko uzbrojenie żołnierzy legionu I Italskiego, ale także artylerię, w tym onagry, carrobalisty czy też katapulty. W kolejnych okresach wykorzystania tego budynku poddano go istotnym zmianom konstrukcyjnym, a tym samym zmienił on również swoje funkcje i charakter. Prawdopodobnie mamy tutaj do czynienia z *horreum*. Potężna budowla funkcjonowała do początków VI w. n.e.

Wczesnochrześcijański kompleks biskupi w Novae wraz z rzymskimi principami w l. 2013–2014 został poddany pełnej konserwacji i rekonstrukcji ze środków pochodzących

ze specjalnego grantu UE. Podstawę tego projektu stanowiły wyniki wieloletnich badań archeologicznych Ekspedycji „Novae” wraz z wizualizacjami zespołu biskupiego i wielkiej łążni legionowej przygotowanymi i opublikowanymi przez zespół naukowo-badawczy pod kier. A.B. Biernackiego, E. Kleniny oraz architektów R. Czernera i A. Jasiewicz. Od 2015 r. Novae weszło do spisu najważniejszych rzymskich obozów i wczesnobizantyńskich miast, zalecanych do odwiedzenia przez największe biura operatorów turystycznych w Europie.

Andrzej B. Biernacki, Elena Klenina

LEUCASPIS – MARINA EL-ALAMEIN

Kierownik Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Ekspedycji Archeologicznej UAM „Novae” dr Andrzej B. Biernacki na zaproszenie prof. dr hab. inż. arch. Stanisława Medekszy z Politechniki Wrocławskiej sprawował w l. 1997–2001 nadzór archeologiczny w ramach prac Polsko-Egipskiej Misji Konserwatorskiej na terenie antycznego miasta Leucaspis w Marina El-Alamein położonego około 96 km na zachód od Aleksandrii, na wybrzeżu Morza Śródziemnego. Kierownikiem misji był prof. S. Medeksza. Centrum antycznego miasta otaczały kwartały o gęstej zabudowie mieszkalnej. Większość domów mieszkalnych pochodzi z okresu rzymskiego a dokładniej I–II w. n.e. Znajdowano jednak także nieliczne pozostałości z czasów hellenistycznych. Domy są kilkunastokondygnacyjne, o przekształcanych i rozbudowywanych planach. Największe miały dziedzińce z jednym lub dwoma, a w jednym przypadku nawet trzema portykami. Najczęściej występował osiowy układ dziedzińca i głównej sali. Spotyka się też układy pastas i prostas o greckim rodowodzie.

W ramach prac poprzedzających realizację zadań projektu konserwatorskiego domów mieszkalnych w Marina El-Alamein, w andronie jednego z nich, tzw. H 10, natrafiono m.in. na znakomicie zachowane elementy i detale architektoniczne aediculi wykonanej w porządku pseudo-korynckim, wewnątrz której zachował się fresk przedstawiający głowy trzech bóstw Heliosa, Harpokratesa i Serapisa. Podczas prac przygotowawczych przed pracami konserwatorskimi w domu odkryto pomieszczenie kuchenne wraz z magazynem zachowanych in situ dziesiątek amfor na wino. Przy niektórych zachowały się wapienne odciski pieczęci zamykające szyki amfor. W sezonie 2000 r. odkryto m.in. płytę marmurową z umieszczoną na jej bocznej krawędzi inskrypcją grecką. Jest to inskrypcja dedykacyjna, Marcusa Antoninusa Commodusa, który zbudował lub raczej ukończył rodzaj dekoracji architektonicznej. Napis datowany jest na l. 180–183 n.e. Opublikowany został przez Adama Łajtara *Two architectural terms: ΣΚΟΥΤΑΩΣΙΣ and ΣΤΙΒΑΣ in an inscription from Marina El-Alamein: (with an appendix inscription on a frying-pan)*, „The Journal of Juristic Papyrology” 31 (2001), s. 59–66. W kampanii konserwatorskiej w Marina el-Alamein w 2001 r. brała udział również mgr Monika Nowak, archeolog z IH.

Raporty tymczasowe z wynikami misji konserwatorskiej publikowane były corocznie pod red. prof. S. Medekszy: *Marina El-Alamein. Conservation Work*, 1997, PAM, IX (Reports 1997), Warsaw 1998, s. 72–76; *Marina El-Alamein. Conservation Work*, 1998, PAM, X (Reports 1998), Warsaw 1999, s. 51–62; *Marina El-Alamein. Conservation Work*, 1999, PAM, XI (Reports 1999), Warsaw 2000, s. 63–75; *Marina El-Alamein. Conservation Work*, 2000, PAM, XII (Reports 2000), Warsaw 2001, s. 63–75; *Marina El-Alamein. Conservation Work*, 2001, PAM, XIII (Reports 2001), Warsaw 2002, s. 87–104. Inskrypcje i graffiti odkryte w ramach prac konserwatorskich w sezonach badawczych 1999–2000: R. Czerner, *Konserwacja rzeźbiarskich i monumentalnych elementów architektury w Marinie El-Alamein w Egipcie*, „Wiadomości Konserwatorskie” 17 (2005), s. 54–67; A.B. Biernacki *Особенности реставрации античных памятников (на примере Леукаспис, Новы, Херсонеса Таврического)*, „Херсонесский Сборник” XV (2006), s. 17–35.

Andrzej B. Biernacki

CHERSONEZ TAURYDZKI 1998–2018

Chersonesz Taurydzki to dawna kolonia grecka – *polis* – położona na południowo-zachodnim krańcu Półwyspu Krymskiego w obrębie dzisiejszego miasta Sewastopol. Założona została przez kolonistów pochodzących z Heraklei Pontyjskiej w V w. p.n.e. Miejsce założenia miasta wybrano nieprzypadkowo i odpowiadało ono obowiązującym wówczas w świecie klasycznym kanonom topograficzno-urbanistycznym. Miasto rozpościarało się na trzech terasach, przy czym cały jego obszar otoczony murami obronnymi podzielony został na prostokątne kwartały o wymiarach 24,20/27,75 × 65,00 m lub 51,00 × 53,90 m. Teren zaplecza gospodarczego i rolniczego (grecka chora) wokół Chersonezu podzielony został na działki ściśle wg systemu wypracowanego przez greckiego architekta Hippodamosa z Miletu w V w. p.n.e. W IV w. p.n.e. chorę chersoneską podzielono na 440 działek każda o powierzchni 26,4 ha lub 17,6 ha.

W ostatniej ćwierci II w. p.n.e. Chersonesz stał się przedmiotem geopolitycznych interesów Rzymu jako strategicznie wygodny punkt do przemieszczania wojsk rzymskich do Azji Mniejszej. Jednakże dopiero w połowie II w. n.e. w Chersonesie i jego okolicach pojawiają się stałe jednostki wojsk rzymskich. Cytadelę w Chersonesie Taurydzkim przejmują rzymscy legionieści wchodzący w skład *vexillatio exercitus Moesiae Inferioris* przybyli z terenów Mezji Dolnej (północna Bułgaria), w tym również obozu I Legionu Italskiego – *Novae*, odkrywanego przez ostatnie 50 lat przez Międzynarodową Interdyscyplinarną Ekspedycję Archeologiczną UAM „*Novae*”. W XI 1997 r. zaledwie kilkanaście miesięcy po otwarciu terenu miasta Sewastopol dla cudzoziemców, dr Andrzej B. Biernacki otrzymał jako pierwszy zagraniczny archeolog od władz Narodowego Rezerwatu Chersonesz Taurydzki (dalej NRChT) propozycję rozpoczęcia badań bezpośrednio na terenie antycznego i bizantyjskiego miasta.

Ryc. 1. Polsko-ukraiński zespół naukowo-badawczy w Chersonesie Taurydzkim (1998)

Już w połowie 1998 r. Ekspedycja „Novae” po kier. dr. A.B. Biernackiego przystąpiła do realizacji ambitnego polsko-ukraińskiego projektu naukowo-badawczego na terenie antycznego miasta Chersones Taurydzki. Głównym celem projektu „Architektura wczesnobizantyjskich budowli sakralnych Chersonesu Taurydzkiego” finansowanego przez KBN MNiSW (grant 1 H01G050 16) w 1999–2002 r. (kier. projektu: dr Andrzej B. Biernacki IH i mgr Stanisław Ryżow NRChT, Sewastopol, Ukraina) było wspólne kompleksowe opracowanie wczesnobizantyjskiej architektury sakralnej antycznego miasta oraz określenie wyróżniających się cech architektury 12 wczesnochrześcijańskich kościołów odkrytych na terenie miasta w okresie ostatnich 170 lat badań archeologicznych. W skład polsko-ukraińskiego zespołu naukowego wchodził również: (architekci) prof. inż. arch. S. Medeksza (PW), prof. inż. arch. J. Rozpędowski (PW), petrograf prof. J. Skoczylas (UAM) oraz archeolodzy: mgr E. Klenina (NRChT), dr L. Siedikowa (NRChT), mgr T. Jaszajewa (NRChT), mgr M. Nowak (UAM), mgr K. Grała (UAM) oraz fotograf P. Namiota (UAM). Przeprowadzono pełną inwentaryzację wszystkich 12 kościołów wczesnochrześcijańskich na terenie Chersonesu Taurydzkiego. Po raz pierwszy zadokumentowano i zbadało unikatową kolekcję ponad 2000 fragmentów marmurowych detali i elementów architektonicznych pochodzących z tych kościołów, a także zidentyfikowano przy użyciu analiz petrograficznych i spektralno-izotopowych kamieniołomy oraz warsztaty – miejsca produkcji. Badania dotyczyły również form i porządków

Ryc. 2. Dr Leonid Marczenko (Dyrektor Nardowego Rezerwatu Chersones Taurydzki) i dr Andrzej B. Biernacki (IH) przy nowo odkrytej unikatowej marmurowej głowie posągu kobiety z I w. n.e.

architektonicznych oraz aranżacji wnętrz wczesnochrześcijańskich bazylik i kościołów krzyżowych oraz ich funkcji liturgicznych. W 2004 r. zespół naukowo-badawczy opublikował rezultaty realizacji projektu w postaci dwóch monografii pod red. A.B. Biernackiego, E. Kleniny, S. Ryżowa *Wczesnobizantyjskie Budowle Sakralne Chersonesu Taurydzkiego* oraz O.I. Dombrowskiego *Византийские мозаики Херсонеса Таврического*. W 2009 r. w ramach tego projektu została wydana trzecia monografia autorstwa dr. A.B. Biernackiego *Wczesnobizantyjskie elementy i detale architektoniczne Chersonesu Taurydzkiego*, zawierająca pełne opracowanie wszystkich marmurowych elementów i detali architektonicznych odkrytych na terenie Chersonesu Taurydzkiego wraz z ich typologią i chronologią oraz próbą odtworzenia interiorów konkretnych kościołów wczesnochrześcijańskich z terenu antycznego miasta wraz z wizualizacjami komputerowymi. Przeprowadzono również po raz pierwszy w tak dużej skali petrograficzną identyfikację makroskopową oraz analizy spektralno-izotopowe marmurów zastosowanych do wyrobu detali architektonicznych zakończone określeniem kamieniołomów, z jakich pochodził surowiec, i lokalizacji warsztatów kamieniarskich.

Wszystkie trzy tomy monografii opublikowane zostały przez Wydawnictwo Poznańskie.

Po zakończeniu projektu w 2002 r. rozpoczęto realizację kolejnego wieloletniego polsko-ukraińskiego projektu naukowo-badawczego „Topografia i architektura Chersonesu Taurydzkiego” pod kier. dr. A.B. Biernackiego (IH) i mgr E. Kleniny (NRChT). W ramach tego projektu odkryto i przebadano ogółem trzy kwartały zabudowy miejskiej Chersonesu Taurydzkiego, w tym kolejną bazylikę wczesnochrześcijańską oraz dwa kościoły bizantyjskie: pięcioabsydowy i trzynawowy z tribelonami. W skład zespołu badawczego projektu wchodził także prof. inż. arch. J. Rozpędowski, mgr inż. arch. A. Jasiewicz, dr N. Aleksejenko. Wykazano, że kościół pięcioabsydowy został wzniesiony na miejscu wcześniejszego kościoła trzyabsydowego. W okresie antycznym znajdowały się tam dwa domy mieszkalne, z których jeden miał 718 m² powierzchni. W zachodnim narożniku tego domu, w półpiwnicznym pomieszczeniu, natrafiono na unikatową znakomicie zachowaną marmurową głowę posągu kobiety datowaną na I w. n.e. oraz marmurową głowę Dionizosa, będącą częścią płaskorzeźby datowanej na IV w. p.n.e. Większa część rezultatów tych badań opublikowana została w Wydawnictwie IH w 2016 r. w monografii dr. A.B. Biernackiego i dr E. Kleniny: *Квартал 55 с пятиапсидным храмом (IV/III в. до н.э.–XIV в.н.э.) в Херсонесе Таврическом, т. 3: Повседневная жизнь* przy współudziale wymienionych wyżej członków międzynarodowego interdyscyplinarnego zespołu naukowo-badawczego realizowanego projektu.

Ryc. 3. Polsko-ukraiński zespół naukowo-badawczy w Chersonesie Taurydzkim (2005)

W kampanii archeologicznej w 2002 r. odkryto i przebadano również unikatową cysternę na wodę zamienioną w czasach bizantyjskich na więzienie z zachowanymi na ścianach licznymi graffiti figuralnymi i greckimi napisami. W skład zespołu badawczego wchodził archeolog: dr A.B. Biernacki, dr E. Klenina, dr J. Bednarczyk, mgr S. Ryżow, prof. inż. arch. J. Rozpędowski, dr A. Brzustowska (epigrafik), dr N. Aleksejenko (numizmatyk). Na szczególną uwagę zasługuje tu niezwykle bogaty i różnorodny zbiór napisów i rysunków graffiti wykonanych przez osadzone w cysternie dwie grupy więźniów. Kompozycje ikonograficzne zachowały się na trzech ścianach cysterny i zawierają m.in. rysunki jeźdźców, koni, psów, pawów, zwierząt łownych i statków floty bizantyjskiej. Wyniki tych badań opublikowane zostały w monografii pt. *Топография Херсонеса Таврического. Водосборная цистерна жилого дома в квартале VII (IX–XI вв.)*, pod red. A.B. Biernackiego i E. Kleniny w serii Supplementum I – Chersoneskiego Sbornika w Sewastopolu w 2006 r.

W 2006 r. w XV tomie rocznika „Chersoneskiy Zbornik” zostały opublikowane m.in. trzy istotne dla dalszych polsko-ukraińskich badań opracowania. Wytyczyły one pewne nowe kierunki w zakresie interdyscyplinarnych metod badawczych i konserwatorskich niestosowane wcześniej w archeologii Chersonesu Taurydzkiego i nawet szerzej Krymu. Są to w kolejności artykuły: A.B. Biernacki, E. Klenina, *Сакральная архитектура византийского Херсона (по результатам раскопок и аэроснимков)*, „Херсонесский Сборник” XV (2006), s. 37–58; A.B. Biernacki, *Особенности реставрации античных памятников (на примере Леукастис, Новы, Херсонеса Таврического)*, „Херсонесский Сборник” XV (2006), s. 17–35. Trzecia praca to opracowanie, a raczej koncepcja architektoniczna rozwoju Narodowego Rezerwatu Chersones Taurydzki przygotowana przez A. Jasiewicza oraz M. Markgrafta pt. *Nationales Reservat „Chersones von Tauria” – Der Vorschlag eines Erschließungskonzepts des Gebiets und eines Multifunktionellen Ausstellungs- Untersuchungsobjektes*, „Херсонесский Сборник” XV (2006), s. 237–261.

Ryc. 4. Badany przez polsko-ukraiński zespół naukowo-badawczy kwartał 45 zabudowy miejskiej z chrześcijańską bazyliką wczesnobizantyjską w Chersonesie Taurydzkim. Widok z lotu ptaka

Podkreślić należy, że w 2012 r. odkryty i przebadany przez polsko-ukraiński zespół naukowo-badawczy wspomnianej Ekspedycji „Novae” kwartał zabudowy miejskiej Chersonesu Taurydzkiego – insula nr 55 – został przez polskich i ukraińskich archeologów, architektów i konserwatorów poddany pracom konserwatorskim oraz przystosowany wraz z wyposażeniem do celów ekspozycyjnych i muzealnych. Zastosowano w tym wypadku najnowsze standardy i rozwiązania zgodnie z wymogami ICOMOS i UNESCO. Prace umożliwiły: grant finansowy Fundacji Rinata Achmetowa „Rozwitek Ukrainy” (kier. projektu dr E. Klenina) oraz środki UAM. W zespole wykonawczym grantu pracowali m.in. dr A.B. Biernacki, prof. J. Rozpędowski, mgr R.P. Smirnow.

Prof. inż. arch. J. Rozpędowski w ramach prac zespołu naukowo-badawczego przeprowadził również wszechstronne studia terenowe i konstrukcyjne nad temat antycznego teatru w Chersonesie Taurydzkim. W konkluzji udowodnił, że mamy do czynienia z dwoma podstawowymi fazami budowy i funkcjonowania teatru w okresach hellenistycznym i rzymskim. Dokonał również próby rekonstrukcji wyglądu tych teatrów, na podstawie których jego uczennica mgr inż. arch. M. Gazda przygotowała projekt architektoniczno-konserwatorsko-rekonstrukcyjny tego teatru wraz z przystosowaniem go do współczesnych celów ekspozycyjnych i użytkowych. Opracowania te zostały opublikowane w formie aneksu: J. Rozpędowski, *Античний театр в Херсонесі Тавричеськом*, s. 311–346 oraz M. Gazda, *Музеефікація об'єктів археології в Херсонесі Тавричеськом: проект реконструкції античного театру*, s. 347–366 w pracy A.B. Biernackiego i E. Kleniny

Квартал 55 с пятиапсидным храмом (IV/III в. до н.э.–XIV в.н.э.) в Херсонесе Таврическом, т. 3 *Повседневная жизнь*, wydanej w 2016 r. w Wydawnictwie IH.

W l. 2009, 2012, 2013 kierujący polsko-ukraińskimi projektami naukowo-badawczymi na terenie Chersonesu Taurydzkiego – dr A.B. Biernacki i dr E. Klenina – przy pełnym wsparciu finansowym Konsula Generalnego RP w Odessie, a następnie w Sewastopolu pana W. Mazura, napisali i wydali w wydawnictwie SPD AFEVEV M. w Sewastopolu trzy przewodniki po antycznym i bizantyjskim Chersonesie Taurydzkim w kolejności w języku polskim, rosyjskim oraz polskim i angielskim (bilingwalne) *Chersones Taurydzki. Miasto i chora / Chersonesos of Taurica. City and Chora*. Były to pierwsze i jak dotychczas jedyne przewodniki archeologiczne Chersonesu Taurydzkiego wydane w języku polskim i angielskim zawierające najaktualniejsze wyniki badań archeologicznych w tym mieście do 2013 r. włącznie.

W l. 2011–2015 zrealizowany został kolejny polsko-ukraiński projekt naukowo-badawczy pt. „Topografia i architektura Chersonesu Taurydzkiego. Problem identyfikacji i rozwoju agory – centrum starożytnego miasta” pod kier. A.B. Biernackiego (IH) i E. Kleniny (NRChT), finansowany przez NPRH. Celem projektu było zlokalizowanie agory w Chersonesie Taurydzkim oraz identyfikacja jej funkcji rynkowych i rozwoju w okresie antycznym i bizantyjskim. Podczas badań archeologicznych w pełni zidentyfikowano jej lokalizację w centralnej części Chersonesu wraz z charakterystycznymi elementami budowlanymi. W okresie bizantyjskim agora ta została wykorzystana jako chrześcijańska przestrzeń sakralna z bazyliką i czterema mniejszymi kościołami – kaplicami. Istotna część wyników tych badań opublikowana została w formie dwóch opracowań autorstwa E. Kleniny i A.B. Biernackiego: *Новый христианский комплекс в Херсонесе: архитектура и хронология* [w:] *Крым и Северное Причерноморье в археологических исследованиях 1956–2013 гг.*, „Światowit”, Supplement Series C: Pontica et Caucasia, vol. 1, Warszawa 2017, s. 105–119 i *An Attempt at Identifying the Location of the Ancient Agora in Chersonesus Taurica* [w:] *AUGUSTUS. From Republic To Empire*, ed. by G. Bąkowska-Czerner, J. Bodzek, „ARCHA-EOPRESS Roman Archaeology” 36, Oxford 2017, s. 22–40.

W III 2014 r., w związku ze zbrojną aneksją i okupacją Krymu przez Rosję, Międzynarodowa Interdyscyplinarna Ekspedycja Archeologiczna UAM „Novae” zmuszona została do przerwania prac terenowych i studyjnych na terenie Chersonesu Taurydzkiego. Podkreślić należy, że zespół naukowo-badawczy Ekspedycji „Novae”, pomimo strat poniesionych w sprzęcie i aparaturze oraz braku bezpośredniego dostępu do swoich ruchomych materiałów źródłowych, nadal kontynuuje prace nad pełną ich interdyscyplinarną analizą i końcowym całościowym opublikowaniem. W 2018 r. w Wydawnictwie IH opublikowana została kolejna obszerna monografia autorstwa E. Kleniny pt. *Chersonesus Tauricia in the Principate. Some Aspects of Economic History According to Archaeological Data*.

Elena Klenina, Andrzej B. Biernacki

4

Biblioteka

Historia Biblioteki sięga początków UP (1919). Zaczątek jej zbiorów stanowiły księgozbiory katedr, z których utworzono Bibliotekę Seminarium Historycznego. Bezpośrednio po II wojnie światowej zaczęto odtwarzać rozproszone zbiory i je powiększać. Kompletowanie księgozbioru było utrudnione z powodu braku odpowiedniego pomieszczenia, dopiero przenosiny do Collegium Iuridicum w 1957 r. dały możliwość formalnego powołania Biblioteki IH, dysponującej własnymi pomieszczeniami, jakimi były: magazyn, wypożyczalnia i licząca 27 miejsc czytelnia. Od 1960 r. przydzielono także etaty bibliotekarskie, choć wiele prac nadal wykonywali pomocniczy pracownicy nauki. Natomiast kierowanie pozostawało w rękach dyrekcji Instytutu. Kolejną siedzibę IH, a wraz z nim Biblioteka, zyskały w 1968 r. W skrzydle A nowo oddanego do użytku budynku Collegium Novum wydzielona została na drugim i trzecim piętrze część, gdzie Biblioteka dysponowała powierzchnią magazynową liczącą 307 m², jak też pomieszczeniami wypożyczalni, katalogu i czytelnia mogącej pomieścić 40 czytelników.

Kolejną zmianę lokalową przyniósł rok 1990, kiedy to WH stanął dość niespodziewanie przed perspektywą zasiedlenia dotychczasowego gmachu Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Mimo podejmowanych prób nie doszło wówczas do powstania scalonej biblioteki wydziałowej. W budynku zorganizowano oddzielne przestrzenie dla trzech bibliotek. Na magazyn Biblioteki IH przeznaczono obszerne magazyny archiwum KW, czytelnia dla 42 osób znalazła się na parterze, w dawnej sali kinowej, natomiast wypożyczalnia i pokoje pracowników na pierwszym piętrze. To rozdzielenie przestrzeni było pewną niedogodnością, której częściowo można było zaradzić przez wybudowanie specjalnego pionu dla windy łączącej poszczególne kondygnacje, a służącej do transportu książek. W porównaniu do Collegium Novum całkowita powierzchnia Biblioteki została podwojona. Zasadniczą zmianą, jaka zaszła po przenosinach na ul. Święty Marcin 78 była komputeryzacja. Biblioteka pierwsza na UAM zaczęła działać w systemie bibliotecznym LECH. Pierwszym etapem stało się wprowadzanie bieżących wpływów oraz sukcesywnie starych zbiorów. Po roku zdecydowano się na uruchomienie „Modułu udostępniania”, zaczęto likwidować konta papierowe czytelników i prowadzić wypożyczanie komputerowe. Wówczas w Bibliotece pracowano już w nowszym programie SOWA. W nowe tysiąclecie Biblioteka weszła, jako jedna z nielicznych, a być może pierwsza w Polsce, z księgozbiorem wprowadzonym w całości do katalogu komputerowego. Ponieważ w Bibliotece Uniwersyteckiej wdrażano inny system biblieczny (HORIZON), który miał funkcjonować w całym UAM, więc w 2001 r. rozpoczęto konwersję zbiorów Biblioteki IH z SOWY do HORIZONA. Proces ten trwał dwa lata

i przyniósł mizerne rezultaty – opisy biblioteczne po konwersji były niepełne, wydawnictwa seryjne i czasopisma niemożliwe do odnalezienia w nowym programie. Prace nad opracowywaniem komputerowym zbiorów trzeba było zacząć nieomal od początku. Zadowolenie dawało jedynie to, że baza w systemie HORIZON była wspólna dla wszystkich bibliotek na UAM i dostępna online. Czytelnik mógł bez trudu odnaleźć książkę z innej biblioteki, jeśli tylko została wprowadzona do systemu. Tak więc pracownicy Biblioteki IH mieli własny wkład w tworzenie ogólnouniwersyteckiego katalogu komputerowego.

Zasób

W okresie międzywojennym Biblioteka Seminarium Historycznego liczyła kilka tysięcy tomów. Po II wojnie światowej poszczególne katedry miały własne księgozbiory, dla których sporządzono wspólny katalog. Powstały po reorganizacji szkolnictwa wyższego w 1952 r. Zespół Katedr Historycznych też miał własną bibliotekę liczącą około 34 000 tomów oraz zbiór map i tablic paleograficznych. W kolejnych latach prowadzono prace nad uporządkowaniem zbiorów i uzupełnieniem katalogu, który w układzie alfabetycznym liczył około 40 000 kart. W roku akad. 1957/58 IH powiększył zbiory o 550 tomów nowych nabytków, wśród których część stanowił dar z Fundacji Forda. W kolejnych latach następował przyrost księgozbioru z zakupów oraz darów w liczbie około 1000 pozycji rocznie. Okazjonalnie Biblioteka przyjmowała dary w postaci zwartych kolekcji. Pierwszy trafił do niej prywatny zasób prof. Henryka Łowmiańskiego (po jego śmierci w 1984 r.), który liczył blisko 8000 tomów. W tym samym roku Biblioteka otrzymała zbiór ok. 4000 książek z działającej dawniej na Wydziale Prawa Katedry Historii Gospodarczej (zwyczajowo zwany księgozbiorem prof. Jana Rutkowskiego). W 1987 r. do Biblioteki trafił liczący blisko 5000 tomów księgozbiór z byłego Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej UAM. W 1991 r. włączono do Biblioteki wyselekcjonowane zbiory z byłego Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Trafiły do niej również książki związane z historią starożytną: prof. Julii Zabłockiej (1995) oraz ponad 1000 woluminów z księgozbioru prof. Tadeusza Zawadzkiego (2005 i 2012). Księgozbiór książek i czasopism prof. Benona Miśkiewicza liczący 4000 woluminów подарowany został Bibliotece w 2009 r., a w 2011 r. księgozbiór prof. Jadwigi Krzyżaniakowej. W l. 2014 i 2015 Biblioteka otrzymała dwa cenne dary z Niemiec: liczący około 1800 książek i czasopism księgozbiór prof. Hermanna Strasburgera oraz księgozbiór Zentrum für Zeitgeschichte von Bildung und Wissenschaft działającego na Uniwersytecie Leibniza w Hanowerze, kierowanego przez prof. Manfreda Heinemanna (blisko 9500 woluminów).

Gromadzony w latach istnienia Instytutu Historii księgozbiór Biblioteki wynosił:

Rok	Siedziba	Wydawnictwa zwarte	Czasopisma	Tytuły bieżących czasopism	Starodruki	Zbiory specjalne
1965	Armii Czerwonej 90	43 858	8 171	64	657	153
1975	Marchlewskiego 124/126	66 148	14 657	306	0 (przekazano do BG UAM)	209
1985	Marchlewskiego 124/126	92 566	26 263	157	0	868
1995	Święty Marcin 78	114 669	35 512	153	0	920
2005	Święty Marcin 78	132 017	41 960	169	97	438
2015	Święty Marcin 78	144 027	48 048	139	110	189

Skład osobowy

W 1974 r. pierwszą kierowniczką Biblioteki IH została mgr Wiesława Pająkowska, w 1999 r. stanowisko objęła mgr Bogusława Szylin. Pracownikami Biblioteki były w różnych latach następujące osoby (w porządku alfabetycznym): Krystyna Adamczak (1999–2006), Sylwia Binkowska (1977–1978), Wanda Bródka (1988–1999), Anna Chmielewska (1998–2016), Józef Dobosz (1982–1988), Katarzyna Grabowska (2008–2012), Dariusz Hein (1990–1992), Joanna Hoffman (od 2006), Barbara Janas (od 2006), Małgorzata Jankowska (1968–2003), Rafał Jankowski (od 1994), Aleksandra Juchacz (1989–2006), Gabriela Kaja (od 1999), Anna Kańduła (1983–1984), Ewa Kościelniak (1971–2003), Magdalena Król (od 2005), Danuta Ligocka (2012–2015), Paulina Małyszka (2008–2009), Elżbieta Mielcarek (2001), Joanna Misiorek (2000–2001), Marek Mrowiński (2007–2014), Hanna Nowicka (1996–1999), Aleksandra Ochmańska (1960–1972), Wiesława Pająkowska (1960–2000), Małgorzata Piechowiak (od 1978), Walenty Piel (1961–1988), Aleksandra Pietrowicz (1989–1996), Dorota Plewczyńska (2004–2006), Maria Przybyła (1969–2005), Anna Rydz (od 2003), Tatiana Salamonik (2007–2009), Katarzyna Sroczyńska (2012–2016), Bogusława Szylin (od 1981), Elwira Tyłska (2005–2009), Diana Wachowiak (od 2006), Agnieszka Wojciechowska (od 2000), Gertruda Zielińska (1988–2018).

Przekształcenie

Biblioteka IH działała w opisanych wyżej warunkach do 2015 r., kiedy to zaszły nowe, zasadnicze zmiany. Przełomowym momentem była decyzja Senatu UAM o budowie nowego gmachu Wydziału Historycznego. Zgodnie ze statutem UAM w nowej siedzibie wydziału miała funkcjonować jedna biblioteka wydziałowa. Po dokonaniu przeprowadzki do nowego Collegium Historicum, z dniem 1 X 2015 r. zaczęła działać Biblioteka Wydziału Historycznego UAM. Jej kierowniczką już w okresie organizacji, od 1 IV 2014 r., została dotychczasowa kierowniczka Biblioteki Instytutu Historii, B. Szylin. Po reorganizacji dotychczasowe biblioteki instytutowe zaczęły działać jako sekcje Biblioteki Wydziału; na kierowniczkę Sekcji Historii powołano mgr Małgorzatę Piechowiak.

Bogusława Szylin

5

Wydawnictwo

Początki Wydawnictwa IH sięgają końca 1. połowy lat 90. XX w., kiedy to z inicjatywy ówczesnego dyrektora IH prof. Bohdana Lapisa funkcjonująca od kilkudziesięciu lat Pracownia Graficzna została wyposażona w nowoczesny sprzęt komputerowy (1994/1995) oraz risograf (1996). Ostatecznie z początkiem roku akad. 1994/95 dyrektor IH podjął decyzję o uruchomieniu niezależnego wydawnictwa, którego podstawowym zadaniem było opracowywanie i druk książek oraz czasopism instytutowych. W pierwszej kolejności chodziło o wybijające się doktoraty oraz potanienie wydawania rozpraw habilitacyjnych. Z końcem roku przystąpiono do opracowania trzech pierwszych książek – dr. Jana Prostko Prostyskiego, dr. Józefa Dobosza (doktoraty) oraz dr. Andrzeja M. Wyrwy (praca habilitacyjna). Ukazały się one w 1995 r. w serii „Publikacje Instytutu Historii” (nr 1–3).

Przez ćwierć wieku działalności Wydawnictwo opublikowało ok. 400 monografii i prac zbiorowych (z tego blisko 200 w serii „Publikacje Instytutu Historii”), wiele roczników czasopism, edycje źródłowe. W ostatnich latach jego nakładem ukazują się od ok. 30 do ponad 50 tytułów rocznie w kilku seriach wydawniczych (wspomniana wyżej seria „Publikacje Instytutu Historii”, „Studia Historica Slavo-Germanica. Monografie”, „Analizy i interpretacje”, „Wykłady Instytutu Historii”, „Źródła” „Biblioteczka Źródłoznawcy”, „Scripta Minor”, w ramach której wydano 11 tomów tekstów młodszych pracowników nauki, doktorantów i studentów, a także „Labarum” – 14 zeszytów poświęconych historii antyku) lub poza nimi. Wydawane są też czasopisma – „Balcanica Posnaniensia”, „Studia Historiae Oeconomicae”, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” czy „Czas Przeszły” (wcześniej przejęciowo „Studia Historica Slavo-Germanica”), a także studencki rocznik „Nasze Historie” zainicjowany już w 1994 r.

Pracownikami, którzy w ramach Pracowni Graficznej zajmowali się działalnością wydawniczą byli: mgr Maciej Michalski (1994–1997), który zainicjował łamanie komputerowe książek i czasopism instytutowych, a następnie: mgr Piotr Orzechowski (1997–2000), mgr Sebastian Domalewski (2002–2005), mgr Bartosz Kruszyński (2000–2002), obecnie od 2005 r. sprawami tymi kieruje mgr Małgorzata Nowacka. Od początku istnienia Wydawnictwa do 2011 r. sprawy administracyjne i sprzedaż publikacji prowadziła mgr Ewa Kelma, po niej przejęła obowiązki mgr Mariola Maniaczyk. Wydawnictwo współpracuje również z wieloma redaktorami, którzy przygotowują korekty językowe i techniczne publikacji oraz korzysta z recenzji wydawniczych przygotowywanych przez wybitnych profesorów, znawców danej problematyki. Obecnie druk w przeważającej części odbywa się w Zakładzie Graficznym UAM.

Mariola Maniaczyk

Sekretariat

Sekretariat IH prowadzi sprawy administracyjne pracowników Instytutu, przygotowuje i opracowuje sprawy związane z Radą Instytutu oraz, od czasu uzyskania uprawnień dotyczących nadawania stopni i tytułów naukowych w 1975 r., kwestie odnoszące się do procedur związanych z przewodami doktorskimi, habilitacyjnymi i profesorskimi.

Bieżąca działalność Sekretariatu obejmuje rozliczanie delegacji krajowych i zagranicznych pracowników, kontrolę wydatków IH, rozliczanie faktur, odbieranie i wysyłanie korespondencji w postaci tradycyjnej i przez pocztę elektroniczną, sporządzanie różnego rodzaju opracowań i sprawozdań oraz współpracę ze wszystkimi komórkami administracji centralnej. Zajmuje się również sprawami związanymi z dydaktyką, w tym rozliczaniem nadgodzin pracowników. Opracowuje grafik sal dydaktycznych i prowadzi kontrolę nad udostępnianiem ich innym podmiotom. Poza tym przygotowuje i kontroluje umowy o dzieło i zlecenie za prace zlecane przez dyrekcję IH oraz archiwizuje dokumenty związane z działalnością Instytutu.

Obecnie w Sekretariacie zatrudnione są na etacie specjalisty panie: mgr Aleksandra Jagodzińska (od 2010) i mgr Mariola Maniaczyk (od 1992). Wcześniej (1985–2011) na etacie starszego specjalisty pracowała mgr Ewa Kelma, objąwszy stanowisko po poprzedniczce – mgr Marii Jackowskiej, która została zatrudniona w momencie uzyskania przez Instytut uprawnień do nadawania stopni i tytułów (1975). Najwcześniej w Sekretariacie została zatrudniona mgr Barbara Szulc-Czubińska, która od 1968 r. pełniła funkcję sekretarza Instytutu, a 1 IX 1975 r. została powołana na stanowisko zastępcy dyrektora ds. administracyjnych i funkcję tę sprawowała aż do czasu przejścia na emeryturę 10 VII 1989 r. Na etat gońca instytutowego została przyjęta w 1968 r. Małgorzata Jankowska, zatrudniona w Sekretariacie do 31 VII 1992 r.; później etat gońca został zlikwidowany.

Mariola Maniaczyk

Studenckie Koło Naukowe Historyków im. Gerarda Labudy przy IH UAM

Koło Naukowe Historyków (KNH) w Poznaniu powstało 3 XI 1919 r. Jego założycielami byli Augustyn Cichowicz (†1922) i Wisława Knapowska (†1956). W okresie międzywojennym często zwano je Kółkiem Historycznym. Było otwarte dla słuchaczy ze wszystkich wydziałów i w 1924 r. liczyło 33 członków. Już w 1923 r. miało własną bibliotekę (liczącą ponad 150 pozycji), a nie mając siedziby, zbierało się w sali 26 Collegium Minus, za zgodą kierujących Seminarium Historycznym profesorów A. Skałkowskiego i K. Tymienieckiego. W dniach 1–3 XI 1924 r. delegacja poznańska wzięła udział w obradującym w Warszawie I Zjeździe Kół Historycznych Studentów Uniwersytetów Polskich. Powołano wówczas Związek Kół Historyków Studentów Uniwersytetów Rzeczypospolitej Polskiej (ZKHSURP), do którego poznańscy studenci przystąpili i odtąd Kółko działało w ramach tej międzyuczelnianej organizacji. Zadania Związku określono szeroko: kontakt między kołami, koordynacja prac, ułatwienia w pracy naukowej członków. Proponowano też podjęcie prac zbiorowych, wydawanie biuletynu związkowego z informatorem, organizację wspólnych objazdów naukowych. W dniach 12–13 XII 1926 r. Kółko zorganizowało zjazd Związku w stolicy Wielkopolski. Działalność „stowarzyszeń naukowych studenckich” doceniły władze akademickie, mówiąc o priorytetowym zainteresowaniu uczelni (rektor Jan Grochmalicki). Nie znalazło to odbicia w zestawieniach wydatków na organizację studenckie, gdzie kołom naukowym przyznawano mniejsze kwoty niż np. Bratniej Pomocy czy Organizacji Studentek.

Scentralizowany ZKHSURP z siedzibą w Warszawie nie działał zbyt aktywnie i podczas VII zjazdu w II 1931 r. delegaci postanowili przystąpić do Ogólnopolskiego Związku Akademickich Kół Naukowych (OZAKN). Głosami m.in. delegacji poznańskiej zlikwidowano ZKHSURP i 4 II 1931 r. zorganizowano nowy związek historyków studentów jako Wydział Kół Historycznych OZAKN. Tymczasowy Zarząd WKH miał rezydować w Poznaniu. Przedstawiciele koła poznańskiego zostali odpowiednio Prezesem Zarządu (Witold Stronczyński) i skarbnikiem (Stanisław Pomykał). Jeszcze w 1931 r. rozpoczęto wydawanie wspólnego czasopisma, pt. „Historja. Organ Wydziału Kół Historycznych Ogólnopolskiego Związku Akademickiego Kół Naukowych” (do wojny ukazały się cztery numery). W. Stronczyński przewodniczył I Zjazdowi WKH w Krakowie (28–29 XI 1931 r.) i złożył funkcję po uzyskaniu absolutorium. W sprawozdaniu za 1930/31 r. zaznaczono, że poznańskie Koło składało się z trzech sekcji: nauk pomocniczych, historii starożytnej (od roku akad. 1923/24 r.) i historii nowożytnej.

Za pierwszej kadencji rektora prof. Stanisława Kasznicy (1929/30) podjęto prace nad regulaminem dla kuratorów stowarzyszeń studenckich, zaznaczając, że ich funkcja nie polega na nadzorze, ale na opiece. Kuratorem Kółka był prof. K. Tymieniecki, który pełnił tę funkcję także przez następne lata. Wśród kadry aktywnie wspierającej Kółko wymieniano prof. B. Dembińskiego, prof. J. Paczkowskiego, prof. A. Skałkowskiego, dr W. Knapowską i dr. L. Koczego. Koło usilnie starało się o lokal, również ze względu na rosnącą bibliotekę (576 książek w 1932 r., 617 w 1933 r., 932 w 1935 r.). Dostrzegając niską wydolność dotychczasowych form pracy, koło poznańskie wyłoniło w 1932 r. Komisję Dyplomatyczno-Paleograficzną, którą kierował prof. K. Tymieniecki (badania dokumentów trzebnickich). W tym samym czasie powstała Komisja Nowożytna. Wśród aktywności Koła wskazać można wycieczki, urządzane – z braku funduszy – raczej na lokalną skalę, ale często z udziałem wybitnych przewodników, jak ks. Leon Formanowicz, ks. Edmund Majkowski, prof. K. Tymieniecki, dr L. Koczy.

Warunki pracy WKH OZAKN zmieniła ustawa o szkołach wyższych z 15 III 1933 r. i rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o stowarzyszeniach akademickich, wprowadzone w życie 1 V 1933 r. Ograniczyły one autonomię uniwersytetów i narzuciły ścisłą kontrolę organizacjom międzyuczelnianym. Studenci usiłowali dostosować się do wymogów ministerialnych. 20 VI 1933 r. Zarząd WKH zmienił statut, kasując przepisy o swej zależności od OZAKN i przyjmując nazwę Wydział Kół Historycznych. Koła historyków kilku uniwersytetów, w tym poznańskiego, wniosły do ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego 22 XII 1933 r. podanie o zezwolenie na działalność Wydziału w nowej postaci. Po odmowie, 18 II 1934 r. Wydział Kół Historycznych zawiesił działalność. Ponieważ rozporządzenie zezwalało na działalność organizacji studenckich w ramach jednego uniwersytetu, więc Koło Historyków Studentów UP (KHSUP) nie musiało przerywać pracy. Rozporządzenie upoważniało też senaty uczelni do zatwierdzania nowych statutów stowarzyszeń studenckich. W marcu 1934 r. wybory do władz tychże stowarzyszeń, zakończyły się na UP „ku całkowitemu zadowoleniu władz i młodzieży”. Kuratorem KHSUP w Poznaniu pozostał prof. K. Tymieniecki, którego zaaangażowanie mocno podkreślano. Ze sprawozdań wynika, że w roku akad. 1932/33 do KHSUP należało 193 członków, w 1933/34 – 124 członków, w 1934/35 – 134 członków. Praca skupiała się w dwóch komisjach naukowych: paleograficzno-dyplomatycznej (pod opieką prof. K. Tymienieckiego) oraz nowożytnej (pod opieką prof. J. Paczkowskiego). Komisja nowożytna obejmowała swymi pracami także wiek XIX. Prof. A. Skałkowski zgodził się, by w sali jego seminarium Koło znalazło swą siedzibę, a w II 1935 r. władze akademickie przyznały Kołu lokal na jego własny użytek. W sprawozdaniach z działań Koła narzekano na niską frekwencję i trudności w obsadzie funkcji kierowniczych. Dostrzegano jednak i jasne strony, np. współpracę z kołem polonistów (po prawdzie głównie w formie bali karnawałowych).

Przedwojennymi przewodniczącymi (względnie prezesami) Koła byli m.in. Augustyn Cichowicz, Wisława Knapowska, Witold Stronczyński, Stanisław Pomykaj, Tadeusz Orziński, Tadeusz Trzebiński, Lech Cyfrowicz, Józef Bojarski. Kuratorem był prof. K. Tymieniecki, prawdopodobnie przez cały czas.

Uniwersytet Poznański, brutalnie zdławiony i rozgrabiony przez Niemców już we wrześniu 1939 r., kontynuował swą misję jako tajny Uniwersytet Ziemi Zachodnich. Kameralne zajęcia i obecność ambitniejszych studentów zbliżały tajne zajęcia kursowe do metod pracy przedwojennego Koła. Studenci poszukiwali jednak dalszych form współpracy i wiosną 1943 r. stud. Janusz Jurjewicz założył Koło Historyków i został jego prezesem. Działało skromnie, ale wspomagało studentów w pracy (organizowano nawet krótkie wycieczki).

Rozproszone kadry zaczęły przywracać życie polskiemu UP jeszcze przed ostatecznym wyzwoleniem miasta od hitlerowców, dzięki czemu rektor S. Dąbrowski zainaugurował rok akademicki już 23 IV 1945 r. Powrót studentów oznaczał też wznowienie organizacji studenckich. Koło Historyków tworzyło się na Wydziale Humanistycznym już w 1945 r. 22 VI 1945 r. Senat mianował prof. K. Tymienieckiego kuratorem Koła, a 18 I 1946 r. odbyło się Walne Zebranie, które przyjęło nowy statut Koła (przedwojenny zaginął). Opisane w nim cele wskazywały na to, że twórcy traktowali przedsięwzięcie jako reaktywację działalności sprzed IX 1939 r. Postulowano pogłębianie wiedzy historycznej, zwłaszcza przez rozbudowanie biblioteki Koła oraz pomoc młodszym ze strony starszych studentów, wygłaszanie referatów i organizowanie wycieczek oraz pielęgnowanie życia towarzyskiego. Przewidziano demokratyczne władze (Walne Zebranie, Zarząd i Komisję Rewizyjną). Pierwszym powojennym prezesem wybrano 18 I 1946 r. Mariana Bartkowiaka. Według stanu na 1 I 1946 r. Koło liczyło 42 członków. Jego kolejne siedziby to ul. Stolarska 7, Matejki 48, Armii Czerwonej 90 (w dzisiejszym Collegium Iuridicum), Kościuszki 63, Święty Marcin 78 i Umultowska 89d – obecnie Uniwersytetu Poznańskiego 7.

Od 1948 r. rozpoczęła się centralizacja i ograniczanie swobody organizacji studenckich, które dotknęły także koła naukowe. Powstał Komitet Koordynacyjny Kół Naukowych Wydziału Humanistycznego UP (koło historyków weszło w jego skład już w 1948 r.) oraz Komitet Środowiskowy Federacji Polskich Organizacji Studenckich (18 V 1948 r.). Ministerstwo Oświaty wydało 19 II 1949 r. wytyczne odnośnie do organizacji kół naukowych. Utworzono Wydziałowe Stowarzyszenia Kół Naukowych, w których działalność ingerowała Federacja, wyposażona m.in. w możliwość dystrybucji stypendiów i wpływania na władze uczelnień. Koła pozbawiono majątku, kontrolowano obsadę zarządów, przejęto ich działalność wydawniczą. Federacja czuwała, by aktywność kół nie wykraczała poza zadania ściśle naukowe. W IV 1950 r. przekształcono Federację w Zrzeszenie Studentów Polskich, co miało, dzięki wzorcom radzieckim, „przełamać izolację wyższych uczelni od potrzeb i interesów mas ludowych”. Idąc za wskazaniem partyjnymi, funkcjonowanie kół scentralizowano

i podporządkowano organizacjom politycznym nadzorowanym przez państwo (ZMP i ZSP). Instrukcja Rady Naczelnej ZSP z 5 V 1950 r. doprowadziła do likwidacji kół w ich przedwojennym jeszcze kształcie. Do 1952 r. na Wydziale Humanistycznym zlikwidowano Koło Muzykologów, Akademickie Koło Historii Sztuki, Koło Archeologów, Koło Prehistoryków i Koło Etnologów; ich biblioteki, zbiory i majątek przejął uniwersytet lub Komisja Okręgowa ZSP. Likwidacja spotkała też powołane w 1949 r. Stowarzyszenie Kół Naukowych Wydziału Humanistycznego UP.

Koła nowego typu zaczęto powoływać w 1951 r., na podstawie wytycznych Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i Nauki z 20 II 1951 r., wytycznych Zarządu Głównego ZMP z 3 I 1951 r. oraz wytycznych Rady Naczelnej ZSP z 6 III 1951 r. Utworzono stanowiska Kierowników Kół Naukowych i Kół Przedmiotowych, wiążących te koła z poszczególnymi katedrami. Trudno odpowiedzieć na pytanie, czy KNH zachowało ciągłość, czy w jego działaniach nastąpiła przerwa. Wiadomo, że od 1951 r. aktywność toczyła się w nowych ramach, np. działała Sekcja Ruchów Robotniczych (1951–1953), pod kuratelą W. Jakóbczyka. Wyraznym zjawiskiem był drastyczny spadek liczby członków KNH – o ile jeszcze w 1948 r. było ich 57, o tyle w 1951 r. już zaledwie 14. Być może również narzucane coraz natarczywiej treści i obszary badań wpływały na niechęć studentów. Poznańska delegacja na I Ogólnopolski Zjazd Młodych Historyków w Warszawie (29 XI–1 XII 1954) występowała z głosami w rodzaju „Walka młodzieży wiejskiej o socjalistyczne przeobrażenie wsi wielkopolskiej” czy „Próby oddziaływania wroga klasowego na młodzież poprzez harcerstwo”. Zarazem jednak kuratorami byli uczeni o jeszcze przedwojennej formacji (np. prof. Władysław Rusiński), przywiązani do niezależności intelektualnej i swobody badawczej. Potrafili oni niejednokrotnie narzucane politycznie ramy wypełniać autentyczną treścią naukową. Gromadzili też wokół siebie uczniów, którzy w przyszłości stali się znanymi historykami – w warszawskim zjeździe udział wzięli m.in. Zygmunt Boras, Antoni Czubiński, Benon Miśkiewicz, Lech Trzeciakowski, Ryszard Walczak, Zbigniew Wielgosz.

Zwieńczeniem przeobrażeń centralizacyjnych było powołanie Studenckiego Towarzystwa Naukowego (STN), którego Komitet Organizacyjny powstał w XI 1954 r. 5 V 1955 r. odbyła się pierwsza konferencja STN, która przyjęła przygotowany statut (zatwierdzony przez Senat 6 V) i powołała Radę Uczelnianą STN. Przemowny udział w jej pracach miały ZMP i ZSP. W skład STN weszło Koło Historyków, a z pokrewnych mu także Koło Historii Sztuki, Koło Historii Kultury Materialnej, Koło Historii Państwa i Prawa Polskiego. Po częściowym przywróceniu autonomii uczelniom, działalność zbędnego i indolentnego STN zaczęła szybko zamierać (jeszcze w 1955 r.). Same koła naukowe działały już zasadniczo w powiązaniu z katedrami lub kierunkami studiów. W Zespole Katedr Historycznych (przekształconym 24 XI 1956 r. w Instytut Historyczny) działało koło naukowe dla całego studium historii. Jego opiekunem w roku akad. 1955/56 był doc. Włodzimierz Dworzaczek

i być może z jego inicjatywy zorganizowano cykl spotkań „Profesorowie o profesorach”. Z pewnością odejście W. Dworaczka na Wydział Filologiczny (jesień 1957 r.) wymusiło zmianę na stanowisku opiekuna, jednak sprawozdanie za rok akad. 1957/58 milczy na ten temat i nie porusza spraw Koła. Jak się zdaje, w l. 1956/57 i 1957/58 działalność KNH mocno osłabła. Nie pomogło, że od XII 1956 r. działalność kół naukowych związane ściślej ze Zrzeszeniem Studentów Polskich. Stworzono wówczas przy Radzie Uczelnianej ZSP Komisję Nauki, która miała współpracować z zamierającym Studenckim Towarzystwem Naukowym. Sprawami kół naukowych zajmował się Wydział Nauki Rady Uczelnianej ZSP.

Od roku akad. 1958/59 KNH zaczęło działać aktywniej. Choć Koła nadal podlegały Wydziałowi Nauki RU ZSP, zdaje się, że z czasem ich działalność nieco się usamodzielniała. Ówczesni członkowie podkreślali, że nie odczuwali nadmiernych nacisków ideologicznych. Nie ulega wątpliwości, że od 1962 r. (a zapewne właśnie od 1958 r.) KNH działało już nieprzerwanie, pod opieką prof. Janusza Pajewskiego, który pozwalał na sporą swobodę intelektualną. Dopiero dla tych lat dysponujemy w miarę ciągłymi danymi liczbowymi, zbieranymi na koniec roku kalendarzowego. Wykazywały one zmienną, ale generalnie rosnącą liczbę członków: 58 (1962), 34 (1963), 67 (1964), 54 (1965), 52 (1966), 82 (1967), 96 (1968). Stabilność działań Koła można wiązać z ogólnym stałym wzrostem liczby studiujących.

Władze KNH według powojennych statutów tworzyły Walne Zebranie, Zarząd, Komisja Rewizyjna i Sąd Koleżeński. W l. 60. władze Koła nie zbierały się zbyt często (Komisji Rewizyjnej w ogóle nie powoływano od 1965 r.) i zasadnicza praca toczyła się w sekcjach. Istniały sekcje o szerszym profilu (np. epokowe), ale także powoływane do doraźnych inicjatyw badawczych. Działała więc Sekcja Historii Wojskowości, Sekcja Historii Gospodarczej, Sekcja Starożytna, Sekcja Mediewistyczna, Sekcja Historii Nowożytnej i Najnowszej, Sekcja Historii i Teorii Kultury – ale też grupa tematyczna Alzacji i Lotaryngii (1964), Sekcja Pogranicza (od 1966), Sekcja obozu Dora (1964–1969), Sekcja Historii Uniwersytetu (1966–1969). Wśród form aktywności Koła wymieniono tradycyjne zjazdy i sesje (II Pomorzoznawczy Zjazd Studentów Kół Historycznych – Toruń 25–27 III 1965; Ogólnopolskie Seminarium Millenijne Studenckich Kół Historycznych – Kraków I 1966; Seminarium „Ruch Ludowy po 1918 roku” – Lublin 1967). Koło poznańskie zorganizowało I Ogólnopolski Zjazd Studenckich Kół Naukowych z okazji 1000-lecia Państwa Polskiego (10–12 III 1960), seminarium z okazji XX rocznicy ZWM w Wielkopolsce (3–4 III 1965), seminarium „Rewizjonizm w nauce i polityce zachodnioniemieckiej” (15–16 IV 1966) oraz „Polacy na frontach II wojny światowej” (4–5 V 1967). Obradowały też sesje o zasięgu lokalnym, zazwyczaj rocznicowe. Ważnym przedsięwzięciem stały się też letnie obozy naukowo-badawcze. Ich aspekt badawczy polegał na przygotowaniu i zbieraniu ankiet. Wybierano tematy istotne politycznie i społecznie, szczególnie dotyczące problematyki tzw. ziem odzyskanych i ich integracji z Polską (Ziemia Koszalińska – Złotów 1–15 VIII 1963, Szwajcaria Kaszubska

2–18 VII 1965, Pomorze 1966, 1967, 1968, „Ziemia Lubuska” – okolice Pszczewa i Międzyrzecza 1966, 1967, 1968). Nawiązano wymianę z uniwersytetem w Halle. KNH, uznawane za jedno z najaktywniejszych w skali UAM, zajmowało się w tym okresie m.in. zbieraniem wspomnień od założycieli Uniwersytetu (J. Kostrzewski). Koło podjęło też współpracę ze szkołami średnimi i podstawowymi, a przez radiowęzły w akademikach nadawało audycje historyczne (K. Jankowiak, E. Zagajewska, I. Kwaśna). Za prezesury Hanny Kaźmierczak (1967–1969) wprowadzono legitymacje członkowskie, przywrócono też odznakę KNH. Aktywnie działali wówczas m.in. Karol Olejnik, Maciej Serwański, Stanisław Sierpowski, Gabriela Wojciech.

W l. 1965/66–1967/68 koła naukowe nadal pozostawały w gestii RU ZSP, przy czym daje się zauważyć ogromny wzrost upolitycznienia tej organizacji, od czego i działalność kół nie była zupełnie wolna. Związane to było i z akcjami rocznicowymi (1000-lecie państwa, 50-lecie rewolucji radzieckiej), i z aktualnymi wydarzeniami (protesty przeciw wojnie w Wietnamie albo neofaszyzmowi w RFN). Kolejnym ciałem integrującym i koordynującym była powołana w 1966 r. Rada Przewodniczących Kół Naukowych UAM. Naciski ideowe uwidoczniły się szczególnie w marcu 1968 r., kiedy na zebraniach Koła osoby współpracujące z siłami bezpieczeństwa nagrywały i fotografowały wystąpienia kolegów i koleżanek.

W roku akad. 1968/69 Wydział Filozoficzno-Historyczny przeniósł się w większości do budynków Collegium Novum. Jubileusz Uniwersytetu stał się okazją do zorganizowania sesji (20 III 1969) poświęconej dziejom ruchu młodzieżowego w pięćdziesięciu latach uczelni. Szefował przedsięwzięciu dr Lech Trzeciakowski, a referaty wygłaszali m.in. prof. A. Czubski, mgr P. Hauser, mgr. G. Jaroszyk, prof. S. Kowalski i członkowie KNH. Rezultatem były opublikowane w 1971 r. materiały, w których po raz pierwszy syntetycznie opracowano dzieje KNH w l. 1945–1969 (Alfreda Smoleń).

Badania terenowe, prowadzone przez KNH podczas obozów letnich, kontynuowano w l. 70. Systematycznie ankietowano mieszkańców rozmaitych pograniczy. Badano np. stopień integracji z ludnością napływową w Wipsowie k. Olsztyna (1974), odrębności śląskie, osadnictwo wojskowe w Trzciance (1973). Efektem były publikacje i sesje, np. „Integracja Ziem Zachodnich i Północnych z macierzą” (XI 1974 r.). Dłużej trwała również współpraca z Rembertowem (Akademia Sztabu Generalnego, Centralne Archiwum Wojskowe i Wojskowy Instytut Historyczny), a także z Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie. Wiązało się to m.in. z uaktywnieniem Sekcji Archiwistycznej. W 1978 r. KNH zorganizowało ogólnopolską sesję z okazji 60. rocznicy powstania wielkopolskiego. Kontynuowano cykl spotkań z wybitnymi historykami poznańskimi (Benon Miśkiewicz, Henryk Łowmiański, Janusz Pajewski, Lech Trzeciakowski). Aktywnymi członkami Koła byli wówczas m.in. Maria Lamberti, Irena Mamczak, Leszek Mrozewicz, Krzysztof Rzepa, Danuta Zydorek.

Zmiany polityczne l. 1978–1981 sprawiły, że życie KNH wyraźnie osłabło, ponieważ studenci chętniej angażowali się np. w rozwijającym się wówczas Niezależnym Związku Studentów. NZS usiłował podjąć także działalność naukową w ramach kół, ale wprowadzenie stanu wojennego drastycznie przerwało te inicjatywy, paraliżując działalność Koła na kilka lat.

Oznaki ożywienia można zanotować od 1984 r. W roku akad. 1985/86 powstały efemeryczne sekcje: Historii Azji Południowo-Wschodniej i Sekcja Komputeryzacji, a w 1986/87 r. reaktywowano sekcje historii średniowiecznej, historii XIX wieku, najnowszej oraz Sekcję Pomorze-Kujawy (dokumentacja fotograficzna zabytków romańskich i gotyckich tych terenów). Organizowano spotkania z profesorami oraz prezentacje przygotowywanych prac magisterskich. Należy zauważyć, że dla pozbawionych możliwości niezależnego działania studentów Koło stanowiło płaszczyznę względnej swobody i to mimo przeprowadzenia bliżej nieokreślonej „korekty działalności kół naukowych” w roku akad. 1986/87. Korzystano z tego, badając tematy niechętnie widziane przez władze. Członkowie Koła przeprowadzili w szkołach ankietę dotyczącą Józefa Piłsudskiego, zorganizowano też w 1988 r. sesję poświęconą wypadkom marcowym 1968 r. Członków Koła było około 25, aktywnie działało kilkunastu, ale wśród nich byli studenci poszukujący zaangażowania społecznego i politycznego wbrew opresyjnej sytuacji w kraju (P. Alexandrowicz, F. Kaczmarek). Ich działalność hamował brak środków, a także usunięcie z zajmowanego lokalu i odebranie gabloty informacyjnej. Wobec tego pracę kół naukowych na WH oceniano jako „wyraźnie pasywną”. Dostrzeżono przy tym zanik działalności dotychczasowych organizacji studenckich (ZSP, ZSMP, ZMW „Wici”), z wyjątkiem NZS i Młodej Polski. Za jedyny wyjątek uznano sesję, jaką zorganizowało KNH (1989/1990) w dwustulecie rewolucji francuskiej (*200 lat nowego barbarzyństwa*).

Nowy i bardzo energiczny czas w życiu Koła zaczął się po przemianach 1989 r. W r. 1991 przewodniczącą KNH – wówczas pod opieką dr. Andrzeja M. Wyrwy – została Danuta Konieczka. Z grupą aktywnych kolegów i koleżanek (m.in. Katarzyna Balbuza, Maciej Franz, Witold Tyborowski) nowa przewodnicząca rozwinęła szeroką działalność, także w kontaktach z kołami innych uniwersytetów. Wiązało się to ze staraniami o fundusze oraz lokal i jego wyposażenie. Po przeprowadzce IH do byłej siedziby KW PZPR przy ul. Święty Marcin 78, Koło uzyskało własne pomieszczenie (pokój 115, później 315). Rozpoczęto wydawanie własnego pisemka pt. „Goniec Klio” (1 numer w V 1991 r.), a Sekcja Historii Wojskowości utworzyła redakcję czasopisma „Historia Militaris” (1993). Obie te inicjatywy okazały się efemerydami, ale przygotowały grunt pod zamierzenie podjęte z udziałem opiekuna Koła dr. Józefa Dobosza. W 1994 r. wyszedł pierwszy numer studenckiego czasopisma naukowego „Nasze Historie”, które jako pismo SKNH ukazuje się do dzisiaj. Jest ważnym forum prezentacji osiągnięć SKNH i jego członków, redagowanym przez samych studentów.

Od l. 90. KNH działało w rytm możliwości i zapału swoich władz i członków, ale nieprzerwanie. Liczba studentów rosła, podobnie jak liczba i bogactwo tematyczne sekcji. Stąd w celu lepszego poznania działalności Koła po 1990 r. należy odesłać do haseł sekcyjnych. Podstawą prawną działania SKNH jest przygotowany pod nadzorem ówczesnego opiekuna dr. Michała Zwierzykowskiego regulamin przyjęty 4 XI 2009 r. oraz decyzją prorektora UAM prof. Zbigniewa Pilarczyka, wpisująca SKNH do rejestru uczelnianych organizacji studenckich. Od tamtego czasu regulamin był kilkakrotnie nowelizowany (zwl. 12 VI 2014, 3 XII 2018). 6 XII 2011 r. Koło przyjęło oficjalną nazwę Studenckie Koło Naukowe Historyków im. Gerarda Labudy (SKNH) przy Instytucie Historii UAM. Na mocy przepisów uniwersyteckich członkowie SKNH (wraz z samorządem studenckim) delegują 15 studentów do Rady oraz 7 studentów do Kolegium Elektorów IH.

Podstawowa struktura SKNH jest prosta: ogólne działania koordynuje Zarząd, a zasadniczą działalność prowadzą sekcje tematyczne. Zarówno sekcje, jak i samo Koło mają opiekunów, rekrutowanych zazwyczaj spośród młodszych pracowników IH (sekcjami opiekowali się niekiedy także doktoranci).

Zarząd SKNH jest wybierany demokratycznie podczas corocznych walnych zebrań. Jego skład zmieniał się na przestrzeni lat. Zasadniczo tworzył go przewodniczący (zwany w pewnych okresach prezesem), jego zastępca, sekretarz i skarbnik. Niekiedy funkcje te jeszcze dzielono – np. na wiceprezesa ds. naukowych i wiceprezesa ds. organizacyjnych. Po 2006 r. dochodziły nowe stanowiska: redaktor „Naszych Historii” (jako redaktor ds. wydawnictw istniał już w 1991 r.) i redaktor strony internetowej. Statut, uchwalony w 2009 r., ustalił następujący skład Zarządu: przewodniczący, wiceprzewodniczący, sekretarz, redaktor naczelny „Naszych Historii” oraz redaktor strony internetowej (obecnie działający jako administrator strony internetowej, Facebooka i maila). Z funkcji skarbnika zrezygnowano ze względu na niebieranie składek. Na mocy regulaminu zaczęto również regularnie wybierać Komisję Rewizyjną. Zgodnie z regulaminem najwyższą władzą Koła pozostaje Walne Zgromadzenie.

Bardzo trudno jest opracować statystykę SKNH. Deklaracje członkowskie przywrócono dopiero w 2009 r., a dane oficjalne bywają niemiernodajne (niekiedy sekcje zgłoszone jako działające nie podejmowały żadnej aktywności). W pierwszym dziesięcioleciu XXI w. członków SKNH było kilkudziesięciu (w roku akad. 2009/10: 88 os.), w drugiej dekadzie liczba ich wzrosła do ponad 100 (w 2013/14 r.: 113 os.). Sekcji w Kole było od kilku (9 w 1998/99 r. do kilkunastu (14 w 2013/14 r.; 17 w 2015/16 r.; 13 w 2018/19 r.). Ich liczba zależy w dużej mierze od fluktuacji zainteresowanych studentów. Najtrwalsza jest działalność sekcji epokowych, a z kierunkowych – szczególnie sekcji archiwistycznej i historii wojskowości; pojawiały się również sekcje efemeryczne.

Przed wojną działalność koła finansował rektor, również po wojnie niewątpliwie lwia część wpływów pochodziła z dotacji ogólnouczelnianych, wydziałowych czy instytutowych.

Od kiedy w l. 50. działalność kół związanych z organizacjami politycznymi, studenci uiszczali składki na ich rzecz, z których jakaś część była przeznaczana na potrzeby naukowe. Zmieniło się to po 1989 r. W l. 90. członkowie Koła opłacali składki na rzecz Koła, z których część (po dewaluacji – 1 zł) przeznaczana była na działalność Zarządu, a reszta (wysokość wedle uznania) szła na potrzeby właściwej sekcji. W XXI w. jednak zaprzestano wpłat (pozostały przy nich niektóre sekcje), a prace SKNH były finansowane ze środków IH, WH albo JM Rektora. Na szczególnie szeroko zakrojone przedsięwzięcia pozyskiwano też finanse zewnętrzne, a w ostatnich latach granty celowe. Rozwój mediów elektronicznych spowodował zaistnienie Koła również w tej przestrzeni. Początki tej obecności należy datować na l. 2005–2006 (sekcja archiwistyczna). Pierwsza strona SKNH powstała we IX 2008 r., początkowo administrowana prywatnie. Od III 2011 r. strona działała na serwerze UAM, chociaż z przerwami – archiwum strony przepadło i w 2019 r. została wznowiona. Od VII 2010 SKNH jest obecne na Facebooku.

Od początku większość aktywności Koła realizuje się w sekcjach, są jednak przedsięwzięcia wspólne, którym patronuje Zarząd. Należy tu zwłaszcza wymienić Ogólnopolskie Zjazdy Historyków Studentów (OZHS; organizowane od 1992 r.). Koło zawsze wysyłało swoich delegatów na te imprezy, ale szczególnie aktywnie podjęło organizację IX OZHS (Poznań 2001) oraz jubileuszowego, XXV OZHS, który odbył się w Poznaniu od 19 do 23 IV 2017. SKNH włączyło się też w „Poznański Festiwal Sztuki i Nauki” (od XIII edycji w 2010 r.) oraz „Noc Naukowców”. Z inicjatywy prof. Kazimierza Ilskiego SKNH od 2010 r. organizowało konferencje wokół zagadnienia autorytetu (pierwsza pt. „Z Parnasu na bruk – o upadku autorytetów” w V 2010 r., następne w 2012, 2013, 2014 i 2015 r.). Od 2010 r. Zarząd organizował też cykl dwugłosów naukowych – publicznych debat między badaczami z IH. Zarząd koordynował też inicjatywy międzysekcyjne, jak konferencje z cyklu „*Memoria scripti*. Piśmiennictwo wieków średnich i epoki nowożytnej” (od 2013 r.), konferencje o obecności świata antycznego w sferze audiowizualnej (od 2014 r.) albo cykl konferencji „Sarmacka wiosna” (od 2013 r.). Studenci przynależący do różnych sekcji organizowali też wyjazdy badawcze (np. na Podolu i Bukowinie w 2010 r.) albo projekty interdyscyplinarne jak „Wielkopolscy ewangelicy. Pamięć społeczna i dziedzictwo kulturowe na przykładzie gminy Kórnik” (2013).

Po przeprowadzce do aktualnego budynku Collegium Historicum na Morasku Zarząd SKNH otrzymał pokój na pierwszym piętrze (2.153), obok sekretariatu i dyrekcji IH.

Funkcję opiekunów (kuratorów) Koła po 1945 r. pełnili m.in. Kazimierz Tymieniecki, Władysław Rusiński, Witold Jakóbczyk, Włodzimierz Dworzaczek, Janusz Pajewski, Brygida Kürbisówna, Witold Molik, Przemysław Hauser, Andrzej Marek Wyrwa, Józef Dobosz, Danuta Płygawko, Michał Zwierzykowski oraz Igor Kraszewski.

Igor Kraszewski

SEKCJA AMICI ANTIQUITATIS

Sekcja powstała i działa przy Zakładzie Historii Społeczeństw Antycznych od ok. 2006 r. Nazwa została zaproponowana przez studentów, którzy weszli w jej skład, m.in. Rocha Lissowskiego i Jakuba Kozłowskiego. Pomysł jej powołania zrodził w trakcie przygotowań do organizowanej przez Zakład studenckiej wyprawy naukowej do Turcji (*Expeditio ad Asiam Minorem Explorandam*, wyprawa przygotowana i prowadzona przez Leszka Mrozewicza i Katarzynę Balbuzę). Działalność sekcji polega na odbywaniu zebrań studenckich z prelekcjami, realizowaniu projektów naukowych (m.in. „Starożytność w kinematografii”), organizacji/współorganizacji (od 2012 r. m.in. z Sekcją Orientalistyczną) konferencji (w l. 2010–2019 – 14), wydarzeń naukowych i ekspedycji śladami kultury starożytnej (Turcja, wybrzeże egejskie, 2006; Niemcy, Berlin, 2006; Włochy, Rzym, 2007, 2008, 2011 i Kampania, 2009; Wielka Brytania, Londyn, 2010 i 2017; Grecja, Ateny, 2018; Izrael, 2019).

Opiekunami sekcji byli: prof. L. Mrozewicz (2006/07–ok. 2008/09), p.o. opiekuna: dr J. Kozłowski (ok. 2009/10–2011/12, ówczesnie mgr). Od 2011/12 opiekunem sekcji jest prof. UAM K. Balbuza (ówczesnie dr). Sekcji przewodniczyło jak dotąd ośmioro studentów: Jakub Kozłowski (2006/07), Roch Lissowski (2007/08), Karolina Kulpa / Radosław Garcon (2008/09–2009/10), Łukasz Hajdrych (2010/11–2012/13), Roman Deiksler (2013/14–2016/17), Filip Czarnota (2017/18), Sara Karpik (od 2018/19).

Wśród publikacji związanych z projektami realizowanymi przez *Amici Antiquitatis* lub organizowanymi konferencjami należy wymienić: *Wojna i pokój w świecie starożytnym*, red. A.K. Prostko-Prostyńska, Ł. Bartkowiak, Ł. Hajdrych, Poznań 2014, ss. 308; *Flora i fauna w świecie starożytnym*, red. Ł. Bartkowiak, Poznań 2014, ss. 238; E. Skwara, *Mariaż antyku i filmu*, Xenia Posnaniensia, series tertia, red. K. Balbuza, K. Królczyk, M. Musielak, A. Tarkiewicz), Poznań 2015 i *Swoi i obcy w świecie starożytnym*, red. S. Chmielowski, R. Deiksler, K. Jabłoński, I. Nowak, Poznań 2018.

Sekcja ma swoją stronę w mediach społecznościowych (Facebook). Do 2012/13 r. prowadziła ją Sandra Grobelna (strona nieistniejąca), w 2014 r. założyli nową stronę FB i nadal ją prowadzi: K. Balbuza, R. Deiksler. Sekcja ma też swoją podstronę na stronie internetowej Zakładu (<http://zhsa.home.amu.edu.pl>), prowadzonej przez K. Balbuzę i R. Deikslera.

Adres mailowy: amiciantiquitatis@gmail.com; zhsa@amu.edu.pl

Katarzyna Balbuza

SEKCJA ARCHIWISTYCZNA

(Studenckie Koło Naukowe SAP)

Koło naukowe studentów specjalności archiwalnej przy IH rozpoczęło swoją działalność w 1995 r. Inicjatorami powstania Koła byli ówcześni studenci specjalności archiwalnej, którzy od początku czynnie zaangażowali się w jego działalność. Za główne cele Koła uznano zrzeszenie i zintegrowanie pasjonatów archiwistyki z różnych roczników studiów oraz wymianę i poszerzanie wiedzy specjalistycznej. Realizacji wyznaczonych zadań miały służyć wykłady otwarte z wybitnymi archiwistami, wizyty w placówkach archiwalnych o różnym charakterze oraz zaangażowanie w udział i organizowanie konferencji i paneli dyskusyjnych o tematyce archiwalnej, w tym w inicjatywy naukowe pracowników Zakładu Archiwistyki. Na pierwszego prezesa Koła powołano Gabriela Widucha, a opiekę naukową sprawowała prof. UAM Irena Mamczak-Gadkowska.

Od początku działalności Koło utrzymywało bliskie relacje z poznańskim oddziałem SAP, co oddaje jego pierwsza nazwa: Stowarzyszenie Archiwistów Polskich – Koło Naukowe Studentów Wydziału Historycznego UAM w Poznaniu, która pojawia się w protokole ze spotkania założycielskiego z 5 IV 1995 r. Stałą współpracę z władzami oddziału pokazuje także stosowana później (od 1996) nazwa Studenckie Koło SAP na Wydziale Historycznym UAM. Równocześnie (od 1997) w dokumentach Koła zaczęły pojawiać się nazwy wskazujące na przynależność do SKNH w charakterze sekcji: Autonomiczna Sekcja SKNH – Archiwistyczna, później Sekcja Archiwistyczna SKNH. Problem z podwójnym, nie zawsze spójnym, nazewnictwem Koła został ostatecznie rozwiązany w roku akademickim 2014/15, kiedy to ustalono, że studenci wszystkich lat mają prawo zapisać się do Sekcji Archiwistycznej SKNH, natomiast deklarację członkowskie do Studenckiego Koła SAP są przyjmowane od 3 roku studiów licencjackich. Pomimo formalnego rozdzielenia Sekcji od Koła obie jednostki funkcjonują *de facto* jako jedna i posiadają – z jednorazowym wyjątkiem w roku akad. 2017/18 – wspólne władze. Decyzja o zostaniu członkiem Koła SAP jest równoznaczna z nabyciem statusu pełnoprawnego członka poznańskiego oddziału SAP, co daje przywilej uczestnictwa w zebraniach SAP, organizowanych wykładach, konferencjach, wyjazdach i objazdach, a także głosowania w wyborach władz oddziału. Należy podkreślić, że podobna współpraca SAP ze środowiskiem studenckim jest w Polsce ewenementem.

Ważnym elementem działalności Koła jest uczestnictwo w konferencjach naukowych. Na szczególne podkreślenie zasługuje coroczny (od 1997) udział w studenckich konferencjach archiwalnych odbywających się pod nazwą Ogólnopolskich Zjazdów Studentów Archiwistyki. Gospodarzem wydarzenia jest w każdym roku inny ośrodek naukowy kształcący młodych adeptów archiwistyki. Studenckie Koło SAP podjęło się organizacji trzech Zjazdów: II. (16–17 IV 1998), X. (12–13 IV 2007) i – najliczniejszego dotychczas, gromadzącego

ponad 80 uczestników – XVIII. (11–13 V 2016). Oprócz udziału w tych Zjazdach członkowie Koła w każdym roku akad. biorą czynny udział w innych konferencjach o charakterze naukowym, w tym przede wszystkim w Ogólnopolskim Zjeździe Historyków Studentów. Od 2012 r. zapoczątkowano także tradycję organizowania przez Koło corocznych jednodniowych wydziałowych konferencji naukowych skierowanych nie tylko do członków, ale także do wszystkich studentów specjalności archiwalnej i jej młodych absolwentów. W kolejnych latach tematyka konferencji obejmowała następujące zagadnienia: „Problemy współczesnej archiwistyki” (2012); „Archiwa i archiwiści w XXI wieku” (2013); „Archiwa bliższe i dalsze” (2014); „Archiwa w życiu codziennym” (2015); „Archiwa lokalne. Archiwa globalne” (2016); „Oblicza archiwów” (2017); „Archiwistyka współczesna. Archiwistyka tradycyjna” (2018).

Poszerzaniu wiedzy członków Koła służą także organizowane kilka razy w roku wykłady otwarte i dyskusje. Wśród zaproszonych gości znaleźli się przedstawiciele polskiej służby archiwalnej, naukowcy z polskich i zagranicznych uniwersytetów, pracownicy archiwów państwowych i zakładowych, popularyzatorzy historii i archiwistyki, a także dostawcy specjalistycznych usług archiwalnych. Tematyka podejmowanych zagadnień była niezwykle szeroka i obejmowała zarówno kwestie teoretyczne, jak i czysto praktyczne. Odbyło się kilkadziesiąt spotkań, przeważnie o charakterze otwartym, w których udział brali także studenci poznańskiej archiwistyki i słuchacze spoza uczelni. Od początku ważnym elementem działalności Koła jest organizowanie wizyt w placówkach archiwalnych na terenie całej Polski, ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski i jej stolicy. Tylko na terenie Poznania studenci mieli okazję zapoznać się z działalnością kilkunastu archiwów m.in. Archiwum Archidiecezjalnego, archiwów Urzędu Miasta Poznania, Polskiej Akademii Nauk, Teatru Wielkiego w Poznaniu, Muzeum Narodowego w Poznaniu, poznańskich oddziałów IPN i TVP, Biblioteki Kórnickiej oraz Archiwum Sądowego. W ramach objazdów naukowych zwiedzali także placówki archiwalne i naukowe w innych miastach Polski: Krakowie, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu oraz Gdańsku i Pelplinie. Chętni brali ponadto udział w wyjazdach zagranicznych organizowanych przez SAP i pracowników Zakładu Archiwistyki IH, zapoznając się z funkcjonowaniem wybranych archiwów m.in. krajów bałtyckich, Austrii, Włoch, Niemiec, Węgier, Czech i Słowacji. W 2016 r. Koło zapoczątkowało ciekawą inicjatywę corocznych spotkań z młodymi absolwentami poznańskiej archiwistyki (nierzadko byłymi członkami Koła), którzy dzielą się z członkami doświadczeniami z poszukiwania pracy i zdobywania pierwszych zawodowych szlifów. Szczere rozmowy z młodymi adeptami archiwistyki mają zapoznać studentów z wyzwaniami, jakie mogą ich spotkać po ukończeniu studiów oraz ułatwić wejście na rynek pracy.

Koło cieszy się nieustająco dużym zainteresowaniem, co przekłada się na stosunkowo sporą liczbę jego członków. Liczba zapisanych studentów nie spada nigdy poniżej kilkunastu, oscylując przeważnie w okolicy dwudziestu osób. Początkowo zarząd Koła składał się

z przewodniczącego oraz sekretarza, pełniącego także rolę skarbnika. Od 1998 r. zaczęto powoływać wiceprzewodniczącego. Okresowo przydzielano także osobne stanowisko skarbnika, kronikarza czy zastępcy sekretarza. Współcześnie władze Koła tworzą: przewodniczący, zastępca oraz sekretarz wybierani na roczną kadencję przez wszystkich członków obecnych na zebraniu wyborczym. Zwyczajowo, najważniejsze stanowiska przekazuje się studentom z wyższych lat studiów, działającym w Kole od kilku lat. Jak wspomniano wcześniej, przewodniczący Koła jest równocześnie (wyjątek w roku akad. 2017/18) przewodniczącym Sekcji Archiwistycznej SKNH. Stanowisko to piastowali (odtworzenie pełnej listy przewodniczących jest niemożliwe z powodu niekompletności dokumentacji): 1995 – Gabriel Widuch; 1996–1997 – Edyta Głowacka; 1997–1998 – Michał Zwierzykowski; 1998–1999 – Magdalena Sadowska; 2005–2006 – Robert Nowicki; 2006–2007 – Alicja Witowiak; 2007–2008 – Monika Gellert; 2008–2009 – Mikołaj Pukianiec; 2009–2010 – Paulina Sapeła; 2010–2011 – Maria Wąsicka; 2011–2012 – Dominika Wojciechowska; 2012–2013 – Jacek Knopik; 2013–2014 – Daria Owsianna; 2014–2015 – Piotr Józefiak; 2015–2016 – Agata Łysakowska; 2016–2017 – Tomasz Próchenko; 2017–2018 – Justyna Pera (przewodnicząca Studenckiego Koła Naukowego SAP); Paulina Kurdek (przewodnicząca Sekcji Archiwistycznej SKNH); od 2018 Liliana Kasprzak.

W pierwszym okresie działalności Koła (1995–1999) opiekunką była prof. UAM Irena Mamczak-Gadkowska. W 1999 r. rolę tę przejął prof. UAM Rafał Galuba, a następnie (od 2004) ponownie prof. Mamczak-Gadkowska. W omawianym okresie w działalność Koła zaangażowali się także doktoranci Zakładu Archiwistyki: dr Marcin Peterleitner (p.o. opiekuna w l. 2004–2007) oraz dr Zuzanna Jaśkowska-Józefiak (p.o. opiekuna w l. 2011–2015), której to funkcję przekazano oficjalnie w 2015 r.

Zuzanna Jaśkowska-Józefiak

SEKCJA DYDAKTYKI HISTORII I EDUKACJI HISTORYCZNEJ

Powstała w 2010 r. z inicjatywy studentki Wiesławy Ludwiczak. Członkowie zaprojektowali logo i Statut wzorowany na statucie SKNH. Do licznych form aktywności Sekcji można zaliczyć: projekty edukacyjne (w ramach Erasmus wspólnie ze szkołą Dębinka, 2012); wspólne konferencje studencko-doktoranckie (projekt polsko-niemiecki, 2011–2013); udział w Nocy Naukowców; lekcje historii w szkołach na podstawie oryginalnych scenariuszy (2015–2016); organizację gier miejskich z wykorzystaniem kart pracy – *questy*, warsztaty dydaktyczne (2015 i 2018); prelekcje o żołnierzach wyklętych (Namiot Wyklętych 2016). Członkowie Sekcji wzięli udział w kilku szkoleniach i kursach kwalifikowanych Ośrodka Rozwoju Edukacji w Warszawie.

Od 2012 r. Sekcja jest organizatorem Dni Historii Nauczycielskiej, cyklicznej, otwartej imprezy, mającej w programie: wykłady z udziałem gości, warsztaty dydaktyczne, spotkania z przedstawicielami różnych instytucji edukacyjnych i nauczycielami praktykami. W l. 2015–2018 Sekcja uaktywniła się dzięki zaangażowaniu Ł. Szudarskiego, N. Młodzińskiej, K. Kruszyńskiej, skupiając 16 nowych członków. Rozwinięto pola dotychczasowych działań o nowe projekty oraz współpracę z IPN i Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Realizowano również projekty indywidualne (K. Kruszyńska, Ł. Sysło, I. Senenko) prezentowane uczniom odwiedzającym WH. W ramach Sekcji powstała podsekcja gier dydaktycznych (2016) powołana przez Ł. Szudarskiego i K. Hermana, która przygotowała projekt *gaming room* i wzięła udział w Festiwalu Nauki i Sztuki (2016).

Opiekunem Sekcji jest nieprzerwanie od 2010 r. prof. UAM Violetta Julkowska. Przewodniczący Sekcji to: Wiesława Ludwiczak (2010–2013), Sławomir Kowal (2013–2014), Mateusz Nowak (2014–2015), Łukasz Szudarski (2015–2018) i od 2018 r. Marta Włodarczyk.

Violetta Julkowska

SEKCJA HISTORII NOWOŻYTNEJ

Powstała 7 XII 1999 r. i miała nietypowe początki, gdyż posiadała dwóch opiekunów – mgr. Macieja Foryckiego i mgr. Igora Kraszewskiego. Wynikało to przede wszystkim z profilu zainteresowań Zakładu Historii Nowożytnej. Szybko nastąpił podział sekcji na dwie odrębne, choć pokrewne sekcje: Historii Nowożytnej oraz Historii Francji. Opiekunstwo nad tą pierwszą przejął mgr I. Kraszewski, natomiast nad drugą – mgr M. Forycki. Praca bieżąca polega (od wielu lat) na spotkaniach (początkowo cotygodniowych, od ok. 2008 r. co dwa tygodnie), w trakcie których jej członkowie prezentują referaty, związane z przygotowywanymi pracami magisterskimi i licencjackimi, a także analizują konkretne teksty źródłowe.

Od 2006 r. sekcja podjęła bardziej systematyczne prace. Miały one zaowocować przygotowaniem monografii kolejnych rodów szlacheckich z Wielkopolski. Obok genealogii opracowywano także szczegóły biograficzne, kwestie majątkowe, mecenat (nagrobki), działalność itd. Pierwszą badaną rodziną byli Kierscy h. Jastrzębiec, kolejną – Rogalińscy h. Łódzia. O ile prace nad Kierskimi przyniosły zbiorek trzech artykułów pt. *Kierscy h. Jastrzębiec. Szkice z dziejów wielkopolskich rodów szlacheckich*, o tyle z monografii Rogalińskich ukazał się jeden tylko – ale bardzo dobry – edycja źródłowa (M. Skrodzki, *Józef Rogaliński. Notatnik autobiograficzny. Część I (1747–1754)*, „Nasze Historie” 12 (2012), Poznań 2014, s. 137–195).

Członkowie sekcji uczestniczyli w jednodniowych wyprawach, zazwyczaj do rezydencji wielkopolskich lub innych miejsc historycznych: Gołuchów (14 V 2005), Szamotuły (XII 2005) – z mgr Wiolettą Pawlikowską, Lusowo (28 X 2006), Kórnik (IV 2008), na wystawę *Europa Jagellonica 1386–1572* w Muzeum Narodowym w Warszawie (18 I 2013), na

wystawy *Wersal Marii Leszczyńskiej* (6 XII 2014) i *Praemiando incitat. Order Świętego Stanisława 1765–1831. W 250. rocznicę powołania Orderu* (29–31 VII 2015) w Zamku Królewskim w Warszawie. Do tego doliczyć trzeba wyjścia miejscowe – do Muzeum Narodowego oraz jego oddziałów (Muzeum Instrumentów Muzycznych), Archiwum Archidiecezjalnego czy do Bramy Poznania ICHOT. Kilkakrotnie podjęto również przedsięwzięcia na szerszą skalę. Wspólnie z mediewistami przeprowadzano cykliczne warsztaty w Bacówce UAM w Jamnej; zaznaczyć należy, że wysiłek organizacyjny podejmowano naprzemiennie. Sekcja już dwukrotnie wyprawiła się do Wilna (2015, 2017), gdzie obok zwiedzania najważniejszych obiektów bibliotecznych, archiwalnych, muzealnych oraz sakralnych (członkowie sekcji wzięli udział w zajęciach z konserwacji oraz opracowania starodruków i rękopisów, przeprowadzonych m.in. w Państwowym Archiwum Historycznym oraz Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich) był czas na krótkie kwerendy. Od VII 2015 r. sekcja pod opieką dr Bernadetty Manyś opracowywała bazę danych z „Kuriera Litewskiego” za l. 1760–1763. Członkom sekcji udało się zebrać komplet numerów pisma, który stanowi podstawę do dalszych badań mających na celu stworzenie bazy danych (m.in. kwerenda źródłowa w AGAD i Bibliotece Narodowej). Korzystając z pobytu w Warszawie, zwiedzili wystawę o Orderze Św. Stanisława (VII 2015). Sekcja spotykała się także na projekcjach filmowych. Obejrzelśmy wspólnie w Małej Auli słynnego *Barry’ego Lyndona* oraz – dla zilustrowania fenomenu historii odtwarzanej z pamięci – *Pięć małych świnek* (16 VI 2011). 17 XII 2011 r. w Sali Burszty zorganizowane zostały warsztaty „Film jako źródło historyczne” z prezentacją obu obrazów *Iwan Groźny* Sergiusza Eisensteina. Omówienie przeprowadził dr Paweł Schreiber z UKW.

Z inicjatyw konferencyjnych sekcji wymienić trzeba przede wszystkim cykl studencko-doktorancki „Sarmacka Wiosna”, ważny nie tylko ze względu na swoją cykliczność, ale na zamierzony od początku cel interdyscyplinarny, a dokładniej zgromadzenie szerokiego grona badaczy epoki staropolskiej: literaturoznawców, historyków, historyków sztuki itd. Dotąd zrealizowano sześć odsłon, każdą z osobnym hasłem doprecyzowującym kierunek refleksji: „Gdy przodkowie nasi śmiali z Rzymianami się ścierali – o roli i historii mitu sarmackiego w Polsce do XVIII wieku” (11–13 IV 2013), „Znowu chciałby być przedmurzem i w pogańskiej krwi się pławić – o roli i historii sarmackiego mitu Polski jako przedmurza” (8–9 V 2014), „Sarmaci w oczach obcych. Obcy w oczach Sarmatów” (7–9 V 2015), „*Fundamentum nostrae reipublice libertas est* – fundamentem naszej Rzeczypospolitej jest wolność” (15–16 IV 2016), „Zapomniane tło. Życie codzienne miast i dworów w epoce wczesnonowożytnej” (26–27 V 2017), „Rzeczpospolita Obojga Narodów na tle europejskim w XVI–XVIII wieku. Podobieństwa i różnice” (5 IV 2018). Zorganizowano także konferencję (14 V 2016) „Ceremoniał dworski w Rzeczypospolitej Obojga Narodów”.

Od 2017 r. sekcja współpracuje ze Studenckim Kołem Naukowym Nowożytników im. W. Czaplińskiego UW, z którym organizuje studencko-doktoranckie warsztaty młodych

historyków: „Rzeczpospolita uczonych XVI–XVIII wieku” (2017) i „Ciało ludzkie w kontekście medycznym i kulturowym od starożytności do XX wieku” (2018). Aktualnie, członkowie sekcji pracują nad przygotowaniem trzech edycji źródłowych, których podstawę stanowią diariusze pochodzące ze zbiorów BK oraz Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu.

Opiekunowie: Igor Kraszewski 1999–2012; Bernadetta Manyś od 2012. Przewodniczący: Anna Kaszczyk 2005–2006; Ewa Nowicka 2006–2007; Mikołaj Pukianiec 2007–2009; Tomasz Grała 2009–2012; Maciej Mańczak 2012–2014; Mateusz Górski 2014–2015; Bartosz Rózanek 2015–2016; Kacper Awzan od 2016.

Igor Kraszewski, Bernadetta Manyś

SEKCJA MYŚLI I KULTURY POLITYCZNEJ

Powstała w 2006 r. i początkowo nosiła imię Alexisa de Tocqueville’a. Założycielami byli Paweł Skrzypalik i Remigiusz Augustyniak. W I. 2006–2014 do Sekcji należało regularnie ok. 7–10 osób. Przewodniczyli jej w tym okresie kolejno: Paweł Skrzypalik, Piotr Kuligowski, Maciej Kozłowski, Łukasz Łakomy i Stanisław Knapowski. Oprócz wymienionych do Sekcji należeli także m.in. Adam Szabelski, Krystian Blejder, Kacper Gis i in. Członkowie spotykali się na dyskusjach dotyczących przeczytanych książek lub obejrzanych filmów. Spotkania zaczynały się od referatu przedstawionego przez jednego z członków, później zaś następowała dyskusja. W IV 2011 r. Sekcja zorganizowała wspólny wyjazd do Budapesztu. Dzięki staraniom dr. Adama Szabelskiego, Enikő Balázs oraz Weroniki Koralewskiej członkowie Sekcji (wraz z 30 innymi studentami) nie tylko zwiedzili stolicę nad Dunajem, ale spotkali się także z JE Romanem Kowalskim, ambasadorem RP na Węgrzech. Od 2007 r. Sekcja zamierzała także publikować własny tytuł „Quodlibet”. Pismo, na którego czele stanął Paweł Skrzypalik, miało z założenia prezentować szerokie spektrum ideologiczne – od konserwatyzmu przez liberalizm po „Południce – gender territory”. Zamieszczane teksty miały nie tylko opisywać historię i współczesność idei politycznych, ale także, zgodnie z artykułem wstępnym, szerzyć ideę społeczeństwa obywatelskiego. Niestety ukazał się tylko jeden „Quodlibet” (V 2007). Opiekunami Sekcji byli: prof. Waldemar Łazuga (2006–2012, opiekun naukowy), dr Mariusz Menz (2006–2012, pełnomocnik opiekuna), dr Rafał Dobek i dr Damian Szymczak (od 2014, współopiekunowie) oraz mgr Piotr Kuligowski.

W 2016 r. aktywność Sekcji zamarła. Wznowiała ona działalność z 30 XI 2017 r., tym razem już bez Alexisa de Tocqueville’a w nazwie. W ciągu roku akad. 2017/18 podjęła liczne aktywności. Członkowie przedstawiali referaty na zebraniach, uczestniczyli w wielu wykładach i seminariach. Studenci wzięli także udział w warsztatach Akademickich Mistrzostw Polski Debat Oksfordzkich, zorganizowali spotkanie z hr. Krzysztofem Mańkowskim oraz dwa spotkania Dyskusyjnego Klubu Filmowego, na których obejrzano dzieła „Ubu król,

czyli Polacy” w reż. Piotra Szulkina oraz „Brama ciał” w reż. Seijuna Suzukiego. Innowacją na skalę Wydziału z pewnością było zainicjowanie wspólnych wyjść teatralnych, cieszących się sporym powodzeniem. Członkowie Sekcji wzięli udział w organizowanej przez Zakład Myśli i Kultury Politycznej Międzynarodowej Konferencji Naukowej „1918. Koniec starego świata, początek nowego” (V 2018), pomagając technicznie oraz przysłuchując się aktywnie obradom. Podczas Nocy Naukowców przeprowadzili warsztaty pt. „Jak przekonać wyborcę? Poradnik dla początkujących” (IX 2018). Przez cały rok akad. 2017/18 trwały intensywne prace nad organizowaną przez Sekcję Ogólnopolską Konferencją Naukową „Polskość jedna czy trzy? Echa zaborów u progu odzyskania niepodległości oraz współcześnie” (29–30 XI 2018). Przedstawiono na niej 20 referatów, głównie w tematyce myśli politycznej, spraw społecznych i tożsamościowych. Zwieńczeniem każdego dnia obrad były debaty eksperckie. W pierwszej pt.: „Echa zaborów – mit/historia idea”, głos zabrali prof. Waldemar Łazuga, prof. UAM Violetta Julkowska i prof. Piotr Śliwiński. W następnej pt.: „Echa zaborów – pamięć/tożsamość/materia”, wystąpili prof. UAM Krzysztof Podemski, prof. UAM Jacek Schmidt oraz dr hab. Hanna Grzeszczuk-Brendel. Obie odbyły się w Sali Posiedzeń PTPN. Konferencja i towarzyszące jej debaty zostały objęte licznymi patronatami, na czele z patronatem Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018. Zorganizowano spotkanie z dr. Adamem Szabelskim pt. „Projekt nieoliberalnej demokracji. Węgry Viktora Orbana”. Członkowie Sekcji przygotowali także referaty dotyczące m.in. maja '68 w Norwegii oraz myśli politycznej i metodologii Quentina Skinnera. W planach na rok akad. 2018/19 jest kontynuacja dotychczasowych działań, a także wydanie monografii pokonferencyjnej, przeprowadzenie warsztatów podczas Poznańskiego Festiwalu Nauki i Sztuki, a także organizacja dwóch mniejszych konferencji naukowych oraz objazdu naukowego do Wiednia. Obecnie Sekcja liczy 10 aktywnych, formalnych członków. Przewodniczącą jest Magdalena Patrzalek, sekretarzem Agnieszka Zawisza, a skarbnikiem Łukasz Aleksander Lompert.

Igor Kraszewski, Agnieszka Zawisza

SEKCJA NOWA HUMANISTYKA I EDUKACJA I JEJ KONTYNUACJE

Sekcja powstała w 2000 r. przy Zakładzie Dydaktyki Historii i działała do 2004 r. z inicjatywy i pod opieką Izabeli Skórzyńskiej. Przy czynnym udziale Zakładu i zaproszonych gości zrealizowano wówczas pięć sesji naukowo-dydaktycznych: „Współczesne strategie komunikacyjne. Edukacja i sztuka” (Ciężen, 2000; naukowa), „Poznański Czerwiec. Polska odwilż we współpracy z IPN Delegatura Poznań” (Ciężen, 2001; dydaktyczna), kolejne sesje oraz warsztaty z zakresu stosowania technik teatralnych i projektowania dydaktycznego w pracy nauczyciela historii (2002–2004). W sesjach brali udział zarówno studenci

studiów stacjonarnych, jak i niestacjonarnych. Efekty pracy Sekcji znalazły wyraz m.in. w tomie zbiorowym: *Dialog(i) w kulturze* (red. I. Skórzyńska, J. Ostrowska, Poznań 2001), gdzie jej członkowie: Monika Marciniak, Paweł Wiszniewski, Katarzyna Marciniak, Anna Zawadzka, Magdalena Kowalska, Monika Mrozińska oraz Uta Marczevska opracowali i opublikowali materiał pt.: *Jarmark flamandzki – gra skojarzeń. Projekt edukacyjny dla liceów ogólnokształcących*.

W l. 2010–2014 I. Skórzyńska kierowała także Sekcją Turystyki Historycznej i Animacji Historii, współorganizując ze studentami i przy wsparciu prof. Andrzeja M. Wyrwy objazdy naukowe (Białostoczczyzna, Warszawa, Berlin) oraz projekty animacyjne dla Bramy Poznania ICHOT. Kontynuacją, w sensie merytorycznym, obu wspomnianych Sekcji, jest utworzona w roku akad. 2017–2018 Sekcja Animacji Kultury Historycznej. Aktywnymi członkami nowo powstałej Sekcji Animacji Kultury Historycznej są Katarzyna Witek, Luiza Płomińska oraz Kacper Oborski. W roku akad. 2018/2019 członkowie Sekcji współorganizowali Ogólnopolską Konferencję Studencką „W 10 lat od Apelu z Blois. Relacje prawa, historii i pamięci w Polsce”.

Wątkiem przewodnim studenckiej aktywności naukowo-dydaktycznej w ramach wspomnianych Sekcji były/są wiedza i umiejętności z zakresu innowacyjnej dydaktyki oraz animacji kultury historycznej w szkołach, muzeach i ośrodkach zajmujących się aktywnie historią i pamięcią lokalną, regionalną, polską, środkowo-wschodnioeuropejską. W sensie organizacyjnym były/są to warsztaty i seminaria z zakresu dramy i teatru oraz emisji głosu w warsztacie nauczyciela historii, warsztaty z zakresu *storytellingu* oraz czytania performatywnego, warsztaty z zakresu projektowania edukacyjnego, objazdy i konferencje studenckie.

Izabela Skórzyńska

SEKCJA ORIENTALISTYCZNA

Od powstania Sekcja jest ściśle związana z Zakładem Historii Starożytnego Wschodu. Członków łączy przede wszystkim pasja do zgłębiania historii starożytnego Bliskiego Wschodu ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Mezopotamii. Spotkania odbywają się raz w miesiącu, a ich nieodłączną częścią są referaty wygłaszane przez członków lub zaproszonych gości. Zebrania mają charakter otwarty i zaproszeni są na nie wszyscy entuzjaści historii i archeologii. Od 2012 r. Sekcja Orientalistyczna przy współpracy z sekcją *Amici Antiquitatis* organizuje cykl corocznych ogólnopolskich interdyscyplinarnych studencko-doktoranckich konferencji naukowych zatytułowanych „... w świecie starożytnym”. W ramach kolejnych edycji symposium młodzi badacze z całej Polski podejmują się rozważań nad różnymi aspektami starożytnego świata. Tematami konferencji były już m.in.: wojna i pokój, flora i fauna, biedni i bogaci, wierni i niewierni, rządzący i rządzeni, dobro i zło, swoi

i obcy oraz Słońce i Księżyc. Owocem spotkań jest seria monografii zbiorowych autorstwa prelegentów, którą redagują wybrani członkowie obydwóch sekcji. Dodatkowo od 2016 r. Sekcja angażuje się w organizację corocznej Studenckiej Konferencji Starożytniczej gromadzącej studentów i doktorantów zajmujących się szeroko rozumianą historią starożytną. W stałym harmonogramie organizowanych przez Sekcję wydarzeń znajduje się coroczny, jednodniowy wyjazd do Pergamonmuseum i Neues Museum w Berlinie. Dzięki niemu studenci wraz z towarzyszącymi im pracownikami naukowymi mają możliwość zapoznać się z zabytkami znanymi im z przeczytanych wcześniej książek. Członkowie Sekcji biorą czynny udział w oprowadzaniu uczestników wyjazdu po kolekcjach tychże muzeów. Wszystkie wyżej wymienione inicjatywy nie tylko edukują młodzież akademicką, ale również stanowią znakomitą okazję do integracji studentów i pracowników naukowych. Sekcja Orientalistyczna dba o popularyzację wiedzy o starożytnym Bliskim Wschodzie zarówno pośród studentów UAM, jak i mieszkańców Poznania i okolic.

Stanisław Chmielowski

SEKCJA STUDENTÓW HISTORYKÓW WOJSKOWOŚCI

Powołana do życia w 1989 r., jest najprężniej działającą Sekcją tematyczno-naukową studentów w IH. Członkowie za cel postawili sobie popularyzowanie wiedzy o szeroko pojętej działalności militarnej człowieka. Regularnie odbywają spotkania, w których może uczestniczyć każdy miłośnik dziejów militarnych, gdzie przedstawiane są referaty członków Sekcji, odbywają się promocje książek, omawiane są filmy o tematyce wojennej, prezentują się Grupy Rekonstrukcji Historycznych. Sekcja aktywnie uczestniczy w życiu naukowym środowiska studenckiego, aktywizując je w zakresie organizowania paneli dyskusyjnych i konferencji naukowych, m.in.: trzech z szesnastu Ogólnopolskich Konferencji Studentów Historyków Wojskowości (6.: 21–21 XI 2008; 11.: 22–24 XI 2013; 16: 23–25 XI 2018). Opiekę naukową nad Sekcją od początku jej powstania sprawowali wszyscy pracownicy Zakładu Historii Wojskowej, szczególnie prof. Zbigniew Pilarczyk, prof. Maciej Franz i dr Michał Bogacki. W 2011 r. funkcję opiekuna naukowego przejął dr Karol Kościelniak. Od 25 XII 2011 r. rozpoczęła działalność strona Sekcji na Facebooku, na której można na bieżąco śledzić jej działalność. W trzydziestoletnich dziejach Sekcja miała kilkunastu prężnie działających prezesów i wiceprezesów, którzy organizowali objazdy naukowe, spotkania, promocje, dyskusje, konferencje i in., realizując w ten sposób pasję i cel, czyli popularyzowanie dziejów militarnych człowieka na przestrzeni wieków.

Karol Kościelniak

SEKCJA STUDENTÓW SOCJOEKONOMIKI

Sekcja działała w l. 2006–2017. Przewodniczącymi byli m.in.: Katarzyna Ptak, Mateusz Eichler, Żaneta Pałaszyska, a opiekunem naukowym był prof. UAM Tadeusz Janicki. W ramach działań Sekcji w l. 2011–2013 realizowano projekt o charakterze cyklicznym pt. „Polskie i europejskie okręgi przemysłowe”, którego celem było poznanie obiektów kultury materialnej i przemysłowej, tworzących integralną część naszej spuścizny historycznej podczas corocznych objazdów naukowych. W jego realizacji udział wzięli również pracownicy naukowcy Zakładu Historii Gospodarczej: dr Jan Miłoś, dr Miron Urbaniak, dr Marcin Graban, prof. Tadeusz Janicki oraz prof. Roman Macyra. Celem pierwszego były Staropolski Okręg Przemysłowy i Centralny Okręg Przemysłowy (11–15 IV 2011); studenci odwiedzili m.in.: Muzeum Techniki w Starachowicach, Hutę w Stalowej Woli, Muzeum Przemysłu Naftowego w Bóbrce k. Krosna, Nową Hutę w Krakowie. Drugi objazd naukowy (23–27 IV 2012) realizowany był pod hasłem „Dolny Śląsk i pogranicze Czech i Niemiec – Górnictwo – Energetyka – Przemysł”. Obejmował m.in. zwiedzenie XIX-wiecznej Hali Dworca Kolejowego w Legnicy, zapory wodnej i elektrowni Leśna oraz Zamku Czocho, zapory i elektrowni wodnej w Pilchowicach, Kopalni Uranu w Kowarach, Zamku w Kłodzku, Młyna Parowego w Dzierżoniowie, Wodociągów Wrocławskich z XIX-wieczną halą pomp oraz Hali 100-lecia we Wrocławiu. Trzeci objazd realizowany był pod hasłem „Górny Śląsk – Górnictwo – Energetyka – Przemysł” (22–26 IV 2013). Członkowie i inni studenci poznali obiekty przemysłowe województwa śląskiego: Fabrykę Zapalek w Częstochowie, zabytkową Sztolnię „Czarnego Pstrąga” w dawnej kopalni srebra w Tarnowskich Górach, kopalnie węgla kamiennego „Makoszowy” w Zabrze i „Sośnica” w Rudzie Śląskiej (zjazd pod ziemię i pobyt na przodku w pokładach wydobywczych), służę „Dzierżno” (rejs Kanałem Gliwickim), zabytkową stację wodociągową „Zawada” w Karchowicach k. Katowic, osiedla górnicze z XIX w. Giszowiec i Nikiszowiec w Katowicach, a także browary w Tychach i w Żywcu.

Członkowie Sekcji zorganizowali także wyjazd naukowy pod hasłem „Warszawa wczoraj i dziś – historia i współczesność” (7–8 XI 2011). Odwiedzili m.in.: Muzeum Nauki i Techniki, Muzeum Kolejnictwa, Muzeum Powstania Warszawskiego oraz Centrum Nauki „Kopernik”. W ramach działań Sekcji organizowano również spotkania i dyskusje dotyczące historii społecznej i gospodarczej. W l. 2009–2015 studenci Sekcji corocznie w listopadzie organizowali „Dni Socjoekonomiki”, pomyslane jako spotkanie wszystkich studentów tej specjalności o charakterze integracyjnym, pozwalające poznać starszych kolegów i wykładowców oraz zintegrować środowisko.

Jan Miłoś

Pozostałe sekcje Studenckiego Koła Naukowego Historyków im. Gerarda Labudy

SEKCJA EPIGRAFICZNA

Powstała we IX 2006 r. i od początku miała raczej nastawienie badawcze niż dydaktyczne. Wyróżniało ją eksplorowanie obszarów i obiektów rozpoznanych słabo lub niedostatecznie pod względem epigraficznym, ale też heraldycznym. Wiele prac miało zacięcie inwentaryzacyjne. Ważnym nurtem w działaniach sekcji była współpraca z Uniwersytetem Zielonogórskim, a zwłaszcza środowiskiem, które zajmowało się tam naukami pomocniczymi historii i źródłoznawstwem. Współpraca ta objawiała się we wspólnych konferencjach oraz obozach epigraficznych. Zorganizowano kilka objazdów terenowych. Sekcja nie należała do licznych, choć w roku akad. 2007/08 odnotowała 10 członków. W 2009/10 deklaracje złożyło siedem osób, a w 2013/14 sześć. Obecnie aktywność Sekcji zamarła. Opiekunem był prof. UAM Paweł Stróżyk.

SEKCJA HERALDYCZNA

Wyrośla z zamierającej Sekcji Epigraficznej, w każdym razie z grona studentów związanych z jej działalnością i obszarem badań. Z jej aktywności nie ma żadnych śladów.

SEKCJA HISTORII BIZANCJUM

Zaczęła działać ok. 2006 r., kiedy mgr Anna Kotłowska zaczęła prowadzić spotkania sympatyków dziejów Bizancjum; ukonstytuowała się formalnie ok. 2012 r. Prowadzi działalność na trzech polach: 1) wygłaszanie i omawianie referatów przygotowywanych na konferencje; 2) wykłady otwarte zaproszonych gości; 3) konferencje. Sekcja organizowała też objazdy naukowe. Opiekunem sekcji jest prof. UAM A. Kotłowska.

SEKCJA HISTORII FRANCJI

W pracach Sekcji Historii Nowożytnej wyodrębniono zajęcia z języka francuskiego, prowadzone (1999/2000) przez mgr. Macieja Foryckiego. Zainteresowanie było tak żywe, że grupa przekształciła się w Sekcję Historii Francji pod kier. naukowym prof. Macieja Serwańskiego (opiekun: mgr M. Forycki). Sekcja łączyła naukę języka z pogłębianiem wiedzy o historii i kulturze Francji. Przygotowywała też głównie językowo studentów na stypendium Erasmus do Francji. W pierwszym roku działania liczyła 14 członków. Zbierała się na pewno do 2002 r., kiedy przeszła pod opiekę mgr Agnieszki Jakuboszczak. Grupa okresowo bardzo liczna (w roku akad. 2002/03 zapisało się 21 osób). Nie sposób określić, kiedy ustała działalność Sekcji.

SEKCJA HISTORII II RZECZYPOSPOLITEJ

Sekcję założył Łukasz Komorowski w roku akad. 2011/12. Liczyła wówczas kilkoro członków, a opiekunem został mgr Mariusz Niestrawski. Ostatnim uchwytym przejawem samodzielnej działalności Sekcji była konferencja (przygotowana we współpracy z Sekcją Historii XX wieku) „Wybrane problemy historii II Rzeczypospolitej” (22 V 2015).

SEKCJA HISTORII XIX I XX WIEKU

Powstała w roku akad. 1991/92. W roku akad. 1998/99 liczyła aż 24 członków. Trudno ustalić, kiedy podzieliła się na bardziej wyspecjalizowane ciała. Opiekunem był dr Przemysław Matusik.

SEKCJA HISTORII XIX WIEKU

Początków sekcji nie udało się precyzyjnie wyznaczyć. Ok. 2000 r. dr Przemysław Matusik poprosił mgr Alinę Hinc, by go okazjonalnie zastąpiła podczas zebrań Sekcji XIX i XX wieku. Z czasem poprosił o przejęcie sekcji – nie wiadomo jednak, czy całej, czy już podzielonej. 17 V 2010 r. złożono podanie o oficjalne powołanie sekcji XIX-wiecznej (5 członków), 20 V 2010 r. odbyło się zebranie organizacyjne, które wybrało zarząd Sekcji. Dr A. Hinc wyraziła oficjalną zgodę na objęcie opiekuństwa 25 X 2010 r. Już na pierwszych zebraniach sekcji ustalono kilka głównych obszarów zainteresowań: wielkopolskie rodziny szlacheckie, „kobiety” przewodnik po Poznaniu, zbieranie ciekawych artykułów z prasy poznańskiej XIX w., pamiątki Wielkopolan, genealogia rodzinna oraz tematyka związana z przygotowywanymi pracami magisterskimi. Wyjątkowym obszarem działalności sekcji jest współpraca z Uniwersytetem Christiana Albrechta w Kilonii. Raz na dwa lata odbywa się wymiana studentów. Naprzemiennie, co dwa lata organizowane są Dni Kilonii w Poznaniu i Dni Poznania w Kilonii.

SEKCJA HISTORII KULTURY

Założona 24 XI 2010 r. przez grupę aktywnych studentów skupionych wokół Tomasza Grali. W naturalny sposób powiązana z Zakładem Historii Kultury, ale ukończenie studiów przez zainteresowanych wygasło aktywność Sekcji, o której dalszej działalności nie ma żadnych świadectw. Opiekunem była dr Anita Napierała.

SEKCJA HISTORII POLSKI XX WIEKU

Powstała w 2012 r. z połączenia Sekcji Historii II Rzeczypospolitej z Sekcją Historii PRL. W roku akad. 2013/14 deklaracje członkostwa złożyło dziewięć osób. Sekcja podtrzymuje współpracę z podmiotami spoza Poznania, m.in. analogiczną sekcją na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego prowadzoną przez ks. prof. Dominika Zamiatę. Opiekunem sekcji był prof. Stanisław Jankowiak (2012–2015), obecnie jest nim prof. UAM Konrad Białecki.

SEKCJA HISTORII POWSZECHNEJ XX WIEKU

Powstała prawdopodobnie w 2006 r. i odbywa regularne spotkania, na których wygłaszane są referaty członków i zaproszonych gości. Organizuje liczne konferencje, jak również objazdy naukowe. Spotkania odbywają się mniej więcej raz w miesiącu, skupiając się wokół referatu albo filmu. Opiekunem sekcji jest prof. UAM Jakub Wojtkowiak.

SEKCJA HISTORII PRL

Istniała już jesienią 2006 r. W roku akad. 2009/10 pięciu członków złożyło deklaracje. Zorganizowała jedną konferencję. Ostatecznie połączyła się z Sekcją Historii II Rzeczypospolitej w Sekcję Historii Polski XX wieku. Opiekunem był prof. Stanisław Jankowiak.

SEKCJA HISTORII REGIONALNEJ

Starania o powołanie Sekcji podjęto już w semestrze zimowym roku akad. 2015/16, natomiast oficjalnie utworzono ją 17 III 2016 r. Idea utworzenia Sekcji związana była z regionalistyką, niefunkcjonującym już kierunkiem studiów w IH UAM, a bodźcem do jej urzeczywistnienia stała się polsko-niemiecka konferencja „Ziemia skrywa kości. Zapomniane krajobrazy pamięci – cmentarze protestanckie w Wielkopolsce po 1945 r.” (26–27 II 2016) zorganizowana przez dr. hab. Jerzego Kołackiego, który zgodził się przyjąć funkcję opiekuna.

SEKCJA HISTORII WIZUALNEJ I FILMOWEJ

Zaczęła działać w XII 2015 r. i skupiła się na konferencji zaplanowanej na 19 V 2016 r., pt. „Źródła (audio) wizualne, Nowe źródła historii?”. Opiekun: prof. Dorota Skotarczak.

SEKCJA HISTORII ŻYCIA CODZIENNEGO

Powstała w roku akad. 2014/15, pod opieką mgr Anny Magdzińskiej. Stałych członków było kilkoro; od początku spotykali się na comiesięcznych zebraniach, podczas których omawiano literaturę związaną z historią codzienności, mikrohistorią, antropologią historyczną i społeczną. Metoda prac była raczej klasyczna, podczas zebrań omawiano fragmenty prac magisterskich oraz artykuły przeznaczone na różne sesje i zjazdy naukowe. Większym projektem jest inicjatywa *Kobiety Poznania – krótka historia działaczek i artystek poznańskich* (2015/16).

SEKCJA HISTORII ŻYDÓW

Nietypowe są początki sekcji – w letnim semestrze 2006 r. zaczęły się spotkania u dr. Witolda Tyborowskiego w ramach sekcji Bliskiego Wschodu Koła Asyriologicznego (ob. Sekcja Orientalistyczna), gdzie zaproszono studentów zainteresowanych historią Izraela. W zamierzeniu chodziło oczywiście o Izrael starożytny, tymczasem zgłosiło się sporo osób chętnych do zgłębiania historii Izraela i Żydów w ogóle. Nie chcąc wygaszać ich entuzjazmu,

dr Tyborowski przeprowadził kilka spotkań, a jesienią 2006 r. prof. Krzysztof Makowski zgodził się zaopiekować grupą. Obecnie opiekunem jest mgr Karolina Filipowska.

SEKCJA MEDIEWISTYCZNA

Jedna z najstarszych sekcji. Jej osobliwością jest funkcjonowanie dwustopniowego opiekuństwa – od kilkunastu lat sprawuje je dr hab. Piotr Pokora, ale bezpośrednią pracą w sekcji zawiadują doktoranci. Jedna z wyrazistszych i przyciągających wielu studentów Sekcja, choć wahania liczebności bywały spore.

SEKCJA METODOLOGII HISTORII I HISTORII HISTORIOGRAFII

Istniała już w l. 90. ubiegłego wieku jako Sekcja Metodologiczna. Opiekunem był prof. Wojciech Wrzosek. Dalsza dokumentacja nie pozwala na ukazanie losów sekcji – w roku akad. 2000/01 nie odnotowywano już przejawów jej działalności. Obecna sekcja powstała w 2014 r., a opiekunem został mgr Maciej Sawicki.

SEKCJA NIEMCOZNAWCZA

Sekcja działała aktywnie w l. 90. XX w. pod opieką dr. Jerzego Kołackiego, później zaś ogólne osłabienie studiów niemcoznawczych zredukowało jej funkcjonowanie. Z zachowanych materiałów wynika, że w roku akad. 1998/99 liczyła 12 członków. Opiekuństwo pełnił wówczas dr Stanisław Jankowiak, który pozostał na tym stanowisku jeszcze w następnym roku. 12 IV 2011 r. Lidia Przedpeńska zwróciła się do ówczesnego opiekuna SKNH, dr. Michała Zwierzykowskiego, z prośbą o reaktywację sekcji; opiekunką została dr Dorota Mazurczak.

SEKCJA ŹRÓDŁOZNAWCZA

Rozpoczęła działalność w X 2009 z inicjatyw zapaleńców, którym nie przeszkadzał kameralny skład (w roku akad. 2009/10 deklaracje członkowskie złożyły dwie osoby, choć na spotkania uczęszczali ich więcej). Sekcja zbierała się mniej więcej dwa razy na miesiąc i dyskutowała o przeczytanych tekstach „z obszaru teorii, metodologii i metodyki historii oraz źródłoznawstwa”. Zgodnie z teoretycznym ukierunkowaniem zainteresowań organizowała spotkania z wykładowcami zajmującymi się powyższymi zagadnieniami. Ważnym pomysłem, zgodnym z duchem uniwersytetu były otwarte debaty akademickie – autorski pomysł Sekcji Źródłoznawczej – odbyły się dwie. Warto podkreślić, że w spotkaniach tych udzielali się pracownicy IH, doktoranci i studenci. Członkowie Sekcji prowadzili też badania własne. W świetle dostępnych informacji po roku 2011 działalność sekcji zamarła. Opiekun: prof. Edward Skibiński (2009–2011). Wydaje się, że sekcja nigdy nie ukonstytuowała wewnętrznych struktur, być może ze względu na niską liczebność.

Opracował Karol Kościelniak

(na podstawie
*Historii Studenckiego Koła
Naukowego Historyków
im. Gerarda Labudy przy
Instytucie Historii UAM. Lata
2006–2016* autorstwa Igora
Kraszewskiego [w:] *Instytut
Historii Uniwersytetu
im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu w latach 2006–
2016* pod red. J. Dobosza,
D. Konieczki-Słowińskiej
i P. Matusika, Poznań 2016)

Inne

ODDZIAŁ POZNAŃSKI PTH

Powstał 24 III 1925 r., w okresie przygotowań do organizacji IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich (Poznań, 6–8 XII 1925). Od początku w jego działalność zaangażowanych było wielu historyków pracujących na UP. Po II wojnie światowej prof. Jan Rutkowski doprowadził do formalnej reaktywacji Oddziału w 1948 r. i był jego pierwszym powojennym prezesem. Choć powojenna siedziba ostatecznie na długo znalazła się w budynku Pałacu Działyńskich, w gościnie PAN, historycy zatrudnieni na UP, od 1956 r. w IH UAM, stanowili trzon członków Oddziału, a stanowisko prezesa piastowali profesorowie Czesław Łuczak (1961–1962) i Jerzy Topolski (1962–1980, 1982–1985). Po objęciu stanowiska prezesa przez prof. Mariana Drozdowskiego (1995–2001) siedziba Oddziału została przeniesiona do budynku IH, najpierw przy ul. Święty Marcin 78, a od 2015 r. przy ul. Umultowskiej 89d (ob. Uniwersytetu Poznańskiego 7). Funkcje prezesa Oddziału pełnili tu kolejno pracownicy IH: prof. Tomasz Schramm (2001–2007), prof. Józef Dobosz (2007–2013), prof. UAM Michał Zwierzykowski (2013–2019) i prof. UAM Katarzyna Balbuza (od 2019); również skład Zarządów Oddziału w tym okresie to niemal wyłącznie pracownicy IH. We współpracy z IH Oddział Poznański PTH oraz podległy mu Komitet Okręgowy Olimpiady Historycznej od dziesięcioleci współorganizuje Olimpiadę w okręgu wielkopolskim. Od 2004 r., dzięki inicjatywie Oddziału, wspólnie z IH, organizowany jest Konkurs im. Kazimierza Tymienieckiego na najlepszą pracę magisterską obronioną w IH (od 2012 r. również pracę licencjacką), a także coroczne, przyciągające uczniów z Wielkopolski cykle wykładów i zajęć pod tytułem „Powtórka przed...”. Wśród największych powojennych osiągnięć Oddziału wymienić należy m.in. współorganizację XIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu (6–9 IX 1985) oraz Zjazd Delegatów PTH w Gnieźnie (28–29 IX 2012). W 2016 r. powstało Koło Oddziału Poznańskiego PTH w Lesznie, z siedzibą przy tamtejszym Muzeum Okręgowym.

Michał Zwierzykowski

POLSKIE TOWARZYSTWO HERALDYCZNE – ODDZIAŁ W POZNANIU

Poznański Oddział PTHer ukonstytuował się 17 II 2012 r., w następstwie zebrania założycielskiego w Zakładzie Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii IH UAM (21 XI 2011). Od początku istnienia Oddział korzysta z gościnności IH, z którym 8 X 2015 r. podpisał umowę o współpracy. Przez siedem lat działalności (do III 2019) członkowie Oddziału spotkali się ponad 70 razy na regularnych zebraniach naukowych, z wykładami z dziedziny heraldyki, sfragistyki lub orderoznawstwa, 27 razy na zebraniach naukowych w ramach cyklu współorganizowanego z IH „*Musea et sigilla*. Zbiory sfragistyczne w muzeach wielkopolskich” oraz dwa razy na prezentacjach naukowych książek autorstwa członków Oddziału. Z inicjatywy Oddziału zorganizowano też w IH trzy Uniwersyteckie Seminarium Heraldyczne: „Orzeł Biały – tradycja i współczesność” (2012); „Znaki i symbole narodowe w powstaniustyczniowym 1863–1864” (2013) oraz „Fryderyk Wilhelm Below (1822–1895) – pieczętarz i artysta” (2015). Ostatnie z nich towarzyszyło wystawie o tym samym tytule, zorganizowanej w Muzeum Archidiecezjalnym w Poznaniu (1 IX–17 X 2015) z inicjatywy członków Oddziału. Szczegółowo działalność Oddziału omówiona została w Sprawozdaniu opublikowanym z okazji setnego zebrania naukowego (21 III 2019).

Paweł Stróżyk

ZESPÓŁ DO BADAŃ NAD HISTORIĄ I KULTURĄ CYSTERSÓW W POLSCE

Został powołany przez Radę IH UAM w I 1983 r. jako grupa badawcza działająca w IH. Celem były/są kompleksowe badania dziejów zakonu cystersów (linia męska i żeńska) oraz integracja i koordynacja wszelkich działań naukowych na ziemiach polskich w zakresie specjalistycznych badań historycznych, archeologicznych i in. Pod względem merytorycznym badaniami objęto terytorium ziem polskich, dawnej Rzeczypospolitej i Europy Środkowej, od średniowiecza do czasów współczesnych. Inicjatorem powstania Zespołu, organizatorem i sekretarzem naukowym był Andrzej M. Wyrwa, natomiast pierwszym kierownikiem został Jerzy Strzelczyk (od 1998 r. A.M. Wyrwa). W skład zespołu wchodzi/wchodzi przedstawiciele różnych nauk historycznych: historycy, archeolodzy, historycy sztuki i architektury, antropolodzy oraz specjaliści z zakresu nauk przyrodniczych i fizyko-chemicznych z UAM i innych ośrodków naukowych (akademickich, muzeów, archiwów i PAN) z terenu całej Polski. Zespół był m.in. organizatorem i współorganizatorem (do 2003) siedmiu cystersologicznych sesji naukowych o zasięgu ogólnopolskim i międzynarodowym: Błazejewko k. Poznania (1985), Gniezno (1987), Poznań (1993), klasztor w Mogile z okazji 900-lecia

Ryc. 1. Uczestnicy konferencji naukowej w Trzebnicy (2002). Fot. Archiwum Zespołu

Ryc. 2. *Monasticon Cisterciense Poloniae* z adresem do Ojca Świętego Jana Pawła II wręczony Papieżowi 17 VI 1999 r. w katedrze na Wawelu. Fot. Archiwum Zespołu

Zakonu (1998), Koronowo (2000), Pelplin (2001); opactwo pocysterskie w Trzebnicy (2002) (ryc. 1). Członkowie zespołu byli też organizatorami wielu konferencji naukowych o zasięgu lokalnym oraz inspiratorami kompleksowych badań archeologiczno-architektonicznych na kilku obiektach pocysterskich w Polsce (m.in. w Bierzwniku, Łądzie, Lubiążu, Łeknie, Jędrzejowie, Szczyrzycu, Mironicach, Owińskach).

W ramach Zespołu, po wieloletnich badaniach, inwentaryzacji i dokumentacji fotograficznej opactw cysterskich, został opracowany *Monasticon Cisterciense Poloniae* (red. A.M.

Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, t. I–II), stanowiący pełne syntetyczne kompendium wiedzy na temat męskiej linii zakonu cystersów na ziemiach polskich, Śląska i dawnej Rzeczypospolitej, z katalogiem klasztorów linii męskiej. Dzieło to 17 VI 1999 r. w katedrze na Wawelu zostało wręczone Jego Świątobliwości Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II przez Ojca Opata Jacka Stożka, Ryszarda Wryka, dyrektora Wydawnictwa Poznańskiego, które wydało dzieło, i A.M. Wyrwę, pomysłodawcę, współredaktora i współautora publikacji (ryc. 2).

Dzięki pracom zespołu w znaczący sposób zostały poszerzone badania nad dziejami i kulturą cystersów w Polsce i Europie Środkowej. Zainicjowano wiele nowych problemów badawczych i kulturotwórczych w szerokich kręgach społecznych. Uwzględniając zasoby dziedzictwa duchowego, artystycznego i materialnego pozostawionego przez cystersów w 1990 r., Rada Europy na spotkaniu na UJ (ryc. 3) podjęła decyzję o utworzeniu szlaku turystycznego drogami cystersów w ramach międzynarodowego programu „europejskich dróg kulturowych”. Nadrzędnym założeniem tego szlaku stała się idea łączenia narodów i krajów europejskich w kultywowaniu i pogłębianiu wiedzy o wspólnych korzeniach naszej

Ryc. 3. Obrady członków Rady Europy w Sali Senackiej Uniwersytetu Jagiellońskiego (17 IX 1990) poświęcone tworzeniu szlaku cysterskiego w Europie.

Fot. K. Światałowski

Ryc. 4. Posiedzenie Rady Koordynacyjnej Szlaku Cysterskiego w Polsce przy Opacie Prezesie Polskiej Kongregacji Cystersów (Wąchock, 2004)

tożsamości kulturowej. W spotkaniu tym uczestniczyli przedstawiciele Zespołu, którzy od początku aktywnie włączyli się w organizację szlaku. Wśród głównych organizatorów byli: A.M. Wyrwa, Ewa Łużyńska, Alicja Słyszewska, Teresa Świercz. Od zainicjowania organizacji szlaku cysterskiego w różnych częściach Polski, w tzw. „gminach cysterskich”, zaczęto wprowadzać jego idee przez organizację przestrzeni turystycznych, lokalne publikacje naukowe, wydarzenia kulturalne itp. Celem koordynacji wszelkich inicjatyw prowadzonych na szlaku w 2003 r. w Pelplinie powołano Radę Koordynacyjną Szlaku Cysterskiego w Polsce przy Prezesie Polskiej Kongregacji Cystersów (ryc. 4). Pierwszym przewodniczącym Rady został A.M. Wyrwa, który pełnił tę funkcję do 2016 r. Oprócz tego celem pełniejszej integracji „gmin cysterskich” organizowano Fora Cysterskie – zjazdy przedstawicieli opiekujących się obiektami cysterskimi i pocysterskimi w Polsce. Na bazie szlaku cysterskiego nawiązano kontakty z podobnymi organizacjami we Francji i w Niemczech. Utworzono też Stowarzyszenie Gmin Cysterskich w Polsce.

Zespół odegrał znaczącą rolę w wieloaspektowym badaniu monastycyzmu mniszego na ziemiach polskich. Na podstawie jego doświadczenia zaczęto organizować podobne zespoły.

Wybrana bibliografia powstała w ramach badań Zespołu:

Monografie zbiorowe z konferencji cystersologicznych: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987; *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1992; *Dzieje, kultura artystyczna i umysłowa polskich cystersów od średniowiecza do końca XVIII wieku. Materiały trzeciego ogólnopolskiego sympozjum naukowego zorganizowanego przez Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama*

Mickiewicza, Poznań 27–30 września 1993 r., red. J. Strzelczyk, Kraków 1994; *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej. Materiały z konferencji naukowej odbytej w klasztorze oo. Cystersów w Krakowie-Mogile z okazji 900. rocznicy powstania Zakonu Ojców Cystersów*, Poznań–Kraków–Mogila, 5–10 października 1998, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000; *Cystersi na Kujawach i na Pomorzu*, Kraków 2001; *Pelplin – 725. rocznica powstania opactwa cysterskiego. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Pelplinie w dniach 21–23 września 2001 r. przez Starostwo Powiatowe w Tczewie, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego oraz Zespół do Badań nad Historią i Kulturą Cystersów w Polsce Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu*, red. D.A. Dekański, B. Grenz, A. Słyszewska, A.M. Wyrwa, Pelplin–Tczew 2002; *Cysterki w dziejach i kulturze ziem polskich, dawnej Rzeczypospolitej i Europy Środkowej. Materiały z siódmej Międzynarodowej Konferencji Cystersologów odbytej z okazji 800. rocznicy fundacji opactwa cysterek w Trzebnicy. Trzebnica, 18–21 września 2002 r.*, red. A.M. Wyrwa, A. Kielbasa SDS, J. Swastek, Poznań 2004.

Inne monografie z konferencji naukowych Zespołu, m.in.: B. Świtała, D.A. Dekański, A. Słyszewska, *Cystersi na Pomorzu Wschodnim. Wśród ciszy, modlitwy i przestrzeni sztuki*, Ząbki 2005; *Ingenio et Humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich dedykowane Ojcu Opatowi dr. Eustachemu Gerardowi Kocikowi OCist.*, red. A.M. Wyrwa, Poznań–Katowice–Wąchock 2007; *Forum Scientiae Cisterciense. Przyszłość badań nad historią i kulturą cysterską w Polsce*, red. E. Łuzyniecka, A. Galar, Wrocław 2011; *Forum Scientiae Cisterciense. Dziedzictwo kulturowe cystersów*, red. E. Łuzyniecka, A. Galar, Wrocław 2014; A.M. Wyrwa, *Cisterciana. Studia z dziejów i kultury Zakonu Cysterskiego*, Kraków 2017 (tu obszerna bibliografia).

Na temat szlaku cysterskiego: A.M. Wyrwa, *Szlak cysterski, jego idea i przebieg na ziemiach polskich* [w:] *Cistercium Mater Nostra. Tradycja – historia – kultura*, red. M. Starzyński, Kraków 2008, t. II/1, s. 177–184; A.M. Wyrwa, *Dziedzictwo kulturowe cystersów a szlak cysterski i jego idea* [w:] *Dziedzictwo cystersów w Polsce*, oprac. G. Wawoczny i in., Racibórz 2013, s. 11–21.

Na temat Rady Koordynacyjnej: A.M. Wyrwa, *Rada Koordynacyjna Szlaku Cysterskiego w Polsce przy Opacie Prezesie Polskiej Kongregacji Cystersów. X lat istnienia (2003–2013)* [w:] *Szlaki kulturowe w Europie. Organizacja, promocja, zarządzanie*, red. T. Studzienicki, Pelplin 2013, s. 134–142; i wiele innych monograficznych i analitycznych opracowań członków Zespołu – obszerna bibliografia w Monastikonie i ww. opracowaniach.

Andrzej M. Wyrwa

The background of the image is a large, multi-paned glass window. The window reflects the surrounding environment, which includes a cityscape with various buildings and trees under a cloudy sky. The reflection is clear and detailed, showing the textures of the buildings and the foliage. The window frames are dark and create a grid pattern across the image.

IV
NAJWAŻNIEJSZE KIERUNKI
BADAŃ ORAZ PERIODYKI
I SERIE WYDAWNICZE

Główne nurty badawcze prowadzone w zakładach i pracowniach

ZAKŁAD ARCHIWISTYKI

Główne kierunki badań naukowych pracowników Zakładu obejmują: teorię i metodykę archiwalną, archiwoznawstwo, zarządzanie dokumentacją współczesną, prawo archiwalne, problematykę archiwów uniwersyteckich i instytucji kultury, źródłoznawstwo, biografistykę oraz historię regionalną i historię Polski. Badania realizowane przez pracowników Zakładu zaowocowały przygotowaniem pomocy dydaktycznych dla studentów archiwistyki i zarządzania dokumentacją. Dzięki nim powstały m.in. *Metodyka pracy archiwalnej* (red. S. Nawrocki, S. Sierpowski; pięć wydań) i *Technika pracy archiwalnej* (red. S. Sierpowski, J. Wiśniewski) do dzisiaj wykorzystywane przez studentów archiwistyki i zarządzania dokumentacją. Oprócz podstawowych badań z zakresu archiwistyki (m.in. masowość dokumentacji współczesnej, prawo archiwalne, nowe funkcje archiwów, metodyka i standardy w pracy archiwalnej, technika archiwalna) i archiwoznawstwa (dzieje archiwów polskich, wybitni archiwiści polscy), pracownicy Zakładu realizowali także badania z zakresu historii Polski i Wielkopolski.

Irena Mamczak-Gadkowska prowadzi głównie badania naukowe z zakresu archiwoznawstwa, ze szczególnym uwzględnieniem dziejów archiwów polskich w okresie międzywojennym oraz historii szkolnictwa archiwalnego. Jest autorką m.in. prac: *Józef Paczkowski i jego wkład w budowę polskiej służby archiwalnej* (Warszawa–Łódź 1990) i *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej* (Poznań 2006). Była też zaangażowana w przygotowanie opracowań dotyczących dziejów południowej Wielkopolski we IX 1939 r. (zbrodnie niemieckie). W ostatnich latach koncentruje działalność naukową na przygotowaniu wydawnictwa źródłowego do dziejów UAM.

Krzysztof Strykowski zajmuje się zagadnieniami niemieckiej listy narodowościowej i powojennymi losami osób wpisanych na DVL (*Położenie osób wpisanych w Wielkopolsce na niemiecką listę narodowościową w latach 1945–1950*, Poznań 2004), szeroko rozumianą historią sportu (*Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wielkopolsce w latach 1914–1939*, Poznań 2016), najnowszymi dziejami Wielkopolski (*Poznań ’45. Ostatni rok wojny i pierwszy rok odbudowy*, Poznań 2014) oraz tematyką zarządzania dokumentacją współczesną (*Vademecum kancelaryjno-archiwalne*, Poznań 2011).

Rafał Galuba podejmuje kwestie polskiego prawa archiwalnego, zarządzania niejawną dokumentacją w postaci tradycyjnej i elektronicznej oraz dokumentacją niearchiwalną i materiałami archiwalnymi zawierającymi informacje niejawne w archiwach państwowych, archiwów wyodrębnionych. Zajmował się także podstawami prawnymi, organizacją zarządzania zasobem archiwalnym, ochroną niejawnej dokumentacji elektronicznej w systemach teleinformatycznych.

Magdalena Biniaś-Szkopek zajmuje się średniowieczem (Bolesław IV Kędzierzawy i jego czasy), badaniami z zakresu dyplomatyki oraz paleografii. Przedmiotem jej zainteresowań są także zagadnienia informacji naukowej oraz księgi konsystorza poznańskiego.

Magdalena Heruday-Kiełczewska bada relacje polsko-francuskie w XX w., zagadnienia z archiwistyki polskiej i francuskiej, a szczególnie archiwa teatralne Polski i Francji, kwestie archiwów prywatnych oraz dziejów Poznania (szczególnie Powszechnej Wystawy Krajowej).

Zuzanna Jaśkowska-Józefiak zajmuje się zagadnieniami związanymi z szeroko rozumianą archiwistyką. Wśród głównych kierunków badań znajdują się archiwa zagraniczne, przede wszystkim hiszpańskie, międzynarodowa współpraca archiwalna, a także działalność edukacyjna i popularyzacyjna archiwów.

Krzysztof Strykowski

ZAKŁAD BAŁKANISTYKI

Od początku prezentuje różne nurty badawcze. Pierwszy kierownik Zakładu, prof. Włodzimierz Pająkowski, był badaczem dziejów starożytnych. Interesowały go przede wszystkim ludy zamieszkujące tereny starożytnej Ilirii oraz Epiru. Oprócz tego interesował się dziejami nowożytnymi, zwłaszcza historią Albanii. Prof. Witold Szulc zajmował się głównie gospodarczymi dziejami Jugosławii, nieobce mu były jednak również polityczne dzieje państw bałkańskich, zwłaszcza Serbii.

Ilona Czamańska prowadzi badania nad dziejami Bałkanów, zwłaszcza w okresie późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym, ale interesują ją również inne epoki historyczne. Aktualnie w centrum jej zainteresowań znajdują się Wołosi/Vlasi – grupa etniczno-społeczna funkcjonująca na całych Bałkanach i w Europie Środkowej. I. Czamańska łączy zainteresowania bałkanistyczne z badaniami dziejów I Rzeczypospolitej, czego rezultatem jest m.in. monografia rodu Wiśniowieckich. Jędrzej Paszkiewicz prowadzi badania z historii najnowszej Bałkanów (XIX i XX w.). Interesuje go problematyka polityczna, społeczna, ustrojowa, etniczna oraz sprawy bezpieczeństwa międzynarodowego na Bałkanach, a także m.in. Grecja i polityka bałkańska Włoch. Zbigniew Pentek zajmuje się historią krucjat (w tym IV krucjata i Cesarstwo Łacińskie). Bada także historię krajów arabskich w średniowieczu i dzieje Bizancjum (XII–XIII w.). Ponadto prowadzi badania genealogiczne i biograficzne. Wszystkie nurty badawcze znalazły odzwierciedlenie w syntezach lub wydawnictwach źródłowych.

Zainteresowania badawcze Wojciecha Sajkowskiego dotyczą przede wszystkim formowania się zachodnioeuropejskiego wizerunku Bałkanów w dobie Oświecenia i Romantyzmu, szczególnie w perspektywie francuskiej (badania obrazu mieszkańców Prowincji Iliryskich). Oprócz tego jest zaangażowany w badanie osadnictwa wołoskiego na terenie pograniczy wojskowych na Bałkanach, ze szczególnym uwzględnieniem Chorwacji i Dalmacji.

Ilona Czamańska

ZAKŁAD DYDAKTYKI HISTORII

Wraz z powstaniem Zakładu Metodyki Nauczania Historii (1969) jego zespół rozwijał badania w trzech zasadniczych kierunkach. Pierwszy dotyczył szeroko pojętej historii oświaty. Tą problematyką zajmował się Jan Stoiński, który badał uwarunkowania działalności szkolnictwa średniego w Wielkim Księstwie Poznańskim w 1. połowie XIX w., a także Maria Banasiewicz (Kujawska) zajmująca się problemami oświaty polskiej w obradach sejmu pruskiego w l. 1850–1862 oraz polityki naukowej i oświatowej hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich wcielonych do III Rzeszy. Inną domeną M. Banasiewicz była historia UAM i jej opracowania źródeł do dziejów Uniwersytetu. Drugim wątkiem poruszonym przez Zakład, w tym także przez Bolesława Szczepańskiego, była historia lokalna i regionalna, z akcentem położonym na dzieje Wielkopolski, trzecim – badania poświęcone szeroko rozumianej szkolnej dydaktyce historii oraz dydaktyce szkoły wyższej. Problematykę z pogranicza metodologii i dydaktyki historii podejmowały w tamtym czasie systematycznie Henryka Figaj oraz współpracująca z Zakładem Aleksandra Popioł-Szymańska.

Specyfika kształcenia historyków – przyszłych nauczycieli historii – sprawiła, że po 1991 r., gdy jednostka przekształciła się w Zakład Dydaktyki Historii, zespół rozwijał badania historyczne z zakresu historii, dydaktyki historii oraz psychologii i pedagogiki, często jako projekty interdyscyplinarne. W tym czasie były one ściśle związane z reformą szkolnej edukacji historycznej i kształceniem przyszłych nauczycieli historii w warunkach demokratyzującego się państwa i dotyczyły: 1) niekonwencjonalnych metod nauczania/uczenia się historii (M. Kujawska, V. Julkowska, D. Konieczka-Śliwińska, I. Skórzyńska); 2) optymalizacji podręcznika do nauczania/uczenia się historii (M. Kujawska); 3) kształcenia przyszłych nauczycieli historii (M. Kujawska, V. Julkowska, D. Konieczka-Śliwińska, I. Skórzyńska, H. Figaj-Nowak, M. Menz); 4) wykorzystania źródeł literackich, wizualnych i teatru w szkolnej edukacji historycznej (V. Julkowska, I. Skórzyńska, H. Figaj-Nowak); 5) szkolnej historii lokalnej i regionalnej (D. Konieczka-Śliwińska); 6) pedagogicznego i psychologicznego wymiaru szkolnej i akademickiej edukacji historycznej (H. Wróżyńska-Zięcik, J. Gąsowski).

Wiele z tych nurtów i kierunków badań doczekało się kontynuacji i zostało pogłębionych po 2000 r. Były to/są badania w zakresie: 1) regionalistyki, historii regionalnej i lokalnej

w edukacji szkolnej i akademickiej (D. Konieczka-Śliwińska); 2) historii historiografii i metodologii historii w ich związkach z kulturą historyczną (V. Julkowska, M. Bugajewski); 3) historii wizualnej w jej związkach z kulturą historyczną społeczeństwa i szkolną edukacją historyczną (sztuki plastyczne: J. Budzińska, fotografia: V. Julkowska; teatr i widowisko: I. Skórzyńska); 4) związków szkolnej narracji historycznej i literatury (V. Julkowska); 5) podręczników do nauczania/uczenia się historii, ich modeli, retoryki, podręczników dwunarodowych, do historii regionalnej oraz szkolnej narracji historycznej pod kątem równościowym (V. Julkowska, D. Konieczka-Śliwińska, I. Skórzyńska); 6) wykorzystania źródeł ikonograficznych na lekcjach historii oraz narracji muzealnych w kontekście tożsamości narodowej Polaków (J. Budzińska); 7) kształcenia psycho-pedagogicznego przyszłych nauczycieli historii i ich kompetencji wychowawczych (H. Wróżyńska-Zięcik, J. Gąsowski, J. Strykowska-Nowakowska).

W tym czasie i pod kier. Marii Kujawskiej, Zakład rozpoczął także badania w zakresie studiów nad kulturą historyczną i pamięcią. Ich początek wyznaczyła współpraca z Bogumiłem Jewsiewickim z Chaire de recherche du Canada et Histoire comparée de la mémoire (Uniwersytet Laval, Québec, Kanada), w ramach projektu badań nad historią i pamięcią okresu komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej oraz nad bohaterami zbiorowymi środkowo-wschodnich społeczeństw europejskich okresu transformacji.

Po 2006 r. badania nad pamięcią zostały pogłębione i odniesione do takich zagadnień szczegółowych, jak pamięć lokalna i regionalna, dwu- i transnarodowa, do studiów teoretycznych nad pamięcią, projektów słownikowych, badań szkolnej narracji podręcznikowej pod kątem jej funkcji tożsamościowej, badań krajobrazu kulturowego i dziedzictwa, widowiskowych form pamięci/upamiętniania, pamięci kobiet.

Wyrazem zaangażowania Zakładu w badania naukowe, obok udziału w licznych konferencjach o zasięgu międzynarodowym i ogólnopolskim, a także licznych publikacji naukowych, jest także współudział w projektach badawczych finansowanych przez NCN, agendy rządowe w Polsce i Niemczech, Fundusz Wyszehradzki, Fundusze Norweskie czy Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej.

Izabela Skórzyńska

ZAKŁAD HISTORII GOSPODARCZEJ

Wśród kierunków badań Katedry (a następnie Zakładu) Historii Gospodarczej w jej prawie stuletniej historii można wyróżnić cztery główne obszary badawcze: 1) historia wsi i rolnictwa; 2) dzieje gospodarcze i społeczne Wielkopolski; 3) okupacja niemiecka Polski i Europy podczas II wojny światowej; 4) polsko-niemieckie stosunki gospodarcze i dzieje gospodarcze Niemiec. Od początku l. 90. powyższe nurty uległy znacznemu poszerzeniu

o wybrane zagadnienia dotyczące historii społecznej i gospodarczej Polski i świata oraz analizę problemów metodologicznych dotyczących wykorzystania metod ilościowych w badaniach historycznych.

Najstarszy nurt badawczy, kontynuowany w Zakładzie do dziś, stanowią zapoczątkowane przez prof. Jana Rutkowskiego u progu istnienia Katedry badania nad dziejami wsi i rolnictwa w czasach nowożytnych. W okresie międzywojennym razem ze swoimi uczniami zajął się on m.in. statystyką ludności wiejskiej, organizacją produkcji rolnej, pańszczyzną i dochodami wielkiej własności ziemskiej w czasach nowożytnych (J. Rutkowski) oraz dziejami uwłaszczenia włościan w Wielkim Księstwie Poznańskim (M. Kniat). Po II wojnie światowej badania nad powyższą problematyką zostały poszerzone o zagadnienia dotyczące dziejów polskiego chłopstwa (S. Szczotka) oraz kwestie dotyczące przejścia od feudalizmu do kapitalizmu, struktury agrarnej Polski i Europy i dziejów spółdzielczości (W. Rusiński). Po dość długiej przerwie badania nad polską wsią i rolnictwem zostały wznowione w l. 90. i aktualnie obejmują studia nad wsią wielkopolską w XX w. ze szczególnym uwzględnieniem okresu okupacji hitlerowskiej (T. Janicki) oraz historyczne zmiany efektywności rolnictwa polskiego i europejskiego w okresie przedakcesyjnym oraz po przystąpieniu Polski do UE (L. Błazejczyk-Majka).

Na kolejny znaczący nurt badawczy realizowany w Zakładzie, a dotyczący dziejów gospodarczych i społecznych Wielkopolski (oraz w mniejszym zakresie Pomorza), składają się liczne monografie i syntezy odnośnie do takich zagadnień, jak: industrializacja (C. Łuczak, W. Szulc, M. Żurowski), urbanizacja (U. Cynalewska), rozwój transportu kolejowego (T. Dohnalowa), ubezpieczenia (A. Bitner-Nowak) oraz zmiany struktur społecznych (S. Kowal). Pogłębione badania nad uprzemysłowieniem Wielkopolski w XIX w. zapoczątkował prof. Łuczak, a ich rezultaty opublikowane w dwóch monografiach (*Przemysł Wielkopolski w latach 1815–1870* (1959), *Przemysł Wielkopolski w latach 1871–1914* (1960)), stały się wzorcem dla wielu innych prac poświęconych uprzemysłowieniu w Polsce. Jednym z najważniejszych zagadnień opracowanych w ramach tego nurtu badań były studia nad strukturą i dynamiką zmian społecznych w Wielkopolsce (S. Kowal, A. Bitner-Nowak) oraz nad położeniem klasy robotniczej (W. Szulc). Ważnym przejawem zaangażowania pracowników Zakładu w badania nad dziejami tego regionu był ich udział w opracowaniu monografii historycznych wielu miast wielkopolskich w tym m.in. Poznania, Gniezna, Czarnekowa, Mogilna, Opalenicy, Obornik, Sulmierzyc, Trzemeszna i Żnina. Uwieńczeniem wieloletnich badań nad powyższą tematyką stała się praca prof. Łuczaka *Dzieje gospodarcze Wielkopolski w okresie zaborów (1815–1918)* (2001), która stanowi wzór regionalnej syntezy historycznej w dziedzinie historii gospodarczej i pokazuje szczególne miejsce Wielkopolski w cywilizacyjnym rozwoju Polski.

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej w Zakładzie rozpoczęto badania nad dziejami i skutkami okupacji hitlerowskiej ziem polskich, polegające na zbieraniu

dokumentów i relacji od osób doświadczonych przez wojnę. W rezultacie już w l. 40. pracownicy katedry opublikowali pierwsze artykuły i monografie dotyczące tej problematyki (C. Łuczak, J. Deresiewicz). Jednak na dużą skalę powyższy kierunek badań rozwinął w l. 60. i 70. prof. Łuczak. Rezultatem były m.in. tak fundamentalne prace jak: *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce* (1979) czy *Pod niemieckim jarzmem (Kraj Warty 1939–1945)* (1996), które w całościowy sposób omawiają cele polityki ludnościowej i gospodarczej hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce oraz ich realizację w ujęciu ogólnopolskim i regionalnym. Równoległe z inspiracji prof. Łuczaka jego uczniowie prowadzili badania monograficzne dotyczące m.in. hitlerowskich kontrybucji w okupowanej Polsce (A. Dmistrz), życia społeczno-gospodarczego na ziemiach polskich włączonych do Prus Wschodnich (B. Górczyńska), wsi w Kraju Warty (T. Janicki) oraz prasy konspiracyjnej w tym okręgu (R. Macyra).

Opracowania dotyczące tematyki okupacyjnej stanowiły swoisty wstęp do szerszych badań prowadzonych przez pracowników Zakładu dotyczących stosunków polsko-niemieckich oraz historii gospodarczej Niemiec. Powyższej tematyce poświęcone były liczne publikacje prof. Łuczaka, których ukoronowaniem były obszerna praca *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze* (1988) oraz (pomyślana jako opracowanie trzypięciotomowe) synteza *Dzieje gospodarcze Niemiec*. Wspomniane prace w syntetyczny sposób omawiają całokształt polsko-niemieckich stosunków gospodarczych oraz dzieje gospodarcze Niemiec od powstania Rzeszy Niemieckiej w 1871 r. do końca II wojny światowej. Znaczącym uzupełnieniem badań prof. Łuczaka były monografie przygotowane przez jego uczniów dotyczące: niemieckich postaw wobec stosunków gospodarczych z Polską w czasach Republiki Weimarskiej (S. Kowal), polityki handlowej III Rzeszy wobec państw środkowej, wschodniej i południowej Europy w okresie międzywojennym (W. Szulc, B. Górczyńska-Przybyłowicz) oraz polityki rolnej w RFN od 1949 r. do końca l. 60. (T. Janicki).

Uwieńczeniem wielu badań o charakterze monograficznym stały się przygotowane przez pracowników Zakładu prace o charakterze syntetycznym i podręcznikowym zapoczątkowane wydaniem przez J. Rutkowskiego dzieła *Historia gospodarcza Polski*, t. 1: *Czasy przedrozbiorowe*, t. 2: *Czasy porozbiorowe do 1918 roku*. W jego ślady poszli inni pracownicy, publikując syntezę dotyczącą powszechnej i polskiej historii gospodarczej (W. Rusiński), dziejów Polski i Polaków podczas II wojny światowej i dziejów gospodarczych Niemiec (C. Łuczak) oraz historii Polski w XIX w. (S. Kowal).

W ostatnich dwóch dekadach zakres tematyczny badań prowadzonych przez pracowników Zakładu uległ znaczącemu poszerzeniu. Wspomniane wyżej główne nurty badawcze zostały uzupełnione o liczne badania monograficzne dotyczące m.in.:

- samorządu terytorialnego i zawodowego w Polsce (R. Pacanowska, J. Miłoś);
- przedsiębiorczości i polskich elit gospodarczych w XIX i XX w. (S. Kowal, Z. Szymańska);

- handlu towarowego i giełd towarowych w Polsce w XIX i XX w. oraz rynku kapitałowego w Polsce w okresie międzywojennym (R. Macyra);
- historii gospodarczej i społecznej Stanów Zjednoczonych Ameryki (M. Graban);
- przestępczości gospodarczej na ziemiach polskich w XX w. (L. Błażejczyk-Majka, J. Miłosz, R. Macyra, T. Janicki);
- historii gospodarczej i społecznej PRL oraz okresu transformacji gospodarczej (J. Jaroszyk-Pawlukiewicz, J. Miłosz, R. Macyra, M. Graban, T. Janicki);
- stosunków pracy w okresie transformacji gospodarczej w Europie Środkowo-Wschodniej (M. Graban);
- historii pieniądza i bankowości na ziemiach polskich (R. Macyra, L. Błażejczyk-Majka, R. Pacanowska);
- wolności wypowiedzi i cenzury funkcjonującej w warunkach reżimu autorytarnego oraz pozostałych instrumentów służących kontroli środków społecznego przekazu na przykładzie Hiszpanii i PRL (J. Jaroszyk-Pawlukiewicz);
- możliwości wykorzystania metod ilościowych w badaniach historycznych, w szczególności tych dotyczących gospodarki i społeczeństwa w XIX i XX w. (L. Błażejczyk-Majka).

W rezultacie Zakład prowadzi obecnie szerokie badania nad dziejami gospodarczymi i społecznymi Polski oraz wybranymi zagadnieniami z historii powszechnej, których celem jest wypełnienie luk w polskiej historiografii. Wyniki są publikowane w postaci opracowań zwartych oraz artykułów w polskich i zagranicznych czasopismach naukowych.

Tadeusz Janicki

ZAKŁAD HISTORII KULTURY

Prowadzi badania naukowe w obszarze szeroko pojętej historii kultury. Dotyczą one wybranych zjawisk i praktyk kulturowych, historii idei oraz historii życia społecznego i prywatnego. Badania te skupiają się wokół kwestii wzorów, funkcji oraz motywów historycznych: władzy i relacji politycznych, religii i kultu, mentalności i przemian społecznych oraz mediów i komunikacji społecznej. Pod względem chronologicznym twórczość naukowa pracowników Zakładu koncentruje się na epoce średniowiecza oraz historii XIX i XX w.

Tematyka związana z dziejami średniowiecza była podejmowana w pracach Bohdana Lapisa. Były to zagadnienia związane z motywem pracy oraz formami sprawowania władzy (*Poglądy na pracę we wczesnośredniowiecznym piśmiennictwie łacińskim [od połowy V do połowy VIII w.]*, Poznań 1977; *U źródeł polskich refleksji nad pracą*, Warszawa 1984, Rexutilis. *Kryteria oceny władców germańskich we wczesnym średniowieczu [od połowy V do początku VIII w.]*, Poznań 1986). Różne aspekty kultury średniowiecznej – hagiografii, kultu świętych

oraz historii kobiet – stały się także przedmiotem refleksji naukowej Macieja Michalskiego (*Kobiety i świętość w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich*, Poznań 2004).

Kolejny istotny obszar badań pracowników Zakładu obejmuje studia nad historią myśli i idei czasów nowożytnych. Do istotnych osiągnięć w tym zakresie można zaliczyć pracę Romualda Rydza dotyczącą idei wolności w poglądach filozoficzno-politycznych irlandzkiego konserwatysty Edmunda Burke’a (*Edmund Burke na ścieżkach wolności*, Poznań 2005) oraz tegoż monografię opisującą motyw rewolucji i przemian cywilizacyjnych (*Ku metamorfozie. Geneza rewolucji niepodległościowych amerykańskim imperium Hiszpanii*, Poznań 2017). Problematyka związana z kulturą intelektualną XIX w., w tym wyobrażeń, zmian mentalnościowych, była podejmowana w badaniach M. Michalskiego dotyczących mediewalizmu oraz kształtowania się tożsamości narodowej (*Dawni Słowianie w tradycji polskiej pierwszej połowy XIX wieku. W poszukiwaniu tożsamości wspólnotowej*, Poznań 2013), a także motywu cierpienia w okresie romantyzmu w monografii Anity Napierały (*Funkcje cierpienia w antropologii romantycznej. Wizje i diagnozy Zygmunta Krasińskiego*, Poznań 2008). Zainteresowania badawcze pracowników Zakładu obejmują też inne elementy XIX-wiecznej kultury wchodzące w zakres historii życia codziennego oraz popularyzacji nauki (A. Napierała, *Higiena prywatna w polskich publikacjach popularnych i popularnonaukowych w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Koncepcje i porady*, Poznań 2018).

Społeczne i kulturowe aspekty historii XX w., a w szczególności historia kultury popularnej, kultury wizualnej oraz historia muzyki oraz życia codziennego w okresie PRL były tematem badań Doroty Skotarczak, autorki artykułów i prac poświęconych różnym przejawom kultury współczesnej (*Od Astaire’a do Travoltę. Amerykański musical filmowy w kontekście historii Stanów Zjednoczonych*, Poznań 1996; *Obraz społeczeństwa PRL w komedii filmowej*, Poznań 2004). Relacje między społeczeństwem a władzą w kontekście zmian kulturowych i cywilizacyjnych XX w. zostały poddane analizie w monografiach Anny Idzikowskiej-Czubaj poświęconych historii polskiego rocka (*Funkcje kulturowe i historyczne znaczenie polskiego rocka*, Poznań 2006; *Rock w PRL-u. O paradoksach współistnienia*, Poznań 2011) oraz w najnowszej pracy zatytułowanej „*Wolność można odzyskać, młodości nigdy*”. *Sytuacja młodzieży polskiej w okresie transformacji cywilizacyjnej w Polsce (1945–1956)*, Poznań 2019.

Aktywność naukowa pracowników Zakładu obejmuje także inne zagadnienia, które stały się tematem licznych wystąpień konferencyjnych, artykułów wydawanych w czasopiśmie naukowych i popularnonaukowych oraz monografiach zbiorowych. Wśród nich można wyróżnić problematykę regionalną (M. Michalski, A. Napierała), historię kobiet oraz problematykę Ziem Odzyskanych (M. Michalski), historię higieny (A. Napierała) czy refleksje związane z różnymi przejawami kultury popularnej (A. Idzikowska-Czubaj). Prace te, wraz z wymienionymi monografiami, składają się na rozległy i zróżnicowany tematycznie dorobek naukowy Zakładu.

Anita Napierała

ZAKŁAD HISTORII NOWOŻYTNEJ DO XVIII WIEKU

Problematyka badawcza poznańskich nowożytników jest wielokierunkowa, co odzwierciedla również skomplikowane perypetie osobowe i organizacyjne tego środowiska, od początków w I. 20. XX w. Niektórzy historycy związani z nim byli krótko (jak Kazimierz Piwarski), wielu jednocześnie zajmowało się historią nowożytną i innych epok (jak Janusz Pajewski). Adam Skałkowski był specjalistą historii schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej oraz czasów porozbiorowych, wiele publikacji poświęcił insurekcji kościuszkowskiej oraz losom wojska polskiego w czasach napoleońskich. Bronisław Dembiński pracował nad dziejami Kościoła, głównie w XVI w., ale także nad różnymi zagadnieniami dziejów powszechnych, aż po XX w. Nowożytne dzieje Wielkopolski, szczególnie aspekty społeczne i genealogiczne, badał Włodzimierz Dworzaczek. Wspomniany J. Pajewski zajmował się początkowo dziejami Europy Środkowej w XVI w., następnie historią powszechną nowożytną, lecz zasadniczą uwagę poświęcił XIX i XX w. (był autorem podręcznika akademickiego z historii powszechnej od 1871 do 1918 r.). Obszerną i często nowatorską tematyką zajmował się Jerzy Topolski, począwszy od dziejów gospodarczych, dziejów Wielkopolski, gospodarczo-społecznej historii Polski i Europy, historii historiografii po metodologię historii. Rezultatem tych badań jest m.in. *Metodologia historii*. Historią Polski od średniowiecza po XX w., zwłaszcza losami ziem zachodnich (Wielkopolski, Śląska, Pomorza) zajmował się Zygmunt Boras. Jolanta Dworzaczkowa badała przede wszystkim dzieje innowierców wielkopolskich. Maciej Serwański skupiał się na tematyce powszechnodziejowej, zwłaszcza relacjach polsko-francuskich (szczególnie od elekcji Henryka Walezego po wojnę trzydziestoletnią), a także rozmaitych zagadnieniach z dydaktyki historii.

Jana Jurkiewiczza interesują dzieje Litwy, zarówno opowieści o jej początkach, nowożytne narracje genealogiczne i heraldyczne, jak i losy ziem litewskich w XIX i XX w. Marian Drozdowski zajmuje się gospodarką Rzeczypospolitej w XVIII w., zwłaszcza skarbowością, a także dziejami regionalnymi. Zbigniew Chodyła bada dzieje społeczne i gospodarcze Wielkopolski, szczególnie osadnictwa olęderskiego i rodzin szlacheckich. Krzysztof Modelski wraz z J. Topolskim przybliżał tematykę żydowską.

Od dziesięcioleci w Zakładzie prowadzone są przede wszystkim badania zarówno w zakresie historii Rzeczypospolitej Obojga Narodów, jak i historii powszechnej od XVI do XVIII w. W 2019 r. zespół pracowników Zakładu składa się z siedmiu osób: Aleksandra Małeckiego, Macieja Foryckiego, Michała Zwierzykowskiego (kier. Zakładu), Agnieszki Jakuboszczak, Igora Kraszewskiego, Bernadetty Manyś i Andrei Marianiego. Z głównych kierunków poszukiwań naukowych, podejmowanych obecnie w Zakładzie, wymienić należy: badania nad życiem parlamentarnym (M. Zwierzykowski, doktorant G. Glabisz), badania genealogiczno-heraldyczne i biograficzne szlachty staropolskiej (A. Jakuboszczak, J. Jurkiewicz, I. Kraszewski, M. Zwierzykowski), badania nad oświeceniem polskim i powszechnym

(M. Forycki), badania nad kulturą, nauką i edukacją (M. Forycki, A. Jakuboszczak, I. Kraszewski, A. Małecki, M. Serwański), badania nad kulturą i społeczeństwem Wielkiego Księstwa Litewskiego (J. Jurkiewicz, B. Manyś, A. Mariani), badania nad relacjami polsko-francuskimi (M. Forycki, A. Jakuboszczak, I. Kraszewski, M. Serwański), badania nad dziejami i rolą kobiet (A. Jakuboszczak), badania nad dziejami społeczno-gospodarczymi (M. Drozdowski, J. Jurkiewicz, A. Mariani, M. Zwierzykowski). Od kilkunastu lat bardzo ważną dziedziną prac jest edytorstwo źródeł (G. Głabisz, I. Kraszewski, B. Manyś, M. Serwański, M. Zwierzykowski).

Niektóre z powyższych nurtów zbiegają się na wspólnych obszarach. Prace edytorskie, badania nad szlachtą i nad kobietami, badania nad kulturą, miastami i gospodarką wielokrotnie skupiały się na materiałach regionalnych. Stąd liczne prace dotyczące rozmaitych aspektów historii Wielkopolski i Poznania. Z kolei studia nad parlamentaryzmem, nad oświeceniem, edukacją i gospodarką zaowocowały publikacjami poważnie zmieniającymi stereotypowy obraz staropolskiego społeczeństwa i organizacji państwowej, szczególnie w XVII i XVIII stuleciu. Na uwagę zasługują nowatorskie ujęcia studiów nad skarbowością, kobietami, ideami politycznymi, krajobrazem kulturowym, narracją o początkach państw, ludów i rodów.

Ważnym aspektem badań prowadzonych w Zakładzie jest krajowa i zagraniczna wymiana naukowa. Spośród polskich instytucji, z którymi Zakład utrzymuje wielorakie i stałe kontakty należy wymienić szczególnie uniwersytety w Krakowie, Katowicach, Wrocławiu, Toruniu i Lublinie, a także Bibliotekę Kórnicką PAN. Z instytucji zagranicznych dłuższą współpracę nawiązano m.in. z Białorusią (Mińsk), Czechami (Pardubice), Francją (Bordeaux, Grenoble, Paryż IV i Paryż VII, Stacja PAN w Paryżu, Rennes, Strasburg, Wersal, Zamek w Wersalu), Litwą (Wilno i Kowno), Niemcami (Marburg), Ukrainą (Charków, Kijów, Lwów), Węgrami (Budapeszt). Współpraca ta często obejmuje również wymianę studentów i doktorantów.

Agnieszka Jakuboszczak, Igor Kraszewski

ZAKŁAD HISTORII POLSKI XIX I XX WIEKU

(zob. rozdz. III)

ZAKŁAD HISTORII POWSZECHNEJ XIX I XX WIEKU

Problematyka badawcza Zakładu wiąże się z jego długą tradycją, sięgającą początków powstania Uniwersytetu w Poznaniu. W pierwszych latach istnienia uczelni powołano bowiem do życia dwie Katedry Historii Nowożytnej, które po różnorodnych reorganizacjach przekształciły się w 1971 r. w omawiany Zakład. Pierwszą z nich objął Adam Skałkowski, a drugą Bronisław Dembiński. Adam Skałkowski, uczeń Szymona Askenazego, za tematykę badań obrał początkowo – w ślad za swoim mistrzem – epokę napoleońską. Później skoncentrował się na Tadeuszu Kościuszcze, a następnie – Aleksandrze Wielopolskim. Z kolei Bronisław Dembiński swoje zainteresowania badawcze poświęcił przede wszystkim postaci Stanisława Augusta i jego czasom, a także upadkowi Rzeczypospolitej i odradzaniu się polskiego narodu. Badania nad dziejami XIX w. kontynuowali ich uczniowie: Andrzej Wojtkowski, Juliusz Willaume, Wisława Knapowska, Stefan Kieniewicz, Zdzisław Grot czy Witold Jakóbczyk. W znacznej części poświęcone były one historii Wielkopolski i Poznania oraz Niemiec. Zapoczątkowane przez tych historyków badania nad historią Niemiec i Wielkopolski wywarły znaczący wpływ na zainteresowania naukowe pracowników Zakładu, którzy kontynuowali i nadal kontynuują niemcoznawcze studia nad dziejami XIX i XX w.

Ważną postacią prowadzącą badania w tym zakresie, której imponujący dorobek naukowy nie tylko na trwałe zapisał się na kartach polskiej historiografii, ale także istotnie wpłynął na kształt badań prowadzonych w Zakładzie, był Janusz Pajewski. Naukowe poszukiwania rozpoczął on przede wszystkim od zgłębiania dziejów nowożytnych Węgier i Turcji oraz stosunków Polski z tymi państwami. Szybko jednak zainteresował się także dziejami Niemiec. Zainteresowania badawcze tym obszarem rozciągnął poza nowożytność, także na XIX stulecie, sięgając aż po I wojnę światową. O ile osoba i badania prof. Pajewskiego „spinały” w obrębie kierowanego przezeń zakładu epoki nowożytnej i najnowszej, o tyle w ciągu dalszym przedstawiane są badania prowadzone w Zakładzie Historii Powszechnej XIX i XX wieku, istniejącym od 1979 r. Informacja ta nie obejmuje więc nowożytników pracujących w istniejącym do 1979 r. Zakładzie Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej.

Wspomniany wyżej nurt badań nad historią Niemiec był kontynuowany, po Januszu Pajewskim, przede wszystkim w odniesieniu do XX w. Badania te prowadzili Antoni Czubiński, Przemysław Hauser, Tadeusz Kotłowski, Krzysztof Rzepa, Wojciech Krzyżaniak oraz Dorota Mazurczak, a także Bożena Górczyńska-Przybyłowicz, która zasiłowała grono pracowników Zakładu w 1. dekadzie XXI w.

Inny ważny nurt badawczy Zakładu dotyczył historii Francji, której dzieje także stanowiły jedno z pól zainteresowań Janusza Pajewskiego. Badania nad dziejami tego kraju koncentrowały się początkowo na epoce międzywojennej. Zgłębiali je Zdzisław Wroniak i Tomasz Schramm. Osobne miejsce zajmowały także badania nad I wojną światową, które w kontekście polsko-francuskim podejmował drugi z wymienionych wyżej historyków. Badania

nad dziejami Francji w 2. połowie XX w. podjął natomiast Marek Mikołajczyk, który wiele miejsca poświęcił też zagadnieniu integracji europejskiej.

Zainteresowania badawcze innymi regionami w bardzo zróżnicowany sposób podejmowali także inni historycy. Badania nad dziejami Austrii i Galicji XIX-wiecznej prowadził prof. Waldemar Łazuga. Rozwijał on też badania nad myślą polityczną XIX w., które zaowocowały powołaniem Zakładu Myśli i Kultury Politycznej. Dziejami Stanów Zjednoczonych zajął się Krzysztof Jankowiak, dziejami Wielkiej Brytanii – Krzysztof Marchlewicz. Badania nad obszarami wschodnimi podjęli Wiesław Olszewski i Jakub Wojtkowiak. Pierwszy badał przede wszystkim Daleki Wschód, drugi natomiast historię ZSRR. Badania nad dziejami poszczególnych krajów i regionów odnosiły się także często do stosunków między Polską a danymi państwami. Niekiedy dotyczyły też bezpośrednio Polski jak w badaniach P. Hausera, T. Schramma, J. Wojtkowiaka, M. Mikołajczyka czy K. Marchlewicza.

Do zainteresowań badawczych pracowników Zakładu należy dodać istotną dla historiografii problematykę nieepokową. Zjawiska dotyczące migracji zgłębiał K. Marchlewicz. Historią kobiet zajął się przede wszystkim D. Mazurczak. Historia kultury stała się polem refleksji naukowej teżej i Danuty Płygawko. Dzieje uniwersytetów badał T. Schramm. W obszarze studiów nad pamięcią badania prowadzili K. Rzepa oraz Małgorzata Praczyk, która podjęła też rozważania naukowe w obszarze historii środowiskowej.

• Bibliografia:

T. Schramm, *Dzieje Katedry Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 2 (2002), s. 365–375.

Małgorzata Praczyk

ZAKŁAD HISTORII SPOŁECZEŃSTW ANTYCZNYCH

Zespół Zakładu prowadzi(ł) badania w zakresie historii starożytnych Greków (Maria Musielak) i starożytnego Rzymu (Katarzyna Balbuza, Kazimierz Ilski, Krzysztof Królczyk, Leszek Mrozewicz, Lechosław Olszewski, Anna Tatarkiewicz). W centrum zainteresowań badawczych stoją/stały różne aspekty funkcjonowania kręgów cywilizacyjnych Greków i Rzymian. W kontekście historii Greków szczególną uwagę przykładą się do badań nad grecką *polis*, jej organizacją i rolą, jaką odgrywała w zmieniających się warunkach. W tym zakresie prowadzone są badania nad kształtowaniem się klasycznej *polis*, w szczególności delickiej, jej współdziałaniem z amfiktionami, relacjami *poleis* greckich z ludami barbarzyńskimi, *poleis* greckimi w imperium rzymskim, koloniami greckimi na zachodnim wybrzeżu Morza Czarnego, epigrafiką i prozopografią (M. Musielak, *Miasto-państwo Delfy w IV w. p.n.e.: studium z historii społeczeństwa greckiego*, Poznań 1989; M. Musielak, *Społeczeństwo greckich miast zachodnich wybrzeży Morza Czarnego*, Poznań 2003). Inny kierunek badań

to obraz przedstawicieli elit greckich w piśmiennictwie antycznym, jego uwarunkowania, możliwości odtworzenia postaci historycznych (M. Musielak, *Epaminondas* [w przygotowaniu]). Badania nad starożytnym Rzymem dotyczą/dotyczyły w szczególności różnych aspektów jego funkcjonowania, głównie w okresie wczesnego cesarstwa. W l. 2008–2011 prowadzono badania nad zagadnieniem transformacji świata rzymskiego za rządów Flawiuszy (projekt DBN NN 108 05 83 35 pt. „Transformacja Imperium Rzymskiego w czasach flawijskich”), czego efektem było wydanie dwóch tomów studiów *Studia Flaviana* (2010) i *Studia Flaviana II* (2012). Ponadto szczególnym zainteresowaniem naukowym cieszyły się dzieje prowincji nadgranicznych Imperium Romanum, zwłaszcza nadreńskich i naddunajskich w kontekście urbanizacji, romanizacji czy osadnictwa (L. Mrozewicz, *Rozwój ustroju municypalnego postępy romanizacji w Mezji Dolnej*, Poznań 1982; L. Mrozewicz, *Arystokracja municypalna w rzymskich prowincjach nad Renem i Dunajem w okresie wczesnego cesarstwa*, Poznań 1989; K. Królczyk, *Tituli veteranorum. Inskrypcje weteranów z prowincji naddunajskich Cesarstwa Rzymskiego*, Poznań 2005; K. Królczyk, *Veteranen in den Donau-provinzen des Römischen Reiches*, Poznań 2009), budownictwo limesowe, rzymska polityka zewnętrzna (K. Królczyk, *Propagatio Imperii. Cesarstwo Rzymskie a świat zewnętrzny w okresie rządów Septymiusza Sewera (193–211 r.)*, Poznań 2014 [²Oświęcim 2016]), prozopografia i epigrafika (L. Mrozewicz [współautor], *Inscriptions latines de Novae*, Poznań 1992; *Prosopographica*, red. L. Mrozewicz, K. Ilski, Poznań 1993; *Studia Moesiaca II*, red. L. Mrozewicz, K. Ilski, Poznań 1994 [obie prace wydane jeszcze w Zakładzie Historii Starożytności]); L. Mrozewicz, *Legioniści mezyjscy w I wieku po Chrystusie*, Poznań 1995; K. Królczyk, *Tituli veteranorum...*; K. Królczyk, *Veteranen in den Donau-provinzen...*; L. Mrozewicz, *Paleography of Latin Inscriptions from Novae (Lower Moesia)*, Poznań 2010), numizmatyka, autoprezentacja i ideologia władzy cesarskiej, w tym ideologia zwycięstwa w kontekście polityki dynastycznej (K. Balbuza, *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, Poznań 2005; K. Balbuza, *Aeternitas Augusti. Kształtowanie się i rozwój koncepcji wieczności w (auto)prezentacji cesarza rzymskiego (od Augusta do Sewera Aleksandra)*, Poznań 2014), recepcja i dziedzictwo antyku (K. Balbuza, K. Królczyk) oraz polskie badania nad starożytnością (K. Królczyk), historia religii, szczególnie tzw. kultów orientalnych (A. Tatarkiewicz, *Życie religijne Ostii antycznej*, Poznań 2009), historia życia codziennego, a także kwestie związane z historią medycyny, dziećmi, zdrowiem i płodnością Rzymian (A. Tatarkiewicz, *Mater in statu nascendi. Społeczne i medyczne aspekty zdrowia reprodukcyjnego kobiet w starożytnym Rzymie*, Poznań 2019) czy historia kobiet i sztuka (L. Olszewski). Odrębnym kierunkiem badawczym była historia chrześcijaństwa w starożytności, geneza i ewolucja Kościoła wschodniego, ustrój późnego cesarstwa rzymskiego, historia dominatu i wczesnego Bizancjum ze szczególnym uwzględnieniem dynastii teodozjańskiej i polityki religijnej do VI w. (K. Ilski, *Sobory w polityce religijnej Teodozjusza II*,

Poznań 1992; K. Ilski, *Biskupi Mezji i Scytii IV-VI w.*, Poznań 1995; K. Ilski, *Andreia (Tapferkeit) bei den frühen Christen*, Wien 1998; K. Ilski, *Idea jedności politycznej, społecznej i religijnej w świetle pism Ambrożego z Mediolanu*, Poznań 2001).

Katarzyna Balbuza, Krzysztof Królczyk, Maria Musielak, Anna Tatarkiewicz

ZAKŁAD HISTORII STAROŻYTNEGO WSCHODU

Pracownicy Zakładu zajmują się badaniami nad historią, administracją państwową i jej funkcjonowaniem oraz społeczeństwem i gospodarką Mezopotamii w II i I tys. przed Chr. Ze względu na specyfikę rozwoju Zakładu główne nurty badań, zapoczątkowane przez prof. Julię Zabłocką, koncentrowały się na badaniach nad I tys. przed Chr., tj. dziejami Asyrii okresu nowoasyryjskiego, a następnie Babilonii w epoce nowobabilońskiej. Ten ostatni nurt zapoczątkował uczeń prof. J. Zabłockiej, prof. Stefan Zawadzki, autor wielu prac poświęconych tej tematyce, który wykształcił też liczne grono badaczy zajmujących się tymi zagadnieniami w Polsce. Wśród nich warto wymienić dr. Jarosława Maniaczyka, dr Joannę Wojciechowską, dr Marię Kuhnert, dr. hab. Radosława Tarasewicza oraz dr hab. Małgorzatę Sandowicz. Do uczniów prof. S. Zawadzkiego zajmujących się gospodarką, społeczeństwem i prawem Mezopotamii w I tys. przed Chr. jako pracownik Zakładu dołączył dr Tytus Mikołajczak (2018), którego zainteresowania naukowe koncentrują się na administracji prowincji w Persji Achemenidów w VI–IV w. przed Chr. Wybranych zagadnieniom z dziejów gospodarczych i prawnych Mezopotamii w II tys. przed Chr. poświęcone były doktoraty innych uczonych, dr Leny Fijałkowskiej (dokumenty prawne z Emar), dr Marty Frąckowiak (gospodarka Babilonii w XIX–XVIII w. przed Chr.) i prof. UAM Witolda Tyborowskiego (gospodarka i prawo Babilonii w okresie starobabilońskim, XIX–XVII w. przed Chr.). Prof. S. Zawadzki, którego obecne badania koncentrują się na gospodarce i społeczeństwie Babilonii w VII–V w. przed Chr. w przeszłości uczestniczył w międzynarodowych dyskusjach historiograficznych związanych z tą epoką, choćby nt. np. problemu tożsamości Kandalanu, ostatniego asyryjskiego władcy Babilonii w VII w., chronologii panowania Nabuchodonozora II czy interpretacji napisu Dariusza I z Behistun. Wybrane książki i artykuły prof. Zawadzkiego poświęcone są takim zagadnieniom, jak: polityka wewnętrzna władców nowobabilońskich, administracja i gospodarka świątynna okresu nowobabilońskiego. Wybitnym osiągnięciem prof. S. Zawadzkiego jest publikacja setek nieznanych wcześniej dokumentów administracyjnych i prawnych pochodzących z tego okresu, zdeponowanych w British Museum, gdzie badacz ten systematycznie przebywa, dokonując kolejnych odkryć. Spośród trzech badaczy zatrudnionych obecnie w Zakładzie (W. Tyborowski, R. Tarasewicz i T. Mikołajczak) to właśnie R. Tarasewicz kontynuuje badania zapoczątkowane przy współpracy naukowej z prof. S. Zawadzkim jako jego uczeń. Zainteresowania

naukowe R. Tarasewicza koncentrowały się pierwotnie wokół *Gospodarki hodowlanej świątyni Ebabbar (Sippar) w okresie nowobabilońskim i wczesnoperskim (626–482)*. Miały one wypełnić lukę w studiach nad gospodarką hodowlaną nowobabilońskich miast i były oparte na dużej liczbie niepublikowanych dotąd tabliczek klinowych przechowywanych głównie w Muzeum Brytyjskim w Londynie. Studia nad tymi tekstami pozwoliły na wyselekcjonowanie tekstów dotyczących składania ofiar ze zwierząt w tejże świątyni. Współpraca naukowa Radosława Tarasewicza i prof. Stefana Zawadzkiego zaowocowała wspólną publikacją *Animal Offerings and Cultic Calendar in the Neo-Babylonian Sippar* wydaną w serii „Alter Orient und Altes Testament” (t. 451), która jest efektem końcowym wspólnego grantu „Ofiary ze zwierząt a kalendarz kultowy w nowobabilońskim Sippar” przyznanego im przez NCN na l. 2013–2017. R. Tarasewicz opublikował też ostatnio *The Neo-Babylonian Records from Ur from the Hall Collection of the British Museum* wydaną w wydawnictwie Zaphon (dubsar 7). Szczególną wartością tej monografii jest publikacja kilkudziesięciu nieznanych dokumentów z tego okresu. Obecnie R. Tarasewicz realizuje projekt poświęcony metodom kancelaryjnym i archiwizacji dokumentów w starożytnych archiwach na podstawie duplikatów. Obecny kierownik Zakładu, prof. UAM dr hab. Witold Tyborowski swoje studia nad dziejami społecznymi, gospodarczymi i prawem w okresie starobabilońskim (XIX–XVII w. przed Chr.) rozpoczynał od badań nad zjawiskiem spółki w prawie i praktyce prawno-gospodarczej tego okresu. Na kanwie tych badań zostało opublikowanych kilka artykułów poświęconych działalności gospodarczej niektórych przedstawicieli elity społecznej i administracyjnej południowej Babilonii w tym okresie. W 2015 r. W. Tyborowski opublikował monografię poświęconą najmowi siły roboczej w Babilonii tego okresu, w której opublikował także ponad 100 dokumentów wcześniej nieznanych kontraktów najmu, stanowiących trwały wkład w studia nad źródłami do dziejów prawnych i gospodarczych Babilonii w 1. połowie II tys. przed Chr. Najnowszym osiągnięciem W. Tyborowskiego jest przygotowanie krytycznej edycji napisu na steli Praw Hammurabiego, która ukaże się w 2019 r. w Wydawnictwie Naukowym UAM. Praca ta jest efektem ok. 20 lat studiów nad tym zbiorem, po części zainspirowanej lektorem z jęz. akadyjskiego prowadzonym przez W. Tyborowskiego z gronem studentów w Zakładzie. W większym stopniu efektem pracy ze studentami jest publikacja *Kiedy Anu i Enlil... Teksty królewskie pierwszej dynastii babilońskiej* (2018), powstała po latach spotkań z Sekcją Orientalistyczną SKNH, prowadzoną przez W. Tyborowskiego, na których studenci pod kier. swego nauczyciela odczytywali i tłumaczyli oficjalne teksty pochodzące z czasów dynastii Hammurabiego. Obecnie prof. Tyborowski realizuje grant NCN, którego przedmiotem są studia nad niepublikowanymi dokumentami dotyczącymi najmu, czego efektem będzie opublikowanie wszystkich dotychczas niewydanych kontraktów najmu z muzeów europejskich (Vorderasiatisches Museum w Berlinie, Musee de Louvre w Paryżu i British Museum w Londynie). Oprócz tego, w porozumieniu

z historykami prawa, pracownikami Wydziału Prawa i Administracji UAM, przygotowuje on pierwszy polskojęzyczny komentarz do starobabilońskich zbiorów prawnych (Prawa Lipit-Isztara; Prawa Esznunny i Prawa Hammurabiego). Dr Tytus Mikołajczak ukończył studia doktoranckie i obronił doktorat pt. „The Accounting Texts and Seals in the Persepolis Fortification Archive” na University of Chicago (2017). Od 2008 r. bierze udział w pracach Persepolis Fortification Archive Project (przy Oriental Institute, Chicago), który zajmuje się dokumentacją, publikacją i badaniami nad archiwami tekstów klinowych znalezionymi w Persepolis. Badawczo T. Mikołajczak zajmuje się Persją Achemenidów i starożytnym Iranem w I tys. przed Chr. zarówno ich samodzielną kulturą i tradycją, jak też dziejami po politycznym zjednoczeniu z cywilizacją Mezopotamii. T. Mikołajczaka interesuje też cyfrowa humanistyka, w badaniach szczególnie wykorzystuje metody społecznej analizy sieciowej, także do badań nad społecznymi i administracyjnymi więziami osób występujących w tekstach klinowych.

Witold Tyborowski

ZAKŁAD HISTORII ŚREDNIOWIECZNEJ

Mediewistyka poznańska (szerzej: wielkopolska) okresu zaborów dzieliła z niemal całą historiografią polską tego okresu cechę bliskiego związku z losami narodu. Wyrażało się to w niemal wyłącznym skupieniu się na problematyce ojczystej, a w miarę zaostrzania się antypolskiej polityki władz pruskich, później niemieckich, na przeciwstawianiu się jednostronnym ujęciom stosunków polsko-niemieckich w nauce niemieckiej i co za tym idzie – na akcentowaniu polskich praw i tradycji. Ulubioną dziedziną badań były, podobnie jak w innych zaborach i innych krajach słowiańskich, „starożytności słowiańskie”, zwłaszcza słowiańska mitologia.

W okresie międzywojennym powstało wiele prac Kazimierza Tymienieckiego o trwałym znaczeniu dla mediewistyki polskiej, z których wymienię kilka: *Procesy twórcze formowania się społeczeństwa polskiego w wiekach średnich* (1921), *Spółczesność Słowian lechickich. Ród i plemię* (1928), *Ludność wiejska w krajach połabskich i pomorskich w wiekach średnich* (1921). Był to chyba najbardziej kreatywny okres w twórczości Tymienieckiego, którego kontynuacja trwała jeszcze, choć przy częściowo zmienionej problematyce, w pierwszych latach powojennych, kiedy to do głosu dochodziła coraz dobitniej problematyka najwcześniejszych dziejów Polski i Słowiańszczyzny. Najdonioślejszym osiągnięciem tego nurtu stało się wielkie (ok. 850 ss.) dzieło Tymienieckiego *Ziemia polskie w starożytności. Ludy i kultury najdawniejsze*.

Tematyka początków Polski dominowała w pierwszych dekadach powojennych, bez wątpienia zdynamizowana millennium państwa i Kościoła polskiego w l. 60. XX w. Oprócz wymienionych już *Ziem polskich w starożytności* Tymienieckiego i monumentalnych szcietomowych (w siedmiu woluminach) *Początkach Polski* Henryka Łowmiańskiego,

należy wspomnieć o dwutomowej „Księdze Tysiąclecia” pt. *Początki państwa polskiego* (1962) pod red. K. Tymienieckiego oraz ukazującym się od 1961 (a pomyślnie zakończonym VIII tomem dopiero w 1996) *Słowniku starożytności słowiańskich*, którego współinicjatorem i współredaktorem aż do końca był Gerard Labuda. Spośród licznych prac Labudy wymienię przynajmniej: *Studia nad początkami państwa polskiego* (1946) i *Pierwsze państwo słowiańskie. Państwo Samona* (1949).

Z nazwiskami Gerarda Labudy oraz historyka czasów nowych i teoretyka historii Jerzego Topolskiego, bądź tylko pierwszego z nich, wiąże się kilka monumentalnych przedsięwzięć naukowych i edytorskich, zwłaszcza *Historia Pomorza*, *Dzieje Wielkopolski* i *Historia dyplomacji polskiej*, z nazwiskami Gerarda Labudy, Brygidy Kürbis i Ryszarda Walczaka zaś – kilka żmudnych prac edytorskich w nowej serii „Pomników dziejowych Polski” oraz długoletnia współredakcja „Studiów Źródłoznawczych”. Badania mediewistów poznańskich ze „szkoły” Labudy i Kürbis (a zatem pośrednio Tymienieckiego), niejako wzorem mistrza, rzadko ograniczały się do jednej tematyki i wąskiego okresu. Nie ograniczając się w tym wypadku ściśle do pracowników Zakładu: dawne dzieje Słowiańszczyzny i Polski były lub są domeną Zbigniewa Wielgosza, Jerzego Strzelczyka i Dariusza A. Sikorskiego. Jadwiga Krzyżaniakowa badała kulturę polityczną i dzieje Kościoła w późnym średniowieczu oraz polsko-czeskie kontakty intelektualne. Problematykę krzyżacką kontynuuje uczeń Tomasz Jasińskiego, Maciej Dorna. Józef Dobosz bada rozległe obszary dziejów polskiego średniowiecza, m.in. dzieje Kościoła, zakonów i dyplomatyki. Pod jego skrzydłami wyrosło już kilka młodych talentów, m.in. Marzena Matla (-Kozłowska) i Hanna Krzyżostaniak, z których pierwsza zajęła się początkami przemysłdzkich Czech, a druga – podobnie jak wcześniej Maciej Michalski – miejscem kobiet we wczesnej hagiografii polskiej i czeskiej. Problematyką Czech i stosunków polsko-czeskich zajmował się także Bronisław Nowacki. Andrzej M. Wyrwa specjalizuje się w dziejach zakonów w dawnej Polsce, zwłaszcza cystersów, jego nazwisko pozostanie zapewne związane z naukowym odkryciem i eksploracją cysterskiego Łekna. Krzysztof Kaczmarek zdobył sobie uznanie badaniami nad dziejami dominikanów i szkolnictwa zakonnego, Jarosław Nikodem nad dziejami Polski i Litwy za pierwszych Jagiellonów oraz XV-wiecznymi stosunkami polsko-litewsko-czeskimi, Zbyszko Górczak nad dziejami późnośredniowiecznych elit wielkopolskich. Małgorzata Delimata (-Proch) zajmowała się losami dziecka w polskim średniowieczu, a także (podobnie jak M. Michalski) pracuje nad echem i wpływem średniowiecza w czasach nowożytnych.

Przy utrzymywaniu się priorytetu badań nad dziejami ojczystymi (z rozszerzeniem słowiańskim) i regionalnymi, a także nad sąsiedzkimi aspektami dziejów Polski, co jak wiadomo zawsze stanowiło dominantę poznańskiej mediewistyki, można dostrzec stopniowe, od niedawna intensywniejsze, poszerzanie pola badawczego na historię powszechną. Adam Krawiec podejmuje nowoczesną i niełatwą problematykę *par excellence* powszechnodziejową,

choć na podstawie polskich realiów, taką jak strach w średniowieczu, seksualność i ciekawość świata ludzi średniowiecza. D.A. Sikorski poświęcił wcześniejsze etapy naukowej drogi problematyce anglosaskiej i iryskiej, a w ostatnich latach zajął się gruntownie i krytycznie początkami Kościoła w Polsce i religią Słowian. Na szerokie wody historii pozapolskiej wpłynął Jakub Kujawiński, m.in. badaniami nad Italią późno- i polongobardzką. Historia powszechna średniowiecza stanowi ważną część dorobku Jerzego Strzelczyka, autora m.in. monografii dziejów Gotów, Iroszkotów, Wandalów i Longobardów oraz trzytomowego zarysu dziejów literackiej twórczości kobiet w starożytności i średniowieczu.

Nie da się, co prawda, w poznańskiej mediewistyce zaobserwować tak wyraźnie rysujących się „szkół” historii powszechnej, jak warszawska szkoła badań nad wczesnym średniowieczem, toruńska szkoła badań krzyżackich i pruskich czy krakowska szkoła badań śródziemnomorskich, pewne jednak kierunki zaczęły już się kształtować. Poza Europę i w mniejszym stopniu świat islamu w zasadzie się w Poznaniu nie wykracza.

Spore miejsce w dorobku mediewistów zajmuje biografistyka historyczna. Wymienić trzeba monografie J. Krzyżaniakowej (Władysław Jagiełło; wraz z J. Ochmańskim), B. Nowackiego (Przemysław I i II), J. Nikodema (Jadwiga Andegaweńska), J. Dobosza (Kazimierz Sprawiedliwy), A. Krawca (Władysław Herman) i J. Strzelczyka (Mieszko I, Bolesław Chrobry, Otton III, Otton I).

Z inicjatywy i z głównym udziałem mediewistów IH powstało pierwsze tego typu obszerne opracowanie *Vademecum historyka mediewisty* (2012) pod red. J. Nikodema i D.A. Sikorskiego. Aktualnie przygotowano do druku materiały dużego grantu NPRH „Historia i kultura dawnych Słowian” (A. Krawiec, J. Strzelczyk).

Jerzy Strzelczyk

ZAKŁAD HISTORII WOJSKOWEJ

Do 1955 r. prace z zakresu badań historyczno-wojskowych miały w IH charakter przy czynkarski i okazjonalny. Tematy takie podejmowane były przez historyków poznańskich niejako na marginesie głównych nurtów badawczych. Historia wojskowości jako główny nurt badawczy pojawiła się w IH wraz z osobą Benona Miśkiewicza, który swoje kolejne prace na stopień naukowy (od magisterium do habilitacji) poświęcał badaniom historyczno-wojskowym. Aktywność ta została uwieńczona powstaniem w 1969 r. Zakładu Historii Wojskowej. Przez cały czas istnienia Zakład należy do jednych z najmniejszych w Instytucie (4–5 pracowników), jednakże aktywność naukowa nie zamyka się wokół jednego problemu: 1) dzieje wojskowości polskiej ze szczególną preferencją dla okresu feudalnego, nowożytności, powstania wielkopolskiego 1918–1919, dziejów wojskowości polskiej okresu międzywojennego oraz II wojny światowej, 2) studia z dziejów metodologii i teorii badań historyczno-wojskowych, 3) studia nad dziejami polskiej historiografii wojskowej.

Na pierwszym miejscu w tym nurcie badawczym należy niewątpliwie wymienić B. Miśkiewicza, wybitnego historyka wojskowości. Mając zapewne świadomość, że historia wojskowości jest nauką młodą i brakuje jej „oprawy” metodologicznej B. Miśkiewicz podjął dzieło tworzenia tego fundamentu. Jeśli dzisiaj badania historyczno-wojskowe są dziedziną dyscypliny, jaką jest historia, to jest z całą pewnością zasługą B. Miśkiewicza. Do końca aktywności naukowej na pierwszym planie jego zainteresowań naukowych była historia wojskowości średniowiecznej. W ostatnich latach życia uczonego można zauważyć, że przeniósł on punkt ciężkości dociekań z dziejów wojskowości państwa polskiego w czasach średniowiecznych na rzecz badań z polskiej historiografii wojskowej i wybranych aspektów wojskowości XX-wiecznej. Specjalne miejsce w badaniach i publikacjach Profesora zajmowało powstanie wielkopolskie 1918–1919, ze szczególnym uwzględnieniem jego militarnych aspektów. Swoistym podsumowaniem dorobku naukowego B. Miśkiewicza stała się monografia *Wielkopolska w dziejach oręża polskiego (X–XX wiek)* (Poznań 2008), w której m.in. syntetycznie podsumował rolę Wielkopolski w militarnych dziejach Polski średniowiecznej. Nikt wtedy nie przypuszczał, że nagła śmierć w gwałtowny sposób przerwie możliwość realizowania jeszcze wielu planów badawczych.

Karol Olejnik badania historyczno-wojskowe rozpoczął od pracy poświęconej reformom wojskowym Kazimierza Wielkiego i przez długie lata pozostał wierny biografistyce wojskowej. Zgodnie jednak z zasadą B. Miśkiewicza, że warsztatu historyka wojskowości można nauczyć się najlepiej na tematach związanych z historią średniowiecza, podjął dzieło mistrza i przedstawił kwestie obrony granicy zachodniej Polski, aż do XVIII w. Szczególne miejsce w twórczości naukowej K. Olejnika zajęły badania nad polską myślą wojskową. Jeżeli dzisiaj możemy powiedzieć, że wiemy, jak wyglądał dorobek polskiej historiografii wojskowej, to jest z pewnością zasługą tego autora. K. Olejnik, wykorzystując doświadczenia badawcze, zajął się też refleksją nad problemem stosunku szlachty polskiej do wojny.

Historia wojskowości daje ogromne możliwości wyboru problemu badawczego. W przypadku Zbigniewa Pilarczyka takim przedmiotem szczególnego zainteresowania stała się historia polskich fortyfikacji i co ważne nieograniczona do jednej epoki. Próby monograficznego pokazania fortyfikacji Poznania czy nowożytnych twierdz aż po fortyfikacje XIX w. są dowodem, że ta pozornie wąska dziedzina badania naukowego może stać się przedmiotem realizacji poważnych problemów. Z pewnością na marginesie głównych zainteresowań jest próba przedstawienia dorobku polskiej historiografii wojskowej, której autorzy zajmowali się historią, a także praktyką fortyfikacji. Warsztat historyka wykorzystuje ten autor również do odtworzenia historii ruchu harcerskiego ze szczególnym uwzględnieniem wielkopolskich doświadczeń. Trudno nie wspomnieć o zainteresowaniu powstaniem wielkopolskim 1918–1919, nie tylko jako zrywem zbrojnym, ale szczególnym przejawem aktywności społecznej, politycznej a nawet obywatelskiej w trudnych warunkach niebytu niepodległego państwa.

Każdy z pracowników Zakładu stara się wnieść do badań przeszłości militarnej kolejny nowy problem badawczy. Tak się stało w przypadku Macieja Franza. Od samego początku jego aktywności jako badacza przedmiotem szczególnej uwagi, żeby nie powiedzieć pasji, są wojny morskie. Publikacje, które wyszły spod jego pióra, upoważniają do stwierdzenia, że mamy do czynienia z ukształtowanym i doświadczonym badaczem wojen morskich, ze szczególnym uwzględnieniem XIX i XX w. M. Franz zajmuje się dwoma problemami badawczymi. O pierwszym wspominałem, a drugim jest historia wojskowości nowożytnej. Zainteresowania te dotyczą kwestii wojskowości kozackiej, polskiej, a także powszechnej. Podobnie jak pozostali pracownicy Zakładu M. Franz wykorzystuje doświadczenie badawcze, aby pokazać dorobek autorów, którzy wcześniej zajmowali się daną problematyką.

Różnorodny wachlarz zainteresowań badawczych prezentuje Bartosz Kruszyński, którego rozwój naukowy przypomina rozchodzące się kręgi na wodzie. Zaczynał od biografistyki, by przejść do badań nad historią militarną Poznania i Wielkopolski w czasie zaborów i II RP. Konsekwentnie, wraz ze zdobywaniem doświadczenia, wychodził ze swymi zainteresowaniami coraz dalej, czego przykładem jest podjęcie tematyki amerykańskich sił zbrojnych i ich aktywności na współczesnych frontach wojen w różnych rejonach świata. Warto podkreślić, że ten ostatni obszar wychodzi nieco poza klasyczne pojmowanie historii wojskowości, bowiem autor podejmuje tematy wchodzące w problematykę politologiczną.

Bardzo sprecyzowany w swych zainteresowaniach historyczno-wojskowych jest Karol Kościelniak, bowiem głównym nurtem jego badań jest wojskowość polska czasów nowożytnych. Lecz i w tym wypadku mamy do czynienia z chęcią pokazania przez autora różnych kwestii od biografistyki aż po próby syntezy tego okresu. Oczywiście tak jak pozostali K. Kościelniak nie unika tematów historiograficznych dodatkowo wzbogaconych umiejętnościami redaktorskimi w procesie przygotowywania kolejnych tomów „Studiów z Dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej”. Z tego, siłą rzeczy powierzchownego, przedstawienia nurtów badawczych podejmowanych przez pracowników Zakładu, wynika, że wzajemnie uzupełniają się oni i w sumie jest on szeroki i chronologicznie, i merytorycznie.

Nie można nie wspomnieć o prowadzeniu przez Zakład specjalności dydaktycznej Historia wojskowości, która skutkuje tym, że wszyscy realizujący ją pracownicy poszerzają zainteresowania naukowe, by móc sprostać oczekiwaniom studentów i treściom prowadzonych przedmiotów. Mimo że zespół pracowników Zakładu jest niewielki, to zakres podejmowania kolejnych nurtów badawczych jest od wielu lat zwiększany przez realizowanie tematów w ramach prac magisterskich i doktorskich. Dziś jest to kilkaset prac magisterskich i kilkadziesiąt rozpraw doktorskich. Tym sposobem problematyka badań historyczno-wojskowych realizowanych przez Zakład jest nieograniczona.

Zbigniew Pilarczyk

ZAKŁAD KULTURY I MYŚLI POLITYCZNEJ

Zainteresowania i kierunki badawcze członków Zakładu koncentrują się wokół kilku obszarów. Należą do nich:

- dzieje XIX-wiecznej monarchii habsburskiej oraz dzieje Galicji w XIX w. Efektem badań członków Zakładu są m.in. książki prof. Waldemara Łazugi *Kalkulować. Polacy na szczytach C.K. Monarchii*, Poznań, 2013 oraz prof. Damiana Szymczaka *Galicyska ambasada w Wiedniu. Dzieje ministerstwa dla Galicji 1871–1918*, Poznań 2013, opracowanie prof. W. Łazugi: *Duchowa stolica Polski 1794–1918* [w:] *Tysiąc skarbów Krakowa. Dzieje i sztuka*, Kraków 2018, a także liczne artykuły profesorów W. Łazugi, D. Szymczaka i doktorów M. Menza, S. Paczosa i A. Piesiak;
- dzieje konserwatywnej myśli politycznej w Polsce w XIX i XX w. Tej tematyce poświęcone są m.in. książki prof. Waldemara Łazugi *Portret rodziny (z herbem) we wnętrzu*, Poznań 2019 oraz dr. hab. Sebastiana Paczosa *Kręte drogi myśli politycznej Józefa Kalasantego Szaniawskiego (1764–1843). Wybór pism*, Poznań 2012, *Państwo i naród w myśli polskich konserwatystów do 1939 roku*, Poznań 2009 oraz *Jan Bobrzyński portret polityczny*, Poznań 2018. Dr Mariusz Menz opublikował zaś *Stanisław Koźmian. Autobiografia (1836–1922)* krakowskiego stańczyka, któremu poświęcił też liczne artykuły;
- historia Wielkopolski 2. połowy XIX i początków XX w. W ten obszar wpisuje się książka prof. W. Łazugi *Znany – nieznany prezydent Poznania: rzecz o Jarogniewie Drwęskim*, Poznań 2005, opracowanie prof. D. Szymczaka *Gniezno w latach 1793–1918* [w:] *Dzieje Gniezna pierwszej stolicy Polski*, red. J. Dobosz, Gniezno 2016, s. 328–436, a także krótsze teksty i artykuły profesorów W. Łazugi, D. Szymczaka i R. Dobka;
- historia I wojny światowej – prof. Damian Szymczak jest autorem monografii *Między Habsburgami a Hohenzollernami. Rywalizacja niemiecko-austro-węgierska w okresie I wojny światowej a odbudowa państwa polskiego*, Kraków 2009;
- Francja w XIX w., której są poświęcone opracowania prof. Rafała Dobka, m.in. *Paryż, 1871*, Poznań 2013. Prof. Dobek zajmuje się także francuską myślą polityczną, jest autorem biografii intelektualnych *Raymond Aron – dialog z historią i polityką*, Poznań 2005 i *Pierre-Joseph Proudhon*, Poznań 2013;
- edukacja historyczna i obywatelska – w ten obszar wpisują się liczne artykuły dr. Mariusza Menza oraz podręczniki szkolne do historii prof. Waldemara Łazugi i dr. Mariusza Menza, a także podręcznik szkolny do wiedzy o społeczeństwie dr. Mariusza Menza.

Rafał Dobek

ZAKŁAD METODOLOGII HISTORII I HISTORII HISTORIOGRAFII

Domena badań Zakładu to wyrastająca z tradycji szkoły lwowsko-warszawskiej i poznańskiej szkoły metodologicznej refleksja metahistoryczna. Jej pole problemowe rozciąga się od historiograficznej metodologii historii po metodologiczną analizę historiografii. Od czasów Jerzego Topolskiego wiadomo, że historia historiografii bez metodologicznej problematyzacji zamienia się w biografistykę lub zapis kronikarski, a metodologia historii bez historiograficznej empirii pozostaje tylko naukoznawczą spekulacją). Pracownicy Zakładu, nawiązując do tradycji badań Jerzego Topolskiego i szanując je, rozwijają własne, często awangardowe i nowatorskie kierunki refleksji teoretycznej. Dotyczą one m.in. specyfiki myślenia historycznego, metafor historiograficznych, problemu prawdy w historiografii (Wojciech Wrzosek), nowych tendencji we współczesnej teorii i historii historiografii, porównawczej teorii nauk humanistycznych i społecznych, nieeuropejskich podejść do przeszłości (Ewa Domańska), historii intelektualnej kultury europejskiej XVII–XX w., obecności myślenia historycznego w różnych dyskursach naukowych i religijnych oraz w kulturze popularnej, historii nauki od XVIII do XX w. (Wiktor Werner), historiografii jako praktyki kulturowej, historycznych konstrukcji naturalności, społecznej i historycznej problematyzacji rodzaju (gender, genre) (Maria Solarz), metodologicznie zorientowanej historii historiografii XX w., specyfiki historii nauki jako dyscypliny badawczej (Tomasz Falkowski).

Pracownicy Zakładu organizowali sekcje na sesjach, Powszechnych Zjazdach Historyków i Międzynarodowych Kongresach Nauk Historycznych (m.in. W. Wrzosek, E. Domańska). Prowadzą oni w ramach dydaktyki uniwersyteckiej konwersatoria i wykłady na I i II stopniu studiów stacjonarnych oraz na studiach doktoranckich z zakresu „Wprowadzenia do historii”, „Metodologii historii”, „Historii historiografii”, „Logiki i retoryki narracji historycznej”, „Metod badań w naukach historycznych”, „Warsztatu badawczego humanisty”, a ponadto wykłady mistrzowskie i monograficzne oraz seminaria licencjackie i magisterskie.

Pośród publikacji pracowników Zakładu należy wymienić monografie: W. Wrzoska: *Historia – kultura – metafora* (1995, 2010, tłum. ang. 1997), *O myśleniu historycznym* (2009); E. Domańskiej: *Mikrohistorie* (1999, 2005), *Historie niekonwencjonalne* (2006), *Historia egzystencjalna* (2013), *Nekros* (2017); W. Falkowskiego: *Myśl i zdarzenie* (2013), *Foucault: historiozofia zdarzenia* (2014), M. Solarzkiej: *Historia zrewoltowana* (2006); *S/przeciw-historia* (2011); W. Wernera: *Kult początków* (2004), *Historyczność kultury* (2009).

Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii

ZAKŁAD NAJNOWSZEJ HISTORII POLSKI

Zakres badań prowadzonych w Zakładzie obejmuje wszystkie aspekty dziejów Polski w XX w. i to zarówno w perspektywie ogólnopolskiej, jak i regionalnej (Wielkopolska). W okresie międzywojennym są to przede wszystkim dzieje obozu piłsudczykowski i sanacyjnego w Polsce (od zarania do końca II RP), przemiany w strukturze i poglądach politycznych władz lokalnych, a także polska polityka zagraniczna, w tym zwłaszcza koncepcja tzw. Międzymorza (w l. 1918–1926). Badania dotyczą także życia i działalności Józefa Piłsudskiego, a także działań propagandowych, składających się na tzw. kult Piłsudskiego), oraz życia i działalności Walerego Sławka (Piotr Okulewicz).

Ważne miejsce w badaniach zajmuje najnowsza historia Polski, w tym zwłaszcza kryzysy w PRL, ze szczególnym uwzględnieniem Poznańskiego Czerwca, opozycji w Polsce po II wojnie światowej, pierwszego okresu funkcjonowania NSZZ „Solidarność” (1980–1981), stosunków państwo–Kościół katolicki i inne kościoły, aparatu represji w PRL, a także polityki wyznaniowej europejskich państw komunistycznych (Stanisław Jankowiak, Konrad Białecki), kultury okresu PRL, zwłaszcza historii polskiej muzyki rockowej (Piotr Okulewicz). Ważne miejsce w badaniach zajmuje historia sportu, w tym zwłaszcza sport akademicki i ruch olimpijski (Ryszard Wryk). Zakład prowadzi też badania nad stosunkami Polski z sąsiadami. Szczególne miejsce zajmują kwestie stosunków z Niemcami po II wojnie światowej, w tym problem wysiedlenia ludności niemieckiej, niemieckiego dziedzictwa kulturowego na tzw. Ziemiach Odzyskanych, osadnictwa polskiego na tym terenie (S. Jankowiak). Ważnym elementem badań są stosunki polsko-ukraińskie, w tym zwłaszcza historia aktywności polskiej dyplomacji w ZSRR, a po jego rozpadzie na Ukrainie, oraz polskiej misji dyplomatycznej we Lwowie, mniejszości polskiej na Ukrainie po 1945 r. Ważnym elementem tych badań są dzieje Kościoła rzymskokatolickiego, a także kwestia pamięci historycznej Polaków na Wschodzie. Badania dotyczą także aktualnej polityki np. praktycznego wymiaru Karty Polaka. W szerszym wymiarze są to także badania dotyczące historii najnowszej Ukrainy, w tym prowadzonej przez nią polityki zagranicznej i wewnętrznej. Można tu wydzielić kilka węższych obszarów badawczych: stosunki polsko-ukraińskie, relacje między NATO a państwami obszaru postradzieckiego, dzieje ukraińskiej armii po 1991 r., kształtowanie się partii politycznych w niepodległym państwie ukraińskim, analiza problemów politycznych i społecznych Ukrainy. Równie ważnym obszarem badawczym są dzieje Wielkopolski w XX w.: dzieje obozu sanacyjnego w Wielkopolsce, historia regionu i poszczególnych miejscowości. Badania dotyczą także dziejów UAM w tym okresie.

Stanisław Jankowiak

ZAKŁAD ŹRÓDŁOZNAWSTWA I NAUK POMOCNICZYCH HISTORII

Kluczową postacią w tradycji badawczej Zakładu jest jego założycielka i wieloletnia kierownik Brygida Kürbis. Jej zainteresowania ogniskowały się wokół problematyki piśmiennictwa i kultury intelektualnej średniowiecznej Polski i Europy, ze szczególnym uwzględnieniem dziejopisarstwa. Na kanwie swych dociekań na tym polu B. Kürbis wypracowała koncepcję źródłoznawstwa akcentującą konieczność ujmowania źródeł jako samoistnych faktów dziejowych, możliwych do zrozumienia jedynie przy uwzględnieniu kontekstu kulturowego, w którym powstały i funkcjonowały. Koncepcja ta znalazła swój wyraz w monografiach *Studia nad Kroniką wielkopolską* (1952) i *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku* (1959), a także w licznych artykułach. W ścisłym związku z tym nurtem badawczym pozostawała aktywność B. Kürbis na polu edytorstwa, której owocem stały się nowoczesne krytyczne wydania *Roczników wielkopolskich* (1962) i *Kroniki wielkopolskiej* (1970) oraz kilku innych zabytków średniowiecznego piśmiennictwa. Ważnym nurtem prac B. Kürbis były wreszcie samodzielne bądź podejmowane we współpracy z innymi autorami prace nad przekładami zabytków średniowiecznego polskiego piśmiennictwa, spośród których na czoło wysuwają się tłumaczenia *Kroniki polskiej* mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem, *Modlitewnika* Gertrudy Mieszkówny i żywotów św. Wojciecha. Dopełnieniem zarysowanych tutaj wątków aktywności naukowej B. Kürbis była refleksja nad ewolucją podejścia do źródeł na przestrzeni dziejów nauki historycznej, a także nad systematyką i koncepcją dydaktyki nauk pomocniczych historii.

Większość wątków działalności naukowej B. Kürbis znalazła kontynuację w poczynaniach jej uczniów i młodszych pracowników Zakładu. Badania nad kulturą intelektualną średniowiecza w aspekcie problematyki pracy prowadził Bohdan Lapis, a zagadnieniem śmierci w polskiej historiografii średniowiecznej zajmowała się Danuta Zydorek. Źródłoznawcza refleksja nad kronikami Galla Anonima i mistrza Wincentego oraz nad *Kroniką wielkopolską* stała się motywem przewodnim badań Edwarda Skibińskiego. Kronika Galla znalazła się także w polu zainteresowania Tomasza Jasińskiego, który rozwinął badania nad tożsamością i techniką poetycką kronikarza (zagadnienie *cursusu*), korzystając z opracowanej przez siebie pionierskiej metody komputerowej analizy tekstów łacińskich pod kątem obecności w nich elementów prozy rytmicznej. T. Jasiński poświęcił nadto liczne studia analityczne początkom polskiej annalistyki oraz zaproponował własną wykładnię dziejów najstarszego dziejopisarstwa krzyżackich Prus. Za sprawą Zbysława Wojtkowiaka paradygmat źródłoznawczy został przeniesiony na grunt nowożytny w postaci studiów tegoż autora nad pismami Macieja Strykowskiego. Z kolei Jan Prostko-Prostyński podjął analogiczne badania w odniesieniu do przełomu starożytności i średniowiecza, obrawszy za przedmiot swych dociekań historiografię ludów barbarzyńskich. Obok dziejopisarstwa przedmiotem prowadzonych

w Zakładzie badań źródłoznawczych jest również hagiografia średniowieczna, którą w zakresie historii kultury intelektualnej oraz w aspekcie rękopiśmienniczym i krytyki tekstu zajmuje się Miłosz Sosnowski.

Dzieło Brygidy Kürbis jest kontynuowane także w zakresie edytorstwa i przekładów źródeł średniowiecznych oraz nowożytnych, co odzwierciedla się w poczynaniach Tomasa Jasińskiego, Danuty Zydorek, Rafała Witkowskiego, Edwarda Skibińskiego, Miłosza Sosnowskiego i Ewy Syski. Podejmowana jest również metodyczna refleksja nad źródłoznawstwem i naukami pomocniczymi historii. Pod tym względem na czoło wysuwają się nowatorskie studia nad problematyką źródłowego statusu pamiętnika i tekstu literackiego Zbigniewa Wojtkowiaka oraz rozważania nad teorią źródła historycznego i źródłoznawstwem autorstwa Pawła Stróżyka. Do zagadnień z tego obszaru nawiązywali w swych pracach nadto Edward Skibiński i Maciej Dorna. Pierwszy z wymienionej dwójki badaczy przedmiotem swojej refleksji uczynił również metodykę badań historycznych.

Innym obszarem badań prowadzonych w ramach Zakładu są nauki pomocnicze historii, ze szczególnym uwzględnieniem dyplomatyki, sfragistyki, heraldyki, epigrafiki, numizmatyki, ikonografii historycznej i kodykologii. Na polu dyplomatyki najbardziej spektakularne wyniki osiągnął T. Jasiński, obok którego badania nad dokumentem podejmowali J. Prostko-Prostyński, M. Dorna, E. Syska i P. Stróżyk. Dwoje ostatnich badaczy ma w swoim dorobku również prace z zakresu sfragistyki, a do palety zainteresowań P. Stróżyka zaliczają się nadto heraldyka, numizmatyka, ikonografia historyczna oraz epigrafika. Badania z zakresu heraldyki prowadziła również Ewa Wielgosz-Skorupka, na polu badań epigraficznych zaś aktywni byli także E. Skibiński oraz Z. Wojtkowiak. E. Skibiński wraz z P. Stróżykiem przedmiotem refleksji uczynili również metodyczny wymiar badań epigraficznych. Badacze ci podjęli poza tym ambitną próbę rozpoczęcia szerszej dyskusji nad teoretycznymi aspektami nauk pomocniczych historii, której owocem stało się ogólnopolskie sympozjum „Znaczenie i miejsce nauk pomocniczych historii w naukach historycznych” (24–25 V 2018). Za sprawą M. Sosnowskiego w liczbie uprawianych w Zakładzie nauk pomocniczych historii znalazła się również kodykologia. Z kolei M. Dorna przedmiotem swych dociekań uczynił historię nauk pomocniczych ze szczególnym uwzględnieniem wczesnych dziejów dyplomatyki.

Wśród nurtów badawczych reprezentowanych w Zakładzie znajduje się również historia zakonów. Do nurtu tego należą rozległe badania R. Witkowskiego nad dziejami kartuzów, badania P. Stróżyka nad dziejami joannitów i templariuszy oraz M. Dorny nad dziejami zakonu krzyżackiego. R. Witkowski podjął także na szeroką skalę badania judaistyczne w zakresie historii średniowiecznej i nowożytnej, których owocem są liczne opracowania oraz edycje źródłowe. Znaczące miejsce w dorobku tego ostatniego badacza zajmuje także problematyka lituanistyczna. Z kolei za sprawą E. Syski profil badawczy Zakładu wzbogacił się o problematykę polskiego rynku antykwarycznego w XX w., E. Skibiński zaś wprowadził

do niego zagadnienie rekonstrukcji historycznej zbrodni nazistowskich oraz metodyki źródłoznawczej badań okresu kształtowania się komunizmu w Polsce.

Wśród nurtów badawczych poczesne miejsce zajmuje również historia starożytnego Rzymu i Bizancjum, reprezentowana przez J. Prostko-Prostyńskiego, którego zainteresowania koncentrują się na relacjach politycznych i dyplomatycznych między Imperium Romanum a Germanami i Słowianami oraz na historii rzymskich instytucji. Jednym z elementów tych poczynań jest długoterminowy projekt, którego cel stanowi opracowanie regestów posiedzeń senatu w cesarstwie rzymskim w l. 284–565.

Za sprawą Andrzeja B. Biernackiego w działalności Zakładu zaznaczył się także wątek archeologiczny. Złożyły się na niego kierowane przez tego badacza wieloletnie polsko-bułgarskie szerokopłaszczyznowe badania archeologiczne na terenie rzymskiego obozu legionowego i miasta wczesnobizantyjskiego Novae (Swisztow, Bułgaria), a także interdyscyplinarne polsko-ukraińskie badania archeologiczne na terenie miasta hellenistycznego, rzymskiego i bizantyjskiego Chersones Tauryzki (Sewastopol, Krym, Ukraina). A. B. Biernacki sprawował również w l. 1997–2000 nadzór archeologiczny nad pracami polsko-egipskiej misji konserwatorskiej Politechniki Wrocławskiej w Leucaspis (Marina El-Alamein). W l. 1999–2015 kierowany przez niego zespół naukowo-badawczy Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Ekspedycji Archeologicznej UAM „Novae” zrealizował cztery trzyletnie projekty naukowo-badawcze sfinansowane przez KBN, MNiSW oraz UAM.

Maciej Dorna

EDYTORSTWO W ZAKŁADZIE ŹRÓDŁOZNAWSTWA I NAUK POMOCNICZYCH HISTORII

Do najtrwalszych osiągnięć pracowników Zakładu należą prace edytorskie nad źródłami historycznymi. Początki tego nurtu badań wiązać należy z zaangażowaniem Brygidy Kürbis zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej, zespołowo i samodzielnie, w przygotowanie nowej serii najważniejszego krajowego wydawnictwa źródeł średniowiecznych *Monumenta Poloniae Historica* w ramach Pracowni Edytorskiej Źródeł Średniowiecznych IH PAN (*Roczniki Wielkopolskie*, wyd. B. Kürbis, przy współudziale G. Labudy, J. Lucińskiego i R. Walczaka, MPH s.n., t. VI, Warszawa 1962; *Kronika Wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, MPH s.n., t. VIII, Warszawa 1970; *Nekrolog opactwa św. Wincentego we Wrocławiu*, wyd. przygot. K. Maleczyński, tekst przejr., wstęp i komentarze uzupeł. B. Kürbis i R. Walczak, MPH s.n., t. IX, cz. 1, Warszawa 1971) oraz późniejszym zainicjowaniem serii wydawniczej indywidualnych pomników średniowiecznej kultury religijnej *Monumenta Sacra Polonorum* pod auspicjami PAU (*Kodeks Matylidy. Księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi*, wyd. i oprac. B. Kürbis z zespołem: B. Bolz, B. Nadolski, D. Zydorek, MSP, t. 1, Kraków

2000; *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem*, wyd. M.H. Malewicz i B. Kürbis, oprac. B. Kürbis [współpr. D. Leśniewska i P. Stróżyk], MSP, t. 2, Kraków 2002; *Kazania na różne dni postne i inne teksty z kodeksu krakowskiego 140 (43)*, wyd. B. Kürbis, J. Wolny, D. Zydorek, oprac. B. Kürbis i M. Sobieraj, MSP, t. 4, Kraków 2010). B. Kürbis należała wraz z A. Gieysztozem i G. Labudą do inicjatorów wydania anastatycznego sześciu tomów starej serii MPH. W zakresie dokumentów średniowiecznych działalność edytorską rozwijał Tomasz Jasiński jako współwydawca czterech najnowszych tomów (VIII–XI) *Kodeksu Dyplomatycznego Wielkopolski* (1989–1999). Oprócz tego w swoim dorobku edycje źródłowe, samodzielnie i zespołowo, ma wielu obecnych i byłych pracowników – *Poselstwo Rafała Leszczyńskiego do Turcji w 1700 roku: diariusze i inne materiały*, wyd. I. Czamańska, przy współpr. D. Zydorek, wstęp i komentarze I. Czamańska, Leszno 1998; Baer Loebel Monasch, *Lebenserinnerungen – Memoirs – Pamiętnik*, wyd. i oprac. R. Witkowski, przekł. ang. P. Fraenkel, przekł. pol. R. Witkowski, Poznań 2004; Z. Wojtkowiak, *Napisy pamiątkowe miasta Poznania. Nowożytnie tablice zewnętrzne: połowa XIX – początek XXI wieku*, Poznań 2004; E. Syska, *Dokumenty Gorzowa Wielkopolskiego (Landsbergu) z lat 1257–1373*, Gorzów Wielkopolski 2006; *Michael of Prague O.CART., De quattuor virtutibus cardinalibus pro eruditione principum*, wyd. R. Witkowski (Analecta Cartusiana, t. 6:2), Salzburg 2009; *Monastica Polonorum. Fontes et studia*, t. 1: *Wizytacje klasztoru cysterek w Owińskach, Nekrolog klasztorów cystersów w Paradyżu. Katalogi monastyczne*, red. A.M. Wyrwa i R. Witkowski, Poznań 2009; M. Sosnowski, *Anonimowa Passio s. Adalperti martiris (BHL 40) oraz Wiperta Historia de predicatione episcopi Brunonis (BHL 1471b) – komentarz, edycja, przekład*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 43 (2012), s. 5–74.

Powstające w Zakładzie na przestrzeni kilku dekad edycje mają zróżnicowany charakter. W pierwszym rzędzie są to poprzedzone długotrwałymi studiami i pracami częściowymi edycje krytyczne w językach oryginalnych. Są to też wydania pojedynczych zabytków piśmiennictwa (całe kodeksy rękopiśmienne, dokumenty) lub artefaktów łączących tekst z obrazem (nagrobki, pieczęcie itp.) – podejście badawcze intensywnie propagowane już przez B. Kürbis. Nieliczne wśród nich są próby rekonstrukcji pierwotnego tekstu autorskiego na podstawie zróżnicowanej tradycji rękopiśmiennej, której elementy traktowane są jednak nie tylko jako bierny i niedoskonały przekaznik tekstu, ale również jako złożony (wielowarstwowy) i historycznie dynamiczny artefakt. Pod względem formalnym na spektrum zainteresowań edytorskich Zakładu składały się m.in. źródła narracyjne (kroniki, roczniki, hagiografia), dyplomy średniowieczne, źródła liturgiczne, nekrologi, kazania i in. Obok edycji krytycznych w językach oryginalnych nie mniej ważnym obszarem działalności wydawniczej, i po części również popularyzatorskiej, są opatrzone naukowym komentarzem samodzielne i zespołowe przekłady źródeł historycznych na język polski – *Kronika wielkopolska*, przeł. K. Abgarowicz, wstęp i koment. B. Kürbisówna, Warszawa 1965; *Mistrza Wincentego*

Kronika Polska, przeł. K. Abgarowicz i B. Kürbis, wstęp i koment. B. Kürbis, Warszawa 1974; *Mistrz Wincenty* (tzw. *Kadłubek*) *Kronika Polska*, przeł. i oprac. B. Kürbis (Biblioteka Narodowa, Seria I, nr 277), wyd. 2 przejrzone, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992 (oraz: 1996, 1999, 2003, 2008); *Spotkanie dwóch światów. Stolica apostolska a świat mongolski w połowie XIII wieku. Relacje powstałe w związku z misją Jana di Piano Carpiniego do Mongołów*, red. J. Strzelczyk, przeł. S. Młodecki, koment. T. Jasiński, K. Pietkiewicz, J. Strzelczyk, Z. Wojtkowiak, Poznań 1993; Jan Kanapariusz, *Świętego Wojciecha żywot pierwszy*, przeł. B. Kürbis, wstęp H. Chłopocka, koment. D. Zydorek, D. Sikorski [w:] *W kręgu żywotów św. Wojciecha*, red. J.A. Spież OP, Kraków 1997, s. 41–77; Brunon z Kwerfurtu, *Świętego Wojciecha żywot drugi*, przeł. B. Kürbis, wstęp H. Chłopocka, koment. D. Zydorek, D. Sikorski [w:] *W kręgu żywotów św. Wojciecha*, red. J.A. Spież OP, Kraków 1997, s. 87–134; *Pasja z Tegernsee*, przeł. M. Plezia, B. Kürbis, wstęp H. Chłopocka, koment. D. Zydorek, D. Sikorski [w:] *W kręgu żywotów św. Wojciecha*, red. J.A. Spież OP, Kraków 1997, s. 141–147; *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z Cividale*, przeł. i oprac., B. Kürbis, Kraków 1998; *Traktat o cudach*, przeł. J. Kujawiński, E. Skibiński, M. Sosnowski, wstęp J. Kujawiński, aparat M. Sosnowski [w:] *Tomasza z Celano biografie św. Franciszka*, red. R. Witkowski (seria: *Źródła Franciszkańskie XIII–XIV w.*, t. 3), Poznań 2007, s. 529–663.

Danuta Zydorek, Miłosz Sosnowski

ŹRÓDŁOZNAWSTWO

Ważnym osiągnięciem środowiska naukowego IH UAM jest sformułowanie koncepcji źródłoznawstwa. Dokonała tego Brygida Kürbis w l. 50. XX w., wychodząc od zapoczątkowanego przez Juliusa Fickera (1826–1902) wprowadzenia metody genetycznej do badań nad źródłami historycznymi. Kolejnym krokiem było potraktowanie źródła jako faktu historycznego (1958). Idąc tą drogą, B. Kürbis wydzieliła dwie metodyki badań nad źródłami historycznymi. Cel pierwszej z nich zdefiniowała jako „gromadzenie i ustalanie faktów historycznych na podstawie źródeł jako przekazów”, cel drugiej natomiast – jako rozpatrywanie samego źródła jako faktu historycznego. W ślad za tym B. Kürbis zdefiniowała metodykę źródłoznawczą, uznając, że istotą postawy „źródłoznawczej” jest dążenie do „jak najwszechstronnejszej analizy źródła pod względem jego formy i zawartości historycznej, jego kompozycji, jego genezy, jego powiązań z bieżącą chwilą”. Przyjęcie takiej postawy badawczej prowadziło do historii kultury, albowiem z punktu widzenia „źródłoznawczego” każde źródło opowiadające o faktach, a oglądane jako „wyraz epoki” odzwierciedla pewien etap kultury historycznej. Swą koncepcję źródłoznawstwa B. Kürbis rozwijała w następnych latach, dookreślając stosunek źródłoznawstwa do heurezy i krytyki historycznej oraz wprowadzając pojęcie źródła jako znaku. Kontynuatorem prac Brygidy Kürbis

nad ukonstytuowaniem źródłoznawstwa jako odrębnej historycznej dziedziny badawczej był Zbysław Wojtkowiak, który w pracy *Nauki pomocnicze historii najnowszej. Źródłoznawstwo* (2001), przeniósł koncepcję źródłoznawstwa na grunt badań nad pamiętnikiem i tekstem literackim. Paweł Stróżyk podjął z kolei dyskusję nad metodyką źródłoznawstwa (2011), proponując przyjęcie specyficznej metodyki źródłoznawczej, obejmującej obok etapu interpretacji historycznej również etap heurystyki i krytyki. Badacz ten zaproponował też potraktowanie źródła historycznego nie jako faktu historycznego, jak chciała B. Kürbis, lecz jako zjawiska historycznego. Teoretyczne aspekty źródłoznawstwa stały się również przedmiotem całościowej refleksji Edwarda Skibińskiego (2012), który powraca do tej problematyki również w ramach swoich wystąpień na Seminarium im. Brygidy Kürbis. Przyjęcie koncepcji źródłoznawstwa przełożyło się również na konkretne poczynania badawcze. W pracach B. Kürbis widać to w perspektywie przyjętej w studiach nad kronikarstwem wielkopolskim, nad *Kroniką polską* Mistrza Wincentego, a także nad studiami nad religijnością średniowieczną, których ukoronowaniem jest seria wydawnicza Monumenta Sacra Polonorum. Nurt ten jest kontynuowany w pracach uczniów i następców B. Kürbis – w badaniach nad kroniką Janka z Czarnkowa przez D. Zydorek, w badaniach nad ikonografią przez P. Stróżyka, w studiach nad historiografią średniowieczną zaś przez E. Skibińskiego. Perspektywa źródłoznawcza jest obecna również w badaniach Miłosza Sosnowskiego nad hagiografią średniowieczną oraz w badaniach Tomasza Jasińskiego, którego analizy rytmiki prozy łacińskiej doprowadziły nie tylko do udokumentowania tezy o tożsamości Anonima Galla z tzw. Mnichem z Lido, lecz również do ujęcia syntetycznego rozwoju łacińskiej prozy rytmicznej od późnego antyku do średniowiecza.

Edward Skibiński

PRACOWNIA HISTORII WIZUALNEJ

Wzrost znaczenia form wizualnych we współczesnej cywilizacji spowodował także zwrot we wszystkich dyscyplinach humanistycznych. Chodziło nie tylko o nowy obszar badań, lecz także o uprawianie nauki w warunkach, w których nieodzowne staje się uwzględnienie czynnika wizualnego. Te przemiany nie mogły ominąć historii, w związku z tym powstała koncepcja historii wizualnej jako jednej z subdyscyplin, która spotkała się z uznaniem również wśród badaczy spoza ośrodka poznańskiego. W ślad za tą koncepcją została utworzona w IH pierwsza w kraju placówka, która zajmuje się problematyką wizualną interesującą dla badaczy dziejów.

W Pracowni w pierwszej kolejności próbuje się określić, czym jest nowa subdyscyplina i w jaki sposób należy ją uprawiać. Można ją zdefiniować jako zorientowaną multidyscyplinarnie dziedzinę badawczą, która zajmuje się analizą przedstawień (audio)wizualnych

w kontekście historycznym. Stara się ona objąć zasięgiem badawczym rozmaite sfery, występujące na styku historii i historiografii, sztuk plastycznych, fotografii, filmu, nowych mediów oraz wszelkich sposobów wizualizacji wiedzy o przeszłości, łącznie z różnymi rodzajami widowisk i rekonstrukcji historycznych. W podejściu do tych zagadnień preferowane są metody wciąż obowiązujące na gruncie historii, wypracowane w toku obcowania ze źródłami pisanymi, wymagające jednak pewnej akomodacji, biorącej pod uwagę specyfikę materiałów wizualnych.

Drugim obszarem badawczym Pracowni jest kultura w PRL, która w niemałej części ma wszakże charakter wizualny. Ponieważ, mimo stosunkowo niedużego oddalenia od współczesności, uległa ona znacznej mitologizacji, więc zajęcie się nią przez profesjonalnych historyków wydaje się koniecznością. Podjęto zatem badania nad kinem w PRL, które przyczyniły się do sformułowania koncepcji historii wizualnej, dostarczając potrzebnych egzemplifikacji i wskazując na wartość źródłową materiałów wizualnych. Każdy bowiem film, odpowiednio odczytywany, może dużo powiedzieć na temat czasów, w których powstał.

Podobnie odczytywano też materiały reprezentujące inne dziedziny kultury: literaturę popularną, prasę młodzieżową, kulturę studencką, muzykę, sport, poradnictwo czy teatr. Czyniono to, pracując nad dyseratacjami magisterskimi i doktorskimi, a także rozdziałami monografii zbiorowych, opracowywanymi w ramach realizowanych przez Pracownię projektów. Podjęto również nowatorskie badania nad znakami firmowymi, głównie z okresu II RP. Mają one na celu określenie ich roli w tworzeniu rozpoznawalnych na rynku marek, ich znaczenie w działalności gospodarczej, ochronie przed konkurencją czy kształtowaniu wizerunku firmy. Interesujące okazało się także wskazanie tych znaków towarowych, które poddane ochronie w okresie międzywojennym, obowiązują do dziś.

Dorota Skotarczak

Główne nurty badawcze o charakterze ponadzakładowym

BADANIA LITUANISTYCZNE

Zainteresowania dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego wśród wielkopolskich historyków zrodziły się w tym samym czasie, kiedy kształtowało się pierwsze pokolenie nowożytnych polskich uczonych, którzy, uzyskawszy wykształcenie uniwersyteckie, rozpoczęli w 1. połowie XIX w. działalność naukową i edytorską. Tytus Działyński (1796–1861) we współpracy z Ignacy Daniłowiczem i Joachimem Lelewelem rozpoczął w 1828 r. przygotowania do druku pomników prawodawstwa litewskiego. Zaawansowane prace edytorskie zostały przerwane przez powstanie listopadowe, a ostatecznie ukazał się drukiem tom pierwszy *Zbioru praw litewskich*, ozdobiony rycinami pieczęci, które przygotował bibliotekarz kórnicki K. Kielisiński (1841). W 1856 r. Działyński wydrukował *Zróżdłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego*, które dotyczyły obrad sejmu lubelskiego z 1569 r. Edward Raczyński (1786–1845) wydał we Wrocławiu *Codex diplomaticus Lithuaniae e codicibus manuscriptis in archivio secreto Regiomontano asservatis* (1845). Dzieło to było owocem jego pobytu w Królewcu, gdzie zapoznał się z tamtejszymi zbiorami archiwalnymi i dokonał wyboru źródeł. Odpisy przygotował dla niego Johannes Voigt. W tym samym czasie Józef Łukaszewicz (1799–1873), absolwent UJ, bibliotekarz w Bibliotece Raczyńskich i wydawca, opublikował dwutomowe dzieło pt. *Dzieje kościołów wyznania helweckiego na Litwie* (t. 1, Poznań 1842; t. 2, Poznań 1843), które przez pół wieku pozostawało jedynym tego rodzaju opracowaniem, oraz *Historię szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794* (1849–1851). W 2. połowie XIX w. zainteresowania lituanistyczne (historia, językoznawstwo, ludoznawstwo) były kontynuowane przede wszystkim w środowisku PTPN. W wielkopolskiej prasie i oficynach publikował Józef Ignacy Kraszewski (1812–1887). Stosunki etniczne i społeczne opisał po powrocie z podróży do Wilna w 1896 r. prawnik Antoni Karpiński.

Nowy impuls w rozwoju badań lituanistycznych jest związany z przybyciem w 1928 r. na UP Kazimierza Chodynickiego, wcześniej profesora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Zajmował się dziejami prawosławia w Rzeczypospolitej i był jednym z redaktorów wileńskiego czasopisma „Ateneum Wileńskie”. Po przyłączeniu Litwy do ZSRR i ostatecznej likwidacji Uniwersytetu Stefana Batorego do Poznania przybyli językoznawcy

Jan Otrębski (1889–1971) i Czesław Kudzinowski (1908–1988) oraz historyk Henryk Łowmiański, który kontynuował w okresie powojennym dawny kierunek badań K. Chodyńskiego. Był on promotorem i mentorem Jerzego Ochmańskiego. W późniejszych latach obaj prowadzili nieliczne seminaria doktorskie, albowiem uczestnictwo w nich wymagało znajomości języków źródeł, przede wszystkim języka i pisma ruskiego (kancelaryjnego), łaciny, jak też języków nowożytnych (rosyjskiego, litewskiego). W 1971 r. ukazała się praca zbiorowa *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, której redaktorem był J. Ochmański (Poznań 1971), zawierająca także artykuły młodszego pokolenia historyków. Po tragicznej śmierci H. Łowmiańskiego w 1984 r. J. Ochmański pozostał niekwestionowanym autorytetem w środowisku poznańskich historyków. Wypromował 12 doktorów, a z tego grona sześciu uzyskało habilitację, a następnie profesurę. Wśród nich znaleźli się pracownicy IH Zbysław Wojtkowiak, Jan Jurkiewicz, Krzysztof Pietkiewicz, Grzegorz Błaszczuk.

Z. Wojtkowiak konsekwentnie i systematycznie rozwijał swoje badania lituanistyczne, które skupiały się wokół dwóch wątków. Rozprawę doktorską poświęcił podziałom administracyjnym na Litwie w XVI w., rozprawę habilitacyjną zaś dziejopisowi Maciejowi Strykowskiemu i jego otoczeniu.

K. Pietkiewicz (doktorat 1979, habilitacja 1994, profesura 2015) od początku swojej kariery naukowej skupiał uwagę na wczesnonowożytnych dziejach W. Ks. Lit. Rozprawa doktorska *Ród Kieżgajłów i jego latyfundium do połowy XVI wieku*, jak też habilitacyjna *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku* poświęcone były właśnie tej tematyce. Był także wydawcą jednego z tomów *Metryki Litewskiej* oraz autorem podręcznika *Paleografia Ruska* (2015).

J. Jurkiewicz pracę naukową rozpoczął od przedstawienia rozprawy doktorskiej *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w pierwszej połowie XIX wieku* (1973). W 1989 r. uzyskał habilitację na podstawie rozprawy *Powinności włościan w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku*. Z późniejszych prac na uwagę zasługuje dzieło *Od Palemona do Giedymina. Wczesnonowożytne wyobrażenia o początkach Litwy* (2012) oraz podanie do druku *Akt cechów wileńskich 1495–1795*, które przed wybuchem wojny do druku przygotował Henryk Łowmiański przy współpracy Marii Łowmiańskiej i Stanisława Kościółkowskiego (2006).

Najmłodszym z grona wychowanków prof. J. Ochmańskiego jest G. Błaszczuk (doktorat 1983, habilitacja 1993, profesura 1999). Głównym przedmiotem jego zainteresowań pozostają dzieje Żmudzi oraz geografia historyczna W. Ks. Lit. Jest on także autorem syntezy dziejów polsko-litewskich.

Osiągnięciem organizacyjnym środowiska poznańskiego było założenie i wydawanie czasopisma „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia historica”. Większość prac redakcyjnych spoczywała na sekretarzu redakcji, którym był początkowo Z. Wojtkowiak. Później obowiązki te przejął Rafał Witkowski, który po odejściu na emeryturę Z. Wojtkowiaka kontynuuje badania lituanistyczne w Zakładzie Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii.

W Zakładzie Historii Polski średniowiecznej badania lituanistyczne z powodzeniem od lat prowadzi Jarosław Nikodem, który oprócz licznych artykułów naukowych opublikował dwie znaczące monografie: *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza* (Poznań 2004), a ostatnio *Witold wielki książę litewski (1354 lub 1355–27 października 1430)* (Kraków 2013).

Po odejściu na emeryturę J. Jurkiewicza, badania lituanistyczne w Zakładzie Nowożytniej Historii Polski kontynuuje Bernadetta Manyś, która reprezentuje najmłodsze pokolenie poznańskich lituanistów-historyków. Dzięki owocnej i wielostronnej współpracy ze środowiskiem historyków litewskich przyszłość tego kierunku badań rysuje się stabilnie.

• Literatura:

- Bibliografia Literatury Polskiej. Nowy Korbut*, t. 12: Józef Ignacy Kraszewski, oprac. S. Stupkiewicz, I. Śliwińska, W. Roszkowska-Sykałowa; Kraków 1966;
- Bibliografia zawartości „Ateneum Wileńskiego”*, oprac. J. Tumelis, uwagi wstępne H. Łowmiański, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 20 (1983), s. 227–259;
- G. Błaszczyk, *Burza koronacyjna. Dramatyczny fragment stosunków polsko-litewskich w XV wieku*, Poznań 1998;
- G. Błaszczyk, *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII w. Uposażenie*, Poznań 1992;
- G. Błaszczyk, *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII w. Ustrój*, Poznań 1992;
- G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych*, t. 1, Poznań 1998;
- G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2: *Od Krewa do Lublina*, Poznań 2007;
- G. Błaszczyk, *Geografia historyczna W. Księstwa Litewskiego. Stan i perspektywy badań*, Poznań 2007 (2 wyd. 2012);
- G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 1–6, Warszawa 2016;
- G. Błaszczyk, Jerzy Ochmański [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2010, s. 616–632;
- G. Błaszczyk, *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności (1492–1569)*, Poznań 2002;
- G. Błaszczyk, *Metryka Litewska. Rejestry podymnego W. Ks. Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r.*, Warszawa 2009;
- G. Błaszczyk, *Żmudź w XVII i XVIII w. Zaludnienie i struktury społeczne*, Poznań 1985;
- H. Chłopocka, *Edytorstwo naukowe Tytusa Działyńskiego*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 12 (1976), s. 65–91;
- M. Kosman, Józef Łukaszewicz [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1989, s. 61–74;
- M. Kosman, Edward Raczyński [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1989, s. 39;
- M. Kosman, *Z polsko-litewskiej przeszłości. Studia i szkice*, Warszawa 2012, s. 132 i nn.;
- B. Kosmanowa, Józef Ignacy Kraszewski a Wielkopolska, Bydgoszcz 1993;

- B. Kosmanowa, *Edward Raczyński. Człowiek i dzieło*, Bydgoszcz 1997;
- B., M. Kosmanowie, *Tytus Działyński i jego dzieło*, Wrocław 1978;
- Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku. Dokumenty i materiały*, zebrał i wstępem opatrzył P. Łossowski, Warszawa 1991;
- A. Marciniak, *Rola Tytusa i Jana Działyńskich w rozwoju ośrodka naukowego w Wielkopolsce*, Warszawa–Poznań 1980;
- J. Ochmański, *Henryk Łowmiański* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1989, s. 391–406;
- J. Ochmański, *Lituanistyka w Polsce (do 1965 r.)*, „Roczniki Historyczne” 34 (1968), s. 137–144;
- K. Pietkiewicz, *Kazimierz Chodynicki* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1989, s. 183–198;
- S. Potocki, *Tytus i Jan Działyńscy* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1989, s. 81;
- Poznań – Wilno: studia historyków w roku tysiąclecia Państwa Litewskiego*, red. Z. Wojtkowiak, Poznań 2010;
- Z. Wojtkowiak, *Aleksander Gwagnin i Maciej Strykowski: dwaj autorzy jednego dzieła*, Poznań 2014;
- Z. Wojtkowiak, *Litwa Zawilejska w XV i w pierwszej połowie XVI wieku*, Poznań 1980 (2 wyd. uzup. jako *Lithuania Transwilniensis saec. XIV–XVI. Podziały Litwy północnej w późnym średniowieczu*, Poznań 2005);
- Z. Wojtkowiak, *Maciej Strykowski: dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*, Poznań 1990;
- Z. Wojtkowiak, *Odnaleziony tekst Macieja Strykowskiego o bitwie z Moskwą 1564 roku i inne rewelacje w zbiorach rosyjskich i nie tylko*, Poznań 2010;
- Z. Wojtkowiak, *Urzędnicy zarządu lokalnego na Litwie: tytułatura zarządców powiatowych przed reformą administracyjną z lat 1565–1566*, „Studia Źródłoznawcze” 29 (1979), s. 139–155;
- Zbiór praw litewskich od roku 1389 do 1529, tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do 1563*, Poznań 1841.

Rafał Witkowski

BADANIA NAD DZIEJAMI CZECH I RELACJI POLSKO-CZESKICH

Poznańskie środowisko historyków w okresie powojennym interesowało się przeszłością Czech w wiekach średnich w sposób umiarkowany, choć pojawiły się na tym polu znaczące sukcesy i ważne nazwiska na mapie nauki polskiej. Na pierwszy plan wybija się działalność Marii Wojciechowskiej (1902–1990), która pracując w Instytucie Słowianoznawstwa PAN (1957–1972) zajęła się m.in. kwestią przybliżenia w Polsce najważniejszych dzieł czeskiego dziejopisarstwa średniowiecznego. Przygotowała tłumaczenia na język polski najstarszych czeskich kronik, w tym Kosmasa, którego dzieło zamierzała też wydać krytycznie. Problematyką czeskiego średniowiecza zajmowała się również Jadwiga Krzyżaniakowa (1930–2010), której dociekania koncentrowały się przede wszystkim wokół dziejów kultury i jej symbolu, jakim był niewątpliwie pierwszy w naszym regionie uniwersytet. Właśnie praskiej uczelni poświęciła ona rozprawę doktorską oraz kilka publikacji. Zwracała

też uwagę na relacje między Pragą a Krakowem oraz na polskich intelektualistów późnego średniowiecza wykształconych w Czechach. Problematykę relacji polsko-czeskich w XIII–XIV stuleciu (głównie czeskich roszczeń do korony polskiej) poruszał Bronisław Nowacki, a istotne zasługi dla zgłębiania czeskich dziejów w wiekach średnich wnieśli też pracownicy poznańskiej agendy Instytutu Słowianoznawstwa PAN (Zakład Historii), przede wszystkim na łamach *Słownika starożytności słowiańskich*.

Współcześnie w Instytucie Historii UAM kontakty ze środowiskiem czeskich historyków podtrzymują prof. Waldemar Łazuga oraz prof. Damian Szymczak z Zakładu Kultury i Myśli Politycznej. Koncentrują się oni na badaniach dziejów XIX stulecia, z naciskiem na relacje wewnątrz monarchii habsburskiej, a w tym problematykę czeską. Gruntowne badania nad przeszłością wczesnośredniowiecznych Czech rozwija udanie prof. Marzena Matla (autorka trzech monografii) oraz dr Wojciech Jasiński (dziejopisarstwo czeskie). Kulturą (uniwersytety i studenci) i relacjami polsko-czeskimi zajmuje się dr Robert Tomczak. Cała trójka prowadzi badania w ramach Pracowni Bohemistycznej. Ciekawie przedstawia się też współpraca zainicjowana przez prof. Macieja Serwańskiego z ośrodkami w Ústí nad Labem i w Pardubicach, skoncentrowana na badaniach nad dziejami nowożytnymi (prof. Radek Fukala) oraz dziejami kobiet (prof. Milena Lenderová). Pracownicy IH uczestniczą też w dorocznych „Dniach kultury czeskiej” odbywających się w Poznaniu pod egidą Urzędu Miasta, na które składają się konferencje, spotkania i dyskusje.

U progu XXI w. w środowisku IH zrodziła się myśl nawiązania do nieco usuniętych w cień badań nad średniowieczną historią Czech. Przełomowym momentem było nawiązanie w 2003 r. kontaktów z prof. Ivanem Hlaváčkem z Uniwersytetu Karola w Pradze. Skutkowało to dwoma ważnymi wydarzeniami – uruchomieniem dwóch cykli konferencji polsko-czeskich w Gnieźnie (2004) oraz powołaniem w IH przez ówczesnego rektora prof. dr. hab. Stanisława Lorenca Pracowni Bohemistycznej (2005). Ważnym elementem badań czechoznawczych jest też założenie w Poznaniu (siedziba przy IH) przedstawicielstwa Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego, któremu szefuje prof. Damian Szymczak. W ramach tej instytucji, przy wydatnym wsparciu IH oraz władz rektorskich UAM, działa też polsko-czeski Zespół ds. podręczników, którego współprzewodniczącą jest prof. Danuta Konieczka-Śliwińska.

Józef Dobosz

BADANIA NAD DZIEJAMI SPOŁECZNYMI POZNAŃSKIEGO W XIX W.

Badania nad dziejami społecznymi mają w UP długą tradycję, sięgającą okresu międzywojennego. Wszak Jan Rutkowski, wspólnie z Franciszkiem Bujakiem, kładł fundamenty pod polską historię społeczno-gospodarczą, zakładając w 1931 r. ważny do dziś periodyk „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”. Za prekursora badań nad XIX-wiecznym społeczeństwem Poznańskiego uznać należy długoletniego kierownika Zakładu Historii Polski XIX i XX wieku (wcześniej Katedry) Witolda Jakóbczyka, ucznia J. Rutkowskiego, który w 1951 r. opublikował popularnonaukową książkę ukazującą genezę, przebieg i skutki uwłaszczenia chłopów w Wielkim Księstwie Poznańskim. Pierwszy podjął on również badania nad procesem kształtowania się proletariatu rolnego. Niestety, rozpoczęte wtedy badania nad ludnością wiejską nie znalazły potem kontynuacji. Można tu wspomnieć jeszcze opublikowaną w 1960 r. książkę ucznia W. Jakóbczyka, Lecha Trzeciakowskiego, pt. *Polityka polskich klas posiadających w Wielkopolsce w erze Caprivięgo (1890–1894)*, która traktuje o warstwie właścicieli ziemskich, ale mieści się bardziej w nurcie historii politycznej.

Początki nowoczesnych badań nad dziejami społecznymi Wielkiego Księstwa Poznańskiego, czerpiących inspirację zarówno z francuskiej szkoły *Annales*, jak i niemieckiej *Sozialgeschichte*, możemy datować na I. 70. XX w. Były one przede wszystkim efektem długoletniej współpracy poznańskich dziewiętnastowieczników z powstałą w 1968 r. w Instytucie Historii PAN Pracownią Badań Struktur Społecznych (wcześniej istniała jako Zespół) kierowaną przez Witolda Kulę, a potem Janinę Leskiewiczową oraz wyrosłymi z niej pracownikami zajmującymi się dziejami nowych klas społeczeństwa kapitalistycznego. Pierwsze skrzypce w tej dziedzinie grał Witold Molik. Najpierw podjął on badania nad kształtowaniem się polskiej inteligencji w Wielkim Księstwie Poznańskim. Przede wszystkim trzeba tu wymienić jego prekursorską książkę pt. *Kształtowanie się inteligencji polskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1841–1870* (1979). Warto też podkreślić, że W. Molik jako jedyny badacz w Polsce pomieścił swoje obszernie artykuły we wszystkich sześciu tomach wydawanych przez Ryszardę Czepulis-Rastenis studiów pt. *Inteligencja polska XIX i XX wieku*. Zwieńczeniem jego dotychczasowych badań w tej dziedzinie było wydanie w 2009 r. całłościowego obrazu inteligencji polskiej w Poznańskim w okresie zaborów (*Inteligencja polska w Poznańskim w XIX i początkach XX wieku*). W monografii tej autor w znacznie szerszym zakresie niż inni badacze inteligencji zastosował metodę komparatystyczną, dokonując porównań z innymi dzielnicami i innymi krajami. Do podjęcia badań nad warstwą pracowników umysłowych zainspirował też jednego ze swych uczniów, Christiana Myschora, który w 2014 r. opublikował wartościową książkę poświęconą pruskiej biurokracji w prowincji poznańskiej pt. *Wyżsi urzędnicy pruskiej administracji prowincjonalnej w Poznańskim (1871–1918)*. Drugą grupą społeczną, nad którą wszechstronne badania prowadził W. Molik,

było ziemiaństwo. Opublikował on wiele artykułów na ten temat, które dotyczyły m.in. struktury wewnętrznej, wzorca osobowego, postaw politycznych i edukacji właścicieli ziemskich. Szczególnie jednak zajmował się szeroko rozumianym życiem codziennym przedstawicieli tej warstwy. Ukoronowaniem badań była monografia nosząca tytuł *Życie codzienne ziemiaństwa w Wielkopolsce w XIX i na początku XX wieku. Kultura materialna* (1999). Od końca l. 80. w badania nad społeczeństwem Poznańskiego włączył się też Krzysztof A. Makowski. Przede wszystkim należy tu wymienić jego opublikowaną w 1992 r. książkę ukazującą społeczno-demograficzny obraz rodziny w Poznaniu w 1. połowie XIX w. (*Rodzina poznańska w I połowie XIX wieku*). Wcześniej podjął on też współpracę z kierowanym przez Stefanię Kowalską-Glikman zespołem badającym dzieje drobnomieszczaństwa, ogłaszając w II tomie studiów pt. *Drobnomieszczaństwo XIX i XX wieku* w 1988 r. obszerny artykuł o poznańskich rzemieślnikach w połowie XIX stulecia.

Warto nadmienić, że badania z zakresu historii społecznej Poznańskiego w okresie zaborów podejmowano również poza Zakładem Historii Polski XIX i XX wieku, głównie w Zakładzie Historii Gospodarczej. Na wymienienie zasługuje tu zwłaszcza wydana w 1970 r. książka Witolda Szulca poświęcona robotnikom (*Położenie klasy robotniczej w Wielkopolsce w latach 1871–1914*). Szczególne znaczenie tej pracy polega na tym, że później już nie podejmowano szerszych badań nad proletariatem. Aktywnością i postawami drobnomieszczaństwa polskiego w Poznańskim na przełomie XIX i XX w. zajął się natomiast na początku l. 80. Stefan Kowal. Autor ten w 1982 r. opublikował też przekrojowe studium dotyczące struktury społeczeństwa dzielnicy pruskiej (*Spółeczeństwo Wielkopolski i Pomorza Nadwiślańskiego w latach 1871–1914. Przemiany demograficzne i społeczno-zawodowe*).

Wymienione tu osiągnięcia poznańskich historyków należy uznać za znaczące, a przede wszystkim trwałe. Oceniając z perspektywy czasu, śmiało można stwierdzić, że Poznań, obok Warszawy, należał od l. 70. XX w. do najaktywniejszych ośrodków prowadzących badania nad społeczeństwem ziem polskich w epoce zaborów. Zasługuje to na odnotowanie zwłaszcza teraz, gdy badania nad historią społeczną, nie tylko w Poznaniu, przeżywają poważny kryzys.

Krzysztof A. Makowski

BADANIA NAD DZIEJAMI SPORTU

Zapoczątkowane w końcu l. 50. XX w. przez Zdzisława Grota (1903–1984). Badacz ten – pierwszy w historiografii polskiej – postulował wyodrębnienie dziejów kultury fizycznej jako dyscypliny specjalistycznej w ramach nauk historycznych. Opracował dla poznańskiego środowiska naukowego wieloletni plan badań z zakresu historii wychowania fizycznego i sportu, w którym poczesne miejsce zajmowała problematyka regionalna. Pod jego kierunkiem z tej problematyki przeprowadzono jedną habilitację i osiem przewodów doktorskich.

Uznawany jest za twórcę poznańskiej szkoły historyków sportu. Jest redaktorem pracy zbiorowej pt. *Dzieje Poznańskiej Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego 1919–1969* (Poznań 1970), w której zamieścił obszerny rozdział „Katedra i Studium Wychowania Fizycznego na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919–1949” będący do dziś podstawowym źródłem informacji o tej instytucji. W 1973 r. wraz ze swym uczniem Jerzym Gajem (1929–2016) opublikował monografię *Zarys dziejów kultury fizycznej w Wielkopolsce*. Jego autorstwa jest część pierwsza: „Polska kultura fizyczna w Wielkim Księstwie Poznańskim (1815–1918)”. Problematyka sportu wielkopolskiego przewijała się także w badaniach Witolda Jakóbczyka (1909–1986) i Lecha Trzeciakowskiego (1931–2017). Uwzględniali oni w swych pracach na temat Wielkopolski okresu zaboru pruskiego sport jako ważny czynnik w walce o narodowe przetrwanie. Uczniem Z. Grota jest też Ryszard Wryk (ur. 1951), który jako pracownik IH od 1976 r. prowadzi badania nad dziejami ruchu sportowego na ziemiach polskich w XIX i XX w. Szczególnie koncentruje się na sporcie akademickim i ruchu olimpijskim. Z tego pierwszego obszaru opublikował pięć monografii (*Akademicki Związek Sportowy 1908–1939*, 1990; *Straty osobowe Akademickiego Związku Sportowego w latach II wojny światowej 1939–1945*, 1991; *Zarys działalności Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu 1919–1949*, 2007; *90 lat Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu*, 2009; *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1949*, 2014) oraz wydał dwa tomy źródeł (*Akademicki Związek Sportowy 1908–1983. Wspomnienia i pamiątki*, 1985; *Sport akademicki w relacjach i wspomnieniach*, 2009). Efekty jego badań nad ruchem olimpijskim zawarte zostały w pięciu monografiach (*Sport olimpijski w Polsce 1919–1939. Biogramy olimpijczyków*, 2006; *Początki ruchu olimpijskiego w Polsce*, 2012; *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, 2015; *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*, 2016; *Poznaniacy na igrzyskach olimpijskich 1924–2018*, 2018). Problematyka historii sportu jest obecna również w badaniach Krzysztofa Strykowski (ur. 1958). Źródłowo zbadał on dzieje „Sokoła” w Wielkopolsce w II RP (*Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wielkopolsce w latach 1914–1939*, 2016).

Ryszard Wryk

BADANIA NAD DZIEJAMI ZABORU PRUSKIEGO

Badania zainicjował w okresie międzywojennym stojący na czele katedry Historii Nowożytnej prof. Adam Skątkowski. Choć zasadniczo pozostał wierny rozwijanej wcześniej tematyce napoleońskiej, z zaangażowaniem zajął się mało znanymi dziejami Poznańskiego w XIX w., czego wyrazem była m.in. wydana w 1938 r. obszerna monografia *Bazar poznański. Zarys stuletnich dziejów*. Co istotne, na seminarium Skątkowskiego zaczęły powstawać prace magisterskie i doktorskie poświęcone tej tematyce. Wśród ich autorów znajdujemy takie postacie jak Wisława Knapowska, Andrzej Wojtkowski czy Zdzisław Grot i

Witold Jakóbczyk; to ci ostatni mieli w 2. połowie XX w. odegrać kluczową rolę w rozwijaniu badań nad dziejami zaboru pruskiego.

Po reaktywacji UP w 1945 r. sygnałem powrotu do przerwanych przez wojnę badań była wydana w 1946 r. pierwsza naukowa biografia Karola Marcinkowskiego pióra W. Jakóbczyka oraz monografia Zakładów Hipolita Cegielskiego autorstwa Z. Grota, który trzy lata później opublikował również solidną biografię samego Cegielskiego. Po emerytowaniu A. Skałkowskiego (1949) czołową postacią badań nad dziejami Poznańskiego w XIX w. stał się jego uczeń, W. Jakóbczyk, co ugruntowało wydanie pierwszego tomu *Studiów nad dziejami Wielkopolski. Dzieje pracy organicznej* (1951). Dwa kolejne ukazały się w l. 1959 i 1967. Wbrew skromnemu tytułowi jest to podstawowa do dziś monografia polskiej aktywności organizacyjnej w Poznańskim w XIX w. Do tej tematyki W. Jakóbczyk wracał także w swych późniejszych pracach, wydając m.in. w l. 80. kilka osobnych publikacji poświęconych poszczególnym organizacjom i instytucjom (np. TNP, Bazarowi).

Klasyczne studia W. Jakóbczyka, który w 1951 r. wydał też pracę o dziejach uwłaszczenia w zaborze pruskim, wytyczyły niejako zasadnicze ramy refleksji poświęconej polskiej aktywności narodowej w XIX w., stanowiące podstawę do dalszych badań w tym zakresie. Kolejnym krokiem w tej mierze było podjęcie tematyki związanej z polską działalnością polityczną, co zapoczątkowała rozprawa ucznia Jakóbczyka, Lecha Trzeciakowskiego, który wydał w 1960 r. monografię pt. *Polityka polskich klas posiadających w Wielkopolsce w erze Capriviego (1890–1894)*, poświęconą najbardziej znaczącej próbie porozumienia z Berlinem w zamian za pewne koncesje narodowe. L. Trzeciakowski wyznaczył także inny kierunek badań, wydając w 1964 r. istotne studium socjo-polityczne pt. *Walka o polskość miast Poznańskiego na przełomie XIX i XX wieku*, ujmując w nim kluczową kwestię aktywności środowiska drobnomieszczańskiego w badanym okresie. Zgodnie z duchem czasu obiektem zainteresowania badawczego w okresie PRL stały się dzieje ruchu robotniczego podjęte przez Stanisława Kubiaka (1960) oraz Edmunda Makowskiego (1984, 1991). W obszarze dziejów politycznych znalazły się rozwijane intensywnie badania poświęcone polskiej aktywności parlamentarnej, które zapoczątkowała wydana w 1961 r. praca Z. Grota, który podjął pracę na uniwersytecie w 1956 r., pt. *Działalność posłów polskich w sejmie pruskim: (1848–1850)*. Prócz kolejnych publikacji samego Z. Grota warte zauważenia są powstałe pod jego kier. i wydane drukiem prace doktorskie: Marii Banasiewicz (Kujawskiej) *Problem oświaty polskiej w obradach sejmu pruskiego w latach 1850–1862* (1968) oraz Jerzego Wojciaka *Walka polityczna w wyborach do Parlamentu Rzeszy i Sejmu pruskiego w poznańskim 1898–1944* (1981). Tematyka ta znalazła swe zwieńczenie w syntetycznym opracowaniu Lecha Trzeciakowskiego *Posłowie polscy w Berlinie 1848–1928* (2003). Prócz aktywności legalistycznej podejmowano także klasyczną poniekąd dla badań XIX w. tematykę udziału Wielkopolan w powstaniach narodowych: listopadowym (L. Trzeciakowski, W. Molik),

styczniowym (Z. Grot – praca *Rok 1863 w zaborze pruskim* z 1963 r., L. Trzeciakowski, W. Molik), wreszcie w wydarzeniach Wiosny Ludów (K. Makowski).

Niejako drugą stroną badań dotyczących polskiej aktywności narodowej w XIX w. było podjęcie kwestii polityki germanizacyjnej. Tu znów początek dał W. Jakóbczyk, wydając w 1961 r. popularnonaukowy szkic biograficzny Ottona von Bismarcka; wspomnieć należy, że niemal pół wieku później, w r. 2009. ukazała się w znanej serii „Ossolineum” druga biografia Żelaznego Kanclerza pióra L. Trzeciakowskiego. W 1966 r. Jakóbczyk wspólnie z Adamem Galosem i NRD-owskim historykiem Felixem H. Gentzenem wydał tom poświęcony dziejom Hakaty, w 1976 r. zaś opracowanie dotyczące Komisji Kolonizacyjnej, co zsyntetyzował w wydanej w 1989 r. publikacji *Kolonizatorzy i hakatyści*. Istotnym osiągnięciem była wydana w 1970 r. rozprawa Lecha Trzeciakowskiego *Kulturkampf w zaborze pruskim*, która doczekała się następnie angielskojęzycznej edycji w prestiżowym wydawnictwie Columbia University Press (*The Kulturkampf in Prussian Poland*, New York 1990). Zasadnicze przeniesienie punktu ciężkości w l. 60. na badania dotyczące 2. połowy XIX w. przełamywała wydana w 1970 r. rozprawa kierującego w IH UAM Zakładem Archiwistyki, wywodzącego się ze szkoły Adama Skałkowskiego, Franciszka Paprockiego *Wielkie Księstwo Poznańskie w okresie rządów Flottwella* (II wyd. 1996).

Przełom l. 60. i 70. to także pierwsze próby syntezy, czego wyrazem był wydany w 1970 r. pod red. W. Jakóbczyka II tom *Dziejów Wielkopolski*. Z kolei w 1973 r. L. Trzeciakowski opublikował w popularnonaukowej serii „Z pieczęcią” Wydawnictwa Wiedza Powszechna książkę *Pod pruskim zaborem*, która – pomijając stosowne rozdziały w opracowaniach dotyczących historii Polski w XIX w. – jest w istocie do dziś jedynym opracowaniem dziejów całości ziem polskich pod panowaniem pruskim.

Choć w badaniach dziejów zaboru pruskiego dominowała zdecydowanie tematyka polityczna, obraz ten przełamywały prace z innego zakresu. I tak Z. Grot opublikował w 1950 r. pracę poświęconą dziejom teatru polskiego w Poznaniu, co następnie stało się domeną poznańskiego środowiska polonistycznego, zainicjował także badania nad dziejami sportu w Wielkopolsce. Z tą tematyką wiązała się w pewnym zakresie wydana w 1976 r. rozprawa Anny Ryfowej *Działalność Sokoła Polskiego w zaborze pruskim i wśród wychodźstwa w Niemczech*. Inny kierunek badań został podjęty w środowisku Zakładu Historii Gospodarczej, którego długoletni kierownik, uczeń Jana Rutkowskiego, prof. Czesław Łuczak opublikował liczne fundamentalne studia dotyczące dziejów gospodarczych Poznańskiego w XIX w., podsumowane w rozprawie *Dzieje gospodarcze Wielkopolski w okresie zaborów 1815–1918* (1988). Wymienić tu trzeba też prace Teresy Dohnalowej o komunikacji w Wielkopolsce (1975) oraz Anny Bitner-Nowak o wielkopolskim rynku ubezpieczeniowym (1995). W tym kręgu powstała w 1982 r. praca Stefana Kowala pt. *Spółeczeństwo Wielkopolski i Pomorza Nadwiślańskiego w latach 1871–1914. Przemiany demograficzne i społeczno-zawodowe*,

wpisując się w obraz prowadzonych w tym czasie badań społecznych (o czym niżej). Z czasem punkt ciężkości badań C. Łuczaka przeniósł się na problematykę okupacji niemieckiej 1939–1945, co wyraziło się także w odejściu od tematyki zaboru pruskiego w związanym z nim środowisku historycznym.

W tej sytuacji badania nad dziejami XIX w. w Poznaniu skupiły się w Zakładzie Historii Polski XIX i XX wieku, kierowanym przez Witolda Jakóbczyka, a od 1979 r. przez L. Trzeciakowskiego, choć w ostatnim dwudziestoleciu były podejmowane niekiedy przez przedstawicieli innych zakładów (np. Myśli i Kultury Politycznej – W. Łazuga, D. Szymczak, R. Dobek). Przez prowadzone przez L. Trzeciakowskiego seminarium przewinęła się cała plejada badaczy zaboru pruskiego zarówno z innych polskich środowisk uniwersyteckich, jak i z Niemiec czy Stanów Zjednoczonych (m.in. Sophia Kemlein, Rudolf Jaworski, Joachim Rogall). Właśnie w kręgu L. Trzeciakowskiego dały się już w l. 70. i 80. zauważyć nowe tendencje. Przede wszystkim świadomie zaczęto wykraczać poza tematykę polskiego ruchu narodowego, zauważając konieczność zajęcia się pozostałymi społecznościami zamieszkującymi Poznańskie w XIX w. Zwiastunem tego podejścia była wydana pod red. L. Trzeciakowskiego praca autorstwa jego doktorantów, Jerzego Kozłowskiego, Bolesława Grzesia i Aleksandra Kramskiego, *Niemcy w Poznaniu wobec polityki germanizacyjnej 1815–1920* (1976). Zajęto się także tematyką dziejów społecznych, czego wyrazem było fundamentalne studium Witolda Molika o kształtowaniu inteligencji w Poznaniu (1978), którego druga, znacznie poszerzona wersja pt. *Inteligencja polska w Poznaniu w XIX i początkach XX wieku* ukazała się w 2009 r. Kontynuacją tych badań było podjęcie przez W. Molika kwestii studiów Polaków na uniwersytetach niemieckich, co – poza wszystkim – odpowiadało na wiele pytań dotyczących formacji intelektualnej elit zaboru pruskiego. Zainteresowania polskimi elitami Poznańskiego wyraziły się następnie w podjętych przez W. Molika badaniach dotyczących dziejów ziemiaństwa, czego ukoronowaniem – pomijając liczne pomniejsze artykuły – była monografia *Życie codzienne ziemiaństwa w Wielkopolsce w XIX i na początku XX wieku. Kultura materialna* (1999). W tym kontekście trzeba zwrócić uwagę na powstałą pod kierunkiem W. Molika i przygotowywaną właśnie do druku, unikatową na tle piśmiennictwa historycznego dysertację Stanisława Borowiaka *Dwór a wieś folwarczna w Poznaniu w II połowie XIX i na początku XX wieku*. W rozległym zakresie zainteresowań naukowych W. Molika znalazła się także tematyka dotycząca społeczności niemieckiej i żydowskiej w Poznaniu. Poza własnymi pracami przywołać trzeba powstałą pod jego kierunkiem nowatorską rozprawę Christiana Myschora pt. *Wyżsi urzędnicy pruskiej administracji prowincjonalnej w Poznaniu (1871–1918)* (2014).

W obrębie nowatorsko rozumianych dziejów społecznych zawiera się pionierskie studium następnego z uczniów Lecha Trzeciakowskiego, Krzysztofa Makowskiego pt. *Rodzina poznańska w I połowie XIX wieku* (1992), które doczekało się także edycji niemieckiej (*Die*

Posener Familie 1815–1848, Lüneburg 1996). Z czasem punkt ciężkości zainteresowań badawczych tego uczonego przeniósł się na kwestie dziejów poznańskiej społeczności żydowskiej, czego efektem była gruntowana rozprawa *Siła mitu: Żydzi w Poznańskim w dobie zaborów w piśmiennictwie historycznym* (2004).

Wyrazem poszerzenia ogólnego horyzontu badawczego w kręgu Zakładu Historii Polski XIX i XX wieku stały się z kolei badania kolejnego ucznia Lecha Trzeciakowskiego, Przemysława Matusika, który objął nimi najpierw środowisko ultramontańskie w Poznańskim (biografia Jana Koźmiana, 1995), a następnie kwestie horyzontu intelektualnego i ideowego środowisk katolickich tej dzielnicy (*Nadeszła epoka przejścia... Nowoczesność w piśmiennictwie katolickim Poznańskiego 1835–1871*, Poznań 2011). Badania te wpisywały się w poszukiwania nowych czy reinterpretacje dotychczasowych ujęć, intensywnie dyskutowanych w tym kręgu. Istotnym osiągnięciem była w tym kontekście nowa propozycja podejścia do tradycyjnej tematyki pracy organicznej w wydanej w 1999 r. pracy zbiorowej pod red. L. Trzeciakowskiego i K. Makowskiego *Samomodernizacja społeczeństw w XIX wieku: Irlandczycy, Czesi, Polacy*, będącej pokłosiem wcześniejszej o trzy lata konferencji. O pracy organicznej w różnych aspektach pisali w ostatnim czasie także W. Molik, P. Matusik i A. Hinc. Z kolei szerszych kwestii sytuacji narodowej w XIX w. dotyczyła ważka publikacja *Procesy akulturacji/asymilacji na pograniczu polsko-niemieckim w XIX i XX wieku*, wydana w 1999 r. pod red. W. Molika (we współpracy z R. Trabą).

Innym istotnym kierunkiem badań stały się dzieje miejskie, czego wyrazem była wydana w 1994 r. 1. cz. II tomu *Dziejów Poznania* pod red. L. Trzeciakowskiego. Wcześniej ukazała się ceniona publikacja Marii i Lecha Trzeciakowskich *W dziewiętnastowiecznym Poznaniu. Życie codzienne miasta 1815–1914* (1982, II wyd. 1986), przedstawiająca sugestywną wizję życia codziennego w stolicy Wielkopolski pod pruskim zaborem. Wyrazem miejskich zainteresowań poznańskich dziewiętnastowieczników jest autorstwo wielu studiów z tego zakresu, publikowanych m.in. na łamach „Kroniki Miasta Poznania”, a także stosowne rozdziały w monografiach miast wielkopolskich (tu m.in. C. Łuczak, K. Rzepa czy D. Szymczak). Kolejnym obszarem stały się badania dotyczące świadomości i pamięci historycznej reprezentowane przez solidne studium uczennicy W. Molika Aliny Hinc *Obraz dziejów ojcystych w pozaszkolnej edukacji historycznej społeczeństwa polskiego w Wielkim Księstwie Poznańskim w pierwszej połowie XIX wieku* (2007), a także prace samego W. Molika, w tym istotna publikacja *Kult Karola Marcinkowskiego* (1996).

Mówiąc o badaniach zaboru pruskiego warto podkreślić obfity dorobek biografistyczny. W jego ożywieniu istotną rolę odegrały prace zbiorowe wydane pod red. W. Jakóbczyka *Wybitni Wielkopolanie XIX w.* (1959) oraz dwa tomy *Wielkopolan XIX wieku* (1966, 1969). Czołowe postacie XIX w. znalazły się w powstałym w dużej mierze siłami pracowników IH UAM *Wielkopolskim Słowniku Biograficznym* pod red. Jerzego Topolskiego

i Antoniego Gąsiorowskiego (1982). Osobnych monografii doczekały się takie postaci jak K. Marcinkowski (W. Jakóbczyk), A. Prusinowski, K. Libelt, D. Chłapowski, H. Cegielski (Z. Grot), J. Działyński, E. Raczyński i J.H. Dąbrowski (W. Molik), J. Koźmian (P. Matusik), ks. P. Wawrzyniak (C. Łuczak), J. Drwęski (W. Łazuga). Dołączyć do niego należy także wydane prace doktorskie jak powstała pod kier. W. Jakóbczyka biografia Władysława Niegolewskiego autorstwa Jana Słowikowskiego (1988) czy rozprawy uczennic W. Molika – Izabeli Wyszowskiej o Marcelim Mottym (2008) oraz Katarzyny Czachowskiej o Jadwidze Zamoyskiej (2011).

Wspomnieć też trzeba o pracach edytorskich. W 1952 r. W. Jakóbczyk wydał pierwszy tom wyboru źródeł do dziejów Wielkopolski w I połowie XIX w. (drugi ukazał się w 1972 r.). Mocną pozycję w zakresie edytorstwa zajął Zdzisław Grot, który poza wyborami źródeł do dziejów Wielkopolski opublikował w 1956 r. *Przechadzki po mieście Marcelego Mottego* (II wyd. 1999 r. na podstawie edycji Z. Grota przygotował do druku W. Molik) oraz protokoły Koła Polskiego w Berlinie, wreszcie – już w następnych dziesięcioleciach – korespondencję K. Libelta (1978) oraz *Listy Wojtusia z Zawad* M. Mottego (1983). W. Molik opublikował z kolei pamiętniki Kazimierza Szczanieckiego (1995) oraz – przy udziale Agnieszki Baszko istotny zbiór *Etos Wielkopolan: antologia tekstów o społeczeństwie Wielkopolski z drugiej połowy XIX i XX wieku* (2005). Z kolei P. Matusik – poza pomniejszych edycjami – przygotował do druku pamiętniki Pauliny Cegielskiej (1997) oraz klasyczną pracę Moritza Jaffego *Poznań pod panowaniem pruskim* (2012).

Przemysław Matusik

BADANIA NAD POZNAŃSKIM CZERWCEM 1956 R.

Prowadzenie badań nad Poznańskim Czerwcem nie było możliwe do 1980 r., do eksplozji Solidarności. W V 1981 r. prof. Edmund Makowski zorganizował pierwszą sesję naukową na ten temat. Wygłoszone wówczas referaty stały się podstawą pierwszej publikacji naukowej (*Wydarzenia czerwcowe w Poznaniu 1956*, red. E. Makowski, Poznań 1981). Złagodzenie systemu nie trwało jednak długo i zapoczątkowane badania trzeba było ograniczyć po wprowadzeniu stanu wojennego. W 2. połowie l. 80. kontynuowali je prof. E. Makowski i Stanisław Jankowiak. Był to jednak okres, kiedy trudno było otrzymać zgodę na dostęp do materiałów archiwalnych wytworzonych przez Służbę Bezpieczeństwa. Zmiana nastąpiła dopiero po transformacji ustrojowej, choć nie oznaczało to natychmiastowego otwarcia archiwów. Dzięki pracy E. Makowskiego i S. Jankowiaka możliwe było jednak zgromadzenie dużej liczby dokumentów archiwalnych, co zaowocowało pierwszą publikacją źródłową (*Poznański czerwiec 1956 w dokumentach*, wybór i opracowanie S. Jankowiak, E. Makowski, Poznań 1995). Zakład Najnowszej Historii Polski zorganizował też kilka

konferencji naukowych na ten temat. Ich efektem była publikacja *Przełomowy rok 1956. Poznański Czerwiec – Polski Październik – Budapeszt. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Poznań, 26–27 czerwca 1996 roku*, red. E. Makowski, S. Jankowiak, Poznań 1998). Zwieńczeniem badań prowadzonych w Zakładzie była monografia E. Makowskiego pt. *Poznański Czerwiec 1956 – pierwszy bunt społeczeństwa w PRL* (Poznań 2001). Nie oznacza to zakończenia badań nad tą problematyką. W kolejnych latach S. Jankowiak organizował konferencje naukowe, których efekty były publikowane: (*Poznański Czerwiec 1956. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez BEP IPN – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Poznaniu 26 czerwca 2001 r.*, Warszawa 2002, *Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Poznań 22–23 czerwca 2006*, red. K. Białecki, S. Jankowiak, Poznań 2007). Podczas prowadzonych kwerend S. Jankowiak odkrył zbiór fotografii, wykonanych przez funkcjonariuszy UB w VI 1956 r. Dzięki temu możliwe było przygotowanie pierwszego w Polsce albumu dotyczącego tzw. polskich miesięcy – *Zranione miasto. Poznań w Czerwcu 1956 roku* (Poznań–Warszawa 2003), a w skróconej wersji: *Rozstrzelana nadzieja. Poznański Czerwiec 1956* (Poznań 2006). Efektem prowadzonych w kolejnych latach kwerend źródłowych było opublikowanie dwóch tomów źródeł (*Poznański Czerwiec 1956. Wybór dokumentów*, wybór i opracowanie: S. Jankowiak, R. Kościański, E. Makowski, R. Reczek, t. I, Poznań 2012; *Poznański Czerwiec 1956. Wybór dokumentów*, t. II, red. S. Jankowiak, R. Kościański, R. Reczek, Poznań 2016). Problematyka Poznańskiego Czerwca jest nadal podejmowana przez pracowników Zakładu Najnowszej Historii Polski, czego efektem jest m.in. publikacja S. Jankowiaka, *Wielkopole w obliczu przemian politycznych 1956 roku* (Poznań 2016).

Stanisław Jankowiak

BADANIA NIEMCOZNAWCZE

W badaniach niemcoznawczych IH szczególnie rozpoznawalne są zagadnienia związane z historią XIX i XX w. Uwzględniano je głównie w pracach Zakładów: Historii Powszechnej i Historii Polski wskazanego okresu, Zakładzie Historii Niemiec oraz Historii Gospodarczej. Sięgali do nich i rozwijali je szczególnie: Janusz Pajewski, Witold Jakóbczyk, Antoni Czubiński, Lech Trzeciakowski i Czesław Łuczak. Prace skupiały się początkowo wokół historii Niemiec i Prus oraz stosunków polsko-niemieckich. Uwzględniono w nich też losy Polaków pod panowaniem pruskim i ziem polskich wchodzących okresowo w skład państwa pruskiego, a następnie współtworzących pogranicze między Polską a Niemcami. Powstające studia w swoim przekroju obejmowały niemiecką politykę, społeczeństwo, gospodarkę, kulturę oraz analizę i syntezę dziejów państw niemieckich i zjednoczonych Niemiec. Dalsze dociekania uczonych stworzyły również możliwość dotarcia do źródeł fenomenu

hitleryzmu i sprecyzowania wydarzeń, które on stymulował w funkcjonowaniu nazistowskiego państwa, ukazały jego pozycję w niemieckim społeczeństwie, konstrukcję i podział władzy, metody zarządzania sprawami społecznymi i ekonomicznymi, a także wpływ systemu narodowosocjalistycznego na sytuację krajową i losy poszczególnych państw i całej Europy. W skali makro zagadnieniom niemcoznawczym wiele miejsca poświęcił J. Pajewski, który już w l. 50. pisał o niemieckim imperializmie, tworzył syntezę historii powszechnej l. 1871–1918, a także historię Polski okresu rozbiorów. Kontynuatorami prac niemcoznawczych w IH byli, i są, jego uczniowie m.in.: Zygmunt Boras, Antoni Czubiński, Waldemar Łazuga, Stanisław Nawrocki, Tomasz Schramm. Dociekania lokalne relacji polsko-niemieckich tego okresu pielegnował równolegle z nim W. Jakóbczyk, pisząc pierwszą po wojnie biografię kanclerza Bismarcka oraz podnosząc problematykę zaborów np. w tomie *Dziejów Wielkopolski*. Syntetyzował historię Niemiec l. 1815–1919, a badając Niemiecką Komisję Kolonizacyjną, ukazał również postrzeganie jej z perspektywy osadników. Walczył z tezą, jakoby to Prusacy „nauczyli” Wielkopolan „gospodarności” i zapewnili im wysoki poziom cywilizacyjny. Podkreślał centralizację władzy w Niemczech po I wojnie światowej, skutkującą nadaniem urzędowi prezydenta prerogatyw, które w konsekwencji ułatwiły nazistom przejęcie rządów i sterowanie państwem. Kontynuując wymienione wyżej wątki, L. Trzeciakowski uwieńczył badania niemcoznawcze m.in. stworzeniem metody historycznej ujmującej historię Polski i Niemiec, stosunków polsko-niemieckich oraz dziejów Poznania i Wielkopolski w XIX i XX w., w sposób wielokulturowy i interdyscyplinarny. Prace obydwu badaczy z dużym powodzeniem kontynuuje Witold Molik, autor opracowań z zakresu stosunków polsko-niemieckich w XIX i w początkach XX w., dziejów polskiej inteligencji i ziemiaństwa oraz polskiego ruchu narodowego w zaborze pruskim. Punkt ciężkości badań niemcoznawczych przez znaczny czas był domeną pracowników Zakładu Historii Niemiec, którego mistrz, A. Czubiński, zainicjował również wydawanie czasopisma naukowego pt. „*Studia Historica Slavo-Germanica*”, poświęconego dziejom Niemiec i szeroko rozumianym stosunkom słowiańsko-germańskim. W skali kraju koordynował programem z zakresu zagadnień historii Niemiec oraz stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich. Owocem tych działań jest m.in. zarys dziejów Niemiec sięgający po historię obu państw niemieckich powstałych po II wojnie światowej (z Jerzym Strzelczykiem). W swojej pracy podejmował badania analityczne Niemiec, pisząc o Rewolucji 1918–1919 w Niemczech i o powstaniu wielkopolskim, ale konstruował też wielkie syntezy. Dokonał np. zbilansowania dziejów: Europy XX w., historii powszechnej 1939–1945 oraz II wojny światowej. Zespół niemcoznawczy współtworzyli z nim: Przemysław Hauser, pisząc np. pracę o mniejszości niemieckiej w województwie pomorskim w l. 1920–1939 czy określając stosunek Niemiec do sprawy polskiej w czasie obrad paryskich 1918–1919, i Tadeusz Kotłowski, który w pracy *Niemcy 1890–1945* przeanalizował okres rozkwitu gospodarki

i nauki niemieckiej oraz ukazał klęskę III Rzeszy. Oparł on wywody na solidnej podstawie wyniesionej z wcześniej napisanych prac nad dziejami Republiki Weimarskiej oraz okresu III Rzeszy. Inni uczniowie czynni na polu badań niemcoznawczych to: Krzysztof Rzepa, Wojciech Krzyżaniak, Dorota Mazurczak oraz liczne grono doktorantów, którzy pracowali nad politycznymi, społecznymi i kulturalnymi dziejami Niemiec, obrazując ich przeszłość i współczesność. Te i inne badania zbliżyły stopniowo uczonych do szczegółowszego analizowania źródeł do dziejów lat okupacji niemieckiej. Na tym polu dociekań zarysowało się też ich indywidualne podejście do poszczególnych zagadnień, zakresu dociekań i tematyki, gdyż wykrzywiali w nich nie tylko źródła, ale i własne wojenne doświadczenia. Nastąpiło też przejście od funkcji nazizmu w niemieckim społeczeństwie do badań nad polityką III Rzeszy w krajach przez nią okupowanych, współpracujących z nią i od niej zależnych. Problematyce stosunków gospodarczo-społecznych w okresie okupacji i badaniom regionalnym, w szczególności dotyczącym ziem odzyskanych i Wielkopolski poświęcił się w końcowej fazie twórczości Władysław Rusiński. Jego największym kontynuatorem został Czesław Łuczak, który odgrywał niewątpliwie wiodącą rolę w organizowaniu w IH studiów nad problematyką Niemiec i niemieckiej okupacji. Współtworzył on jednocześnie podwaliny polskiego dokumentowania dziejów narodu polskiego pod okupacją hitlerowską w serii „Documenta Occupations Teutonicae”. Okupacja niemiecka w jego pracach zajęła szczególne miejsce. Podzielić ją można na wybrane dziedziny tj.: okupacja niemiecka Polski i Europy podczas II wojny światowej, okupacja Wielkopolski i Poznania, polsko-niemieckie stosunki gospodarcze, dzieje gospodarcze Niemiec. Problematyce niemcoznawczej wierni pozostali liczni uczniowie i współpracownicy Profesora, np.: Maria Banasiewicz (naukowa i oświatowa polityka hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich „wcielonych” do III Rzeszy), Andrzej Dmitrzak (problem niemieckich kontrybucji), Tadeusz Janicki (wieś w Kraju Warty [1939–1945] i polityka rolna w RFN) i Bożena Górczyńska-Przybyłowicz (okupacja terenów wcielonych od Prus Wschodnich i kwestia tworzenia gospodarki wielkiej przestrzeni [*Grossraumwirtschaft* – GRW] w efekcie niemieckiej ekspansji ekonomicznej w Europie Południowo-Wschodniej w l. 1933–1939). Niemcoznawcze badania jako historyk archiwista uprawiali również Stanisław Nawrocki, zajmując się np. hierarchią władzy na przykładzie nazistowskiej policji, i Bernard Piotrowski, który dociekał celów i zadań nauki na przykładzie Uniwersytetu Rzeszy w Poznaniu. Ważne badania nad stosunkami z Niemcami po II wojnie światowej, tj.: wysiedleniami ludności niemieckiej, niemieckim dziedzictwem kulturowym na tzw. Ziemiach Odzyskanych, prowadzi Stanisław Jankowiak. W Zakładzie Historii Powszechnej XIX i XX wieku trwają też prace np. nad studium porównawczym polityki germanizacyjnej na ziemiach polskich i na terenie Alzacji i Lotaryngii, w Kraju Warty i Okręgu Gdańsk-Prusy Zachodnie oraz nad oddziaływaniem Niemiec na przeobrażenia w ramach UE i w Polsce.

Bożena Górczyńska-Przybyłowicz

BADANIA REGIONALISTYCZNE

Badania regionalistyczne zainicjowane w poznańskim środowisku historycznym już w okresie międzywojennym zajęły poczesne miejsce w aktywności naukowej rozwijanej w IH od pierwszych lat jego działalności. Od początku też podejmowane były przez przedstawicieli różnych zakładów i pracowni (m.in. Historii Gospodarczej, Historii Nowożytnej XVI–XVIII wieku, Historii Polski XIX i XX wieku, Dydaktyki Historii i in.), często we współpracy z regionalnymi instytucjami kulturalnymi, by wymienić choćby Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Poznaniu, czy samorządami. Szczególną przestrzeń dla realizacji projektów regionalistycznych stworzyło powstałe w 2002 r., z założenia interdyscyplinarne Centrum „Instytut Wielkopolski”, zainicjowane i kierowane przez prof. Witolda Molika.

Podejmowane w IH badania regionalistyczne zawsze charakteryzowało znaczne zróżnicowanie problemowe. Warto podkreślić, że poznańskie środowisko historyków przyczyniło się istotnie do opracowania podstaw teoretycznych tego nurtu badań naukowych, włączając się np. w dyskusję nad pojęciem regionu historycznego, delimitacją regionów historycznych w Polsce, miejsca historii regionalnej w historii ogólnej, a także nad podstawami metodologicznymi badań regionalnych i modelem monografii regionalnych. Szczególną rolę w tym obszarze refleksji odegrały prace Jerzego Topolskiego i Gerarda Labudy, do których ustaleń odwołują się kolejne pokolenia historyków zajmujących się problematyką regionalną. J. Topolski sformułował m.in. pełną definicję regionu historycznego, zwracając przy okazji uwagę na jego strukturę i wewnętrzne zróżnicowanie oraz liczne czynniki (kryteria) go współtworzące. G. Labuda z kolei umiejscowił historiografię lokalną i regionalną w systemie historiografii powszechnej i narodowej, podkreślając, że choć pozornie historiografie te są niezależne, to jednak w rzeczywistości są zobligowane do wzajemnej współpracy (ustalenia jednej stanowią jednocześnie istotne informacje dla drugiej). Poza tym od l. 60. XX w. w IH rozwijała intensywna dyskusja nad koncepcją badań regionalnych, a zwłaszcza monografią regionu i monografiami miast, w której brali udział m.in. Jerzy Topolski, Witold Jakóbczyk, Lech Trzeciakowski, a także Czesław Łuczak. Na nowo podjęta została ona ostatnio przez Witolda Molika i Krzysztofa A. Makowskiego, czego wyrazem była zorganizowana w 2004 r. konferencja na temat nowych kierunków badań regionalnych, z której referaty opublikowano następnie w opracowaniu zbiorowym (*O nowy model historycznych badań regionalnych*, red. K.A. Makowski, Poznań 2007). W tym teoretycznym nurcie refleksji poznańskich historyków regionalnych niejako uzupełniający obszar zainteresowań zajmują także badania nad adaptacją wątków regionalistycznych w edukacji historycznej, dziejami edukacji regionalnej i regionalizmu polskiego, rozwijające się od l. 90. XX w. (D. Konieczka-Śliwińska).

Główny nurt badań regionalnych w IH obejmuje prace dotyczące Wielkopolski, realizowane w kilku obszarach. Przede wszystkim wskazać trzeba na prace syntetyczne, w tym stanowiącą ukoronowanie wspominanych wyżej dyskusji teoretycznych fundamentalną syntezę dziejów Wielkopolski, pod red. Jerzego Topolskiego i Witolda Jakóbczyka wydaną w l. 1969 i 1973. Sam J. Topolski jest też autorem syntetycznego opracowania *Wielkopolska poprzez wieki*, które doczekało się kilku wydań (1973, 1997, 1999). Z kolei w odniesieniu do dziejów miejskich zwrócić trzeba uwagę na stanowiącą poważne osiągnięcie poznańskiego środowiska historycznego obszerną, czteroczęściową syntezę dziejów Poznania (do 1945 r.), której redaktorem był J. Topolski. Wielkopolska i Poznań doczekały się także opracowań monograficznych obrazujących ich historię w poszczególnych okresach autorstwa Lecha Trzeciakowskiego (XIX w.), Antoniego Czubińskiego i Zbigniewa Dworeckiego (dwudziestolecie międzywojenne), okupacji (Czesław Łuczak) czy okresu po 1945 r. (Stanisław Jankowiak). Liczne są syntezy dziejów pozostałych ośrodków miejskich Wielkopolski, zainicjowane w 1965 r. wzorcową wówczas pracą zbiorową pod red. J. Topolskiego. Istotną rolę odegrała tu uruchomiona w l. 70. XX w. seria „Dzieje miast Wielkopolski” w ramach Biblioteki „Kroniki Wielkopolskiej” (we współpracy z Wojewódzką Biblioteką Publiczną i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu), której redaktorami naukowymi i autorami rozdziałów byli pracownicy IH. Ukazały się w niej m.in. syntetyczne opracowania historii Opalenicy, Jarocina, Mogilna, Trzemeszna, Obornik (wszystkie red. C. Łuczak), Rogoźna (red. Z. Boras), Ostrzeszowa (red. S. Nawrocki), Turku (red. E. Makowski i C. Łuczak), Słupcy (red. B. Szczepański), Wyrzyska, Rawicza i Leszna (wszystkie red. S. Sierpowski), Kościana (red. Z. Wielgosz), Margonina i Zbąszynia (red. K. Rzepa), Witkowa (red. P. Hauser). Poza wspomnianą serią, we współpracy z miejscowymi samorządami, ukazały się ostatnio opracowania historii Tarnowa Podgórnego (red. S. Jankowiak), Żnina (red. T. Janicki), Kicina (red. W. Tyborowski) i nowa synteza dziejów Gniezna (red. J. Dobosz).

Najbardziej zróżnicowany obraz prezentują liczne monografie dotyczące poszczególnych obszarów badań historycznych np. gospodarczych (J. Topolski, L. Kuklińska, A. Bitner-Nowak, T. Dohnalowa, C. Łuczak, T. Janicki, R. Macyra, R. Pacanowska), zagadnień z zakresu dziejów wojskowości (K. Olejnik, B. Miśkiewicz, Z. Pilarczyk, M. Danielewski, K. Kościelniak, B. Kruszyński), dziejów społecznych (W. Molik, K. Makowski), historii szkolnictwa (M. Banasiewicz, V. Julkowska, D. Konieczka-Śliwińska, W. Molik, A. Hinc) czy dziejów politycznych (E. Makowski, A. Czubiński, Z. Dworecki, P. Okulewicz). Bardzo obfity jest dorobek z zakresu biografistyki (m.in. W. Jakóbczyk, Z. Grot, C. Łuczak, W. Molik, W. Łazuga, P. Matusik, E. Syska, J. Dobosz, M. Biniś-Szkopek), a także ten dotyczący rozmaitych szczegółowych zagadnień historycznych, jak np. pogranicza wielkopolsko-brandenburskiego w średniowieczu (Z. Wielgosz), dziejów sieci miejskiej i elit możnowładczych w późnośredniowiecznej Wielkopolsce (Z. Górczak), instytucji szlacheckich w dobie nowożytnej (M. Zwierzykowski), zgromadzeń zakonnych (A.M. Wyrwa, K. Kaczmarek,

J. Dobosz), ludności żydowskiej (J. Topolski, K. Modelski, K. Makowski, R. Witkowski), spraw religijnych i kościelnych w dobie nowożytnej i najnowszej (J. Dworczakowa, L. Trzeciakowski, P. Matusik, K. Białecki, J. Miłosz), heraldyki i sfragistyki (P. Stróżyk, P. Pokora), historii uniwersytetu w Poznaniu (M. Banasiewicz, A. Czubiński, B. Miśkiewicz, Z. Boras, T. Schramm, P. Hauser, W. Molik, a ostatnio także m.in. M. Michalski, M. Franz, T. Janicki i S. Jankowiak), historii sportu w Wielkopolsce (Z. Grot, R. Wryk), wreszcie rozmaitych aspektów świadomości i pamięci historycznej (A. Hinc, W. Molik, Z. Wojtkowiak, M. Praczyk), w tym także dziejów nekropolii (W. Olszewski, D. Konieczka-Śliwińska, J. Kołacki).

Zwrócić też trzeba uwagę na badania, które dotycząc zagadnień ogólnie historycznych, wiążą się ściśle z dziejami Wielkopolski, czego wyrazem jest znaczący dorobek związany z kwestią początków państwa polskiego (G. Labuda, T. Jasiński, J. Dobosz, A.M. Wyrwa, D. Sikorski). Dołączyć do tego należy prace dotyczące istotnych wydarzeń z dziejów Wielkopolski o ogólnopolskim znaczeniu, by wymienić opracowania związane z powstaniem wielkopolskim 1918–1919 (Z. Grot, A. Czubiński, B. Miśkiewicz, Z. Dworecki, Z. Pilarczyk, B. Kruszyński, D. Konieczka-Śliwińska, P. Matusik), II wojną św. (C. Łuczak, B. Górczyńska-Przybyłowicz, R. Macyra, T. Janicki) czy Poznańskim Czerwcem 1956 r. (E. Makowski, S. Jankowiak).

Ważny aspekt badań regionalnych IH stanowi edytorstwo źródeł związanych z Wielkopolską, by wymienić np. W. Jakóbczyka wybory źródeł do dziejów Wielkopolski w XIX w. (1952, 1972), edycje Z. Grota pt. *Wielkopolska w świetle źródeł* (1958) czy *Dzieje Wielkopolski w wypisach* (1963). W 2005 r. ukazał się interesujący zbiór pt. *Etos Wielkopolan: antologia tekstów o społeczeństwie Wielkopolski z drugiej połowy XIX i XX wieku*, przygotowany przez W. Molika przy współudziale A. Baszko. Wspomnieć też trzeba edycje pamiętników i listów z XIX w. (Z. Grot, W. Molik, P. Matusik), wspomnień Wielkopolan z okresu międzywojennego oraz okupacji (E. Makowski), wreszcie dokumentów dotyczących Poznańskiego Czerwca (E. Makowski, S. Jankowiak). Istotnym osiągnięciem w zakresie edytorstwa źródeł nowożytnych są wydawane od 2003 r. przez M. Zwierzykowskiego kolejne tomy akt sejmikowych województw poznańskiego i kaliskiego.

Poza wspomnianymi różnymi obszarami badań regionalnych pracownicy IH aktywnie uczestniczą także w rozwoju regionalistycznego czasopiśmiennictwa, upowszechniającego wiedzę o regionie. Ta forma zaangażowania przejawia się nie tylko w publikacji różnego rodzaju tekstów na łamach czasopism regionalnych, ale przede wszystkim w kierowaniu ich redakcjami, jak w przypadku m.in. „Rocznika Leszczyńskiego” (S. Sierpowski), „Przeglądu Wielkopolskiego” (D. Konieczka-Śliwińska – zastępca red. naczelnego) czy „Kroniki Miasta Poznania” (P. Matusik). Dodać do tego należy serie wydawnicze: prócz wspomnianych wyżej „Dziejów miast Wielkopolski” podkreślić trzeba znaczenie zainicjowanej przez R. Wryka w Wydawnictwie Poznańskim serii „Wielkopolska. Historia – społeczeństwo – kultura”, w ramach której ukazało się ponad 30 monografii w przeważającej mierze autorstwa

pracowników IH, dotyczącej różnych aspektów dziejów regionalnych. Dwie serie wydawnicze prowadzi także Centrum „Instytut Wielkopolski”.

Warto zauważyć, że uzupełnieniem badań prowadzonych w ramach zakładów i pracowni IH są także liczne prace magisterskie i licencjackie, a także w dużej mierze doktorskie, podejmujące różne wątki szeroko rozumianej problematyki regionalnej.

Przemysław Matusik, Danuta Konieczka-Słowińska

INTERDYSCYPLINARNE SEMINARIUM HISTORYCZNE (ISH) PRZY PTPN I FUNDACJI: INSTYTUT IM. JERZEGO KMITY

Interdyscyplinarne Seminarium Historyczne przy PTPN i Fundacji: Instytut Jerzego Kmity jest kontynuacją zamysłu seminarium doktorskiego prowadzonego ponad trzydzieści lat przez Jerzego Topolskiego. Było to miejsce wzajemnych inspiracji między historykami historiografii, metodologami historii, filozofami historii, historykami nauki, historykami medycyny, a także między archeologami, filozofami, kulturoznawcami, socjologami.

Seminarium od ponad dziesięciu lat prowadzi Wojciech Wrzosek kierownik Zakładu Metodologii Historii i Historii Historiografii IH. Od 2010 r. przyjęło ono formułę dwudniowych spotkań. Ostatnie – już XXV – odbyło się w Hermanowie w 2018 r. Seminarium wspiera stale Instytut Wschodni i IH UAM oraz uczelnie i placówki naukowe, z których pochodzą seminarzyści. Przez seminarium, w którym regularnie uczestniczy ok. 25 osób, przewinęło się w ciągu dziesięciu lat ponad 120 uczestników. Za jego sukces w wymiarze programowym i organizacyjnym odpowiada sekretarz Karolina Polasik-Wrzosek, która m.in. uczyniła z seminarium formułę współpracy między przedstawicielami Poznańskiej Szkoły Metodologicznej a Instytutem Wschodnim.

ISH to forum dyskusji między przedstawicielami dyscyplin historycznych i nauk humanistycznych. Podstawą wzajemnego porozumienia jest przekonanie o historycznym charakterze nauk o człowieku. Interdyscyplinarność rozumie się skromnie jako odruch wymiany myśli zarówno w obszarze subdyscyplin nauki historycznej, jak i historycznych nauk o kulturze, czyli nauk humanistycznych. Chodzi o podtrzymanie lub ożywienie dialogu między poszczególnymi specjalnościami badawczymi nauki historycznej, a także między historią a innymi naukami o człowieku.

Zadaniem ISH jest dyskusja nad ważnymi dla środowiska problemami badawczymi oraz prezentacja i krytyczna analiza prac historycznych istotnych z perspektywy metodycznej i metodologicznej, a także dyskusja nad przygotowywanymi rozprawami doktorskimi i habilitacyjnymi.

W skład Rady Naukowej (programowej) Seminarium wchodzi profesorowie: przewodniczący Wojciech Wrzosek (IH), Jaromir Jeszke (Instytut Historii Nauki PAN i UAM), prezes PTH Krzysztof Mikulski (Instytut Historii i Archiwistyki UMK), Tomasz Pawelec (Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego), Krzysztof Pietkiewicz (dyrektor Instytutu Wschodniego UAM), Jan Pomorski (Instytut Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej), przewodniczący Komisji Metodologii Historii i Dziejów Historiografii przy Komitecie Nauk Historycznych PAN Rafał Stobiecki (Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego) i Krzysztof Zamorski (Instytut Historii UJ).

Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii

INWENTARYZACJA STARYCH DUKÓW ZE ZBIORÓW ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO W GNIEŹNIE

Pomysłodawcą kompleksowej inwentaryzacji starych druków znajdujących się w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie był dr hab. Piotr Pokora, który wiosną 2011 r. złożył wniosek grantowy do MNiSW w ramach NPRH. Informacja o jego pozytywnym rozpatrzeniu ukazała się w roku kolejnym, natomiast środki finansowe uruchomiono w III 2013 r. Projekt „Inwentaryzacja zasobu Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie” zakończył się w 2017 r. Równocześnie P. Pokora złożył kolejny wniosek grantowy: „Inwentaryzacja zasobu Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie: starodruki z Kolekcji Seminaryjnej Biblioteki Katedralnej i nowoodnalezione dokumenty papierowe konsystorza gnieźnieńskiego z XV i pocz. XVI w.”. Również ta inicjatywa spotkała się z przychylną decyzją MNiSW, co pozwoliło na kontynuowanie prac inwentaryzacyjnych, których zakończenie zaplanowano na XI 2021 r. Głównym celem w ramach realizacji obu projektów jest opracowanie kompleksowego, dostępnego online, katalogu inkunabułów i starych druków, który uwzględni aktualne standardy badań bibliologicznych. Niejako wypadkową tych działań stanowi kilka zwartych pozycji książkowych oraz kilkadziesiąt artykułów, które ukazały się w renomowanych periodykach naukowych. Wymieniony zbiór publikacji wzbogaci się do końca trwania projektu o kolejne teksty, z których część została już przyjęta do druku w krajowych czasopismach i pracach zbiorowych. Wskazane opracowania dotyczą zagadnień ogniskujących się wokół problematyki związanej z funkcjonowaniem dawnych bibliotek, nowożytną typografią, badaniami proveniencyjnymi, czy tegumentologią (oprawozdawstwo), a także gnieźnieńskim konsystorzem. Istotnym elementem podejmowanych działań jest również częściowa digitalizacja inwentaryzowanego materiału, która sprowadza się głównie do wykonania skanów okładek opraw, kart tytułowych oraz znaków i not własnościowych. W toku dotychczasowych prac zinwentaryzowano ponad 10 tys. starodruków. Pod

opieką kierownika obydwu grantów – P. Pokory – pracowali lub nadal pracują m.in.: dr Karolina Sołtys, dr Wojciech Jasiński, dr Michał Skoczyński, mgr Marzena Szczerkowska, mgr Michał Muraszko, mgr Radosław Franczak, mgr Mikołaj Macioszek, mgr Jakub Łukaszewski, mgr Mikołaj Wojciechowski, mgr Karolina Czop, mgr Michał Bartoszak, mgr Łukasz Hajdrych, mgr Angelika Nowak, mgr Elżbieta Bielska, mgr Wojciech Lis, mgr Adam Kozak, lic. Wojciech Graś, lic. Tomasz Kawaler, lic. Adam Bigosiński, lic. Aleksandra Wajnert. Ponadto w projekcie uczestniczyli wolontariusze, głównie studenci z IH. Wykonawcy projektów czynnie uczestniczyli w licznych konferencjach naukowych w kraju i za granicą. W trakcie prowadzonych prac katalogowych doszło do wielu odkryć naukowych, niewątpliwie do najistotniejszych z nich zaliczyć należy odnalezienie pontyfikału Macieja Drzewickiego z najstarszym polskim ekslibrisem oraz woluminu zawierającego ekslibris Krzysztofa Szydłowieckiego. Do równie cennych znalezisk należy także fragment nieznanego wcześniej druku dialogu *Kota ze Lwem* autorstwa Mikołaja Reja oraz liczne fragmenty średniowiecznych rękopisów i kalendarzy drukowanych w Krakowie u progu XVI w. Wielką wartość historyczną niesie za sobą również odnaleziony w 2. połowie 2015 r., przez członków zespołu, tzw. „skarb z katedry”, czyli zbiór dokumentów z XV i początku XVI w., stanowiących głównie dokumentację gnieźnieńskiego konsystorza. Ważną rolę w podejmowanych działaniach odgrywała również popularyzacja wiedzy o inkunabułach i starych drukach. Pierwsze z tego typu wydarzeń stanowiła wystawa skarbów z gnieźnieńskiej Biblioteki Katedralnej w 2015 r. w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu. W ramach współpracy z PTPN w 2018 r. odbyły się trzy edycje warsztatów poświęcone zagadnieniom związanym z dawną książką drukowaną. Zespół ds. Inwentaryzacji był również jednym ze współorganizatorów III Ogólnopolskiej Konferencji Oprawoznaczej w XII 2018 r. w Toruniu. W ramach projektu powstają dwie prace doktorskie (R. Franczak, M. Muraszko) oraz dwie prace magisterskie (A. Wajnert, W. Graś). W poprzednich latach pod kierunkiem P. Pokory powstała praca magisterska (M. Bartoszak) oraz trzy prace licencjackie (A. Wajnert, K. Prot, W. Graś); ich tematyka była związana z badaniami starych druków z Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie.

• Bibliografia:

2013

P. Pokora, *Pontificale Romanum z 1520 r z biblioteki prymasa Macieja Drzewickiego. O odnalezieniu jednego z zaginionych klejnotów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Biblioteka” 17 (26), 2013, s. 37–51;

2014

R. Franczak, *Pozostałości księgozbioru kanonika gnieźnieńskiego Leonarda Walkonowskiego w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*, „Archiwista Polski” 3 (75), 2014, s. 31–39;

2015

R. Franczak, M. Muraszko, *Oprawy ksiąg biskupa warmińskiego Szymona Rudnickiego w zbiorach dawnej Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Biblioteka” 19 (28), 2015, s. 185–194;

A. Kozak, J. Łukaszewski, *Późnośredniowieczne dokumenty papierowe odnalezione w katedrze gnieźnieńskiej*, „Studia Gnesnensis” 29 (2015), s. 359–361;

- J. Łukaszewski, *Odnalezione fragmenty najstarszego kodeksu rękopiśmiennego z klasztoru cystersów w Łeknie – Wągrowcu*, „Biblioteka” 19 (28), 2015, s. 31–45;
- J. Łukaszewski, *Zaginiony i odnaleziony – piętnastowieczny rękopis z dziełami Pseudo-Augustyna i Pseudo-Chryzostoma z Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Studia nad Dawną Polską” 4, 2015, s. 139–147;
- M. Macioszek, *Informacja o materiałach do badań nad oprawami książkowymi w spuściźnie ks. Leona Formanowicza w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” 2 (2015), s. 95–98;
- M. Muraszko, *Oprawa Theatrum seu potius officina concionatorum... z księgozbioru kanonika gnieźnieńskiego Tomasza Josickiego*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” 2 (2015), s. 99–106;
- M. Muraszko, *Oprawy ksiąg kanonika gnieźnieńskiego Tomasza Josickiego* [w:] *Tegumentologia polska dziś*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 191–208;
- M. Muraszko, *Wybrane oprawy ksiąg z prywatnych bibliotek polskich w zbiorach kanonika gnieźnieńskiego Tomasza Josickiego*, „Studia Europaea Gnesnensia” 12, 2015, s. 261–270;
- M. Muraszko, *Wyciski plakiety z popiersiem ostatniego Jagiellona na oprawie Commentarius brevis rerum in orbe gestarum ze zbiorów dawnej Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Biblioteka” 19 (28), 2015, s. 195–202;
- P. Pokora, *Wolumin mszalny poznańskich karmelitów bosych*, „Biblioteka” 19 (28), 2015, s. 47–57;
- P. Pokora, M. Muraszko, *Nowe źródła do heraldyki kapituły katedralnej w Gnieźnie*, „Studia nad Dawną Polską” 4, 2015, s. 121–137;
- Skarby drukarstwa i introligatorstwa ze zbiorów dawnej Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie. Katalog wystawy w Bibliotece Raczyńskich*, Poznań 5–30 maja 2015, wyd. P. Pokora, M. Muraszko, Poznań–Gnieźno 2015; 2016
- M. Bartoszak, *Opusculum Quadragesimale Walentego Wróbla z dedykacją dla Pawła Holszańskiego*, „Biblioteka” 20 (29), 2016, s. 23–40;
- R. Franczak, *Oprawa Homiliarum z pełnopostaciowym wyciskiem radełka jagiellońskiego w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*, „Biblioteka” 20 (29), 2016, s. 55–69;
- J. Łukaszewski, *Fragmenty dwóch nieznananych druków z oficyny Jana Hallera (z 1506 i 1509 roku)*, „Biblioteka” 20 (29), 2016, s. 41–53;
- J. Łukaszewski, *Fragmenty średniowiecznych rękopisów w oprawach starodruków ze zbiorów gnieźnieńskich*, „Illuminacje” 11 (2016), z. 2, s. 21–24;
- J. Łukaszewski, *Wstęp Wydra, Fragmenty Kota ze Lwem Mikołaja Reja i innych druków z XVI w. odnalezione*, Poznań 2016;
- M. Muraszko, *Poznańska oprawa ozdobiona tzw. radełkiem jagiellońskim z wizerunkiem króla Henryka Walezego*, „Illuminacje” 12 (2016), z. 3/4, s. 22–25;
- 2017
- A. Kozak, J. Łukaszewski, *Dokumentacja konsystorska z XV i początku XVI wieku odkryta w katedrze gnieźnieńskiej*, „Roczniki Historyczne” 83 (2017), s. 203–227;
- M. Muraszko, *Neringowskie oprawy trzech druków z księgozbioru opata trzemeszeńskiego Wojciecha Miełńskiego*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 67 (2017), s. 211–220;
- 2018
- M. Bartoszak, *Superekslibrisy prymasów Polski z XVI i XVII wieku znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 110 (2018), s. 35–62;
- M. Bartoszak, *Woluminy z nieznanymi rękopiśmiennymi dedykacjami dla prymasa Wojciecha Baranowskiego*, „Biblioteka” 22 (2018), s. 49–64;
- R. Franczak, *Superekslibrisy dwóch renesansowych bibliofilów na oprawach inkunabulów z dawnej biblioteki benedyktynów w Lubiniu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 110 (2018), s. 167–180;

M. Muraszko, *Nieznane monumentum z biblioteki Zygmunta II Augusta w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*, „Folia Toruniensia” 18 (2018), s. 187–196;

M. Muraszko, *Oprawa kaliskich druków z 1620 roku udekorowana radetkami jagiellońskim z popiersiem kanclerza wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego*, „Biblioteka” 22 (2018), s. 75–85.

Michał Muraszko

NAUKI POMOCNICZE HISTORII

Znaczące miejsce w dorobku badawczym IH UAM zajmują nauki pomocnicze historii. Dyscypliny zaliczane do tego kręgu były i są uprawiane przez badaczy różnych epok, od historyków starożytności przez mediewistów aż do historyków czasów najnowszych. W ramach prowadzonych w IH badań nad antykiem są z powodzeniem uprawiane epigrafika i numizmatyka. Badania z zakresu pierwszej z tych dyscyplin stanowią ważny składnik naukowych osiągnięć L. Mrozewicza, M. Musielak i K. Królczyka. Wielowątkowe badania na polu numizmatyki prowadzi z kolei K. Balbuza. W palecie nauk pomocniczych uprawianych przez badaczy wieków średnich i epoki nowożytnej poczesne miejsce zajmuje dyplomatyka. Najbardziej spektakularne wyniki osiągnął na jej polu T. Jasiński, obok którego badania nad dokumentem podejmowali J. Prostko-Prostyński, E. Syska, M. Dorna, P. Stróżyk, J. Dobosz. W IH rozwijają się również badania z zakresu sfragistyki, prowadzone przez P. Stróżyka i P. Pokorę, oraz badania nad heraldyką – domena P. Stróżyka i I. Kraszewskiego. Dzięki D.A. Sikorskiemu, J. Kujawińskiemu i M. Sosnowskiemu do spektrum uprawianych w IH nauk pomocniczych należy również kodykologia, obok której trzeba również wymienić stanowiącą przedmiot zainteresowań P. Pokory bibliologię historyczną. Do listy tej należy dodać także ikonografię historyczną, uprawianą przez P. Stróżyka, oraz paleografię łacińską, na której polu zaznaczyli swą obecność D.A. Sikorski oraz M. Biniaś-Szkopek, M. Delimata-Proch i Ł. Skrzypczak. W nurcie badań mediewistycznych, a także w kontekście badań nad epoką nowożytną, podejmowano również w IH dociekania z zakresu epigrafiki, co znalazło swoje odzwierciedlenie w pracach P. Stróżyka i Z. Wojtkowiaka. P. Stróżyk we współpracy z E. Skibińskim podjął nadto próbę refleksji nad metodycznym wymiarem badań epigraficznych. Obajci badacze rozpoczęli również szerszą dyskusję nad teoretycznymi aspektami nauk pomocniczych historii, której owocem stało się ogólnopolskie sympozjum „Znaczenie i miejsce nauk pomocniczych historii w naukach historycznych” (24–25 V 2018). Obok teoretycznej refleksji nad naukami pomocniczymi historii są w IH podejmowane badania również nad historią tychże dyscyplin, która stała się przedmiotem zainteresowania M. Dorny.

Maciej Dorna

POZNAŃSKA SZKOŁA METODOLOGII HISTORII

Środowisko naukowe kształtujące się wokół koncepcji metahistorycznych Jerzego Topolskiego, wokół jego *Metodologii Historii*, pierwszej nowoczesnej syntezy i podręcznika akademickiego tej dyscypliny historycznej, w gronie seminarium doktorskiego poznańskiego historyka i metodologa. *Metodologia Historii* oraz wcześniej opublikowane (w tym wraz z A. Malewskim) prace J. Topolskiego, wyznaczyły pole problemowe metodologii historii. Z kolei poznańska szkoła metodologiczna powstała w środowisku filozofów poznańskich, Jerzego Giedymina, Jana Sucha, Jerzego Kmity i Leszka Nowaka oraz ich uczniów, zwana także poznańską szkołą filozofii nauki, stała się od schyłku l. 60., źródłem owocnej współpracy środowiska seminarium Topolskiego z poznańskimi metodologami nauki. Wiele konceptów zrodzonych w kręgu poznańskiej szkoły filozoficznej stało się fundamentem późniejszej filozofii kultury, metodologii humanistyki i metodologii historii.

U źródeł tej jednoczącej siły stały osiągnięcia szkoły lwowsko-warszawskiej, w szczególności metanaukowe i metodologiczne inspiracje Kazimierza Ajdukiewicza. Te w dialogu naukowym z zachodnią filozofią nauki i filozofią humanistyki pozwalały dokonać inspirujących interpretacji materializmu historycznego jako teorii społeczeństwa i kultury, które z kolei umożliwiły w miarę otwarty dialog z myślą zachodnią, impregnowały na krytykę ze strony urzędowej humanistyki w czasach PRL.

Metodologia historii spod znaku Topolskiego i pierwszego pokolenia jego uczniów ściśle współpracowała, pozostawała w dialogu naukowym z koncepcjami poznańskiej szkoły filozofii nauki. Poznańska szkoła metodologii historii w szczególności wiele zawdzięcza ustaleniom badawczym Jerzego Kmity i Anny Pałubickiej, którzy w dziedzinie metodologii nauk historycznych i nauk o kulturze współtworzyli wspólnotę myślową archeologów (Danuta Minta-Tworzowska, Janusz Ostoja-Zagórski, Henryk Mamzer, Włodzimierz Rączkowski), historyków i etnologów (Wojciech Burszta, Michał Buchowski). Poznańska szkoła metodologii historii może być postrzegana jako poznańska szkoła nauk historycznych i nauk o kulturze, która pozwalała porozumiewać się w zakresie refleksji metanaukowej badaczom reprezentującym różne nauki o człowieku.

Wychowankami poznańskiej szkoły metodologii historii są znani i uznani badacze, w tym pracujący poza Poznaniem, tworzący suwerenne środowiska naukowe i ośrodki badawcze. Są to często uczniowie przyjaciół i kolegów naukowych Jerzego Topolskiego: Andrzeja Feliksa Grabskiego i Jerzego Maternickiego. Mają oni już swoich wychowanków w randze profesorskiej i prowadzą badania pozostające często w sieci nowych pól problemowych i inspiracji teoretycznych. Równie wielu pracujących w domenie refleksji nad historią współpracuje z poznańskimi następcami J. Topolskiego.

Charakterystyczną cechą metanaukowej refleksji w dziedzinie metodologii historii jest jej konsekwentne traktowanie historii, w tym w szczególności historiografii w pozycji

historia *rerum gestarum*. Historiografia, a więc myślowy/językowy obraz przeszłości, staje się pierwszoplanowym przedmiotem badań metahistorycznych uprawianych w duchu metanauki szkoły lwowsko-warszawskiej. Usytuowanie to pozwala w sposób płynny korzystać z dorobku filozoficznej teorii poznania (filozofii nauki, historii nauki, socjologii wiedzy, psychologii poznania, etc., co kto woli), bo ustanawia operację historiograficzną jako akt nie tyle i nie wprzódby badawczy, ile poznawczy. Tym samym, metodologia historii, w jednym ze swych zaprojektowanych także przez Topolskiego wymiarów, staje się od początku teorią poznania historycznego jako jednej z form poznania humanistycznego. Metodologia historii, to zaplecze filozoficzne (a dzisiaj już zapewne kulturowe) dyskursów historycznych obecnych w kulturze, w tym akademickich dyskursów o przeszłości. Metodologia historii to refleksja nad myślową prefiguracją badania naukowego, to przesłanki myślowe, ale i konsekwencje konkretnych praktyk badawczych. Metodologia historii to zaplecze myślowe (filozoficzne, kulturowe, socjologiczne...) dla metodyki badań historycznych i wszelkich praktyk kulturowych podejmowanych z użyciem myślenia historycznego (pamięć historyczna, praktyki dziedzictwa, kulturowe artykulacje przeszłości, muzealnictwo, edukacja historyczna...).

Specyfiką podejścia metodologicznego w zakresie nauk historycznych jest otwartość na inspiracje teoretyczne z obszaru wszelkich praktyk kulturowych, w tym różnorodnych myślowych artykulacji świata. Celem metodologii historii jest zrozumienie historycznej zmienności myślenia historycznego, w szczególności dziejów historiografii jako jednego z najtrwalszych i symptomatycznych śladów pozostawionych przez człowieka. Szczególnym zainteresowaniem metodologii historii obdarza tzw. naukowe, czy lepiej powiedzieć, akademickie obrazy przeszłości, poznawcze zaplecze nowoczesnych praktyk badawczych historii. Poznańska szkoła metodologii historii jest projektem dialogu metodologicznej analizy historiografii i historyczną teorią praktyk poznawczych. Jest poszukiwaniem w obszarze poznania i myślenia historycznego.

Wojciech Wrzosek

„WOŁOSI W EUROPEJSKIEJ I POLSKIEJ PRZESTRZENI KULTUROWEJ. MIGRACJE – OSADNICTWO – DZIEDZICTWO KULTUROWE”

Celem naukowym projektu NPRH, realizowanego pod kierownictwem Ilony Czamańskiej (Zakład Bałkanistyki IH) jest zbadanie funkcjonowania Wołochów w europejskiej i polskiej przestrzeni kulturowej. Projekt rozpoczął się w 2015 r. i zostanie zakończony w pierwszych miesiącach 2020 r.; realizacja badań związanych z projektem jest możliwa dzięki współpracy polskich i zagranicznych badaczy (z Rumunii, Macedonii, Ukrainy, Czarnogóry i Słowacji), a także instytucjom regionalnym kultywującym tradycje wołoskie w Polsce (Związek

Podhalan, Fundacja „Pasterstwo Transhumancyjne”). Ta szeroko zakrojona współpraca umożliwiła opracowanie mapy migracji i osadnictwa wołoskiego w Europie i w Polsce, a także lepsze zrozumienie istoty znaczenia wołoskiego dziedzictwa kulturowego.

Wołosi w potocznej świadomości często funkcjonują jako marginalna i niewiele znacząca mniejszość etniczna zamieszkała w wielu krajach Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej, pozostająca od wieków na peryferiach wielkiego świata i wielkiej kultury. Nic bardziej mylnego. Wołosi, pierwsi ze znanych nam ludów, nauczyli siebie i innych żyć i gospodarować w górach; stworzyli prawo, które stało się podstawą organizacji nie tylko licznych miejscowości, ale także ogromnych terytoriów Pograniczy Wojskowych, legło u podstaw przemian etnicznych i cywilizacyjnych.

Realizacja projektu badawczego postępuje przez tworzenie wirtualnej mapy osiedli wołoskich i indeksu do mapy, opracowanego na podstawie ankiet poszczególnych osad, wypełnianych przez wykonawców merytorycznych projektu. Opracowanie ankiet przyczynia się do opracowania rejestracji tradycji wołoskich w różnych krajach wraz z dokumentacją fotograficzną i filmową. Przygotowana w języku angielskim baza internetowa ma stać się międzynarodową platformą wymiany informacji dotyczących historii osadnictwa wołoskiego w Europie i w Polsce.

Dane zgromadzone w bazie osadnictwa wołoskiego umożliwią odpowiedź na wiele pytań, które zostaną przedstawione w przygotowywanej monografii grantowej. Do podstawowych zagadnień poruszanych w opracowaniu zaliczają się następujące kwestie: Wołosi i gospodarka szałaśnicza, rola historyczna i kulturowa prawa wołoskiego, migracje wołoskie, procesy asymilacyjne i czynniki sprzyjające zachowaniu tożsamości, wołoskie dziedzictwo kulturowe oraz sytuacja Wołochów we współczesnych państwach Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej.

Wojciech Sajkowski

WSPÓLNA POLSKO-NIEMIECKA KOMISJA PODRĘCZNIKOWA

Od początku swego istnienia (1972) Wspólna Polsko-Niemiecka Komisja Podręcznikowa działająca pod auspicjami UNESCO skupia poznańskich historyków: pierwszym polskim współprzewodniczącym Komisji był Władysław Markiewicz (1972–1984), a następnie Antoni Czubiński (1984–1990). Z Komisją współpracowali również Gerard Labuda i Lech Trzeciakowski. Od 2008 r. ekspertem Komisji i członkinią prezydium jest Violetta Julkowska. Działalność Wspólnej Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej obejmuje przygotowanie zaleceń, ekspertyz i publikacji oraz organizowanie specjalistycznych konferencji, które odbywają się co dwa lata na przemian w Niemczech i w Polsce. W 2014 r. współorganizatorem XXXV Konferencji Komisji był Wydział Historyczny UAM (V. Julkowska)

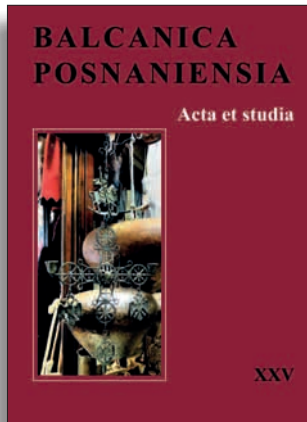
i Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM (T. Stryjakiewicz), a temat: „Krajobrazy kulturowe: aktorzy, sposoby konstruowania i narracji” zgromadził w Ciężeniu ponad 40 historyków i geografów z Polski i Niemiec. Częścią konferencji były dwa objazdy naukowe po dolinie Warty w okolicy Łądu oraz w rejonie kopalni węgla brunatnego Pątnów-Adamów. Ponownie w 2017 r. IH był współorganizatorem konferencji i warsztatów historycznych (V. Julkowska) nt.: „Wspólny polsko-niemiecki podręcznik do historii. Analizy i interpretacje”, podczas których historycy, nauczyciele i studenci UAM zapoznali się z podręcznikiem *Europa. Nasza historia* (t. 1–2).

Violetta Julkowska

Czasopisma i serie wydawnicze

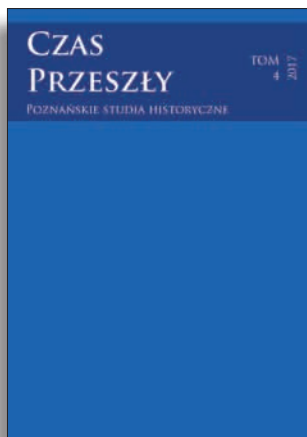
Czasopisma

„BALCANICA POSNANIENSIA. ACTA ET STUDIA”

Czasopismo zainicjowane przez doc. Włodzimierza Pająkowskiego w 1984 r. Początkowo było ukazującym się nieregularnie periodykiem publikującym głównie materiały z konferencji „Balcanicum”, poszczególne tomy miały więc charakter tematyczny. Od 2009 r. stało się regularnym rocznikiem, a od 2014 – czasopismem dostępnym publikacyjnie dla wszystkich badaczy zajmujących się Bałkanami z kraju i zagranicy. Wydawcami pisma były kolejno: Wydawnictwo Naukowe UAM, Wydawnictwo Poznańskie oraz Wydawnictwo IH. Od 2012 r. czasopismo jest wydawane również w wersji elektronicznej. Początkowo zawieszono było na stronie IH, a obecnie jest dostępne na uniwersyteckiej platformie czasopism naukowych PRESSto. Redaktorami naczelnymi pisma byli kolejno: Stefan Parnicki-Pudełko, Włodzimierz Pająkowski i Leszek Mrozewicz; W. Pająkowski i L. Mrozewicz; Ilona Czamańska i Witold Szulc oraz I. Czamańska i Jędrzej Paszkiewicz. Pismo od początku swego istnienia ma charakter interdyscyplinarny i publikuje artykuły z wielu dziedzin nauki (historia, filologie bałkańskie, etnologia i antropologia kulturowa, muzykologia, socjologia, kulturoznawstwo, nauki polityczne, archeologia itd.). Wszystkie tomy były recenzowane, pierwsze tomy w całości, a od 2012 r. recenzowane są poszczególne artykuły na zasadzie ślepych recenzji przez dwóch recenzentów każdy. Czasopismo jest indeksowane w bazie Copernicus (od 2015) oraz w bazie ERIH+ (od 2016).

Ilona Czamańska

„CZAS PRZESZŁY. POZNAŃSKIE STUDIA HISTORYCZNE”

Czasopismo naukowe wydawane w IH w l. 2014–2017. W skład redakcji weszli: Konrad Białecki, Maciej Forycki, Magdalena Heruday-Kiełczewska (sekretarz redakcji), Danuta Konieczka-Śliwińska, Anna Kotłowska, Krzysztof Marchlewicz, Maciej Michalski, Przemysław Matusik (redaktor naczelny), Anita Napierała (sekretarz redakcji), Jarosław Nikodem. Wydane zostały cztery tomy pisma o charakterze monograficznym. Tom I (2014) pt. *Po co nam historia?* (red. prowadzący P. Matusik) zawierał m.in. wyniki ankiety na tytułowy temat, na którą odpowiedziało kilkunastu znaczących przedstawicieli głównych ośrodków historycznych w kraju. Tom II (2015) pt. *Gdzie jest wiek XIX?* (red. prow. K. Marchlewicz) publikował m.in. dyskusję na temat syntezy dziejów XIX w. autorstwa Jürgena

Osterhammela, a tom III (2016) pt. *Wiek Świąteł* (red. prow. M. Forycki, R. Rydz) teksty poświęcone pamięci wybitnego badacza XVIII w. prof. Jeana Fabre'a oraz blok materiałów *Z badań nad religijnością w Wieku Świąteł*. Tom IV (2017) pt. *W średniowiecznej rzeczywistości* (red. prow. M. Dorna) zawierał dwa zbiory tekstów: „Curiositas i ciekawość świata w średniowieczu” oraz „Z badań nad problematyką kryzysów w średniowieczu”.

Przemysław Matusik

„HISTORIA@TEORIA”

Profesorowie Violetta Julkowska i Wiktor Werner, jako redaktorzy anglojęzycznego I tomu czasopisma „Historia@Teoria”, nadali mu „monograficzny podtytuł: „Dziedzictwo kulturowe jako dziedzictwo pamięci”. Jest to efekt badań prowadzonych w międzynarodowym gronie w ramach Visegrad Strategic Grant, którym kierował prof. Jaromir Jeszke. Tom pierwszy H@T to inauguracja nowego zamysłu Zakładu Metodologii Historii i Historii Historiografii IH, będącego kontynuacją tradycji zespołu, który redagował w l. 2010–2015 kwartalnik „Sensus Historiae” (Sensus.historiae@epigram.pl). Nowa redakcja (pressto.amu.edu.pl; tam wszelkie dane) opublikowała siedem tomów czasopisma, które ma być platformą kontaktów środowiska metodologów nauk historycznych, historyków historiografii i filozofów historii. Redaktorem naczelnym jest prof. Wojciech Wrzosek. Pismo stawia sobie za zadanie prezentacji badań dla Poznańskiej Szkoły Metodologicznej we współpracy z ośrodkami badań w Polsce i poza nią. Od 2018 r. pismo ukazuje się jako rocznik.

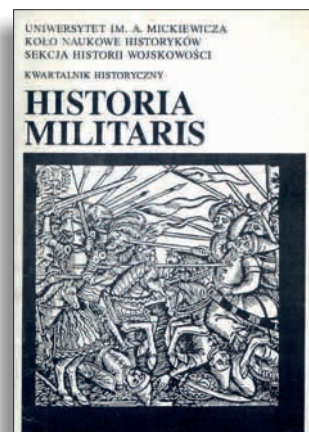
Zakład Historii Metodologii i Historii Historiografii

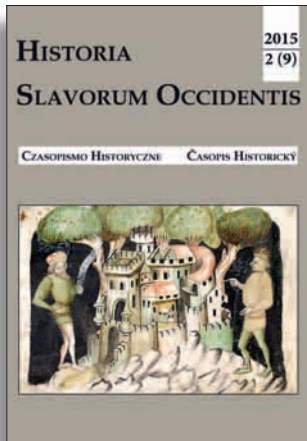

„HISTORIA MILITARIS”

Powstało w 1992 r. jako inicjatywa studentów, członków Sekcji Historii Wojskowości SKNH IH UAM. Wśród inicjatorów znaleźli się Maciej Franz, Janusz Marcinkowski i Mariusz Michałekiewicz. Było to pierwsze czasopismo studenckie (rocznik) w IH po 1989 r. Doczekało się dwóch numerów. Trzeci nie ukazał się już samodzielnie, ale jako fragment czasopisma „Nasze Historie” powołanego jako czasopismo całego SKNH. Tematyka czasopisma obejmowała historię wojskowości polskiej i powszechnej od starożytności do współczesności. Miało dwa działy: materiały i recenzje. Opiekę naukową sprawował prof. Zbigniew Pilarczyk (ówcześnie dr). Pierwszym redaktorem naczelnym był M. Franz, ale już od drugiego numeru redaktorem został Juliusz S. Tym. Na jego łamach były publikowane najlepsze prace seminaryjne studentów, ale także artykuły młodych pracowników naukowych IH. Z czasem kontynuacją tego projektu stała się seria wydawnicza pod tą samą nazwą będąca efektem współpracy IH i Wydawnictwa Adam Marszałek z Torunia.

Maciej Franz

„HISTORIA SLAVORUM OCCIDENTIS”

Dyskusje o stworzeniu wspólnego czesko-polskiego czasopisma naukowego rozpoczęły się w gronie historyków polskich i czeskich zrzeszonych w PTH oraz Sdružení historiků České republiky w pierwszej dekadzie XXI w. Zakończyły się one na wiosnę 2009 r. w Opawie podpisaniem umowy, która zakładała zacieśnienie i sformalizowanie współpracy naukowej historyków z obu krajów przez m.in. organizowanie spotkań naukowych oraz wydawanie wspólnych publikacji, w tym czasopisma historycznego w formie półrocznika. Zaowocowało to wydaniem w 2011 r. pierwszego rocznika „Historia Slavorum Occidentis” (HSO), który stanowił próbę podsumowania dotychczasowych badań. Obowiązków wydawniczych podjęło się toruńskie Wydawnictwo Adam Marszałek. Już w 2012 r. siedziba redakcji została ulokowana w IH UAM (Pracownia Bohemistyczna), a redaktorem naczelnym został Józef Dobosz. Czasopismo rozszerzyło swój profil o dzieje Europy Środkowej (Środkowo-Wschodniej), pozostając organem polskiego i czeskiego towarzystw historycznych. Adresowane jest do humanistów zajmujących się przeszłością Europy Środkowej w Polsce oraz w Czechach, na Słowacji, na Węgrzech i w Niemczech. Drukuje oryginalne prace ukazujące dzieje regionu, relacje między funkcjonującymi na jego obszarze podmiotami politycznymi, kontakty z sąsiadami, a także cały kompleks zagadnień społeczno-gospodarczych i kulturowych, jak również kwestie historiograficzne autorstwa historyków, archeologów, historyków sztuki i kultury, nadto propozycje ujęć interdyscyplinarnych.

Począwszy od rocznika 2017, HSO zmieniło szatę graficzną oraz częstotliwość ukazywania – z półrocznika stało się kwartalnikiem, w 2014 r. zostało umieszczone na liście BMNiSW, a w roku 2019, zgodnie z nową listą ministerialną, uzyskało 40 punktów. Czasopismo ma międzynarodową Radę Naukową, na której czele stoją Petr Vorel (Pardubice) i Krzysztof Mikulski (Toruń) oraz zespół redakcyjny w składzie: Józef Dobosz (red. naczelny), Roman Baron (Praha, zastępca red. naczelnego), Rastislav Kožíak (Banská Bystrica, zastępca red. naczelnego), Michał Kara (Poznań), Damian Szymczak (Poznań); funkcje sekretarzy pełnią: Marcin Danielewski, Marzena Matla, Jan Pešina (wszyscy Poznań) oraz Paweł Jaroniak (Wydawnictwo Adam Marszałek) i Patrik Kunec (Banská Bystrica), a od niedawna Magdalena Biniaś-Szkopek (Poznań). HSO indeksowane jest obecnie w następujących bazach: BazHum, CEJSH, CEEOL, IC Journals Master List oraz PBN, a po uzyskaniu na wiosnę 2019 r. dofinansowania z MNiSW przygotowywana jest aplikacja do bazy referencyjnej SCOPUS.

Józef Dobosz

„LITUANO-SLAVICA POSNANIENSIA. STUDIA HISTORICA”

Zainteresowanie historią Wielkiego Księstwa Litewskiego, jakie od pierwszych lat istnienia UP było widoczne w twórczości uczonych, znalazło swój nowy wymiar w zawiązaniu w 1984 r. komitetu redakcyjnego czasopisma, które przyjęło nazwę „Lituanos-Slavica Posnaniensia. Studia Historica”. Było ono poświęcone dziejom ziem W. Ks. L. w najszerszym

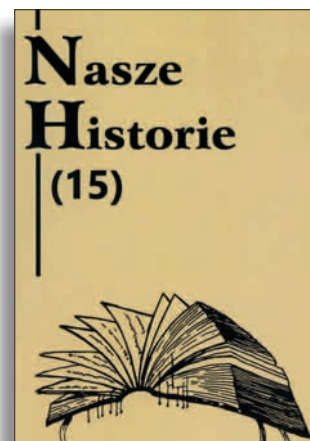
chronologicznym i rzeczowym znaczeniu. Komitet redakcyjny, który wówczas tworzyli Juliusz Bardach, Henryk Łowmiański (zm. tragicznie w 1984 r.), Czesław Kudzinowski, Jerzy Ochmański, Gerard Labuda i Zbysław Wojtkowiak, przyjął otwartą formułę preferowanej tematyki wydawniczej, uwzględniając historię polityczną, społeczną, gospodarczą, historię kultury, geografę, demografię historyczną itp. Poza zainteresowaniem znalazła się archeologia, gdyż to środowisko posiadało już swoje własne czasopisma naukowe. Postanowiono także, aby w każdym tomie zamieszczać przedruk niedostępnych, ale nadal naukowo wartościowych prac dawniejszych najwybitniejszych badaczy dziejów Litwy (classica). Zasadniczą część każdego tomu stanowić miały oryginalne prace uczonych, publikowane w języku polskim. Wybór języka był podyktowany ówczesnymi możliwościami edytorsko-wydawniczymi, choć redakcja miała świadomość tego, że zainteresowanie przeszłością Litwy rozwijało się w wielu krajach. Mając na uwadze wielowiekowe powiązania ludów i narodów bałtyjskich i słowiańskich, które w różnych epokach przybierały nieraz odmienne formy, postanowiono podkreślić ten aspekt historii w tytule czasopisma. Pierwszy numer został przyjęty do druku w X 1984 r., a formalnie ukazał się w XI 1985 r., opublikowany przez Wydawnictwo UAM. Redakcja mieściła się w IH UAM, a funkcję sekretarza pełnił Z. Wojtkowiak. Pierwszy tom czasopisma ukazał się w nakładzie 800 egz. Kolejne tomy ukazywały się w I.: t. 2 (1987), t. 3 (1989), t. 4. (1990), t. 5 (1991, druk 1992), t. 6 (1994, druk 1995), t. 7 (1995, druk 1997), t. 8 (2001), t. 9 (2003), t. 10 (2004), t. 11 (2005), t. 12 (2007), t. 13 (2008), t. 14 (2013), t. 15 (2013). W wyniku przyjęcia nowych zasad parametryzacji wydawnictw, od tomu 16 czasopismo ukazuje się jako zbiór studiów.

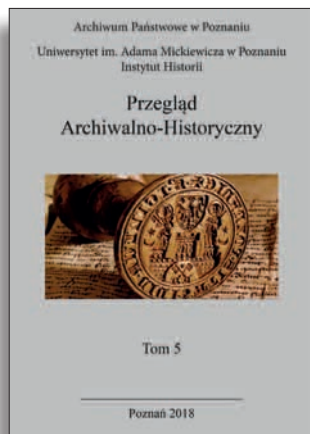
Rafał Witkowski

„NASZE HISTORIE”

Czasopismo naukowe redagowane przez studentów, które jako pismo SKNH ukazuje się od 1994 r. do dzisiaj. Nie udało się utrzymać zaplanowanej rocznej regularności jego ukazywania się, ale do dziś wyszło 16 numerów i obecnie przygotowujemy jest numer 17. Kolejne tomy miały zazwyczaj charakter miscellaneów, zależnie od zainteresowania studentów. Niektóre starano się jednak tematyzować, stąd dwa poświęcono dorobkowi wybitnych poznańskich historyków (Gerarda Labudy i Henryka Łowmiańskiego), jeden był pokłosiem ekspedycji naukowej starożytników na limes retycko-germański (2000), a wiele dalszych mieściło najciekawsze referaty studenckie z rozmaitych konferencji. Obecnie studenci często zamieszczają w „Naszych Historiach” cenniejsze fragmenty prac seminaryjnych albo dyplomowych. Numer 11 zawiera kompletne zestawienie bibliografii numerów poprzednich.

Igor Kraszewski

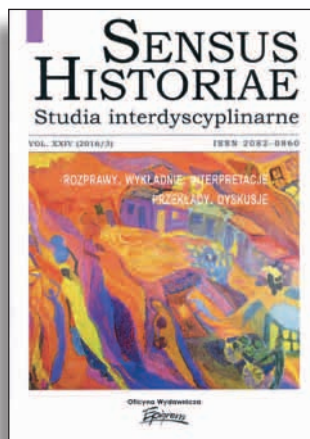

„PRZEGLĄD ARCHIWALNO-HISTORYCZNY”

Czasopismo (rocznik) wydawane i finansowane wspólnie przez IH oraz Archiwum Państwowe w Poznaniu. Pomysłodawczynią tytułu czasopisma była prof. UAM Irena Mamczak-Gadkowska, którym nawiązuje do projektowanego jeszcze w latach międzywojennych polskiego czasopisma poświęconego zagadnieniom archiwalnym (ostatecznie wybrano jednak dla niego tytuł „Archeion”). Pierwszy tom czasopisma ukazał się w 2014 r., a do dzisiaj pięć tomów. Redaktorem naczelnym czasopisma od chwili jego powstania jest Krzysztof Strykowski, sekretarzem redakcji zaś Zuzanna Jaśkowska-Józefiak (wcześniej Hanna Staszewska). W radzie naukowej czasopisma zasiada wiele znanych postaci nie tylko z polskiego środowiska historyków i archiwistów (prof. Stanisław Jankowiak z UAM, prof. Alicja Kulecka z UW, prof. Wiesława Kwiatkowska z UMK, prof. Irena Mamczak-Gadkowska z UAM, prof. Krzysztof Skupieński z UMCS, prof. Jin Matsuka z Otaru University of Commerce, prof. Peter Švorc z Uniwersytetu w Preszowie). Jak wskazano w tytule, czasopismo podejmuje zagadnienia archiwalne i historyczne, a jego autorzy rekrutują się z całej Polski (z przewagą środowiska poznańskiego).

Krzysztof Strykowski

„SENSUS HISTORIAE. STUDIA INTERDYSCYPLINARNE”

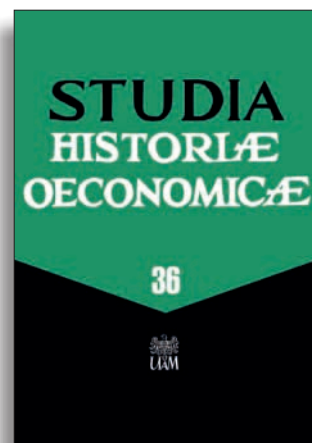
Z inicjatywy pracowników Zakładu Metodologii Historii i Historii Historiografii IH UAM (dalej MHiHH), we współpracy edytorskiej z wydawnictwem „Epigram” i jego właścicielem dr. Grzegorzem A. Dominiakiem powołano w 2010 r. kwartalnik interdyscyplinarny, którego zamiarem było podtrzymywanie dialogu między naukami historycznymi i naukami o kulturze. Redakcję tworzyli – niebawem profesorowie – Maciej Bugajewski, Maria Solarzka, Wiktor Werner oraz dr Grzegorz A. Dominiak, a także prof. Piotr Kraszewski, reprezentujący w redakcji Instytut Wschodni UAM, oraz dr Karolina Polasik, która podjęła się zadań sekretarza redakcji. Funkcję redaktora naczelnego objął prof. Wojciech Wrzosek, kierownik Zakładu założycielskiego. W Radzie Naukowej pisma zasiadali prof. Jan Pomorski, lider środowiska metodologicznego Lublina, prof. Rafał Stobiecki, uczeń Andrzeja Feliksa Grabskiego, historyk historiografii z Łodzi, prof. Krzysztof Zamorski, badacz dziejów społecznych, uprawiający demografię historyczną, prof. Krzysztof Mikulski, badacz dziejów społecznych późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności, prezes PTH, oraz dyrektor Instytutu Wschodniego, jako jej przewodniczący. Pismo zgodnie finansowali: MNiSW, IH i Instytut Wschodni UAM. Publikowano w językach kongresowych, głównie jednak po polsku. Pismo miało swój odpowiednik anglojęzyczny w sieci pod tytułem www.sensus-historiae.amu.edu.pl. W ciągu pięciu lat pracy redakcja osiągnęła 11 punktów w parametryzacji czasopism naukowych. Poszczególne tomy zawierające monograficzne działy redagowane były przez wielu współpracujących badaczy, m.in. prof. Violettę Julkowską. Oprawę artystyczną

tomów zapewniała prof. Anna Maria Kramm. Kwartalnik, także dzięki starannej oprawie edytorskiej, uzyskał wysoką pozycję w środowisku i był forum integracji środowiska badaczy uprawiających trzy zaprzyjaźnione dyscypliny: metodologię nauk humanistycznych, historię historiografii oraz filozofii historii. „Sensus Historiae” stał się platformą publikacji tekstów dla rodzącego się interdyscyplinarnego wschodoznawstwa. Rada Naukowa i redakcyjna kwartalnika w ciągu pięciu lat działalności pisma pod egidą Zakładu MHiHH zgodnie z oczekiwaniami umiędzynarodowiła się i zreformowała. W l. 2010–2015 ukazało się w 17 tomów pisma. Z przyczyn formalnych na początku 2015 r. ustała współpraca dawnej redakcji z wydawcą, natomiast pismo ukazuje się nadal, a naczelnym redaktorem jest Anna Pałubicka, wydawcą zaś „Epigram” (www.sensushistoriae.epigram.eu, tam artykuł programowy oraz dane szczegółowe, spisy treści i teksty w systemie PDF).

Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii

„STUDIA HISTORIAE OECONOMICAЕ”

Czasopismo naukowe utworzone w 1966 r. w Poznaniu przez profesorów Czesława Łuczaka i Jerzego Topolskiego. Pierwszy numer ukazał się w 1967 r. Pomysł utworzenia „Studia Historiae Oeconomicae” (SHO) pojawił się na Światowym Kongresie Historyków Gospodarczych w Monachium w 1965 r. i stanowił reakcję na opinie wielu uczonych z całego świata, którzy wskazywali, że ze względu na barierę językową dorobek polskiej historiografii jest nieznany, pomimo że liczne publikacje w językach zachodnich oraz wystąpienia polskich historyków na kongresach i konferencjach międzynarodowych wskazywały na jego wysoki poziom merytoryczny. W związku z powyższym podstawowym celem, który przyświecał założycielom SHO, było przełamywanie wspomnianej bariery językowej i prezentowanie dokonań naukowych polskich historyków gospodarczych i społecznych w skali światowej. W l. 1967–2017 ukazało się 35 tomów czasopisma. SHO przez 50 lat swojego istnienia konsekwentnie informowało międzynarodowe środowisko historyków gospodarczych o głównych kierunkach badań historyczno-gospodarczych w Polsce, odzwierciedlało ich dynamikę i prezentowało najważniejsze osiągnięcia. Przez długi czas SHO było jedynym tego rodzaju czasopismem w krajach socjalistycznych. Studia publikowały artykuły z reguły polskich autorów w językach: angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim. Obecnie teksty publikowane są wyłącznie w języku angielskim, a autorami są również historycy zagraniczni. Poszczególne numery mają charakter tematyczny i poświęcone są wybranym zagadnieniom z zakresu historii gospodarczej i społecznej. Redaktorami SHO byli wspomniani założyciele C. Łuczak i J. Topolski (1966–1992), a następnie prof. Stefan Kowal (1992–2007) i prof. Roman Macyra (2007–2017). Od 2017 r. funkcję redaktora naczelnego pełni prof. Tadeusz Janicki. Funkcję sekretarza sprawowali kolejno: Witold Szulc, Andrzej

Dmitrzak, Anna Bitner-Nowak, Roman Macyra, Przemysław Pluciński, Marcin Graban. Ze względu na publikowanie badań w językach kongresowych, SHO było chętnie nabywane przez zachodnich naukowców zajmujących się historią Europy Środkowo-Wschodniej oraz biblioteki wiodących światowych uniwersytetów i instytutów badawczych. Zagraniczni odbiorcy wysoko oceniali poziom merytoryczny prezentowanych artykułów oraz podkreślali wartość publikowanej w SHO obszernej bibliografii ukazujących się w Polsce prac poświęconych zagadnieniom społeczno-gospodarczym. Wśród 35 wydanych tomów wyróżniają się cztery tomy specjalne z początku l. 70., a mianowicie numer 5. opublikowany z myślą o VI Międzynarodowym Kongresie Historii Gospodarczej w Leningradzie w 1970 r. oraz numer 9., który ukazał się przed VII Kongresem w Kopenhadze w 1974 r. Poza tym w tomie 8. znalazła się część referatów wygłoszonych na sympozjum w Zamościu (1972), poświęconym przymusowym przesiedleniom ludności w czasie ostatniej wojny, a tom 10. zawiera wyniki międzynarodowego kolokwium na temat gospodarki wiejskiej przed i w czasie wczesnego okresu rewolucji przemysłowej (Białowieża, 1973). W późniejszych latach na szczególną uwagę zasługują tomy nr 21 z 1994 r., 23 z 1998 r. i 27 z 2009 r. dedykowane kolejnym redaktorom czasopisma: C. Łuczakowi, J. Topolskiemu i S. Kowalowi. Wspomniane tomy zgromadziły wyjątkowo liczne grono autorów, którzy poddali analizie szeroki wachlarz zagadnień obejmujących okres od średniowiecza do czasów współczesnych. Od pierwszych numerów na łamach SHO publikowali najwybitniejsi przedstawiciele polskiej historiografii, wśród których można wymienić J. Topolskiego, C. Łuczaka, M. Bogucką, W. Długoborskiego, J. Dobosza, M. Eckerta, B. Geremka, D. Jarosza, A. Jezierskiego, J. Kalińskiego, S. Kowala, Z. Landaua, H. Łowmiańskiego, C. Madajczyka, J. Kochanowicza, A. Mączaka, H. Madurowicz-Urbańską, J. Orczyka, I. Pietrzak-Pawłowską, J. Pomorskiego, W. Rusińskiego, H. Samsonowicza, W. Szulca, A. Sulika, J. Tomaszewskiego, A. Wyczańskiego, S. Wykrętowicza, J. Zabłocką i J. Żarnowskiego. Współcześnie SHO jest rocznikiem skierowanym do historyków, ekonomistów, socjologów i przedstawicieli innych nauk społecznych, którzy są zainteresowani zagadnieniami z teorii i praktyki gospodarowania w kontekście uwarunkowań społecznych i kulturowych. Czasopismo jest obecnie szeroko indeksowane na różnych platformach internetowych m.in.: BazEkon, EBSCO, EconBiz, ECONIS, Genamics Journal Seek, Google Scholar, Naviga, Publos. Wydawane jest zarówno w wersji elektronicznej na platformie De Gruyter/SCIENDO, na stronie internetowej Zakładu Historii Gospodarczej UAM (www.amu.edu.pl/sho) oraz w formie tradycyjnej.

Marcin Graban, Tadeusz Janicki

„STUDIA HISTORICA SLAVO-GERMANICA”

W stulecie zjednoczenia Niemiec, 11–12 X 1971 r., IH zorganizował międzynarodową sesję naukową, która pod hasłem „Niemcy – Polska – Europa” zapoczątkowała w pewnej mierze historyczny dialog polsko-zachodnioniemiecki. To właśnie w niej – po normalizacji stosunków między Polską a RFN – po raz pierwszy wzięli udział historycy z RFN i Berlina Zachodniego. Sesję tę można więc potraktować jako otwarcie oficjalnego dialogu między badaczami przeszłości Polski i RFN, który pod auspicjami UNESCO przybrał niebawem wymiar instytucjonalny, co nastąpiło w 1972 r., gdy swoją działalność podjęła Wspólna Komisja Podręcznikowa. W pierwszym tomie „Studia Historica Slavo-Germanica” (SHSG) komitet redakcyjny, któremu przewodniczył Gerard Labuda, we wstępie przywołał tradycję ośrodka poznańskiego w badaniu stosunków polsko-niemieckich. Jej rezultaty były publikowane w wydawanych od l. 20. periodykach „Strażnica Zachodnia” oraz „Roczniki Historyczne”, i tę tradycję kontynuowano w wydawanym przez Instytut Zachodni „Przeglądzie Zachodnim”. Redaktorzy w słowie wstępnym podkreślili, że wydawane w dalszym ciągu w Poznaniu „Roczniki Historyczne” i „Przegląd Zachodni” w poważnym stopniu zmieniały swój wiodący historyczny i niemcoznawczy charakter, co sprawiło, że za celowe uznali wystąpienie z inicjatywą wydawania „czasopisma poświęconego historycznie ujętej problematyce szeroko pojętych stosunków słowiańsko-niemieckich”. Wyrażono nadzieję, że tradycja poznańskich badań niemcoznawczych oraz zainteresowanie tą problematyką wpływające z powstania nowych ośrodków takich badań w Polsce, uzasadnia przystąpienie do wydawania czasopisma naukowego, które stworzy forum umożliwiające publikację rezultatów prowadzonych badań, dające jednocześnie okazję do dyskusji oraz polemik. W pierwszym tomie (datowany na 1972 r., ukazał się w 1973) zamieszczono materiały z zorganizowanej w X 1971 r. przez IH wspomnianej wcześniej sesji naukowej. Zamieszczono w nim teksty kilkunastu tam wówczas wygłoszonych referatów, których autorzy przybyli z obu krajów niemieckich, kilku innych krajów Europy oraz USA. Zapowiadało to, że inicjatywa wydawania tego periodyku zmierza do nadania mu międzynarodowego charakteru, co wówczas było w Polsce ewenementem. W przeciwieństwie do pierwszego tomu, który zgodnie z zapowiedzią Antoniego Czubińskiego (red. naczelnego) był publikacją materiałów sesyjnych, kolejne tomy przybrały klasyczny charakter periodyków naukowych zamieszczających na swych łamach artykuły czy recenzje i tej konwencji pismo pozostało wierne do końca. Pod koniec próbowano nadać mu charakter monograficzny, taki charakter nosił tom XXVIII (datowany na 2008/2010, ukazał się w 2011), który poświęcony został dopełnieniu problematyki relacji słowiańsko/polsko-germańsko/niemieckich o nowy, ale jakże istotny i obecny w nich element – żydowski. To był przedostatni tom, który ze względu na niemożność dotrzymania wymogów (cykliczność edycji) uniemożliwił

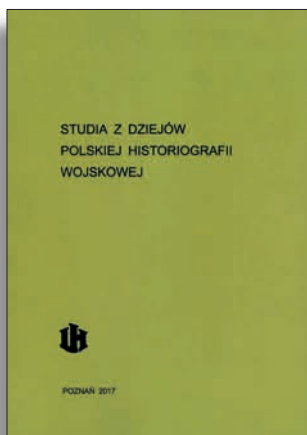
otrzymanie stosownych punktów koniecznych do finansowania przedsięwzięcia, co sprawiło, że zostało ono zakończone i przekształcone w serię wydawniczą „SHSG Seria Nova”.

Zapoczątkował ją tom zawierający dorobek interdyscyplinarnego seminarium poświęconego pograniczu w Europie Środkowo-Wschodniej w XX i XXI w. (2014). Inicjatywa wydawania tego periodyku została po części zamknięta, nie sposób więc uciec od próby charakterystyki jego profilu. A tu z pomocą przychodzi statystyka: w 29 tomach SHSG zamieszczono w sumie 239 artykułów naukowych, wśród których – co nie dziwi – większość stanowiły te, których autorami byli badacze poznańscy (124, a więc ok. 52%). Wśród polskich ośrodków naukowych na łamach SHSG najczęściej gościli autorzy z Łodzi (14 artykułów) oraz Warszawy i Wrocławia (po 8). O otwartości pisma na ośrodki zagraniczne świadczy natomiast to, że aż 46 prac stamtąd właśnie zostało nadesłane, a więc bez mała jedna piąta miała taką właśnie proveniencję. Zdecydowana większość pochodziła z RFN – 32 artykuły. Potwierdza to, że zapoczątkowana konferencją z 1971 r. inicjatywa wydawania periodyku poświęconego refleksji nad przeszłością relacji polsko-niemieckich w istotnym stopniu przyczyniła się do intensyfikacji historycznego dialogu między historykami polskimi i zachodnioniemieckimi. Tu warto podkreślić, że przed 1989 r. udział badaczy z NRD wśród autorów pisma był niewielki, gdyż zamieszczono zaledwie dwa ich teksty. Od powstania periodyku jego redaktorem wiodącym był prof. Antoni Czubiński, którego przez kilkanaście lat wspierał zastępca prof. Hubert Orłowski. Jako sekretarze przez pierwsze lata wspomagali ich profesorowie Bernard Piotrowski i Jerzy Strzelczyk. Wraz z odejściem z redakcji H. Orłowskiego i śmiercią A. Czubińskiego SHSG straciło swych założycieli i promotorów. Ostatnie tomy wydawnictwa były redagowane zespołowo przez profesorów Jerzego Strzelczyka, Przemysława Hausera oraz Krzysztofa Rzepę.

Krzysztof Rzepa

„STUDIA Z DZIEJÓW POLSKIEJ HISTORIOGRAFII WOJSKOWEJ”

Niemalże od początków Zakładu Historii Wojskowej ważnym przedmiotem badań stała się historiografia wojskowa. W ciągu blisko 50 lat istnienia Zakładu, powstało wiele prac magisterskich i doktorskich, których przedmiotem zainteresowania autorów byli badacze zajmujący się problematyką historii wojskowej. Można powiedzieć, że prostą konsekwencją stała się decyzja o powstaniu w 1975 r. czasopisma, które jest, jak do tej pory, jedynym czasopiśmie naukowym poruszającym problematykę historiografii wojskowej, zarówno polskiej, jak i zagranicznej dotyczącej Polski. Na łamach „Studiów” ogłaszane są wyniki badań historiograficznych związanych z dziejami oręża polskiego od czasów najdawniejszych po XX w. Charakterystyczne, że swoje artykuły publikują i młodzi adepci nauki historycznej, i doświadczeni naukowcy z ośrodków akademickich całej Polski i Europy. Czasopismo wydawane jest w cyklu rocznym (już 20 tomów). Założycielem i długoletnim redaktorem był

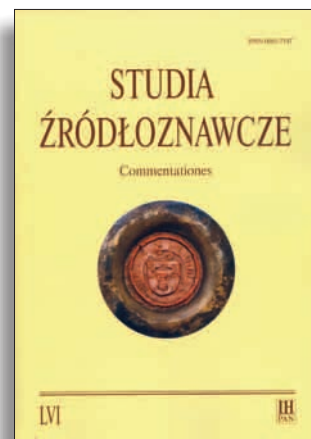
prof. Benon Miśkiewicz, aktualnie funkcję tę sprawuje prof. UAM Zbigniew Pilarczyk, a kwestiami redakcyjnymi zajmuje się dr Karol Kościelniak. Swoistym podsumowaniem dorobku „Studiów” jest powstałe w 1996 r. opracowanie B. Miśkiewicza pt. *Polska historiografia wojskowa*.

Zbigniew Pilarczyk

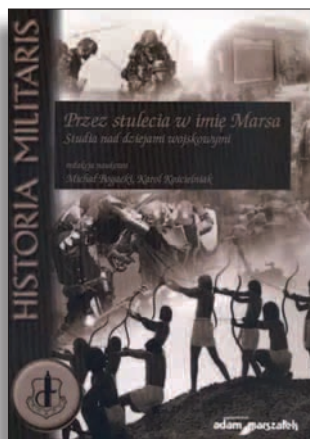
„STUDIA ŹRÓDŁOZNAWCZE”

„Studia Źródłoznawcze Commentationes” to wydawnictwo ciągle wydawane obecnie przez Instytut Historii PAN w Warszawie, którego tom I ukazał się w 1957 r. Inicjatorami jego powołania byli Aleksander Gieysztor i Gerard Labuda. Przygotowania do powstania czasopisma trwały od 1953 r., a maszynopis I tomu był gotowy już w 1955 r. Redaktorami zostali jego inicjatorzy, a sekretarzem redakcji Brygida Kürbis, która już od tomu II (1958) została również redaktorem. Funkcję sekretarza objął wówczas Ryszard Walczak, który był filarem redakcji aż do śmierci w 1989 r. Od 1987 r. (t. 31) zastępcą sekretarza została Danuta Zydorek, która tę rolę nieformalnie pełniła już od 1975 r. W 1989 r. (t. 34) sekretarzem redakcji został Tomasz Jasiński, który w 1992 r. wszedł w skład komitetu redakcyjnego (t. 35, 36), a funkcję sekretarza objęła D. Zydorek. Redakcja znajdowała się zarówno w Warszawie, jak i w Poznaniu. Ponieważ sekretariat znajdował się w Poznaniu, więc główny ciężar prac redakcyjnych spadał na poznańską część redakcji. „Studia Źródłoznawcze” jako czasopismo poświęcone naukom pomocniczym historii i źródłoznawstwu polskiemu oraz powszechnemu odegrało ważną rolę w rozwoju badań historycznych, gdyż udostępniało swoje łamy dla prac źródłoznawczych oraz artykułów z metodyki i metodologii badań historycznych. Przez publikację recenzji i zapisek krytycznych informowało o nowych nurtach badawczych w nauce światowej. Było związane z IH tylko personalnie – początkowo przez pracowników Zakładu Historii Średniowiecznej (od 1957 r.), a później Zakładu Historii Kultury Średniowiecznej i Źródłoznawstwa, Zakładu Nauk Pomocniczych Historii oraz Zakładu Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii; najpierw przez będących członkami redakcji G. Labudę i B. Kürbis, a później też przez sekretarzy redakcji T. Jasińskiego i D. Zydorek, obecnie zaś przez wchodzącego od t. 54 (2016) do Rady Redakcyjnej T. Jasińskiego. Ostatnim wspólnym tomem wydany w Poznaniu pod auspicjami redaktorów założycieli był t. 36 (1997). Od t. 37 redakcja pisma znajduje się w Warszawie. „Studia Źródłoznawcze” są obecnie czasopismem punktowanym (10 punktów) w wykazie MNiSW i wpisanym na listę periodyków ERIH Plus.

Danuta Zydorek

Serie wydawnicze

„HISTORIA MILITARIS” I „SCRIPTA MILITARIS”

Na początku XXI w., z inicjatywy prof. Benona Miśkiewicza oraz dr. Macieja Franza, nawiązana została współpraca z Wydawnictwem Adam Marszałek, która zaowocowała utworzeniem w 2004 r. serii wydawniczej „Historia Militaris”. W ramach tejże serii ukazało się łącznie dziesięć książek, z tego pięć samodzielnych monografii autorstwa Bartosza Kruszyńskiego, *To, co po Tobie mam najdroższego, a co jest nasze. Biografia ppłk. Zbigniewa Stanisława Kiedacza (1911–1944)*; Macieja Franza *Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińskich w XVI–XVII wieku*; Michała Bogackiego *Przemiany w wojskowości polskiej od połowy X wieku do 1138 roku. Kształt i organizacja armii*; Jarosława Piątka *Narzędzia wojny i ich współczesny rozwój (wybrane aspekty dla XX wieku)* i Karola Kościelniaka *Kadra oficerska w wojsku koronnym w latach 1576–1648. Studia nad zawodem wojskowym*. Pozostałe to prace zbiorowe, pod red. pracowników Zakładu Historii Wojskowej IH: Karola Olejnika (*Wojna jako przedmiot badań historycznych*), Michała Bogackiego i Karola Kościelniaka (*Przez stulecia w imię Marsa. Studia nad dziejami wojskowymi*) oraz Zbigniewa Pilarczyka i Karola Kościelniaka (trzy tomy w ramach projektu „Wybrane problemy badawcze polskiej historii wojskowej”). W 2008 r. w Zakładzie powstała idea utworzenia serii podręczników do historii wojskowości. W związku z tym powstała nowa seria „Scripta Militaris”, w ramach której ukazały się tylko dwie pozycje: pierwsza autorstwa Karola Kościelniaka (*Zarys sztuki wojennej świata starożytnego*), druga pod red. Macieja Franza (*Ekonomia a wojna. Studia i szkice*). Pod koniec 2014 r. odbyła się uroczysta promocja nowej książki z okazji dziesięciolecia serii wydawniczej „Historia Militaris”.

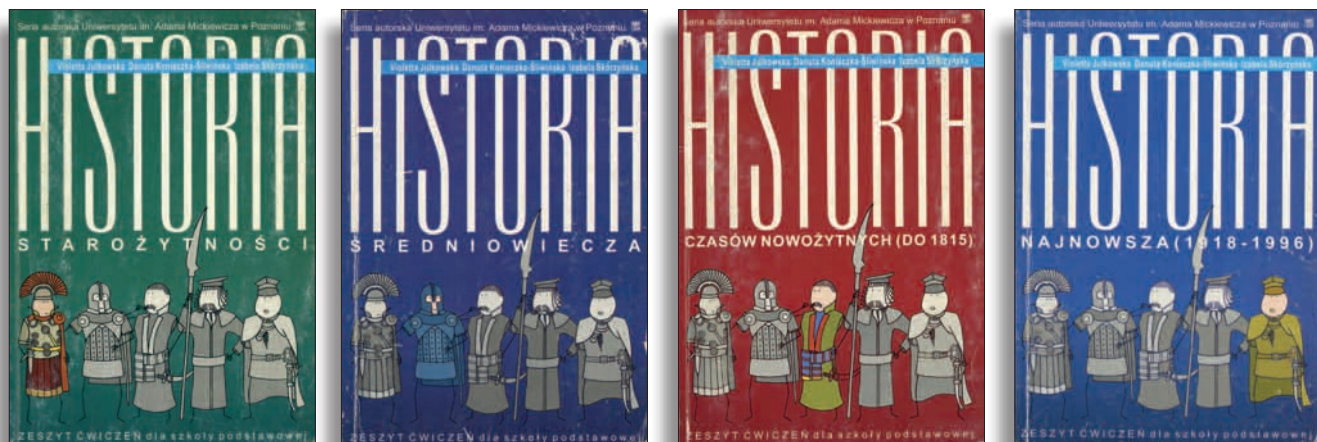
Karol Kościelniak

SERIE PODRĘCZNIKÓW SZKOLNYCH DO NAUCZANIA HISTORII

Pracownicy naukowo-dydaktyczni IH w l. 90. XX w. i na początku XXI w. zaangażowali się w opracowanie serii podręczników szkolnych do nauczania historii, wydawanych przez Polską Oficynę Wydawniczą oraz Wydawnictwo GRAF-PUNKT w Warszawie. Pierwsza seria podręczników, adresowana zarówno do uczniów szkoły podstawowej, jak i średniej, obejmowała podręcznik autorstwa Jerzego Topolskiego *Uczmy się historii dla klasy IV szkoły podstawowej* oraz podręczniki: Jana Probstko-Prostyńskiego *Historia starożytności*, Bohdana Lapisa *Historia średniowiecza*, Krzysztofa Pietkiewicza *Historia czasów nowożytnych (do 1815 r.)*, Waldemara Łazugi *Historia czasów nowożytnych (1815–1918)* oraz Stanisława Sierpowskiego *Historia najnowsza (1918–1994)*. Jako ich uzupełnienie zostało przygotowane opracowanie zbiorowe pod red. S. Sierpowskiego pt. *Źródła i materiały do*

nauczania historii, zawierające zestawy materiałów źródłowych do poszczególnych epok wraz z przykładowymi pytaniami dla uczniów i scenariuszami lekcji dla nauczycieli. Dodatkowo, pracownice Zakładu Dydaktyki Historii: Violetta Julkowska, Danuta Konieczka-Śliwińska i Izabela Skórzyńska, wydały komplet pięciu zeszytów ćwiczeń dla szkoły podstawowej (po jednym zeszycie do każdej epoki, według periodyzacji przyjętej w tytułach podręczników). Cała seria podręczników i zeszytów ćwiczeń sygnowana była jako seria autorska UAM. Druga seria podręczników i materiałów dydaktycznych z zakresu historii, wydana pod szyldem UAM przez Oficynę Wydawniczą GRAF-PUNKT, powstała ze względu na reformę programową i organizacyjną systemu oświaty w 1999 r., w wyniku której przyjęto trójstopniowy podział szkół na: szkołę podstawową, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalne. W latach 1999–2001 pracownicy IH opublikowali łącznie sześć pakietów edukacyjnych, po trzy dla szkoły podstawowej i dla gimnazjum. Dla szkoły podstawowej wydano wówczas autorstwa V. Julkowskiej, D. Konieczki-Śliwińskiej i I. Skórzyńskiej program

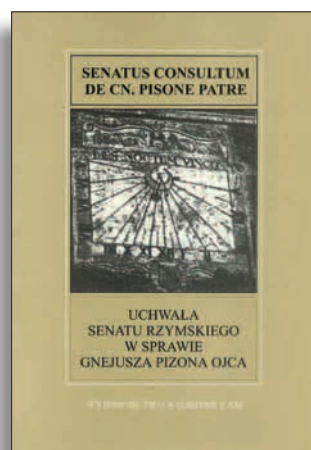
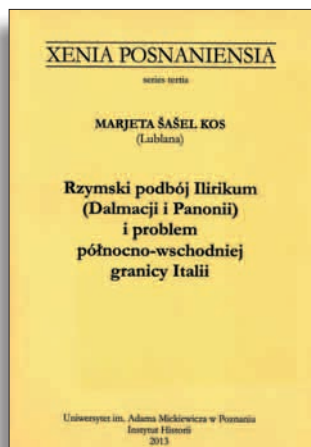
nauczania przedmiotu *Historia i społeczeństwo*, zestaw podręczników dla klasy V i VI, teczki edukacyjne dla uczniów oraz zaadaptowano podręcznik J. Topolskiego dla klasy IV według nowych wymagań programowych i dydaktycznych. Pakiety dla gimnazjum obejmowały: program nauczania do przedmiotu historia, podręczniki dla klasy I, II i III, wybór źródeł dla poszczególnych klas oraz poradniki dla nauczycieli. Autorami podręczników szkolnych i wyborów źródeł byli: T. Jasiński, *Historia. Starożytność i średniowiecze* i W. Łazuga *Historia. Czasy nowożytne (do 1815 r.)* oraz *Historia. Dzieje nowożytne i najnowsze (1815–1939)*. Natomiast program nauczania, opracowanie dydaktyczne podręczników i wyborów źródeł oraz poradniki dla nauczycieli przygotowały V. Julkowska, D. Konieczka-Śliwińska i I. Skórzyńska. Za całość koncepcji dydaktycznej serii oraz jej obudowę dydaktyczną Autorki otrzymały w 2002 r. zespołową Nagrodę Rektora UAM.

Danuta Konieczka-Śliwińska

„XENIA POSNANIENSIA” I „FONTES HISTORIAE ANTIQUAE”

Działalność wydawnicza Zakładu Historii Starożytnej (ZHS; istniał do 1996 r.) i wydodrębnionego z niego w 1997 r. Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych (ZHSA) obejmuje ogółem pięć serii wydawniczych (1 – ZHS i 4 – ZHSA). W ZHS wydawano przez trzy lata (1993–1996) pierwszą serię „Xenia Posnaniensia. Wykłady gościnne w Zakładzie Historii Starożytnej”, w której publikowano wygłoszone na zaproszenie pracowników ZHS wykłady gościnne (w polskim przekładzie). Seria ukazywała się pod red. Leszka Mrozewicza i Stefana Zawadzkiego, w opracowaniu pracowników ZHS i liczy 15 zeszytów zawierających wykłady badaczy pochodzących z ośrodków uniwersyteckich we Francji, Niemczech, Polsce, Rosji, Szwajcarii i Wielkiej Brytanii.

Seria „Xenia Posnaniensia”, lecz z podtytułem *series altera*, była też wydawana przez ZHSA (w l. 1997–2012). Opublikowano w niej 40 wykładów gościnnych z zakresu historii starożytnej, wygłoszonych przez historyków z Austrii, Francji, Hiszpanii, Niemiec, Polski, Rumunii, Szwajcarii, Węgier, Włoch i Stanów Zjednoczonych. Serię redagowali Leszek Mrozewicz i Maria Musielak. W l. 1997–2003 do grona redaktorskiego należał też Kazimierz Ilski. Odejście Leszka Mrozewicza z ZHSA w 2012 r. oznaczało zakończenie wydawania tej serii (na mocy decyzji L. Mrozewicza). Od 2013 r. do chwili obecnej „Xenia Posnaniensia; series tertia”, ukazuje się pod red. wszystkich pracowników Zakładu: Katarzyny Balbuzy, Krzysztofa Królczyka, Marii Musielak i Anny Tatarkiewicz. Do chwili obecnej ukazało się siedem zeszytów z wykładami badaczy antyku z Niemiec, Polski i Słowenii. W 2002 r. rozpoczęto w ZHSA wydawanie serii „Xenia Posnaniensia. Monografie”, w której dotychczas ukazały się prace historyków antyku z Niemiec i Polski (10 tytułów), natomiast w 1998 – „Fontes Historiae Antiquae. Zeszyty Źródłowe Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych”

(od 2012 r. wydawane jako „Fontes Historiae Antiquae. Zeszyty Źródłowe do Dziejów Społeczeństw Antycznych”), pod red. L. Mrozewicza i M. Musielak, w l. 1998–2003 również K. Ilskiego. W serii tej ukazują się źródła starożytne w wersji bilingwicznej – oryginalnej i polskiej. Autorem wszystkich inicjatyw wydawniczych Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych, poza serią „Xenia Posnaniensia. Series tertia”, jest Leszek Mrozewicz.

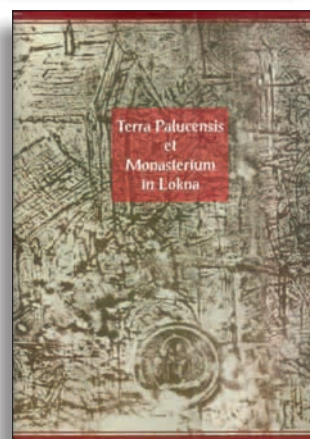
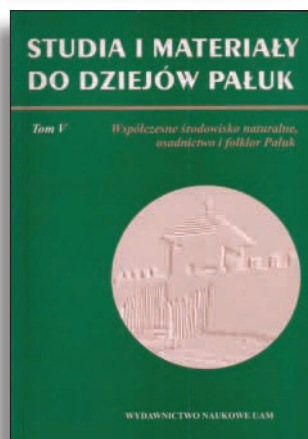
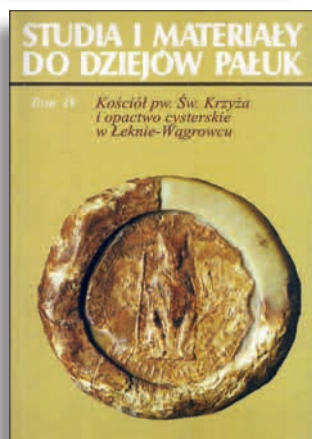
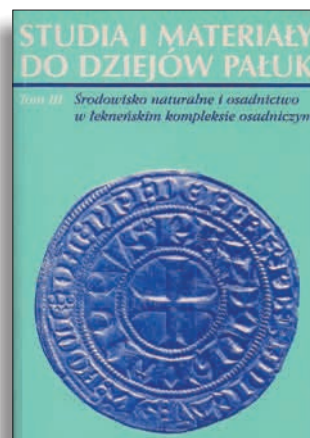
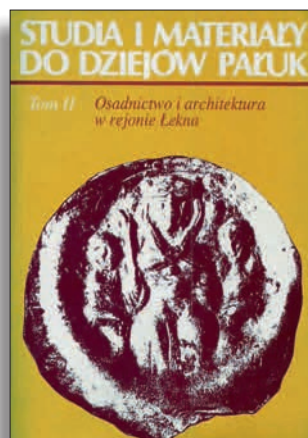
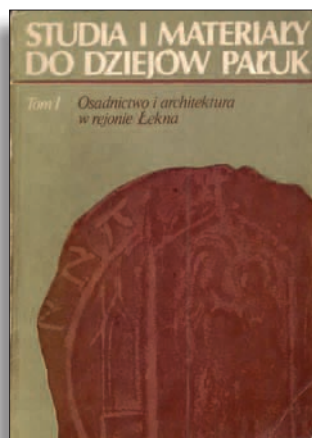
Katarzyna Balbuza

„STUDIA I MATERIAŁY DO DZIEJÓW PAŁUK”

Studia i Materiały do Dziejów Pałuk (skrót: SMDP; *Studies and materials for the history of the Pałuki Region*) – seria wydawnicza IH związana merytorycznie z Ekspedycją Archeologiczną „Łekno”. W l. 1989–2006 ukazało się sześć tomów, w których opublikowano wyniki wieloaspektowych, interdyscyplinarnych badań z zakresu archeologii, antropologii, historii, historii sztuki, badań przyrodniczych i fizyko-chemicznych oraz etnografii łekneńskiego kompleksu osadniczego i terytorium Pałuk stanowiących północno-wschodnią część Wielkopolski. Redaktorem SMDP był Andrzej Marek Wyrwa. Przedmiotem szczególnego poznania były grody, preromańska architektura sakralna odkryta na stanowisku Ł3 – *Klasztorok* oraz funkcjonujący tam od połowy XII w. klasztor cystersów pw. NMP i św. Piotra w Łeknie, otulina tej przestrzeni kulturowej wraz z kościołem Świętego Krzyża na osadzie prawo polskie w Łeknie, drewniany kościół św. Mikołaja w Tarnowie Pałuckim, a także wybrane aspekty dziejów klasztoru cystersów w Wągrowcu, przemiany osadnicze na Pałukach (w tym m.in. Biskupin). Szczególne znaczenie naukowe miała publikacja wyników badań specjalistycznych, w tym m.in. badania fizyko-chemiczne zapraw budowlanych, zdjęcia lotnicze kompleksu i ich wieloaspektowa interpretacja, badania archeomagnetyczne, ^{14}C AMS i klasyczne ^{14}C , badania hydrobiologiczne jeziora Łekno, badania flory, roślinności i fauny w łekneńskim kompleksie osadniczym oraz badania antropologiczne wybranych grobów ze stanowiska Ł3 – *Klasztorok*, kościoła Świętego Krzyża i z Tarnowa Pałuckiego oraz szczegółowe analizy wybranych zabytków archeologicznych i historycznych. Z serią tą związane były też samodzielne opracowania książkowe w ramach tzw. Biblioteki Studiów i Materiałów do Dziejów Pałuk, w której publikowano opracowania monograficzne omawiające szeroko dzieje i kulturę łekneńskiego kompleksu osadniczego od średniowiecza do czasów nowożytnych, a także zakonu cystersów w Polsce. Wiele z publikowanych w SMDP opracowań trafiło do szerokiego obiegu naukowego. Wraz zakończeniem badań nad łekneńskim kompleksem osadniczym (2007) seria została przerwana. W pewien sposób uzupełniają ją: *Wągrowieciana. Studia et Fontes. Wągrowieckie Studia Muzealne*, ukazujące się od nieperiodycznie od 2013 r. w Muzeum Regionalnym w Wągrowcu, wspomagane merytorycznie przez redaktora SMDP.

• SMDP:

- t. I: *Osadnictwo i architektura w rejonie Łekna*, red. A.M. Wyrwa, Poznań 1989, ss. 239;
- t. II: *Osadnictwo i architektura w rejonie Łekna we wczesnym średniowieczu*, red. A.M. Wyrwa, Poznań 1995, ss. 373;
- t. III: *Środowisko naturalne i osadnictwo w łekneńskim kompleksie osadniczym*, red. A.M. Wyrwa, Poznań 2000, ss. 631 + wkładki;
- t. IV: *Kościół pw. Św. Krzyża i opactwo cysterskie w Łeknie-Wągrowcu*, red. A.M. Wyrwa, Poznań 2003, ss. 240;
- t. V: *Współczesne środowisko naturalne, osadnictwo i folklor Pałuk*, red. A.M. Wyrwa, Poznań 2003, ss. 187;
- t. VI: *Terra Palucensis et Monasterium in Lokna*, red. A.M. Wyrwa, Warszawa 2006, ss. 347.

Pełne wersje SMDP dostępne na stronie internetowej: academia.edu

• Biblioteka SMDP (wybór):

- A.M. Wyrwa, *Klasztor cysterski w Łeknie (poł. XII–kon. XIV wieku)*, Łekno–Poznań 2003, ss. 62;
- A.M. Wyrwa, *Opactwo cysterskie Łekno-Wągrowiec (1153–1835/36). Zarys dziejów*, Poznań–Wągrowiec 1998, ss. 187;
- A.M. Wyrwa, *Pietas Ecclesiae et fides plebis. Szkice z dziejów religijności i wierzeń na ziemi łekneńskiej od średniowiecza do czasów nowożytnych*, Poznań 2006, ss. 165;
- A.M. Wyrwa, E. Różalska, *Tarnowo Pałuckie. Drewniany kościół pw. św. Mikołaja. Zarys dziejów*, Tarnowo Pałuckie–Poznań 2003, ss. 64;
- Cystersi łekneńscy w krajobrazie kulturowym ziem polskich w 850-lecie fundacji opactwa cysterskiego w Łeknie 1153–2003. Materiały z sesji naukowej odbytej w Wągrowcu, w dniu 4 lipca 2003 roku z okazji jubileuszu fundacji opactwa cysterskiego w Łeknie*, red. A.M. Wyrwa, Łekno–Wągrowiec–Poznań 2004, ss. 172;
- Dokument fundacyjny klasztoru cysterskiego w Łeknie z 1153 roku, wstęp, omówienie i komentarz* A.M. Wyrwa, tłumaczenie A. Strzelecka, Poznań 2003, ss. 58.

Andrzej M. Wyrwa

V WAŻNE WYDARZENIA

1

Kongresy, konferencje, zjazdy i wykłady gościnne

IV POWSZECHNY ZJAZD HISTORYKÓW POLSKICH, POZNAŃ, 6–8 XII 1925 R.

Pomysł zorganizowania IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu zrodził się na początku 1925 r. podczas obrad Zarządu PTH pod przewodnictwem jego prezesa, Stanisława Zakrzewskiego. Głównym powodem powierzenia środowisku poznańskich historyków organizacji Zjazdu był zamiar uczczenia dwóch rocznic – koronacji Bolesława Chrobrego w 1025 r. i hołdu pruskiego w 1525 r. Mijało również 25 lat od ostatniego Zjazdu w Krakowie. Zjazd miał być pierwszym od odzyskania niepodległości przez Polskę oraz miał wpłynąć na integrację środowisk historycznych w II RP. Należy powiedzieć, że zamysły zorganizowania Zjazdu w Poznaniu pojawiały się już w l. 1890 i 1895, lecz nie doszło do ich realizacji. Pierwotny termin Zjazdu wyznaczono na „okolice Wszystkich Świętych”, a następnie ustalono go na 6–8 XII 1925 r. Wobec takich rezolucji Zarządu utworzono w Poznaniu 24 III 1925 r. siedmioosobowy Oddział Towarzystwa, w którego skład weszli m.in.: dr Jan Wit Opatrny, dr Stefan Truchim i prof. Kazimierz Tymieniecki. Stanowili oni Tymczasowy Zarząd, który miał zająć się organizacją Zjazdu. Na początku maja powołano 12-osobowy Komitet Gospodarczy (Czesław Frankiewicz, Marian Gumowski, Roman Leitgeber, ks. Edmund Majkowski, Z. Modelski, J. W. Opatrny, Feliks Pohorecki, Ludwik Ręgorowicz, S. Truchim, Władysław Węgiel, Zygmunt Zaleski, Kazimierz Kaczmarczyk, sekretarz Komitetu), który zajmował się pracami organizacyjnymi (porządek obrad, regulamin, etc.). Pierwsze spotkanie uczestników Zjazdu odbyło się 5 XII o 20.00 w salach Bazaru. Obrady zainaugurowano w Auli Uniwersyteckiej 6 XII zebraniem plenarnym o 10.30, które otworzył prof. Franciszek Bujak. Nawiązał

Powszechny Zjazd
Historyków Polskich
(Poznań, 1925)

on do uzyskanej niepodległości, która umożliwiła poznanie kolebki państwowości – Wielkopolski – a także środowiska historyków wielkopolskich. Tematami przewodnimi Zjazdu były: historia polityczna, historia prawa i historia gospodarcza. Wykład inauguracyjny pt. „Bolesław Chrobry” wygłosił S. Zakrzewski, po czym obrady toczyły w VII sekcjach: historia starożytna – Tadeusz Zieliński; historia średniowieczna i nowożytna – Władysław Konopczyński; historia najnowsza – Wacław Sobieski; historia ustroju – Stanisław Kutrzeba; historia kultury Jan Ptaśnik; nauki pomocnicze – Władysław Semkowicz i podsekcja archiwalna – Józef Siemieński; nauczania historii – Marcei Handelsmann. Zwracano uwagę na to, że istnieje grupa historyków, zwłaszcza młodych badaczy, wprawdzie wykształcona pod zaborami, ale działająca w nowej, odrodzonej Polsce. Te nowe okoliczności wpłynęły na formułę Zjazdu, który miał charakter *powszechności*. Nowy model *powszechności* stał się trwałą wartością Zjazdów. Wygłoszono 142 referaty, przybyło 404 uczestników, 32 hospitantów i 64 studentów, wobec 216 w 1900 r. Był to najliczniejszy spośród dotychczasowych Zjazdów. Uchwalono, że kolejny odbędzie się w Warszawie w 1930 r., a następne – cyklicznie, co pięć lat. Na uwagę zasługuje bogaty plon Zjazdu. Obok wskazania nowych pól badawczych, zwrócono uwagę na role nauczycieli i edukacji historycznej Polaków. Materiały konferencyjne opublikowano w *Pamiętniku IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu*. Koszty Zjazdu zamknęły się kwotą blisko 32 000 zł, z czego 14 000 zł pochodziło z subwencji ministerialnej. Po zamknięciu obrad, 9 XII, zorganizowano wycieczkę do Gniezna, w której wzięło udział 40 uczestników. Mimo że był to jedyny Zjazd w grudniu, to towarzyszyła mu gorąca i podniosła atmosfera. Był on szczególnie relacjonowany w poznańskiej prasie. Towarzyszyły mu wydarzenia kulturalne. Zorganizowano dwa koncerty, jeden w Auli Uniwersyteckiej (koncert muzyki kościelnej – ks. Wacław Gieburowski), drugi w Teatrze Wielkim („Legenda Bałtyku” Feliksa Nowowiejskiego), a 6 XII prezydent Cyryl Ratajski wydał raut w salach Ratusza.

Zdzisław Pentek

XIII POWSZECHNY ZJAZD HISTORYKÓW POLSKICH

Poczynając od 1880 r., kiedy to w Krakowie odbył się pierwszy, organizowane w różnych odstępach czasu powszechne zjazdy historyków polskich stały się od razu najważniejszym forum polskiej nauki historycznej, a przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości także manifestacją jedności tej nauki ponad zaborami. Dwukrotnie (IV Zjazd w 1925 – po raz pierwszy w wolnej Polsce) i w 1984 (XIII Zjazd) miejscem obrad był Poznań. Od II Zjazdu (Lwów 1890) odbywają się one pod patronatem najpierw Towarzystwa Historycznego we Lwowie, a od 1925 – PTH.

XIII Zjazd (6–9 IX 1984) przebiegał w niełatwych warunkach, gdy żywe było jeszcze wspomnienie stanu wojennego, pod ogólnym hasłem „Historia i społeczeństwo”. Okazał

się sukcesem organizacyjnym i naukowym. Wzięło w nim udział łącznie ponad 1600 osób, oprócz pracowników nauki i nauczycieli archiwistów, pracownicy muzeów, bibliotek, dziennikarzy, studenci, a nawet uczniowie szkół średnich. Oprócz historyków *sensu stricto* brali w nim udział przedstawiciele innych dyscyplin naukowych, jak archeologia, socjologia i historia literatury. W ciągu trzech i pół dnia Zjazd obradował na dwóch zebraniach plenarnych (pięć referatów i podsumowania), w trzech sekcjach (20 referatów) oraz 18 sympozjach (około 80 referatów). W dyskusjach zabrano głos ponad 250 mówców. Referaty plenarne dotyczyły polskiego finału II wojny światowej na tle europejskim (Czesław Madajczyk), odniesień społeczeństwa do historii (Jerzy Topolski), dziejów polskiej granicy zachodniej (Gerard Labuda), rewolucji i stosunku do niej polskich robotników (Henryk Słabek) oraz roli badań regionalnych w polskiej historiografii (Władysław Rusiński). Obrady w sekcjach zostały podporządkowane trzem wielkim tematom: „Przemiany struktur społeczeństwa polskiego”, „Mity i stereotypy w dziejach Polski” oraz „Teoria i historia”. Różnorodna była tematyka wspomnianych 18 sympozjów, rozciągająca się od dziejów republiki rzymskiej do Polski Ludowej. Dużo uwagi poświęcono problemom edukacji szkolnej. Czynny udział w Zjeździe wzięli najwybitniejsi historycy polscy, oprócz wymienionych m.in. Stefan Kieniewicz, Janusz Tazbir, Henryk Samsonowicz, Jerzy Kłoczowski, Maria Bogucka, Andrzej Wyczański, Emanuel Rostworowski, Zbigniew Wójcik, Celina Bobińska, historycy literatury Maria Janion, Teresa Kostkiewiczowa, socjologowie Andrzej Kwilecki, Jerzy Szacki.

Na przebiegu Zjazdu cieniem położyła się tragiczna (w wypadku ulicznym) śmierć jednego z najwybitniejszych historyków polskich – profesora Henryka Łowmiańskiego (4 IX). 9 IX nastąpiła uroczystość żałobna na UAM, w której wzięło udział wielu uczestników XIII Zjazdu.

Jerzy Strzelczyk

III KONGRES BADACZY OSIEMNASTEGO WIEKU

W dniach 15–17 IX 2016 r. w Poznaniu odbył się III Kongres Badaczy Osiemnastego Wieku – jedno z cyklicznych, interdyscyplinarnych spotkań badaczy XVIII stulecia (poprzednie odbyły się we Wrocławiu i Krakowie). Wiodący temat III Kongresu brzmiał: „Wiek osiemnasty jako zmiana. Rzeczpospolita i oświecenie”. Współorganizatorami były: Polskie Towarzystwo Badań nad Wiekiem Osiemnastym i UAM (w ramach uczelni współorganizatorem był również IH, w którym odbyły się wszystkie obrady drugiego dnia). W skład Komitetu Honorowego Kongresu wchodził najwybitniejsi znawcy epoki, profesorowie: Teresa Kostkiewiczowa, Henryk Olszewski, Józef T. Pokrzywniak i François Rosset. W skład Komitetu Organizacyjnego weszli: Barbara Judkowiak, Maciej Parkitny, Maciej Forycki, Michał Zwierzykowski, pod przewodnictwem Anny Grześkowiak-Krwawicz,

natomiast Agnieszka Jakuboszczak pełniła funkcję sekretarza Komitetu i sprawowała pieczę nad grupą wolontariuszy, wśród których ogromną rolę odegrali doktoranci z IH.

Trwające trzy dni obrady Kongresu odbywały się w pomieszczeniach uniwersyteckich Collegium Minus, Collegium Maius oraz Collegium Historicum. Każdego dnia obrady przebiegały według tego samego rozkładu – przed południem obrady plenarne, po południu obrady w sekcjach. W sumie zaprezentowano 15 referatów plenarnych i 75 referatów zgrupowanych w ośmiu sekcjach, dyskusją natomiast objęto zarówno wysłuchane referaty, jak i 21 komunikatów wydrukowanych wcześniej w publikacji przedkongresowej. Ostatniego dnia Kongresu, po podsumowaniu krajowej części obrad przez kierowników poszczególnych sekcji, odbył się międzynarodowy panel w języku francuskim. Kongres był czasem toczonych w trakcie obrad i w kuluarach dyskusji naukowych, wielu z grona ponad 150 uczestników podkreślało niezwykle serdeczną i ciepłą atmosferę całej imprezy, pomimo wielkiej różnorodności środowisk i ośrodków naukowych, z których pochodzili. Obok historyków polskich byli to uczeni z Białorusi, Francji, Litwy, Szwajcarii, Ukrainy, Węgier, Włoch i Wielkiej Brytanii. Na zakończenie pierwszego dnia obrad uczestnicy zostali ugośczeni uroczystą kolacją na Starym Rynku, drugiego dnia zaproszono ich do wysłuchania przygotowanego specjalnie dla nich koncertu. Zespół muzyki dawnej Musica Maxima zaprezentował w kościele św. Wojciecha unikatowy program, na który złożyły się odnalezione w archiwach utwory wielkopolskich kompozytorów 2. połowy XVIII i początków XIX w.

Michał Zwierzykowski

IV KONGRES MEDIEWISTÓW POLSKICH (19–21 IX 2011)

Po Toruniu (2002), Lublinie (2005) i Łodzi (2008) kolejny Kongres odbył się na UAM w Poznaniu. Kongresy są organizowane z inicjatywy i pod egidą Stałego Komitetu Mediewistów Polskich, któremu przewodniczy Wojciech Fałkowski z Warszawy. Na poznańskim kongresie wygłoszono 149 referatów podzielonych na 15 sekcji oraz „wolną trybunę mediewistów”. Reprezentowane były wszystkie polskie ośrodki mediewistyczne. Organizatorem był Zakład Historii Średniowiecznej UAM i jego kierownik Jerzy Strzelczyk. Tytuły sekcji: I) obraz antyku w piśmiennictwie średniowiecznym; II) Kontynuacja i recepcja średniowiecza w wiekach następnych; III) Kryzysy w średniowieczu – formy i przejawy; IV) *Curiositas* i ciekawość świata w średniowieczu; V) *Homo qui sentit*. Ból i przyjemność w średniowiecznej kulturze Wschodu i Zachodu; VI) Komunikacja społeczna w średniowieczu; VII) Polska i jej sąsiedzi w X–XII w. Czy istniał środkowoeuropejski model państwa, władzy, gospodarki i kultury?; VIII) Wielkopolska kolebka; IX) „Na barkach olbrzymów”. Wybrane postacie i ośrodki mediewistyczne; X) Kontynuacja i innowacja w historiografii dotyczącej wieków średnich; XI) Nowe odkrycia w mediewistyce; XII) Stan i potrzeby badań mediewistycznych w krajach Europy Środkowej; XIII) Historia, historia filozofii i filozofia

Otwarcie Kongresu, Aula
UAM – przemawia prorektor
UAM prof. dr hab. Jacek
Witkoś

historii – problematyka metodologiczna badań nad historią średniowieczną; XIV) Późno-średniowieczna kultura religijna w poszukiwaniu swego miejsca między językiem i sztuką; XV) Wolna trybuna mediewistów. Tak jak poprzednie, IV Kongres wywołał żywe zainteresowanie mediów i szerszej publiczności Poznania.

Jerzy Strzelczyk

XXIII MIĘDZYNARODOWY KONGRES NAUK HISTORYCZNYCH POZNAŃ 2020

W dniach 23–29 VIII 2020 r. odbędzie się w Poznaniu XXIII Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych. Światowe kongresy historyków odbywają się co pięć lat w różnych krajach, a ich organizatorem jest powołany do życia w 1926 r. Międzynarodowy Komitet Nauk Historycznych (CISH). CISH zrzesza narodowe komitety oraz międzynarodowe komisje historyczne z całego świata. Obecnie jego Prezydentem jest prof. Andrea Giardina z Włoch, a Sekretarzem Generalnym prof. Catherine Horel z Francji.

Kandydatura Poznania jako miasta-gospodarza XXIII Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych w 2020 r. została zgłoszona wspólnie przez Komitet Nauk Historycznych PAN i UAM i przyjęta zdecydowaną większością głosów przez Zgromadzenie Ogólne CISH na poprzednim Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Jinan w Chinach

w 2015 r. Był to ogromny sukces polskiego środowiska historycznego, albowiem wcześniej kongres został zorganizowany w Polsce tylko raz, w 1933 r. w Warszawie.

Pod koniec 2015 r. został powołany do życia Komitet Organizacyjny, na którego czele stoją rektor UAM prof. dr hab. Andrzej Lesicki i Przewodniczący Komitetu Nauk Historycznych PAN prof. Tomasz Schramm. W jego skład wchodzi przedstawiciele IH, Komitetu Nauk Historycznych PAN, PTH oraz Marszałek Województwa Wielkopolskiego Marek Woźniak, Zastępca Prezydenta Miasta Poznania Mariusz Wiśniewski i dyrektor Muzeum Historii Polski Robert Kostro. Komitet wytycza strategię przygotowań do Kongresu, natomiast jego organizacją zajmuje się Wydział Wykonawczy Komitetu, który tworzą głównie pracownicy IH. Przewodniczy mu prof. Krzysztof A. Makowski, a Sekretarzem Generalnym jest prof. Maciej Michalski. W celu koordynowania prac powołane zostało Biuro Kongresowe, którym kieruje mgr Karolina Filipowska. Tzw. technicznym organizatorem Kongresu są Międzynarodowe Targi Poznańskie.

Merytoryczny kształt przedsięwzięcia spoczywa na barkach CISH. W ramach Kongresu zostanie zorganizowanych około 70 różnorodnych paneli tematycznych: trzy tzw. wielkie tematy (Major Themes), około 20 tzw. Joint Sessions, około 20 „okrągłych stołów” i około 30 tematów specjalistycznych. Ponadto odbędą się trzy sesje wieczorne i sesja posterowa dla doktorantów. Nowością na poznańskim Kongresie będzie tzw. Research Forum, podczas którego uniwersytety i instytuty badawcze będą mogły zaprezentować realizowane przez siebie projekty. Oprócz tego swoje sympozja podczas Kongresu autonomicznie organizują komisje historyczne afiliowane przy CISH. Liczbę uczestników Kongresu szacuje się na 2000–2500. Początek rejestracji przewidziany jest na koniec 2019 r. Historycy z krajów rozwijających się będą mieli możliwość ubiegania się o dofinansowanie udziału w Kongresie w ramach Funduszu Solidarnościowego.

Wspólnie z poznańskimi instytucjami naukowymi i kulturalnymi została przygotowana oferta imprez towarzyszących. Integralną częścią programu będzie zwiedzanie Poznania oraz krótkie wycieczki do interesujących miejsc w okolicy, m.in. do Rogalina, Kórnik, Gniezna i na Lednicę. W trakcie Kongresu i w tygodniu po jego zakończeniu, możliwe będą również dłuższe wycieczki do wybranych miast w Polsce, przede wszystkim do Krakowa i Warszawy. Od 2016 roku działa strona internetowa: www.ichspoznan2020.pl, na której zamieszczono szczegółowe informacje na temat Kongresu.

Krzysztof A. Makowski

Otwarcie sympozjum „Wokół Topolskiego” – Collegium Historicum, sala profesora Jerzego Topolskiego (17 XII 2018)

KONFERENCJE POŚWIĘCONE PAMIĘCI JERZEGO TOPOLSKIEGO

W dniach 19–20 lutego 2009 r. w IH odbyła się ogólnopolska konferencja „Interdyscyplinarne oblicza przeszłości. (Pamięci Jerzego Topolskiego)”. Wygłoszone przez trzydziestu badaczy referaty i dyskusje na temat dorobku refleksji humanistycznej dotyczące teorii, metodologii i historii historiografii oraz wyzwań, które stawiają przed nią zmiany zachodzące w świecie, stanowiły okazję i kontekst do upamiętnienia osiągnięć Profesora Jerzego Topolskiego i jego roli w tworzeniu polskiego środowiska badaczy zajmujących się tą problematyką. Konferencję zorganizował pod kierunkiem prof. Wojciecha Wrzosek Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii, dzieląc ją na cztery sesje: „Materializacja przeszłości” (org. dr hab. Ewa Domańska), „Historiografia a pamięć” (org. dr Maciej Bugajewski), „Hi-

storiografia w kulturze” (org. dr Maria Solarska) oraz „Historyczność kultury” (org. dr Wiktor Werner). Referaty wygłosili znani przedstawiciele polskiej humanistyki reprezentujący różne dyscypliny naukowe, ośrodki i generacje, m.in. Danuta Minta-Tworzowska, Bożena Płonka-Syroka, Jan Pomorski, Rafał Stobiecki, Stanisław Tabaczyński, Krzysztof Zamorski, Anna Ziębińska i Andrzej Zybertowicz oraz liczne grono doktorantów. Efektem konferencji był obszerny zbiór artykułów *Oblicza przeszłości* (red. Wojciech Wrzosek, Bydgoszcz 2011).

W dniach 17–18 XII 2018 r. w Sali im. prof. Jerzego Topolskiego odbyło się I Ogólnopolskie Sympozjum „Wokół Topolskiego”. Z okazji 90-lecia urodzin i 20-lecia śmierci prof. Jerzego Topolskiego IH, Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii i Interdyscyplinarne Seminarium Historyczne Historia@Teoria przy Poznańskim Oddziale PTPN i Fundacji Instytut Jerzego Kmity zorganizowały sympozjum poświęcone krytycznemu namysłowi nad dorobkiem Jerzego Topolskiego, jednego z najwybitniejszych historyków polskich 2. połowy XX w., światowej sławy metodologa nauk historycznych. Na Sympozjum referowali uczniowie przyjaciół i kolegów naukowych prof. Topolskiego profesorowie: Krzysztof Mikulski i Jacek Wijaczka (UMK): Syntezy dziejów Jerzego Topolskiego, Jan Pomorski (UMCS): Metodologia historii Jerzego Topolskiego, Rafał Stobiecki (UŁ): Historia Historiografii Jerzego Topolskiego, Krzysztof Zamorski (UJ): Historia gospodarcza Jerzego Topolskiego, Cezary Kukło (UwB): Historia społeczna Jerzego Topolskiego. W sympozjum uczestniczyły małżonka profesora Maria Łabędzka-Topolska i córka Anna Topolska oraz liczne grono uczniów i sympatyków twórczości wybitnego historyka.

Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii

KONFERENCJE Z CYKLU „BALCANICUM”

Międzynarodowe konferencje z cyklu „Balcanicum” zostały zainicjowane przez prof. Włodzimierza Pająkowskiego i od początku organizowane były wspólnie z Komisją Bałkanistyki przy Oddziale PAN w Poznaniu. Pierwsza konferencja pt. *Bałkany i Polska* miała odbyć się 14–16 XII 1981 r., jej organizacji przeszkodził jednak stan wojenny. Ostatecznie konferencja „Bałkany i Polska w starożytności i średniowieczu” odbyła się 17–19 V 1982 r. Od tego czasu odbyły się następujące konferencje:

- II „Balcanicum”, IX 1983: „Przeszłość Bałkanów i stosunków polsko-bałkańskich w średniowieczu i czasach nowożytnych”;
- III „Balcanicum”, 9–11 IX 1985: problematyka cyrylometodiańska;
- IV „Balcanicum”, Szczecin, 10–11 X 1987: „Bałkany – Polska” (sprawy greckie);
- V „Balcanicum”, 19–21 IX 1988: „Dzieje i kultura Albanii. Stosunki polsko-albańskie”;
- VI „Balcanicum”, 8–9 XI 1994: „Warna 1444”;
- VII „Balcanicum”, 10–12 VI 1996: „Konteksty konfliktów. Przeszłość i teraźniejszość sytuacji narodowościowej w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej”;
- VIII „Balcanicum”, 19–20 X 1999: „Traktaty Karłowickie w 1699 roku i ich następstwa”;
- IX „Balcanicum”, 18–20 XI 2003: „Ludy koczownicze Eurazji”;
- X „Balcanicum”, 27–29 IX 2006: „Ludzie i idee ponad granicami”;

XII „Balcanicum”: „U źródeł współczesnych konfliktów na Bałkanach. Wojny bałkańskie 1912–1913 i ich skutki”
(27–28 IX 2012)

- XI „Balcanicum”, 28–30 IX 2009: „Religia a polityka w Europie Południowo-Wschodniej”;
- XII „Balcanicum”, 27–28 IX 2012: „U źródeł współczesnych konfliktów na Bałkanach. Wojny bałkańskie 1912–1913 i ich skutki”;
- XIII „Balcanicum”, 8–10 V 2014: „Imperium Osmańskie i Republika Turecka w dziejach Europy”;
- XIV „Balcanicum”, 6–7 XI 2015: „Polacy na Bałkanach”;
- XV „Balcanicum”, 4–5 XI 2016: „Migracje i przesiedlenia ludności na Bałkanach”;
- XVI „Balcanicum”, 3–4 XI 2017: „Nieformalne ruchy społeczne i religijne na Bałkanach”;
- XVII „Balcanicum”, 26–27 X 2018: „Elity społeczne i ekonomiczne na Bałkanach”.

Ilona Czamańska

CYKL KONFERENCJI „W KRĘGU KULTURY PRL”

Jest to wspólny projekt IH i IPN w Poznaniu, zainicjowany przez Pracownię Historii Wizualnej. W jego ramach zorganizowano cykl konferencji, na podstawie których wydaje się tomy pod red. Doroty Skotarczak i Karoliny Bittner (IPN). Celem projektu jest przyjrzenie się poszczególnym, często mało rozpoznanym dziedzinom kultury PRL. Są one przedmiotem badań historyków i przedstawicieli innych nauk humanistycznych, niejednokrotnie o charakterze prekursorskim. Konferencje dały pierwszą w tej skali możliwość konfrontacji ich dokonań. W każdej brało udział po kilkudziesięciu uczestników, a oprócz sesji złożyły się na nie również dyskusje panelowe z udziałem zasłużonych dla rozmaitych dziedzin postaci, koncerty oraz degustacje. Dotychczas odbyły się trzy konferencje: „Sport” (2014), „Muzyka” (2015), „Poradnictwo” (2016) i wydano następujące tomy: *Sport* (Poznań 2015), *Muzyka. Konteksty* (Poznań 2016), *Muzyka. Rodzaje i style* (Poznań 2017), *Poradnictwo* (Poznań 2018).

Dorota Skotarczak

CYKLE SEMINARIÓW I KONFERENCJI „STUDIA Z ANTROPOLOGII HISTORYCZNEJ PAMIĘCI”

W ramach współpracy IH z Chaire de recherche du Canada et Histoire comparée de la mémoire (Uniwersytet Laval, Québec, Kanada) kierowanym przez prof. Bogumiła Jew-siewickiego, obok współorganizowanej z zespołem Zakładu Dydaktyki Historii w ramach wspólnego projektu badawczego, którego kierownikiem po stronie polskiej była prof. Maria Kujawska, Międzynarodowej Konferencji Naukowej pt. „Bohaterowie w historii i pamięci społeczeństw europejskich. Postaci upamiętniane przez współczesnych mieszkańców różnych części Europy” [Histoire – mémoire – identité: héros commémorés par les habitants

des différentes parties de l'Europe] (2004), miały miejsce także w kolejnych latach – kongres oraz cykliczne seminaria i wykłady otwarte, w tym wspólne polsko-kanadyjskie inicjatywy wydawnicze. W 2006 r. grupa polskich, w tym poznańskich badaczy z IH uczestniczyła, na zaproszenie B. Jewsiewickiego, obok gości z Kanady, Brazylii, Konga, Niemiec, Haiti, Reunionu, Izraela, Tunezji, Bułgarii, Węgier, Rumunii oraz Ukrainy w Międzynarodowym Kongresie nt. „Doświadczenia i pamięć, dzieląc się po francusku różnorodnością świata” [Expériences et mémoire. Partager en français la diversité du monde] zorganizowanym na Uniwersytecie w Bukareszcie. W 2008 r. na zaproszenie IH B. Jewsiewicki wygłosił wykład otwarty oraz poprowadził Interdyscyplinarne Seminarium Naukowe wokół problematyki pamięci rodzinnej. W 2013 r. odbyło się kolejne seminarium pt. „Pamięć historyczna. Metodologia. Metody badań”, a także zorganizowana przez I. Skórzyńską na zaproszenie i we współpracy z Teatrem Ósmego Dnia debata w ramach projektu „Ceglorz” pt. „Robotnik. Świadek. Świadectwo. O emancypacyjnych funkcjach historii mówionych”, która odbyła się w hali W7 Zakładów im. Hipolita Cegielskiego w Poznaniu. Wtedy też B. Jewsiewicki wygłosił wykład otwarty dla społeczności akademickiej Poznania pt.: „Sztuka Pamięci. Pamięć Sztuki”. W 2014 r. z inicjatywy M. Foryckiego, M. Bugajewskiego oraz I. Skórzyńskiej przy ścisłej współpracy naukowej i organizacyjnej z M. Solarską, M. Praczyk, M. Heruday-Kiełczewską, T. Falkowskim i M. Sawickim zainicjowano prace nad publikacją książki B. Jewsiewickiego w języku polskim pt. *Praca pamięci i historii. Studia z antropologii historycznej pamięci*. Premierze książki (2016) towarzyszyło seminarium naukowe z udziałem autora pt. „Praca pamięci, pamięć pracy. Pamięć, reprezentacja, relacje zależności”. Wtedy też za wieloletnią współpracę ze środowiskiem historycznym UAM Bogumił Jewsiewicki został uhonorowany Medalem za Zasługi dla Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Izabela Skórzyńska

CYKLE SEMINARIÓW I KONFERENCJI „DOM OTWARTY / DOM ZAMKNIĘTY?”

HISTORIA I PAMIĘĆ POGRANICZA. EUROPA ŚRODKOWO-WSCHODNIA (XX/XXI W.)”

W roku 2011 z inicjatywy profesorów B. Górczyńskiej, I. Skórzyńskiej, A. Wachowiak, S. Jankowiaka, K. Strykowskiego oraz B. Martina rozpoczął się w IH cykl dwustronnych Polsko-Niemieckich Seminariów Naukowych pod wspólnym tytułem „DomOtwarty / DomZamknięty? Historia i pamięć pogranicza. Europa Środkowo-Wschodnia (XX/XXI w.)”. Pierwsze seminarium zorganizowane zostało we współpracy z Albert-Ludwigs-Universität Freiburg i Archiwum Państwowym w Poznaniu. W tym samym partnerstwie w 2013 r.

Otwarcie Seminarium:
od lewej prof. Maciej
Michalski, dr Małgorzata
Praczyk, prodziekan WH
prof. Rafał Witkowski

zorganizowano II Polsko-Niemieckie Seminarium Naukowe „DomOtwarty / DomZamknięty? Europa Środkowo-Wschodnia XX/XXI wiek” w Warcinie. W 2014 r. zorganizowano III Polsko-Niemiecką Konferencję Naukową Młodych Naukowców „DomOtwarty / DomZamknięty?”. Ta edycja była anglojęzyczna i nosiła podtytuł: „Biography in the Humanities”, a za jej organizacją, obok inicjatorów cyklu, stali ówcześni doktoranci P. Burkiciak, M. Sawicki, F. Mudzo, A. Rajewski oraz magistrant P. Rzepecki. Seminarium komentowali prof. B. Martin z Albert-Ludwigs-Universität Freiburg oraz prof. Ch. De Gemeaux z Uniwersytetu w Tours. W 2015 r. zorganizowano kolejne IV Polsko-Niemieckie Seminarium Naukowe „DomOtwarty / DomZamknięty?” – edycja międzynarodowa pt. „Niepamięć wojny”, tym razem z udziałem zespołu Zakładu Dydaktyki Historii i w partnerstwie z Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Ośrodkiem Etnologii i Antropologii Współczesności PAN w Warszawie, Cultural Foundation „Memoria” w Bukareszcie oraz Wydziałem Studiów Edukacyjnych UAM. Ogromny wkład w opracowanie projektu konferencji, jej przygotowanie oraz wydanie wieńczącej ją monografii włożyły reprezentujące instytucje partnerskie: J. Budzińska (IH UAM), E. Głowacka-Sobiech (WSE UAM), B. Jonda (Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg). Dwie edycje seminariów i konferencji (2011, 2015) były współfinansowane ze środków Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej (kierujące projektami B. Górczyńska, I. Skórzyńska). W ramach tego samego projektu odbył się także cykl dziesięciu wykładów otwartych IH UAM we współpracy z Instytutem Etnologii

i Antropologii Kulturowej UAM oraz Centrum Badań nad Migracjami IEiAK UAM pt. „Dom Otwarty / DomZamknięty? O migracjach ludzi i wartości” (2013–2014). Wreszcie w roku 2016 zorganizowana została przez M. Praczyk oraz M. Michalskiego VI edycja Polsko-Niemieckiego Seminarium Naukowego z cyklu „DomOtwarty / DomZamknięty? Europa Środkowo-Wschodnia w XX/XXI wieku, pt. „Ziemie Odzyskane – na nowo”. Wszystkie edycje konferencji i seminariów zakończyły się publikacjami.

Izabela Skórzyńska

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA DZIEJE LUDÓW MORZA BAŁTYCKIEGO „MARE INTEGRANS”

Idea konferencji na Wolinie powstała w 2005 r., inicjatorem był dr Michał Bogacki, a w zespole tworzącym projekt znaleźli się także prof. Z. Pilarczyk i dr M. Franz. Konferencja jest wspólnym przedsięwzięciem Zakładu Historii Wojskowej IH, władz Miasta i Gminy Wolin, Muzeum Regionalnego im. A. Kaubego w Wolinie, a także Stowarzyszenia Wolin – Jomsborg – Vinetta. Konferencja jest spotkaniem naukowców różnych dyscyplin (historia, archeologia, etnologia, polonistyka, politologia, kulturoznawstwo, ekonomia) ze światem rekonstruktorów historycznych. Początkowo odbywała się corocznie, od 2011 r. co dwa lata. Konferencja towarzyszy największemu festiwalowi Słowian i Wikingów w Europie. W konferencjach uczestniczą naukowcy z Polski, Ukrainy, Białorusi, Litwy, Szwecji, Rosji i Niemiec. Efektem jest seria wydawnicza „Studia z dziejów ludów Morza Bałtyckiego. *Mare Integrans*”, która doczekała się do 2018 r. 16 tomów.

Maciej Franz

I „OGÓLNOPOLSKIE FORUM HISTORYKÓW WOJSKOWOŚCI” W POZNANIU

Powstały w 1969 r. Zakład Historii Wojskowej IH był pierwszą cywilną tego typu placówką zajmującą się badaniami historyczno-wojskowymi. Istnienie Zakładu a przede wszystkim podejmowane przez jego pracowników kierunki badań spowodowały, że w stosunkowo krótkim czasie w innych ośrodkach akademickich podejmowano systematyczne już badania nad historią wojskową. Sytuacja ta spowodowała decyzję o zorganizowaniu 6 XII 1994 r. spotkania nazwanego „Ogólnopolskim Forum Historyków Wojskowości”. Inicjatorem i pomysłodawcą nazwy był ówczesny kierownik Zakładu prof. Benon Miśkiewicz. Celem organizatorów było nawiązanie do dawnej już praktyki spotykania się badaczy uprawiających dzieje wojskowe, w celu oceny stanu historii wojskowej oraz określenia jej aktualnych potrzeb. Przed spotkaniem rozesłano do uczelni polskich ankietę, mającą na celu stwierdzenie stanu ilościowego i jakościowego badań historyczno-wojskowych

w Polsce. Podstawą do dyskusji stał się tekst B. Miśkiewicza pt. „Memoriał w sprawie stanu i potrzeb nauki historyczno-wojskowej w Polsce”. Uczestnicy Forum zwrócili uwagę na dalszy rozwój, jakościowy i ilościowy, badań nad dziejami wojskowymi w Polsce. Podkreślono potrzebę podjęcia badań tematów, które do tej pory nie były podejmowane. Forum może przyczynić się do wyznaczania takich kierunków, dlatego postanowiono organizować spotkania w cyklu dwuletnim, a spotkanie poznańskie nazwać I Ogólnopolskim Forum Historyków Wojskowych.

Zbigniew Pilarczyk

X „OGÓLNOPOLSKIE FORUM HISTORYKÓW WOJSKOWOŚCI” W POZNANIU

W dniach 17–18 IX 2010 r. Zakład Historii Wojskowej IH był gospodarzem X Ogólnopolskiego Forum Historyków Wojskowości. Zgodnie z przyjętą na poprzednich spotkaniach tradycją ustalono temat wiodący, jakim stała się „Metodologia i metodyka badań historyczno-wojskowych”. Ośrodek poznański za sprawą prac prof. Benona Miśkiewicza stał się wiodącym w kierunku ustalenia podstaw metodologicznych badań nad historią wojskową. Zgodnie z tradycją głównym tekstem stało się opracowanie B. Miśkiewicza „Studia nad metodologią nauki historyczno-wojskowej”. Los sprawił, że tekst stał się naukowym testamentem badacza, gdyż Profesor zmarł 20 XI 2008 r. W ciągu dwóch dni głos zabrało kilkudziesięciu badaczy, którzy dzielili się swymi doświadczeniami w zakresie metodologii, a także metodyki badań historyczno-wojskowych w swoich środowiskach. Poznańskie Forum było też okazją do podzielenia się doświadczeniem, sukcesami, ale i trudnościami, w badaniach nad historią wojny i wojska. Bardzo ważne było stwierdzenie, że we wszystkich poważnych ośrodkach akademickich istnieją jednostki organizacyjne i zespoły zajmujące się badaniami historyczno-wojskowymi, czego dowodem jest wydany z okazji Forum *Ogólnopolski informator historyków wojskowości* (Poznań 2010).

Zbigniew Pilarczyk

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA „KORYTARZ”. WYTYCZANIE GRANICY POLSKO-NIEMIECKIEJ 1918–1920

W dniach 21–23 VI 2018 r. Seminarium Historyczne Albert-Ludwigs-Universität Freiburg (B. Martin) i Zakład Historii Powszechnej XIX i XX wieku IH (B. Górczyńska-Przybyłłowicz) zorganizowali spotkanie, które koncentrowało się wokół decyzji podjętych na konferencji w Paryżu w 1919 r. w odniesieniu do Polski i Niemiec tj. utworzenia Wolnego Miasta Gdańska, losach części Pomorza oraz oddzieleniu Prus Wschodnich od Niemiec i niemieckich planach stworzenia tzw. „Oststaat”. Dyskutowano przebieg konferencji, argumentację stron i powojenne realia polityczne, społeczne i gospodarcze. Decyzje podjęte w Paryżu wzbudzają

wiele emocji do chwili obecnej, a ich stopień zależy od punktu widzenia i znajomości historii przez dyskutanta. Gościem specjalnym konferencji był rektor H.J. Schiewer (Uniwersytet we Fryburgu). W konferencji czynnie uczestniczyło 17 referentów, z Niemiec (6) i z Polski (11).

Konferencja „Korytarz”.
Wytaczanie granicy polsko-
niemieckiej 1918–1920.
(14–24 VI 2018)

Bożena Górczyńska-Przybyłowicz

KONFERENCJA „EUROPA W XX WIEKU – ELEMENTY BILANSU”

Sesja naukowa odbyła się w IH 18–20 IX 1997 r., a zorganizowana została pod auspicjami Association Internationale d’Histoire Contemporaine de l’Europe (dawniejszej Association Européenne d’Histoire Contemporaine); przewodniczącym komitetu naukowego był Tomasz Schramm. Udział wzięło 33 naukowców (w tym autorzy trzech referatów, którzy nie mogli przybyć osobiście), reprezentujących 11 państw. Założeniem było dokonanie refleksji nad pewnymi składowymi dziejów Europy w zbliżającym się do końca XX w. Ujęte one zostały w pięciu posiedzeniach poświęconych problematyce tożsamości europejskiej, dziejom demokracji, roli Niemiec oraz Rosji w dziejach Europy tudzież miejsca Europy w świecie. Trzy z posiedzeń zorganizowane były wokół syntetycznych raportów opracowanych na podstawie przygotowanych wcześniej referatów. Ogółem przedstawiono (bezpośrednio lub przez raporty) 23 referaty. Materiały sesji, zawierające także zapis dyskusji, opublikowane zostały w postaci tomu: *L’Europe au XXe siècle. Éléments pour un bilan*, red. T. Schramm, Poznań 2000, ss. 450.

Tomasz Schramm

KONFERENCJA „MISTRZ WINCENTY KADŁUBEK PIERWSZY UCZONY POLSKI – W 750-LECIE ŚMIERCI”

W 1973 r., który był ogłoszony Rokiem Nauki Polskiej (a przez UNESCO rokiem kopernikańskim), odbyła się 23–24 III w Poznaniu konferencja naukowa pt. „Mistrz Wincenty Kadłubek pierwszy uczony polski – w 750-lecie śmierci”, zorganizowana z inicjatywy Zakładu Nauk Pomocniczych Historii i jej kierownika prof. B. Kürbis przy wsparciu pozostałych mediewistów. Współorganizatorami były PTH i PTPN, w którego gmachu toczyły się obrady. Konferencja zgromadziła liczne grono referentów i słuchaczy nie tylko spośród historyków, ale również filologów i prawników. Inicjatywa zorganizowania konferencji zrodziła się w związku z oddaniem do druku przez B. Kürbis i K. Abgarowicza tłumaczenia *Kroniki polskiej* Mistrza Wincentego, które ukazało się w 1974. Fragmenty tego tłumaczenia na zakończenie pierwszego dnia obrad zostały odczytane przez członków SKNH oraz seminarzystów B. Kürbis. Całość materiałów pokonferencyjnych (15 referatów i głosy w dyskusji) została wydana w 20. tomie „Studiów Źródłoznawczych” za rok 1976.

Danuta Zydorek

KONFERENCJA „NIEMIECKO-POLSKIE SĄSIEDZTWO I REGIONY PRZYGRANICZNE W XIX I XX WIEKU” [DEUTSCH-POLNISCHE NACHBARSCHAFT UND GRENZREGIONEN IM. 19. UND 20. JAHRHUNDERT]

Międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Niemiecko-polskie sąsiedztwo i regiony przygraniczne w XIX i XX wieku” odbyła się od 6 do 8 V 1999 r. w IH. Została zorganizowana przez Zakład Historii Gospodarczej IH kierowany w tym okresie przez prof. Stefana Kowala, we współpracy z Katedrą Historii Gospodarczej i Społecznej Czasów Nowożytnych (Lehrstuhl für Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Neuzeit) z Uniwersytetu Europejskiego „Viadrina” we Frankfurcie nad Odrą kierowaną przez prof. Helgę Schultz. Była ona jednym z wydarzeń naukowych składających się na uroczyste obchody 90. rocznicy powstania UAM.

Konferencja stanowiła podsumowanie trzyletniej współpracy pomiędzy wymienionymi katedrami w dziedzinie badań nad stosunkami polsko-niemieckimi w XIX i XX w. Zasadniczym przedmiotem rozważań było sąsiedztwo pomiędzy Polakami i Niemcami rozumiane jako zespół interakcji społecznych wynikających z bliskości terytorialnej oraz jego zmiany pod wpływem czynników politycznych, ekonomicznych i ideologicznych w XIX i XX w. Pod względem przestrzennym wygłoszone referaty dotyczyły Wielkopolski, Brandenburgii i Śląska, czyli obszarów, które w XIX w. stanowiły wschodnią część Prus, w okresie międzywojennym stały się obszarami nadgranicznymi, a po 1945 r. w większości znalazły się w granicach Polski i zyskały miano tzw. „ziem odzyskanych”. Powyższe obszary od wczesnego średniowiecza stanowiły obszar przejściowy, na którym obok siebie zamieszkiwali

Polacy, Niemcy i Żydzi, wchodząc ze sobą w różnego rodzaju interakcje w pełni wyczerpujące treść pojęcia sąsiedztwo.

Konferencję otworzył rektor UAM prof. Stanisław Lorenc, a w gronie referentów znaleźli się: Helga Schultz (Frankfurt/O), Stefan Kowal (Poznań), Czesław Łuczak (Poznań), Anna Bitner-Nowak (Poznań), Wolfgang Engeldinger (Berlin), Thomas Serrier (Frankfurt/O), Jeanne Dingell (Berlin), Gregor Thum (Frankfurt/O), Stanisław Jankowiak (Poznań), Katarzyna Stokłosa (Frankfurt/O), Dagmara Jajszniak-Quast (Frankfurt/O), Jerzy Kołacki (Poznań), Włodzimierz Stawecki (Poznań), Lech Keller (Poznań), Roman Macyra (Poznań) i Tadeusz Janicki (Poznań).

Stosunki polsko-niemieckie na wspomnianym terenie zostały omówione w kontekście industrializacji, formowania się państw narodowych oraz rodzących się i narastających nacjonalizmów. W tym okresie poszczególne grupy etniczne zostały wyrwane z lokalności i włączone w procesy ogólnonarodowe. W rezultacie uległy polityzacji i polaryzacji oraz stały się aktorami lub co najmniej zakładnikami polityki i konfliktów narodowościowych, które narastały od czasu powstania II Rzeszy Niemieckiej. W rezultacie w miejsce sąsiedztwa w coraz większym stopniu pojawiała się wrogość, która swoje apogeum osiągnęła w okresie II wojny światowej. Znaczącym osiągnięciem konferencji, poza zaprezentowaniem nowych faktów i ujęć podnoszonych problemów, była nowa interpretacja stosunków polsko-niemieckich w XIX i XX w., wykraczająca poza stereotypy i uprzedzenia charakterystyczne dla polskiej i niemieckiej historiografii sprzed 1989 r. Wybrane referaty zostały opublikowane w 2001 r. jako 7. tom serii „Frankfurter Studien zur Grenzregion” pt. *Preußens Osten – Polen Westen. Das Zerbrechen einer Nachbarschaft* (red. H. Schultz).

Tadeusz Janicki

KONFERENCJA „NIEMCY – POLSKA – EUROPA 1871–1971”

W stulecie zjednoczenia Niemiec, 11–12 X 1971 r., IH zorganizował międzynarodową sesję naukową, która pod hasłem „Niemcy – Polska – Europa 1871–1971” zapoczątkowała historyczny dialog polsko-zachodnioniemiecki. To właśnie w niej – po normalizacji stosunków między Polską a RFN – po raz pierwszy wzięli udział historycy z RFN i Berlina Zachodniego. Inicjatorem konferencji był istniejący od dziesięciu lat w IH Zakład Historii Niemiec, którym kierował wówczas prof. Antoni Czubiński. To on właśnie ją otworzył, podkreślając, że zjednoczenie Niemiec wywarło „doniosły wpływ na kształtowanie się losów Niemiec, narodu polskiego i całej Europy. Z tego powodu przyciągał on i nadal przyciąga uwagę wielu historyków, którzy badają genezę zjednoczenia, charakter nowego państwa niemieckiego, rolę jaką ono odegrało w procesach rozwojowych Europy w ostatnim stuleciu”. I choć jak dodawał „wprawdzie w 1949 roku państwo to uległo podziałowi i dziś obok Austrii występują dwa samodzielne państwa niemieckie, jednak idea jednolitego

państwa niemieckiego żyje nadal w świadomości narodu niemieckiego, a tradycje Rzeszy Niemieckiej odgrywają nadal poważną rolę tak w życiu samych Niemców jak i sąsiadów tego kraju”. W konferencji udział wzięło kilkadziesiąt osób, przedstawiono 16 referentów, wygłoszono także 24 komunikaty, po których rozwinęła się dyskusja. Wśród referentów dominowali wprawdzie przedstawiciele ośrodka poznańskiego, który wprowadzającym wystąpieniem reprezentował prof. Janusz Pajewski. Omówił problem dla organizatorów kluczowy, a dotyczący stosunku Niemiec do kwestii polskiej w l. 1871–1914, podkreślając, że w tym okresie problem ten w opinii niemieckiej odgrywał niewielkie znaczenie. Jednak niewątpliwie wydarzeniem było zaproszenie jako referentów kilku gości z RFN, w tym przede wszystkim prof. Fritza Fischera z Hamburga. Jego wydana na początku l. 60. obszerna monografia o niemieckich celach wojennych w czasie I wojny światowej, w której postawił tezę o kontynuacji zaborczej polityki Rzeszy od Bismarcka do Hitlera, wzbudziła w RFN wśród badaczy wielką kontrowersję, ale została z uwagą i uznaniem odnotowana w Polsce. Wystąpienie F. Fischera, będące zresztą skrótem tez zawartych w jego głośniejszej pracy, uznać można za kluczowe. Dał temu zresztą wyraz prof. J. Pajewski, który w podsumowaniu jej obrad złożył mu wręcz hołd, mówiąc „cenimy w Panu wybitnego uczonego – znawcę dziejów nowożytnych, a głęboko szanujemy Pańską uczciwość intelektualną i odwagę cywilną. [...] Pańskie badania posiadają wysoką wartość [...] mają bowiem poważne znaczenie wychowawcze; przez wykrywanie prawdy jaką by ona nie była, służą pojednaniu narodów”. To głośna książka F. Fischera, a później politycznie układ między PRL a RFN z XII 1970 r. sprawiły, że także między historykami obu krajów mógł zostać podjęty dialog. Poznańską konferencję można więc potraktować jako nieformalne otwarcie oficjalnego dialogu między badaczami przeszłości Polski i RFN, który pod auspicjami UNESCO przybrał niebawem wymiar instytucjonalny, co nastąpiło w 1972 r., gdy działalność rozpoczęła Wspólna Komisja Podręcznikowa.

Krzysztof Rzepa

KONFERENCJA „O NOWY MODEL HISTORYCZNYCH BADAŃ REGIONALNYCH”

Niezwykle ważnym wydarzeniem naukowym stała się konferencja metodologiczna zorganizowana 7 XII 2005 r. przez Centrum „Instytut Wielkopolski” UAM (w tym pracowników IH) we współpracy z poznańskim Instytutem Zachodnim. Konferencja miała przynieść odpowiedź na palące wtedy pytanie, czy w dobie dynamicznego rozwoju Internetu i innych nowych środków komunikacji społecznej pojawiające się na rynku księgarskim syntezy dziejów regionów i monografie miast odpowiadały potrzebom czasu, a także czy spełniały oczekiwania czytelników XXI w. Chodziło o zainicjowanie debaty nad wypracowaniem takiego modelu nowoczesnej syntezy dziejów regionu oraz monografii miasta,

który mógłby wywołać odpowiedni rezonans społeczny i pozwolił dotrzeć do szerszego grona odbiorców. Chociaż tematyka zasadniczo dotyczyła badań regionalnych, u jej genezy leżała również głęboka troska o stan nauki historycznej w Polsce, która – zdaniem organizatorów – znalazła się w stanie kryzysu, a jednym z najbardziej widocznych jego symptomów był brak refleksji teoretycznej i poważnego dyskursu w środowisku historyków.

Nowatorski był już sam kształt sympozjum, który w czasach narastającej lawinowo konferencyjnej gigantomanii, określić można jako „ascetyczny”. W każdej z dwóch części wygłoszono bowiem tylko jeden referat oceniający stan badań i przedstawiający propozycje rozwiązań – w pierwszej na temat nowego modelu syntezy dziejów regionu, w drugiej nowego modelu monografii miasta. Ich dopełnieniem były natomiast zaprezentowane potem koreferaty.

Część pierwszą otworzyło wystąpienie Witolda Molika z IH zatytułowane „Model nowej syntezy dziejów regionu na przykładzie Wielkopolski”. Składało się ono z kilku warstw. Swoje zasadnicze rozważania poprzedził bowiem autor pewnymi bardzo ważnymi refleksjami ogólniejszej natury. Przede wszystkim krytycznie ocenił ówczesny stan polskiej historiografii, do najbardziej negatywnych zjawisk zaliczając deprofesjonalizację i prowincjonalizację dziejopisarstwa, jak również jego tradycjonalizm. Były to konstatacje gorzkie, ale w pełni uzasadnione i ciągle aktualne. W dalszej części ocenił autor wydane w ostatnich latach syntezy i podręczniki historii Polski, z naciskiem na XIX i XX w., a potem przedstawił argumenty uzasadniające potrzebę opracowania nowoczesnych syntez dziejów regionów oraz związane z tym kwestie metodologiczne. Na końcu zaś poddał pod dyskusję koncepcję takiej syntezy (na przykładzie przygotowywanych wtedy *Dziejów Wielkopolski*). Koreferaty przedstawili Józef Borzyszkowski UG i Marek Czapliński UW i.

Część drugą konferencji rozpoczęło wystąpienie Roberta Traby (PAN) pt. „Historia przerywana i trwanie miasta na pograniczu – Olsztyn”. Autor – czerpiąc inspirację przede wszystkim z własnych badań nad dziejami wymienionego wyżej miasta – uwagi odniósł głównie do dużych i średnich ośrodków miejskich. Bardzo krytycznie ocenił ukazujące się w Polsce monografie miast, piętnując zwłaszcza ich głębokie zakorzenienie w tradycyjnym piśmiennictwie historycznym i brak głębszej refleksji teoretycznej. Dlatego też, korzystając z doświadczeń innych dyscyplin naukowych, przedstawił kilka interesujących propozycji poszerzenia przestrzeni interpretacyjnej dotyczącej przeszłości miast i konstruowania narracji wokół nowych zupełnie osi. Na końcu zaprezentował założenia i układ przygotowywanego tomu esejów ukazujących przeszłość Olsztyna. W tej części komentarze wygłosili kolejno Andrzej Chwalba z Uniwersytetu Jagiellońskiego, Edward Włodarczyk z Uniwersytetu Szczecińskiego i Stanisław Żerko z Instytutu Zachodniego.

Konferencja wzbudziła wyjątkowo duże zainteresowanie. Przybyli na nią badacze z niemal wszystkich liczących się ośrodków naukowych w kraju, a także z zagranicy. Wysoka frekwencja, co już wtedy nie było częste, utrzymywała się przez cały dzień obrad. Zapału

uczestników nie ostudziła nawet awaria prądu, która spowodowała, że przez pewien czas obradowano przy świecach. Konferencja w założeniu była pomyślana jako forum wymiany myśli, dlatego też jej integralną część stanowiła dyskusja, momentami burzliwa, w której trakcie podniesiono wiele ważnych kwestii wzbogacających tezy zawarte w referatach.

Materiały z konferencji, włącznie z obszernym omówieniem dyskusji, pióra Agnieszki Baszko i Aliny Hinc, ukazały się drukiem w książce zatytułowanej *O nowy model historycznych badań regionalnych* pod red. Krzysztofa A. Makowskiego (2007). Książka ta została wzbogacona o tekst Włodzimierza Stępińskiego z Uniwersytetu Szczecińskiego, w którym autor odniósł się do tez zaprezentowanych w referacie Witolda Molika. Dodatkowo tom „spinają” dwa krótkie szkice głównych referentów, W. Molika i R. Traby, które stanowiły swego rodzaju głos do komentarzy i dyskusji. Książka stała się w środowisku historycznym (nie tylko w Polsce) dość popularna i do dziś jest często cytowana.

Należy podkreślić, że zarówno referenci, jak i dyskutanci już wtedy wypowiedzieli wiele gorzkich słów o kondycji polskich nauk historycznych, wskazując na ujawniające się zagrożenia i patologie systemowe. Jak się miało wkrótce okazać, był to wszelako głos wołającego na puszczy.

Krzysztof A. Makowski

KONFERENCJA „OD GRABSKIEGO DO BALCEROWICZA. SYSTEMY PIENIĘŻNE W GOSPODARCE POLSKIEJ”

Ogólnopolska konferencja naukowa zorganizowana staraniem Zakładu Historii Gospodarczej IH (Poznań, 2–3 XII 1994) przy wsparciu merytorycznym prof. Wacława Wilczyńskiego z Akademii Ekonomicznej w Poznaniu oraz emerytowanego profesora Czesława Łuczaka (UAM). Intencją organizatorów sesji było wzięcie udziału w debatach, jakie toczyły się w Polsce w pierwszych latach transformacji systemu gospodarczego. Przyczyną zorganizowania sesji był wyraźny deficyt wiedzy na powyższy temat wśród szerokiej opinii publicznej i studentów oraz kluczowe znaczenie problemów pieniężnych dla pomyślnej przebudowy gospodarki z centralnie sterowanej na gospodarkę rządzącą się zasadami wynikającymi z mechanizmów rynkowych. Odwołanie się do doświadczeń historycznych siłą rzeczy skupiło uwagę organizatorów i uczestników sesji na reformie Władysława Grabskiego. Impuls dla przeobrażeń z początku l. 90. dały reformy systemowe, którym publiczności nadali nazwę „Planu Balcerowicza”. Zakres czasowy konferencji nie ograniczał się do akcentowania dwóch najważniejszych wydarzeń w gospodarczych dziejach Polski XX w., tj. reform W. Grabskiego i L. Balcerowicza. Na doświadczenia społeczeństwa polskiego niestety składała się również negatywna polityka pieniężna dwóch okupantów – Niemiec i ZSRR – państw które w 1939 r. podzieliły między siebie Polskę, oraz woluntarystyczna polityka pieniężna w okresie PRL, kiedy dominowała gospodarka rzeczowa. Ponieważ pieniądź może odgrywać

kreatywną rolę w gospodarce w systemie rynkowym, spojrzenie na system narzucony przez ZSRR ukazało całą ułomność polskiej waluty w okresie PRL.

Na roli reform W. Grabskiego i L. Balcerowicza oraz polityce gospodarczej realizowanej przez poszczególne rządy, w swoich referatach skupili się Andrzej Jezierski, Cecylia Leszczyńska, Wacław Wilczyński, Jerzy Kociszewski, Roman Macyra. Dylematy towarzyszące stabilizacji złotego w l. 20. XX w. stanowiły treść referatów Stefana Kowala i Wojciecha Morawskiego. Zofia Chyra-Rolicz natomiast rozwinęła zagadnienie finansowych aspektów rozwoju spółdzielczości w dwudziestoleciu międzywojennym. Problemom zaplecza instytucjonalnego systemów pieniężnych i polityki gospodarczej poświęcone były referaty Zenobii Knakiewicz i Józefa Rutkowskiego. Polityka pieniężna pod okupacją niemiecką i radziecką stanowiła przedmiot referatów Czesława Łuczaka i Włodzimierza Bonusiaka. Ważne aspekty w okresie transformacji związane z polityką pieniężną znajdują się w referatach Jana Sobiecha i Wacława Wilczyńskiego. Z kolei Tadeusz Janicki zwrócił uwagę na niekorzystne skutki polityki pieniężnej dla życia społecznego i gospodarczego wsi polskiej w okresie realizowania forsownej industrializacji. Większość autorów rozpatrywała podjęte problemy badawcze w szerokim kontekście porównawczym.

Sesja wzbudziła duże zainteresowanie wśród historyków gospodarczych z całej Polski oraz ekonomistów. Udział w niej wzięli naukowcy z Warszawy, Wrocławia, Szczecina, Rzeszowa, Łodzi, Kielc. Najwięcej uczestników sesja zgromadziła z Poznania. Problematyka sesji wywoływała żywe zainteresowanie przede wszystkim swą aktualnością. Zapewne jej aktualny wydźwięk przyciągnął licznych słuchaczy i dyskutantów. Treści wygłoszonych referatów, uwzględniających dyskusję, zostały opublikowane, zgodnie z tytułem sesji przez IH, dzięki wsparciu finansowemu Narodowego Banku Polskiego, w tomie *Od Grabskiego do Balcerowicza. Systemy pieniężne w gospodarce polskiej* (Poznań 1997).

Stefan Kowal

KONFERENCJA „PROBLEM BEZPIECZEŃSTWA ZBIOROWEGO W EUROPIE OD LOCARNO DO MONACHIUM”

Sesja naukowa w IH (8–11 XI 1973), zorganizowana pod auspicjami Association Européenne d'Histoire Contemporaine; przewodniczącym komitetu naukowego był Janusz Pajewski. Udział wzięło w niej przeszło czterdziestu naukowców reprezentujących 11 państw. W czasie czterech posiedzeń przedstawiono ogółem 21 referatów poświęconych związkom między kluczowym dla ówczesnej Europy zagadnieniem bezpieczeństwa zbiorowego a szeregiem aspektów i determinant określających stosunki międzynarodowe w tym czasie. Szczególnie znaczna liczebność delegacji francuskiej zaowocowała wyeksponowaniem tej właśnie perspektywy. Osobne posiedzenie poświęcone zostało państwom Europy Środkowej, co dało okazję do stosunkowo licznych wystąpień przedstawicieli historiografii ówczesnych państw

socialistycznych. Znaczenie sesji polegało przede wszystkim na stworzeniu okazji spotkania – rzadkiej wówczas, zwłaszcza na taką skalę – historyków z obu stron „żelaznej kurtyny”, co odzwierciedlało cele powstałej w 1969 r. AEHC.

Tomasz Schramm

KONFERENCJA „PROCESY ASYMILACJI/AKULTURACJI W STOSUNKACH POLSKO-NIEMIECKICH W XIX I XX WIEKU”

W polskich badaniach dziejów zaboru pruskiego i stosunków polsko-niemieckich w XIX i XX w. długo dominował polonocentryzm, a w niemieckich germanocentryzm. Koncentrowały się one poza tym na historii politycznej, problematyce wojen, antagonizmów i konfliktów narodowościowych, a od l. 50. minionego stulecia także na historii gospodarczej. Polscy historycy opracowywali tematy głównie z zakresu walk o niepodległość, polityki germanizacyjnej władz pruskich, oporu przeciw niej ludności polskiej oraz mniejszości polskiej w Niemczech i mniejszości niemieckiej w Polsce w okresie międzywojennym. Polski ruch narodowy ukazywano w duchu sukcesów w walce z germanizacją, pomijano w badaniach procesy asymilowania się na ziemiach pod panowaniem pruskim różnych grup polskojęzycznej ludności, wtapiania się ich w społeczeństwo niemieckie. W obu państwach niemieckich do l. 60. nie wychodzono poza paradygmat opisywania w aspekcie politycznym stosunków polsko-niemieckich i polityki germanizacyjnej w zaborze pruskim, którą różnie ukazywano: w RFN zgodnie z przedwojennymi tezami konserwatywnych historyków o jej defensywnym charakterze w celu obrony „udręczonej” ludności niemieckiej, a w NRD krytycznie i zgodnie z założeniami materializmu historycznego.

Stopniowe odchodzenie od opisanego wyżej paradygmatu zainicjowali polscy historycy na początku l. 70. Uczniowie prof. Lecha Trzeciakowskiego: Bolesław Grześ i Jerzy Kozłowski, obronili wówczas w IH prace doktorskie poświęcone ludności niemieckiej w Poznaniu w XIX w. W następnych latach zagadnienia z dziejów polsko-niemieckich stosunków kulturalnych i naukowych oraz historii wzajemnych oddziaływań stały się tematami badań i publikacji L. Trzeciakowskiego oraz młodszych pracowników Zakładu Historii Polski XIX i XX wieku Witolda Molika i Krzysztofa A. Makowskiego. W l. 90. podobne badania prowadził młody olsztyński historyk Robert Traba, pracujący w Niemieckim Instytucie Historycznym w Warszawie. Okazją do wymiany poglądów między nim a W. Molikiem i K.A. Makowskim stała się zorganizowana w 1995 r. w Budziszynie konferencja „Nationale Minderheiten und staatliche Minderheitenpolitik in Deutschland im 19. Jahrhundert”. Wyrażono podczas niej zastrzeżenia wobec dotychczasowych badań oraz uznano za pożądane wytyczenie ich nowego pola, obejmującego procesy asymilacji i akulturacji w stosunkach polsko-niemieckich. Inicjatywę podjęli W. Molik i R. Traba, którzy w swych miejscach pracy: IH i Niemieckim Instytucie Historycznym w Warszawie uzyskali

poparcie dla zorganizowania konferencji w celu dokładnego ustalenia luk w stanie badań, naskicowania możliwości ich uzupełnienia oraz wniesienia wkładu koncepcyjnego w konstrukcję przyszłego projektu.

Polscy historycy rzadko uczestniczą w tworzeniu części koncepcyjnych międzynarodowych konferencji naukowych i zamierzeń badawczych. Pod tym względem zorganizowana 22–23 V 1997 r. w Rydzyńcu konferencja „Procesy asymilacji/akulturacji w stosunkach polsko-niemieckich w XIX i XX w.” była wyjątkowa. Jej koncepcję opracowali polscy historycy: W. Molik i R. Traba przy współudziale K.A. Makowskiego i Rexa Rexheusera, ówczesnego dyrektora Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie. Nacisk położono na dyskusję i wypracowanie konstrukcji zamierzonego projektu badawczego, a podstawę dla niej stanowiły cztery referaty. Dwa referaty teoretyczne były wprowadzeniem w problematykę pojęciową planowanych badań. Aleksander Posern-Zieliński (Poznań) interesująco zaprezentował zagadnienie: „Akulturacja i asymilacja – dwie strony etnicznej zmiany w ujęciu antropologii i etnohistorii”, a Andrzej Piotrowski (Łódź) opisał „Procesy akulturacji i asymilacji z punktu widzenia socjologii, socjologicznej analizy procesów biograficznych i badań nad komunikacją międzykulturową”. Dwa pozostałe referaty miały ocenić dotychczasową literaturę dotyczącą procesów asymilacji w stosunkach polsko-niemieckich w okresie rozbiorów w dwudziestoleciu międzywojennym. Ich autorzy w różnym stopniu wywiązali się z tego zadania. W. Molik w swoim wystąpieniu pt. „Procesy asymilacyjne i akulturacyjne w stosunkach polsko-niemieckich w XIX i na początku XX wieku. Stan i postulaty badań” wnikliwie omówił poświęcone im piśmiennictwo oraz wskazał osiągnięcia i mankamenty dotychczasowych badań. Natomiast Wojciech Wrzesiński (Wrocław), spełniając tylko częściowo oczekiwania organizatorów, w swoim referacie zatytułowanym „Procesy asymilacyjne/akulturacyjne na pograniczu polsko-niemieckim w okresie międzywojennym”, nie odniósł się do piśmiennictwa historycznego na ten temat, lecz opisał stan wiedzy o sytuacji polskojęzycznej mniejszości na wschodzie Niemiec i tylko bardzo ogólnie położenie niemieckiej mniejszości w II RP.

Konfrontacja optyki antropologicznej i socjologicznej z historycznymi ustaleniami doprowadziła do ożywionych długich dyskusji, w których uczestniczyło ponad dwudziestu imiennie zaproszonych polskich i niemieckich historyków. Bardziej unaocznily one liczne problemy badawcze niż dostarczyły potrzebnych rozwiązań. Wykazały jednak, że historycy mogą znaleźć rozwiązania tylko wówczas, gdy podejmą stały dyskurs z naukami o współczesności: antropologią i socjologią. Natomiast przedstawiciele tychże nauk wyrazili gotowość korzystania z wyników badań historycznych oraz wsparcia historyków w zaplanowanym przedsięwzięciu. Na ostatnim posiedzeniu podsumowania referatów i dyskusji dokonał R. Traba, który też zaprezentował pierwsze wnioski niezbędne do realizacji projektu. Po przedyskutowaniu tych propozycji przez „grupę inicjatywną” konferencji nadał swojemu

tekstowi ostateczny kształt i tytuł: *Asymilacja/akulturacja w perspektywie doświadczeń polsko-niemieckiego pogranicza kulturowego: próba bilansu*. Został on zamieszczony wraz z referatami wygłoszonymi na konferencji w wydany dwa lata później przez IH tomie pokonferencyjnym pod red. W. Molika i R. Traby: *Procesy akulturacji/asymilacji na pograniczu polsko-niemieckim w XIX i XX wieku*, który spotkał się z dużym zainteresowaniem historyków w Polsce i RFN. Stał się następnie podstawą starań o pozyskanie sponsorów projektu, uwieńczonych przyznaniem środków na jego zrealizowanie w l. 2001–2003 przez Fundację Volkswagena. Kierowany przez R. Trabę przy pomocy zespołu eksperckiego, w którego skład weszli m.in. W. Molik i K.A. Makowski, projekt przyniósł plon w postaci dwóch tomów pod red. R. Traby: *Akulturacja/asymilacja na pograniczach kulturowych Europy Środkowo-Wschodniej* (t. I: *Stereotypy i pamięć*, Warszawa 2009; t. II: *Sąsiedztwo polsko-niemieckie*, Warszawa 2012), zawierających opracowania różnych subprojektów. Ukazało się poza tym kilka rozpraw i artykułów, m.in. W. Molika, *Problem akulturacji na pograniczu polsko-niemieckim na przykładzie społeczeństwa polskiego w Poznańskim w XIX i na początku XX wieku* [w:] *Pogranicze polsko-niemieckie. Przeszłość. Teraźniejszość. Przyszłość*, red. E. Włodarczyk, Szczecin 2001.

Konferencja naukowa w Rydzynie nie przyniosła innych projektów badawczych i nie zainicjowała w szerszym zakresie nowego nurtu badań stosunków polsko-niemieckich, czego oczekiwali jej organizatorzy, z kilku, jak można sądzić, przyczyn. Badania nad procesami asymilacji i akulturacji należą do trudnych, wymagają wykorzystania źródeł różnej proweniencji oraz stosowania metod i aparatów pojęciowych wypracowanych przez antropologię i socjologię. Takich badań polscy historycy, z których zdecydowana większość uprawia tradycyjną pozytywistyczną historiografię, nadal podejmują się niechętnie. Prowadzona w Polsce i RFN polityka naukowa sprzyja zgłaszaniu i prowadzeniu badań przez pojedynczych historyków, a uniemożliwia planowanie i realizowanie dużych, wieloletnich projektów. W Polsce doszło do tego jeszcze w ostatnich latach osłabienie badań niemcoznawczych, niedostatecznie wspieranych w klimacie konfrontacyjnym z RFN grantami przez MNiSW.

Witold Molik

KONFERENCJA „ROZWÓJ PRZEMYSŁU ROLNO-SPOŻYWCZEGO NA ZIEMIACH POLSKICH W XIX I XX W.”

Zorganizowana przez Katedrę Historii Gospodarczej Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM 4–5 VI 1968 r. w Poznaniu. Nadzieje związane z industrializacją, prowadzoną metodą centralnego planowania i sterowania rozwojem, nie przynosiły spodziewanych rezultatów. W ośrodkach uniwersyteckich Polski oraz wyższych szkołach ekonomicznych zrodziła się inicjatywa retrospektywnego spojrzenia na rozwój polskiego przemysłu na tle porównawczym z innymi krajami. Wyniki badań miały wzbogacić wiedzę historyczną

i ekonomiczną o procesach industrializacyjnych opartych na zasadach kapitalistycznych, które funkcjonowały w przeszłości w gospodarce rynkowej. Prezydium Komitetu Nauk Historycznych PAN koordynację tych badań powierzyło powołanej 24 II 1965 r. Komisji Koordynacji Badań nad Historią Przemysłu. Wymiar przestrzenny miał obejmować badania w skali makroekonomicznej, regionalnej, gałęziowej oraz poszczególnych przedsiębiorstw. Zadania Komisji podzielono pomiędzy sekcje branżowe, których utworzono cztery, mianowicie górnictwa i hutnictwa, przemysłu metalurgicznego i maszynowego, przemysłu włókienniczego oraz przemysłu rolno-spożywczego.

Inspiracje i koordynację oraz nadzór metodologiczny badań nad rozwojem przemysłu rolno-spożywczego na ziemiach polskich powierzono Katedrze Historii Gospodarczej na wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM. Wynikom badań po trzech latach działalności Sekcji Przemysłu Rolno-Spożywczego oraz wytyczeniu dalszych zadań była poświęcona omawiana konferencja, w której wzięło udział 43 pracowników naukowych z Warszawy, Wrocławia, Łodzi, Lublina, Krakowa, Zielonej Góry, Szczecina, Bydgoszczy, Koszalina, Inowrocławia. Wygłoszono 19 referatów lub komunikatów. Wśród referentów znaleźli się: I. Pietrzak-Pawłowska, S. Wykrętowicz, J. Orczyk, J. Heidrych, A. Weber, Z. Kwaśny, T. Dohnalowa, D. Kawczyńska, J. Fiałek, H. Wesołowska, T. Sobczak, S. Kowal, R. Dąbrowski, K. Jeżowski, E. Brzoso, A. Harmaciński i A. Wierzejewski. Zakres czasowy prezentowanych wystąpień dotyczył okresu XIX i XX w. (do 1967 r.). Wyniki opublikowano w pracy pt. *Rozwój przemysłu rolno-spożywczego na ziemiach polskich w XIX i XX w.* (red. naukowa C. Łuczak, Poznań 1970). Konferencja zainspirowała dalsze badania, których plonem były kolejne opublikowane monografie.

Stefan Kowal

KONFERENCJA „SAMOMODERNIZACJA SPOŁECZEŃSTW W XIX WIEKU. POLACY I INNE NARODY”

150. rocznica śmierci współtwórcy programu pracy organicznej, Karola Marcinkowskiego, stała się impulsem do zorganizowania 6 XI 1996 r. przez IH (wspólnie z Unią Wielkopolską) międzynarodowej konferencji naukowej. Tytułowego pojęcia „samomodernizacja” używa się w stosunku do narodów pozbawionych własnej państwowości, które, pragnąc utrzymać lub odzyskać swą suwerenność, rozwijały aktywność ekonomiczną, społeczną i kulturalną prowadzącą do ukształtowania się nowoczesnego społeczeństwa kapitalistycznego. Konferencja była pierwszą w dziejach polskiej historiografii próbą trójzaborowego spojrzenia na proces modernizacji i samomodernizacji społeczeństwa polskiego w XIX stuleciu. Dodatkowym walorem poznawczym było przedstawienie przypadku polskiego na tle narodów znajdujących się w podobnej sytuacji – irlandzkiego i czeskiego – z których doświadczeń czerpali Polacy.

Konferencja została podzielona na dwie części. W każdej wygłoszono po trzy referaty. Część pierwszą otworzył ogólny zarys problematyki modernizacji przedstawiony przez bardzo w Polsce popularnego emerytowanego profesora School of East European and Slavonic Studies University of London Normana Daviesa. Autor zastanawiał się, w jakim stopniu państwowa polityka modernizacyjna w XIX w. była „sojuszniakiem”, a w jakim „wrogiem” tworzących się nowoczesnych narodów. Podkreślił też, że chcąc ukazać kwestię samomodernizacji w XIX w. we właściwej perspektywie, trzeba przyjąć szeroką płaszczyznę porównawczą, gdyż tylko w ten sposób da się oddzielić komponenty partykularne tego procesu od uniwersalnych. Drugi referat pt. „Irlandia w XIX wieku – walka o niepodległość” wygłosił dr Sean O’Riain, ówczesny I Sekretarz Ambasady Irlandii w Warszawie. Na szerokim tle historycznym przedstawił on fenomen zanikania języka irlandzkiego w XIX w., akcentując, że wyzbycie się przez Irlandczyków swego języka oznaczało oderwanie od wielowiekowej tradycji kulturowej i rodziło poczucie alienacji we własnej ojczyźnie. Odtąd jedynym czynnikiem narodowej odrębności stał się dla nich katolicyzm. Na koniec Rudolf Jaworski z Seminar für Osteuropäische Geschichte Christian-Albrechts-Universität w Kiilonii, zajął się przypadkiem czeskim jako klasycznym przykładem związków odrodzenia narodowego z modernizacją w warunkach wielonarodowościowego mocarstwa. Podkreślił, że w wypadku Czechów nie istniał antagonizm między odgórną modernizacją państwową a oddolną – społeczną. Same podstawy modernizacyjne zostały stworzone przez reformy państwowe w monarchii Habsburgów, a Czesi potrafili wykorzystać istniejące warunki do skutecznej rywalizacji z Niemcami.

Część druga konferencji została poświęcona porównaniu procesów modernizacyjnych we wszystkich trzech dzielnicach podzielonej Polski. Otworzyło ją wystąpienie Lecha Trzeciakowskiego (IH) ukazujące realizowany przez organiczników program samomodernizacji społeczeństwa polskiego w Poznańskim. Autor wskazał z jednej strony na promodernizacyjne działania państwa pruskiego, szczególnie reformy uwłaszczeniowe i wprowadzenie obowiązku szkolnego, z drugiej zaś na prowadzoną przez władze politykę germanizacyjną. Polskie elity musiały przeto równocześnie bronić narodowości i stawiać czoła cywilizacyjnym wyzwaniom epoki. Mówca podkreślił, że organicznicy wyszli z tych zmagania obronną ręką. Drugi referat, który przedstawił Mariusz Kulczykowski z Instytutu Historii UJ, dotyczył zupełnie odmiennej sytuacji, a mianowicie modernizacji społeczeństwa galicyjskiego w warunkach autonomii politycznej. Mówca stwierdził, że do przełomu XIX i XX w. w Galicji nie było niemal widać poważniejszych działań w tym kierunku. Dopiero zmiana pokoleniowa wśród konserwatywnych elit galicyjskich skutkowałą podjęciem pewnych inicjatyw w kierunku uprzemysłowienia, które było symbolem unowocześnienia. I w tym wypadku proces modernizacji odgórnej – państwowej – nie był antagonistyczny w stosunku do modernizacji oddolnej – społecznej. Ostatni wystąpił Wiesław Caban z Instytutu Historii

ówczesnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach, przedstawiając proces modernizacji gospodarki w Królestwie Polskim w dobie przeduwłaszczeniowej. Skupił się na próbach unowocześnienia przemysłu i rolnictwa podejmowanych z jednej strony przez władzę państwową, z drugiej przez środowisko ziemiańskie. Podkreślił, że poważną tamą ograniczającą możliwości rozwojowe Kongresówki pozostawał system pańszczyźniany.

Materiały z konferencji zostały w całości opublikowane w książce *Samomodernizacja społeczeństw w XIX wieku. Irlandczycy, Czesi, Polacy*, pod red. L. Trzeciakowskiego i K.A. Makowskiego (1999). Mimo niewielkich rozmiarów do dziś jest często cytowana, a zawarte w niej wnioski nie straciły na aktualności. Przede wszystkim zaś to dzięki konferencji oraz wspomnianej publikacji używane wcześniej efemerycznie pojęcie „samomodernizacji” weszło do szerszego obiegu naukowego.

Krzysztof A. Makowski

KONFERENCJA „II WOJNA ŚWIATOWA I JEJ NASTĘPSTWA”

W 50. rocznicę zakończenia II wojny światowej Zakład Historii Powszechniej XIX i XX wieku IH zorganizował dwudniową międzynarodową konferencję naukową poświęconą analizie genezy wojny oraz jej przebiegu i skutków. Celem nakreślonym przez organizatorów było nie tyle pokazanie bezpośrednich, doraźnych następstw wojny, ile raczej długofalowych zmian obejmujących kwestie gospodarcze, stosunki społeczne, politykę i mentalność społeczeństw, jakie nastąpiły od zakończenia wojny, w szczególności zarówno w przypadku mocarstw zwycięskich (Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja), jak i przegranych (Niemcy i Japonia). Ze względu na szerokie spektrum problematyki zadania tego mieli się podjąć nie tylko historycy, ale także socjologowie, prawnicy czy politolodzy. W konferencji, poza licznym gronem polskich badaczy reprezentujących różne ośrodki (Poznań, Warszawa, Wrocław, Lublin, Zielona Góra, Toruń, Olsztyn, Katowice, Kielce), wzięli udział także historycy z Niemiec, Japonii i Rosji. W gronie uczestników konferencji znaleźli się tak wybitni uczeni, jak prof. A. Czubiński, prof. W. Markiewicz, prof. H. Olszewski, prof. L. Pastusiak, prof. B. Martin, prof. C. Madajczyk, prof. J. Kukułka i prof. M. Narinskij.

Wystąpienia uczestników konferencji zostały podzielone na pięć części. Pierwsza o charakterze wprowadzającym została zatytułowana „Problem wojny i pokoju”. W części drugiej uczestnicy konferencji skupili się na bezpośrednich skutkach wojny w odniesieniu do poszczególnych krajów, ale także wpływu wojny na rozwój nauki i techniki czy zmiany granic i związane z tym migracje ludności. Część kolejna, w której znalazło się najmniej wystąpień, dotyczyła spraw polskich. Dużo więcej uwagi poświęcono wpływom II wojny światowej na przemiany polityczne w powojennym świecie. Referenci, poza kwestiami związanymi z rozpadem imperiów, zajęli się także koncepcjami dotyczącymi organizacji powojennej Europy. Najwięcej zainteresowania uczestników konferencji wzbudziła ostatnia część odnosząca

się do problemów związanych z kształtowaniem nowego ładu światowego po roku 1945. Poza omówieniem roli Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego w polityce światowej tematem wystąpień były także kwestie związane z czynnikami wpływającymi na ewolucję i destabilizację ładu międzynarodowego po II wojnie światowej.

Pokłosiem konferencji była praca *II wojna światowa i jej następstwa* pod red. A. Czubińskiego (1996).

Marek Mikołajczyk

KONFERENCJA „ZAPOMNIANA GENERALNA GUBERNIA”

Międzynarodowa konferencja „Zapomniana Generalna Gubernia” („Das vergessene Generalgouvernement”) odbyła się w Karwicy (Mazury) i w IH (Poznań) 23–27 VI 2016 r. Organizatorami byli Seminarium Historyczne Albert-Ludwigs-Universität Freiburg (Berndt Martin) i Zakład Historii Powszechniej XIX i XX wieku IH (Bożena Górczyńska-Przybyłowicz). Tematy referatów wygłoszonych podczas konferencji dotyczyły pierwszej fazy Wielkiej Wojny, organizacji władz okupacyjnych w GG, postawy miejscowego społeczeństwa wobec nowych władz okupacyjnych i „mrzonek” władców o podporządkowaniu sobie części terytoriów dawnego zaboru rosyjskiego. W trakcie trwania konferencji uczestnicy przenieśli się z terenów dawnych Prus Wschodnich, miejsca toczonych w latach wojny walk, do Poznania, gdzie odbył się finał spotkania. Gośćmi specjalnymi konferencji byli rektor Hans-Jochen Schiewer (Uniwersytet we Fryburgu) i były rektor UAM Stanisław Lorenc. W konferencji wzięło udział ogółem 15 referentów, w tym ośmiu gości zagranicznych.

Bożena Górczyńska-Przybyłowicz

KONFERENCJE KOMISJI HISTORII STAROŻYTNEJ PRZY ZARZĄDZIE GŁÓWNYM POLSKIEGO TOWARZYSTWA HISTORYCZNEGO

Komisja Historii Starożytnej powstała na mocy uchwały Zarządu Głównego PTH z 7 XI 1978 r. Liczyła wówczas 29 osób, jej przewodniczącym został prof. Józef Wolski (UJ), zastępcą prof. Tadeusz Kotula (UWr), natomiast sekretarzem dr Edward Dąbrowa (UJ). Inauguracyjne spotkanie odbyło się w Mogilanach k. Krakowa (Ośrodek Konferencyjny PAN), 17–19 X 1979 r. Tradycyjnie, spotkaniom Komisji towarzyszą od początku konferencje starożytnicze, organizowane cyklicznie co dwa lub trzy lata w różnych ośrodkach akademickich kraju. W Poznaniu Komisja spotkała się po raz pierwszy w 2002 r. (19–21 IX). Z inicjatywy ówczesnego przewodniczącego, prof. Leszka Mrozewicza, odbyła się wówczas konferencja *Miasto starożytne*, w której wzięło udział 28 referentów z 13 polskich ośrodków uniwersyteckich. Materiały z konferencji ukazały się drukiem w 2004 r. pod red. L. Mrozewicza i K. Balbuzy (*Miasto w starożytności. Materiały z ogólnopolskiej konferencji Poznań*,

Uczestnicy konferencji „Meministne? Pamięć i niepamięć w świecie starożytnym – świat starożytny w pamięci i niepamięci” przed Salą Profesora Gerarda Labudy (20 IX 2017)

Otwarcie konferencji przez prof. Józefa Dobosza, dyrektora IH UAM. Od lewej profesorowie Katarzyna Balbuza, Maria Musielak, Andrzej Michałowski, Józef Dobosz i Danuta Musiał (UMK). Sala Profesora Gerarda Labudy (20 IX 2017)

19–21 września 2002 r., Poznań 2004). Drugie spotkanie Komisji Historii Starożytnej odbyło się 15 lat później, 20–22 IX 2017 r. w IH. Towarzyszyła mu ogólnopolska konferencja starożytnicza, której temat brzmiał „MEMINISTINE? Pamięć i niepamięć w świecie starożytnym, świat starożytny w pamięci i niepamięci”. Organizatorami wydarzenia byli: Komisja Historii Starożytnej PTH, oddział poznański PTH oraz Zakład Historii Społeczeństw Antycznych IH. Patronat nad konferencją objął Zarząd Główny PTH oraz Stowarzyszenie Historyków Starożytności. Konferencję zainaugurowano 20 IX w Sali im. Gerarda Labudy Collegium Historicum wystąpieniami prof. UAM Marii Musielak przewodniczącej Komisji Historii Starożytnej, prof. UAM Andrzeja Michałowskiego prodziekana WH UAM ds. dydaktycznych, prof. Józefa Dobosza dyrektora IH oraz prof. UAM Katarzyny Balbuzy sekretarza Komisji Historii Starożytnej PTH i sekretarza konferencji, wiceprezesa Poznańskiego Oddziału PTH i pomysłodawczyni tematyki obrad. Podczas sesji dyskutowano nad tytułowymi zagadnieniami w wieloaspektowym ujęciu i z różnych perspektyw, również czasowych – zarówno starożytnej, jak i epok późniejszych. W konferencji wzięło udział niemal 90 uczestników, w tym 78 referentów z uniwersytetów (22), akademii (2) i instytucji naukowo-kulturalnych (1) Polski, Rosji i Ukrainy. Obszerne sprawozdanie zamieszczono w: „Meander” 73 (2018), s. 141–148 (K. Balbuza). Materiały z konferencji ukazały się nakładem Wydawnictwa IH w dwóch tomach pod red. K. Balbuzy, M. Musielak i K. Królczyka. (*Meministine? Memory and Oblivion in the Ancient World – Ancient World in the Memory and Oblivion* oraz *Meministine? Pamięć i niepamięć w świecie starożytnym – świat starożytny w pamięci i niepamięci*, Poznań 2019) Podczas zebrania sprawozdawczo-wyborczego Komisji Historii Starożytnej PTH uzgodniono, że kolejna konferencja PTH odbędzie się w UW i.

Katarzyna Balbuza

KONFERENCJE ZAKŁADU ARCHIWISTYKI

Zakład Archiwistyki był i jest głównym organizatorem lub współorganizatorem wielu konferencji naukowych oraz spotkań o charakterze szkoleniowym. Wśród tych ostatnich do bardziej znanych należy zaliczyć chociażby letnie szkoły komputerowe organizowane przy współudziale Zakładu Archiwistyki UMK oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie. Odbyły się cztery edycje tych wydarzeń zorganizowane w l. 1991–1994. Ze strony Zakładu Archiwistyki odpowiedzialni za nie byli profesorowie Stanisław Nawrocki oraz Stanisław Sierpowski. Pierwsze z konferencji organizowanych pod auspicjami Zakładu Archiwistyki dotyczyły najważniejszych kwestii związanych z organizacją i kadrami archiwalnymi oraz funkcjonowaniem specyficznych archiwów zakładowych, przechowywanych w nich materiałów archiwalnych i pozostałej dokumentacji. W l. 90. staraniem Zakładu zorganizowano m.in. następujące konferencje: „Kształcenie kadr archiwalnych”, „Archiwa bankowe”, „Technika archiwalna w XX w.”.

Ostatnie lata to czas organizowania dorocznych konferencji poświęconych zarówno zagadnieniom metodycznym, jak i archiwoznawstwa – „Dokumentacja masowa – problemy wartościowania i selekcji” 25–26 XI 2010; „Nowe funkcje archiwów” 24–25 X 2013; „Z problematyki archiwów prywatnych i rodzinnych” 3 X 2014; „Współczesna dokumentacja – współczesne archiwa” 13–14 X 2016; „Metodyka i standardy opracowania archiwalnego. Rzeczywistość i potrzeby” 19–20 X 2017; „100-lecie polskich archiwów państwowych” 18–19 X 2018. Konferencje organizowano we współpracy z Naczelną Dyрекcją Archiwów Państwowych, Archiwum Państwowym w Poznaniu oraz Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich – Sekcją Edukacji Archiwalnej. Przynajmniej kilka z nich, dzięki uczestnictwu wybitnych teoretyków i praktyków archiwistyki i zarządzania dokumentacją z Polski oraz innych krajów, odbiło się dużym echem nie tylko w polskim środowisku archiwalnym. Efektem większości z wymienionych konferencji są publikacje, które zarówno są wykorzystywane przez zajmujących się zagadnieniami opracowania zasobu archiwalnego w archiwach bieżących i archiwach historycznych, jak i służą prowadzeniu dydaktyki.

Zakład Archiwistyki IH jest także współorganizatorem Ogólnopolskich Zjazdów Studentów Archiwistyki – wydarzeń istotnych dla przyszłych kadr archiwalnych. Z grona uczestników zjazdów rekrutują się także pracownicy naukowcy wielu ośrodków akademickich w Polsce.

Konferencja „100-lecie polskich archiwów państwowych”
(18 X 2018)

Krzysztof Strykowski

Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Dydaktyczna pt.: „Fotografia w warsztacie historyka i nauczyciela historii” (2009)

KONFERENCJE ORGANIZOWANE PRZEZ ZAKŁAD DYDAKTYKI HISTORII

Do 2000 r. zespół w składzie: Maria Kujawska, Henryka Figaj-Nowak, Violetta Julkowska, Izabela Skórzyńska, a później także Danuta Konieczka-Śliwińska, Halina Wróżyńska-Zięcik i Jerzy Gąsowski przy wsparciu technicznym Krzysztofa Frąckowiaka, był organizatorem kolejnych ogólnopolskich konferencji naukowych kluczowych dla dyskusji środowiskowej na temat reformy szkolnej edukacji historycznej w warunkach demokratyzującego się państwa. Pierwsza z konferencji dotyczyła problematyki podręcznika do nauczania/uczenia się historii i nosiła tytuł „Podręcznik historii – perspektywy modernizacji” (1993), druga nauczyciela historii: „Nauczyciel historii – ku nowej formacji dydaktycznej” (1995), trzecia ucznia: „Uczeń w Nowej Szkole. Edukacja humanistyczna” (2000). We wszystkich konferencjach obok historyków, dydaktyków i metodologów historii brali udział także pedagodzy. Gośćmi konferencji byli też dydaktycy z Czech, Kanady i Francji.

Zwieńczeniem współpracy naukowej z Chaire de recherche du Canada et Histoire comparée de la mémoire (Uniwersytet Laval, Québec, Kanada) była zorganizowana przez Zakład pod kier. M. Kujawskiej i we współpracy z partnerem kanadyjskim Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt.: „Bohaterowie w historii i pamięci społeczeństw europejskich. Postaci

upamiętniane przez współczesnych mieszkańców różnych części Europy” (2004). Kontynuacją problematyki pamięci, tym razem odniesionej do rodziny, jej historii i jej współczesności, była międzyuczelniana Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt.: „Rodzina – Tożsamość – Pamięć” (2008).

Wśród konferencji poświęconych problematyce ściśle dydaktycznej znalazła się także zorganizowana w 2009 r. pod kier. V. Julkowskiej Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Dydaktyczna pt.: „Fotografia w warsztacie historyka i nauczyciela historii” w partnerstwie z Instytutem Prahistorii UAM. W 2012 r. w ramach grantu badawczego w partnerstwie naukowym i organizacyjnym z Wydziałem Studiów Edukacyjnych UAM w osobach E. Głowackiej-Sobiech, I. Chmury-Rutkowskiej oraz Cultural Foundation „Memoria” z Bukaresztu, reprezentowanym przez Claudię Florentinę Dobre, przy współudziale naukowym i organizacyjnym ówczesnego zespołu Zakładu odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Szkolna edukacja historyczna. Historia ludzi. Historia dla ludzi”. W 2017 r. z inicjatywy Zakładu odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Metody jakościowe w dydaktyce historii” ponownie w partnerstwie z Wydziałem Studiów Edukacyjnych UAM i dodatkowo Instytutem Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM. V. Julkowska oraz D. Konieczka-Słowińska były także współorganizatorkami konferencji poświęconych wymianie międzynarodowej w zakresie badań nad edukacją historyczną w Polsce, Czechach i w Niemczech. Uczestniczyły także aktywnie w projektach konferencyjnych i warsztatowych dotyczących edukacji o Holocauście.

Wszystkie wspomniane konferencje i seminaria zwieńczone zostały publikacjami monograficznymi, a wybrane materiały ukazywały się w czasopismach naukowych jako bloki tematyczne. Ze względu na zakres działań Zakładu, który nie tylko prowadzi badania naukowe i organizuje konferencje – pole wymiany i dyskusji badaczek i badaczy z Poznania, Polski, Europy i wybranych krajów pozaeuropejskich – ale także kształci przyszłych nauczycieli historii, konferencjom i seminariom zawsze towarzyszyły warsztaty dydaktyczne oraz wystawy, pokazy filmów, dyskusje panelowe itd. Zawsze też w spotkaniach tych uczestniczyli nauczyciele historii i wiedzy o społeczeństwie oraz studenci specjalności nauczycielskiej. Ze względu na tych ostatnich w całej historii Zakładu podejmowano też liczne inicjatywy naukowo-dydaktyczne. Przede wszystkim były to cykliczne sesje wyjazdowe, w ramach których realizowane były warsztaty z zakresu dramy i teatru w szkolnej edukacji historycznej oraz emisji głosu w warsztacie nauczyciela historii, tu we współpracy z aktorami: Jolantą Cynkutis, Khalidem Tyabji oraz Bogumiłem Gaudenem, oraz z zakresu projektowania edukacyjnego m.in. we współpracy z oddziałem poznańskim IPN.

Izabela Skórzyńska

Sesja plenarna konferencji „Kult panującego w starożytności. Historia starożytna w Polsce 1919–2009”. Obradom przewodniczył prof. Leszek Mrozewicz. Sala Biskupa Lubrańskiego (2–3 XII 2009)

KONFERENCJE

ZAKŁADU HISTORII SPOŁECZEŃSTW ANTYCZNYCH

Zakład Historii Społeczeństw Antycznych dwukrotnie pełnił funkcję gospodarza konferencji odbywających się pod auspicjami PTH. Po raz pierwszy, Komisja Historii Starożytnej spotkała się w Poznaniu w 2002 r. Obrady, które odbywały się 19–20 IX, poświęcone były miastu w starożytności, a efektem konferencji był wydany dwa lata później tom *Miasto w starożytności. Materiały z ogólnopolskiej konferencji Poznań, 19–21 września 2002 r.*, oprac. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2004. Piętnaście lat później, z inicjatywy Komisji Historii Starożytnej PTH i przy współpracy poznańskiego oddziału PTH oraz Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych IH, została zorganizowana konferencja „MEMINISTINE? Pamięć i nie-pamięć w świecie starożytnym, świat starożytny w pamięci i niepamięci” (20–22 IX 2017).

Zakład organizował też inne konferencje, które miały służyć przypomnieniu znaczących wydarzeń z historii antycznej lub uhonorowaniu ważnych postaci związanych z badaniami nad historią starożytną, np. konferencja „Idy Marcowe 2050 lat później” (14–15 III 2007), której celem była próba współczesnej refleksji nad tym ważnym wydarzeniem, jego

głównym bohaterem i wpływem nie tylko na starożytność, ale też na późniejsze epoki. Efekty obrad i dyskusji zostały zebrane w tomie *Idy marcowe 2050 lat później*, red. L. Mrozewicz, Poznań 2008.

W 2009 r. przypadała 90. rocznica powstania pierwszej w Odrodzonej Polsce Katedry Historii Starożytnej. Jej twórcą i kierownikiem był prof. Ludwik Piotrowicz. Zakład Historii Społeczeństw Antycznych IH, spadkobierca i kontynuator kierowanej przez niego Katedry, uczcił ten jubileusz, organizując konferencję „Kult panującego w starożytności. Historia starożytna w Polsce 1919–2009” (2–3 XII 2009). Materiały z toczonych wówczas obrad zostały opublikowane w tomie *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*, red. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2011.

Anna Tatariewicz

KONFERENCJE NAUKOWE ZORGANIZOWANE Z INICJATYWY ZAKŁADU HISTORII ŚREDNIOWIECZNEJ

Dzięki poparciu prof. Antoniego Czubińskiego, w ramach kierowanego przezeń problemu resortowego „Zagadnienia historii Niemiec i stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich” zorganizowany został szereg ogólnopolskich konferencji naukowych, z których wymienię jedynie te zainicjowane i zorganizowane przez Zakład. W dniach 28–29 IV 1980 w IH odbyło się ogólnopolskie sympozjum naukowe pod hasłem „Słowiańszczyzna połabska na tle dziejów Niemiec i Polski”, w którym wzięło udział kilkadziesiąt osób – historyków, archeologów i językoznawców z różnych ośrodków Polski. Materiały ukazały się w 1981 r. w książce pt. *Słowiańszczyzna połabska między Niemcami a Polską* (Wyd. Naukowe UAM). W dniach 14–16 XI 1983 odbyła się w Kiekrzu pod Poznaniem następna konferencja mediewistyczna pt. „Niemcy – Polska w średniowieczu”, której materiały ukazały się w 1986 r. (Wyd. Naukowe UAM). Od 22 do 25 V 1985 w Błazejewku k. Kórnicka miała miejsce pierwsza z cyklu konferencji „cysterskich” z udziałem gości z obu państw niemieckich, Czechosłowacji i Irlandii. Ta i następne konferencje z tego cyklu odbyły się pod auspicjami Zespołu do Badań nad Historią i Kulturą Cystersów w Dawnej Polsce przy IH. Materiały ukazały się w 1987 pt. *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki* (Wyd. Naukowe UAM). Druga z kolei konferencja z tego cyklu odbyła się, także z udziałem uczonych zagranicznych, w Gnieźnie w dniach 21–23 IX 1987 r., a na druk trzeba było tym razem czekać aż pięć lat (*Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, 1992, Wyd. Naukowe UAM). Trzecia konferencja, w Poznaniu, pod hasłem „Dzieje, kultura artystyczna i umysłowa polskich cystersów od średniowiecza do końca XVIII w.”, odbyła się w dniach 27–30 IX 1993 r., a jej materiały ukazały się tym razem jako osobny (83) tom krakowskiego (o ogólnopolskim zasięgu) periodyku „Nasza Przyszłość”. Inny charakter miała okolicznościowa konferencja naukowa „Kazimierz Tymieniecki [1887–1968].

Dorobek i miejsce w mediewistyce polskiej” w IH (18–19 XII 1987) w związku ze stuleciem urodzin twórcy poznańskiej mediewistyki (druk pod tym samym tytułem 1990, Wyd. Naukowe UAM). Wreszcie 23–24 XI 1995 r. specjalną konferencją uczczono pamięć wybitnego mediewisty niemieckiego (pochodzenia żydowskiego), urodzonego w Poznaniu – Ernsta Kantorowicza (*Ernst Kantorowicz [1895–1963]. Soziales Milieu und wissenschaftliche Relevanz*, 1996, 2 wyd. 2000; Wyd. IH).

Jerzy Strzelczyk

KONFERENCJE PRACOWNI BOHEMISTYCZNEJ

Pracownia Bohemistyczna zorganizowała lub współorganizowała w l. 2005/06–2019 przynajmniej kilkanaście konferencji, które swą tematyką koncentrowały się na kwestiach wczesnych dziejów państw środkowoeuropejskich (Polski i Czech), relacjach polsko-czeskich oraz dziejach wczesnego Kościoła, przede wszystkim polskiego, i procesach chrystianizacyjnych, a także liturgii politycznej. Znacząca część z nich łączyła się lub łączy w zwarte cykle tematyczne.

Na przełomie 2003 i 2004 r. w dyskusjach z ówczesną dyrekcją Muzeum Początków Państwa Polskiego (MPPP) w Gnieźnie na temat wspólnych działań naukowych zrodził się pomysł zorganizowania konferencji poświęconej dziejom Polski i Czech w dobie panowania ich dynastii założycielskich – Piastów i Przemyślidów. Jako miejsce obrad wskazano gnieźnieńskie muzeum, a kosztami podzieliły się UAM oraz Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, jako instytucja samorządowa mająca pod swą pieczę MPPP w Gnieźnie. Za program i organizację konferencji odpowiadali ówczesny wicedyrektor muzeum Leszek Wetesko i Józef Dobosz (IH UAM). Nieocenionej pomocy udzielił prof. Ivan Hlaváček z Katedry Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Karola w Pradze, który zgromadził referentów ze strony czeskiej. W V 2004 r. zainaugurowany został pierwszy cykl konferencyjny skierowany do mediewistów o znacznym dorobku naukowym, którzy podjęli jeden z kluczowych wątków badawczych w obu krajach, czyli rolę dynastii w tworzeniu i rozwoju państw. Od 2005 r. przedsięwzięcie stało się cykliczne i obejmowało naprzemiennie konferencje dla uczonych zaawansowanych w swych badaniach oraz dla młodych mediewistów, którzy dopiero rozpoczynali swą naukową drogę (doktoranci). Wówczas też już oficjalnie współorganizacją konferencji, obok gnieźnieńskiego muzeum, zajęła się powołana właśnie Pracownia Bohemistyczna IH.

Cykl pierwszy – konferencje dla „dorosłych mediewistów” – objął cztery konferencje, które w sposób porównawczy ujmowały rozmaite aspekty funkcjonowania monarchii polskiej i czeskiej w dobie panowania ich dynastii założycielskich, Piastów i Przemyślidów. W dniach 5–7 V 2004 r. w Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie odbyła się pierwsza konferencja polsko-czeska – „Przemyślidzi i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych

monarchii”. Referat wprowadzający „Dynastia, czyli od społecznej struktury plemiennej do państwowej” wygłosił prof. Henryk Samsonowicz, a łącznie przedstawiono kilkanaście referatów. Stronę czeską reprezentowali wówczas: Ivan Hlaváček, Marie Bláhová, Petr Sommer, Josef Žemlička, Jan Klápště oraz Eva Doležalová. Jako forpocztę brneńskich historyków pojawił się wówczas w Gnieźnie, zaproponowany przez Ivana Hlaváčka, Libor Jan.

Na spotkaniu w 2004 r. ostatecznie ustalono, że gnieźnieńskie polsko-czeskie spotkania naukowe „dorosłych” mediewistów będą odbywały się co dwa lata we wrześniu oraz zaproponowano tematykę następnej konferencji. W 2006 r. hasłem wywoławczym miały być dzieje Kościoła. W dniach 21–24 IX tego roku odbyło się w MPPP w Gnieźnie sympozjum „Kościół w monarchiach Przemyślidów i Piastów”. Wygłoszono wówczas blisko 30 referatów, koncentrujących się wokół najstarszych dziejów kościelnych (X–XIV w.) w obu sąsiadujących państwach, a w tematykę konferencji wprowadzał prof. Jerzy Kłoczowski wystąpieniem „Miejsce Czech i Polski w świecie rzeczypospolitej chrześcijańskiej”. Stronę czeską reprezentowało kilkunastu uczonych z Pragi i Brna. Słuchaliśmy referatów m.in. Ivana Hlaváčka, Marii Bláhovej, Hany Pátkovej, Kateřiny Charvátové czy Petra Kubína z Pragi, natomiast brneńskich historyków reprezentowali: Libor Jan, Martin Wihoda oraz Tomáš Borovský.

Kolejne spotkanie ustalono na IX 2008 r. Miało ono być poświęcone tematyce pisma oraz piśmienności w średniowiecznych Czechach i Polsce, a dedykowane wybitnej uczoney, prof. Brygidzie Kürbis, zmarłej w 2001 r. Dodatkowym wydarzeniem miała być planowana w MPPP w Gnieźnie wystawa „*Ars scribendi*. O sztuce pisania w średniowiecznej Polsce”. Niestety, zmiany we władzach gnieźnieńskiego muzeum spowodowały przerwanie dobrze zapowiadającej się współpracy i przeniesienie konferencji do Collegium Europaeum Gnesense. Gościny udzielił ówczesny dyrektor tej placówki UAM prof. Aleksander W. Mikołajczak i polsko-czeskie spotkania mediewistów przez kilka lat odbywały się w jej murach. Ostatecznie więc w dniach 15–18 IX 2008 r. odbyła się trzecia konferencja w Gnieźnie zatytułowana „*Ars scribendi*. O sztuce pisania w średniowiecznych Czechach i Polsce” dedykowana prof. B. Kürbis. Wygłoszono łącznie 20 referatów, pośród których niemal połowa była autorstwa czeskich mediewistów.

Następne spotkanie (22–24 IX 2010) odbyło się pod hasłem „Czeskie wpływy kulturowe w tradycji duchowej i materialnej państwa Piastów (X–XIV w.)”, a konferencja dedykowana była prof. Alicji Karłowskiej-Kamzowej, zmarłej w 1999 r. Wygłoszono łącznie 20 referatów, a spośród uczonych czeskich przybyli m.in. Ivan Hlaváček, Marie Bláhová czy Vratislav Vaníček (z Pragi) oraz Martin Wihoda i Libor Jan (z Brna).

Cykl drugi – konferencje dla naukowej „młodzieży” – objął cztery konferencje i miał stanowić swoiste forum dyskusyjne, stąd jako nazwę przyjęto hasło „Polsko-czeskie forum młodych mediewistów”, z czasem dodając stosowny podtytuł. Naukowa młodzież wygłaszała swe tezy pod okiem doświadczonych uczonych, którzy wprowadzali w dyskusję

i ją moderowali. Patronat nad tym naukowym przedsięwzięciem objęli profesorowie: Ivan Hlaváček, Marie Bláhová i Jerzy Strzelczyk, do których dołączył Tomasz Jasiński (od „drugiego” forum). „Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów” odbyło się 27–29 IX 2005 w MPPP w Gnieźnie i zgromadziło dwudziestu kilku doktorantów z Brna, Pragi oraz kilku polskich uniwersytetów (Poznań, Katowice, Opola, Toruń). Dodatkowo zorganizowano seminarium „Dokument pergaminowy w warsztacie badawczym historyka mediewisty”, które poprowadził prof. Krzysztof Skupieński z Lublina. Pośród opiekunów znaleźli się Ivan Hlaváček, Marie Bláhová z Pragi oraz Libor Jan i Martin Wihoda z Brna.

W dniach 25–28 IX 2007, ponownie w murach MPPP w Gnieźnie, odbyło się „Drugie polsko-czeskie forum młodych mediewistów”. Tym razem hasło wywoławcze brzmiało: „Mediewista wobec źródła – teoria i praktyka”, a referat wprowadzający przygotował prof. Marek Cetwiński z Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Podczas konferencji wygłoszono łącznie blisko 30 referatów doktoranckich, z czego 14 przedstawili młodzi mediewiści z Czech.

We IX 2009 r. w gościnnych murach Collegium Europaeum Gnesense odbyło się „Trzecie polsko-czeskie forum młodych mediewistów” pod hasłem „*Commemoratio praeterritorium* – społeczności średniowieczne wobec przeszłości”. Do obrad i dyskusji wprowadził zebranych erudycyjnym wystąpieniem na temat refleksji nad przeszłością w dokumentach czeskich doby Przemysławów prof. Ivan Hlaváček z Uniwersytetu Karola w Pradze. Łącznie zaprezentowano dwadzieścia kilka referatów, w tym kilkunastu doktorantów z Czech. Wreszcie Instytut Historii UAM, Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie i Instytut Kultury Europejskiej UAM wspólnie zorganizowały „Czwarte polsko-czesko-niemieckie forum młodych mediewistów” (23–26 V 2012) pod hasłem „Władza i jej struktury w Europie Środkowej od X do początku XVI wieku”. Istotną rolę odegrało wsparcie tej inicjatywy ze strony Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie oraz jego ówczesnego dyrektora prof. Eduarda Mühlego. Miejscem obrad ponownie było Collegium Europaeum w Gnieźnie. Wygłoszonych zostało 15 referatów (po pięć ze strony polskiej, czeskiej i niemieckiej), a referat wprowadzający na temat struktury panowania, władzy i działalności politycznej w Rzeszy okresu pełnego średniowiecza wygłosił prof. Hermann Kamp z Uniwersytetu w Paderbornie.

Poza tym Pracownia Bohemistyczna, w ramach realizowanego grantu poświęconego dziejom poznańskiego arcybiskupstwa oraz początkom chrześcijaństwa i Kościoła, zrealizowała w l. 2014–2016 trzy konferencje odnoszące się do problematyki chrztu Europy, „Młodszej Europy” i wreszcie Polski oraz czwartą ukazującą dzieje Arcybiskupstwa Poznańskiego. Obecnie realizowany jest we współpracy z Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (oddział Rezerwat Archeologiczny Gród w Grzybowie) nowy cykl konferencji pod hasłem „Konfrontacje Grzybowskie. Piastowskie dzieje na środkowoeuropejskim tle”, który

swym charakterem nawiązuje niejako do omówionych wyżej konferencji polsko-czeskich w Gnieźnie. Ważne miejsce zajmują też konferencje współorganizowane z Instytutem Kultury Europejskiej w Gnieźnie pod ogólnym tytułem „Colloquia Mediaevalia Gnesnensia” oraz konferencje poświęcone problematyce liturgii politycznej i dziełu Ernsta Kantorowicza.

WAŻNIEJSZE KONFERENCJE ORGANIZOWANE I WSPÓŁORGANIZOWANE PRZEZ PRACOWNIĘ BOHEMISTYCZNĄ:

- Przemysłidzi i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii. Materiały z konferencji naukowej, Gniezno 2004;
- Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów, Gniezno 2005;
- Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy, Poznań 2006;
- Kościół w monarchiach Przemysłidów i Piastów, Gniezno 2006;
- Drugie polsko-czeskie forum młodych mediewistów – mediewista wobec źródła, Gniezno 2007;
- *Ars scribendi*. O sztuce pisania w średniowiecznych Czechach i Polsce, Gniezno 2008;
- Święty Brunon z Kwerfurtu i jego epoka, Gniezno 2009;
- Trzecie polsko-czeskie forum młodych mediewistów: *Commemoratio praeteritorum* – społeczności średniowieczne wobec przeszłości, Gniezno 2009;
- Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty, Gniezno 2011;
- Polska i jej sąsiedzi w X–XIII wieku – czy istniał środkowoeuropejski model państwa, władzy, gospodarki, społeczeństwa i kultury? [VII sekcja IV Kongresu Mediewistów Polskich, Poznań 2011];
- IV polsko-czesko-niemieckie forum młodych mediewistów – Władza i jej struktury w Europie Środkowej w X – do początku XVI wieku, Gniezno 2012;
- Chrystianizacja Europy. Kościół na przełomie I i II tysiąclecia, Poznań 2014;
- Chrystianizacja „Młodszej Europy”, Poznań 2015;
- Tradycje i nowoczesność – początki państwa polskiego na tle środkowoeuropejskim w badaniach interdyscyplinarnych, Poznań 2015;
- Władca i sacrum w Młodszej Europie we wczesnym średniowieczu (IX–XII w.), Gniezno 2015;
- Mediewiści rocznik 1916. W stulecie urodzin Aleksandra Gieysztora i Gerarda Labudy, Warszawa–Poznań 2016;
- Chrzest Mieszka I i chrystianizacja państwa Piastów, Poznań 2016;
- *Europa Christiana*. Konwersja władcy, sakralizacja władzy, chrystianizacja poddanych, Gniezno 2016;
- U źródeł piastowskiej państwowości. Miejsce i rola grodów w formowaniu się struktury wczesnopiastowskiej (I Konfrontacje Grzybowskie. Piastowskie dzieje na środkowoeuropejskim tle), Grzybowo 2017;

- Liturgy and Politics in the Middle Ages: An Overlooked Legacy of Ernst H. Kantorowicz, Poznań 2017;
- Arcybiskupstwo Poznańskie w dziejach, Poznań 2017;
- Liturgy and Politics in the Middle Ages: Bridging Divides (Liturgia i polityka w wiekach średnich: Interdyscyplinarna analiza pozornie sprzecznych fenomenów), Poznań 2018;
- Dynastia – państwo – grody w Europie Środkowo-Wschodniej (II Konfrontacje Grzybowskie. Piastowskie dzieje na środkowoeuropejskim tle), Grzybowo 2018;
- Elity społeczne wczesnego średniowiecza (III Konfrontacje Grzybowskie. Piastowskie dzieje na środkowoeuropejskim tle), Grzybowo 2019.

Józef Dobosz

KONGRES POLSKO-UKRAIŃSKI „OD ZBOROWA DO NATO”

Odbył się 16–17 XI 2009 r., początkowo planowany jako międzynarodowa konferencja, ostatecznie jako I Polsko-Ukraiński Kongres Naukowy pod hasłem „Od Zborowa do NATO. Stosunki polsko-ukraińskie od XVII do XXI wieku”. Na zaproszenie Instytutu Historii (reprezentowanego przez prof. M. Franza) i Instytutu Wschodniego (reprezentowanego przez prof. K. Pietkiewicza) na spotkanie w Poznaniu i dyskusję o stosunkach polsko-ukraińskich w przeszłości, współczesności oraz scenariuszach przyszłości obu państw i narodów odpowiedziało blisko 100 naukowców z obu państw, historyków i politologów. Na Kongres przybyli naukowcy z wszystkich najważniejszych polskich ośrodków naukowych i wielu ukraińskich. Obrady prowadzone były w dwóch zasadniczych sekcjach: historia i politologia. Przygotowano dwie publikacje, będące efektem prac naukowców polskich i ukraińskich *Od Zborowa do NATO. Studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVII do XXI wieku*, tom 1 – *Historia*, tom 2 – *Politologia*. Powstały one we współpracy organizatorów z Wydawnictwem Adam Marszałek w Toruniu. Kongresowi towarzyszyły spotkania i rozmowy w zespołach tematycznych, a obsługę medialną zapewniła TVP. Pomimo podejmowania prób organizacji takiego spotkania w następnych latach Kongres w Poznaniu pozostaje jedyną próbą wymiany poglądów i doświadczeń naukowców polskich i ukraińskich na taką skalę.

Maciej Franz

POZNAŃSKIE DNI TOLKIENOWSKIE

Między 20 a 25 III 2015 Instytut Historii oraz Instytut Filologii Polskiej UAM zorganizowały Poznańskie Dni Tolkienowskie. Na wydarzenie składało się kilka elementów. W nocy z piątku na sobotę w Kinie Pałacowym w CK Zamek w Poznaniu odbywał się maraton filmów tolkienowskich – widzowie obejrzeli trzy części *Władcy pierścieni* Petera Jacksona w rozbudowanej wersji reżyserskiej. W poniedziałek i wtorek w Sali Wielkiej CK Zamek

oraz w Salonie Mickiewicza w Collegium Maius odbywała się sesja naukowa, pt. „Tolkien – mit, historia, literatura. Kulturowe aspekty twórczości J.R.R. Tolkiena”, z udziałem uznanych tolkienologów, m.in. prof. Tadeusza Sławka i prof. Andrzeja Szyjewskiego. W środę, 25 III, w Bibliotece Uniwersyteckiej z okazji Światowego Dnia Czytania Tolkiena profesoria Uniwersytetu czytali fragmenty *Drużyny pierścienia*. W Bibliotece odbywała się także wystawa makiet Śródziemia.

Dni Tolkienowskie odbiły się szerokim echem wśród miłośników prozy J.R.R. Tolkiena. Były też obecne w mediach społecznościowych (m.in. fanpage na Facebooku). Frekwencja podczas maratonu filmowego oraz sesji naukowej była nadzwyczaj duża. Skłoniło to obydwa instytuty do zorganizowania w 2016 r. kolejnej edycji Poznańskich Dni Tolkienowskich. Tym razem wydarzenie odbywało się w czerwcu, a jego kulminacją była sesja naukowa pt. „Między literaturą a filmem. Kulturowe aspekty ekranizacji prozy J.R.R. Tolkiena”. Wydarzeniami towarzyszącymi były atrakcje związane z czytaniem fragmentów prozy Tolkiena w Bibliotece Raczyńskich oraz kolejny maraton filmowy w Kinie Pałacowym, tym razem złożony z trzech części *Hobbita*.

„Poznańskie Dni Tolkienowskie” (14 VI 2016)

W obydwu edycjach Poznańskich Dni Tolkienowskich uniwersyteckie instytuty współpracowały z poznańskimi instytucjami kulturalnymi: Biblioteką Raczyńskich, CK Zamek i Wydawnictwem Miejskim Poznania, które przygotowało oprawę graficzną wydarzenia. Była to doskonała okazja do ukazania styku kultury popularnej i badań naukowych. Trwałymi pozostałościami obydwu wydarzeń są publikacje pokonferencyjne: *Tolkien – mit, historia, literatura. Eseje i studia*, red. Z. Kopeć, P. Matusik, M. Michalski, Poznań 2016; *Między literaturą a filmem – kulturowe aspekty ekranizacji prozy J.R.R. Tolkiena. Eseje i studia*, red. M. Michalski, E. Kledzik, Poznań 2018.

Maciej Michalski

SEMINARIA FREIBURG – POZNAŃ

Kontakty IH z Seminarium Historycznym Uniwersytetu we Fryburgu Bryzgowijskim trwają od 1981 r. Od 1999 r. obydwa ośrodki naukowe w swojej pracy dydaktycznej organizują wspólne polsko-niemieckie seminaria i konferencje naukowe. Ze strony niemieckiej koordynuje je Berndt Martin, z polskiej Bożena Górczyńska-Przybyłowicz. Tematyka spotkań koncentruje się wokół pytań o historię Polski i Niemiec i jej wspólne wątki. Spotkania prowadzone są w języku niemieckim, odbywają się w Polsce (ok. dziesięć dni) i w Niemczech (pięć dni). Wiodą z Niemiec przez Wielkopolskę, Pomorze, teren Mazur i Mazowsza. Dobór odwiedzanych miejscowości wynika z wiodącego tematu spotkania i zasady – nauczanie na miejscu zdarzenia. Każde z nich zasługuje na oddzielny opis: tematyki, składu osobowo-narodowościowego uczestników, rodzaju dyskusji, atmosfery itp. Do chwili obecnej zorganizowano 20 spotkań. Dwa z nich (2016 i 2018) poświęcono Wielkiej Wojnie, a to przygotowywane w 2019 r. skupi się na 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej.

Bożena Górczyńska-Przybyłowicz

SEMINARIUM IM. BRYGIDY KÜRBIS

Powstało w X 2015 r. z inicjatywy prof. UAM Edwarda Skibińskiego i prof. UAM Pawła Stróżyka przy Zakładzie Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii. Tematyka Seminarium ogniskuje się wokół: 1) metody historycznej, 2) źródeł historycznych, 3) ich edytorstwa naukowego, 4) źródłoznawstwa oraz 5) nauk pomocniczych historii. Aktywność naukowa realizowana jest w czterech podstawowych formach: 1) seminariów zamkniętych (dyskusje nad powstającymi pracami badawczymi); 2) seminariów otwartych (wykłady lub omówienia publikowanych prac naukowych zakończone dyskusją); 3) spotkań w ramach Letniej Szkoły Metody Historycznej oraz 4) konferencji naukowych organizowanych przez Seminarium. Do III 2019 r. odbyło się trzynaście seminariów zamkniętych i dwadzieścia osiem seminariów otwartych (z licznym udziałem zaproszonych gości zewnętrznych).

Letnia Szkoła Metody Historycznej zorganizowana została w VII 2017 i 2018 r. W ramach każdej z dwu edycji odbyły się cztery spotkania. 21 X 2016 r. Seminarium zorganizowało z IH UAM sesję naukową: „Pojęcie źródła historycznego w naukach historycznych”, z sześcioma wystąpieniami; 24–25 XI 2016 r. konferencję: „Droga naukowa Brygidy Kürbis. Od krytyki źródeł historycznych do źródłoznawstwa”, z czternastoma wystąpieniami naukowymi; a 24–25 V 2018 r. sympozjum „Znaczenie i miejsce nauk pomocniczych historii w naukach historycznych”, z trzema wprowadzającymi referatami. W wielogodzinnej dyskusji udział wzięło dwudziestu trzech samodzielnych pracowników naukowych z najważniejszych ośrodków naukowych w Polsce (jedenastu uniwersytetów, PAN i AGAD), specjalizujących się w naukach pomocniczych historii.

Paweł Stróżyk

SYMPOZJUM „ZNACZENIE I MIEJSCE NAUK POMOCNICZYCH HISTORII W NAUKACH HISTORYCZNYCH”

Sympozjum zorganizowane zostało przez IH oraz Seminarium im. Brygidy Kürbis 24–25 V 2018 r. Jego celem było przedyskutowanie – w gronie zaproszonych, samodzielnych pracowników naukowych – współczesności oraz przyszłości nauk pomocniczych historii. Problemy dyskutowano w trzech panelach, na kanwie wprowadzających referatów (E. Skibiński, P. Stróżyk, M. Dorna). Panele dotyczyły: 1) miejsca nauk pomocniczych historii w naukach historycznych; 2) kanonu nauk pomocniczych historii; 3) nauk pomocniczych historii w ramach dydaktyki uniwersyteckiej. W *Symposium* udział wzięli przedstawiciele 13 jednostek naukowych, Marek Adamczewski (UŁ), Józef Dobosz (UAM), Maciej Dorna (UAM), Wojciech Drelicharz (UJ), Krzysztof Filipow (UwB), Tomisław Giergiel (UMCS), Artur Górak (UMCS), Janusz Grabowski (AGAD), Andrzej Gulczyński (UAM), Agnieszka Gut (US), Marcin Hlebionek (UMK), Tomasz Jasiński (UAM), Tomasz Jurek (PAN), Krzysztof Maciej Kowalski (UG), Borys Paszkiewicz (UWr), Zenon Piech (UJ), Edward Skibiński (UAM), Krzysztof Skupieński (UMCS), Paweł Stróżyk (UAM), Wojciech Strzyżewski (UZ), Arkadiusz Wagner (UMK), Piotr Węcowski (UW) oraz Jan Wroniszewski (UMK).

Paweł Stróżyk

WYKŁADY GOŚCINNE ZAKŁADU HISTORII STAROŻYTNEJ I ZAKŁADU HISTORII SPOŁECZEŃSTW ANTYCZNYCH

Z inicjatywy i na zaproszenie pracowników Zakładu Historii Starożytnej IH, a następnie, po jego reorganizacji w 1996 r., Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych IH gościnnie wykładali w Instytucie Historii naukowcy z uniwersytetów w kraju i zagranicą, zajmujący się badawczo różnymi aspektami historii starożytnej. Do 1996 r. w Zakładzie Historii Starożytnej gościli m.in.: Géza Alföldy (Heidelberg), Peter Calmeyer (Berlin), Edward Dąbrowa (Kraków), Elisabeth Hermann-Otto (Moguncja), Heinz Herzig (Berno), Askold Iwanczik (Moskwa), Maria Jaczynowska (Toruń), Tadeusz Kotula (Wrocław), Jean-Pierre Martin (Paryż), Alan Millard (Liverpool), Beat Näf (Zurych), Marcel Piérart (Fryburg), Günther Prinzing (Moguncja), Siegmund von Schnurbein (Frankfurt nad Menem), Iskra Ilieva-Schwarz (Wiedeń), Andreas Schwarz (Wiedeń), Leonhard Schumacher (Moguncja), Markus Wäfler (Berno), Tadeusz Zawadzki (Fryburg, Szwajcaria). Większość wykładów została opublikowana w polskim przekładzie w serii „Xenia Posnaniensia”. *Wykłady Gościnne w Zakładzie Historii Starożytnej*, pod red. L. Mrozewicza i S. Zawadzkiego.

Po 1996 r. Zakład Historii Społeczeństw Antycznych odwiedzali z wykładami następujący badacze antyku: Radu Ardevan (Kluż-Napoka), Agnès Bérenger-Badel (Paryż), László Borhy (Budapeszt), Hartwin Brandt (Bamberg), Gerda von Bülow (Frankfurt nad Menem), Regula Frei-Stolba (Berno), Johannes Hahn (Münster), Manfred Hainzmann (Graz), Helmut

Wykład „Myśleć o Rzymie jak Grek, myśleć o Rzymie po grecku” jednego z najczęstszych gości w ZHSA – prof. Marcela Piérarta z Fryburga w Szwajcarii (21 V 2012).
Fot. Archiwum ZHSA

Halfmann (Hamburg), Peter Herz (Ratyzbona), Tonio Hölscher (Heidelberg), Peter Kehne (Hanower), Michael J. Klein (Moguncja), Richard Klein (Erlangen), Frank Kolb (Tybinga), Peter Kos (Lublana), Wolfgang Kuhoff (Augsburg), Jerzy Linderski (Chapel Hill), Andreas Luther (Kilonia), Christian Marek (Zurych), Dieter Mertens (Rzym), Beat Näf (Zurych), Marcel Piérart (Fryburg), Luce Pietri (Paryż), Francisco Pina Polo (Saragossa), Günter Prinzing (Moguncja), Raffaello Righini (Turyń), Marjeta Šašel-Kos (Lublana), Gilles Sauron (Dijon), Manfred Schmidt (Berlin), Siegmund von Schnurbein (Frankfurt nad Menem), Leonhard Schumacher (Moguncja), Karl Strobel (Klagenfurt), Jan Stubbe-Østergaard (Kopenhaga), Ralf Urban (Erlangen), Peter Weiß (Kilonia), Ekkehard Weber (Wiedeń), Gabrielle Wesch-Klein (Heidelberg), Bernard van Wickevoort Crommelin (Gryfia), Paul Zanker (Monachium), Tadeusz Zawadzki (Fryburg). Gościliśmy też polskich naukowców: Bartosz Awianowicz (Toruń), Piotr Dyczek (Warszawa), Maria Jaczynowska (Toruń), Agata Kluczek (Katowice), Jerzy Kolendo (Warszawa), Tadeusz Kotula (Wrocław), Włodzimierz Lengauer (Warszawa), Adam Łukasiewicz (Warszawa), Tadeusz Makiewicz (Poznań), Magdalena Mączyńska (Łódź), Tomasz Mikocki (Warszawa), Lesław Morawiecki (Rzeszów), Danuta Musiał (Toruń), Krzysztof Nawotka (Wrocław), Danuta Okoń (Szczecin), Marcin Pawlak (Toruń), Radosław Piętka (Poznań), Ewa Skwara (Poznań), Marek Starowieyski (Warszawa), Przemysław Wojciechowski (Toruń), Adam Ziółkowski (Warszawa).

Namacalnym efektem tych wykładów były w większości przypadków ich wersje drukowane. Dotychczas opublikowanych zostało ponad 40 takich wykładów, trzeba jednak dodać, że nie wszystkie referaty ukazały się drukiem. Zostały one opublikowane w dwóch kolejno ukazujących się seriach: „Xenia Posnaniensia. Series altera”. *Wykłady Gościnne w Zakładzie Historii Społeczeństw Antycznych*, pod red. L. Mrozewicza (inicjator serii; 1993–2012), K. Ilskiego (1997–2003) i M. Musielak (2004–2012) oraz „Xenia Posnaniensia. Series tertia”. *Wykłady Gościnne w Zakładzie Historii Społeczeństw Antycznych*, pod red. K. Balbuzy, K. Królczyka, M. Musielak i A. Tatarkiewicz.

Katarzyna Balbuza

Jubileusze

Jubileusze Profesor Brygidy Kürbis

Pierwszy z jubileuszy, z okazji 30-lecia pracy naukowej, odbył się jesienią 1984 r. w dawniejszej siedzibie IH – w Collegium Novum (ówcześnie przy ul. Marchlewskiego). Miał on charakter święta polskiej mediewistyki i zgromadził wielu wybitnych uczonych. Jubilatce wręczono księgę pamiątkową pod znamienym tytułem *Mente et literis. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich* (Poznań 1984). Składały się na nią teksty poświęcone zagadnieniom bliskim Brygidzie Kürbis w liczbie 36, a ich autorami, poza współpracownikami z IH i przedstawicielami poznańskiego środowiska historycznego, byli uczeni tej miary co: Ryszard Kiersnowski, Benedykt Zientara, Marian Plezia, Zofia Kozłowska-Budkowa, Stanisław Trawkowski, Kazimierz Jasiński, Jerzy Kłoczowski, Karol Górski, Bronisław Geremek, Anna Rutkowska-Płachcińska, Aleksandra Witkowska, Henryk Samsonowicz.

Jubileusz profesor Brygidy Kürbis z X 1992. Od lewej: prof. Tomasz Schramm, prorektor UAM
prof. Jan Strzałko, Jubilatka, wicedyrektor IH
prof. Przemysław Hauser,
prof. Jacek Wiesiołowski

Jubileusz profesor Brygidy Kürbis z X 1992. Od lewej: Jubilatka, a dalej wicedyrektor IH prof. Przemysław Hauser, prof. Jacek Wiesiołowski oraz prof. Gerard Labuda

Okazją do ponownego spotkania z postacią profesor Brygidy Kürbis i jej naukowym dziełem były uroczystości związane z jej przejściem w stan spoczynku. W X 1992 r. w Sali Dziekańskiej Collegium Historicum UAM przy ul. Św. Marcin 78 odbyła się uroczystość, którą otworzył i uświetnił przemówieniem ówczesny prorektor UAM prof. Jan Strzałko. Podkreślił on wagę dorobku naukowego prof. Kürbis oraz zwrócił uwagę na jej szczególne zasługi w dobie walki o wolny uniwersytet od przełomu l. 70. i 80. XX w. aż po VI 1989 r. W imieniu władz IH głos zabrał jego ówczesny wicedyrektor prof. Przemysław Hauser, który przedstawił sylwetkę oraz drogę naukową Uczonej. W imieniu uczniów przemawiał dr Józef Dobosz, który podkreślał jej zasługi dydaktyczne. Pokłosiem jubileuszu był tym razem wybór jej, rozproszonych po rozmaitych czasopismach i pracach zbiorowych, studiów pod znamienitym tytułem *Na progach historii*, wydany z pewnym opóźnieniem (Poznań 1994, ss. 432).

W 2001 r. przypadały 80. urodziny profesor Brygidy Kürbis (dokładnie 11 IX) i z tej okazji uczniowie, wspierani przez dyrekcję IH, planowali jubileusz połączony z odnowieniem doktoratu (obronionego w 1951 r.). Miała się też ukazać księga pamiątkowa oraz kolejny wybór jej studiów. Rada WH podjęła uchwałę o odnowieniu doktoratu, która została zaakceptowana przez Senat UAM 16 X 2001 (data na dyplomie). Termin uroczystego odnowienia doktoratu ze względu na ciężką chorobę profesor Kürbis przełożono na listopad, ale ze względu na śmierć pani profesor 5 XI 2001 r. i jej pogrzeb w alei zasłużonych cmentarza Junikowo 9 XI, dopiero 10 XII w Sali dziekańskiej Collegium Historicum odbył się wieczór wspomnień

Jubileusz profesor Brygidy Kürbis z X 1992. Jubilatka przyjmuje gratulacje od prof. Gerarda Labudy

poświęcony uczonej. Wzięli w nim udział ówczesny rektor UAM prof. Stefan Jurga, który wygłosił przemówienie, oraz ówczesny dziekan prof. Tomasz Jasiński, który odczytał treść dyplomu. Profesor Gerard Labuda przedstawił natomiast naukowe dokonania Brygidy Kürbis. Głos zabierali licznie zgromadzeni przyjaciele, koledzy, uczniowie oraz współpracownicy. Przedstawiona została też opublikowana pośmiertnie księga pamiątkowa pt. *Scriptura custos memoriae. Prace historyczne* (red. D. Zydorek, Poznań 2001, ss. 668), do której teksty napisało blisko 50 uczonych z całego kraju, a także również pośmiertnie wydany tom jej studiów zebranych pt. *Na progach historii II. O świadectwach do dziejów kultury Polski średniowiecznej* (Poznań 2001, ss. 329).

Józef Dobosz

Jubileusze Profesora Gerarda Labudy

Pierwszy raz honorowano prof. Gerarda Labudę w 1976 r. z okazji 60. urodzin obszerną księgą pamiątkową pt. *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski* (Poznań 1976, ss. 789). Swe teksty dedykowało jubilatowi 57 autorów z całej Polski, a pośród nich uczeni tej miary, co: Maria Bogucka, Henryk Samsonowicz, Brygida Kürbis, Zofia Kozłowska-Budkowa, Janusz Tazbir, Juliusz Bardach, Henryk Łowmiański czy Lech Leciejewicz. Uroczystości i księga doszły do skutku staraniem UAM oraz Instytutu Historii PAN, a ważną rolę odgrywali uczniowie – Benon Miśkiewicz (ówczesny rektor UAM) oraz Jerzy Strzelczyk.

Kolejne jubileusze prof. Labudy były uświetniane przede wszystkim dedykowanymi mu studiami. I tak z okazji 70. urodzin poświęcono mu podwójny numer „Przeglądu Zachodniego” (1986, nr 5/6) oraz jeden z numerów „Zapisków Historycznych” (52, 1987, z. 4). Natomiast w 1987 r. ukazało się wznowienie jego klasycznej już, opublikowanej w 1946 r. rozprawy *Studia nad początkami państwa polskiego* (Poznań 1987, jako t. I z komentarzami autorskimi i przedmową Aleksandra Gieyszтора). Wynikało to zapewne z wielokrotnie powtarzanej przez profesora uwagi, że najbardziej ceni sobie nie księgi pamiątkowe, a rozmaite wybory rozproszonych tekstów.

Urodziny 80. były okazją do połączenia uroczystości jubileuszowych z odnowieniem doktoratu. To drugie wydarzenie odbyło się w Auli Uniwersyteckiej w XII 1996 r., a celebrował je ówczesny rektor prof. Stefan Jurga. Obok odczytania dyplomu, licznych przemówień i wystąpienia prof. Labudy, przedstawicielka kancelarii prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego, Danuta Waniek dekorowała jubilata Krzyżem Wielkim OOP. Tę część

Jubileusz 90. urodzin profesora Gerarda Labudy, Aula Uniwersytecka, 12 XII 2016. Przemawia dziekan WH prof. Danuta Minta-Tworzowska, za stołem prezydialnym prof. Tomasz Schramm, JM Rektor UAM prof. Stanisław Lorenc, dyrektor IH prof. Bohdan Lapis oraz Jubilat

Jubileusz 90. urodzin profesora Gerarda Labudy,
Aula Uniwersytecka,
12 XII 2016 r. JM Rektor UAM
prof. Stanisław Lorenc składa
gratulacje Jubilatowi

uroczystości zamknęło od-
czytanie w Sali Biskupa Lu-
brańskiego okoliczności-
owych telegramów. Następ-
nie w Sali Henryka Łow-
miańskiego w Collegium
Historicum przy ul. Święty
Marcin 78 odbyła się kon-
ferencja naukowa zorgani-
zowana przez prof. Jerzego
Strzelczyka, a poświęcona
dokonaniom naukowym ju-
bilata. Wystąpili na niej m.in.
Klaus Zernack (Berlin), Bry-
gida Kürbis (Poznań) czy
Bogdan Wachowiak (Insty-
tut Historii PAN). Uroczy-
stości zamknęło późnym
wieczorem kolacją wydaną
przez władze uczelni i IH.
Z inicjatywy ówczesnego

dyrektora IH doc. Bohdana Lapisa wydano też kolejny wybór studiów jubilata pt. *Polsko-
niemieckie rozmowy o przeszłości. Zbiór artykułów i rozpraw* (Poznań 1996, ss. 551).

W 2006 r. przypadała 90. rocznica urodzin profesora Gerarda Labudy i z tej okazji władze
uczelni oraz IH zaplanowały dwuczęściowe obchody, które odbyły się 12 XII. Uroczystość
w zapelnionej Auli Uniwersyteckiej otworzył i prowadził rektor prof. Stanisław Lorenc.
Po jego przemówieniu głos zabrała dziekan WH UAM prof. Danuta Minta-Tworzowska,
a następnie przedstawiciel dykcji IH. Po oficjalnych wystąpieniach wręczono jubilatowi

specjalnie na tę okazję przygotowaną księgę pt. *Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy*, zawierającą analizę jego dokonań naukowych oraz pełną bibliografię publikacji (red. J. Dobosz, Poznań 2006). Wręczenia dokonali rektor prof. Stanisław Lorenc w asyście prof. Henryka Samsonowicza oraz redaktora tomu. Marek Konopka wręczył jubilatowi medal Stałego Komitetu Mediewistów Polskich *Lux et Laus*, natomiast dyrektor Wydawnictwa Poznańskiego dr Ryszard Wryk wspólnie z Józefem Doboszem przekazali na ręce prof. Labudy tom jego studiów poświęconych Zakonowi Krzyżackiemu (*Studia krytyczne o początkach Zakonu Krzyżackiego w Prusach i na Pomorzu. Pisma wybrane*, Poznań 200[7], ss. 407). Czerotomowe źródła do dziejów Pomorza i Kaszub oraz książkę poświęconą najdawniejszym dziejom Kaszubów wręczyli natomiast prof. Bogdan Wachowiak, prof. Stanisław Bylina, dyrektor Instytutu Historii PAN oraz przedstawiciel Zrzeszenia Pomorsko-Kaszubskiego, a dedykowany jubilatowi numer czasopisma „Zapiski Historyczne” – prof. Bogusław Dybaś i prof. Jerzy Dygdała. Na zakończenie uroczystości, po wolnych głosach, przemawiał profesor Gerard Labuda, po czym odczytano adresy i telegramy oraz składano indywidualne gratulacje. Tę część uroczystości uświetniał występ Chóru Kameralnego UAM pod dyрекcją prof. Krzysztofa Szydzisza ze specjalnym repertuarem.

O godzinie 15.00 w Sali Biskupa Lubrańskiego w Collegium Minus UAM rozpoczęła się druga część uroczystości, czyli konferencja „Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy”. Otworzyli ją profesorowie Józef Dobosz i Tomasz Schramm, następnie omówiono krótko zawartość księgi pt. *Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy*, by przejść do obrad. Głos zabierali kolejno: prof. Henryk Samsonowicz (Warszawa) – „Gerarda Labudy badania nad historią kultury”; prof. Jerzy Wyrozumski (Kraków) – „Historia społeczna w badaniach naukowych Gerarda Labudy”; prof. Jerzy Kłoczowski (Lublin) – „Gerard Labuda – historyk wczesnego chrześcijaństwa polskiego”; prof. Ivan Hlaváček (Praga) – „Český kontext díla Gerarda Labudy”; prof. Roman Michałowski (Warszawa) – „Początki państwa polskiego w badaniach naukowych Gerarda Labudy”; prof. Jerzy Strzelczyk (Poznań) – „Gerard Labuda jako historyk wczesnej Słowiańszczyzny i kontaktów słowiańsko-niemieckich”; prof. Tomasz Jasiński (Poznań) – „Dzieje Zakonu Krzyżackiego w dorobku naukowym Gerarda Labudy”; prof. Bogdan Wachowiak (Poznań) – „Pomorze – Brandenburgia – Prusy w badaniach naukowych Gerarda Labudy”; prof. Wojciech Wrzesiński (Wrocław) – „Polskie ziemie Zachodnie i Północne Polski w historycznej twórczości naukowej Gerarda Labudy”. Na zakończenie dr Danuta Zydorek odczytała tekst prof. Brygidy Kürbis pt. „Źródło w historycznych dociekaniach Gerarda Labudy”. Po podsumowaniu i zamknięciu konferencji w Collegium Historicum odbyła się uroczysta kolacja.

Józef Dobosz

Jubileusz 90. urodzin Profesor Jolanty Dworzaczkowej

W dniu 3 XII 2013 r. IH UAM, wspólnie z oddziałem poznańskim PTH współorganizował Jubileusz 90. urodzin Profesor Jolanty Dworzaczkowej (wcześniej obchodzono już jubileusze 70., 80. i 85. urodzin). Uroczystości odbyły się w Sali Biskupa Lubrańskiego w budynku Collegium Minus UAM. Jubilatce wręczono wydany drukiem tomik zawierający zbiór jej wspomnień z okresu studiów na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich oraz odtworzonym po II wojnie światowej UP. Pani Profesor wygłosiła także wykład okolicznościowy. Na sali obecnych było kilka pokoleń historyków, uczniów Pani Profesor. Uroczysty obiad jubileuszowy odbył się w Sali Profesorskiej Ogrodu Smaków Pani Marii w budynku IH przy ul. Święty Marcin. Z okazji Jubileuszu, w 2014 r. Z. Chodyła, M. Drozdowski i M. Sprys wydali w „Przeglądzie Archiwalno-Historycznym” artykuł jubileuszowy poświęcony J. Dworzaczkowej oraz uzupełnienia do jej bibliografii naukowej.

Michał Zwierzykowski

Fotografia z lewej strony: kwiaty Jubilatce wręcza prof. Michał Zwierzykowski, w tle prof. Antoni Gąsiorowski; po prawej: prof. Jolanta Dworzaczkowa w trakcie wykładu

Jubileusz 65. urodzin Profesora Tomasza Jasińskiego

Uroczystości jubileuszowe 65-lecia urodzin prof. Tomasza Jasińskiego odbyły się 28 X 2016 r. w Sali Biskupa Lubrańskiego Collegium Minus UAM. Przybyli liczni goście, zarówno z kraju, jak i z zagranicy. Uczniowie i przyjaciele przygotowali księgę pamiątkową pt. *Stilo et animo. Prace historyczne ofiarowane Profesorowi Tomaszowi Jasińskiemu w 65. rocznicę urodzin* (red. M. Dorna, M. Matla, M. Sosnowski, E. Syska), którą wręczono Jubilatowi podczas uroczystości. Znalazły się w niej teksty z zakresu mediewistyki, nauk pomocniczych historii, źródłoznawstwa, metodyki i metodologii historii oraz historii historiografii, dedykowane jubilatowi przez uczniów i przyjaciół.

Ewa Syska

Jubileusz Profesora Benona Miśkiewicza

Wieloletnią tradycją IH stało się pamiętanie i obchodzenie jubileuszy urodzin bądź pracy naukowej swych pracowników. Szczególną wagę w tym względzie przywiązywano do 70. urodzin Jubilatów. Być może jest to związane z faktem zakończenia pracy zawodowej i przejściem na emeryturę. Jednakże najczęściej nie oznaczało to zaprzestania aktywności badawczej i publikacyjnej. Szczególną formą podziękowania Jubilatowi stał się zwyczaj przygotowywania i wręczania tzw. Księgi Jubileuszowej. Tak też było w tym wypadku. Bardzo duże grono kolegów i współpracowników ofiarowało Profesorowi teksty, które złożyły się na księgę pamiątkową pt. *Spółeczeństwo, armia i polityka w dziejach Polski i Europy, Studia z dziejów politycznych i wojskowych dedykowane profesorowi Benonowi Miśkiewiczowi z okazji jubileuszu siedemdziesiątych urodzin*, red. A. Czubiński, B. Lapis, C. Łuczak, Poznań 2002. Została ona wręczona w gabinecie rektora UAM prof. Stanisława Lorenca (4 XI 2002). Uroczystość ta miała charakter bardzo skromny na wyraźne życzenie Jubilata.

Zbigniew Pilarczyk

Prof. Benon Miśkiewicz
przyjmuje gratulacje
od JM Rektora
prof. Stanisława Lorenca

Jubileusz 70. urodzin Profesora Karola Olejnika

Odbył się 21 IV 2008 r., a zorganizował go Zakład Historii Wojskowej IH pod kier. prof. Z. Pilarczyka w Sali Biskupa Lubrańskiego Collegium Minus. Uroczystości rozpoczęły się o godzinie 12.00 i trwały do późnego wieczora, kończąc się bankietem w Ogrodzie Smaków Pani Marii w siedzibie Collegium Historicum przy ul. Święty Marcin 78. Na jubileusz przyjechali historycy wojskowości z najważniejszych ośrodków naukowych w Polsce. Jubilatowi towarzyszyła najbliższa rodzina, a uroczystości przewodniczył JM Rektor UAM prof. Stanisław Lorenc. Uświetniło go wydanie Księgi Pamiątkowej *Od najazdów pogańskich dotąd są państwa Waszej Królewskiej Mości spokojne. Studia ofiarowane w siedemdziesiątą rocznicę urodzin profesorowi Karolowi Olejnikowi*, pod red. M. Franza i Z. Pilarczyka, w której znalazły się teksty całego środowiska polskich historyków wojskowości. Jubileusz uświetniło grono wychowanków w ubiorach wojskowych od czasów piastowskich po wiek XX, którzy stanowili wartę honorową w czasie jubileuszu.

Maciej Franz

Jubilat prof. Karol Olejnik w towarzystwie JM Rektora UAM prof. Stanisława Lorenca oraz dziekan WH prof. Danuty Minty-Tworzowskiej. Studenci, członkowie grup rekonstrukcji historycznych, asystujący podczas Jubileuszu

Zdjęcia z jubileuszu 70. urodzin
prof. Karola Olejnika

Jubileusz 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej Profesor Marii Kujawskiej

Zorganizowany przez IH oraz Zakład Dydaktyki Historii IH w III 2003 r. W uroczystości z udziałem JM Rektora UAM prof. dr. hab. Stanisława Lorenca, dziekan WH prof. UAM Danuty Minty-Tworzowskiej oraz dyrektora IH doc. Bohdana Lapisa uczestniczyło wielu zaproszonych historyków i dydaktyków historii przybyłych z zagranicy i z Polski, m.in.: prof. Bogumił Jewsiewicki z Uniwersytetu Laval w Kanadzie, prof. Jürgen Schmäddecke z Berlina, prof. Jerzy Maternicki, prof. Alojzy Zielecki, prof. Jerzy Rulka, prof. Adam Suchoński, dr hab. Barbara Jakubowska (Wagner), dr hab. Hanna Konopka, dr hab. Andrzej Stępnik, dr hab. Grażyna Pańko. Podczas uroczystości przypomniano drogę naukową i osiągnięcia prof. Kujawskiej. JM Rektor wręczył Jubilatce Księgę Pamiątkową: *Między historią a edukacją historyczną. Studia i szkice poświęcone Prof. Marii Kujawskiej*, pod red. V. Julkowskiej. Publikacja zawiera 35 tekstów z obszaru historii, historii historiografii i edukacji historycznej, dedykowanych Jubilatce. Po uroczystości, w godzinach popołudniowych odbyła się również z udziałem przedstawicieli polskich środowisk historyczno-dydaktycznych sesja naukowa: „Współczesny wymiar edukacji historycznej”, w której głos zabrali: prof. Bogumił Jewsiewicki, prof. Wacław Strykowski oraz prof. Jerzy Rulka.

Violetta Julkowska

Jubileusz 80. urodzin Profesor Marii Kujawskiej

Uroczystość jubileuszowa z okazji 80. urodzin prof. Marii Kujawskiej, wieloletniego pracownika naukowo-dydaktycznego IH, kierownika Zakładu Dydaktyki Historii, a w tym czasie profesora seniora, odbyła się 23 IV 2015 r. w uniwersyteckiej Sali Biskupa Lubrańskiego. Zorganizowano ją z inicjatywy pracowników Zakładu Dydaktyki Historii oraz Dyrekcji IH, z udziałem władz uczelni i WH, rodziny pani profesor i zaproszonych gości. Uroczystość zaszczylił swoją obecnością JM Rektor UAM prof. Bronisław Marciniak oraz prorektor ds. studenckich prof. Zbigniew Pilarczyk – którego opiekunem roku w czasach studenckich była Jubilatka. Przyjechali także przedstawiciele dydaktyków historii z różnych ośrodków naukowych (m.in. z Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz Uniwersytetu Zielonogórskiego), doktoranci i magistranci Pani Profesor, pracownicy i studenci IH. W trakcie uroczystości głos zabrał m.in. dziekan WH prof. Kazimierz Ilski oraz zastępca dyrektora IH prof. Przemysław Matusik. Jubilatce wręczono także księgę pamiątkową pt. *Współczesna edukacja historyczna. Doświadczenia. Oczekiwania*, wydaną w Wydawnictwie IH pod red. J. Budzińskiej i J. Strykowskiej. Prof. Maria Kujawska wypromowała 15 doktorów, 302 magistrów i 90 licencjatów. Opublikowała ponad 130 prac naukowych, w tym 3 monografie, liczne rozdziały

w monografiach zbiorowych, recenzje i artykuły w czasopismach naukowych. Redagowała także prace zbiorowe. Stworzony przez nią Zakład Dydaktyki Historii to jeden z najlepszych ośrodków dydaktycznych na wydziałach historycznych w Polsce.

Danuta Konieczka-Śliwińska

Jubilatka przyjmuje gratulacje
od JM Rektora UAM
prof. Bronisława Marciniaka

Jubileusz 60. urodzin Profesora Jerzego Topolskiego

Uroczystość 60. urodzin Profesora Jerzego Topolskiego, członka rzeczywistego PAN, wieloletniego pracownika IH, odbyła się 20 IX 1988 r. z udziałem władz uczelni, Wydziału, Instytutu, w obecności licznej grupy gości z wielu uczelni polskich i zagranicznych. Została przygotowana przez pracowników Zakładu Historii Nowożytnej do końca XVIII wieku i Metodologii Historii. W trakcie uroczystości dorobek Jubilata zaprezentował dziekan WH

Jubilat przyjmuje życzenia od rektora Stefana Jurgi. Poniżej odbiera gratulacje od kolejnych gości

doc. Witold Szulc, głos zabrał też dyrektor IH. Z mównicy padły słowa uznania i szacunku dla dorobku Jubilata. Głos zabierali liczni mówcy. W trakcie uroczystości prof. Marian Drozdowski wręczył tom dedykowany profesorowi. Solidnej objętości publikacja, pt. *Między historią a teorią*, przygotowana we współpracy Wydawnictwem PWN, zredagowana przez ucznia profesora, prof. M. Drozdowskiego zawiera wiele znakomitych tekstów. Uroczystość zakończyło wystąpienie Jubilata.

*Zakład Metodologii Historii
i Historii Historiografii*

Jubileusz 70. urodzin Profesora Jerzego Topolskiego

Uroczystość z okazji 70. urodzin członka rzeczywistego PAN, profesora Jerzego Topolskiego odbyła się w Auli UAM 13 IX 1998 r. Po wystąpieniach władz, JM Rektora prof. Stefana Jurgi i dziekana prof. Tomasza Jasińskiego głos zabrał nestor historyków poznańskich prof. Gerard Labuda. Po nim przemawiali liczni przybyli na uroczystość koledzy i reprezentanci uczelni z całego kraju. Odczytano także okolicznościowe telegramy. Prof. Wojciech Wrzosek w asyście pracowników Zakładu wręczył okolicznościowy tom prac przyjaciół oraz kolegów Profesora Topolskiego zatytułowany *Świat Historii. Prace z metodologii historii i historii historiografii dedykowane Jerzemu Topolskiemu z okazji siedemdziesięciolecia urodzin*, pod red. W. Wrzosa (Poznań 1998). Tom zawiera teksty wybitnych badaczy i – jak się okazało po latach – ważne dla nauki rozważania.

*Zakład Metodologii Historii
i Historii Historiografii*

Jubileusz 80. urodzin Profesora Tadeusza Zawadzkiego

Wręczenie pamiątkowej księgi dedykowanej Jubilatowi przez prof. Bohdana Lapisa, dyrektora IH. Z prawej prof. Leszek Mrozewicz. Sala diekańska (118), Coll. Historicum, ul. Święty Marcin 78 (28 V 1999)

Jubileusz 80. urodzin prof. Tadeusza Zawadzkiego (ur. 7 IV 1919 r. w Wilnie), pierwszego kierownika Zakładu Historii Starożytnej w UAM, odbył się w IH (ul. Święty Marcin 78) 28 V 1999 r. Inicjatorem wydarzenia był prof. Leszek Mrozewicz, kierownik Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych. Wyrazem uznania dla Jubilata był tom (praca zbiorowa) pt. *Aetas Imperatoria*, zawierający artykuły historyków starożytności, zadedykowany *Professori Thaddeo Zawadzki octogenario*. Tom ukazał się w 1999 r. nakładem Wydawnictwa IH w serii „Scripta Minora” pod red. B. Lapisa. Redaktorami naukowymi tomu byli Kazimierz Ilski i Leszek Mrozewicz. Na treść książki składały się artykuły Katarzyny Balbuzy, Kazimierza Ilskiego, Piotra Jagły, Aleksandra W. Kołobowa, Krzysztofa Królczyka, Leszka Mrozewicza, Marii Musielak, Przemysława Mateli, Pawła Sawińskiego, Jacka Wiewiorowskiego i Marka Żyromskiego.

Katarzyna Balbuza

Jubileusz 50-lecia Instytutu Historii

Z okazji 50. rocznicy utworzenia Instytutu Historii ówczesna Dyrekcja IH wraz z pracownikami przygotowała okolicznościowe uroczystości, które odbyły się 25 XI 2006 r. O godz. 9.30 została odprawiona msza św. w kościele oo. Dominikanów w intencji wszystkich zmarłych pracowników i studentów IH. Następnie w gmachu Instytutu o godz. 11.00 została otwarta wystawa zdjęć obrazujących działalność IH z ostatnich 50 lat wraz z prezentacją publikacji pracowników. O godz. 14.00 odbyły się główne uroczystości uniwersyteckie w Auli UAM w Collegium Minus z udziałem Władz Rektorskich i zaproszonych gości z Polski i z zagranicy. Kulminacją tych obchodów był wieczorny bankiet w „Domu Żołnierza” przy ul. Grunwaldzkiej, połączony ze spotkaniem towarzyskim absolwentów.

Wejście do Coll. Historicum, ul. Święty Marcin 78 podczas spotkania absolwentów (25 XI 2006).

Na następnej stronie wystawa zdjęć ukazujących działalność IH z ostatnich 50 lat oraz prezentacja publikacji pracowników IH

Z tej okazji opublikowano także okolicznościową księgę pt. *Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1956–2006*, pod red. B. Lapisa, T. Schramma, R. Witkowskiego i R. Wryka. Zawierała ona „Zarys dziejów Instytutu Historii UAM” autorstwa T. Schramma, wywiad Tomasza Agatowskiego z nestorem polskich mediewistów prof. G. Labudą, wspomnienia pośmiertne o profesorach pracujących w IH, wykaz pracowników Instytutu w l. 1956–2006, listę przewodów doktorskich, habilitacyjnych i postępowań o nadanie tytułu profesora, wykaz absolwentów, spis publikacji Wydawnictwa IH.

Rafał Witkowski

Doktoraty honoris causa i odnowienia doktoratów

Doktorat honoris causa UAM dla profesora Aleksandra Gieysztora

Uroczystość wręczenia
doktoratu h.c. prof.
Aleksandrowi Gieysztorowi
przez JM Rektora UAM
prof. Bogdana Marcińca

Dnia 22 IX 1988 r. Senat UAM na wniosek IH nadał najwyższą godność akademicką profesorowi Aleksandrowi Gieysztorowi (Instytut Historyczny UW), ur. w Moskwie w 1916 r., jednemu z najwybitniejszych polskich historyków, znawcy dziejów średniowiecza, blisko związanemu z poznańskim ośrodkiem historycznym (zm. w 1999 r. w Warszawie). Promotorem był prof. Jerzy Strzelczyk, recenzentami zaś profesorowie Stanisław Trawkowski i Gerard Labuda.

Uroczyste posiedzenie Senatu odbyło się 29 I 1990 r. w Sali Biskupa Lubrańskiego w Collegium Minus UAM, a przewodniczył mu JM Rektor prof. Bogdan Marciniec, który w obecności m.in. wojewody poznańskiego

Bronisława Stemplowskiego, prezesa PAU prof. Gerarda Labudy, sekretarza I Wydziału PAN prof. Andrzeja Wyczańskiego, prezesa poznańskiego oddziału PAN prof. Jana Stankowskiego, prezesa PTPN prof. Antoniego Gąsiorowskiego, uczniów i przyjaciół doktora honorowego oraz licznie zgromadzonych przedstawicieli nauki z Poznania i innych ośrodków akademickich, wręczył prof. Aleksandrowi Gieysztorowi akt promocji. Sylwetkę naukową prof. A. Gieysztora przedstawił dziekan WH UAM doc. Witold Szulc, laudację zaś wygłosił promotor, prof. Jerzy Strzelczyk. Następnie głos zabrał doktor honorowy, który wygłosił wykład zatytułowany „Słowiańska wizja świata”. Ta erudycyjna wypowiedź, oparta na doświadczeniach komparatystycznych, poświęcona była przede wszystkim temu, co rozmaite obszary Słowiańszczyzny łączy. Nie zabrakło też w wygłoszonej mowie wątków poznańskich i wielkopolskich. Podniosłą uroczystość zakończyło wspólne odśpiewanie *Gaudeamus*.

Józef Dobosz

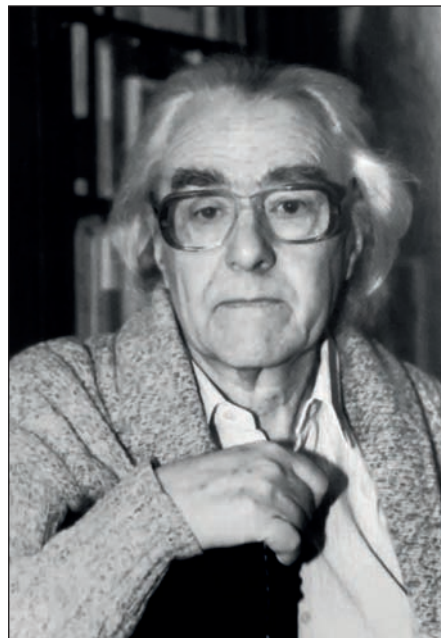
Doktorat honoris causa UAM dla profesora Arona Guriewicza

Z inicjatywy Zakładu Metodologii Historii i Historii Historiografii oraz Zakładu Historii Średniowiecznej Senat UAM w zgodzie z opiniami profesorów Aleksandra Gieysztora, Henryka Samsonowicza i Jerzego Strzelczyka przyznał tytuł doktora honoris causa, światowej sławy mediewiście, profesorowi w Instytucie Historii Powszechnej Rosyjskiej Akademii Nauk, Aronowi Guriewiczowi (1924–2006). W uznaniu zasług na polu badań dziejów gospodarczych i społecznych wczesnośredniowiecznej Europy, dziejów społeczeństwa i kultury Skandynawii, kultury średniowiecznej Europy, zwłaszcza kultury ludowej, religijności społeczeństw europejskich wieków średnich, świadomości zbiorowej i mentalności, a także za zasługi w promowaniu antropologii historycznej jako domeny studiów nad kulturą, a więc za zasługi uczonego historyka, mediewisty w poczuciu splendoru dla polskiego i poznańskiego środowiska historycznego przyznano Aronowi Guriewiczowi ten tytuł honorowy.

Profesor Guriewicz, poza zasługami natury poznawczej dla mediewistyki europejskiej, wniósł wielki wkład w odnowę historiografii rosyjskiej, promując zachodnią myśl historyczną jeszcze w czasach radzieckich, m.in. publikował swe prace w językach kongresowych, a więc uczestniczył w dialogu intelektualnym ze światem wbrew woli reprezentantów oficjalnej nauki i polityki. Był jednym z najbardziej cenionych w świecie uczonych pracujących za żelazną kurtyną. Za swoją antydoktrynalną postawę spychany był w ZSRR na margines życia naukowego. Dopiero na początku l. 90. objął katedrę w Uniwersytecie Łomonosowa (MGU), a także w Państwowym Rosyjskim Uniwersytecie Humanistycznym (RGGU).

Jego seminarium psychologii historycznej / antropologii historycznej powstałe u schyłku lat 80., a także cieszące się dzisiaj zasłużoną renomą pisma „Odissiej” (1989) i „Arbor Mundi” (1992), publikujące prace prezentujące nowoczesne nurty badań historycznych i humanistycznych, to wkład profesora Guriewicza w międzynarodowy dialog naukowy i odnowę historiografii rosyjskiej. Jego dorobek to 13 monografii wydanych w wielu krajach i językach. Lista nagród, odznaczeń i honorów, z jakimi spotkała się twórczość rosyjskiego historyka, jest długa.

Profesor Guriewicz utrzymywał kontakty z historykami polskimi od 1968 r., kiedy gościł w Warszawie na ich zaproszenie. Gościł wówczas także w Poznaniu. Z profesorem J. Topolskim i profesorem W. Wrzosem utrzymywał stałe kontakty naukowe.

Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii

Doktorat honoris causa UAM dla profesora Tadeusza Kotuli

Profesor Tadeusz Kotula (ur. 22 XII 1923, zm. 4 V 2007) był historykiem dziejów starożytnych, profesorem historii starożytnej UW, członkiem Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej PAN, PAU, Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, PTH (inicjator Komisji Historii Starożytnej przy Zarządzie Głównym), Polskiego Towarzystwa Filologicznego oraz Association Internationale d'Épigraphie Grecque et Latine. Był uczonym o wielkim autorytecie naukowym w kraju i za granicą. Jego zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół historii Afryki Północnej w okresie rzymskim, III w. n.e. w cesarstwie rzymskim i historiografii antycznej. Był autorem kilkunastu książek, ponad stu artykułów. Godność doktora honoris causa UAM została nadana profesorowi Tadeuszowi Kotuli na mocy uchwały Senatu UAM z 27 XI 2006 r. Po raz pierwszy w historii UAM tytuł doktora honoris causa został nadany profesorowi historii starożytnej. Recenzentami dorobku naukowego prof. Kotuli byli prof. Maria Jaczynowska (UMK), prof. Edward Dąbrowa (UJ) i prof. Jerzy Kolendo (UW). Promotorem doktoratu był prof. Leszek Mrozewicz. Uroczystość wręczenia dyplomu Doktora Honoris Causa Universitatis Studiorum Mickiewiczianae Posnaniensis, ze względu na kłopoty ze zdrowiem Jubilata, odbyła się we Wrocławiu (Aula Leopoldina UW) 13 III 2007 r.

Katarzyna Balbuza

Prof. Tadeusz Kotula
po wręczeniu doktoratu h.c.
Od lewej: prof. Leszek
Mrozewicz, JM Rektor UAM
prof. Stanisław Lorenc,
prof. Danuta Minta-
-Tworzowska, dziekan
WH UAM.
Aula Leopoldina UW
(13 III 2007)

Doktorat honoris causa UAM dla profesora Henryka Samsonowicza

Dnia 26 V 2014 r. Senat UAM na wniosek IH nadał najwyższą godność akademicką profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi (Instytut Historyczny UW), urodzonemu w Warszawie w 1930 r., jednemu z najwybitniejszych polskich historyków, znawcy dziejów średniowiecza, a szczególnie procesów społeczno-gospodarczych wieków średnich, blisko związanemu z poznańskim ośrodkiem historycznym. Promotorem był prof. Józef Dobosz, a recenzentami profesorowie Jerzy Wyrozumski (Kraków), Roman Michałowski (Warszawa) oraz Tomasz Jasiński (Poznań).

Uroczyste posiedzenie Senatu odbyło się 15 X 2014 r. w Sali Biskupa Lubrańskiego w Collegium Minus UAM, a przewodniczył mu JM Rektor prof. Bronisław Marciniak, który w obecności m.in. władz województwa poznańskiego i miasta Poznania, małżonki oraz grona uczniów i przyjaciół doktora honorowego, a także licznie zgromadzonych przedstawicieli nauki z Poznania i innych ośrodków akademickich, wręczył prof. Henrykowi Samsonowiczowi akt promocji. Sylwetkę naukową Profesora przedstawił dziekan Wydziału Historycznego prof. Kazimierz Ilski, z laudacją zaś wystąpił promotor prof. Józef Dobosz. Następnie głos zabrał doktor honorowy, który wygłosił wykład poświęcony uniwersytetowi, jako instytucji stojącej na straży wiedzy, tradycji i pamięci. Nie brakowało też w zaprezentowanej mowie wątków poznańskich i wielkopolskich. Podniosłą uroczystość uświetnił występ Chóru Akademickiego UAM pod dyr. Iwony Bielskiej, a zakończyło ją wspólne odśpiewanie *Gaudeamus*.

JM Rektor UAM prof. Bronisław Marciniak wręcza dyplom doktora h.c. prof. Henrykowi Samsonowiczowi w asyście dziekana WH prof. Kazimierza Ilskiego i promotora prof. Józefa Dobosza

Józef Dobosz

Doktorat honoris causa UAM dla profesora Klaus Zernacka

Dnia 12 XII 1988 r. Senat UAM na wniosek Wydziału Historycznego nadał najwyższą godność akademicką profesorowi Klausowi Zernackowi (ówcześnie Freie Universität i Historische Kommission w Berlinie), urodzonemu w Berlinie w 1931 r. wybitnemu przedstawicielowi nauki niemieckiej, znawcy dziejów Europy Środkowo-Wschodniej (zm. 2017 r. w Berlinie). Promotorem był prof. Jerzy Strzelczyk, recenzentami zaś profesorowie Antoni Czacharowski (Toruń) i Henryk Samsonowicz (Warszawa).

Uroczyste posiedzenie Senatu odbyło się 22 III 1989 r. w Sali Biskupa Lubrańskiego w Collegium Minus UAM, a przewodniczył mu prorektor prof. Tadeusz Nowak, który w obecności m.in. wiceprezesów PAN profesorów Władysława Markiewicza i Gerarda Labudy, Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych prof. Mariana Wojciechowskiego, dyrektora Instytutu Historii PAN prof. Janusza Tazbira, małżonki doktora honorowego oraz licznie zgromadzonych przedstawicieli nauki z Poznania i innych ośrodków akademickich, wręczył prof. Zernackowi akt promocji. Sylwetkę naukową K. Zernacka zaprezentował dziekan WH UAM doc. Witold Szulc, a laudację przedstawił promotor, prof. J. Strzelczyk. Następnie głos zabrał doktor honorowy, który wygłosił wykład poświęcony nurtowi republikańskiemu w polskiej historiografii, poczynawszy od momentu utraty przez Polskę niepodległości u schyłku XVIII w. aż po I wojnę światową. Zaakcentował optymistyczną koncepcję pojmowania dziejów, szczególnie nośną w „szkole warszawskiej”. Podniosłą uroczystość zakończyło wspólne odśpiewanie *Gaudeamus*.

Józef Dobosz

Wręczenie dyplomu
doktora h.c. prof. Klausowi
Zernackowi

Odnowienie doktoratu profesor Marii Kujawskiej

Uroczyste odnowienie doktoratu prof. Marii Kujawskiej, wieloletniego pracownika IH, odbyło się w Sali Biskupa Lubrańskiego 5 III 2018 r. Zorganizowano je dokładnie 51 lat po oficjalnej promocji doktorskiej Pani Profesor. Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii uzyskała ona bowiem w 1967 r. na podstawie rozprawy pt. *Zagadnienia oświatowe na ziemiach polskich w obradach sejmiku pruskiego w latach 1850–1862*, którą przygotowała pod kier. prof. Zdzisława Grota. Mając na względzie autorytet naukowy i dydaktyczny Pani Profesor, a także zasługi organizacyjne, Rada WH UAM na posiedzeniu 21 XI 2017 r. podjęła uchwałę o odnowieniu doktoratu Profesor Marii Kujawskiej.

W uroczystości wzięł udział JM Rektor UAM prof. Andrzej Lesicki wraz z Kolegium Prorektorów, władze WH i IH, pracownicy, doktoranci i studenci, a także Rodzina Pani Profesor i licznie zaproszeni goście (m.in. Konsulat Honorowy Republiki Peru w Poznaniu Kajetan Pyrzyński, przedstawiciele środowiska dydaktyczno-historycznego, dyrektor Wydziału Rozwoju Miasta Poznania i Współpracy Międzynarodowej Urzędu Miasta Poznania Anna Wawdysz, reprezentująca Prezydenta Miasta Poznania). Laudację na cześć Jubilatki wygłosił prof. Przemysław Matusik – zastępca dyrektora IH, natomiast dyplom z okazji odnowienia doktoratu odczytał po łacinie prof. Józef Dobosz – dyrektor IH. Wzruszona prof. Maria Kujawska w swoim wystąpieniu na koniec uroczystości wspominała swoich mistrzów naukowych, najbliższą rodzinę oraz uczniów i wychowanków.

Danuta Konieczka-Śliwińska

Uroczystość w Sali Biskupa Lubrańskiego. Od lewej: dziekan WH prof. Kazimierz Iłski, JM Rektor UAM prof. UAM Andrzej Lesicki, prof. Maria Kujawska, wicedyrektor IH prof. UAM Przemysław Matusik i dyrektor IH prof. Józef Dobosz

Odnowienie doktoratu profesor Brygidy Kürbis

zob. Jubileusze Profesor Brygidy Kürbis

Odnowienie doktoratu profesora Gerarda Labudy

zob. Jubileusze profesora Gerarda Labudy

Odnowienie doktoratu profesora Jerzego Strzelczyka

Odnowienie doktoratu
prof. Jerzego Strzelczyka.
Od prawej: prof. Jerzy
Strzelczyk, dyrektor IH
prof. Józef Dobosz, prorektor
UAM prof. UAM Beata
Mikołajczyk, JM Rektor UAM
prof. UAM Andrzej Lesicki,
prorektor UAM prof. Bogumiła
Kaniewska

Uroczystości odbyły się 27 IV 2018 r. w Sali Biskupa Lubrańskiego Collegium Minus UAM, a poprzedziła je przyjęta kilka miesięcy wcześniej przez aklamację uchwała Rady WH w sprawie odnowienia doktoratu prof. Jerzemu Strzelczykowi. Na promotora został wybrany prof. Józef Dobosz. Posiedzenie Senatu, na którym zgromadzili się m.in. przedstawiciele władz miasta Poznania z reprezentującą prezydenta Jacka Jaśkowiaka Anną Wawdysz, prezes PTPN prof. Andrzej Gulczyński, wiceprezes PTH prof. Jan Szymczak, bp Damian Bryl

oraz liczni przedstawiciele nauki historycznej z kraju, otworzył JM Rektor UAM prof. Andrzej Lesicki, który powitał gości i przedstawił uchwałę Rady WH. Następnie głos zabrał prodziekan Wydziału prof. Rafał Witkowski, który przedstawił dokonania prof. J. Strzelczyka. Laudację wygłosił promotor prof. Józef Dobosz, który podkreślił zasługi naukowe kandydata (ponad 1000 publikacji, w tym wiele książek), jego osiągnięcia organizacyjne i dokonania dydaktyczne. Wskazał na liczne nagrody i wyróżnienia (m.in. Nagrodę Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, Nagrodę Jana Długosza) oraz najważniejsze pełnione funkcje (m.in. prorektora UAM, prodziekana WH czy dyrektora IH). Następnie promotor odczytał tekst dyplomu doktorskiego, który wręczył prof. Jerzemu Strzelczykowi JM Rektor w asyście dziekana WH oraz promotora. W imieniu uczniów i współpracowników podziękowania wygłosił prof. Adam Krawiec z Zakładu Historii Średniowiecznej IH. Okolicznościowe telegramy i listy odczytał dr Piotr Pokora, a uroczystość zakończył występ uniwersyteckiego chóru i tradycyjna akademicka pieśń *Gaudeamus*.

Józef Dobosz

Prof. Jerzy Strzelczyk podczas składania gratulacji przez JM Rektora UAM prof. UAM Andrzeja Lesickiego, prodziekana WH UAM prof. UAM Rafała Witkowskiego i dyrektora IH UAM prof. Józefa Dobosza

Odnowienie doktoratu profesora Lecha Trzeciakowskiego

Dnia 11 XII 2012 r. w Sali Biskupa Lubrańskiego Collegium Minus UAM odbyła się uroczystość odnowienia doktoratu prof. Lecha Trzeciakowskiego, przez 50 lat związanego z IH. Obecność najwyższych władz uczelnianych, wojewódzkich, powiatowych i miejskich, Kościoła i wielu instytucji, stowarzyszeń i związków oraz licznie zgromadzonych współpracowników, uczniów, przyjaciół i bliskich Profesora świadczyła o wysokiej randze tego spotkania z nestorem poznańskiej Klio. Zdaniem rektora uczelni, prof. Bronisława Marciniaka: „to wspaniały wykładowca, wychowawca wielu pokoleń młodzieży. To człowiek o wielkim autorytecie naukowym, ale też moralnym”. Jego wybitne dokonania dla nauki polskiej, europejskiej i światowej, zwłaszcza

wprowadzenia dziejów zaboru pruskiego, Wielkopolski i Poznania do ogólnopolskiego dyskursu naukowego, nowatorskie, wielodyscyplinarne traktowanie badań nad przeszłością, a także znaczenie jego aktywności organizacyjnej dla całego polskiego, i światowego środowiska

Prof. Lech Trzeciakowski
i JM Rektor UAM
prof. Bronisław Marciniak
podczas składania gratulacji

akademickiego oraz ogromną rolę jako nauczyciela akademickiego w wychowaniu wielu pokoleń historyków (w tym kilku profesorów) podkreślili dziekan Wydziału Historycznego prof. Kazimierz Ilski oraz dyrektor Instytutu Historii prof. Józef Dobosz. Biogram i bogatą naukową, organizacyjną i dydaktyczną spuściznę Profesora zarysował prof. Witold Molik, kończąc wypowiedź łacińską laudacją promocyjną oraz życzeniami *Ad multos annos* przy akompaniamencie pieśni *Gaude Mater Polonia*, wykonanej przez chór akademicki UAM.

Jerzy Kołacki

Medal za Zasługi dla UAM

Rudolf Jaworski

W dniu 5 V 2011 r. odbyła się w Gabinetzie JM Rektora UAM w Poznaniu, prof. Bronisława Marciniaka, uroczystość wręczenia Medalu za Zasługi dla UAM prof. Rudolfowi Jaworskiemu, emerytowanemu profesorowi Historii Europy Środkowo-Wschodniej na Uniwersytecie Christiana Albrechta (dalej: CAU) w Kilonii.

Z wnioskiem o nadanie prof. R. Jaworskiemu tego odznaczenia wystąpił w 2010 r. prof. Witold Molik, który zamierzał w ten sposób uhonorować znaczący dorobek naukowy prof. Jaworskiego oraz jego duży wkład w rozwój poznańskiego środowiska historycznego i współpracę naukową, jaką rozwijał ponad 20 lat, między UAM w Poznaniu i CAU w Kilonii. Wniosek prof. W. Molika poparła zarówno Rada IH, jak i Rada WH. Następnie Senat UAM w Poznaniu 31 V 2010 r. przyznał prof. dr. R. Jaworskiemu Medal za Zasługi dla UAM.

Wręczenie Medalu
prof. Rudolfowi Jaworskiemu
przez JM Rektora UAM
prof. Bronisława Marciniaka

Profesor Jaworski należy do najwybitniejszych badaczy dziejów Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w. Urodził się 9 V 1944 r. w Lesznie, gdzie przesiedlona została w czasie II wojny światowej jego rodzina z Bukowiny. Pod koniec wojny opuściła ona jednak Leszno i przeniosła się do Gotha w Turynii, a następnie do Konstancji w Badenii. Tam też ukończył R. Jaworski gimnazjum klasyczne i zdał w 1966 r. maturę. Jeszcze w tym samym roku rozpoczął studia z zakresu historii i germanistyki na Uniwersytecie Eberharda i Karola w Tybindze oraz Uniwersytecie Wiedeńskim. Po ukończeniu studiów przygotował i obronił na Uniwersytecie w Tybindze w 1975 r. rozprawę doktorską pod kierunkiem profesora Dietricha Geyera, wybitnego znawcy dziejów Rosji, na temat Niemców sudeckich w stosunkach między Republiką Weimarską i Czechosłowacją. W 1975 r. podjął pracę w Instytucie Historii Europy Wschodniej tegoż Uniwersytetu, podczas której rozszerzył swoje zainteresowania naukowe na dzieje ziem polskich w XIX i XX w. Na początku l. 80. XX w., w czasie pobytów badawczych w Poznaniu, nawiązał pierwsze kontakty z historykami z UAM, zwłaszcza dr. W. Molikiem i kierowanym przez prof. Czesława Łuczaka Zakładem Historii Gospodarczej. Pierwszym opiekunem naukowym R. Jaworskiego w Poznaniu był właśnie C. Łuczak. W 1984 r. R. Jaworski habilitował się, przedkładając rozprawę pt. *Handel und Gewerbe im Nationalitätenkampf. Studien zur Wirtschaftsgesinnung der Polen in der Provinz Posen (1871–1914)*, która ukazała się drukiem w renomowanej serii „Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft” w 1986 r. W wersji polskiej praca ta została wydana w 1998 r. nakładem Wydawnictwa Poznańskiego pt. *Swój do swego. Studium o kształtowaniu się zmysłu gospodarności Wielkopolan 1871–1914*. Wniosła ona wraz z licznymi artykułami R. Jaworskiego istotny wkład do badań nad dziejami prowincji poznańskiej w XIX i początkach XX w. W 1987 r. R. Jaworski powołany został na stanowisko profesora Historii Europy Środkowo-Wschodniej na Uniwersytecie Christiana Albrechta w Kilonii, gdzie przejął też funkcję koordynatora współpracy naukowej z historykami poznańskimi, prowadzonej w ramach umowy kooperacyjnej podpisanej między UAM i CAU 16 VIII 1984 r. W roli tegoż koordynatora sprawdzał się wzorowo. Współorganizował przede wszystkim kilka konferencji poznańsko-kilońskich. Kierował ze strony niemieckiej wymianą profesorów historii między CAU i UAM (wykłady gościnne), w semestrze zimowym 1998/99 prowadził wykłady dla studentów w IH, zorganizował kilka wyjazdów naukowych studentów historii i slawistyki CAU do Poznania. Współorganizował również ze strony niemieckiej „Dni Poznania” w Kilonii (2001) i „Dni Kilonii” w Poznaniu (2006). Opiekował się także wieloma młodszyimi pracownikami naukowymi UAM podczas ich pobytów badawczych w Kilonii. Blisko współpracował zwłaszcza z historykami: prof. Witoldem Molikiem i prof. Przemysławem Hauserem, z którymi realizował wspólne projekty. Ważne relacje naukowe łączyły go także z profesorami: Jerzym Topolskim, Lechem Trzeciakowskim i Stefanem Kowalem. W 2009 r. prof. Jaworski przeszedł na emeryturę, utrzymując jednak nadal ścisłe kontakty

z historykami poznańskimi. Warto podkreślić, że umożliwił wówczas odbycie półrocznego stażu naukowo-dydaktycznego w Kilonii młodemu pracownikowi naukowemu z IH. Staż taki odbyła, w semestrze zimowym 2009/10, dr Alina Hinc. Wszystkie te osiągnięcia i rezultaty współpracy z poznańskim środowiskiem naukowym stanowiły mocne uzasadnienie wniosku o przyznanie prof. R. Jaworskiemu Medalu za Zasługi dla UAM.

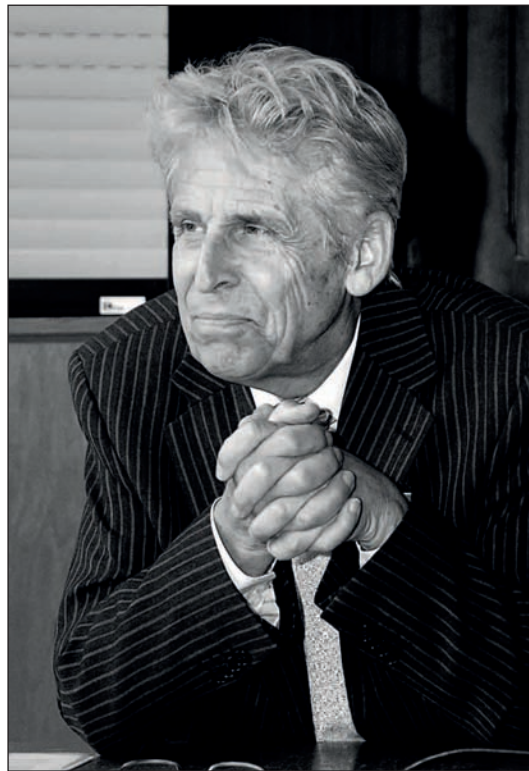
Uroczystość wręczenia Medalu otworzył JM Rektor UAM prof. Bronisław Marciniak. Na początku krótkie przemówienie wygłosił prorektor prof. Andrzej Lesicki, który poinformował zebranych o decyzji Senatu UAM, zwięźle ją uzasadniając. Następnie z krótką mową o UAM wystąpił prorektor prof. Jacek Witkoś. W dalszej części uroczystości laudację na cześć Laureata przedstawił prof. W. Molik, który scharakteryzował w niej życiorys i karierę naukową prof. Jaworskiego, akcentując szczególnie dokonania i wysoką pozycję naukową, jaką cieszy się na arenie międzynarodowej. Po laudacji JM Rektor UAM prof. B. Marciniak wręczył Medal i poprosił Profesora o zabranie głosu. W krótkim przemówieniu Laureat podziękował za zaszczytne wyróżnienie, które przyjął z dużą satysfakcją i radością. Przypomniął historię swoich kontaktów z historykami poznańskimi i szerzej z UAM. Wyjaśnił też powody swojej fascynacji przeszłością Wielkopolski, które tkwią w pewnym stopniu w jego biografii, ponieważ urodził się w Lesznie w 1944 r. Kończąc wyraził nadzieję, że sprawdzone i owocne kontakty historyków poznańskich i kilońskich utrzymają się także w przyszłości. Uroczystość zamknął JM Rektor prof. B. Marciniak, zapraszając zebranych na lampkę wina.

Alina Hinc

Bogumił Jewsiewicki

Bogumił Jewsiewicki (ur. w 1942 r. w Wilnie), po wojnie zamieszkał wraz z rodzicami w Łodzi, gdzie ukończył najpierw etnologię (1964), by cztery lata później obronić doktorat z zakresu historii (1968). Karierę naukową kontynuował na Uniwersytecie Łódzkim (1964–1968), na uniwersytetach kongijskich: l'Institut pédagogique supérieur „EMMO” w Mbandaka (1968–1969), l'Université Lovanium w Kinszasie (1969–1970), l'Université Nationale w Zairze (1970–1976), wreszcie w kanadyjskich Centre de recherches, Collège universitaire de Saint-Boniface w Winnipeg (1976–1977) oraz l'Université Laval w Québec (1977–2008), gdzie w 2002 r. powołał do życia Chaire de recherche du Canada en Histoire comparée de la mémoire). Dwukrotnie otrzymał doktoraty honoris causa: na l'Université de Lubumbashi, RD Congo (2016) i l'Université de Bucarest, Rumunia (2006).

Prof. Bogumił Jewsiewicki – wieloletni inicjator współpracy naukowej z IH i przyjaciół naukowy Zakładów: Metodologii Historii i Historii Historiografii, Historii Nowożytnej do XVIII w. oraz Zakładu Dydaktyki Historii, został za tę współpracę uhonorowany Medalem za Zasługi dla Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (2016). Uroczystość odbyła się 24 XI w gabinecie JM Rektora prof. Andrzeja Lesickiego z udziałem zaproszonych gości. Słowo wstępne wygłosił JM Rektor, laudację prof. Maria Kujawska, głos zabrał także Bogumił Jewsiewicki, który odniósł się do historii współpracy z poznańskim środowiskiem historycznym. Widowym znakiem relacji łączących IH z Profesorem Jewsiewickim jest подарowana przez niego w 2016 r. kolekcja obrazów malarzy kongijskich i haitańskich, uczestników projektu badawczego *Qui se ressemble s'assemble* wspartego finansowo przez Prince Claus Fund w kierowanym przez Profesora Chaire de recherche du Canada en Histoire comparée de la mémoire, gdzie postdoktorantem był drugi z autorów projektu Carlos Célius specjalizujący się w historii malarstwa Haiti, obecnie badacz w Centre National de la Recherche Scientifique w Paryżu.

Izabela Skórzyńska

Bernd Martin

Bernd Martin (ur. w 1940 r. w Berlinie) w l. 1960–1966 studiował historię Europy Wschodniej, anglistykę i nauki polityczne (Marburg, Durham i Berlin Zachodni). Doktorat obronił w 1967 r. w Marburgu, a w 1973 na Uniwersytecie we Fryburgu Bryzgowijskim zdobył stopień doktora habilitowanego. Od 1979 r. profesor zwyczajny tegoż Uniwersytetu. Od 2007 r. profesor emerytowany. Badacz II wojny światowej na Dalekim Wschodzie i stosunków niemiecko-azjatyckich. Od 1981 r. utrzymuje kontakty z IH, a od 1999 r. współorganizuje wraz z IH coroczne polsko-niemieckie seminaria studenckie. Inicjator umowy o współpracy między Albert-Ludwigs-Universität Freiburg i UAM. Wykładał w Oxfordzie, Chiang Mai (Tajlandia), Bernie i Bazylei, Hebrew University w Jerozolimie i wielokrotnie w IH UAM. Medal za Zasługi dla UAM otrzymał w 2011 r., a wcześniej Polski Medal Pamiątkowy Powstania Warszawskiego 1 sierpnia 1944 (1996), Nagrodę Badeńskiej Akademii Ewangelickiej Bad Herrenalber (1998) oraz Krzyż Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej (1999).

- Ważniejsze prace:

Deutschland und Japan im Zweiten Weltkrieg, Göttingen 1969;

Friedensinitiativen und Machtpolitik im Zweiten Weltkrieg, Düsseldorf 1976;

Weltmacht oder Niedergang? Deutsche Großmachtpolitik im 20. Jahrhundert, Darmstadt 1989;

Japan and Germany in the Modern World, Oxford 1995;

13 tekstów poświęconych stosunkom polsko-niemieckim w tym: *Masuren – Mythos und Geschichte*, Karlsruhe 1998; red.: *Der Warschauer Aufstand 1944*, Warszawa 1999; red. *Niemcy i Polska w trudnych latach 1933–1990. Nowe spojrzenie na dawne konflikty*, Poznań 2004.

Bożena Górczyńska-Przybyłowicz

Wręczenie Medalu
prof. Berndowi Martinowi
przez JM Rektora UAM
prof. Bronisława Marciniaka

Silvio Panciera

Profesor Silvio Panciera (1933–2016) był włoskim historykiem starożytnego Rzymu i epigrafikiem rzymskim, profesorem Uniwersytetu La Sapienza w Rzymie (1963–2006), dziekanem rzymskiej Pontificia Accademia Romana di Archeologia. Jego zainteresowania badawcze koncentrowały się na epigrafice rzymskiej, którą traktował jako odrębną dyscyplinę naukową w ramach historii starożytnej. Ze względu na jego wielkie zasługi i dorobek naukowy zaliczany jest do grona najwybitniejszych epigrafików łacińskich. Kontakty naukowe Silvia Panciera z środowiskiem historyków starożytności z UAM były liczne i częste. Medal za Zasługi dla UAM został przyznany Laureatowi przez Senat UAM 24 XI 2008 r. na wniosek WH. Uroczystość miała miejsce 14 V 2009 r. w Gabiniecie Rektora UAM i celebrował ją prof. UAM Andrzej Lesicki, prorektor ds. kadry i rozwoju. W laudacjach wygłoszonych przez prorektora i prof. Leszka Mrozewicza podkreślono zasługi Laureata dla UAM, zwłaszcza wkład w kształcenie kadry naukowej i promowanie nauki poznańskiej w zakresie starożytności klasycznej. Leszek Mrozewicz powiedział: „Profesor Panciera [...] ma w sobie dar przyciągania badaczy z różnych krajów. Doświadczyło tego również poznańskie środowisko naukowe. Współpraca z Università La Sapienza w Rzymie rozpoczęła się dla nas w początkach lat dziewięćdziesiątych i trwa do chwili obecnej, poprzez uczniów profesora. To dzięki niemu wielu młodych adeptów naszej dziedziny mogło znaleźć się w Rzymie, aby pod jego okiem zgłębiać wiedzę o starożytności. A w chwili, gdy pojawił się program wymiany akademickiej Socrates-Erasmus, progi Uniwersytetu La Sapienza przekroczyli także studenci naszego Uniwersytetu. Nie chodzi bynajmniej o wyliczanie, ile prac doktorskich i magisterskich, a nawet habilitacyjnych powstało dzięki takiej postawie profesora Silvio Panciera. Wystarczy stwierdzenie, że bez niego wiele by nie powstało”.

Wręczenie Medalu w Gabiniecie Rektora UAM. Od lewej: prof. Leszek Mrozewicz, prof. Silvio Panciera, tłumacz, JM Rektor UAM prof. UAM Andrzej Lesicki

Katarzyna Balbuza

Marcel Piérart

Profesor Marcel Piérart
z Medalem za Zasługi
dla UAM w towarzystwie
małżonki dr Isabelle Tassignon

Marcel Piérart (ur. 1945) – filolog i archeolog klasyczny oraz historyk zajmujący się dziejami starożytnej Grecji. W l. 1989–2010 był kierownikiem Katedry Badań nad Antykem (Section des Sciences de l'Antiquité) na Uniwersytecie Miséricorde w szwajcarskim Fryburgu (od 2015 r. na emeryturze). Prowadził badania archeologiczne w greckim Argos. Jest autorem wielu publikacji, w tym książki pt. *Platon et la Cité grecque. Théorie et réalité dans la Constitution des Lois* (Bruxelles 1974, Paris 2008). Współpraca z poznańskimi historykami starożytności i filologami klasycznymi z UAM (Instytut Historii, Instytut Filologii Klasycznej i Instytut Kultury Europejskiej w Gnieźnie), która zaistniała za sprawą dr. hab. Leszka Mrozewicza, sięga 1989 r. i trwa do dziś. Dzięki osobistemu zaangażowaniu i życzliwości Marcela Piérarta, który od początku zabiegał o tę współpracę, owocowała i owocuje trwałymi więzami partnerstwa i przyjaźni. Organizowano wspólne konferencje w Poznaniu i we Fryburgu, odbywano staże naukowe, kilkunastu poznańskich doktorantów prof. Leszka Mrozewicza mogło przebywać we Fryburgu na dwusemestralnych stypendiach (w l. 1996–2012); studenci realizowali studia w ramach programu Erasmus. Marcel Piérart wygłaszał na UAM kilkakrotnie wykłady gościnne (1991, 1994, 1998, 2003, 2011, 2012), które zostały opublikowane w seriach „Xenia Posnaniensia” oraz „Opuscula Gnesnensia”, natomiast L. Mrozewicz kilkakrotnie zapraszany był do Fryburga jako *visiting professor*. Medal za Zasługi dla UAM został przyznany Marcelowi Piérartowi przez Senat UAM 24 X 2016 r. na wniosek dyrektora Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie, prof. Leszka Mrozewicza i dziekana Wydziału Historycznego UAM, prof. Kazimierza Ilskiego. Odznaczenie uroczyście wręczyła prorektor UAM prof. Bogumiła Kaniewska 11 V 2017 r. Laudację wygłosił L. Mrozewicz. Uroczystość poprzedził wykład Profesora pt. *Platon était-il féministe?* (pol. *Czy Platon był feministą*) w Sali Senatu UAM. W przekładzie Bernadetty Pyśk został on opublikowany w serii „Opuscula Gnesnensia” w 2017 r. (tu również laudacja L. Mrozewicza).

- Publikacje poznańskich wykładów Marcela Piérarta:

Kulty religijne a hellenizacja rzymskiego Koryntu: 'ponowne odkrycie' kultu Palemona na Istmie Korynckim, Poznań 1999;

Gdyby Ateny były wyspą, Poznań 2011;

Myśleć o Rzymie jak Grek... Myśleć o Rzymie po grecku, Gnieźno 2013;

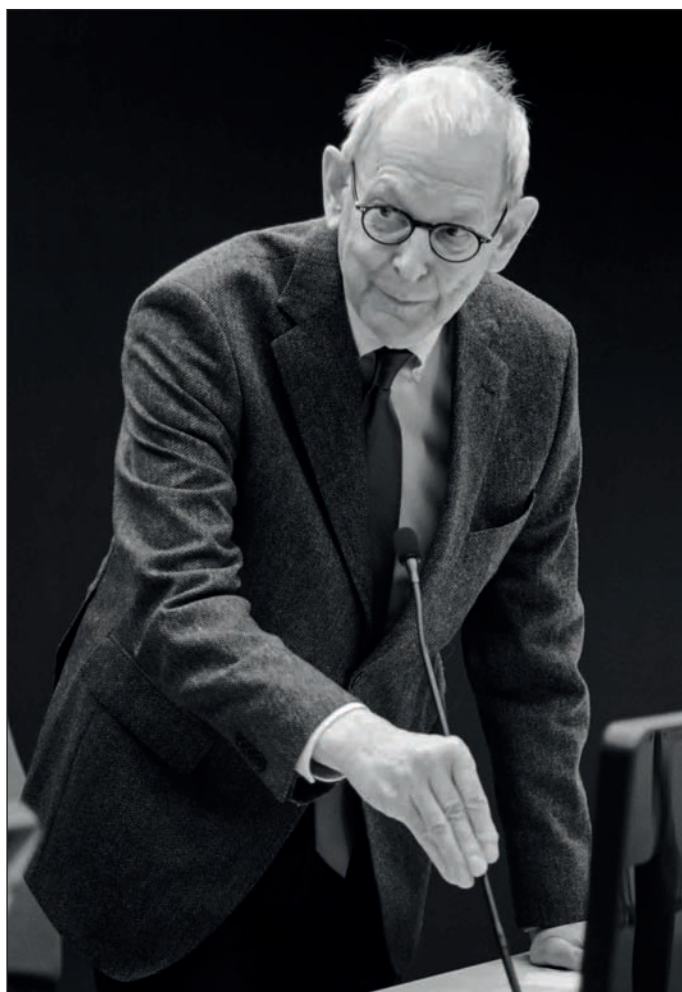
Czy Platon był feministą?, Gnieźno 2017.

Katarzyna Balbuza

Günter Prinzing

Profesor Günter Prinzing (ur. 1943) to niemiecki historyk, wybitny bizantynista, specjalizujący się w stosunkach między Bizancjum a Europą Słowiańską. W l. 1986–2008 wykładał na Uniwersytecie Jana Gutenberga w Moguncji. Jego stosunek do uczonych z Polski, w tym z UAM, był zawsze serdeczny. Gościnności Güntera Prinzinga doświadczyli uczeni z IH, jak również studenci i doktoranci. W ciągu ostatnich 25 lat Günter Prinzing odwiedzał też wielokrotnie UAM, gdzie wygłaszał wykłady. Medal za Zasługi dla UAM został przyznany Laureatowi przez Senat UAM 24 X 2016 r. na wniosek dziekana Wydziału Historycznego UAM, prof. Kazimierza Ilskiego i dyrektora Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie, prof. Leszka Mrozewicza. Uroczystość wręczenia Medalu odbyła się 17 III 2017 r.

Katarzyna Balbuza

Leonhard Schumacher

Profesor Leonhard Schumacher (ur. 1944) jest emerytowanym profesorem Uniwersytetu Jana Gutenberga w Moguncji (Niemcy). Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół dziejów wczesnego cesarstwa rzymskiego, w szczególności historii społecznej, niewolnictwa, propagandy politycznej, a także epigrafiki i numizmatyki. Kontakty ze środowiskiem starożytników UAM datują się na połowę I. 80. XX w. Medal za Zasługi dla UAM został przyznany prof. Leonhardowi Schumacherowi przez Senat UAM 24 X 2016 r. na wniosek dziekana Wydziału Historycznym UAM, prof. Kazimierza Ilskiego i dyrektora Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie, prof. Leszka Mrozewicza. Medal został wręczony 20 IV 2017 r. w Gabinetie Rektora UAM. Uroczystość poprzedził wykład profesora Schumachera w Sali Senatu UAM pt. *„Pilleus libertatis. Symbolika wolności na przestrzeni wieków”*. Wykład w przekładzie L. Mrozewicza ukazał się drukiem w serii *„Opuscula Gnesnensia”* w 2017 r. (wykład 16).

Katarzyna Balbuza

Tadeusz Zawadzki

Profesor Tadeusz Zawadzki (1919–2008) był polskim historykiem starożytności, który swoją aktywność naukową rozwijał w kilku instytucjach badawczych w kraju i za granicą. Najpierw związał się z UJ – swoją Alma Mater, gdzie w 1951 r. obronił pod kierunkiem Ludwika Piotrowicza rozprawę doktorską *Z zagadnień struktury agrarno-społecznej krajów mało-azjatyckich w epoce hellenizmu* (Poznań 1952). W 1954 r. rozpoczął pracę w PAN (Warszawa, Instytut Historii Kultury Materialnej, ob. Instytut Archeologii i Etnologii) i w UP, gdzie otrzymał tytuł docenta i został zatrudniony jako samodzielny pracownik nauki przy Katedrze Historii Powszechnej (kierownik: Kazimierz Tymieniecki). W roku akad. 1958/59 został mianowany kierownikiem nowo powstałego Zakładu Historii Starożytnej, a następnie Katedry Historii Powszechnej Starożytnej (od 1961). Po uzyskaniu tytułu naukowego prof. nadzw. (1967) T. Zawadzki wyjechał na uniwersytet we Fryburgu w Szwajcarii, gdzie podjął wykłady gościnne jako *visiting professor* (1967/68). Sytuacja polityczna w kraju spowodowała, że zdecydował się na pobyt stały w Szwajcarii (później w Tournus, Francja). Od 1969 r. aż do przejścia na emeryturę (1989) kierował tamtejszą Katedrą Historii Starożytnej. Kontakty z Poznaniem odnowił w 1989 r. Od tego czasu datuje się aktywna współpraca obu ośrodków – poznańskiego i fryburskiego – polegająca na wymianie naukowej pracowników naukowych i doktorantów, wygłaszaniu wykładów gościnnych i organizacji wspólnych konferencji.

Medal za Zasługi dla UAM został przyznany emerytowanemu już wówczas profesorowi T. Zawadzkiemu na mocy uchwały senatu UAM z 23 III 1993 r. na wniosek kierownika Zakładu Historii Starożytnej IH prof. Leszka Mrozewicza. Medal wręczono 1 X 1993 r. na uroczystej inauguracji roku akad. 1993/94. W wywiadzie udzielonym przez T. Zawadzkiego R. Połczyńskiemu z „Expresu Poznańskiego” (z 22 X 1993 r.; zob. też „Życie Uniwersyteckie” z XI 1993 r., s. 16). Profesor powiedział: „Zawsze (...) interesowałem się losami Uniwersytetu Poznańskiego, a teraz z radością obserwuję jego ogromny rozwój, obudzenie sił, które przez pewien czas drzemały, głównie z powodu systemu centralistycznego (...). Szczególnie cieszę się z rozkwitu w Poznaniu historii starożytnej. Ilościowego i jakościowego”. T. Zawadzki wygłosił w 1993 r. w Poznaniu wykład „*Vita magistra historiae. Czy przeszłość może uczyć się od starożytności?*”, który ukazał się w 1. zeszycie serii Xenia Posnaniensia (red. L. Mrozewicz, S. Zawadzki, Poznań 1993).

- Literatura:

L. Mrozewicz, *Profesor Tadeusz Zawadzki (7 IV 1919–4 I 2008)*, „Meander”, 2006, t. 61, z. 3–4, s. 190–194.

Katarzyna Balbuza

5

Inne

Nagroda Lednickiego Orła Piastowskiego dla pracowników Instytutu Historii

Nagroda Lednickiego Orła Piastowskiego jest honorową nagrodą przyznaną przez Marszałka Województwa Wielkopolskiego dla osób i instytucji z kraju i zagranicy, „za wybitne osiągnięcia w dziedzinie badań naukowych i upowszechniania wiedzy o roli dynastii piastowskiej w historii Polski i Europy oraz ochrony piastowskiego dziedzictwa kulturowego” (z: Uchwały Zarządu Województwa Wielkopolskiego nr 2694/2009).

Nagrodę na wniosek dyrekcji Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy w 2009 r. ustanowił Zarząd Województwa Wielkopolskiego. Wykonanie uchwały powierzono Marszałkowi Województwa Wielkopolskiego oraz Dyrektorowi Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (Uchwała 2694/2009, § 2).

„Idea ustanowienia Nagrody Lednickiego Orła Piastowskiego, jak zapisano w uzasadnieniu Uchwały, wynika ze szczególnej roli Województwa Wielkopolskiego, które dziedziczy spuściznę wielkiego rodu Piastów – założycieli Państwa Polskiego”.

Nagrodę przyznaje raz w roku Marszałek Województwa Wielkopolskiego. Wnioski kandydatów, zgłaszane przez różne instytucje prawne i fizyczne, rozpatruje i wyłania Kapituła Nagrody działająca w składzie: Arcybiskup Metropolita Gnieźnieński, Prymas Polski, Arcybiskup Metropolita Poznański, Rektor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Dyrektor Muzeum

Statuetka i dyplom Nagrody wręczone
prof. Gerardowi Labudzie w domu Profesora
(17 XI 2009)

Wręczenie Nagrody prof.
Gerardowi Labudzie (2009).
Od prawej:
prof. Gerard Labuda,
prof. Andrzej M. Wyrwa,
prof. Józef Dobosz

Wręczenie statuetki Nagrody
prof. Jerzemu Strzelczykowi
przez Marka Woźniaka
Marszałka Województwa
Wielkopolskiego (2011)

Pierwszych Piastów na Lednicy, Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Poznaniu, Prezes Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, Prezes Polskiego Towarzystwa Historycznego i sekretarz Kapituły. Od 2009 r. przewodniczącym Kapituły jest prof. Andrzej M. Wyrwa.

Laureat otrzymuje brązową statuetkę przedstawiającą stylizowanego orła piastowskiego, u której podstawy widnieją nazwa Nagrody, imię i nazwisko, rok edycji oraz dyplom, ozdobiony symbolicznym wizerunkiem orła nawiązującym do orła ze statuetki. Stylizowany

Wręczenie Nagrody prof.
Tomaszowi Jasińskiemu
w ruinach kaplicy księcia
Mieszka i Bolesława
Chrobrego na Ostrowie
Lednickim (2018).

Od lewej:
prof. Tomasz Jasiński,
prof. Andrzej M. Wyrwa,
Włodzimierz Mazurkiewicz
dyrektor Departamentu
Kultury Urzędu
Marszałkowskiego.
Fot. Mariola Józwickowska

Nagroda dla PTPN (2019). Na zdjęciu pracownicy Instytutu Historii UAM. Od lewej: prof. UAM Przemysław Matusik (wiceprezes PTPN), prof. Andrzej M. Wyrwa (dyrektor MPP na Lednicy), prof. Anna Kotłowska (sekretarz Komisji Historycznej PTPN), prof. UAM Maciej Dorna (przewodniczący Komisji Historycznej PTPN), prof. UAM. Paweł Stróżyk (przedstawiciel PTHer) i prof. UAM Katarzyna Balbuza (prezes poznańskiego oddziału PTH). Fot. Piotr Kuszczak

orzeł przedstawiony na statuetce stanowi odniesienie do legendarnych i historycznych symboli państwowości polskiej (z uzasadnienia Uchwały Zarządu Województwa Wielkopolskiego).

Statuetka została opracowana przez artystkę plastyk dr Beatę Kotecką z Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego UAM w Kaliszu a dyplom przez pana Wojciecha Kujawę z Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Pierwszym laureatem Nagrody został jeden z najwybitniejszych mediewistów polskich o wielkim uznaniu w nauce europejskiej prof. Gerard Labuda (2009) z IH UAM. Ponadto spośród dotychczasowych laureatów jeszcze trzy Nagrody odebrali pracownicy IH. Byli to: prof. Jerzy Strzelczyk (2011), prof. Tomasz Jasiński (2018) oraz prof. UAM Przemysław Matusik (2019) jako wiceprezes PTPN (pierwsza instytucja uhonorowana tą nagrodą na wniosek poznańskiego oddziału PTH).

* * *

Uchwała, Statut i Laureaci – pod hasłem Nagroda Lednickiego Orła Piastowskiego na stronie lednicamuzeum.pl/strona/przyznawane.html

Andrzej M. Wyrwa

Współpraca z ośrodkami zewnętrznymi

Historia współpracy IH UAM z Seminar für Osteuropäische Geschichte i Institut für Klassische Altertumskunde w Christian-Albrechts-Universität w Kilonii (CAU)

Kontakty Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytetu Christiana Albrechta w Kilonii sięgają początku l. 70. ubiegłego w. W VII 1973 r. 10-os. grupa poznajskich studentów przebywała w CAU, a w październiku miała miejsce rewizyta studentów z Kilonii w UAM. Jeszcze w tym samym roku przybyła do Poznania oficjalna delegacja z CAU (8–11 XI 1973), w skład której wchodził: rektor CAU prof. Hans Hattenhauer, prof. Wilhelm A. Kewenig, kanclerz Horst Neumann i Nikolai Hermann. Gości podejmował ówczesny rektor UAM, historyk prof. Benon Miśkiewicz. Wizyta ta została odnotowana w lokalnej prasie kilońskiej („Kieler Nachrichten”, Nr. 263, 9 XI 1973), a rektor CAU udzielił wywiadu w audycji radiowej („Umschau am Abend”, 12 XI 1973). Podczas pobytu w Poznaniu rektor CAU zaprosił delegację z UAM na Dni Uniwersytetu w Kilonii (28 I–1 II 1974). Odbyły się one pod hasłem „Poznań i Kilonia – nauka na dwóch uniwersytetach”. Referaty wygłosili wówczas: rektor prof. Benon Miśkiewicz, prorektorzy: prof. Krzysztof Golankiewicz i prof. Stefan Kozarski oraz profesorowie: Jan Chodera, Jan Wąsicki, Jan Żak, Stanisław Wykrętowicz. Pierwszy projekt współpracy UAM z CAU powstał w 1975 r., ale nie zyskał on poparcia ze strony Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, natomiast z aprobatą został przyjęty wniosek o nawiązanie wymiany stypendialnej młodych naukowców i studentów z obu uczelni: jedno stypendium 10-miesięczne dla historyka lub germanisty. Pierwszymi stypendystami CAU z IH UAM byli: dr Edmund Makowski (1977), mgr Dorota Mazurczak (1978–1979), mgr Marian Kozielski (1980–1981), a następnie dr Marian Drozdowski (1982–1983). Stypendystami tymi opiekował się naukowo prof. Kurt-Georg Hausmann. Kolejnym stypendystą z Poznania był dr Leszek Mrozewicz (1983–1984), którego opiekunem naukowym został prof. Frank Kolb. Z powodu braku umowy między uczelniami pierwsi pracownicy UAM byli formalnie stypendystami miasta Kilonii, a doktoranci z CAU zostawali na czas stypendium studentami UAM.

Do Poznania przyjechali doktoranci historii z CAU: mgr Thomas Voß (1979–1980), którego opiekunem naukowym został prof. Antoni Czubiński, oraz mgr Henning Traulsen

(1980–1981). W czasie stanu wojennego żaden historyk z CAU nie zdecydował się na przyjazd do Poznania i dlatego mgr Brigitte Balzer (1981–1983) wykorzystwała dwa stypendia długoterminowe pod opieką naukową prof. Lecha Trzeciakowskiego. Pod jego opieką znalazła się również kolejna stypendystka Sophia Kröger-Kemlein (1984–1985). W Zakładzie Historii Starożytnej przebywał Carl Michael Schirren (1984–1985). Opiekunem naukowym następnej doktorantki z Kilonii, Kirsten Kruse (1985–1986), został prof. A. Czubiński. Kontakty historyków z Poznania i Kilonii do podpisania umowy między uczelniami ograniczały się tylko do wymiany stypendialnej. Rezultatem pobytów naukowych w Kilonii i Poznaniu były prace doktorskie i habilitacyjne.

W tym czasie UAM bezskutecznie zabiegał o zgodę Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki na podpisanie formalnej umowy o współpracy z CAU. Po wizycie prezydenta CAU prof. Gerda Griessera z delegacją w Poznaniu w III 1983 r. udało się uzyskać zgodę Ministerstwa na podpisanie umowy o współdziałaniu obu uniwersytetów. Podczas pobytu rektora UAM prof. Zbigniewa Radwańskiego na Dniach Kilonii w VI 1983 r. uzgodniono szczegóły. Umowę podpisano w Kilonii 16 VIII 1984 r. Podkreślono w niej, że historycy obu uniwersytetów będą współpracować w zakresie historii Niemiec i stosunków polsko-niemieckich. W umowie przewidziano wykłady gościnne profesorów obu uczelni, wspólne konferencje naukowe, publikacje w wydawnictwach obu uniwersytetów oraz kursy letnie dla studentów.

Tuż po podpisaniu umowy odbył się pod kierownictwem Henninga Traulsen a wakacyjny Kurs Kultury, Historii i Języka Polskiego dla 16 studentów z Kilonii (25 VIII–22 IX 1984). Profesorowie Jerzy Topolski i Lech Trzeciakowski wygłosili dla nich cykl wykładów z historii Polski i Wielkopolski. Kursy te były organizowane również w następnych latach. Niestety Ministerstwo nie wyraziło zgody na udział poznańskich studentów w letnich kursach w Kilonii. W październiku 1984 r. gościli z wykładami w IH profesorowie Peter Nitsche i Kurt-Georg Hausmann. Podczas Dni Uniwersytetu w Kilonii w I 1985 r., w których uczestniczył rektor UAM prof. Franciszek Kaczmarek z delegacją, podpisano protokół o rozszerzeniu współpracy między innymi o sześć stypendiów jednomiesięcznych, z których korzystali także pracownicy IH.

Zgodnie z założeniami zapisanymi w punkcie 7. protokołu o rozwinięciu współpracy między UAM i CAU z 1985 r. odpowiedzialnymi za zorganizowanie pierwszego poznańsko-kilońskiego sympozjum historycznego zostali prof. Jerzy Topolski i prof. Peter Nitsche, którzy współpracowali już ze sobą przynajmniej od 1983 r. W celu zorganizowania wspomnianego sympozjum grupa kilońskich historyków pod kierownictwem prof. Petera Nitschego gościła w Poznaniu w IV 1986 r. Następnie prof. Topolski przebywał cały semestr w Kilonii jako Gastprofessor (1 X 1986–31 III 1987). W tym czasie wypracowano zapewne koncepcję planowanego sympozjum, decydując się ostatecznie na porównanie dwóch

rodzimych regionów – Wielkopolski i Szlezwika-Holsztynu jako prowincji granicznych w państwie pruskim w XIX i na początku XX w. Sympozjum zatytułowane „Prusy na prowincji” zorganizowano w Kilonii w V 1987 r. Porównano na nim politykę władz pruskich wobec obu prowincji, wybrane aspekty ich rozwoju społeczno-gospodarczego oraz architekturę, zwłaszcza reprezentacyjną, w Poznaniu i Kilonii. Tom zawierający materiały z tego sympozjum pt. *Preußen in der Provinz* (red. P. Nitsche) wydany został w Niemczech w ramach serii „Kieler Werkstücke Reihe F” (Bd. I, 1991).

W V 1989 r. poznańscy i kilońscy historycy zorganizowali drugie wspólne kolokwium, tym razem w Poznaniu na temat „Polacy i Niemcy w życiu codziennym od średniowiecza do XX wieku”. Referaty wygłoszone na tym kolokwium wniosły istotny wkład do badań historycznych nad problematyką życia codziennego Niemców i Polaków, głównie na terenie Wielkiego Księstwa Poznańskiego w XIX w. Opublikowane zostały w „*Studia Historica Slavo-Germanica*” (t. XVIII, 1991/92). Trzecie wspólne sympozjum poznańskich i kilońskich historyków odbyło się po dwóch kolejnych latach, ponownie w Kilonii, w V 1991 r. Nosiło ono tytuł „Narodowe i międzynarodowe aspekty Konstytucji 3 Maja” i nawiązywało w pewnym stopniu do ówczesnej dwusetnej rocznicy uchwalenia tejże konstytucji. Podstawowym celem sympozjum było ukazanie polskiej konstytucji w szerokim kontekście międzynarodowym. Materiały z tego sympozjum wydano w tomie pt. *Nationale und internationale Aspekte der polnischen Verfassung vom 3. Mai 1791* (red. R. Jaworski) również w ramach serii „Kieler Werkstücke Reihe F” (Bd. II, 1993).

Poza tymi regularnymi z początku konferencjami współpraca poznańskich i kilońskich historyków obejmowała w dalszym ciągu wymianę stypendialną, którą trudno tutaj jednakże w pełni zrekonstruować. W l. 1987–1996 brali w niej udział m.in.: dr Dorota Mazurczak (XI 1987), prof. Krzysztof A. Makowski (ówcześnie doktor, VII/VIII 1991), prof. Tadeusz Janicki (ówcześnie magister, X/XI 1992) oraz prof. Witold Molik (IX 1994). Ważnymi formami współpracy były także wykłady gościnne oraz wyjazdy na kursy językowe.

Kolejny okres współpracy między poznańskimi i kilońskimi historykami, zamykający się w l. 1997–2009, stanowił, przynajmniej początkowo, kontynuację wypracowanego wcześniej modelu wspólnych konferencji naukowych. Do czwartego poznańsko-kilońskiego kolokwium doszło wprawdzie po kilku latach przerwy, w X 1997 r. w Poznaniu, ale nawiązywało ono swoim tematem do problematyki pierwszego wspólnego sympozjum. Tytuł kolokwium brzmiał bowiem: „Slawen, Deutsche und Dänen in zwei historischen Grenzregionen (Schleswig-Holstein und Großpolen)”. Celem tego kolokwium było porównanie obu regionów pod względem zachodzących tam procesów narodotwórczych. Referaty wówczas wygłoszone opublikowano w tomie wydanym przez IH pt. „Slawen, Deutsche und Dänen in zwei historischen Grenzregionen (Schleswig-Holstein und Großpolen)” (red. J. Strzelczyk, Poznań 2001).

Poznańska delegacja na spotkaniu z prof. R. Jaworskim podczas konferencji pt. „Pomniki w Kilonii i Poznaniu. Podobieństwa i różnice” (Kilonia, V 2000)
Od lewej: dr Przemysław Matusik, prof. Witold Molik, prof. Krzysztof Rzepa, prof. Piotr Piotrowski, prof. Rudolf Jaworski.
Fot. z archiwum Zakładu Historii Polski XIX i XX wieku

Uroczysty obiad na zakończenie konferencji pt. „Pocztówki opowiadają historię. Miasto Poznań 1896–1918” (Poznań, V 1998). Od lewej: prof. Rudolf Jaworski, prof. Witold Molik, prof. Lech Trzeciakowski, dr Magdalena Warkoczewska, prof. Tomasz Schramm.
Fot. z archiwum Zakładu Historii Polski XIX i XX wieku

Następne wspólne przedsięwzięcie – piąta poznańsko-kilońska konferencja pt. „Postkarten erzählen Geschichte. Die Stadt Posen 1896–1918” zrealizowana została w dwóch częściach, w Kilonii (XI 1997) i w Poznaniu (V 1998). Miała na celu ukazanie kart pocztowych jako cennych źródeł ikonograficznych oraz porównanie polskich i niemieckich pocztówek przedstawiających miasto Poznań w XIX i na początku XX w. Pokłosiem obu konferencji była książka wydana przez IH pt. *Miasto na pocztówce. Poznań na tle porównawczym* (red. R. Jaworski, W. Molik, Poznań 1999). Wkrótce potem, w V 2000 r. w Kilonii, zorganizowano szóstą konferencję poznańsko-kilońską pt. „Pomniki w Kilonii i Poznaniu. Różnice i podobieństwa”. Motywem przewodnim ówczesnych obrad, w których uczestniczyli także historycy sztuki z CAU i UAM, było porównanie tychże pomników i określenie ich

Prof. Jerzy Topolski w swoim gabinecie w Seminarium Historii Wschodnioeuropejskiej na CAU w Kilonii (II 1987)
Fot. ze zbiorów prywatnych Marii D. Łabędzkiej-Topolskiej

roli w przestrzeni miejskiej. Referaty wygłoszone podczas konferencji ukazały się drukiem w tomie wydanym w Kilonii pt. *Denkmäler in Kiel und Posen. Parallelen und Kontraste* (red. R. Jaworski, W. Molik, Kiel 2002). Tom ten spotkał się z dużym zainteresowaniem w Niemczech, a teksty o poznańskich pomnikach wprowadzone zostały do międzynarodowego obiegu naukowego.

Innymi formami współpracy poznańskich i kilońskich historyków były także Dni Kilonii w Poznaniu oraz Dni Poznania w Kilonii. Szczególnie w 2001 r. podczas Dni Poznania w Kilonii prof. Witold Molik i prof. Rudolf Jaworski wygłosili w sesji plenarnej wykłady poświęcone pomnikom, opublikowane później w serii „Kieler Werkstücke Reihe F” (Bd. VI, 2003). Obaj wspomniani Profesorowie w l. 1987–2009 (do przejścia na emeryturę prof. Jaworskiego) byli głównymi inicjatorami licznych przedsięwzięć naukowych realizowanych przez historyków poznańskich i kilońskich.

W 2009 r. prof. Rudolf Jaworski, przechodząc na emeryturę, umożliwił odbycie półrocznego stażu naukowo-dydaktycznego w Kilonii młodemu pracownikowi naukowemu z IH. Na staż taki pojechała, w semestrze zimowym 2009/10, dr Alina Hinc, która nawiązała w Kilonii kontakty z następczynią prof. R. Jaworskiego – prof. Martiną Thomsen i prof. Ludwigiem Steindorffem. W kolejnych latach, 2010–2017, współpraca poznańsko-kilońska, koordynowana przez dr A. Hinc i prof. M. Thomsen, koncentrowała się przede wszystkim na wymianie studenckiej, wyjazdach stypendialnych, udziale w Dniach Poznania w Kilonii

Wykład gościnny prof. Petera Weiße
w Instytucie Historii UAM (6 VI 2007),
na zaproszenie prof. Leszka Mrozewicza.
Fot. Katarzyna Balbuza

Spacer z prof. Peterem Weiße po Starym
Rynku w Poznaniu (6 VI 2007).
Od lewej: dr Krzysztof Królczyk,
prof. Peter Weiß (Kilonia),
dr Katarzyna Balbuza, dr Maria Musielak.
Fot. z archiwum Zakładu Historii
Społeczeństw Antycznych

i Dniach Kilonii w Poznaniu oraz wspólnych projektach badawczych. Prof. L. Steindorff (od 2017 r. na emeryturze) dwukrotnie gościł też z wykładem w IH (w 2012 i 2015 r.) Od 2017 r. w kooperację poznańsko-kilońską zaangażowany jest także dr Paul Srodecki z CAU.

Ponadto, od 2013 r. ważną płaszczyzną współpracy poznańskich i kilońskich historyków są również międzykulturowe studia drugiego stopnia realizowane wspólnie przez UAM i CAU pod nazwą „Polacy i Niemcy w Europie” / „Polen und Deutsche in Europa”. Historycy z obu uczelni, reprezentowani w szczególności przez Zakład Historii Polski XIX i XX w. (dr Alina Hinc i prof. UAM Jerzy Kołacki) oraz Lehrstuhl für Osteuropäische Geschichte (prof. Martina Thomsen do 2017 r. i dr Paul Srodecki) prowadzili i prowadzą w ramach tych studiów zajęcia dydaktyczne z dziejów Polski i Niemiec w XIX i XX w. oraz aktywnie

Studenci historii
z CAU podczas krótkiego
pobytu naukowego na UAM
w Poznaniu (V 2011).
Fot. Klaudyna Kucharska

uczestniczą w różnych przedsięwzięciach z tym związanych, np. cyklicznych konferencjach pt. „Polacy i Niemcy w Europie” / „Polen und Deutsche in Europa”, organizowanych naprzemiennie w Poznaniu i Kilonii.

Warto odnotować, że swego rodzaju ukoronowaniem wieloletniej współpracy poznańskich i kilońskich historyków było uhonorowanie w 2011 r. prof. R. Jaworskiego z CAU Medalem za Zasługi dla UAM. Laudację na uroczystości z tej okazji wygłosił prof. W. Molik, który podniósł wówczas niebagatelne znaczenie współpracy poznańsko-kilońskiej, wskazując na pewien jej fenomen w skali ogólnopolskiej.

Bogatą współpracę naukową rozwinął również Instytut Historii UAM z Seminarium Historycznym CAU w zakresie historii starożytnej Grecji i Rzymu. Jej początki datuje się na przełom 1983 i 1984 r., kiedy przez okres dwóch semestrów przebywał w CAU prof. Leszek Mrozewicz (ówcześnie doktor). Nawiązał wówczas współpracę z prof. Frankiem Kolbem (od 1977 do 1986 r. profesor historii starożytnej w CAU, później na Eberhardt Karls Universität w Tybindze, od 2015 r. na emeryturze) oraz prof. Leonhardem Schumacherem (w CAU w l. 1984–1987, później na Johannes Gutenberg Universität w Moguncji). Podjęte wówczas kontakty przerodziły się w trwałą współpracę. Obaj profesorowie na zaproszenie L. Mrozewicza kilkakrotnie wygłaszali w UAM wykłady gościnne (IH i Instytut Kultury Europejskiej w Gnieźnie); niektóre z nich zostały opublikowane w seriach „Xenia Posnaniensia” i „Opuscula Gnesnensia”: *F. Kolb, Troja. Mity, polityka, historia i nauka*, „Xenia Posnaniensia” 36, Poznań 2009; idem, *Imperium Romanum. Antyczny model globalizacji?*, „Xenia Posnaniensia” 37, Poznań 2010; idem, *Mauzoleum bohatera – Heroon z Tyrsy: wizerunek panującego i demonstracja władzy a recepcja mitu trojańskiego*, „Opuscula Gnesnensia” 20, Poznań 2018; L. Schumacher, *Inicjatywy socjalne cesarzy rzymskich w świetle źródeł numizmatycznych*, „Xenia Posnaniensia” 9, Poznań 1995; idem, *Faszystowska recepcja propagandy augustowskiej*, „Xenia Posnaniensia” 15, Poznań 2003; idem, *Zabójstwo cesarza Sewera Aleksandra w „Sicilia” pod Moguncją*, „Xenia Posnaniensia” 28, Poznań 2006; idem, *Wizerunek*

Prof. Andreas Luther (Kilonia) w swoim gabinecie z kubkiem UAM w ręku i w koszulce UAM (V 2018). Fot. prof. Hilmar Klinkott; archiwum Institut für Klassische Altertumskunde CAU

niewolnika: rzymscy niewolnicy na obrazach, „Opuscula Gnesniensia” 13, 2016; idem, *Trewir i ziemia Trewerów a legiony z Mogontiacum*, „Opuscula Gnesniensia” 14, 2017; idem, *Pileus libertatis: symbolika wolności na przestrzeni wieków*, „Opuscula Gnesniensia” 16, 2017. Ponadto, z inicjatywy L. Mrozewicza opublikowano w polskim przekładzie dwie książki F. Kolba (*Ideał późnoantycznego władcy: ideologia i autoprezentacja*, tłum. A. Gierlińska, Poznań 2008; *Zmanipulowana „Troja”: historia mity – polityka*, tłum. L. Mrozewicz, A. Pawlicka, Poznań–Gniezno 2016) oraz jedną książkę L. Schumachera (*Niewolnictwo antyczne: dzień powszedni i los niewolnych*, tłum. B. Mrozewicz, Poznań 2005). Środowisko poznańskie związane z Zakładem Historii Społeczeństw Antycznych IH kontynuuje współpracę naukową z historykami starożytności w Kilonii, których reprezentowali i reprezentują: prof. Peter Weiß (w CAU od 1987, na emeryturze od 2008), prof. Josef Wiesehöfer (w CAU od 1989, na emeryturze od 2017), prof. Andreas Luther (w CAU od 2008) oraz prof. Hilmar Klinkott (w CAU od 2016). Do chwili obecnej trwa wzajemna wymiana opinii naukowych (również w ramach organizowanych konferencji), odbywają się wyjazdy stypendialne (L. Mrozewicz, K. Królczyk, K. Balbuza, A. Tatarkiewicz i doktoranci Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych IH), prowadzone są kwerendy biblioteczne, organizowane wykłady gościnne (L. Mrozewicz, P. Weiß, J. Wiesehöfer, A. Luther), publikowane teksty naukowe (K. Balbuza, K. Królczyk, A. Tatarkiewicz). Planowane jest organizowanie wspólnych, cyklicznych konferencji, które będą się odbywały naprzemiennie w obu ośrodkach.

Trwająca już ponad 30 lat współpraca Instytutu Historii UAM z Seminar für Osteuropäische Geschichte i Institut für Klassische Altertumskunde z CAU została przedstawiona na wystawie jubileuszowej pt. „30 lat wspólnej historii UAM w Poznaniu i CAU w Kilonii. Akademickie kontakty historyków 1987–2017 / 30 Jahre gemeinsamer Geschichte UAM in Posen und CAU in Kiel. Akademische Kontakte der Historiker 1987–2017”. Miała ona na celu ukazanie długotrwałych i ciągłych kontaktów poznańskich i kilońskich historyków,

które zaowocowały już wieloma konferencjami, cennymi publikacjami i przyjacielskimi relacjami, ułatwiającymi stałą wymianę pracowników naukowych oraz studentów z obu uczelni. Otwarcie tej wystawy odbyło się 8 XI 2018 r. w holu głównym WH UAM podczas 5. Dni Kilonii w Poznaniu (7–9 XI 2018).

W przeddzień otwarcia wystawy rektor UAM prof. Andrzej Lesicki i rektor CAU prof. Lutz Kipp podpisali „Porozumienie w sprawie strategicznego partnerstwa między Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytetem Christiana Albrechta w Kilonii”. Nawiązywało ono do poprzedniego, zawartego 7 VII 2013 r. przez rektora UAM prof. Bronisława Marciniaka i rektora CAU prof. Gerharda Fouqueta. Podtrzymano zamiar kontynuowania studiów na kierunku Interkulturelle Studien: „Polen und Deutsche in Europa” /Studia międzykulturowe: „Polacy i Niemcy w Europie” – kończących się otrzymaniem podwójnego dyplomu i podwójnego tytułu naukowego. CAU przyznało jedno pięcioletnie stypendium naukowo-badawcze dla wszystkich jednostek UAM, cztery miejsca na wakacyjnym kursie językowym dla studentów wszystkich kierunków UAM oraz 4-miesięczne stypendia dla czterech studentów kierunku „Polacy i Niemcy w Europie”. Zrezygnowano z jednomiesięcznych stypendiów naukowo-badawczych. Natomiast UAM przyznało stronie niemieckiej 10 miejsc na wakacyjnym kursie języka polskiego dla studentów oraz dwa 5-miesięczne stypendia naukowe dla dwóch osób ze wszystkich jednostek CAU. W nowej umowie, podpisanej na pięć lat, utrzymano punkt o wymianie pracowników naukowych w celu prowadzenia zajęć.

• Bibliografia:

1. Źródła archiwalne i drukowane:

Archiwum UAM: sygn. 939/151; 869/10; 869/1/15808/23; 808/22; 655/19; 632/24; 631/2; 605/1; 604/70; 551/63; 412/2; 410/1,6; XXIX/9; XX/3

Informatory UAM: Nr 8/III. 1974 z 19 IX 1984, z 17 XII 1984, z 27 II 1985

Komunikaty Rektora: Poznań, 27 VIII 1984

Kronika Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu za lata 1972/73–1974/75 za rektoratu prof. Beno-
na Miśkiewicza, Poznań 1976

Protokoły Senatu Akademickiego: 1983/84 r.

Materiały pochodzące ze zbiorów prywatnych Marii Danuty Topolskiej, Doroty Mazurczak, Witolda Mo-
lika, Krzysztofa Makowskiego i Thomasa Voßa

2. Literatura:

B. Balzer, *Herrn Professor Trzeciakowski – Würdigung zum 80. Geburtstag* [w:] *Album Amicorum Profesora Lecha Trzeciakowskiego*, red. P. Matusik, Poznań 2012, s. 161–164;

B. Balzer, *Zum Geburtstag von Krzysztof Makowski einige Impressionen aus der Zeit von 1981–1983* [w:] *O pożytkach z lektury książek historycznych. Eseje ofiarowane Profesorowi Krzysztofowi A. Makowskiemu na 60. rocznicę urodzin*, red. W. Molika, Poznań 2016, s. 329–332;

R. Jaworski, *Ahaaa, to takie buty... Erlebnisse und Erfahrungen mit Witold Molik* [w:] *Sztambuch Witolda Molika*, zebrali i ułożyli K.A. Makowski, J. Kołacki, P. Matusik, Poznań 2009, s. 129–131;

- R. Jaworski, *Zur Geschichte und Vorgeschichte eines Fotos mit Przemek H.* [w:] *Tak schodził czas... Tak zjeżdżał czas. Księga wspomnień i życzeń ofiarowana prof. Przemysławowi Hauserowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. T. Schramm, P. Okulewicz i K. Marchlewicz, Poznań 2012, s. 173–175;
- W. Molik, *15 lat współpracy naukowej historyków z Poznania i Kilonii*, „Życie Uniwersyteckie” 7–8, 2000, s. 21–22;
- Poznańsko-kiloińskie spotkania i wędrówki*, „Życie Uniwersyteckie” 11, 2014, s. 22;
- M. Rybicka, *Poznań – Kilonia. Zbuntowany rektor*, „Życie Uniwersyteckie” 6, 2015, s. 19;
- Gość z Kilonii*, „Życie Uniwersyteckie” 6, 2015, s. 21;
- E. Konarzewska-Michalak, M. Junkiert, *Kilonia po raz piąty w Poznaniu*, „Życie Uniwersyteckie” 12, 2018, s. 5.
3. Publikacje stypendystów:
- K. Balbuza, rec. pracy: Branka Migotti (Hrsg.), *The Archaeology of Roman Southern Pannonia. The State of Research and Selected Problems in the Croatian Part of the Roman Province of Pannonia*, Oxford 2012, „Gymnasium” 120.4, 2013, s. 406–408.
- K. Balbuza, rec. pracy: Erika Manders, *Coining Images of Power. Patterns in the Representation of Roman Emperors on Imperial Coinage A.D. 193–284*, Leiden–Boston–Tokyo 2012, „Gymnasium” 120.5, 2013, s. 512–514;
- K. Balbuza, rec. pracy: Susanne Börner, *Marc Aurel im Spiegel seiner Münzen und Medaillons. Eine vergleichende Analyse der stadtrömischen Prägungen zwischen 138 und 180 n. Chr.*, Bonn 2012, „Gymnasium” 121.6, 2014, s. 621–622;
- K. Balbuza, rec. pracy: Peter Franz Mittag, *Römische Medaillons. Caesar bis Hadrian*, Stuttgart 2012, „Gymnasium” 122.2, 2015, s. 198–199;
- K. Balbuza, rec. pracy: Frederik J. Vervaet, *The High Command in the Roman Republic. The Principle of the summum imperium auspiciūque from 509 to 19 BCE*, Stuttgart 2014, „Gymnasium” 123.2, 2016, s. 191–193;
- K. Balbuza, rec. pracy: Michael Koortbojian, *The Divinization of Caesar and Augustus. Precedents, Consequences, Implications*, Cambridge 2013, „Gymnasium” 124.3, 2017, s. 288–290;
- K. Balbuza, rec. pracy: A. Küter, *Zwischen Republik und Kaiserzeit. Die Münzmeisterprägung unter Augustus*, Berlin 2014, „Gymnasium” 124.6, 2017, s. 596–598;
- K. Balbuza, rec. pracy: I. Östenberg, S. Malmberg, J. Bjernebye (eds.), *The Moving City. Processions, Passages and Promenades in Ancient Rome*, London 2015, „Gymnasium” 124.1, 2017, s. 75–77;
- K. Balbuza, recenzja pracy: Maggie L. Popkin, *The Architecture of the Roman Triumph. Monuments, Memory, and Identity*, Cambridge 2016, „Gymnasium” 125.3, 2018, s. 307–308;
- K. Królczyk, rec. pracy: S. Faust, *Schlachtenbilder der römischen Kaiserzeit. Erzählerische Darstellungskonzepte in der Reliefskunst von Traian bis Septimius Severus*, Rahden/Westf. 2012, „Gymnasium” 120, 2013, s. 510–512;
- K. Królczyk, rec. pracy: *Caracalla. Kaiser – Tyrann – Feldherr*, Darmstadt–Mainz 2013, „Gymnasium” 124, 2017, s. 600–602;
- A. Tatarkiewicz, rec. pracy: V. Dasen: *Le sourire d'Omphale. Maternité et petite enfance dans l'Antiquité*, „Gymnasium” 124 (2017), Issue 4, „Gymnasium” 124.4, 2017, s. 386–389;
- T. Voß, *Die Sozialdemokratische Partei Deutschlands und die „polnische Frage” am Ende des Ersten Weltkrieges* [w:] *Studia z najnowszej historii Niemiec i stosunków polsko-niemieckich*, red. S. Sierpowski, Poznań 1986, s. 169–180.

Katarzyna Balbuza, Alina Hinc, Dorota Mazurczak

Współpraca między Poznaniem i Fryburgiem Bryzgowijskim

Nawiązanie kontaktów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau nastąpiło w 1981 r. kiedy to na zaproszenie prof. Czesława Łuczaka (IH) w konferencji pt. „Rolnictwo i wyżywienie w czasie drugiej wojny światowej” wziął udział prof. Berndt Martin. Chociaż umowę o współpracy między uniwersytetami (IH UAM i Seminarium Historycznym Albert-Ludwigs-Universität Freiburg) podpisano dopiero w 2002 r., to faktyczna współpraca uniwersytetów trwa od l. 90. XX w. Koncentruje się ona wokół następujących form aktywności:

1. Wizyty rektorów – w Poznaniu: Wolfgang Jäger (2002); Hans-Jochen Schiewer (2016, 2018); we Fryburgu: Stanisław Lorenc (2004 i 2007) – pierwsza wizyta zbiegła się z przystąpieniem Polski do UE i uroczystościami 3-go Maja, a druga z obchodami 550. rocznicy istnienia Universität Freiburg.

2. Wymiana kadry naukowo-dydaktycznej:

a) Universität Freiburg: Bożena Górczyńska-Przybyłowicz (od 1999 r.) coroczne wizyty w ramach polsko-niemieckich seminariów i programu Sokrates-Erasmus; 2004/05, profesura gościnna; Tadeusz Janicki (2017), profesura gościnna; Przemysław Matusik (IV 2001–I 2002), docentura gościnna; Maciej Dorna (X 2003–VIII 2004) docentura gościnna; wykłady gościnne: Czesław Łuczak, Antoni Czubinski, Tomasz Jasiński, Witold Szulz, Kazimierz Ilski, Bożena Górczyńska-Przybyłowicz;

b) IH UAM Poznań: Berndt Martin (2000) profesura gościnna; Willi Oberkromme, (2018) profesura gościnna; Heinrich Schwendemann (2002), docentura gościnna; Martin Faber (X 2004–VIII 2006, III–V 2014) profesura gościnna; Julia Obertreis (2005) profesura gościnna; liczne wykłady gościnne: Berndt Martin, Heinrich Schwendemann, Thomas Zotz, Willi Oberkromme, Arkadiusz Stempin.

3. Wymiana studentów w ramach wymiany unijnej od 2000 r.: Sokrates, Erasmus, Erasmus+. Od 1999 r. wspólne nauczanie w ramach corocznych studenckich polsko-niemieckich seminariów w Polsce i w Niemczech.

Bożena Górczyńska-Przybyłowicz

Współpraca między Poznaniem i Fryburgiem (szwajcarskim)

Początek współpracy naukowej między starożytnikami poznańskimi i fryburskimi datuje się na schyłek l. 80. XX w., na okres po transformacji ustrojowej w Polsce. W jej zainicjowaniu decydującą rolę odegrał dr hab. Leszek Mrozewicz, który w 1989 r. spotkał się we Fryburgu z prof. Tadeuszem Zawadzkim, twórcą pierwszego Zakładu Historii Starożytnej na UP, a od 1969 do 1989 r. kierownikiem Katedry Badań nad Antykiem (Section des Sciences de

Katarzyna Balbuza i Krzysztof Królczyk podczas dziewięciomiesięcznego stypendium w Katedrze Badań nad Antykiem na Uniwersytecie we Fryburgu (Szwajcaria): Section de l'Antiquité, Université Miséricorde de Fribourg, 1999/2000. Od prawej: dr Valentina Grigorova-Gencheva (ob. docent na Uniwersytecie w Sofii), dr Christian Raschle (ob. profesor na Uniwersytecie w Montrealu), mgr Katarzyna Balbuza (ob. profesor UAM), dr Krzysztof Królczyk (ob. profesor UAM), prof. Marcel Piérart (Uniwersytet we Fryburgu, ob. na emeryturze), prof. Margarita Tacheva (Uniwersytet w Sofii, zm. 2008), prof. Tadeusz Zawadzki (Uniwersytet we Fryburgu, zm. 2008), studenci z Fryburga. Fot. archiwum Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych

l'Antiquité) na Uniwersytecie Miséricorde we Fryburgu. Podjęta wówczas współpraca była systematycznie zacieśniana. Kontakty między środowiskiem poznańskich i fryburskich starożytników stawały się coraz częstsze, obejmowały m.in. pracowników i doktorantów Zakładu Historii Starożytnej, a następnie Zakładu Historii Społeczeństw Antycznych IH, i trwały aż do przejścia na emeryturę następcy T. Zawadzkiego na stanowisku kierownika Katedry Badań nad Antykiem na Uniwersytecie we Fryburgu – prof. Marcela Piérarta (2015). Wyrazem nawiązanej współpracy były wzajemne, poznańsko-fryburskie indywidualne wizyty naukowe badaczy starożytności, niekiedy z wykładami (profesorowie Ignacy Lewandowski, Leszek Mrozewicz jako *visiting professor* w l. 1990, 2008–2011, 2016, Maria Musielak, Marcel Piérart, Stefan Zawadzki, Tadeusz Zawadzki, następnie kilkumiesięczne pobyty naukowe doktorów i doktorantów z UAM (Katarzyna Balbuza, Dorota Dutkiewicz, Krzysztof Królczyk, Anna Tatarkiewicz), a także wspólne, poznańsko-fryburskie kolokwia

Okładka zeszytu z wykładem prof. Tadeusza Zawadzkiego, wygłoszonym w Instytucie Historii w 1993 r.

Okładka tomu pokonferencyjnego *L'image de l'Antiquité chez les auteurs postérieurs*, sous la réd. I. Lewandowski, L. Mrozewicz, Poznań 1996

bilateralne. Inicjatorem tych ostatnich był M. Piérart po stronie szwajcarskiej i L. Mrozewicz po stronie polskiej (przy czynnym poparciu władz rektorskich UAM, zwłaszcza prof. Sylwestra Dworackiego). Pierwsze kolokwium zostało zorganizowane we Fryburgu przez przyjaciół i uczniów T. Zawadzkiego w 75-lecie jego urodzin (18 VI 1994). Obrady toczyły się pod hasłem „Historia starożytna dzisiaj” (*L’histoire ancienne au présent*), a zaszczylicili je swoimi wystąpieniami historycy i filologowie klasyczni z takich ośrodków jak Fryburg (Olivier Curty, Marcel Piérart, Jacques Schamp), Poznań (I. Lewandowski, L. Mrozewicz, S. Zawadzki), Warszawa (Jerzy Kolendo) i Moskwa (Askold Ivantchik). Oprócz tego wzięli w nim udział gościnnie szwajcarscy przyjaciele i uczniowie Jubilata. Podjęto wówczas decyzję o kontynuowaniu poznańsko-szwajcarskich sympozjów. Rok później w podpoznańskim Kicinie, w Ośrodku Konferencyjnym UAM, odbyło się drugie kolokwium (4–5 XII 1995), którego tematem przewodnim był obraz antyku w historiografii nowożytnej i najnowszej („*L’image de l’Antiquité dans l’historiographie moderne et contemporaine*”). Podczas kolokwium, którego patronem nieoficjalnym obrano Joachima Lelewela, zaprezentowano 12 referatów. Obok gospodarzy z UAM (K. Iłski, I. Lewandowski, L. Mrozewicz, M. Musielak, S. Zawadzki), swoje referaty wygłosili przedstawiciele ośrodka fryburskiego (O. Curty, P. Bruggisser, M. Piérart, J. Schamp i T. Zawadzki), uniwersytetu w Aix-en-Provence (prof. Edith Parmentier-Morin) oraz Uniwersytetu Warszawskiego (prof. J. Kolendo). W międzynarodowym wydarzeniu wzięło udział ok. 30 osób. Jego efektem było wydanie w Poznaniu w 1996 r. pracy zbiorowej pt. *L’image de l’Antiquité chez les auteurs postérieurs*. Dzieło to zawiera nie tylko referaty wygłoszone podczas sympozjum w Kicinie, lecz również niektóre odczyty zaprezentowane rok wcześniej na kolokwium fryburskim. Celem wspólnych kolokwiów poznańsko-fryburskich było zacieśnienie współpracy między starożytniczym środowiskiem uniwersyteckim Poznania i Fryburga oraz wymiana poglądów naukowych. Idea, która przyświecała organizacji spotkań to: „poszukiwanie wspólnych płaszczyzn badawczych, dających możliwość wymiany poglądów i porównania uprawianych metod. Cykliczne kolokwia łączyć mają specjalistów różnych pokrewnych dziedzin wiedzy: historyków, filologów, archeologów, historyków sztuki. Przy okazji służyć one mają udowodnieniu starej prawdy, że istniejące w nauce podziały są całkowicie sztuczne, a zadaniem każdego z badaczy jest ich zacieranie” (L. Mrozewicz, *Kolokwium Poznań – Fryburg*..., s. 360).

• Bibliografia:

- L’image de l’Antiquité chez les auteurs postérieurs*, sous la réd. I. Lewandowski, L. Mrozewicz, Poznań 1996;
 L. Mrozewicz, *Historia starożytna dzisiaj. Kolokwium poznańsko-fryburskie* (Fryburg, 18 czerwca 1994 r.), „*Balkanica Posnaniensia*” 7 (1995), s. 360–361;
 L. Mrozewicz, *Kolokwium Poznań – Fryburg. Obraz antyku w historiografii nowożytnej i najnowszej* (Poznań–Kicin, 4–5 grudnia 1995 r.), „*Eos*” 87 (1994), s. 359–360.

Katarzyna Balbuza

Współpraca między Poznaniem i Strasburgiem

Współpraca UAM z uniwersytetem w Strasburgu to najstarszy przykład nieprzerwanych kontaktów naukowych środowiska historyków poznańskich z uczelnią zagraniczną. W 1974 r. podpisana została dwustronna umowa o współpracy między UAM a Université des Sciences Humaines w Strasburgu (przekształconym wkrótce w Université Marc Bloch, a obecnie zintegrowanym w jeden Uniwersytet Strasburski – Université de Strasbourg). W 1977 r. uczeni z obu stron postanowili skonkretyzować tę współpracę, organizując międzynarodową konferencję. Ze strony polskiej byli to prof. Janusz Pajewski i jego uczeń dr Maciej Serwański, ze strony francuskiej zaś prof. Fernand L'Huillier, prof. Jean-Baptiste Neveux oraz prof. Christian Gras, wspierani przez strasburskiego rektora, prof. Étienne'a Trocmé. Konferencja odbyła się w Strasburgu w IV 1978 r., a dotyczyła problemów *dominium maris Baltici* w szerokim ujęciu chronologicznym i przedmiotowym („La Mer Baltique – zone de rencontres et d'affrontements 1600–1945”). Formuła okazała się owocna i od 1978 r. co dwa lata (z dwukrotnym niewielkim odstępstwem) zespoły poznański i strasburski spotykały się na konferencjach, których akta konsekwentnie publikowano. Spotkania organizowano naprzemiennie w Poznaniu i w Strasburgu. Jubileuszowe, XX kolokwium poznańsko-strasburskie odbyło się w X 2018 r. w stacji naukowej PAN w Paryżu. Cechą szczególną współpracy poznańsko-strasburskiej od początku była jej wielodyscyplinarność – zapraszano do wystąpień historyków sztuki, muzykologów, socjologów. Trzonem grupy współpracującej byli jednak historycy z IH: prof. Tomasz Schramm, prof. Jerzy Topolski, a szczególnie prof. Maciej Serwański oraz krąg jego frankofońskich uczniów, m.in. Maciej Forycki, Igor Kraszewski i Agnieszka Jakuboszczak. Ze strony francuskiej należy wymienić prof. François-Xaviera Cuche'a, prof. Jeana-Paula Schneidera, prof. Pierre'a Racine'a, prof. Patricka Werly'ego i in. Wiele spotkań poświęconych było studiom porównawczym, przy czym często powracało zestawienie losów Poznania i Strasburga, Wielkopolski i Alzacji, uwieńczone tematem XX kolokwium: „Les marques du voisinage. L'Alsace et la Pologne dans l'ombre des influences germaniques”. Współpraca ze Strasburgiem pozwoliła też na uruchomienie programu wspólnych studiów magisterskich. Podpisano umowę inicjującą program MASTER (2013), dzięki któremu kilkoro studentów z obu stron obroniło podwójne magisteria.

Konferencje poznańsko-strasburskie: I: Strasburg 1978 („La Mer Baltique – zone de rencontres et d'affrontements 1600–1945”); II: Poznań 1981 („Développement de la conscience nationale en Europe Centrale du XVIe au XXe siècle”); III: Strasburg 1983 („Églises, États, Nations – XVIe–XVIIIe siècle”); IV: Poznań 1985 („Les expressions de l'identité sociale en Europe depuis la Renaissance”); V: Strasburg 1988 („L'État dans les doctrines économiques et politiques de la Renaissance à nos jours”); VI: Poznań 1990 („Théâtre et société de la Renaissance à nos jours”); VII: Strasburg 1992 („Les influences étrangères en Pologne”); VIII: Poznań 1994 („Le rôle des médias à travers l'histoire”); IX: Strasburg 1996 („La vie de château.

Architecture, fonctions et représentations des châteaux et des palais du Moyen Âge à nos jours”); X: Poznań 1998 („Les grands hommes des autres”); XI: Strasbourg 2000 („Explorations de la mémoire collective. Grands événements et mythes des origines”); XII: Poznań 2002 („Amis et ennemis héréditaires: Les stéréotypes nationaux”); XIII: Strasbourg 2004 („Conscience nationale, État et religions”); XIV: Poznań 2006 („Religion et nations. Entre l’universel et les particularismes”); XV: Strasbourg 2008 („Les aristocraties en Europe du moyen âge à nos jours”); XVI: Poznań 2010 („Jeux et sports de la Renaissance à nos jours”); XVII: Strasbourg 2012 („L’Histoire des universités, de Bologne à Bologne”); XVIII: Poznań 2014 („Cultures en transit dans l’espace urbain: coexistence, hybridation, métissage”); XIX: Strasbourg 2016 („Les Campagnes et leurs paysages”); XX: Paryż 2018 („Les marques du voisinage. L’Alsace et la Posnanie dans l’ombre des influences germaniques”).

Igor Kraszewski

Współpraca IH UAM z otoczeniem społeczno-gospodarczym

Ważnymi celami w kontaktach z przedsiębiorstwami, instytucjami publicznymi i pozarządowymi są: rozwijanie kompetencji społeczno-zawodowych studentów, promocja oferty edukacyjno-badawczej i zwiększenie rozpoznawalności IH w środowiskach, które nie są bezpośrednio związane z jego działalnością naukową. Dzięki rozwijaniu sieci kontaktów i ich indywidualizowaniu IH skuteczniej dociera do pracodawców i kandydatów na studentów. Realizacji tych celów służy działalność Zespołu Doradczego do Spraw Jakości Kształcenia w IH UAM (2013–2016, 2017–2020). Ponadto IH rozwija rozmaite programy staży i praktyk zawodowych oraz współpracuje na różnych polach ze szkołami ponadgimnazjalnymi i nauczycielami.

Zespół Doradczy do Spraw Doskonalenia Jakości Kształcenia w IH UAM został powołany na mocy uchwały Rady Instytutu z 5 XI 2012 r., na podstawie znowelizowanej ustawy o szkolnictwie wyższym z 2011 r. Skupia przedstawicieli instytucji oświatowo-kulturalnych i biznesmenów reprezentujących różne branże (bankowość, handel, marketing, reklama, działalność deweloperska itp.). Do prac Zespołu w l. 2013–2016 i 2017–2020 zaproszono po dziesięć osób. Podejmowane tematy dotyczą metod promocji studiów historycznych, rozwijania programów praktyk i staży czy modernizacji strony internetowej IH, adresowanej do przyszłych studentów. Ponadto Zespół opiniuje nowe programy studiów pod kątem ich przydatności na rynku pracy i oczekiwań pracodawców.

Pierwszym przewodniczącym Zespołu był dr Andrzej Byrt (2013–2014), prezes Zarządu Międzynarodowych Targów Poznańskich. Następnie funkcję tę powierzono Izabeli Pietrzak z Oddziału Okręgowego Narodowego Banku Polskiego w Poznaniu (2014–2016). Przewodniczącą Zespołu w drugiej kadencji została dr Magdalena Mrugalska-Banaszak z Muzeum

Historii Miasta Poznania. Gospodarzem każdego zebrania jest instytucja lub firma reprezentowana w składzie Zespołu. Kilkakrotnie, w 2015 i 2017 r., jego członkowie konsultowali i pozytywnie zaopiniowali nowe programy kształcenia studentów historii na studiach pierwszego oraz drugiego stopnia. W gronie członków Zespołu Doradczego (2013–2016) zrodził się także pomysł ogłoszenia i przeprowadzenia konkursu pod hasłem „Ćwierćwiecze wielkopolskiego biznesu”, skierowanego do studentów wielkopolskich uczelni, na temat historii firm, które osiągnęły sukces po 1989 r. Współorganizatorami byli: Instytut Historii UAM, Międzynarodowe Targi Poznańskie i poznański oddział „Gazety Wyborczej”. Konkurs wpiął się w 25. rocznicę obrad Okrągłego Stołu w Polsce (2014) i odbył pod patronatem Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego. Zwycięskie prace zostały opublikowane na łamach wielkopolskiego dodatku „Gazety Wyborczej”. Ponadto członkowie Zespołu (2017–2020) byli pomysłodawcami i patronami prac nad wystawą internetową, poświęconą setnej rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Zamyśłem projektu było opracowanie w przystępny sposób przez studentów, doktorantów i pracowników naukowych IH materiałów dotyczących Powstania oraz udostępnienie ich drogą internetową instytucjom edukacyjnym i kulturalnym w całej Polsce. Wystawa została uruchomiona w XII 2018 r., jako odrębna część strony internetowej IH. Nadal dołączane są do niej kolejne materiały.

IH UAM systematycznie tworzy bazę przedsiębiorstw i instytucji publicznych, które wyrażają zainteresowanie przyjmowaniem praktykantów i stażystów, a także niejednokrotnie zatrudniają absolwentów historii. Bezpośrednie kontakty z urzędami i firmami prywatnymi umożliwiają coroczne (od 2012) Dni Praktyk i Staży (wiosną i jesienią), które są okazją spotkania się z przedstawicielami instytucji oferujących praktyki i staże studenckie. Studenci konsultują się z doradcami zawodowymi, uczestniczą w specjalistycznych wykładach i szkoleniach. Wśród zaproszonych dominują instytucje państwowe i samorządowe, gdzie znajduje pracę duża część absolwentów IH (Instytut Pamięci Narodowej, Archiwum Państwowe, Archiwum Archidiecezjalne, Urząd Miasta Poznania, Policja, Straż Pożarna, Straż Miejska, Izba Celną, Izba Skarbowa itd.). W imprezie uczestniczą także reprezentanci największych mediów w regionie i bankowcy.

Większość praktyk i staży nieobowiązkowych odbywa się w samorządach, redakcjach prasowych, biurach poselskich oraz wydawnictwach. Kwestie prawno-organizacyjne są regulowane w umowach, negocjowanych przez IH. Praktyki są monitorowane przy uwzględnieniu procedury informacji zwrotnej – ich jakość ocenia student-praktykant oraz instytucja przyjmująca. Około 10 studentów IH UAM rocznie korzysta również z trzymiesięcznych płatnych staży zagranicznych, finansowanych z programu LPP Erasmus. Odbywają się one w firmach prywatnych, placówkach naukowo-badawczych i organizacjach non-profit.

W przypadku obowiązkowych praktyk dla studentów specjalności nauczycielskiej i archiwistycznej, partnerami IH są Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu, a także

instytucje archiwalne i muzealne z regionu. W ramach praktyk archiwistycznych, studenci pierwszego stopnia z reguły pracują w urzędach lub kancelariach różnych firm, w tym również prywatnych. Na studiach II stopnia praktykanci poznają zasady działania profesjonalnej instytucji archiwalnej. Rocznie praktyki tego typu odbywa od 90 do 110 osób. Wielu absolwentów specjalności archiwistycznej znajduje później pracę w przedsiębiorstwach prywatnych, takich jak banki, firmy handlowe, redakcje prasowe. Kwalifikacje zawodowe i indywidualne predyspozycje studentów są rozwijane także w ramach rozmaitych projektów towarzyszących studiom. I tak, w 2014 r. IH współuczestniczył w interdyscyplinarnym programie edukacyjno-artystycznym pt. *Początek. Odnowa*, przygotowanym we współpracy z Teatrem Animacji w Poznaniu, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy oraz partnerami zagranicznymi z Czech i Niemiec. Studenci współorganizowali konferencję popularnonaukową, otwartą dla publiczności, przygotowali spektakl teatralny i debatę publiczną.

We współpracy z biznesem i samorządem od roku akad. 2013/14 w IH rozwijany jest przedmiot *Podstawy przedsiębiorczości*, obowiązkowy dla studentów pierwszego roku studiów licencjackich. Jego formuła opiera się na warsztatach prowadzonych pod hasłem *Sprzedaj siebie i swój pomysł*. Studenci – grupowo lub indywidualnie – opracowują i prezentują pomysły na aktywność biznesową. W tym wypadku IH współpracuje z Ośrodkiem Doradzo-Szkoleniowym Wydziału Działalności Gospodarczej i Rolniczej Urzędu Miasta Poznania, InObatorem Poznańskiego Parku Naukowo-Technologicznego Fundacji UAM, punktem informacyjnym PreinObatora Akademickiego UAM oraz rekruterami zawodowymi.

W ramach kontaktów IH ze szkołami ponadgimnazjalnymi rozwijany jest wieloletni projekt „Klasy Akademickie”, w którym uczestniczy kilkanaście klas licealnych z Wielkopolski i Pomorza Zachodniego i tworzone są interdyscyplinarne programy grup patronackich, we współpracy z innymi wydziałami UAM oraz instytucjami samorządowymi (np. powiatem czarnkowsko-trzcianieckim; 2013/14). W siedzibie IH odbywają się cykle wykładów dla młodzieży licealnej i warsztaty specjalne, na prośbę konkretnych szkół. Zamyśłem cyklicznej imprezy *Powtórka przed...*, organizowanej corocznie od 2008 r. pod koniec września, jest promocja oferty IH wśród uczniów. Liczba uczestników sięga tysiąca uczniów ok. 40 szkół różnego typu z Wielkopolski. Podczas wykładów i zajęć warsztatowych otrzymują oni bezpłatną dokumentację zajęć otwartych (w formie broszury i płyty CD) oraz materiały informacyjne. Ze względu na popularność imprezy wśród uczniów każda edycja odbywa się w dwóch dwudniowych turach. IH proponuje także warsztaty dla nauczycieli historii, wiele odbywa się w instytucjach partnerskich, takich jak Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT w Poznaniu, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, Biblioteka Kórnicka, Muzeum Martyrologii w Żabikowie, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa czy Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu.

Jędrzej Paszkiewicz

VI INSTYTUT HISTORII DZISIAJ – STRUKTURA ORGANIZACYJNA I SKŁAD OSOBOWY

Instytut Historii w 2019 roku, tuż przed przekształceniem w Wydział Historii, składa się z 16 zakładów oraz 3 pracowni merytorycznych, w których pracuje 96 uczonych, a 3 dalszych zatrudnionych jest w ramach grantów. Pośród nich aż 75 to samodzielni pracownicy nauki (18 profesorów tytularnych, 45 profesorów UAM oraz 12 doktorów habilitowanych), a 8 procedur habilitacyjnych jest w toku. Poza tym IH zatrudnia 24 osób ze stopniem naukowym doktora oraz 7 osób na stanowiskach naukowo-technicznych, inżynierijno-technicznych i administracyjnych. Obrazu dopełnia znacząca i podtrzymująca z IH kontakty naukowe grupa pracowników w stanie spoczynku.

Zakład Historii Starożytnego Wschodu

prof. UAM dr hab. Witold Tyborowski – kierownik
dr hab. Radosław Tarasewicz
dr Tytus Mikołajczak

Zakład Historii Społeczeństw Antycznych

prof. UAM dr hab. Krzysztof Królczyk – kierownik
prof. UAM dr hab. Katarzyna Balbuza
prof. UAM dr hab. Maria Musielak
dr Anna Tatarkiewicz

Zakład Historii Średniowiecznej

prof. zw. dr hab. Jarosław Nikodem – kierownik
prof. zw. dr hab. Zbyszko Górczak
prof. zw. dr hab. Andrzej Marek Wyrwa
prof. UAM dr hab. Małgorzata Delimata-Proch
prof. UAM dr hab. Krzysztof Kaczmarek
prof. UAM dr hab. Adam Krawiec
prof. UAM dr hab. Dariusz Andrzej Sikorski
dr hab. Piotr Pokora
dr Jakub Kujawiński

Zakład Historii Nowożytnej do XVIII wieku

prof. UAM dr hab. Michał Zwierzykowski – kierownik
prof. UAM dr hab. Maciej Forycki
prof. UAM dr hab. Agnieszka Jakuboszczak
prof. UAM dr hab. Aleksander Małecki

dr hab. Igor Kraszewski
dr Bernadetta Manyś
dr Andrea Mariani
mgr Grzegorz Glabisz

Zakład Historii Powszechnej XIX i XX wieku

prof. zw. dr hab. Tomasz Schramm – kierownik
prof. UAM dr hab. Bożena Górczyńska-Przybyłowicz
prof. UAM dr hab. Krzysztof Marchlewicz
prof. UAM dr hab. Marek Mikołajczyk
prof. UAM dr hab. Krzysztof Rzepa
prof. UAM dr hab. Jakub Wojtkowiak
dr hab. Małgorzata Praczyk

Zakład Historii Polski XIX i XX wieku

prof. zw. dr hab. Witold Molik – kierownik
prof. zw. dr hab. Krzysztof Antoni Makowski
prof. UAM dr hab. Jerzy Kołacki
prof. UAM dr hab. Przemysław Matusik
dr Alina Hinc

Zakład Najnowszej Historii Polski

prof. zw. dr hab. Stanisław Jankowiak – kierownik
prof. UAM dr hab. Konrad Białecki
prof. UAM dr hab. Piotr Okulewicz
prof. UAM dr hab. Ryszard Wryk
dr hab. Agnieszka Sawicz

Zakład Bałkanistyki

prof. zw. dr hab. Ilona Czamańska – kierownik
prof. UAM dr hab. Jędrzej Paszkiewicz
prof. UAM dr hab. Zdzisław Pentek
dr Wojciech Sajkowski

Zakład Historii Gospodarczej

prof. UAM dr hab. Tadeusz Janicki – kierownik
prof. UAM dr hab. Roman Macyra
dr hab. Lucyna Błażejczyk-Majka

dr hab. Jan Miłosz
dr Joanna Jaroszyk-Pawlukiewicz

Zakład Historii Kultury

prof. UAM dr hab. Maciej Michalski – kierownik
dr hab. Anita Napierała
dr Anna Idzikowska-Czubaj
dr Romuald Rydz

Zakład Historii Wojskowej

prof. UAM dr hab. Maciej Franz – kierownik
prof. UAM dr hab. Zbigniew Pilarczyk
dr hab. Bartosz Kruszyński
dr Karol Kościelniak

Zakład Kultury i Myśli Politycznej

prof. zw. dr hab. Waldemar Łazuga – kierownik
prof. UAM dr hab. Rafał Dobek
prof. UAM dr hab. Damian Szymczak
dr hab. Sebastian Paczos
dr Mariusz Menz
dr Anna Piesiak

Zakład Archiwistyki

prof. UAM dr hab. Irena Mamczak-Gadkowska – kierownik
prof. zw. dr hab. Krzysztof Strykowski
prof. UAM dr hab. Rafał Galuba
dr hab. Magdalena Biniaś-Szkopek
dr Magdalena Heruday-Kiełczewska
dr Zuzanna Jaśkowska-Józefiak

Zakład Dydaktyki Historii

prof. UAM dr hab. Izabela Skórzyńska – kierownik
prof. UAM dr hab. Maciej Bugajewski
prof. UAM dr hab. Violetta Julkowska
prof. UAM dr hab. Danuta Konieczka-Śliwińska
dr Justyna Budzińska
dr Justyna Strykowska-Nowakowska

Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii

prof. zw. dr hab. Wojciech Wrzosek – kierownik
prof. zw. dr hab. Ewa Domańska
prof. UAM dr hab. Maria Solarzka
prof. UAM dr hab. Wiktor Werner
dr Tomasz Falkowski

Zakład Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii

prof. zw. dr hab. Tomasz Jasiński – kierownik
prof. zw. dr hab. Jan Prostko-Prostyński
prof. UAM dr hab. Maciej Dorna
prof. UAM dr hab. Edward Skibiński
prof. UAM dr hab. Paweł Stróżyk
prof. UAM dr hab. Ewa Syska
prof. UAM dr hab. Rafał Witkowski
dr Miłosz Sosnowski

Pracownia Bohemistyczna

prof. zw. dr hab. Józef Dobosz – kierownik
prof. UAM dr hab. Marzena Matla
dr Marcin Danielewski
dr Wojciech Jasiński
dr Robert Tomczak

Pracownia Historii Bizancjum

prof. zw. dr hab. Kazimierz Ilski – kierownik
prof. UAM dr hab. Anna Kotłowska
dr hab. Łukasz Różycki

Pracownia Historii Wizualnej

prof. zw. dr hab. Dorota Skotarczak – kierownik
dr Christopher Korten
dr Regina Pacanowska

**Międzynarodowa Interdyscyplinarna
Ekspedycja Archeologiczna UAM „Novae”**

dr Elena Klenina

Pozostali pracownicy

mgr Aleksandra Jagodzińska

mgr Adam Kaja

mgr Mariola Maniaczyk

mgr Piotr Namiota

mgr inż. Małgorzata Nowacka

mgr inż. Wojciech Nowacki

Pracownicy emerytowani

prof. zw. dr hab. Zbigniew Dworecki

prof. zw. dr hab. Przemysław Hauser

prof. zw. dr hab. Jan Jurkiewicz

prof. zw. dr hab. Tadeusz Kotłowski

prof. zw. dr hab. Stefan Kowal

prof. zw. dr hab. Maria Kujawska

prof. zw. dr hab. Karol Olejnik

prof. zw. dr hab. Stanisław Sierpowski

prof. zw. dr hab. Jerzy Strzelczyk

prof. zw. dr hab. Stefan Zawadzki

prof. UAM dr hab. Bohdan Lapis

prof. UAM dr hab. Bronisław Nowacki

prof. UAM dr hab. Witold Szulc

prof. UAM dr hab. Zbysław Wojtkowiak

doc. dr hab. Zdzisław Wroniak

dr Andrzej Bolesław Biernacki

dr Urszula Cynalewska

dr Henryka Figaj-Nowak

dr Jerzy Gąsowski

dr Wojciech Krzyżaniak

dr Dorota Mazurczak

dr Danuta Płygawko

dr Genowefa Wojciech-Masłowska

dr Halina Wróżyńska-Zięcik

dr Danuta Zydorek

Opracowała Aleksandra Jagodzińska

ZESTAWIENIE ZASTOSOWANYCH SKRÓTÓW

AUAM – Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

BK – Biblioteka Kórnicka PAN

IH – Instytut Historii UAM

IHKM – Instytut Historii Kultury Materialnej

IPN – Instytut Pamięci Narodowej

KBN – Komitet Badań Naukowych

KEN – Komisja Edukacji Narodowej

KHSUP – Koło Historyków Studentów UP

KNH – Koło Naukowe Historyków

KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski

MNiSW – Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

MO – Milicja Obywatelska

NCN – Narodowe Centrum Nauki

NPRH – Narodowy Program Rozwoju Humanistyki

NRD – Niemiecka Republika Demokratyczna

NSZZ – Niezależny Samorządny Związek Zawodowy

NZS – Niezależny Związek Studentów

OOP – Order Odrodzenia Polski

OZAKN – Ogólnopolski Związek Akademickich Kół Naukowych

OZHS – Ogólnopolskie Zjazdy Historyków Studentów

PAN – Polska Akademia Nauk

PAU – Polska Akademia Umiejętności

PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa

PSB – *Polski Słownik Biograficzny*

PTH – Polskie Towarzystwo Historyczne

PTHer – Polskie Towarzystwo Heraldyczne

PTPN – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

RFN – Republika Federalna Niemiec

RP – Rzeczpospolita Polska

SAP – Stowarzyszenie Archiwistów Polskich

SKNH – Studenckie Koło Naukowe Historyków im. Gerarda Labudy przy Instytucie Historii UAM

STN – Studenckie Towarzystwo Naukowe

UAM – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

UE – Unia Europejska

UJ – Uniwersytet Jagielloński

UJK – Uniwersytet Jana Kazimierza

UKW – Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

UMK – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

UP – Uniwersytet Poznański

UW – Uniwersytet Warszawski

UWr – Uniwersytet Wrocławski

WH – Wydział Historyczny UAM

WKH – Wydział Kół Historycznych

ZKHSURP – Związek Kół Historyków Studentów Uniwersytetów Rzeczypospolitej Polskiej

ZMP – Związek Młodzieży Polskiej

ZNP – Związek Nauczycielstwa Polskiego

ZSMP – Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej

ZSP – Zrzeszenie Studentów Polskich

ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

ZWM – Związek Walki Młodych

Spis treści

Wstęp	5
I. Wokół przeszłości	7
1. Przemysław Matusik, Dzieje Instytutu Historii UAM.....	9
2. Maciej Michalski, Siedziby Seminarium Historycznego Uniwersytetu Poznańskiego i Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	17
3. Magdalena Patrzałek, Instytut Historii UAM w Poznaniu we wspomnieniach profesorów	33
II. Ludzie	39
III. Instytucje	137
1. Zakłady i pracownie	139
2. Pracownie techniczne	179
3. Ekspedycje	182
4. Biblioteka	203
5. Wydawnictwo	207
6. Sekretariat	208
7. Studenckie Koło Naukowe Historyków im. Gerarda Labudy przy IH UAM.....	209
8. Inne	233
IV. Najważniejsze kierunki badań oraz periodyki i serie wydawnicze	239
1. Główne nurty badawcze prowadzone w zakładach i pracowniach	241
2. Główne nurty badawcze o charakterze ponadzakładowym.....	271
3. Czasopisma i serie wydawnicze.....	299
V. Ważne wydarzenia	315
1. Kongresy, konferencje, zjazdy i wykłady gościnne	317
2. Jubileusze	361
3. Doktoraty honoris causa i odnowienia doktoratów	379
4. Medal za Zasługi dla UAM.....	389
5. Inne	399
6. Współpraca z ośrodkami zewnętrznymi.....	403
VI. Instytut Historii dzisiaj – struktura organizacyjna i skład osobowy	421

ISBN 978-83-66355-20-0

9 788366 355200